TIETOLIPAS 282 | SKS

Ulla Piela

Toiveiden maa

Ylioppilaiden matkakertomuksia autonomian ajalta

TIETOLIPAS 282

Ulla Piela

Toiveiden maa

Ylioppilaiden matkakertomuksia autonomian ajalta

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura • Helsinki • 2023

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Inscribed on
the National Register
Memory of the World

TIETOLIPAS 282

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon Maailman muisti -rekisteriin.

Sarja-asu: Markus Itkonen
Kannen toteutus: Eija Hukka
Kannen kuva: Albert Edelfelt, *Kaukolanharju auringonlaskun aikaan*, 1889–1890.
Kansallisgalleria/Ateneumin taidemuseo, Hannu Pakarinen.
Taitto: Maija Räisänen
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-622-0 (nid.)
ISBN 978-951-858-623-7 (EPUB)
ISBN 978-951-858-624-4 (PDF)

ISSN 0562-6129 (nid.)
ISSN 2670-2584 (verkkojulkaisut)

DOI https://doi.org/10.21435/tl.282

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa
https://doi.org/10.21435/tl.282
tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

TEHTY SUOMESSA
PRODUCERAD I FINLAND
Hansaprint Oy, Turenki 2023

Sisällys

Johdanto

Heinäkuussa 1858 Varkauden ruukille ilmestyi neljä ylioppilasta. Wilhelm Lavonius oli matkustanut sinne höyrylaivalla Savonlinnasta, ja Frans Ahlman, Gustaf Svensson ja ylioppilas Serlachius[1] olivat tulleet paikalle Taipaleen kanavaa pitkin Joroisista. Nuoret viipyivät Varkaudessa pari päivää kertoillen toisilleen kesäisistä kokemuksistaan Savon kylissä ja vertaillen runosaaliitaan ja kulkureittejään. Lavonius oli aloittanut matkansa kotoaan Viipurista 27. kesäkuuta. Ennen ylioppilastovereidensa tapaamista hän oli ollut reissussa runsaan viikon ja ehtinyt käydä Kerimäellä, Enonkoskella, Säämingissä ja Savonlinnassa. Varkaudesta hän jatkoi matkaansa yksin Rantasalmelle ja sieltä Sulkavan, Puumalan ja Rautjärven kautta takaisin Viipuriin elokuun toisella viikolla. Matka kesti kuutisen viikkoa. Palattuaan hän kirjoitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle (SKS)[2] kertomuksen, jossa hän selostaa matkan vaiheita ja kiittää saamastaan stipendistä laulujen, satujen ja sananlaskujen keräämiseen:

> Kokouksessansa 2 päivänä Kesäkuuta tarjosi Kirjallisuuden Seura minulle matkarahan, kehoituksella että eräällä Suomen osalla kokoilisin kansan suussa säilyviä lauluja, satuja ja sananlaskuja. Ilolla suostuin tähän tarjoukseen. Sillä minä toivoin niin muodoin saavani työskennellä Seuran

---

1 Lavoniuksen, Ahlmanin ja Svenssonin matkakertomukset ks. liite 1. Vain Svensson mainitsee, että myös Serlachius oli matkalla mukana. Hän ei kerro kuitenkaan Serlachiuksen etunimeä eikä nimikirjaimia. Henkilö jää epäselväksi, mutta arvailla voi, että kyseessä on vuonna 1830 Ilomantsissa syntynyt Gustav Adolf Serlachius, josta tuli tehtailija ja puunjalostusteollisuuden pioneeri. Serlachius ei ilmeisesti kirjoittanut matkakertomusta.

2 Matkakertomuksissa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa kutsutaan myös "seuraksi" ja "kirjallisuuden seuraksi".

https://doi.org/10.21435/tl.282

> hyödyksi ja täyttää omat jo kauvan tätä ennen syntyneet toivomiset. Isänmaamme kauneudesta, kansansa kunnollisuudesta olin jonkun verran lukenut ja vielä enemmän kuullut puhuttavan. Mielipahakseni olin kumpasista nähnyt vähemmän kuin olisin tahtonut. Nyt ilmautui tilaisuus toimittaa jotain hyödyllistä ja samalla viettää koko kesän Savon sydänmailla ja umpisuomalaisen kansan keskellä. En niin hetkeä epäillyt, vaan myönnyin halulla Seuran esittelyyn, kuin minua matkaan manasi.

Ahlman, Serlachius ja Svensson olivat aloittaneet runonkeruumatkansa Heinolasta 10. kesäkuuta. Sieltä he olivat taivaltaneet Varkauteen jalkaisin, kärryillä, soutuveneillä ja höyrylaivan kyydissä Mäntyharjun, Ristiinan, Mikkelin ja Joroisten kautta. Varkaudesta heidät soudettiin suurten järvenselkien yli Heinävedelle menevälle maantielle. Heinävedeltä matka jatkui Kuopion, Suonenjoen, Rautalammin, Hankasalmen ja Laukaan kautta Jyväskylään, jossa he 12. elokuuta, yli kaksi kuukautta kuljettuaan erosivat toisistaan ja palasivat omille kotiseuduilleen.

Mistä oli kysymys? Miksi nämä ylioppilaat kulkivat Savossa kesällä 1858 kokoilemassa ”kansan suussa säilyviä lauluja, satuja ja sananlaskuja”?

Tässä kirjassa vastaan näihin kysymyksiin ja kerron, mitä runonkeruu oli autonomian ajan Suomessa, ketkä siitä kiinnostuivat ja miksi, mihin keruut suuntautuivat, miten ne organisoitiin ja kuinka ne onnistuivat. Tarkastelen kysymyksiä autonomian ajan vaiheiden, mahdollisuuksien, kansallisuusaatteen, runonkeruun ideologian, kansanrunouden keruuhistorian sekä etenkin ylioppilasstipendiaattien kirjoittamien matkakertomusten valossa. Lisäksi kerron näkökulmia vaihdellen, kuinka ylioppilaat kuvasivat ja tulkitsivat matkakertomuksissaan kokemuksiaan maaseudun rahvaasta ”umpisuomalaisen kansan keskellä”[3]. Wilhelm Lavoniuksen tavoin muutkin stipen-

---

3 Termeillä *rahvas* ja *kansa* tarkoitetaan aateliston, sivistyneistön ja porvariston ulkopuolisia ryhmiä, mutta aivan synonyymisiä ne eivät ole. Näihin ryhmiin kuului 1800-luvun lopulla yli 95 % Suomen asukkaista. Ks. Kauranen 2013, 25–26; Laitinen 2013, 55–59. Käytän kirjassa enimmäkseen termiä rahvas, jonka sivistäminen oli yksi 1800-luvun suurista yhteiskunnallisista kysymyksistä ja joka matkakertomuksissa asettuu stipendiaattien katseen ja toiseuttamisen kohteeksi.

https://doi.org/10.21435/tl.282

diaatit olivat kuulleet puhuttavan isänmaan kauneudesta ja kansan kunnollisuudesta, mutta "kumpasista" he olivat nähneet vähemmän kuin olisivat tahtoneet. Stipendiaateilla oli siis kotimaastaan mielikuva, joka oli kuin Toiveiden maa. Runonkeruumatkat tuottivat kuitenkin monelle pettymyksen, ja monen ylioppilaan käsitykset Toiveiden maasta ja suomalaisuuteen liittyvissä kysymyksissä muuttuivat.[4]

Vuonna 1809 Suomi erotettiin sodan seurauksena Ruotsin kuningaskunnasta ja liitettiin autonomisena alueena Venäjään. Sivistyneistön tehtävänä oli muotoilla Suomelle historiallinen, kansallinen, valtiollinen ja kulttuurinen identiteetti. Kansallisen omakuvan ytimeksi muodostui vähitellen fennomania, kieli- ja kansallisuusliike, jossa Suomi haluttiin nähdä yhtenäisenä, erityisenä ja naapurimaista erillisenä kokonaisuutena. Näissä kysymyksissä myös kansanrunouden keruu ja kotimaan tunteminen nousivat keskeiseen asemaan. Ajateltiin, että erityisesti kalevalamittaiset runot voivat tarjota sisältöä suomalaisen kansanluonteen määrittelemiseen sekä kansakunnan historiaan puuttuvan kirjoitetun historian sijasta.[5]

Kalevalamittainen runous on peräisin rautakaudelta, mutta monet runojen aiheista viittaavat sekä sitä varhaisempiin että myöhäisempiin kausiin. Runoja esitettiin pääasiassa laulaen, ja niiden taitajia kutsuttiin runolaulajiksi. Kalevalamittaa on esiintynyt itämerensuomalaisten kansojen keskuudessa[6], ja mitalla on sepitetty epiikkaa, lyriikkaa, loitsuja, häärunoja, työlauluja, tanssi- ja leikkilauluja, sananlaskuja ja muun muassa arvoituksia. Lotte Tarkan määritelmän mukaan kalevalamitan runokieli on laaja-alainen, arkeen ja juhlaan kuulunut vuo-

---

4 Kupiainen 1998, 177. Tarja Kupiainen on tarkastellut runonkerääjien suomalaisuutta etsivää katsetta ja pettymyksiä matkakuvauksista luovutetun Karjalan alueella ja Inkerissä 1800-luvun lopulla. Marjut Paulaharju on keskittynyt kansanrunojen keruuseen Länsi-Suomessa 1800-luvulla sekä siellä taivaltaneisiin runonkerääjiin, heidän matkoihinsa ja matkakertomuksiinsa. Ks. Paulaharju 2015.

5 Wilson 1985, 20–43; Ylikangas 1986, 125–134; Karkama 2001, 12–17, 240–244.

6 Suomea ja sen lähimpiä sukukieliä kutsutaan itämerensuomalaisiksi kieliksi. Näistä puhutuimpia ovat suomen ohella viro ja karjala. Muita ovat inkeroinen, lyydi (jota on toisen näkemyksen mukaan pidetty karjalan murteena), vepsä, vatja ja liivi. Suomen sukukielistä ks. https://www.kotus.fi/kielitieto/kielet#Suomensukukielet.

https://doi.org/10.21435/tl.282

rovaikutusmuoto. Se on pitkäaikaisten viestien välittämiseen ja tulkintaan erikoistunut ilmaisukieli, rekisteri, jonka eri perinnelajeihin on kiteytynyt tiedollisia, taidollisia ja elämänkatsomuksellisia viestejä.[7] Suullisena perinteenä runoihin on kerrostunut aiheita ja teemoja monilta vuosisadoilta, rautakaudesta 1800-luvulle: niissä on voitu käsitellä kaikkia elämänvaiheita ja -ilmiöitä maailman synnystä viimeviikkoisiin naapurikylän tapahtumiin.[8] Kansallisuusaatteen ja romantiikan innoittama sivistyneistö tulkitsi etenkin eeppisiä ja myyttisiä runoja Suomen sankarillisen menneisyyden allegorioina.

Kalevalan (1835, 1849) ilmestyminen herätti kansallisen idealismin, joka innosti etenkin Pohjalaisen osakunnan ja Savo-karjalaisen osakunnan ylioppilaita Lönnrotin jalanjäljille runonkeruuseen. Kulkemalla runojen perässä ylioppilaat etsivät suomalaisuutta, ottivat kantaa kansallisuusaatteeseen ja kansalaistumiseen sekä kansalaisten tapoihin edustaa suomalaisuutta. Runonkeruuta Suomen suuriruhtinaskunnassa voi tarkastella kansallisen idealismin luontevana seurauksena sekä historiallisesti ja kulttuurisesti erikoisena, mittavana ja merkityksellisenä ilmiönä, katsoipa sitä oman maamme historian kannalta tai kansainvälisesti. Se tarkoitti suullisen kansanperinteen, aluksi etenkin kalevalamittaisten runojen, kirjoittamista muistiin laulun ja sanelun mukaan aikalaisten ja jälkipolvien tiedoksi, arkistoitavaksi ja tutkittavaksi. Runojen keräämistä arvostettiin kansallisena ja isänmaallisena tekona, ja se merkitsi monelle ylioppilaalle henkisesti ja fyysisesti elämänpiirin laajentumista sekä tiedon lisääntymistä kotimaasta, sen rajoista, kansasta ja tavoista.

Tässä teoksessa ylioppilaskerääjäksi tai -stipendiaatiksi identifioituu nuorehko mies, joka opiskeli Suomen Keisarillisessa Aleksanterin yliopistossa, oli yleensä jo maisteri, lähti runonkeruuseen, myöhemmin myös murteiden ja sanaston keruuseen sekä etsimään suoma-

7 Tarkka 2005, 40; runomitasta Piela 2008, 304.

8 Suomen Kansan Vanhat Runot -kirjasarjassa (SKVR) on julkaistu lähes kaikki arkistoihin tallennettu kalevalamittainen runous. SKVR on digitoitu kokonaisuudessaan, ja tietokanta sisältää yhteensä 89 247 runotekstiä. Ks. http://www.skvr.fi/skvr-teos. Sen perusteella saa hyvän kuvan kalevalamittaisen runouden lajeista, aiheista ja käyttöyhteyksistä. Ks. myös Hautala 1954, 12–14.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Heinäkuussa 1858 Varkauden ruukille ilmestyi neljä ylioppilasta: Wilhelm Lavonius, Frans Ahlman, Gustaf Svensson ja G. A. Serlachius. Nuoret viipyivät Varkaudessa muutaman päivän kertoillen toisilleen kokemuksistaan Savon kylissä ja vertaillen runosaaliitaan. Kuva: Kruskopf, Pehr Adolf: *Varkauden ruukki 1840-luvulla.* Museovirasto, Historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

laisuutta, sai keruuretkeensä stipendin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta, joltakin osakunnalta tai yhdistykseltä, luovutti keruunsa tulokset SKS:lle ja kirjoitti kokemuksistaan matkakertomuksen.

Varkauden ruukilla tavanneiden ylioppilaiden runonkeruumatka Savoon ei olisi ollut mahdollinen ilman ulkopuolista taloudellista tukea. Lavoniuksen matkakertomuksesta käy ilmi, että hän oli saanut matkastipendin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta. Stipendin edellytyksenä oli, että ylioppilas luovutti matkalla tallentamansa suullista perinnettä sisältävät muistiinpanot sekä kertomuksen matkan kulusta seuralle. Vuonna 1831 perustettu SKS oli merkittävin kansanrunouden keruita organisoiva ja rahoittava taho Suomessa. Vuosina 1830–1890 seura rahoitti noin 80 henkilön tutkimusmatkaa ja sen jälkeen Suomen itsenäistymiseen saakka suurin piirtein saman

https://doi.org/10.21435/tl.282

verran lisää.[9] 1880-luvulle saakka SKS:n rahoittamaa runonkeruuta ohjasi kansallinen aate, mutta sen jälkeen lisääntyvän ja organisoituvan perinteenkeruun tavoitteita määritteli kansanrunouden tutkimus ja sen paradigmat.

Runonkerääjät sekä muut stipendiaatit, murteen-, sanaston- ja lauseopin tutkijat, kulkivat eri puolilla Suomen suuriruhtinaskuntaa ja Karjalaa (Pohjois- ja Etelä-Karjala, Raja-Karjala, Laatokan Karjala, Karjalankannnas) mutta myös maan rajojen ulkopuolella Venäjän Karjalassa (Viena, Aunus, Tver, Vepsä) sekä Inkerissä, Ruotsin suomalaisseuduilla Värmlannissa ja Norrbottenissa ja Norjan Finnskogenissa. (Ks. liitteet ja kartat.)

Eri murrealueilta kotoisin olleet stipendiaatit tapasivat ihmisiä, jotka puhuivat ainakin suomea, saamen kieliä, venäjää, ruotsia ja norjaa, karjalaa, inkeroista, vepsää ja vatjaa sekä niiden murteita. Väki oli myös uskonnoltaan kirjavaa: Suomessa, Ruotsin Värmlannissa ja Norrbottenissa, Norjan Finnskogenissa sekä inkerinsuomalaisten asuinsijoilla ihmiset olivat etupäässä evankelisluterilaisia ja Venäjän Karjalan ja Inkerin alueella ortodokseja. Heidän lisäkseen suuri joukko ihmisiä kuului erilaisiin lahkoihin ja herätysliikkeisin. ”Yksi kieli – yksi kansa” -ideologia esti kuitenkin Suomen kielellisen historian moninaisuuden ymmärtämisen ja hyväksymisen.[10] Silmät ummistettiin myös väestön monikulttuurisuudelta, etnisiltä, kulttuurisilta ja uskonnollisilta vähemmistöiltä.

Kirjassa on tarkasteltu 102:ta ylioppilasstipendiaattien kirjoittamaa matkakertomusta vuosilta 1836–1917.[11] Ne ovat dokumentteja

9 Rahoitusta saaneet kerääjät ks. Häggman 2012, 71–72; Sulkunen 2004, 198–199.

10 J. V. Snellmanin tukema käsitys Suomen yksikielisyydestä eli sitkeästi suuriruhtinaskunnassa. Ks. esim. Kolehmainen, Riionheimo ja Uusitupa 2020, 7–11.

11 Liitteessä 1 käyttämäni matkakertomukset on lueteltu kerääjittäin, liitteessä 2 kronologisesti ja liitteessä 3 maakunnittain. Tutkimusta tehdessäni käytössäni on ollut 1990-luvun loppupuolella puhtaaksikirjoitettuja matkakertomuksia, jotka on tallennettu SKS:n arkistoon. Puhtaaksikirjoituksen pani alulle professori Pekka Laaksonen, ja työn teki FM Johanna Kurela. Ilman sitä tutkimuksen tekeminen olisi ollut monin verroin hankalampaa. Tutustumisen matkakertomuksiin voi aloittaa legendaarisesta A. R. Niemen (1904) teoksesta *Runonkerääjiemme matkakertomuksia*

https://doi.org/10.21435/tl.282

siitä, kuinka nuori autonomian ajan sivistyneistö määritteli *kirjoittamalla* kansallista omakuvaa, itseään ja muita. Tekstilajina ne sijoittuvat fiktiivisten tekstien, kirjeiden, päiväkirjojen, omaelämäkerrallisten tekstien ja julkaistujen matkakirjojen rajamaastoon, ja siksi tarkasteluni nojaa kerronnan, muistitiedon, matkakirjallisuuden, päiväkirjojen ja kirjeiden tutkimukseen. Tarkastelen ensin kertomusten tekstuaalisuutta ja sen jälkeen luen niitä tarinoina fyysisistä matkoista. Tämän kaksoisvalotukseksi nimeämäni menetelmän avulla[12] etsin vastausta kirjan ydinkysymykseen: Millaisen Suomen ja suomalaisuuden ylioppilaat kuvasivat matkakertomuksissaan?

Keitä nämä runonkeruumatkoille lähteneet ja suomalaisuudesta kiinnostuneet ylioppilasstipendiaatit olivat, ja mitä heistä tuli? Kirjan lopussa (liite 4) esittelen heistä ne, joiden matkakertomuksia siteeraan tekstissä. Esittely osoittaa, että he olivat kansallisuusaatteeseen vihkiytyneitä suomalaisuudesta ja kotimaansa tulevaisuudesta kiinnostuneita sivistyneistön edustajia, joista suurin osa osallistui koko elämänsä ajan yhteiskunnan kehittämiseen. Monista heistä tuli ansioituneita virkamiehiä, kuten opettajia, pappeja, lääkäreitä, poliitikkoja sekä toimittajia ja tutkijoita, joiden nimet esiintyvät suomalaisen historiankirjoituksen sivuilla.

***

Tässä kirjassa perehdytään ylioppilaiden runonkeruuseen autonomisessa Suomessa, sen ideologisiin lähtökohtiin ja tavoitteisiin, konkretiaan ja tuloksiin. Keskeisinä tutkimuskysymyksinä ovat runonkerääjien matkakirjeet genrenä sekä niiden aiheet ja teemat, joiden perusteella voi jäljittää kertomusten kirjoittajien käsityksiä, toiveita ja pelkoja Suomesta ja suomalaisuudesta. Kirjan aiheita ovat myös runonkeruuseen vaikuttaneet autonomian kauden tapahtumat, kansallisuusaate, nuori sivistyneistö, sivistyneistön suhde rahvaaseen sekä toiseuttaminen.

1830-luvulta 1880-luvulle, jossa on julkaistu 27 tässä kirjassa tarkasteltua matkakertomusta.

12 Valokuvauksessa kaksoisvalotuksella tarkoitetaan kahden kuvan yhdistämistä tai sulauttamista toisiinsa päällekkäin. Kertomusten analyysissa yhdistän siis kaksi lukutapaa.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kirjan ensimmäisessä luvussa ”Ylioppilaiden matkakertomukset tutkimuksen kohteena” selvitetään, mitä runonkeruu tarkoitti ja ketkä siihen osallistuivat. Luvussa perehdytään myös lähilukumenetelmään, jonka avulla olen hahmotellut matkakertomuksista runonkerääjille yhteisiä käsityksiä Suomesta ja suomalaisuudesta.

Luvussa ”Runonkeruun ideologiaa, taustaa ja tavoitteita” kuvataan tiivistetysti sitä autonomisen Suomen aatteellista, poliittista ja tiedollista ilmapiiriä, joka houkutteli ja velvoitti ylioppilaita runonkeruuseen. Luvussa kerrataan tapahtumia vuoden 1809 jälkeen, jolloin Suomi liitettiin Venäjään, perehdytään nuorta sivistyneistöä kiinnostaneeseen kansallisuusaatteeseen ja sen seurauksiin sekä kuvataan politiikan ja asenteiden muuttumista Venäjän yhtenäistämispolitiikan varjossa Suomen itsenäistymiseen saakka. Autonomian kaudella oli monista poliittisista kiistoista ja käänteistä johtuen valtava vaikutus suomenmielisen sivistyneistön tavoitteisiin: tähdättiin kansallisvaltion rakentamiseen ja fennomaanisiin arvoihin. Näihin arvoihin liittyi myös suomen kielen, kansan, kulttuurin ja historian arvostaminen ja niihin liittyvän tutkimuksen tukeminen suuriruhtinaskunnassa.

Kansallisuusaatteen ideologiseen sisältöön kuului myös kotimaan tunteminen, mutta ylioppilaiden tiedot Suomesta olivat 1800-luvulla vähäiset. Luvussa ”Tuntematon kotimaa” selvitetään, minkälaista Turun Akatemiassa opiskelevan, runonkeruusta ja kansallisista aatteista kiinnostuneen ylioppilaan elämä oli 1800-luvun alussa. Turun palon jälkeen 1827 opiskelu siirtyi Keisarilliseen Aleksanterin yliopistoon Helsingissä ja ylioppilaat tutustuivat Lauantaiseuraan ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan. Luvussa käydään läpi myös ylioppilaiden ja muun sivistyneistön Suomi-tiedon olennaisimpia lähteitä. Niistä tärkeimpiä olivat ulkomaalaisten kuvaukset Suomesta, sanoma- ja aikakauslehdet sekä Zacharias Topeliuksen tekstit. Luvussa kerrotaan myös 1800-luvun lopulla voimistuneesta fennomaanisesta lukemiskulttuurista.

Luvussa ”Runonkeruu organisoituu” perehdytään ensin stipendiaattien erilaisiin henkilökohtaisiin syihin ja motiiveihin lähteä runonkeruuseen. Sen jälkeen keskitytään SKS:n tavoitteisiin ja toimenpiteisiin runonkeruun tukemisessa. SKS oli runonkeruumatkojen tärkein rahoittaja. 1850-luvulta lähtien SKS julkaisi runonkerääjille

https://doi.org/10.21435/tl.282

useita ohjevihkosia, joiden tarkoituksena oli auttaa heitä saamaan talteen juuri halutunlaista suullista perinnettä. 1800-luvun lopulla suullisen perinteen keruu ja tutkimus tieteellistyivät ja ohjeet täsmentyivät uusien tutkimuskysymysten mukaisiksi.

Kirjan seuraavissa luvuissa kuljetaan matkakertomusten viitoittamilla teillä eri puolilla suuriruhtinaskuntaa sekä Venäjän Karjalassa, Värmlannissa, Finnskogenissa, Norrbottenissa ja Inkerissä. Stipendiaatit kulkivat runoja, muuta suullista perinnettä, murteita ja sanastoa tallentamassa kävellen, soutaen, hiihtäen, polkupyörillä, hevosella, veneillä, laivoilla, junilla, kärryillä – tilanteen mukaan erilaisia kulkuneuvoja hyödyntäen. Matkoja tehtiin kaikkina vuodenaikoina, vaikka kesäisin matkanteko olikin vaivattomampaa kuin syksyn sateissa tai talvipakkasissa. Luvuissa ”Pitkiä taipaleita” ja ”Talvimatkoja” stipendiaatit kuvaavat matkalle varustautumista ja selostavat kuljettuja reittejä maalla ja vesillä: joillekuille suurkerääjille kilometrejä kertyi tuhansia. Vaikka pakkanen, viima, häkä, heikot jäät ja muut ongelmat koettelivatkin kerääjiä, ne eivät tuskin koskaan koituneet runonkeruun esteiksi.

Kansallisuusliikkeen myötä kotimaan tuntemisesta oli tullut ideologinen tavoite. Sen kuvaamisesta tuli olennainen osa matkakertomuksia. Luvussa ”Runonkerääjien maisemia” ympäristöä katsotaan sivistyneistön silmin, tulkitaan isänmaallisuuden, uskonnon, työnteon, ahkeruuden ja sivistyksen näkökulmasta sekä maisemassa näkyvien uudistusten kannalta.

Ylioppilas-runonkerääjien käsitykset maaseudun rahvaasta suomalaisuuden edustajina ja perinteentaitajina eivät olleet aina mairittelevia. Matkakertomuksissaan he kirjoittavat ja kuvaavat rahvaan suomalaisuuden identifikaatiossa tarvittavana toisena. Luvussa ”Rahvaan parissa” käy ilmi, millaisin luonnehdinnoin ja käsityksin sivistyneistö etäännytti ja toiseutti matkakertomuksissa rahvasta itsestään sekä määritteli samalla suomalaisuutta.

Matkakertomuksissa toiseuttaminen osoittautuu ylioppilaiden omaksumaksi asenteeksi miltei kaikkea vierasta, outoa ja uutta kohtaan. Varsin selkeästi tämä käy ilmi luvuissa ”Karjalassa”, ”Värmlannissa, Finnskogenissa ja Norrbottenissa” sekä ”Inkerissä”.

Karjalaan keskittyvässä luvussa on aluksi katsaus uusimman Karjala-tutkimuksen näkökulmiin. Sen jälkeen kerrotaan ensimmäisistä

https://doi.org/10.21435/tl.282

Karjalasta tallennetuista kalevalamittaisista runoista sekä siellä käyneistä runonkerääjistä. Karjalan maine laulujen maana inspiroi runonkerääjiä koko 1800-luvun ajan ja vielä pitkään 1900-luvullakin: syntyi erityinen puhetapa, Karjala-retoriikka, jonka avulla alue idealisoitiin ja romantisoitiin. 1990-luvulta lähtien Karjala-retoriikkaa on kuitenkin tarkastelu kriittisesti ja löydetty uusia näkökulmia Karjala-tulkintoihin.

Värmlantiin, Finnskogeniin sekä Norrbotteniin tehdyistä tutkimusmatkoista keskitytään kirjassa kolmen perinteen-, kansanelämän- ja kielentutkijan kokemuksiin vuosilta 1865–1901: David Skogmanin, Torsten G. Aminoffin ja Martti Nyholmin. Heidän matkansa ulottuivat 40 vuodelle, mutta siitä huolimatta heidän käsityksensä ihmisistä eri puolilla Ruotsia ja Norjaa olivat toiseuttamisen seurauksena varsin samankaltaisia. Luvun alussa kerrotaan myös muiden tutkimusmatkailijoiden tekemistä matkoista Ruotsin ja Norjan metsäsuomalaisten pariin.

Inkerin yhteydet Suomeen ja suomalaisuuteen ovat olleet olemassa jo 1600-luvulta lähtien luterilaisen kirkon ansiosta. Luvussa ”Inkerissä” annetaan aluksi perustietoja Inkerin historiasta, eri väestöryhmistä sekä näiden asuttamista alueista, niille suuntautuneista tutkimusretkistä ja tutkimuksista. Sen jälkeen perehdytään Inkerin oloihin kahdeksan matkakertomuksen avulla, jotka on laadittu vuosina 1854–1909. Inkerissä käyneiden kerääjien keskuudessa toiseutta vahvistivat monet seikat: inkeriläisten kokemukset maaorjuudesta, heidän erilaiset etniset ja uskonnolliset väestöryhmänsä, tapansa ja tottumuksena sekä ajoittain paikallisten suuri epäluuloisuus runonkerääjiä kohtaan.

Kansakuntien konstruoinneissa on ollut tapana tavoitella yhtenäistä kansaa ja yhtenäiskulttuuria, mutta suuriruhtinaskunnan ylioppilasstipendiaattien matkakertomuksista ei tällaista yhtenäisyyspuhetta löydy, vaan käsitykset kansasta, suomalaisuudesta, identiteetistä ja kulttuurista pohjautuvat voimakkaille vastakohtaisuuksille. Kirjan viimeisessä luvussa ”Ylioppilaat kansallisen omakuvan määrittelijöinä” ehdotetaan kärjistyneiden vastakohtaisuuksien syyksi ristiriitaa kansallisuusaatteen ja nopeasti edenneen modernisaation välillä, joka erotteli kansalaisia toisistaan. Kansallinen idealismi alkoi tuntua arvomaailman perustana epäuskottavalta, ja sen tilalle tuli Euroopasta

https://doi.org/10.21435/tl.282

uusia poliittisia ideologioita ja suuntauksia, jotka vaikuttivat sivistyneistön ajatuksiin Suomen tulevaisuudesta. Ristiriidoista huolimatta tai niistä johtuen idea Toiveiden maasta jäi kuitenkin kytemään – välillä kipinöiden – suomalaisten kollektiiviseen mielikuvastoon, politiikkaan, kulttuuriin, taiteeseen ja tutkimukseen.

Autonomian ajan ylioppilaiden matkakertomuksia käsittelevän tutkimukseni valmistuttua kiitän Suomen tietokirjailijat ry:n hallitusta apurahasta, SKS:n tiedekustantamoa, sen valitsemia käsikirjoituksen arvioijia sekä toimittaja Eija Hukkaa ja editori Anu Lahtista. Kiitän lämpimästi myös SKS:n arkiston arkistonjohtaja Outi Hupaniittua, arkistotutkija Juha Nirkkoa sekä muuta arkiston henkilökuntaa matkakertomusten lähteiden selvittelyssä.

Kevään korvalla 2023
Ulla Piela

https://doi.org/10.21435/tl.282

Ylioppilaiden matkakertomukset tutkimuksen kohteena

Kansanrunoja ja matkakertomuksia kertyi autonomian aikana vuonna 1831 perustetun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon ylioppilasstipendiaattien, yliopisto-opiskelijoiden ja tutkijoiden toimesta. Elias Lönnrotin, *Kalevalan* ja *Kantelettaren* runojen kerääjän esimerkkiä noudattaen "oppivaiset" eli yliopistossa opiskelevat nuoret kulkivat stipendiaatteina 1830-luvulta lähtien runonkeruussa koko 1800-luvun ajan ja vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Runonkeruuseen ylioppilaita houkuttelivat tavallisesti yliopiston professorit, opettajat ja opiskelutoverit.

Kalevalamittaisten kansanrunojen tuntemus ja runolaulutaito olivat parhaimmillaan jo ennen 1800-luvun puoliväliä, mutta koska stipendiaatit kulkivat suuriruhtinaskunnassa ja sen ulkopuolella maantieteellisesti laajalla alueella koko 1800-luvun, heillä oli mahdollisuus kuulla ja taltioida kalevalamittaisten runojen lisäksi myös muuta suullista perinnettä. 1800-luvun lopussa he kiinnostuivat myös kielitieteellisistä tutkimusmatkoista.

SKS oli ensimmäinen ja merkittävin kansanrunouden keruita organisoiva ja rahoittava taho Suomessa. Seura tuki jo 1830-luvun alussa Lönnrotin keruumatkoja, mutta niistä ei ole säilynyt matkakertomuksia.[13] Matkakertomusten täsmällinen lukumäärä ei ole tiedossa,

13 Lönnrot kirjoitti ensimmäiseltä matkaltaan vuonna 1828 valloittavan, hyväntuulisen ja yksityiskohtaisen matkakertomuksen *Vandraren eller Minnen af en Resa till Fots genom Tavastland, Savolax och Karelen.* Jostakin syystä se jäi kuitenkin hänen pöytälaatikkoonsa ja se julkaistiin vasta vuonna 1902 hänen 100-vuotissyntymäpäivänsä kunniaksi sekä ruotsiksi että suomeksi. Suomeksi kertomuksen nimi on *Vaeltaja eli muistelmia jalkamatkalta Hämeessä, Savossa ja Karjalassa.*

https://doi.org/10.21435/tl.282

mutta pöytäkirjatietojen mukaan SKS rahoitti vuosina 1830–1917 yhteensä noin 160 stipendimatkaa.[14] Koska stipendi velvoitti kerääjät kirjoittamaan matkastaan kertomuksen ja luovuttamaan sen runotallenteiden kanssa SKS:lle, stipendiaattien matkakertomuksia on todennäköisesti suurin piirtein saman verran.

Kansanrunouskokoelmia kartuttaneita henkilöitä kutsuttiin aluksi yleisesti runonkerääjiksi tai kansanrunonkerääjiksi. Tuolloin ei vielä puhuttu perinteestä tai perinteenkerääjistä. Se johtui siitä, että keruun alkuvaiheessa tallennettiin, tutkittiin ja julkaistiin lähinnä vain kalevalamittaisia runoja, myöhemmin myös muodoltaan uudempia runoja, satuja, tarinoita, sananlaskuja ja arvoituksia. Muut perinnelajit alkoivat kiinnostaa vasta 1800-luvun lopulla.[15] 1870-luvulta lähtien tutkijoiden ja opiskelijoiden rinnalle tulivat myös niin sanotut kansankerääjät, sellaiset luku- ja kirjoitustaitoiset henkilöt, jotka kuuluivat taustaltaan tai ammatiltaan maata viljelevään tai muuta ruumiillista työtä tekevään väestöön. Heistä osa oli käynyt koulua, osa ei. Vähitellen kansankerääjien joukkoon liittyi monenlaisista sosiaalisista taustoista lähtöisin olevia, suomalaisuuden asiasta, historiasta ja perinteestä kiinnostuneita henkilöitä. Vuoteen 1910 mennessä SKS:n kokoelmia oli kartuttanut 1 250 henkilöä, joista noin 1 000 kuului sivistyneistöön: he olivat ylioppilaita, maistereita, lehtoreita, lääkäreitä, kirkkoherroja ja muuta koulutettua väkeä.[16]

Tämän kirjan aineisto käsittää 102 stipendiaatti-runonkerääjän kirjoittamaa matkakertomusta vuosilta 1836–1917. Kirjoittajia on hiukan vähemmän, noin 90, sillä muutamat runonkerääjät ovat olleet runonkeruussa useammin kuin kerran ja kirjoittaneet kertomuksen jokaiselta reissultaan. Matkakertomusten valinnan tein ensin ilman tarkkaa suunnitelmaa eri lähteistä lukemistani 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa laadituista kertomuksista. Lopullisen valinnan lähtökohtia olivat seuraavat: matkakertomusten kirjoittajien tuli identifioitua autonomian ajan nuoreen sivistyneistöön, kertomuksia tuli olla tarkasteltavan ajan kaikilta vuosikymmeniltä eli 1830-luvulta

14 Häggman 2012, 71–72; Sulkunen 2004, 198–199.
15 Virtanen 1988, 9–13.
16 Mikkola 2013, 338–342.

https://doi.org/10.21435/tl.282

1910-luvulle ja niitä tuli olla myös alueellisesti kaikilta alueilta, joilla runonkerääjiä kulki. Kirjoittajat olivat levottoman autonomisen ajan yliopisto-opiskelijoita, tavallisesti jo maistereita, jotka saivat stipendin joko SKS:lta, osakunnalta tai yhdistykseltä. Ylioppilasstipendiaattien näkökulmaa täydentävät muutamat sellaiset matkakertomukset, joiden kirjoittajat eivät kuuluneet yliopisto-opiskelijoihin mutta jotka jakoivat samat kansalliset haaveet ja ideat.

Tarkastelemistani matkakertomuksista vanhin on vuodelta 1836 ja viimeinen Suomen itsenäistymisen vuodelta 1917. Matkalta palattuaan stipendiaatit luovuttivat keräämänsä aineiston, runosaaliin, ja kokemuksistaan kirjoittamansa kertomuksen SKS:lle. Näin kertomuksia kertyi matkoilta Suomen maaseudulle ja Karjalaan sekä kaukaa suuriruhtinaskunnan rajojen ulkopuolelta. Syntyhistoriansa ja -aikansa sekä maantieteellisten, kielellisten ja kulttuuristen kontekstiensa kannalta matkakertomuksia voi pitää poikkeuksellisina ja ideologisina.[17]

Matkakertomuksia luettiin 1800-luvulla SKS:n ja muiden yhdistysten kokouksissa ja julkaistiin aikakaus- ja sanomalehdissä: ne siis kiinnostivat sivistyneistöä ja niillä oli uutisarvoa. Kansanrunoudentutkimuksessa niiden sisällöt ovat herättäneet tutkijoiden mielenkiinnon erityisesti silloin, kun on haluttu selvittää tiettyihin runonkerääjiin, heidän matkareitteihinsä, perinteentaitajiin tai runoihin liittyviä kysymyksiä. Matkakertomukset sisältävät kuitenkin runsaasti muitakin tietoja laajalle ulottuvan runonkeruualueen ihmisten elämästä autonomian aikana. Ne paljastavat myös kirjoittajiensa kokemuksia, käsityksiä ja tulkintoja 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen suomalaisista, karjalaisista, inkeriläisistä sekä Ruotsin ja Norjan suomalaisista.

---

17 Merja Torvinen on tarkastellut matkakertomusten ideologioita väitöskirjassaan, jossa aineistona ovat 1600–1800-lukujen ranskalaiset Lapinkuvaukset sekä niiden modernit suomennokset. Hän näkee ideologiat tapana hahmottaa ja konstruoida maailmaa kielen avulla yksilön ja yhteiskunnan sosiaalisten tieto-, arvo- ja valtajärjestelmien kautta. Torvinen 2020, 37–40. Tämä määritelmä sopii kuvaamaan myös runonkerääjästipendiaattien matkakertomusten ideologisuutta.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kaksi maailmaa

Vanhin tarkastelemistani matkakertomuksista on Johan Fredrik Cajanin kirjoittama Pohjois-Karjalan- ja Vienan-matkalta vuonna 1836. Cajan oli matkalla Lönnrotin apumiehenä. Uusimmat kertomukset ovat vuodelta 1917. Cajanin kertomuksen rinnalle nostan kansanrunoudentutkija Väinö Salmisen kuvauksen Kainuun, Raja-Karjalan ja Pohjois-Karjalan seuduilta kesältä 1913. Vaikka Cajanin kertomus on lyhyt ja katkelmallinen ja Salmisen pitkä, vuolas ja yksityiskohtainen, voi niitä vertaamalla havaita muutoksia, joita runonkeruussa ja kerääjien suhtautumisessa niin perinteeseen ja perinteentaitajiin kuin heihin itseensä perinteen kerääjinä tapahtui noin 80 vuoden aikana.

J. F. Cajan teki ensimmäisen runonkeruumatkansa Elias Lönnrotin apumiehenä vuoden 1836 loka–marraskuussa Pohjois-Karjalan ja Vienan maisemiin. Ensimmäinen päiväkirjamainen merkintä on päivätty 17. lokakuuta:

> 17:toista lokakuuta lähin veli Lönnrotin kera Kiannan pappilasta. Sopalassa yötä. Koottiin lapsilta arvutuksia. Siitä 18:toista, tiistaina, purjehimma yöksi Saukon taloon, jossa emännältä kokosimma arvotuksia. Siitä 19:toista Kylmäsalmen päätaloon, jossa nöyrän ilman tultuu, päätimmä kirjotella runojamme.

Reitti kulki Suomussalmen, Lonkan, Vuonnisen, Jyvöälahden, Enonsuun, Alajärven ja Uhtuan maisemissa jalan ja vesiteitä pitkin noin sadan kilometrin verran. Saaliksi tarttui runoja, arvoituksia, paikallistarinoita, häälauluja ja itkuvirsiä. Cajan on täsmällinen: hän luettelee kylät ja talot ja kertoo, keiltä he runoja tai tarinoita kuulivat. Heitä olivat Päätalon vanha ukko, Prokon nainen, urhot, nuori, iloinen ja kaunis neito ja niin edelleen. Hän ilmoittaa myös kuljettujen matkojen pituudet sekä kustannukset, jotka olivat yhteensä 18 ruplaa. Cajanin kertomus on niukka, mutta silti siitä voi aistia hänen innostuksensa retkeä ja tehtävää kohtaan:

> Siitä 20:tenä aamulla lähimmä Päätalon vanhalta ukolta saatetut Kulmajokia myöten 1 penink. Lehtovaaran uuistaloon. Välillä haasto ukko Lappalaisten asunnosta niillä Kylmäsalmen paikoilla, heiän vielä löytyvistä

https://doi.org/10.21435/tl.282

raunioista, kannuksista jm. Lehtovaarassa laulatimma erästä naista, ja saimma pari uuisrunon palasta. Siitä saatettiin meitä neljänneksen Lonkkaan, joka jo on Venähyä.

Siinä olimma yötä Hilipan kartanossa ja illalla laulo meille Prokon nainen häälauluja ynnä itkuvirsiä, joista erään kirjotinki jos suurellaki tuskalla. Maata pantuamme haasto äämmö meille vielä pari tarinata, joita mie en outoin sanojen vuoksi ymmärtänyt, vaan veli L., joka maltto pakinan, aiko ne muistoksi kirjuttaa.

21:tta, perjantaina, lähimmä, Proko opassa, Vuoniseen kulkemaan. 10 v. saatto meiät Prokon nainen, siitä lähimmä 30 jälkimäistä v. astumaan. Sinä pänä tulimma saunaan Ratsaslammin peässä, jossa 3:sti lämmitettyä makasimma ja toissa pänä, lauantaina, tulimma Vuoniseen 15 v. – Koko taival oli talotonta. Olisi vesitseki päässyt Kursmanjokia myöten, vaan kosket olivat niin vuolaat, että paljo taipaleita.

Vuoniseen tulimma noin k. 3 j. p. – Vatier[a] Onufreissa. Sinä iltana ei mitänä, kun nukkumaan. Pyhänä 23:na j. p. kävimmä toisissaki taloissa, katselimma tyttärien ja poikien kisoja, pakasimma kokouneien urohien kera, laulomma Kalevalata, ja menimmä sittä maata. Maanantai aamuna saattausimma Yläkuittijärvitse Jyväslahteen.

Siinä emmä saaneet vatieraa erivierosen Jaakkosen talossa, vaan muualtaki Kornitsata kirjottaaksemme kysyttyä, pysähymmä Moision pirttiin yöksi, hyvästi vastaanotetut.

Tiistaina 25 p. saatto meitä kaksi neittä Enonsuun taloon. Nuorempi oli hyvin kaunis ja ilonen, 13 v. – He laulovat runoja ja itkuvirsiä. Jälkimmäisillä osottivat välistä meitä. – Kalevaisiksi, sanottiin niissä hyviä, ei pahoja miehiä j. n. e.

Niin tulimma Enonsuuhun, niemellä Alajärven rannalla. Hyvästi vastaa[n]otetut, punasta viinaa, ruokaa, pakinata, Kornitsa illaksi ja yöksi, asuttavaksi. – Kirjottamaan. Siinä kirjottelimma perjantaihen 28 p., johon lähimmä Alajärven kylää katselemaan. Yötä olimma siellä kirjottain itkuvirsiä ja muitaki lauluja ja palasimma lauantaina Enonsuuhun. Sieltä vasta torstaina, 3:tena p. marraskuuta Uhtuvaan Sirkeisen Vasken taloon, jossa saimma sievän ja mukavan kornitsan.

Tiistaina 8:tena Marraskuuta maksettiin 5:den päivän edestä 4 Rp. ja muusta 1:80.

Keskiviikkona 16: Marr. maksettiin 7:tsem[än] päivän ruokko ja kynttilä 6 Rup. 50 k., josta minun 4:80. (Tähän asti 18 Rb.).

https://doi.org/10.21435/tl.282

Väinö Salmisen kertomus on kesältä 1913. Hän kuvaa siinä ensin matkaansa Kajaanista Puolangan, Taivalkosken ja Kuusamon kautta Paanajärvelle. Hevosella, jalan ja veneellä tehdylle matkalle kertyi pituutta 360 kilometriä. Reissusta selvittyään hän jatkoi vielä Raja-Karjalaan ja Pohjois-Karjalaan. Ilomantsin Mekrijärvellä häntä kiinnostivat erityisesti kuuluisat runolaulajasuvut Sissoset ja Huohvanaiset sekä heidän jälkeläisensä. Hän kävi myös Korpiselällä ja muissa Raja-Karjalan pitäjissä.

Matkakertomusten tyyli oli muuttunut 1800-luvun loppua kohden siten, että runonkerääjät eivät enää tyytyneet vain referoimaan tapahtunutta ja kuvailemaan maisemia, vaan he myös arvottivat voimakkaasti näkemäänsä ja kokemaansa. Salminen tunnettiin kriittisenä ja suorasanaisena henkilönä. Raja-Karjalan olosuhteita ja asukkaita hän kuvaa kovin sanoin:

> On Suomen kirous, että rajaseuduille on joutunut tahi vähitellen sellaiseksi muodostunut kansa, joka hävittää maankin jalkojensa alta: muuttaa menneitten polvien töiden tulokset kahviksi, teeksi, vehnäsiksi, tupakaksi, salakuljetetuksi pirtuksi ja rihkamiksi. Ja sitte kun perityistä konnuista saatu varallisuus loppuu, aletaan hampaat mätinä valitella huonoja oloja ja toivotaan, että jonkun poliittisen käänteen, kaivoksen löytämisen tai muun sattuman kautta taas rahaa virtailisi vetelehtivienkin karjalaisten kukkaroihin.
>
> Jo kylien ulkoasukin todistaa viimeisinä vuosikymmeninä tapahtunutta veltostumista. Rakennukset saavat lahota ja ränsistyä, ilman että niihin kukaan viitsii kajota; asutaan ja eletään tähjystetään vain edelleen, kunnes kaikki alkaa päälle tippua. Erääseenkin Suojärven pirttiin oli neljättäkymmentä vuotta sitten laadittu lisärakennus, joka oli saatu siksi valmiiksi, että oli katto päällä. Mutta permantoa ja ikkunoita ei oltu sittemmin viitsitty laittaa, kun talosta sattui kesken kuolemaan tuo ahkera rakentaja, ja niinpä saa laaja tupa asumattomana lahota.

Salminen huomaa, että maanviljelyskin on surkealla tolalla, ja hän näkee kaadettuja kaskia kaikkialla. Nuoriso on laiskaa, saamatonta, taitamatonta, huonokäytöksistä ja ”sosialismin raaistamaa”:

> Mutta vanhat valittavat, ettei nykyinen sukupolvi viitsi lannoittaa entisiä vainioita. Kylvetään vain vanhoihin peltoihin niin kauan kuin ne sinällään jaksavat kasvaa. Mieluummin kuin maanviljelystöissä on nykyinen

https://doi.org/10.21435/tl.282

sukupolvi ”virman” palveluksessa tukkitöissä, josta saa heti rahat käsiinsä nautintoaineiksi muutettaviksi. Sattuvasti huomautti minulle eräs vanha eukko, ettei sovi enää nykyaikana äidin kätkyen ääressä laulaa vanhaa tuutilaulua:

Turvakseni tuuvittelen,
varoikseni voaputtelen,
kyntäkäksi, kylväjäksi,
mustan mullan murtajaksi.

Nuorelta, etenkin sosialismin raaistamalta sukupolvelta, saa tuskin kansanrunouttakaan rauhassa vanhuksilta tiedustella. He tunkeutuvat seuraan raa'asti nauraa hohottamaan ja viskelemään joukkoon karkeita ruokottomuuksia tai ryssän renkutusta, elleivät suorastaan rupea kiroillen ulos manaamaan tai ”sharmankkaa” poruuttamaan.

Niinpä tapahtui eräässä kylässä, että sosialisti mies alkoi syytää minulle ja vanhalle äidilleen hävyttömyyksiä sen johdosta, että selvittelimme vanhoja runoja, jotka hänen mielestään ovat mitä pahinta moskaa. Eukko vastasi tyynesti, ettei poika kaiketi niistä ole mies arvolausetta antamaan, koskei niitä koskaan tahdo edes kuunnella, ja arveli, ettei poika tiedä yhtään mitään noista vanhojen perinnöistä ja neuvoista ja alkoi sanella hieman väräjävällä äänellä runoa:

Laulan on lahoista näistä,
kehitöistä kellittelen.
Kemp on toisena kesänä,
laulaap on lahoista näistä,
kehitöistä kellittelöö.
Kuin tämä kana katoopi,
ilolintu liikahtaapi? –
Ilot ilmoilta katoopi,
laulut muilta lankiaapi.

Kuin kultaisesta ajasta puhuivat vanhukset kaikkialla menneistä päivistä, jolloin tehtiin työtä ymmärtäen, että ”liha ei tule liikkumata, kala jalan kastamata”. Oman konnun hyväksi tehtiin kaikki työ, eikä ”virmalle” tukkia raastettu metsistä. Ja talvi-illat olivat hupaisia, kun naiset kehräsivät ja miehet kutoivat verkkoja ja tekivät käsitöitä. ”Nädälmäärät (viikkokaudet) sillon laulettii, hyvin da sovindos elettii.”

https://doi.org/10.21435/tl.282

Salmisen matkan aikoihin vuonna 1913 Suomi oli yhteiskuntana aivan toisenlainen kuin se suuriruhtinaan maa, josta Lönnrot ja Cajan lähtivät taipaleelle Vienaan vuonna 1836. Cajan ei viittaa tekstissään runokylien ulkopuoliseen maailmaan ja yhteiskuntaan, mutta Salminen tulkitsee miltei kaikki matkakokemuksensa tiedostamiensa yhteiskunnallisten epäkohtien näkökulmasta. Terävällä kynällään hän piirtää kriittistä ajankuvaa Karjalasta ja karjalaisista. Tekstissä saavat kuulla kunniansa niin Karjalan luonto kuin ihmisetkin, heidän käytöksensä, runonsa, asuntonsa, ruokansa, työnsä ja toimensa.

Salmisen kertomus osoittaa, kuinka kerääjien käsitykset perinteentaitajista, perinteestä sekä matkakertomuksen kirjoittamisen tavoista muuttuivat 80 vuoden aikana. Kerääjien tapa kuvata kokemuksiaan toteavasti tai ihailevasti vaihtui vähitellen perinteentaitajia, heidän runojaan, elämäntapaansa ja olosuhteitaan kritisoivaksi ja toiseuttavaksi. Salmisen kohdalla kokemukset herättivät myös ”kiivastumista”, joten hän päättää matkakertomuksensa seuraavasti:

> Eteläisen Raja-Karjalan, tekisi mieli sanoa, Kurjalan oloista, en näin verekseltään voi pakinoida ilman kiivautta. Tarvitaan jonkunlainen välimatka – sekä ajan että ympäristön suhteen – ennenkuin heistä voi tasapuolisesti kertoilla.

Salminen vaatii kertomuksessaan, että kansanrunoudentutkimuksessa tulisi nimenomaan kiinnittää huomiota yksittäisen perinteentaitajan, ihmisen oman elämäntavan, paikalliskulttuurin ja yhteiskunnallisten olosuhteiden vaikutuksiin suullisen perinteen sisältöihin. Hän oli ensimmäisiä kansanrunoudentutkijoita, jotka olivat sitä mieltä, että kansanrunoutta ei voi kunnolla ymmärtää ilman tietoja sen esittäjien elämästä, ympäristöstä ja elämäntavoista. Näitä tietoja hän käytti kyseisessä matkakertomuksessaan enimmäkseen tapaamiensa ihmisten toiseuttamiseen.

Ideologisia ja hybridisiä kertomuksia

Matkakertomus on omakohtainen kertomus itse koetusta matkasta. Tässä kirjassa se tarkoittaa runonkerääjä-stipendiaattien vuosina 1836–1917 kirjoittamia kertomuksia matkoista autonomisen kauden

https://doi.org/10.21435/tl.282

Suomessa. Stipendiaatit kuvaavat, tulkitsevat ja merkityksellistävät niissä omia kokemuksiaan ja kertovat myös matkakertomusten kirjoittamisesta. Stipendiaateilla oli matkoihinsa sekä poliittisia, aatteellisia ja henkilökohtaisia että nationalistisia syitä. Heidän laatimiaan matkakertomuksia voi pitää ideologisina niiden syntyhistorian sekä niihin sisältyvien maantieteellisten, kielellisten ja kulttuuristen kontekstien vuoksi.

Stipendiaattien matkakertomukset ovat useimmiten kymmeniä sivuja pitkiä, joskus jopa parisataasivuisia. Ensin kerrotaan matkalle valmistautumisesta ja matkan motiiveista ja tarkoituksesta sekä tehdään selkoa matkareiteistä ja -välineistä. Sen jälkeen alkaa kronologisesti etenevä kuvaus matkan vaiheista: kuvataan matkantekoa, ihmisiä, runonkeruuta, maisemia ja tapahtumia ja palataan lähtöpaikkaan, useimmiten kotiin. Tapahtumakuvausten lomassa kirjoittajat valottavat matkan herättämiä ajatuksia ja tunteita sekä pohdiskelevat nähdyn ja kuullun merkityksiä niin itsensä kuin paikallisten ihmisten kannalta. Pohdiskelun tavoitteena on matkalla saatujen uusien havaintojen, kokemusten ja tietojen ymmärtäminen ja niiden sovittaminen aiempiin tietoihin ja käsityksiin kotimaasta ja suomalaisuudesta. Kertomusten lopussa kirjoittajat arvioivat usein retkeään, itseään sen suorittajana ja runosaaliitaan sekä kiittävät matkan rahoittajaa.

Kirjoittamisen lajityyppinä stipendiaattien matkakertomukset ovat hybridilaji: ne sijoittuvat fiktiivisten tekstien, kirjeiden, päiväkirjojen, omaelämäkerrallisten tekstien sekä julkaistujen matkakertomusten ja -kirjojen rajamaastoon. Kaikissa näissä tekstilajeissa näkökulma koettuun on subjektiivinen, kirjoittajan omista kokemuksista kumpuava. Kertomuksia leimaa lisäksi eräs erityispiirre: Vaikka ne ovat kokemusten tulkintoina yksilöllisiä, ne ovat teksteinä julkisia, koska stipendiaateilta edellytettiin niiden kirjoittamista ja ne saatettiin lukea SKS:n kokouksissa, lisätä pöytäkirjojen liitteeksi tai julkaista lehdissä. Niistä tuli samanaikaisesti sekä muistitietoa, folklorea että kirjoitettua historiaa. Suullisen ja kirjallisen välittymisen kautta ne ovat yhteisöllisesti jaettua tietoa runonkerääjien kokemuksista, ajatuksista, tunteista ja käsityksistä autonomisessa Suomessa.

Matkakertomuksen kirjoittaminen kuului stipendiaatin velvollisuuksiin. August Ahlqvist teki runonkeruumatkan Etelä-Karjalaan

https://doi.org/10.21435/tl.282

ja Inkeriin vuonna 1854. *Suomettaressa* sekä myöhemmin *Suomi*-sarjassa julkaisemassaan matkakertomuksessaan hän kertoo kirjoittaneensa sen ”johdatukseksi” vastaisille tutkijoille. Matkaansa ja sen tuloksiin hän oli kyllä tyytyväinen, mutta ei kertomukseensa, koska olosuhteet aiheuttivat ajoittain keskittymisvaikeuksia:

> Aika ja tilaisuus eivät kuitenkaan nytkään myöten-anna näitä muistelmia taiteellisesti järestää; niitä olen kirjoitellut vähän kussai paikassa, Pohjais-Inkerissä matkatessani, niillä väliajoilla, joita runonkerääjällä on kyllä joko laulajia odottaessansa eli muusta syystä yhdessä kohden viipyessänsä, ja jokainen tämmöisillä matkoilla käymätöinkin arvaa että, lasten lattialla hälistessä, vaimojen ovessa hönnätessä, ja miesten penkillä latturia laskiessa, kirjoittajan on vaikea pitää ajatuksensa koossa. Elköön siis lukija pahastuko, jos kaikki paikat kirjoituksessani eivät ole niin tasaista ja säntillensä, kuin ne olisivat voineet tulla tavallisessa olennossa ja totutuissa tiloissa kirjoittaen.

Kertomuksiin vaikuttivatkin kirjoitushetken olosuhteiden lisäksi stipendiaattien henkilökohtaiset elämäntilanteet ja matkan kokemukset, tunteet, kirjoitustaidot, kirjoittamisen tavoitteet ja motiivit sekä 1800-luvun kirjoittamisen konventiot, joita he olivat omaksuneet tuon ajan päiväkirjoista, julkaistuista matkakertomuksista, -kirjoista ja -kirjeistä. Vaikka matkakertomukset ovat syvästi henkilökohtaisia, ne alkavat suuresta määrästä – ja lukutavastani – johtuen kuitenkin lopulta muistuttaa toisiaan: ne osoittautuvat pääpiirteissään sisällöllisesti ja muodollisesti suhteellisen vakiintuneiksi esityksiksi matkojen tapahtumista, kohdatuista perinteentaitajista sekä perinteen tallentamisesta.

Omakohtaisena tekstinä matkakertomuksen rakenne muodostuu tarinasta ja sen kerronnasta. Eri tekstilajeihin kuuluvien julkaistujen ja julkaisemattomien matkakertomusten tutkimukset voidaan jakaa Ilona Lindhin mukaan niihin, joissa painotetaan kertomusten tekstuaalista luonnetta (kerronta), ja niihin, joissa ollaan kiinnostuneita kirjoittajan fyysisestä matkasta todellisissa maisemissa (tarina).[18] Stipendiaattien matkakertomukset houkuttelevat kumpaankin suuntaan, joten tarkastelen ensin niiden tekstuaalisuutta, erityisesti nii-

18 Lindh 2021, 17.

https://doi.org/10.21435/tl.282

den kerronnassa toistuvia aiheita, teemoja, motiiveja ja merkityksiä (tämä luku). Sen jälkeen luen niitä valitsemistani näkökulmista tarinoina stipendiaattien matkoista vaihtuvissa maisemissa ja olosuhteissa: näkökulmat käyvät ilmi kirjani myöhempien lukujen otsikoista. Kummassakin tarkastelussa luen matkakertomuksia runonkerääjien jälkikäteen tekeminä tulkintoina näkemästään, kuulemastaan ja kokemastaan. Kaksoisvalottamalla matkakertomuksia tavoitteenani on löytää runonkerääjille yhteisiä käsityksiä Suomesta ja suomalaisista.

Kaikessa omakohtaisessa kerronnassa käytetään periaatteessa samoja kerronnallisia keinoja, esimerkiksi juonellistamista, kertomuksen tilanteiden ja toimijoiden mukaan vaihtuvaa fokalisaatiota, historiallista preesensiä tai vapaata epäsuoraa kerrontaa.[19] Folkloristi-tekstintutkijana tarkastelen matkakertomuksia muiden stipendiaattien matkakertomusten kontekstissa lajinsa edustajina. Koska kyseessä on monia tekstilajeja hyödyntävä hybridilaji[20], nojaan kerronnan, elämäkertojen, muistitiedon, matkakirjallisuuden, päiväkirjojen sekä kirjeiden tutkimuksessa käytettyihin lähtökohtiin, käsitteisiin ja menetelmiin.[21]

Matkakertomusten tekstuaalisessa tarkastelussa on monia mahdollisuuksia: tutkimuksen näkökulmasta riippuen voi huomioida esimerkiksi niiden kielellisiä, rakenteellisia, mentaalisia, historiallisia, poliittisia tai yhteiskunnallisia piirteitä. Omassa luennassani kiinnitän huomiota rakenteellisiin piirteisiin sekä mentaalisiin ja yhteiskunnallisiin yksityiskohtiin. Lisäksi minua kiinnostavat kysymykset kertomuksen minästä, tarinan ja kerronnan suhteesta sekä niistä kerronnan keinoista, jotka merkityksellistävät tarinaa. Esittelen näkökulmat lyhyesti.

Runonkerääjien matkakertomuksissa keskitytään tavallisesti vain matkaan ja muut elämänvaiheet jäävät taka-alalle.[22] Kertomusten

---

19 Pöysä 2022, 287.
20 Lindh 2021, 31.
21 Muistitiedosta Ukkonen 2000, 11–38; Fingerroos ja Peltonen 2006, 7–24; Savolainen ja Taavetti 2022, 10–43; matkakirjallisuudesta tutkimuskohteena Lindh 2021, 12–31; Huhtala 1995, 167–180; tekstilajina Torvinen 2020, 27–30; päiväkirjoista ja omaelämäkerroista Kuismin 2013, 60–97; kirjeistä Nordlund 2013, 107–138.
22 Lindh 2021, 41.

https://doi.org/10.21435/tl.282

minä jää siis arvoitukselliseksi, vaikka minä on niissä keskeistä: ne on kirjoitettu minä-muodossa, ja kokemukset ja tapahtumat liittyvät miltei poikkeuksetta minään ja saavat minän tulkinnan. Matkakertomuksen minä voi olla kirjoitettu myös siten, että se ei juuri muistuta tosielämän kirjoittajan minuutta, vaikka tapahtumat perustuisivatkin todellisiin kokemuksiin.[23] Stipendiaattien kertomusten perusteella ei myöskään voi päästä perille kirjoittajien menneistä tai nykyisistä elämänvaiheista, mutta jonkinlaisen käsityksen voi saada siitä, mitä he runonkeruumatkoillaan kokivat ja kuinka he tulkitsivat kokemuksiaan.

Omaelämäkerrallisten tekstien tutkimuksessa on esitetty näkemys tekstien neljästä minästä. Ne ovat ”todellinen” eli historiallinen minä, kertova minä, kerrottu minä ja ideologinen minä.[24] Historiallinen minä on todellinen kirjailija, joka elää tiettynä historiallisena aikana ja on matkakertomuksessa myös matkailija. Kertova minä on se minä, joka kertoo matkailevasta minästä. Kerrottu minä on kertomuksen päähenkilö eli se versio minästä, joka muodostuu kertovan minän valinnoista. Ideologinen minä liittyy sosiaalisiin rooleihin ja taustatekijöihin. Se muodostuu positioista, joita kertova minä voi kertomuksen varrella omaksua, kiistää ja muokata. Käsitteen avulla voi tarkastella, miten minä asettuu historialliseen ja kulttuuriseen kontekstiinsa.[25]

Ajatusta tarinan ja kerronnan erillisyydestä on pohdittu useissa narratologisissa tutkimuksissa jo 1920-luvulta saakka. Klassisessa narratologiassa tarinan muodostavat valitut tapahtumat ja kokemukset kronologisessa järjestyksessä, kun taas kerronta on niiden kielellinen representaatio tai ”kirjoitettu diskurssi, joka vastaa niiden kertomisesta”. Kerronta itsessään rakentuu monista kielellisistä resursseista.[26] Eron tekeminen näiden tasojen välille soveltuu monenlaisten tekstien, myös folkloretekstien, muistitietoaineistojen ja esimerkiksi elämäkertojen, tarkasteluun.

23 Lindh, 2021, 48.
24 Lindh 2010, 48. Jako ei ole yksiselitteinen, mutta se on käyttökelpoinen tarkasteltaessa omaelämäkerrallisia tekstejä.
25 Lindh 2010, 49.
26 Lindh 2021, 41–43. Lindh viittaa tässä muun muassa Shlomith Rimmon-Kenanin klassikkoteokseen *Kertomuksen poetiikka* (ks. Rimmon-Kenan 1991, 9–10).

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kertomuksen kahden tason erottaminen toisistaan alleviivaa sitä, että tarina tapahtumineen on eri käsite kuin kerronta retorisena toimintana. Jaottelu on ennen kaikkea tutkijan analyysin työkalu, jonka avulla voi tarkastella muun muassa kerronnan keinoja. Kun kerrontaa tarkastellaan retorisena toimintana, retoriikkaa ovat kaikki ne kerronnan keinot, joiden avulla tekijän, tekstin ja lukijan välille syntyy vuorovaikutusta ja joiden avulla tekijä pyrkii herättämään lukijassa erilaisia tietoihin, tunteisiin tai arvoihin kytkeytyviä vaikutuksia.[27]

Olen lukenut matkakertomuksia vuorotellen historiallisen, kertovan, kerrotun ja ideologisen minän näkökulmasta ja tarkastellut niitä sekä kronologisesti etenevänä juonellisena tarinana että retorisena tarinana. Retorisessa näkökulmassa olen hyödyntänyt lähilukua. Sen avulla olen eritellyt kerronnan elementtejä eli aiheita, motiiveja ja teemoja sekä viime kädessä tulkinnut kertomusten merkityksiä. Lähiluenta tarkoittaa useaan kertaan toistuvaa, yksityiskohdat huomioivaa lukemista, jonka avulla tekstistä voi löytää olennaisia piirteitä. Jokainen lukukerta voi tuottaa lukijalle sellaista tietoa, jota ei ensimmäisellä tai toisellakaan lukukerralla havainnut. Menetelmää on käytetty kulttuurintutkimuksessa etenkin kirjoitetun muistelukerronnan tutkimuksessa. Se on peräisin Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa 1920-luvulla kehitetystä uuskriittisestä kirjallisuudentutkimuksesta, jolle oli ominaista tekstin tarkka lukeminen, *close reading*.[28] Omakohtaisena muistelukerrontana ja suurimmaksi osaksi suhteellisen lyhyinä teksteinä ylioppilaskerääjien matkakertomukset soveltuvat hyvin lähiluennan kohteeksi.

Havainnollistaakseni tulkintaprosessiani ja lähilukutapaani olen laatinut sisällysluettelon (ks. luku ”Kerronnan keinoja”) oheisesta ylioppilas Fredrik Saukon kertomuksesta, jonka hän laati matkastaan Etelä- ja Raja-Karjalaan vuonna 1850.[29] Hänen seitsensivuinen kertomuksensa on tiivis kuvaus matkan kokemuksista ja sellaisena hyvä esimerkki siitä, minkälaisia tapahtumia ja asioita ylioppilaat valitsivat

27 Lindh 2021, 43–47.
28 Pöysä 2006, 157–159; Pöysä 2015b, 331–360.
29 Fredrik Saukko. SKS:n arkisto, Kerääjäkokoelma. SKS:n arkistossa on Saukon tallentamaa perinnettä tältä matkalta 110 sivua.

https://doi.org/10.21435/tl.282

kerrottavaksi. Samantyyppisellä tarkkuudella olen lähilukenut aineiston kaikki kertomukset.

Fredrik Saukon kertomus vuodelta 1850

Kertomus matkoista, joita allekirjoittanut kesällä 1850 teki Kirjallisuuden Seuralle runoja ja satuja kerätäkseen.

Kunnianarvoisen Kirjallisuuden Seuran määräyksen mukaisesti kävin kesällä heinä- ja elokuulla Räisälän, Hiitolan, Kurkjoen ja Jaakkiman pitäjissä siellä kansan keskuudessa satuja ja runoja kootakseni. Parikkalan, Sortavalan ja Impilahden pitäjissä, jotka myöskin Seuran ohjeen mukaan olisivat kuuluneet toiminta-alueeseeni, en ehtinyt käymään, vieläpä ensiksi mainitut pitäjätkin olen voinut sangen epätäydellisesti tutkia. Matkojeni tulos on mukana seuraava pienoinen satu- ja runokokoelma, jonka nyt jätän Seuralle.

Ennen kuin käyn kertomaan matkoistani, tahdon mainita että yksinäni sain ne tehdä, koska asianhaarat estivät matkakumppanini tekemästä minulle seuraa. Tottumattomuuteni tämäntapaisiin toimiin, kenties kärsimätön luonteeni ovat syynä saaliini pienuuteen ja vähäpätöisyyteen, sen tähden jätänkin täten takaisin tätä matkaa varten aiotut rahat, ja toivon ilokseni saavani nähdä, että Seuralle onnistuu paremmin käyttää nämät varat joko antamalla ne jollekin kyvykkäämmälle henkilölle, jolla on parempi menestys, tai jollakin muulla tavalla.

Vaellukseni aloin Räisälässä, jossa ensin oleskelin puolen viikkoa Humalaisten kylässä käyttäen aikani tutustuakseni täydellisemmin Kalevalaan ja Kantelettareen. Siellä sain kuulla eräistä lähistössä vietettävistä häistä, vieläpä semmoisessa seudussa, jossa kaikkien yksimielisen kertomuksen mukaan voisin toivoa mitä runsainta saalista. Lähdin sinne s. o. Vuoksen etelärannalla sijaitsevaan Särsalon kylään. Tieni kulki Tiurin kylän kautta, jossa lohenkalastus samannimisessä koskessa kuuluu olevan sangen tuottava. Samassa kylässä kerrottiin olevan linnoituksen, mutta kun maist. Reinholmin viime kesänä sanottiin sitä lähemmin tarkastelleen, matkustin pois, sitä näkemättä, virtaa alas päämaaliini, häihin. Tullen perille ennen sulhaista, oli minulla aikaa ympärillä seisovalle töllistelevälle kansalle lähemmin selittää matkani tarkoitusta ja vastata sen moniin uteliaisiin kysymyksiin. Tätä sain tehdä kaikkialla, jonne tulin; eivätkä ne sittenkään ymmärtäneet minua oikein, vaan luulivat minut hallituksen lähettämäksi; toiset taas luulivat että kokosin aineksia sanomien kirjoittajille. Laulunsa ja satunsa pitivät he kaikkialla aivan halpana, eivät-

https://doi.org/10.21435/tl.282

kä tienneet, mitä ajatella, kun näkivät niitä muistoonkirjoitettavan ja vietävän, jumala ties, mitä kohtaloja kokemaan.

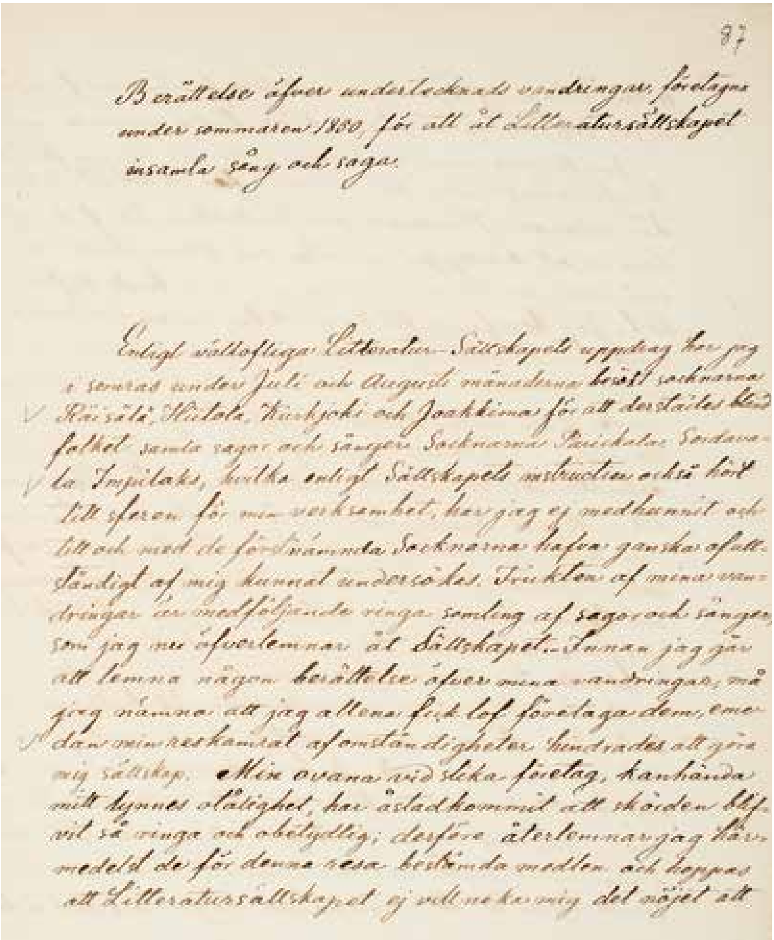
Tässä paikassa myin myöskin muutamia lentokirjasia, kuitenkin vähässä määrin. Kansalla ei ollut rahaa ja säästi kolikkonsa lahjoittaaksensa ne nuorelle parille. Muutamat olivat sentään niin mieltyneet kirjoihin, että uhrasivat tämän huvin saadaksensa kirjoja. Yleensä halutaan näillä tienoin vähän kirjoja; ennemmin ottaa rahvas rahaa ja hengellisen kirjan ennen muita.

Muuten olin tervetullut ja muita kuokkavieraita edullisemmassa asemassa siinä, että minut kutsuttiin aterioille, joita oli useita, ja sain istua juhlatilaisuutta varten valitun isännän vieressä. Täällä oli minulla tilaisuus lähemmältä oppia tuntemaan häätapoja. Ennen kuin alettiin syödä pidettiin pitkä rukous, johon sovitettiin onnentoivotuksia ynnä muuta nuorelle parille; tämän piti isännäksi valittu; sitten veisattiin virsi. Samoin aterian jälkeen. Ennen kuin sulhanen tuli sisään, tulivat hänen puhemiehensä, turkkeihin hyvästi puettuina ja aika lammasnahkarukkaset kädessä, pitivät tervehdyspuheen vähemmin valituin sanoin, ja kun kysyttiin, mitä etsivät, pyysivät yösijaa. Nyt alkoi sukkeluuksien jakeleminen, joista toinen oli toistaan parempi. Lopuksi saivat he, mitä olivat halunneet, toivat sulhasen sisälle ja heidät kutsuttiin ruualle. Jonkun aikaa sen jälkeen kuin ateria oli päättynyt, johdattivat ”koaso” ja ”kosiomiehet” sulhaisen ja morsiamen sisään; he istuutuivat pöytään ja saivat ensi kerran yhdessä samasta vadista syödä ruokalajia, jota kutsutaan ”munamaidoksi”. Samalla kannettiin, varmaankin joksikin vertauskuvaksi, suuri leipä ja suolaa pöydälle. Koetin saada tämän tavan merkityksestä ja alkuperästä tietoa, mutta sain vastaukseksi, samoinkuin tavallisesti moniin muihinkin kysymyksiin: ”niin on tapana”. Vähintäin neljä kertaa oli pöytä katettuna yhdeksän, kymmenen tunnin sisällä. Morsian ja sulhanen eivät näyttäneet erityisesti nauttivan kestityksestä, mutta vieraat sen sijaan sitä enemmän; varsinkin viinapullo kulki ahkerasti ympäri seuran, niin että lopulta useita kaatuneita uroita makasi siellä täällä ja toiset räyhäsivät; syntyipä riitaakin.

Yleensä käytetään paloviinaa Räisälässä paljoa enemmän kuin muissa pitäjissä, joissa olin; Räisälässä on melkein joka talossa paloviinaa, jota vastoin noissa muissa pitäjissä sitä sangen harvoin näkee. Ryyppy kuitenkin ensimmäiseksi tarjotaan vieraalle rikkaammassa talossa kaikkialla, missä olin.

Aterian aikana ja koko juhlallisuuden kestäessä kaiuttivat kuokkavieraat lauluja eteisessä. Tätä lajia hääväkeä, enimmäkseen poikia ja tyttöjä, on enimmän; mahdollisesti tästä johtuu häiden tavallinen nimityskin ”kuokkajaiset”. Lauluissansa he joko ylistivät tai moittivat morsianta ja sulhaista, antoivat neuvoja ja lausuivat jäähyväis-sanoja morsiamelle

https://doi.org/10.21435/tl.282

87

Berättelse öfver undertecknads vandringar, företagne under sommaren 1850, för att åt Litteratursällskapet insamla sång och saga.

Enligt vällofliga Litteratur-Sällskapets uppdrag har jag i somras under Juli och Augusti månaderna besökt socknarna Räisälä, Hiitola, Kurkijoki och Jaakkimas för att derstädes bland folket samla sagor och sånger. Socknarna Parikkala, Sordavala, Impilaks, hvilka enligt Sällskapets instruction också hört till sferen för min verksamhet, har jag ej medhunnit och till och med de förstnämnda socknarna hafva ganska ofullständigt af mig kunnat undersökas. Frukten af mina vandringar är medföljande ringa samling af sagor och sånger, som jag nu öfverlemnar åt Sällskapet. Innan jag går att lemna någon berättelse öfver mina vandringar, må jag nämna att jag allena fick lof företaga dem, emedan min reskamrat af omständigheter hindrades att göra mig sällskap. Min ovana vid slika företag, kanhända mitt lynnes olåtighet, har åstadkommit att skörden blifvit så ringa och obetydlig; derföre återlemnar jag härmedelst de för denna resa bestämda medlen och hoppas att Litteratursällskapet ej vill neka mig det nöjet att

Viipurilainen Fredrik Saukko (1826–1906) teki runon- ja sadunkeruumatkan Etelä- ja Raja-Karjalaan vuonna 1850. Matkakertomuksessaan 24-vuotias ylioppilas kertoo seikkaperäisesti matkan vaiheista ja tapahtumista. *Runonkerääjäin matkakertomuksia* s. 87. SKS:n hallinnon arkisto.

j. n. e. He ottivat toistensa kädestä kiinni ja muodostivat piirin; joku lauloi sanat ensin yksin, jonka jälkeen koko piiri toisti ne. Varsinkin eräs tyttö oli mainio, hän lauloi melkein koko illan ja aina uutta. Hänen katseensa oli yhtämittaa maahan kiinnitettynä; hän näytti laulavan ikäänkuin runollisesta innostuksesta. Mutta mahdotonta oli täällä mitään muistoon-

https://doi.org/10.21435/tl.282

panna, sillä ei kellään ollut aikaa; lopulta muutamat suostuivat. Aloin kirjoittaa, mutta isäntäväki ja vanhemmat talonpojat huomauttivat minua etten häiritsisi iloa kokoomalla ympärilleni nuoria, jotka tarvittiin piirissä. Lopetin mielelläni; tarjottu ei ollut minkään arvoista. Muutamia uusia arvoituksia olin kuitenkin muistoonpannut, mutta onnettomuudekseni pudotin sekä nämät että sittemmin kokoomani arvoitukset.

Seurasin niin kutsuttujen ”nuuve-miesten” mukana, 10 lukuansa, sulhaisen kotiin. Morsianta, jota ei ainakin 10 sellaista seuraa, pidetään vähän-arvoisena kotiseudullaan. Saavuimme sinne suurella melulla ja kohinalla. Siellä syötiin ja juotiin noudattamalla samoja menoja kuin edellisenä iltana. Sitten saatettiin nuori pari ”aittaansa” virren veisuulla. Jokaisella naineella parikunnalla on sellainen ”aitta”. Kun nuori pari oli levännyt, jakoi morsian lahjat; samalla asetettiin nuorelle parille pieni rahasumma lautaselle. ”Kuokka-vieraat” kaiuttivat täällä jälleen lauluja, kuten häissä. Niiden sisällyksestä ei voinut täyttä selvää saada tuvassa vallitsevalta melulta ja puheelta, sillä nyt laulettiin ne tuvassa eteisen puutteessa; enkä myöskään voinut ketään saada taivutetuksi laulamaan niitä itselleni. Olin edellä mainitun häälaulajattaren luona ja koetin taivuttaa häntä laulamaan itselleni, mutta hän epäsi tavalla, joka kokonaan turmeli sen sädekehän, joka hääpäivänä minusta tuntui häntä ympäröivän.

Tästä kylästä sain eräältä lautamieheltä ainoat ”noitaluvut” jotka olen esiin voinut kaivaa; kenties nämätkin ovat ennen koottuja. Yleensä en voi varmasti taata, että ei se, mitä olen koonnut, ennen löytyisi muistoonpantuna. Epälukuiset niistä lauluista, joita minulle laulettiin, olivat Kantelettaressa, ja useat niistä, jotka tavataan mukana seuraavassa kokoelmassa, tuntuvat Kantelettaren laulujen toisinnoilta. Tuskin ollenkaan sain sitävastoin kuulla Kalevalan runoja muistuttavia lauluja; ainoastaan muutamia runoja Untamosta, jotka olenkin muistoonpannut ja jotka aivan vähän eroavat samoista Kalevalan runoista.

Lähdin sitten Mellitsanpeltoon, jonne maine sijoitti etevimmät laulajat ja satujen kertojat, mutta osaksi en tavannut niitä kotona, osaksi ei niitä voinut taivuttaa laululle, osaksi tarjosivat ne semmoista, joka ei kelvannut. Muutamat kuuluisimmista olivat rajan toisella puolella. Kaikista niistä pitäjistä, joissa kävin, on nimittäin reippaimpien miesten tapana juhannuksen aikaan eli väliä myöhemmin lähteä työnansiolle Inkerinmaalle. Seurauksena on köyhyys ja kurjuus, huolimatta siitä että maanlaatu on mitä parhainta, sillä reippaimmat miehet katoovat kiiruimman työn ajaksi. Yhteydessä tämän kanssa on se kertomus, että laulut ovat Inkeristä kotoisin, ja tämän kertomuksen kuulin kaikkialla, missä olin, toistettavan. Laulujen kotimaa asetetaan aina etelään, semmoisena mainittiin Sakkola, Inkerinmaa, Jääski ja useat muut pitäjät. Ei kukaan viittaa pohjoiseen,

https://doi.org/10.21435/tl.282

niin tehtiin ainoastaan Kaukolassa, jossa Hiitolaa pidettiin laulurikkaana maana.

Muutamia lauluja on myötäseuraavassa kokoelmassa kuitenkin Mellitsanpellosta. Tahdon tässä mainita, että olen muistoonpannut ainoastaan pitäjän ja kylän, josta sain runon, enkä henkilöä, joka sen lauloi, sillä tämän jälkimäisen toimenpiteen pidin yhdentekevänä, ja useimmiten en tiedustellutkaan laulajan nimeä.

Sitten menin "Hovin soareen", erääseen Vuoksen saareen. Saaren nimestä sain aihetta kysyäkseni, olisiko siellä ollut jokin hovi, mutta mistään semmoisesta ei tiedetty. Kuitenkin sain tietää että sieltä on löydetty ulkomaalaista rahaa, sota-asujen osia, keihäänkärkiä y. m. Tohtori Schvindt kertoi minulle sittemmin, mihin perustuen, en tiedä, että siellä, samoinkuin Tiurissä ennen on ollut everstinvirkatalo.

Kaikkien kylien luetteleminen, joissa kävin, tulisi liian pitkäksi; tahdon ainoastaan mainita että valitsin ne kylät, joissa kerrottiin jonkun suuremman laulajan tai sadunkertojan elävän.

Tällöin tapahtui kuitenkin usein että sellainen mainehikaskaan henkilö ei voinut tarjota minulle muuta kuin kelpaamatonta tavaraa. Näyttää että semmoisen maineen saavuttaa pikemmin lipeällä kielellä kuin millään muulla ansiotyöllä. Lapselliselta kuuluu, kun sellaisista henkilöistä esim. sanotaan tähän tapaan: "se tietääpi kaikki; koko maailman viisaus sill' on peässä".

Myöskin Kaukolassa kävin; mutta kansa täällä ei ollenkaan tuntunut lauluja tuntevan, ei ainakaan runoja; se tuntui sitäpaitsi olevan köyhää ja ylen yksinkertaista väkeä. Kaukolaiset pitävät muuten itseänsä hiitolaisia parempina ja kutsuvat näitä jälkimäisiä halveksien "karjalaisiksi". Kiiruhdin täältä Hiitolaan siinä toivossa että siellä saisin paremman saaliin. Mutta ainoastaan Ilmeen ja Mustolan kylistä sain vähäsen enemmän kokoon. En kuitenkaan voi väittää ettei muissa osissa Hiitolaa mitään lauluja ja satuja löytyisi, vaan on minulla sitä vastoin syytä olettaa että päinvastoin on laita, mutta en voinut tavata väkeä kotona, ja vaikeata oli odottaa heidän palaamistansa, kun minun vielä oli niin monella seudulla käytävä. Ilmeeseen tulin sunnuntaiksi. Siellä pidettiin jonkunlaisia markkinoita sinä päivänä; kirkkomäellä myytiin rinkeliä, nisukakkuja ja muuta pientä; vaihdettiinpa siellä iltapäivällä hevosiakin. Kansaa oli siellä useammista ympärillä olevista pitäjistä. Samanlaiset markkinat kuuluu myös pidettävän Rautjärven kirkolla, määrättynä sunnuntaina joka vuosi. Ilmeessä ei löytynyt mitään laulajia, laulu ei siellä tuntunut elävän kansan huulilla. Sadut siellä ovat yleisempiä, mutta saada olen voinut vain muutamia, jotka sisällykseltään ovat sellaisia, että ne voisi Seuralle esittää. Hävyttömiä satuja tarjottiin minulle epälukuisia ja muutamia sellaisia on minulla muistoonkirjoitettunakin.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Fredrik Saukko viipyi Räisälässä useamman päivän. Magnus von Wright kuvasi räisäläläisen miehen piirrokseensa vuonna 1860. Kuva: Magnus von Wright, *Istuva mies*. Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Täällä kuulin myös puhuttavan eräänlaisista kummuista, joita kansa kutsui ”Muukkilaisiin tervakummuiksi”. Kävin erästä sellaista katsomassa. Se oli aivan pyöreä, lähes kaksi syltää korkea, näytti kiviä kasaan heittämällä tehdyksi aivan tasaiselle kentälle; nyt kasvoi korkea metsä sillä. Ylinnä muodostui ikäänkuin valli, josta kumpu vietti sekä ulos- että sisäänpäin; sillä sisällä oli siinä syvä aukko. Viettävyyttä sisäänpäin kesti noin kaksi kyynärää, sitten alkoi äkkijyrkkä, laudoilla vuorattu kaivon kaltainen aukko, joka oli noin 2 tai 3 kyynärää läpi-mitaten. Nyt se oli suuremmaksi osaksi täyttynyt, eikä laudoistustakaan voinut selvästi erottaa, mutta saattajani, arvossa pidetty kansanmies – minulle oli häntä suositeltu – sanoi että aukko hänen nuoruudessaan oli ollut syvä ja laudoitus selvästi havaittavissa. Itse kansasta, joka on kokoon-luonut nämät muistomerkit, kertoi hän minulle seuraavaa, jonka hänen omilla sanoillaan tahdon kertoa: ”Ne Muukkilaiset olivat suuria ja väkeviä. Ennen kuin merimiehet kerran tulivat niille paikoille, johon Muukkilaiset teältä Suomesta oli paenneet ja nousivat moalle, näkivät hyö tällaisen tervakummun; no, hyö mänivät sisälle ja tapasivat siellä yhen ukon. No, ukko kysy heiltä: ”Mistä työ oletta?” Nämä toas vastasivat: ”Suomesta”. Ukkopa kuin sai tietä heiän Suomesta kotosin olevan, kysy kohta: ”Onko teillä sitä vanhoa Suomen juomoa?” Merimiehet sanoivat: ”On kyllä”; ja toivat sitte ukolle terva tynnyrin täysinäissä. Ukko otti terva tynnyrin kiin, näppäsi sormellaase kannen peälle; sillä puhkasi kannen, niinkuin myö puhkasemma sormen näppäyksellä munan peän; nosti sitte koko tynnyrin kässiise varassa ylös moasta, kalliste suuhuuse ja joi koko tynnyrin kerralla, niinkuin nyt viinapullo juuvvaan.” Edelleen hän sanoi: ”Sellaista kansoa Muukkilaiset olivat, heiän herkkujuoma oli terva, niinkuin nyt viina; toanlaisissa kumpuloissa hyö asuivat ja keittivät tervaa; toiset toas sannoot näissä tälläisissa paikoissa Muukkilaisilla olleen pajat, joissa hyö takoivat ihellensä asseita. Kuka häntä tietää, kyllä paimenessa juossessani löysin paljon rautakuonoa tästäkin ja sanottiin pitkiä veitsiäkin tästä löyetyn, vaan mie miitin moan tervoa keittäissä sellaiseks kuonaks sulaneen.” Sellaisia kumpuja sanottiin näillä seuduin löytyvän kolme, se jota kävin katsomassa lähellä Ilmeen myllyä, toinen Vaskiniemessä, kolmas Ikalisissa, molemmat viimeksimainitut syvissä metsämaissa.

Mustolassa, toinen kylä Hiitolassa, jossa sain runsaamman saaliin, olin myöskin sunnuntaina. Seuraavana päivänä oli kansa hajaantunut, minulle sanottiin: ”Teidän pitäisi tulla talvella, silloin on kansalla aikaa; nyt sitävastoin on meidän oltava maanviljelystöissä, emme nyt ehdi, ja kuka voi nyt muistaa sellaisia asioita?” Sitten menin Kurkjoelle. Sekä täältä että Jaakkimasta ovat useimmat muista lauluistani kotoisin. Täällä kerrottiin kaikkialla, jonne tulin, että siellä ennenkin oli ollut kerääjiä; sanottiinpa

https://doi.org/10.21435/tl.282

edellisenä vuonnakin olleen sellaisia. Kerrottiin kuinka yksi oli sillä tavoin ansainnut 50 kop. hop., toinen hopearuplan. Sellaisia miehiä minulla siis ei ollut mitään halua käydä tapaamassa, etsin toisia ja kirjoitin mitä voin saada.

Kansan tapoja ja sisäistä elämää en voinut oppia tuntemaan niin lyhyessä ajassa, minkä viivyin kussakin paikassa. Seudun säätyhenkilöt asettavat sen (kansan) järjettömien luontokappalten tasalle. Mutta että täälläkin kansalla suru ja ilo, kyyneleet ja hymyily vaihtelevat, että kansallakin, tuolla halveksitulla, on tunteensa, ei voi jäädä huomaamatta, vaikka ne ilmautuvat kukaties eri tavalla kuin säätyhenkilöitten, eli ainakin tavalla, jota he eivät ymmärrä. – Miehen, joka on tottunut kansan kanssa seurustelemaan, ja jolla jo ennenkin on kokemusta tällä alalla, luulen tulevaisuudessakin voivan saada etenkin satuja suuremmassa määrin kokoon, jos hän valitsee talvisajan matkojansa varten.

Enempää ei minulla ole matkoistani esiintuotavata. Toivoen Kirjallisuuden Seuralle kaikkea menestystä isänmaallisissa pyrinnöissään olen alati kunnianarvoisen Kirjallisuuden Seuran nöyrin palvelija.

Fredrik Saukko

Kerronnan keinoja

Saukon kertomuksen lähiluku auttaa hahmottamaan siitä kerronnan keinoja ja elementtejä sekä pohtimaan sen merkityksiä.[30] Samantyyppiset kerronnan keinot ovat erotettavissa muistakin ylioppilaiden matkakertomuksista. Toistuvimpia niistä ovat menneessä aikamuodossa kronologisesti etenevän kertomuksen jaksottaminen tapahtumiin tai kohtauksiin sekä neljä kertovaa minää, jotka osallistuvat tapahtumiin ja tulkitsevat niitä. Matkakertomusten yleisiä kerronnan keinoja ovat joko suora kerronta tai eläytymisesitys, jossa kertoja kuvaa ajatuksiaan ja käsityksiään tapahtuneesta, yhteen hetkeen tai kohtaukseen keskittyvät kuvaukset sekä dialogit. Toistuvia keinoja ovat myös luonto- ja miljöökuvaukset sekä kuvaukset käsillä olevasta historiallisesta ajasta ja ajan kulusta.

Kaikkea kokemaansa matkakertomuksissa ei tietenkään voi kertoa. Fredrik Saukko on muiden ylioppilaiden tapaan seulonut monista

30 Pöysä 2015a.

https://doi.org/10.21435/tl.282

matkan yksityiskohdista todennäköisesti vain olennaisiksi katsomansa, mutta siitä huolimatta erotin hänen kertomuksestaan lukuisia erisisältöisiä aiheita, motiiveja ja teemoja, joiden avulla hän kertoo kokemuksistaan. Aihe, motiivi ja teema ovat erilajisten kertomusten ja tekstien analysoinneissa usein käytettyjä käsitteitä. Niiden avulla pääsin perille Saukon ja muiden stipendiaattien matkakertomusten rakenteista ja sisällöistä.

Kirjallisuudentutkimuksessa aihe on määritelty historiallisen maailman joko kuvitelluksi tai todelliseksi seikaksi ja tapahtumaksi. Matkakertomuksissa se voi olla vaikkapa stipendiaatin valmistautuminen runonkeruumatkalle, jonkun runolaulajan kohtaaminen tai kylässä tapahtunut välikohtaus. Teema on aiheen tai tekstin perusajatus. Se havaitaan tekstistä erilaisten motiivien toistumisen kautta ja saa aikaan tekstin sisällöllisen ja rakenteellisen koherenssin. Teema on myös lukijan tulkinta tekstin merkityksestä. Matkakertomuksissa se voi ilmentää esimerkiksi runonkerääjä-kirjoittajan arvoja, asenteita, mieltymyksiä, tunteita, ihailua ja ylenkatsetta tai hänen käsityksiään runonkeruun merkityksestä, maaseudun rahvaan käytöksestä, metsien hoidosta, maisemista, suomalaisuudesta, kirkon merkityksestä tai kansan opetuksesta. Motiivit ovat aiheeseen ja teemaan niveltyviä toistuvia kielellisiä elementtejä. Matkakertomuksissa niiden avulla kuvataan tapahtumia, olosuhteita, ihmisiä, esineitä tai esimerkiksi matkan vaikeutta. Jotkin motiiveista saattavat toistua samassa kertomuksessa useaan kertaan ja ilmetä samantapaisina useiden ylioppilaiden matkakertomuksissa.[31]

Erotin Saukon kertomuksesta neljä jaksoa (aloitus, kokemuksia Räisälässä, kokemuksia muissa kylissä ja lopetus), joista jokaisesta hahmotin lukuisia aiheita, teemoja ja motiiveja.

31 Käsitteet aihe, motiivi ja teema on määritelty lukemattomia kertoja erilaisissa kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä käsittelevissä teoksissa. Tässä ks. Tieteen termipankki: *https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:aihe, https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:motiivi, https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:teema.*

https://doi.org/10.21435/tl.282

1. Aloitus:
- luettelo keruupaikkakunnista
- selostus matkan vaikeuksista
- itsearviointi: runosaaliin ja omien taitojen vähättely
- orientoituminen kerättävään materiaaliin: tutustuminen Kalevalaan ja Kantelettareen.

2. Kokemuksia Räisälässä:
- paikkakuntalaisten suhtautuminen runonkerääjään
- paikkakuntalaisten suhtautuminen runoihin ja satuihin
- paikkakuntalaisten suhtautuminen runonkerääjän kauppaamiin lentokirjasiin
- paikkakuntalaisten suhtautuminen kirjoihin ja sivistykseen
- paikkakuntalaisten vieraanvaraisuus
- häät morsiamen kotona: kuvaus häätavoista, häiden tapahtumista, ruuista, paloviinasta, vieraiden humaltumisesta, riidasta morsiamen kotona, kuokkavieraiden laulamisesta, neuvokkivirsistä, ketjulaulusta ja piiritanssista; eräästä tytöstä, joka oli hyvä laulamaan; runojen muistiinpanemisen vaikeudesta, muistiinpanojen tekemisen kieltämisestä, muistiinpanojen hukkaamisesta
- häät sulhasen kotona: kuvaus hääväen siirtymisestä sulhasen kotiin seuraavana päivänä, syömisestä ja juomisesta, sulhasen ja morsiamen aittaan menosta, lahjoista morsiamelle, kuokkavieraiden laulamisesta, runonkerääjän pettymisestä häälaulajattareen
- runonkeruun periaatteet: kuvaus ”noitalukujen saamisesta”, arvio, että muut kerätyt laulut ovat jo *Kantelettaressa* eikä saaliiksi saatu juurikaan runoja *Kalevalasta*.

3. Kokemuksia muissa kylissä:
- uusien kertojien tapaaminen: nämä eivät kuitenkaan kelvanneet; valikoiva ja kriittinen kerääjä
- paikkakunnan reippaimpien miesten tapa lähteä Inkerinmaalle työansioille
- paikkakunnan köyhyys
- paikkakunnan laulujen kotipaikka: Inkeri
- runonkerääjän tapa kirjata muistiin runon yhteyteen pitäjä ja kylä: laulaja sen sijaan yhdentekevä
- katkelma aarretarinasta
- runonkerääjän tapa valita matkakohteekseen kylät, joissa kerrottiin olevan hyviä laulajia: pettynyt usein
- kerääjän käsityksiä rahvaasta: pitää väkeä köyhänä ja yksinkertaisena
- kyseisten kyläläisten käsityksiä naapurikyläläisistä

https://doi.org/10.21435/tl.282

- kuvaus markkinoilta: ei lauluja, vain hävyttömiä satuja
- kuvaus tervakummusta ja väestä (muukkilaisista)
- kuvaus seuduilla aikaisemmin käyneistä runonkerääjistä: maksoivat laulajille.

4. Lopetus
- itsearviointi: omien taitojen vähättely kerääjänä
- kansa vs. säätyläiset -pohdinta: halveksitullakin kansalla on tunteet
- arvio uusien keruiden mahdollisuuksista seudulla
- lopetus: ”Toivoen Kirjallisuuden Seuralle kaikkea menestystä isänmaallisissa pyrinnöissään olen alati kunnianarvoisen Kirjallisuuden Seuran nöyrin palvelija.”

Kertomuksen aiheita

Saukon kertomuksessa korostuvat Räisälässä ja muissa kylissä koetut tapahtumat, perinne, paikallisten perinteentuntemuksen arviointi sekä se, kuinka paikalliset suhtautuivat runonkeruuseen ja -kerääjään. Kertomuksensa alussa ja lopussa Saukko vähättelee runosaalistaan ja taitojaan runonkerääjänä. Jonkin verran hän kirjoittaa myös rahvaasta, paikkakuntalaisten köyhyydestä ja sivistymättömyydestä. Saukon kertomuksesta nousevat luennassani olennaisiksi neljä aihetta, jotka olen nimennyt sisällön perusteella:

1. Kerääjä.
2. Matka.
3. Rahvas.
4. Perinne.

Luonnehdin seuraavaksi näiden usein toisiinsa limittyneiden aiheiden sisältöjä koko aineiston pohjalta. Luonnehdinnoissani olen ottanut huomioon myös kerronnassa esiin tulleet motiivit (jaksottaisessa sisällysluettelossa jakson nimen alla). Aiheluonnehdintojen perään olen merkinnyt, missä kirjan luvuissa aihe erityisesti esiintyy.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kerääjä

Kerääjä-aiheessa stipendiaatti muun muassa arvioi omia mahdollisuuksiaan ja onnistumistaan runonkeruussa. Itsearviointia esiintyy erillisinä jaksoina joko kertomuksen alussa, lopussa tai molemmissa tai niveltyneenä muuhun kerrontaan. Useimmiten kyse on itsensä vähättelystä: kerääjä vähättelee itseään matkan suorittajana ja kokijana sekä matkakertomuksen kirjoittajana. Hän voi myös pyytää anteeksi, ettei ole saavuttanut matkallaan sitä, mitä itse toivoi tai mitä hän ajatteli muiden häneltä toivoneen.

Itsensä vähättely on matkakertomuksissa niin toistuvaa, että sen tarkoituksena on ehkä ollut saada yliopiston opettajat ja matkan rahoittajat suhtautumaan suopeasti stipendiaatin mielestä huonoksi jääneeseen runosaaliiseen. Ehkä se johtui myös ylioppilaiden kokemattomuudesta ja epävarmuudesta vaikean tehtävän äärellä. Joskus, tosin harvoin, itsensä arvioiminen voi olla positiivistakin. Silloin ylioppilas iloitsee vilpittömästi onnistumisistaan, kyvyistään löytää esimerkiksi hyviä runolaulajia ja saada kokoon mittavia runosaaliita. Runonkerääjä voi näin kiinnittää huomiota itseensä tehtävästä suoriutuneena hyvänä kerääjänä ja matkan päähenkilönä.

Kerääjä-aiheeseen sisältyvät luennassani myös stipendiaattien kuvaukset välttämättömien matkatavaroiden ja matkakassan haalimisesta ja muista matkavalmisteluista sekä kuvaukset stipendiaatin fyysisestä ja psyykkisestä voinnista, kuten palelemisesta, hikoilemisesta, sairauden tunteesta, nälästä tai väsymyksestä. Myös tunteet, ilot, surut ja pelot, koti-ikävä, ihastumiset ja vihastumiset kuuluvat tähän aiheeseen. (Ks. luvut ”Ylioppilas kohtaa perinteentaitajan”, ”Karjalassa”, ”Värmlannissa, Finnskogenissa ja Norrbottenissa” ja ”Inkerissä”.)

Matka

Runonkeruumatkoja tehtiin kaikkina vuodenaikoina, ja matkat olivat useimmiten pitkiä, fyysisesti ja henkisesti raskaita: reppu selässä ja matalat ruojukengät jalassa soita, korpia ja notkelmia myöten, järveltä järvelle, venekunnasta toiseen, talvella hiihtäen ja reellä. Kertomuksissa kulkemisen konkretiaa käsitellään yksityiskohtien avulla. Niitä ovat mm. selostukset matkavarusteista, matkantekotavasta (esim. kä-

https://doi.org/10.21435/tl.282

vellen, hevosella, veneellä) sekä kuvaukset hankalista ja miellyttävistä patikoinneista lehdoissa, soilla, kivikkoisilla tuntureilla ja metsissä. Aiheeseen liittyy usein kuvauksia kauniista maisemista, joihin nivel-tyy voimakkaasti isänmaallisia ajatuksia ja kansallisia tunteita.

Aihetta käsitellään luonnollisesti jollakin tavalla jokaisessa matka-kertomuksessa. Kuvauksissa tartutaan usein samantyyppisiin asioihin, mutta silti aihe säilyttää kiinnostavuutensa, koska matkareitit, kohteet ja matkustustavat vaihtelevat ja jokainen stipendiaatti tuo esiin vain omat kokemuksensa. Matka-aiheessa ovat keskeisiä selostukset matkareiteistä ja -kumppaneista, kuvaukset maisemista ja luonnosta, kulkemiseen liittyvistä kokemuksista, säästä, onnesta ja epäonnesta. Aiheen avulla runonkerääjä kiinnittää huomion itseensä sekä korostaa sitkeyttään, urheuttaan ja sankarillisuuttaan isänmaallisen teon suorittajana sekä sitä, että hän tekee parhaansa rahoittajan myöntämillä stipendeillä löytääkseen kansallisesti arvokkaita runoja tiettömien taipaleitten takaa. (Ks. luvut ”Pitkiä taipaleita”, ”Talvimatkoja”, ”Runonkerääjien maisemia” sekä ”Karjalassa”, ”Värmlannissa, Finnskogenissa ja Norrbottenissa” ja ”Inkerissä”.)

Rahvas

Rahvas-aiheeseen liittyy kuvauksia sekä onnistuneista että epäonnistuneista kohtaamisista erilaisten perinteentaitajien, vauraiden isäntien ja köyhien torppareiden, isäntien ja emäntien, piikojen ja renkien sekä pappien, nimismiesten ja muiden virkamiesten kanssa. Parhaimmillaan matkakertomukset ovat hyvin kirjoitettuja mikrohistoriallisia kuvauksia rahvaan ja perinteentaitajien elämästä ja kerääjän kokemuksista vaihtuvissa olosuhteissa. Kertomusten tarkkuus kuitenkin vaihtelee: osa niistä on ylimalkaisia, osa varsin yksityiskohtaisia.

Aiheeseen sisältyy runsaasti myös kuvauksia stipendiaatin ja rahvaan välisistä suhteista. Verratessaan rahvasta itseensä ylioppilaat korostavat heidän välisiään eroja omaksi edukseen: he toiseuttavat eli erilaistavat ja etäännyttävät rahvaan sivistyneistön hallitsemalla retoriikalla, puhe- ja käsittelytavalla. Kerääjät arvioivat rahvaan luonnetta, tapoja ja tottumuksia usein suorasukaisesti, olipa kyse runolaulutaidosta, elinkeinosta, siisteyskäsityksistä, ruuasta, sairauksien

https://doi.org/10.21435/tl.282

parantamisesta, uutuuksista, uskonnosta tai lukutaidosta. (Ks. luvut ”Runonkerääjien maisemia”, ”Ylioppilas kohtaa perinteentaitajan” sekä ”Karjalassa”, ”Värmlannissa, Finnskogenissa ja Norrbottenissa” ja ”Inkerissä”.)

Perinne

Perinne-aihe sisältää kerääjien kuvauksia ja käsityksiä perinteestä ja perinteen keräämisestä, arvioita ja käsityksiä perinteen laadusta ja runosaaliin koosta sekä kuvauksia hyvistä ja huonoista perinteentaitajista ja perinteen keräämisestä. Siihen sisältyy myös kuvauksia perinteen konkreettisesta tallentamisesta sekä perinteentaitajien houkuttelemisesta runojen laulamiseen tai satujen ja tarinoiden kertomiseen.

Runonkeruumatkojen tarkoituksena oli, etenkin keruun alkuvaiheissa, pelastaa jälkipolville rippeet kadonneeksi ajatelluista kansanrunoista. Yksi matkakertomusten toistuvista aiheista liittyy käsityksiin suullisen perinteen elinvoimasta ja sen kuolemasta. Suullisella perinteellä tarkoitettiin ennen 1800-luvun loppua lähinnä kalevalamittaisia runoja ja loitsuja sekä satuja. Monet ylioppilaat pahoittelevat matkakertomuksissaan runosaaliidensa pienuutta ja laadullista ”huonoutta”, joka tarkoitti sitä, että he eivät olleet saaneet talteen kalevalamittaisia myyttisistä tapahtumista kertovia pitkiä runoja vaan ”vain” loitsuja ja uudempia, lyhyitä runoja. He valittivat, että ”kansan runoiliaisuus” oli ”sivistyksen vaikutuksesta” kuollut. Tämä matkakertomuksissa toistuva runon kuolemaa koskeva retoriikka juontui Seppo Knuuttilan mukaan silloisessa kansanrunoudentutkimuksessa vallinneesta näkemyksestä, että kansanperinne hiipuu, haurastuu ja katoaa.[32] Sen juuret ulottuvat aina runonkeruun alkuvaiheisiin: Elias Lönnrot kirjoitti jo vuonna 1828 matkakertomuksessaan *Vaeltaja eli muistelmia jalkamatkalta Hämeessä, Savossa ja Karjalassa* kuulleensa tapaamiltaan ihmisiltä useinkin, että enää runoja ei muisteta, mutta toisin oli ennen.

32 Knuuttila 1995, 192.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Käsitykset runon kuolemasta olivat ristiriitaisia, sillä runon kuolemaan liittyvien havaintojen vastapainona esitellään – usein samassa kertomuksessa – lukuisin esimerkein myös elävää perinnettä, kalevalamittaisia runoja, loitsuja ja paikallistarinoita. Jotkut kerääjät näyttävät kuulleen runoja kaikkialla, missä kulkivat. Jotenkin he onnistuivat aina löytämään kylistä hyviä laulajia ja uskaltautuivat lähtemään muiden kerääjien kaihtamille laulumaille kauas Karjalaan ja Inkeriin. Näiltä alueilta löytyi vielä huomattavia laulajia ja runoja, jotka olivat aiemmin jääneet huomiotta. Joidenkin kerääjien käsityksiin perinteestä sisältyi myös muita perinteenlajeja kuin kalevalamittaisia runoja, joten heille suullista perinnettä riitti kosolti tallennettavaksi. Lotte Tarkan mukaan esimerkiksi Vienassa ei ollut kyse niinkään runokulttuurin kuolemasta vaan hiipumisesta, johon vaikuttivat yleiset modernisaatiotekijät sekä kulttuuriset rakenteet ja historialliset käänteet. Se oli seurausta prosessista, jossa karjalainen paikalliskulttuuri itsemääräämispyrkimyksineen joutui suomalaiskansallisen ideologian sekä rajan toisella puolella kehittyvän totalitaristisen valtion puristuksiin.[33]

Kertomuksissa perinne tulkitaan eläväksi tai kuolleeksi sen mukaan, kuinka stipendiaatin runonkeruu oli kokonaisuudessaan onnistunut ja kuinka vakuuttunut kerääjä oli kaikkien kokemustensa jälkeen runojen kansallisesta ja historiallisesta merkityksestä. Runolaulutaito kytkeytyi myös stipendiaattien käsityksiin hyvästä ja huonosta suomalaisuudesta. (Ks. luvut ”Ylioppilas kohtaa perinteentaitajan”, ”Värmlannissa, Finnskogenissa ja Norrbottenissa” sekä ”Inkerissä”.)

Teemat ja merkitykset

Stipendiaattien matkakertomusten tarkastelussa polku kerronnan jaksoista, aiheista ja niihin liittyvistä motiiveista johdattelee vähitellen kertomusten teemoihin ja lopulta kertomusten merkitysten tulkintaan. Teeman määritteleminen ja näkyväksi tekeminen on kuiten-

33 Tarkka 2005, 375.

https://doi.org/10.21435/tl.282

kin usein hankalaa ja tulkinnanvaraista, koska voi olla, että teemaa ei tekstissä sanallisteta kunnolla kertaakaan vaan se on tulkittava aiheista, motiiveista ja epäsuorista kielellisistä vihjeistä ja viittauksista.

Saukon kertomuksen aiheita analysoimalla sekä tarkkailemalla sen ja muiden kertomusten ideologista minää arvelen päässeeni jyvälle olennaisista teemoista. Löysin teemat, joissa kuvataan yhteiskuntaa, suomalaisuutta ja toiseutta. Nämä teemat mielessäni luin myös muita matkakertomuksia ja arveluni vahvistuivat: miltei kaikissa stipendiaattien matkakertomuksissa yhteiskunta, suomalaisuus ja toiseus ovat toistuvia teemoja – eivät kaikki teemat kaikissa, mutta ne toistuvat kuitenkin niin tiheästi ja painokkaina, että päättelen niiden olleen stipendiaateille kollektiivisesti merkityksellisiä ja juuri kyseisten matkakertomusten kirjoittamiseen liittyviä konventioita. Luonnehdin näitä kolmea teemaa lyhyesti.

Yhteiskunta

Yhteiskunta-teeman avulla ylioppilaat käsittelevät suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuteen liittyviä toiveitaan ja pelkojaan. Teeman avulla otetaan kantaa muun muassa kouluun, kirkkoon, uskontoon, kansan sivistystasoon, yhteiskunnallisiin ja poliittisiin valtasuhteisiin, auktoriteetteihin, sääty-yhteiskunnan roolijakoon ja muihin ihmisten elämään vaikuttaviin rakenteellisiin seikkoihin. Kaikkia instituutioita ei kuitenkaan käsitellä: vaikka ylioppilaat kirjoittavat lukutaidon, sanomalehtien, suomen kielen ja suomenkielisen kirjallisuuden ja koulutuksen merkityksestä rahvaan sivistyksen kohottamisessa, he vaikenevat vain muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta autonomisen Suomen poliittisista ja yhteiskunnallisista olosuhteista, tsaarinvallasta ja yliopistosta. Ehkä se kertoo 1800-luvun loppupuolella kiristyneestä venäläistämispolitiikasta ja sen pelosta sivistyneistön keskuudessa. Ehkä siitä syystä Rietrikki Polén kirjoittaa matkakertomuksessaan vuodelta 1847 näkevänsä maiseman vertauskuvallisesti aina lännessä kirkkaampana kuin idässä. Sen sijaan Inkerin maaorjuus saa monet kerääjät pohtimaan avoimesti tuon pakkovallan negatiivisia vaikutuksia inkeriläisiin ja inkeriläisten elämäntapaan.

Muutamissa matkakertomuksissa sääty-yhteiskunnan roolijako joutuu kriittisen tarkastelun kohteeksi, sillä ylioppilaiden maailman-

https://doi.org/10.21435/tl.282

kuva alkoi jo 1800-luvun puolivälissä rakentua sääty- ja alamaisyhteiskunnan sijasta kansalaisyhteiskunnan arvoille. Näissä kannanotoissa ylioppilas on rahvaan puolella, etenkin jos rahvas edustaa tavoiltaan hänen toivomaansa suomalaisuutta. Auktoriteetit, varsinkin kun niillä tarkoitetaan keisarillisen Venäjän santarmeja ja rajavartion poliiseja, saivat ylioppilaskerääjien sapen kiehumaan tiukkoine vaatimuksineen kulkuluvista ja passien leimoista sekä epäilemällä ylioppilaita vakoojiksi tai koleran ja muiden kulkutautien levittäjiksi. Myös ortodoksipapit Karjalassa ja Inkerissä näyttäytyvät enemmistöltään luterilaisten ylioppilaiden kertomuksissa ennemminkin pahantekijöinä kuin Jumalan sanansaattajina.

Erikoista on, että vaikka aineistossa on kahdeksan 1860-luvulla kirjoitettua matkakertomusta, nälkävuosia 1866–1868 ei niissä mainita ollenkaan. Ehkä näin suurten ongelmien käsittely ei kuulunut stipendiaattien matkakertomusten kirjoituskonventioihin.

Erilaisiin elämää ja kulkemista helpottaviin uutuuksiin, innovaatioihin ja muihin orastavan modernisaation merkkeihin ylioppilaat suhtautuivat poikkeuksetta avoimen kiinnostuneina, toisin kuin kertomusten maaseudun rahvas. (Ks. luvut ”Runonkerääjien maisemia”, ”Ylioppilas kohtaa perinteentaitajan”, ”Karjalassa”, ”Värmlannissa, Finnskogenissa ja Norrbottenissa” sekä ”Inkerissä”.)

Suomalaisuus

Ylioppilaiden tavoitteena oli löytää todisteita Suomen kansan hyvästä menneisyydestä ja ”suomalaisesta mielestä” kaikkialla, missä kulkivat, myös ”vierailla mailla”, Karjalassa, Inkerissä ja metsäsuomalaisten asuinsijoilla. He linjasivat kovalla kädellä ja moralisoivaan sävyyn rajan oikean ja väärän suomalaisuuden välille. Suomalaisuus-teeman avulla punnitaan suomalaisuuden olemusta ja rajoja sellaisten piirteiden avulla, jotka liittyvät suomen kieleen, uskontoon ja uskonnollisuuteen, moraaliin, sopuisuuteen ja siisteyteen tai jotka ilmaisevat pyrkimystä sivistykseen, hyviin elämäntapoihin, säästäväisyyteen ja ahkeruuteen.

Kertomuksissa kommentoidaan usein paikallisen väestön, esimerkiksi jonkin kylän yksittäisen asukkaan tai koko kylän väen, ”luonnetta”, tapoja, vaatetusta, taloja ja muita asumuksia, ystävällisyyttä,

https://doi.org/10.21435/tl.282

epäystävällisyyttä, vieraanvaraisuutta, epäluuloisuutta, lukutaitoa, uskonnollisuutta ja muita ominaisuuksia ja käytänteitä. Korostamalla joidenkin seutujen positiivisia piirteitä, niiden maisemallista kauneutta sekä esimerkiksi asukkaiden luku- ja kirjoitustaitoa, luterilaisuutta ja hyvää moraalia, ylioppilaat ylläpitivät Suomesta kuvaa, joka tuki 1800-luvun sivistyneistön toiveita Suomen kansasta ja sen tulevaisuudesta. Stipendiaatit jakoivat Topeliuksen käsityksen suomalaisten oikeanlaisista luonteenpiirteistä, joita olivat rehellisyys, vakavuus, luotettavuus, levollisuus, uskonnollisuus ja perinteiden arvostaminen.[34]

Nuoren sivistyneistön käsitys maaseudun rahvaan elämäntavasta, historiasta ja kulttuurista oli etenkin ennen matkaa ihanteellinen ja puutteellinen. Ylioppilaat hakivat joko kaltaisiaan sivistyneitä ihmisiä tai runolaulutaidon osaavaa, onnellista, luovaa ja toimeliasta kansaa, mutta sellaisia ei juurikaan löytynyt. Sen sijaan he tapasivat väkeä, joka ei osannut runoja tai ei halunnut esittää niitä, ihmisiä, jotka olivat epäluuloisia, epäsiistejä, epärehellisiä, epäystävällisiä, laiskoja ja riitaisia, monen ylioppilaan silmin sivistymättömiä – sellaisia, jotka eivät sopineet mielikuvaan oikeanlaisesta suomalaisesta. Matkakertomuksissa sivistyneistö edustaa usein hyvää suomalaisuutta, oppimaton ja huonokäytöksinen rahvas taas vieroksuttavaa ja huonoa suomalaisuutta. Joskus stipendiaatit kritisoivat kertomuksissaan, kuten Fredrik Saukko omassaan, ”säätyhenkilöitä” kansan halveksimisesta ja ymmärtämättömyydestä.

Oikeanalaiseen suomalaisuuteen kuului stipendiaattien kirjoituksissa myös kalevalamittaisten runojen ja muun ”säädyllisen” suullisen perinteen tunteminen. Matkakertomusten perusteella maantieteellisesti oikea Suomi oli Länsi-, Etelä- ja Keski-Suomessa, mutta Itä-Suomessa vain osassa Savoa ja Karjalaa. Korostamalla joidenkin maakuntien ja seutujen positiivisia piirteitä, niiden maisemallista kauneutta sekä esimerkiksi asukkaiden luku- ja kirjoitustaitoa, luterilaisuutta ja hyvää moraalia ylioppilaat ylläpitivät Suomesta kuvaa, joka tuki 1800-luvun sivistyneistön toiveita Suomen kansasta ja sen tulevaisuudesta. Suomalaisuuden määrittelyssä heitä yhdisti rahvaan toiseutta-

34 Tiitta 1994, 240.

https://doi.org/10.21435/tl.282

minen monin eri keinoin. (Ks. luvut ”Talvimatkoja”, ”Runonkerääjien maisemia”, ”Ylioppilas kohtaa perinteentaitajan”, ”Värmlannissa, Finnskogenissa ja Norrbottenissa” sekä ”Inkerissä” ja ”Ylioppilaat kansallisen omakuvan määrittelijöinä”.)

Toiseus

Koska matkat vaativat stipendiaateilta poistumista omista tutuista ympäristöistä, kotiseudulta ja jopa kotimaasta, he kohtasivat väistämättä erilaisuutta, joka heijastuu kertomuksiin identiteettejä ja toiseutta rakentavina aiheina ja ilmaisuina. Toiseuttaminen on moniulotteinen, toistuva, vaikeasti hahmotettava ja ymmärrettävä ilmiö, joka syntyy toisen ihmisen herättämästä erilaisuuden kokemuksesta ja ilmenee ihmisten välisessä toiminnassa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.[35] Toiseutta ja sen ilmenemistä on tutkittu laajasti ja eri näkökulmista valtasuhteita käsittelevässä jälkikolonialistisessa tutkimuksessa, naistutkimuksessa, sosiologiassa, filosofiassa sekä kansainvälisessä ja suomalaisessa kulttuurintutkimuksessa.[36]

Toiseus-teema ilmenee matkakertomuksissa läpäisten aiheen kuin aiheen. Ne rahvaan piirteet, joita stipendiaatit eivät voineet sisällyttää oikeanlaiseen suomalaisuuteen, tuottivat kertomuksissa toiseuttavia luonnehdintoja. Runonkerääjien oli ilmeisen vaikeaa tavoittaa vieraissa olosuhteissa kokemusta siitä, millaista on olla toinen. Empatia loistaa kertomuksissa poissaolollaan: se olisikin edellyttänyt yhteistä kontekstia, yhteisiä tietoja ja tapoja osoittaa tunteita,[37] mutta runonkerääjillä ei ilmeisesti ollut riittävästi tietoa maaseudun rahvaasta, jotta he olisivat kyenneet eläytymään sen elämään ja tunteisiin. Omista tunteistaan stipendiaatit kertovat vaihtelevasti, osa ei mainit-

---

35 Termi *toiseus* on peräisin antropologiasta, kolonialismin tutkimuksesta sekä naistutkimuksesta. Pöysä 2014, 271.

36 Esimerkiksi Hall 1997; Hall 1999; Lehtonen 2013; Löytty 2005; Kivistö ja Pihlström 2022; Pöysä 2014; Tarkka 1989; Torvinen 2020.

37 Boddice 2022, 12–14. Kansanrunojen tunteiden tutkimuksesta ks. mm. Timonen 2004, 307–311 ja Seppä 2015, 160–178; emootiotutkimuksista Näre 1999; tunteista kulttuurintutkimuksessa Rinne, Kajander ja Haanpää 2020; tunteista, ruumiillisuudesta ja ideologiasta suullis-kirjallisissa aineistoissa Hämäläinen ja Mäkelä 2022.

https://doi.org/10.21435/tl.282

se niistä juuri mitään. Kun on tavattu hyvä runolaulaja, talossa tai torpassa on oltu vieraanvaraisia ja matka on sujunut ongelmitta kauniissa maisemissa, ilosta ja tyytyväisyydestä on ollut helppo kirjoittaa. Muutamat ylioppilaat potivat koti-ikävää, huolta ja surua, ja muutamia vaivasi epävarmuus omista taidoistaan ja pärjäämisestään. Väsymys, kylmyys, kuumuus ja joskus nälkäkin haittasivat. Myös matkalla heränneet negatiiviset tunteet, kuten suuttumus, harmistus, pettymys ja turhautuminen, provosoivat runonkerääjiä näkemään rahvaassa huonoja suomalaisuuden piirteitä. (Ks. luvut ”Ylioppilas kohtaa perinteentaitajan”, ”Karjalassa”, ”Värmlannissa, Finnskogenissa ja Norrbottenissa” sekä ”Inkerissä” ja ”Ylioppilaat kansallisen omakuvan määrittelijöinä”.)

Lukutapani ja tulkintojeni tuloksena matkakertomuksista kiteyttämäni kolme teemaa yhteiskunta, suomalaisuus ja toiseus tuntuvat luontevilta, kun niitä peilaa kansallisuusaatteen ja fennomanian arvoihin ja tavoitteisiin sekä niihin sitoutuneiden runonkeruuseen lähteneiden ylioppilaiden arvomaailmaan. Tulkintani mukaan niissä kiteytyvät myös ylioppilaiden tulevaisuuden Suomeen projisoimat suurimmat pelot ja toiveet.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Runonkeruun ideologiaa, taustaa ja tavoitteita

Runonkeruun käynnistymiseen, sen maantieteelliseen laajuuteen ja organisoitumiseen 1800-luvun Suomessa vaikuttivat monet historialliset, valtiolliset ja kulttuuriset tapahtumat, aatteet ja ideologiat. Kansallisuusaatteella, suomen kielellä ja suomalaisella kulttuurilla oli merkitystä sivistyneistölle jo Ruotsin vallan aikana, etenkin 1700-luvun loppupuolella, mutta suomalaisten kuulumista Ruotsin kuningaskuntaan ei silti kyseenalaistettu. Käännekohdaksi muodostui vuosi 1809 ja Haminan rauhansopimus. Ruotsi luovutti Venäjälle joukon läänejä, joista muodostettiin oma kokonaisuutensa eli Suomen suuriruhtinaskunta. Valtiollisena kokonaisuutena Suomea ei siis ollut olemassa ennen vuotta 1809, vaikka Suomi käsitteenä rauhansopimuksessa esiintyykin. Sen jälkeen Suomea ei voitu eikä haluttu nähdä Ruotsin itäisenä maakuntana, vaan erillisenä kansakokonaisuutena, jolle oli välttämätöntä luoda Ruotsista ja Venäjästä erillinen historiallinen identiteetti. Johtoajatukseksi muodostui Suomen kansan tulevaisuuden rakentaminen omaleimaisen kulttuurin pohjalta.[38]

Ajatusta suomalaisia yhdistävästä ja heidät naapurimaistaan erottavasta identiteetistä voi pitää rohkeana, sillä 1800-luvun alussa suomalaiset eivät muodostaneet millään mittapuulla mitattuna yhtenäistä kokonaisuutta: suomalaisten sosiaaliset, sivistykselliset, taloudelliset, kielelliset ja kulttuuriset olot vaihtelivat alueittain suuresti. Kansasta puhuessaan sääty-yhteiskunnan sivistyneistö tarkoitti useimmiten talonpoikaistoa sekä palvelusväkeä agraarisen suurperheen osana, mutta tilaton väestö jätettiin usein sosiaalisena ryhmän ko-

38 Meinander 2010, 108–110, 125–132; Einonen 2021, 19.

https://doi.org/10.21435/tl.282

konaan huomiotta. Luku- ja kirjoitustaito oli vähäistä tai olematonta muiden kuin sivistyneistön keskuudessa. Sivistyneistön, hallinnon ja oikeuslaitoksen kieli oli ruotsi, kirkon eli virsikirjan, Raamatun ja hartauskirjallisuuden kieli oli länsivoittoinen suomi ja muu väestö puhui suomen eri murteita.[39]

1800-luku oli kokonaisuudessaan nuorta sivistyneistöä innostava vuosisata. Euroopasta rantautuvat uudet aatteet, Turun Akatemia ja Helsingin yliopisto, Suomen ahdas asema suuriruhtinaskuntana sekä kansallisuusaatteen voimistuminen pitivät uhkineen ja mahdollisuuksineen yhteiskunnan tilasta ja tulevaisuudesta kiinnostuneen sivistyneistön valppaana. Vuosisadan puolivälin jälkeen suomalainen yhteiskunta alkoi nopeasti muuttua ja modernisoitua.

Valistus, uushumanismi, romantiikka ja varhainen nationalismi

Kiinnostus kansanrunouden keräämiseen, historiaan ja kansallisuusaatteeseen heräsi jo 1700-luvun lopulla valistuksen ja uushumanismin aikana mutta vahvistui romantiikan aatteista. Vastapainona valistukselle romantiikan piirteinä pidetään subjektiivisuuden, intuition, tunteen ja identiteetin arvostamista. Romantiikka tarjosi mahdollisuuden korostaa myös kansakuntia, niiden erityisyyttä ja ainutlaatuisuutta.

Romantiikan filosofeista J. G. von Herder vaikutti voimakkaasti Saksan ja muiden Itämeren maiden sivistyneistöön, Suomessa muun muassa Henrik Gabriel Porthanin ja hänen oppilaittensa ajatteluun ja toimintaan 1700-luvun lopulta 1800-luvulle. Herderin käsitykset kielestä, kirjallisuudesta, kansasta ja kansakunnasta loivat pohjan modernin kansallisvaltion kulttuurille: oman historian arvostamiselle, kansankielen nostamiselle kansainvälisten kielten rinnalle sekä kansankielisen kirjallisuuden vahvistamiselle. Erityisen innostuneesti Herderin kirjoituksiin suhtauduttiin juuri Euroopan reuna-alueilla,

39 Pulkkinen 1999, 118–119, 122; Karkama 2001, 23.

https://doi.org/10.21435/tl.282

joiden kulttuureilla oli vain ohuet yhteydet antiikin perintöön tai eurooppalaiseen korkeakulttuuriin.[40]

Vuonna 1794 Herder esitti ajatuksensa kansakuntien erilaisuudesta, kansansielun mystisestä yhdistävästä merkityksestä sekä kansan yhteisestä kielestä kulttuuritason mittarina. Herderin mukaan vain saman kansakunnan jäsenet voivat ymmärtää toisiaan ja tuntea sympatiaa toisiaan kohtaan. Näistä nationalistisista ja kansallisuusaatteellisista ajatuksista innostuneet aikalaiset kannattivat ideaa yhtenäisestä kulttuurikansasta ja sen mystisestä synnystä, jossa kansa, kansansielu ja kieli muodostavat ideaalisen harmonisen yhteyden. Tämän ykseyden juuria etsittiin kaukaa menneisyydestä.[41]

Herderiläinen kansallisuusaate liittyi Pertti Karkaman mukaan toiseen suomalaista sivistyneistöä tuolloin yhdistäneeseen aatteeseen, uushumanismiin, jonka kulmakivenä oli optimistinen ajatus yksilön ja ihmiskunnan jatkuvasta kehityksestä kohti yhä suurempaa vapautta ja ihmisyyttä. Uushumanismissa lopullinen päämäärä on ihanne, jota ei voida koskaan täydellisesti saavuttaa. Missä määrin sitä voidaan lähestyä, riippuu kansoista ja ihmisistä itsestään. Ihanteet, esimerkiksi historialliset kehitysvaiheet, ovat ihmisen asettamia ja määrittelemiä ja siksi myös vain ihmisten toteutettavissa – Jumalan ei pidä olettaa puuttuvan historian kulkuun. Uushumanistisen näkemyksen mukaan jokaisella kansalla on oikeus omaan kulttuuriinsa. Sen arvostaminen ja esille nostaminen ei merkitse irtaantumista muiden kansojen kulttuureista, vaan jokainen kulttuuri voi osallistua täysivaltaisena jäsenenä kansojen väliseen yhteistyöhön.[42]

Valistusta, uushumanismia ja romantiikkaa Suomessa ei voi määritellä tarkkarajaisiksi sisällöllisiksi opeiksi vaan pikemminkin kulttuurisiksi virtauksiksi, jotka ilmenivät rinnakkain sekä toisiaan että muitakin filosofisia oppeja hyödyntäen ja hyödyttäen. Pertti Karkaman näkemyksen mukaan uushumanismista muotoutui laajasti katsottuna perusta, jonka avulla luotiin konsensusta kansallisuusaatteesta. Kumpikin aate vaikutti voimakkaasti kansanperinteen arvostamiseen,

40 Ollitervo ja Immonen 2006, 8.
41 Räsänen ja Tuomi-Nikula 2000, 22.
42 Karkama 2001, 12–23.

https://doi.org/10.21435/tl.282

runonkeruun aloittamiseen sekä kirjallisiin kansanelämän kuvauksiin Suomessa. Niiden avulla kansakuntaa myös muovattiin ja luotiin sen historialle myyttistä ja kerronnallista ulottuvuutta.[43]

Muinaisrunot kulttuurin ilmentäjinä tarjosivat uushumanisteille mahdollisuuden selvittää, miten jokin kansa on vaikuttanut ihmisyyden kehitykseen ja missä määrin se on omaksunut humaanit ihanteet. Nämä ajatukset sopivat hyvin 1800-luvun alkupuolen kansallisuusaatteeseen Suomessa. Ne legitimoivat näkemään suullisen perinteen, kansalliskirjallisuuden ja kansallisten tieteiden merkityksen Suomen historian, kielen ja kulttuurin kannalta.[44]

Elias Lönnrot tunsi tiettävästi romantiikan tekstejä, mutta häntä itseään ei luokitella puhdasveriseksi romantikoksi. Koska *Kalevala* kuitenkin syntyi romantiikan aikakaudella 1800-luvun alkupuolella, romantiikan keskeiset ajatukset ja ideat mahdollistivat yhdessä valistuksen, uushumanismin ja varhaisen nationalismin kanssa *Kalevalan* kokoamisen, kirjoittamisen ja ilmestymisen.[45]

Kansallisuusaatteen edistäjiä

Uushumanismin ja romantiikan aatteiden siivittämänä ajatus kansallisesta identiteetistä ja sen luomisesta innosti Turun Akatemiassa opiskelevia ylioppilaita 1800-luvun alussa. Siellä opiskelivat monet 1800-luvulla suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin kehittymiseen voimakkaasti vaikuttaneet henkilöt: A. J. Sjögren 1810-luvulla ja muiden muassa J. V. Snellman, Elias Lönnrot ja J. L. Runeberg 1820-luvulla. Kansakunnan määrittelemisen kannalta merkittäviä Turun Akatemian opiskelijoita olivat myös Adolf Ivar Arwidsson, Abraham Poppius, Carl Axel Gottlund, Reinhold von Becker ja Jaakko Fellman. Uudessa suuriruhtinaskunnassa he olivat ensimmäisiä, jotka kiinnostuivat kansanrunoudesta. Ylioppilaat olivat saaneet perinnöksi H. G. Porthanin ajan kansanrunoudentutkimuksen tulokset, ja

43 Karkama 2001, 15–16.
44 Hautala 1954, 88–89; Karkama 2001, 12–23; Wilson 1985, 21–24.
45 Karkama 2002, 15–26; Nivala 2019, 15–18, 32.

https://doi.org/10.21435/tl.282

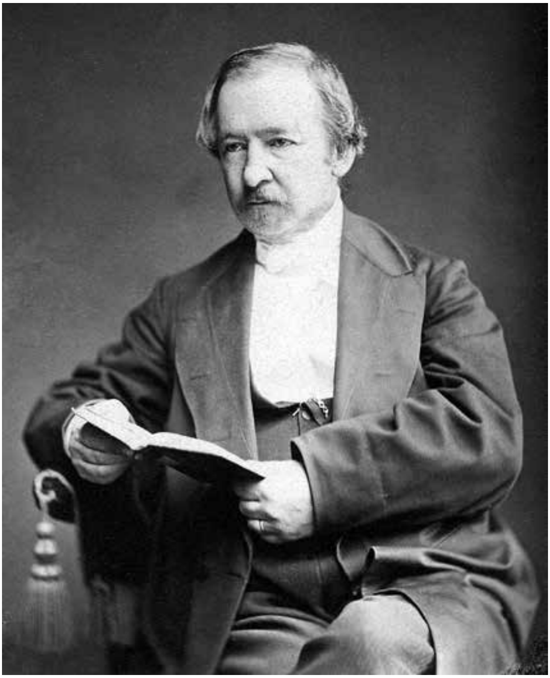

Elias Lönnrot. Painokuva Johan Knutsonin tekemästä kivipiirroksesta 1841. Museovirasto, Historian kuvakokoelmat, Antellin kokoelmat. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.282

J. L. Runeberg. Johan Knutsonin kivipiirroksen pohjalta otettu kuva Runebergista vuonna 1885. Museovirasto, Historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

Z. Topelius. Kuva: C. A. Hårdh. Helsingin kaupunginmuseo. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.282

kansanrunoudesta oli tullut heille isänmaallisten aatteiden pohja ja kansallistietoisuuden perusta. J. G. von Herderin ajatukset kansoista, kansan sielusta ja kansakuntaideologiasta vaikuttivat heihin syvästi.[46]

Vuoden 1809 tapahtumien myötä ylioppilaita alkoivat kiinnostaa yhä enemmän myös yhteiskunnalliset ja valtiolliset asiat. Innostus suomen kieltä kohtaan heräsi heti Ruotsin ja Venäjän välisen Suomen sodan päättymisen jälkeen: erityisesti pohjoispohjalaisen osakunnan ylioppilaat pyrkivät monin tavoin vaikuttamaan suomen kielen edistämiseen ja käyttämiseen. Ylioppilaiden piirissä Turussa syntyivät myös ensimmäiset sanomalehdet, joiden tavoitteet olivat kansalliset ja joissa puolustettiin suomen kielen asemaa.[47]

Turun palon jälkeen vuonna 1827 Akatemia siirrettiin Helsinkiin, ja ylioppilaiden ryhmä jatkoi toimintaansa uudessa ympäristössä. Turun romantiikaksi ja Helsingin romantiikaksi kutsutut vaiheet olivat varsin tuloksellisia. Vuonna 1830 Helsingissä perustetun Lauantaiseuran jäsenistä monen elämäntyö liittyi kansallisen kulttuurin edistämiseen ja kansallisuusaatteen kehittämiseen. Seuran perustajiin ja suomalaisen sivistyneistön radikaaliin kantajoukkoon kuuluivat muun muassa J. V. Snellman, J. L. Runeberg ja Fredrik Cygnaeus. Ryhmässä, jossa oli parikymmentä keskustelijaa, virisi syvä kiinnostus kulttuurisiin ja maailmankatsomuksellisiin kysymyksiin. Lauantaiseuran keskusteluista sai alkunsa myös vuonna 1831 perustettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Seuran merkitys kansallisen ajattelun vahvistajana oli merkittävä, sillä sen toimintaan kuului alusta pitäen kansanrunouden keruu ja suomenkielisen kirjallisuuden julkaiseminen.[48]

1840-luvulla kansallisuusaatteeseen liittyvä fennomania vahvisti entisestään ajatusta Suomesta erillisenä kansallisena yksikkönä, jolla on oma historiansa, väestönsä, kielensä ja kulttuurinsa. Fennomanian pääedustajat tulivat yliopistosta: erityisesti talonpoikaistaustaiset sivistyneistön edustajat olivat innokkaita fennomaaneja. Eurooppalai-

46 Hautala 1954, 88–91; Rantala 2019, 38–44.
47 Hautala 1954, 102–104
48 Haavio 1931, 3–10; Hautala 1954, 108–122; Karkama ja Koivisto 1997, 13; Sulkunen 2004, 20; Wilson 1985, 21–29.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sinetin on suunnitellut varhaisempien ideoiden pohjalta Magnus von Wright. Sinetin symboliikka kanteleineen, pilvineen, Pohjantähtineen ja teksteineen korostaa SKS:n perustamisajankohdan arvoja: suomalaista kulttuuriperintöä sekä antiikista juontuvaa länsimaista sivistystraditiota. Sinetti hyväksyttiin vuonna 1834. SKS:n arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma.

Seuran sinetti.

sista filosofisista opeista omaksuttiin ne, jotka parhaiten sopivat sivistyneistölle sen pyrkiessä antamaan kansallisuusaatteelle suomalaista sisältöä. Vaikutteita saatiin yhä romantiikasta ja uushumanismista, vaikka näissä samanaikaisissa aatteellisissa suuntauksissa käsitykset kansasta ja historiasta hieman poikkesivatkin toisistaan.[49]

Fennomanian innoittamina ylioppilaat kiinnostuivat suurin joukoin suomen kielestä ja suomalaisen kulttuurin tutkimuksesta. Lisäksi he alkoivat vaatia kansalliskirjallisuutta. J. V. Snellman, Elias Lönnrot sekä M. A. Castrén herättivät heissä ihailua. Suomalainen tiedemiespolvi aloitti kirjoitusten ja luentojen rynnistyksen, jossa sukellettiin syvälle suomen kieleen, kansanrunouteen ja historiaan. Martti Haavio on kuvaillut heidän innokkuuttaan seuraavasti:

49 Karkama ja Koivisto 1997, 13–15; Karkama 2001, 12–14; Tiitta 1994, 38–45.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Castrén luennoi Kalevalasta, Sakari Cajander ja Taneli Europaeus antoivat suomen tunteja; H. Kellgren käänteli ruotsiksi suomalaisia ja virolaisia kansanrunoja; Robert Tengström kirjoitti kaksi arvostelevaa kuvausta Kalevalasta; A. V. Ingman sepitti ”Mietelmiä suomalaisista kokeistamme”; Topelius laati tutkimuksensa ”Onko Suomen kansalla historiaa”, Pohjalainen osakunta julkaisi Joukahaisen, isänmaallisen albumin: savokarjalaiset painattivat ensimmäisen sarjan ”Lukemisia Suomen kansan hyödyksi”.[50]

Suomen kieltä alettiin käyttää ylioppilaiden juhlissa, esimerkiksi Savokarjalaisen osakunnan vuosijuhlassa 1845. Samana vuonna J. V. Snellman kirjoitti, että suomen kieli on yhtä sopiva nyt kuin milloin muulloin tahansa otettavaksi kouluihin ja viralliseksi kieleksi ja että kansallemme oli luotava kansalliskirjallisuus. Elias Lönnrotin *Kalevala* (1835 ja 1849) oli osoitus suomalaisten runollisuudesta, henkisyydestä ja korkeasta muinaiskulttuurista ja M. A. Castrénin luennot ja kirjoitukset tieteellinen todiste suomalaisesta mytologiasta.[51]

Elias Lönnrot, J. L. Runeberg, M. A. Castrén ja Zacharias Topelius avasivat ylioppilasnuorison ja sivistyneistön silmät näkemään isänmaan uudella tavalla. *Kalevalasta* tuli kansallinen identiteettisymboli, joka oli antanut Suomen kansalle sekä historian että kirjallisuuden. Runebergin *Hirvenhiihtäjät*, *Saarijärven Paavo*, *Hauta Perhossa* sekä *Vänrikki Stoolin tarinat* tunnustettiin suureksi isänmaalliseksi runoudeksi. Castrénin tutkimukset suomen ja sen sukukansojen kielistä, mytologiasta, kulttuurista ja historiasta sekä hänen tutkimusmatkansa olivat mallina myöhemmille runonkerääjille ja tutkimusmatkailijoille. Topelius vaikutti isänmaakäsityksen muotoutumiseen, Suomi-tietouden leviämiseen sekä maantieteen kouluopetuksen sisältöön, yliopisto-opetukseen ja tutkimukseen. Kansanrunouden ja taiderunouden samanaikainen esiintulo vaikutti siihen, että Suomi löysi itsensä kansakuntana enemmän juuri runouden ja kulttuurin kautta kuin ehkä mikään muu kansakunta tuona aikana.[52]

---

50 Haavio 1931, 30–31.
51 Haavio 1931, 20.
52 Sihvo 1984, 46; Tiitta 1994, 58, 351.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Lönnrotin esimerkki ja *Kalevala*

Elias Lönnrotista (1802–1884) tuli turkulaisen romantiikan vaikutuksesta kansanrunouden ihailija. Kun Turun Akatemia suljettiin vuonna 1827 Turun palon seurauksena, Lönnrot lähti vastikään kandidaatin tutkinnon suorittaneena ensimmäiselle runonkeruumatkalleen Itä-Suomeen. Ennen *Kalevalan* ensimmäisen laitoksen ilmestymistä vuonna 1835 Lönnrot teki kuusi laajaa runonkeruumatkaa Itä-Suomeen ja Vienan Karjalaan useimmiten yksin mutta joskus myös yhdessä muiden kanssa. Hänen matkansa ja aikaansaannoksena tunnettiin ja tunnustettiin jo varhain, ja hänen keruuintonsa oli antanut viimeisen sysäyksen myös SKS:n perustamiselle vuonna 1831. Samana vuonna seura myönsi Lönnrotille ensimmäisen matka-apurahan. Lönnrot teki kaikkiaan 11 runonkeruumatkaa vuosina 1828–1845. Hän taivalsi arviolta yhteensä 20 000 kilometriä ja sai saaliiksi 65 000 kalevalamittaista runosäettä, kymmeniä kansansatuja ja tuhansia sananlaskuja. Yhteistyö seuran ja Lönnrotin välillä jatkui tiiviinä jokaisen matkan osalta, ja matkat toimivat mallina tuleville runonkerääjille.[53]

Elias Lönnrotin kokoama ja vuonna 1835 SKS:n kustantama *Kalewala taikka Wanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinosista ajoista* merkitsi autonomian ajan sivistyneistölle suomen kielen ja kirjallisuuden kauan kaivattua perusteosta, jälkeä muinaisesta korkeammasta sivistyksestä. Se kohotettiin kansalliseepoksen asemaan ja suomalaisuuden symboliksi. Lönnrot jatkoi runojen kokoamista ja sai myös suuren joukon ylioppilaita innostumaan keräystoimista. Uusista keräelmistä Lönnrot kokosi vuonna 1840 ilmestyneen lyyristen laulujen kokoelman *Kanteletar taikka Suomen kansan wanhoja lauluja ja wirsiä* sekä vuonna 1849 *Kalevalan* toisen laitoksen, joka oli lähes kaksi kertaa ensimmäistä laajempi.

Kalevala ja kalevalamittaiset runot merkitsivät suomalaiselle sivistyneistölle pääsyä pois historiattomuuden tunteesta: koska historiasta oli vain niukalti tai ei lainkaan kirjallisia lähteitä, sai kansanrunous niiden funktion ja merkityksen. *Kalevalaa* ja kansanrunoutta pidettiin todisteena kansan menneisyydestä ja kansallisen identiteetin

53 Lönnrotin keruista ks. https://www.finlit.fi/fi/tietopaketit/elias-lonnrot-0.

https://doi.org/10.21435/tl.282

kivijalkana. Ne kannattelivat suomalaisuusliikettä ja innostivat satoja ylioppilaita runonkeruuseen.[54]

Lönnrotin ensisijaisena tavoitteena *Kalevalan* kokoamisessa oli vahvistaa ja vakiinnuttaa suomen kieltä, kirjallisuutta ja kulttuuria ja erottaa ne ruotsalaisuudesta ja venäläisyydestä. 1800-luvulla korostettiin, että *Kalevala* on syntynyt suomalaisuuden ytimestä ja kansanhengestä. Näkemys nojaa J. V. Snellmanin ajamaan ideologiaan, jossa oletetaan suomalaisuuden muodostavan yksikielisen, kulttuurisesti homogeenisen kokonaisuuden: ”yksi kieli, yksi kansa”. Suomalaisuuden ideologia vaati Suomen monikielisen ja sosiaalisesti monimuotoisen väestön puhumien ruotsin ja venäjän kielten sekä murteiden syrjäyttämistä sekä suomen kielen standardointia. Suomalaisuuden, suomalaisen kulttuurin ja *Kalevalan* merkityksiä vahvistettiin toisiinsa liittyvinä sivistyneistön valta-asemiin kytkeytyneissä kieli-ideologisissa konteksteissa ja puhetavoissa.[55]

Kysymys siitä, onko *Kalevala* suomalainen vai karjalainen, on herättänyt aika ajoin kiivastakin keskustelua. Kiista on noussut esiin sekä *Vanhan Kalevalan että Uuden Kalevalan* 50- ja 100-vuotisjuhlavuosina sekä viimeksi 2020-luvun alussa kulttuuriseen omimiseen liittyvässä keskustelussa. Kumpaakin näkökulmaa perustellaan lähderunojen keruualueilla. Kun esitetään, että *Kalevala* on karjalainen, korostetaan, että aineisto on peräisin venäjänkarjalaisilta alueilta, jotka eivät ole koskaan kuuluneet Suomeen. *Vanhan Kalevalan* aineistosta kuitenkin noin puolet on Vienan Karjalasta ja puolet Suomen Karjalasta, Savosta, Pohjanmaalta ja muualta Suomesta. *Uutta Kalevalaa* kootessaan Lönnrotilla oli vienalais-, inkeriläis- ja aunukselaisaineistoja alle puolet niistä noin 6 000 uudesta kansanrunotekstistä, jotka hänellä oli tuolloin käytettävissään. Näin ollen *Kalevala* on perinnepohjaltaan sekä karjalainen että suomalainen eepos. Suomessa runot taltioitiin arkistoihin, julkaistiin kirjoina ja lehdissä, ja Lönnrot muokkasi niistä eurooppalaisten mallien mukaan runoelman, jota alettiin kutsua Suomen kansalliseepokseksi ja juhlia kansallisena aarteena.[56]

---

54 Haavio 1931, 10–22; Hautala 1954, 108–122; Sihvo 2003, 92–93.
55 Tarkka, Haapoja-Mäkelä ja Stepanova 2019, 79–106.
56 Tarkka, Haapoja-Mäkelä ja Stepanova 2019, 85–87.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kalevalan runojen omistamisesta on tullut ajoittain kulttuurisen omistamisen kysymys. ”Kun sanomme”, kirjoittaa Pertti Anttonen, ”että *Kalevala* ja samalla sen kautta koko suomenkielinen kansanrunous ovat Suomen kansan henkistä perintöä, emme pelkästään luo sidettä itsemme ja kansallisen menneisyyden välille. Kysymys on myös menneisyyden omistamisesta ja hallinnasta.”[57]

Kalevala on vaikuttanut ilmestymisestään lähtien suomalaiseen yhteiskuntaan, politiikkaan, taiteeseen, kirjallisuuteen, musiikkiin, tanssiin, muotoiluun sekä kansanrunouden tutkimukseen. Se on näkynyt ja näkyy edelleen mitä erilaisimpina korkeakulttuurisina ja populaareina tulkintoina. Teoksen taipuminen lukemattomiin eri muotoihin kulttuurin ja yhteiskunnan kentillä kertoo sen vahvasta asemasta suomalaisessa kulttuurissa. *Kalevala* näkyy myös muualla maailmassa lukuisten käännösten sekä suomalaista kulttuuria esittelevien tapahtumien, konserttien ja taidenäyttelyiden ansiosta. *Kalevala* on käännetyin suomenkielinen teos: se on käännetty joko kokonaan tai erilaisina lyhennelminä yli 60 kielelle.[58]

Venäjän yhtenäistämispolitiikan varjossa

Autonomian ajan lupaavan alun jälkeen Venäjä pyrki yhtenäistämispolitiikan seurauksena liittämään Suomen tiiviisti keisarikunnan yhteyteen. Poliittinen ilmapiiri kiristyi, ja se johti siihen, että yliopiston ja ylioppilaiden valvontaa tehostettiin ja virkamiehet tulivat entistä varovaisemmiksi. Helsingin yliopiston patriarkaalis-byrokraattinen hallinto ei hyväksynyt ylioppilaiden poliittista toimintaa. Kansalliset harrastukset olivat suositeltavia, mutta vain niissä rajoissa ja muodoissa, jotka senaatissa määriteltiin. Kansallisuusaatteen ja uushuma-

57 Anttonen 2008, 211. Keskustelu kulttuurisesta omimisesta eli appropriaatiosta viriää, kun toiselle kulttuurille tunnusomaisten asioiden hyödyntäminen koetaan juridisesti, moraalisesti tai eettisesti arveluttavaksi tai poliittisessa tai ideologisessa mielessä kielteisesti latautuneeksi.

58 *Kalevalan* vaikutuksesta, vastaanotosta ja merkityksestä suomalaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa sekä *Kalevalan* käännöksistä ks. Piela, Knuuttila ja Laaksonen 2008; *Kalevalasta* ja suomalaisista 1900-luvulla syntyneistä kuvataiteilijoista ja säveltäjistä ks. Piela 2009.

https://doi.org/10.21435/tl.282

nismin kannattajat eivät kuitenkaan lannistuneet, vaikka tiedossa oli, että jos rajat ylitti, seuraukset saattoivat olla ankarat. Rangaistuksista kärsi esimerkiksi Adolf Ivar Arwidsson, joka erotettiin yliopistosta vallanpitäjien arvostelun vuoksi ja käytännössä karkotettiin Ruotsiin vuonna 1824.[59] Arwidsson kuului jo Turun romantikkoihin. Hän oli tinkimätön kansallisessa ajattelussaan ja toi näkemyksensä ja mielipiteensä rohkeasti esille kirjoituksissaan eri sanomalehdissä.[60]

Yliopiston suhtautuminen venäläiseen esivaltaan oli kaksijakoista. Toisaalta se käsitettiin periviholliseksi, koska ajateltiin, että venäläiset eivät voi ymmärtää pohjoismaista yhteiskuntajärjestystä, lakia ja oikeutta. Toisaalta taas Venäjän tsaari oli esiintynyt hyvää tarkoittavana ja jalomielisenä. Tämä kaksijakoisuus ilmeni yliopiston ja virkamiesten toiminnassa vuosisadan loppuun asti.[61]

Keisarillinen Suomen senaatti (1809–1918) oli Suomen suuriruhtinaskunnan korkein siviilihallintoelin. Se ei ollut parlamentaarisessa vastuussa säätyvaltiopäiville tai eduskunnalle ennen keisarivallan kukistumista maaliskuussa 1917, mutta sen jäsenet olivat vastuunalaisia keisarille. Senaatissa tiedostettiin, että Suomen erikoisaseman perusteet olivat heikot ja maa vain keisarilta saatujen lupausten varassa. Tästä seurasi pelkoa ja pidättyväisyyttä kaikkia muutoksia kohtaan, sillä ne saattoivat merkitä epätoivottuja reaktioita keisarin taholta. Suomen korkeimman hallinnon virkamiesten tavoitteena oli säilyttää olot ennallaan ja välttää keisarin huomion herättämistä valtiollisissa kysymyksissä. Myös Venäjä katsoi edukseen, että Ruotsin vallan ajalta peritty lainsäädäntö pysyy ennallaan.[62]

Poliittinen varovaisuus kummassakin maassa johti vaarallisiksi katsottujen aatteiden leviämisen estämiseen. Venäjän kannalta vaarallisia aatteita ilmeni juuri suomalaisen sivistyneistön ja akateemisen väen keskuudessa. Nämä omaksuivat 1800-luvun kuluessa ajatuksen Suomesta kulttuurisena ja maantieteellisenä kokonaisuutena, suomalaisten kotimaana, joka on erillinen Ruotsista ja Venäjästä. Kansa ja kansallishenki merkitsivät heille valtiollista perustaa, ja hallitus oli

59 Paasivirta 1978, 87–89; Tiitta 1994, 56–57.
60 Karkama 2001, 50–53.
61 Kaila 1940, 75–76.
62 Virrankoski 2012, 159–170.

https://doi.org/10.21435/tl.282

vain kansan palvelija. Ajatusten siemenet oli kylvetty jo Porthanin ajan Suomessa 1700-luvun lopussa, mutta Suomen irtaantuminen Ruotsista sai ne kasvamaan ja romantiikan voimalla kukoistamaan.[63]

Ajatus kansasta valtion oikeudellisena perustana – ei siis hallitsijasta – oli kuitenkin niin radikaali, että Venäjä halusi jarruttaa idean kehittymistä ja estää kansallismielisten ajatusten muuttumisen Suomen valtiollista asemaa koskevaksi kritiikiksi. Taustalla vaikuttivat epävarmuutta, sekasortoa ja levottomuutta aiheuttaneet tapahtumat Euroopassa: vallankumoukset, kapinat, sodat sekä kansainväliset ja Venäjän valtakuntaa koskettaneet kriisit, jotka heijastuivat Venäjän ja Suomen suhteisiin. Monien asetusten ja määräysten taustalla oli erityisesti Euroopan ”hullu vuosi” 1848, jolloin useissa maissa liberalismi, sosialismi ja nationalismi synnyttivät vallankumouksia ja väkivaltaisia kapinoita. Näiden aatteiden leviämistä Suomeen Venäjä pyrki voimakkaasti estämään.[64]

Valtiollisen ja hallinnollisen kontrollin lisäämiseksi Suomessa sensuuria kiristettiin. Jo autonomian alkuvaiheessa Aleksanteri I:n ja Nikolai I:n aikana oli sensuuria, mutta tiukimmillaan se oli vuosina 1829–1853. Vuonna 1829 Suomessa tuli Venäjän vaatimuksesta voimaan sensuuriasetus. Asetus kielsi kaiken sellaisen painattamisen, joka loukkasi keisaria, kristinuskoa, maan hallitusta ja perustuslakia. Vuonna 1850 voimaan astui kielilaki, joka kielsi julkaisemasta suomeksi muuta kuin uskonnollista tai taloudellista tekstiä. Lakia kuitenkin lievennettiin vuonna 1854, ja se kumottiin vuonna 1860. Säädösten, asetusten ja lakien tarkoituksena oli suojella vallitsevaa järjestelmää. Autonomian ajan sensuurihistoria onkin ymmärrettävä ennen kaikkea Suomen varovaisen Venäjän-politiikan ilmentymänä.[65]

Sensuuri hillitsi 1800-luvun alkupuoliskolla jyrkimpiä kansallisiin aatteisiin liittyneitä julkisia kannanottoja ja mielenilmaisuja suuriruhtinaskunnassa, mutta siitä huolimatta tai siitä johtuen sivistyneistö oppi näkemään ja arvostamaan entistä lujemmin kotimaansa ominaislaatua ja kulttuuria, rakastamaan sitä isänmaanaan. Tähän myös

63 Klinge 1997, 34–42.
64 Paasivirta 1978, 139–153.
65 Paasivirta 1978, 240–241; Junnila 1987, 105–109; Tommila, Landgren ja Leino–Kaukiainen 1988, 246–279

https://doi.org/10.21435/tl.282

ylioppilaiden maantieteellisesti mittava runonkeruu ja kotimaahan tutustuminen tähtäsivät. Isänmaanrakkaus ei tarkoittanut kuitenkaan yksimielisyyttä kysymyksissä, jotka koskivat kansallista identiteettiä tai suhdetta kansalliseen toimintaan. Muun muassa Snellmanin ideaalirealistisia näkemyksiä vastaan asettuivat Cygnaeuksen, Runebergin ja Topeliuksen romanttiset käsitykset. Mikään aatesuunta ei ollut saavuttanut täyttä hegemoniaa.[66]

Uusia ideologisia suuntauksia ja muutoksia

1850-luvulla monen nuoren akateemisen mielestä fennomanian hegeliläis-snellmanilainen linja oli vanhanaikainen, institutionalisoituvan suomalaisuusliikkeen tunnus. Oppositiopiirit, liberaalit, svekomaanit ja myöhemmin suomalaisuusliikkeen synnyttämät uudistusmieliset ryhmät alkoivat asettua sitä vastaan. Ylioppilaspolitiikassa sukupolvi vaihtui ja ilmapiiri vapautui. Kansallisuusaatteen rinnalle nousi liberalismi, joka voimisti Suomen modernisoitumiskehitystä. Sitä vauhditti myös Aleksanteri II:n vuonna 1856 antama uudistusohjelma. Keisari halusi Suomeen lisää teollisuutta, paremmat kulkuyhteydet ja kauppaliikennettä. Näin tapahtuikin: Saimaan kanava valmistui vuonna 1856, höyrysahojen perustaminen sallittiin vuonna 1857 ja kaupankäynti maaseudulla 1859. Suomi sai oman rahan vuonna 1860, ensimmäinen junarata valmistui vuonna 1862 ja vuonna 1863 astui voimaan kieliasetus, jolla suomen kieli otettiin viralliseksi kieleksi ruotsin rinnalle. Kunnallishallinnossa tapahtui merkittäviä muutoksia vuosina 1865 ja 1873, kun kunnat saivat itsehallinnon. Kansakoulu-uudistus, jossa kunnat velvoitettiin järjestämään lapsille alkeisopetusta, astui voimaan vuonna 1866 ja uusi valtiopäiväjärjestys, joka paransi ja yhtenäisti Suomen valtiopäivien toimintaa, saatiin vuonna 1869. Uudistukset olivat monin tavoin merkittäviä elinkeinoelämän, kulttuurin ja yhteiskunnan kehittymisen kannalta.[67]

66 Karkama 1997, 14–15.
67 Klinge 1997, 250–269; Stark 2006, 12; Meinander 2010, 149–154; Virrankoski 2012, 213–225.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Nationalistinen ajattelu alkoi muuttaa vuodesta 1870 lähtien luonnettaan niin Euroopassa kuin Venäjällä. Vallankumoukselliset murhasivat Venäjän tsaarin ja Suomen suuriruhtinaan Aleksanteri II:n maaliskuussa 1881. Hänen jälkeensä valtaan nousseen Aleksanteri III:n toimesta alkoi voimistua isovenäläisyyttä korostava slavofiilinen ajattelu, jonka piirissä kritiikki Suomen suuriruhtinaskunnan omaa lainsäädäntöä ja itsehallintoa kohtaan voimistui. Vuonna 1894 valtaan noussut keisari Nikolai II ryhtyi määrätietoisesti purkamaan Suomen itsehallintoa ja erikoisasemaa. Helmikuun manifesti vuonna 1899 kavensi Suomen autonomiaa entisestään ja järkytti isänmaallista toimintaa, mutta ei onnistunut halvaannuttamaan sivistyneistöä.[68]

1880- ja 1890-luku olivat käänteentekeviä vuosikymmeniä Suomen aatehistoriassa, sillä tuolloin monet uudet aatteet purkautuivat esiin. Suomen erityisasema Venäjän keisarikunnassa oli vahvistunut, ja nuori suomalainen sivistyneistö oli irtautunut vanhoista ajattelumalleista. Nuori sivistyneistö halusi toteuttaa yhteiskunnallisia uudistuksia ja saada Suomen osaksi eurooppalaista kulttuurielämää. Arvomaailman perustana olleet kansallinen idealismi, liberalistinen kehitysajatus sekä sosialismi alkoivat tuntua epäuskottavilta. Uutta suuntaa etsittiin karelianismista, tolstoilaisuudesta ja erilaisista henkisistä oppijärjestelmistä.

Henrik Meinanderin mukaan 1800-luvun loppua leimaa yhteiskunnallinen ja kulttuurinen elinvoimaisuus, joka loi edellytykset suomalaisten järjestäytyneelle vastarinnalle. Hän kirjoittaa, että mitä paremmin asiat elinkeinoelämässä ja kansalaisyhteiskunnassa sujuivat, sitä enemmän voimavaroja riitti voimistuneeseen itsenäisyyden puolustamiseen.[69]

1800-luvun loppu oli myös Suomen taiteen kultakautta. Kansallisuusaate muokkasi romantiikkaa kansallisromantiikaksi, jossa huomio kiinnittyi erityisiin kansallisiksi valikoituihin aiheisiin sekä historiaan. Taiteessa mielenkiinto kohdistui nykyaikaa täydellisempänä ja henkisempänä pidettyyn menneisyyteen ja siitä kertoviin myytteihin, sankari- ja jumaltarinoihin. Kuvataiteessa esiin nousivat Akseli

68 Klinge 1997, 285–288; Virrankoski 2012, 235–239.
69 Meinander 2010, 165–166.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Gallen-Kallela, Albert Edelfelt ja Helene Schjerfbeck, kirjallisuudessa Juhani Aho ja Minna Canth, musiikissa Jean Sibelius ja Oscar Merikanto ja näyttämötaiteessa Kaarlo Bergbom ja Ida Ahlberg.[70]

Kansallisvaltio Suomi

Vuonna 1917 tapahtuneen vallankumouksen seurauksena Venäjän keisarivalta kukistui. Suomi käytti tilannetta hyväkseen ja alkoi tunnustella mahdollisuutta itsenäistymiseen. Suomen senaatti antoi itsenäisyysjulistuksen 4. joulukuuta 1917 eduskunnalle, joka hyväksyi sen 6. joulukuuta. Syntyi kansallisvaltio nimeltään Suomi, mutta 1800-luvun alussa virinnyt romanttinen unelma kansakunnan yhtenäisyydestä ei toteutunut.

Autonomian ajalla oli valtava vaikutus suomenmieliseen sivistyneistöön. Tähdättiin kansallisvaltion rakentamiseen ja fennomaanisiin arvoihin, mutta keinoista oltiin välillä jyrkästi eri mieltä. Näitä arvoja tukivat myös kansalliset tieteet, joilla oli alusta alkaen ideologinen, suomalaiskansallista projektia edistävä tehtävä. Kansallisiin tieteisiin kuuluivat suomen kielen, kansan, kulttuurin, historian ja maantieteen tutkimus.

70 Esim. Virrankoski 2012, 250–267.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Tuntematon kotimaa

1800-luvun alun suomalaista yhteiskuntaa on kuvattu pysähtyneisyyden yhteiskunnaksi. Venäjän keisarikunnan alaisessa suuriruhtinaskunnassa mikään asia ei edennyt niin kauan kuin valtiopäivät eivät saaneet keisarilta lupaa kokoontua. Vuosina 1853–1856 käyty Krimin sota muutti kuitenkin Venäjän sisäpoliittista tilannetta, ja Venäjällä käynnistyi yhteiskunnallisten uudistusten vaihe, joka heijastui myös Suomeen. Tärkeässä roolissa uudistusten kannalta oli koulutuksen kehittäminen. Sen seurauksena Suomeen perustettiin ensin kansakoulujärjestelmä ja vuosisadan loppupuolella kehitettiin sekä oppikoulu- että yliopisto-opetusta.[71]

Vuosien 1858–1883 aikana Suomeen luotiin kansa- ja oppikoulun muodostama koulutusjärjestelmä – oppivelvollisuus tuli vasta vuonna 1921. Asetuksen mukaan alemmassa kansakoulussa opetettiin uskontoa, äidinkieltä, laskentoa, kirjoitusta ja mittausoppia, kuvaamataitoa sekä voimistelua. Oppiaineita olivat myös käsityö, lastenhoito, puutarhanhoito, maanviljelys sekä eräät muut käytännölliset taidot. Ylemmässä kansakoulussa sai opetusta maantiedossa, historiassa, luonnontiedossa ja jonkin verran vieraissa kielissä.[72] Yliopistoon johtavat lukiot jaettiin yleissivistävään linjaan sekä virkamieskoulutukseen tähtäävään linjaan. Ne oli tarkoitettu pappis- ja siviilivirkamiessäädyn tulevia jäseniä varten.[73] Yliopistoon pääsi selviytymällä vuonna 1828 perustetun ylioppilastutkintolautakunnan kuulustelus-

71 Valtonen 2021, 349–350.
72 Tuomaala 2004, 66–75; Mikkola 2009, 256–257; Jalava 2011, 74–94.
73 Strömberg 2011, 120.

https://doi.org/10.21435/tl.282

ta. Lisäksi opiskelijaksi pyrkivällä tuli olla lukion, triviaalikoulun tai yksityisopettajan todistus aiemmista opinnoistaan.[74]

Ylioppilaiden määrä alkoi kasvaa 1880-luvulla, jolloin heitä valmistui vuosittain keskimäärin 250. Kaikkiaan yliopistossa opiskeli vuonna 1880 noin 1 100 ylioppilasta, vuonna 1904 noin 2 800 ja vuonna 1917 noin 3 500 ylioppilasta. Tärkeimpiä syitä olivat väestönkasvu ja taloudellisen hyvinvoinnin lisääntyminen. Myös oppikoulujen määrä lisääntyi: sellaisia kouluja, joista oli mahdollista päästä yliopistoon, oli 1890-luvulla 30 mutta 1920-luvun alussa jo runsaat sata. Ylioppilastutkinnon suorittaneiden määrä nousi vuosina 1897–1905 sataatuhatta asukasta kohti 15:stä 27:ään.[75]

Monelle ylioppilaalle kotimaan maantiede, paikkakunnat, maisemat sekä ihmisten elintavat ja murteet olivat varsin tuntemattomia, sillä kirjoitettua tietoa Suomesta ja suomalaisista oli niukasti. Kansallisuusaate herätti kuitenkin opiskelevan nuorison kiinnostuksen runonkeruun ohella kotimaahan ja kotiseutuun: niiden tuntemisesta tuli sivistyneistölle ideologinen tavoite. Martti Haavion mukaan Elias Lönnrotin jalanjäljillä runonkeruuseen lähteneet ylioppilaat ”menivät joukoittain kansan keskuuteen varmoina siitä, että he juuri kansasta itsestään löytävät suomalaisen sivistyksen”. Hänen mukaansa SKS:lta stipendin saavien ylioppilaskerääjien tuli olla ”isänmaallisia, kyetä seurustelemaan rahvaan kanssa ja olla innostuneita”.[76] Runonkeruuseen lähteneet ylioppilaat ymmärsivät pian, etteivät isänmaallisuus, into ja seurustelutaito riittäneet, vaan lisäksi tarvittiin kotimaan ja kansan konkreettista tuntemusta.

Valmennusta runonkeruuseen ylioppilaat saivat vasta vuonna 1850, jolloin SKS:ssa laadittiin ensimmäinen keruuohje. Ohjeen mallina olivat sivistyneistön suuresti arvostaman Elias Lönnrotin kokemukset mutta myös 1830- ja 1840-luvulla runonkeruussa olleiden muiden opiskelijoiden kokemukset. Käytännössä ylioppilaat lähtivät runonkeruuseen vasta jonkin aikaa opiskeltuaan ja omaksuttuaan runonkeruun ideologiaa. Sillä mitä ylioppilas opiskeli, ei ollut oikeas-

74 Ahonen 2002, 275.
75 Kolbe 2003, 129.
76 Haavio 1931, 103–104.

https://doi.org/10.21435/tl.282

taan merkitystä; tärkeintä oli akateemisuus, johon kuului myös jäsenyys osakunnassa sekä kansallisuusaatteen sisäistäminen. SKS:n tai jonkin muun tahon myöntämä stipendi mahdollisti monelle ylioppilaalle ensimmäistä kertaa matkustamisen kotimaassa useamman viikon tai kuukauden ajan.

Opiskelijaelämää Turussa ja Helsingissä

Millaista ylioppilaiden arki ja opiskelu oli Turussa ja Keisarillisessa Turun Akatemiassa 1800-luvun alussa, entä Turun palon jälkeen vuodesta 1828 Keisarillisessa Aleksanterin yliopistossa Helsingissä?

Ensimmäiset herderiläisestä kansallisuusaatteesta ja kansanrunoista innostuneet ylioppilaat tapasivat toisensa Turun Akatemiassa 1800-luvun alussa. Kansanrunoudentutkimuksen historian näkökulmasta nimekkäimpiä heistä olivat A. I. Arwidsson, R. von Becker, E. Lönnrot, A. Poppius, A. J. Sjögren sekä C. A. Gottlund. He olivat sisäistäneet 1700-luvun lopulla akateemisesti Suomen merkittävimmän henkilön professori H. G. Porthanin henkisessä vaikutuspiirissä opiskelleina suomalaiskansallisen aatteen ja siihen kuuluvan kiinnostuksen historiallisen menneisyyden selvittämisestä tulevaisuuden hyväksi. Akatemiassa oli teologinen, lainopillinen, lääketieteellinen ja filosofinen tiedekunta. Sieltä maistereiksi valmistuneet ylioppilaat sijoittuivat pääasiassa virkamiehiksi valtion ja kirkon palvelukseen.[77]

Vuonna 1820 Turussa oli vajaa 13 000 asukasta. Aatelistoon kuului noin 160 henkeä, oppineistoa oli kolmisen sataa ja muita säätyläisiä kuutisen sataa. Porvareita oli vilkkaasta kaupankäynnistä tunnetussa kaupungissa yli 3 000. Muita asukkaita, kuten piikoja ja renkejä, oli noin 8 500.[78]

Turun Akatemiassa opiskelunsa aloittaneet olivat varsin eri-ikäisiä.[79] Nuorimmat, sivistyneistöperheissä kasvaneet, olivat vasta 13-vuotiaita, kun taas vanhimmat, jotka olivat talonpoikaistaustai-

77 Hautala 1954, 911–102; Joutsivuo 2010, 170–176.
78 Salmi 2022, 20.
79 Katsaus perustuu pääosin A. R. Cederbergin artikkeliin ylioppilaselämästä Turussa 1800-luvun alussa. Cederberg 1934, 7–15.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Venäjän keisarin, Suomen suuriruhtinas Nikolai I:n määräyksen mukainen ylioppilasunivormu oli käytössä siitä, kun yliopisto muutti Helsinkiin, aina 1840-luvun loppupuolelle. Univormuun kuului sininen pitkätakki (syrtuutti), jossa oli kaksi riviä lyyrakuvioisia messinkinappeja, pitkät housut sekä sininen lippalakki (furaska), jota koristi kullattu pronssilyyra. Kaiken yllä oli pitkä viitta. Univormun suunnittelijaksi on arveltu Knut Boijea, joka oli suomalainen sotilas ja valtiopäivämies. Museovirasto, Historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Turku 1820-luvun alussa. Erik Wilhelm le Moinen kuvan pohjalta painanut Carl Müller, 1820–1823. Museovirasto, Historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

sia tai kotoisin muun rahvaan keskuudesta maaseudulta, olivat yli 20-vuotiaita, vanhimmat jo 30 vuotta täyttäneitä. Ylioppilaat olivat erilaisia myös tiedoiltaan ja opiskeluvalmiuksiltaan. Osa heistä oli tullut valtion ylläpitämistä oppikouluista, mutta suuri joukko varakkaimmista perheistä tulleista oli ollut yksityisopetuksessa, josta huolehtivat jo valmistuneet maisterit ja dosentit. 1800-luvun alussa Suomessa oli hyvämaineisen Porvoon lukion lisäksi kahdeksan muuta triviaalikoulua, jotka valmistivat jatko-opintoihin (Turun katedraalikoulu sekä Porin, Hämeenlinnan, Vaasan, Oulun, Helsingin, Loviisan ja Kuopion triviaalikoulut). Porvoon lukio ja etenkin sen hyvä kirjasto yhdisti useita Herderin ajatuksista innostuneita nuoria, jotka jatkoivat opintojaan Uppsalassa ja Turussa. Alimman rahvaan keskuudesta oli ylioppilaita koko joukosta kuitenkin vain muutamia prosentteja. Naisilta yliopiston lukusalit olivat suljetut.[80]

80 Häkkinen 2006, 300–304.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Opiskelijoiden varallisuudessa oli suuria eroja. Varakkaimmat elivät kuin herrat omine palvelijoineen, mutta vähävaraisemmat pappien, muiden virkamiesten, porvareiden ja talollisten pojat elivät niukasti asuen vaatimattomissa käsityöläis- ja työmieskodeissa Turun köyhimmissä kaupunginosissa. Tavallista oli, että opiskelijat elivät ”omissa eväissään” eli toivat mukanaan kotoaan pääasiallisimmat lukukauden aikana tarvitsemansa ruokatavarat, leivät, suolatun lihan, perunat ja voin. Kerran päivässä saatettiin syödä ateria kortteeripaikan ulkopuolella jossakin ruokapaikassa. Samoilta seuduilta kotoisin olevat ylioppilaat saattoivat perustaa myös ruokakuntia ja antaa eväistään osan yhteisesti valmistettavaan ateriaan. Lähellä yliopistoa Brahenkadulla oli puurokellari, jota ylioppilaat suosivat. Turun kahvilat olivat liian kalliita tavalliselle opiskelijalle, mutta oluttuvista sai muutamalla äyrillä tai kopeekalla hyvät annokset. Ylioppilaat istuivatkin niissä mielellään keskustelemassa asioistaan ja kinastelemassa kauppapalvelijoiden, kisällien ja sotilaiden kanssa.

Koska ylioppilaat olivat yleensä varattomia, he yrittivät suoriutua opinnoistaan mahdollisimman nopeasti. Yleensä he opiskelivat säännöllisesti vain vuoden tai pari ja valmistuivat heikoilla arvosanoilla. Rahvaan tai keskisäädyn pojista tuli pääsääntöisesti pappeja ja virkamiehiä. Varakkaimmat kuuntelivat joitakin luentosarjoja, opiskelivat kieliä ja ottivat osaa miekkailu- ja ratsastusharrastuksiin siirtyäkseen sitten isiensä aloille tai toimiin, joihin heillä oli viehtymystä. Syrjäinen Turku ei ollut sellainen arvostettu yliopistokaupunki, jonne nimekkäät tiedemiehet olisivat hakeutuneet työskentelemään, mutta se ei tarkoittanut sitä, että Turun Akatemia olisi ollut tasoltaan huono.[81]

Harrastuksia ja huvituksia oli vähän. Varakkaimmat kävivät ehkä katsomassa vierailevan näytelmäseurueen esityksiä tai osallistuivat musiikillisiin tai muihin illanviettoihin. Virallisten akateemisten juhlallisuuksien lisäksi iloa arkeen toivat ylioppilaiden kevätjuhlat, joita vietettiin ensimmäisenä toukokuuta. Niissä pidettiin puheita, lausuttiin runoja, laulettiin ja kisailtiin.

Ylioppilasosakunnat kokoontuivat tavallisesti kerran viikossa inspehtorinsa johdolla keskustelemaan tieteellisistä kysymyksistä tai

81 Häkkinen 2006, 293–294.

https://doi.org/10.21435/tl.282

latinankielisistä ponsilauselmista. Tunnin tai pari kestäneeseen keskusteluun otti jokainen osaa kielitaitonsa mukaan. Osakuntien välisiä suhteita haittasi ajoittain se, että ylioppilaat väheksyivät julkisesti muihin osakuntiin kuuluvia: pohjalaiset tunsivat ylemmyyttä hämäläisiä kohtaan ja hämäläiset viipurilaisia kohtaan. Osakuntaan kuulumisen kiistattomia etuja olivat sanomalehdet sekä kirjastot.

Turussa oli jo 1800-luvun alussa muutamia kirjakauppoja, merkittävimpänä Frenckellin kirjakauppa. Heli Rantala on tutkinut ylioppilas A. J. Sjögrenin suurta kiinnostusta kirjakauppoihin.[82] Sjögren tuli kaupunkiin vuonna 1813, ja hänestä tuli seuraavien vuosien aikana Turun kirjakauppojen vakioasiakas. Heti kun kortteeripaikka oli löytynyt, hän meni kirjaostoksille Mozellin puotiin, joka myi kirjoja Luostarin jokikadulla sijainneessa kivitalossa. Sieltä hän suunnisti Frenckellin kirjakauppaan ja seuraavana päivänä uudestaan Mozellin luo. Sjögren oli tuttu näky kirjapuodeissa, ja hän kulutti huomattavan osan vaatimattomasta opiskelijabudjetistaan kirjoihin. Hän tarvitsi myös kirjansitojien palveluksia, koska teokset ostettiin usein sitomattomina. Muutkin ylioppilaat kuuluivat kirjakauppojen asiakaskuntaan rahavarojensa niin salliessa.

Turkulaisten kurkistusaukko eurooppalaiseen tiedemaailmaan oli perinteisesti ollut Uppsalan yliopisto. Uppsala olikin varsinainen innovaatiokeskus 1700-luvun lopulla, sillä siellä vaikuttivat monet merkittävät tiedemiehet, kuten Carl von Linné. Vaikka hänen huomattavimmat ansionsa ovatkin luonnontieteiden alalta, hän tutki asioita, jotka kuuluvat pikemminkin humanististen tieteiden piiriin, suulliseen perinteeseen, kansanuskoon ja -tapoihin. Monet turkulaiset oppineet olivat joko suoraan tai epäsuorasti Linnén oppilaita. Muun muassa Kristian Lencqvist ja H. G. Porthan olivat vaikuttuneita hänen tutkimuksistaan. Uppsalassa opiskelleet suomalaiset nuoret, Carl Axel Gottlund etunenässä, innostivat toisiaan kansanrunojen pariin.

Turun Akatemian siirryttyä vuonna 1828 Helsinkiin akateemisen nuoren elämä oli siellä yhtä niukkaa kuin Turussa. Arkiseen opiskeluun toi kuitenkin vaihtelua ylioppilaselämä kokouksineen ja aatteel-

82 Rantala 2021.

https://doi.org/10.21435/tl.282

lisine keskusteluineen. Vuonna 1789 tapahtunutta Ranskan vallankumousta ja Napoleonin sotia seurannut romantiikka ja nationalismi olivat nostaneet ylioppilaat Euroopassa kansakuntien toivoiksi sekä mielipide- ja keskusteluvapauden symboleiksi. Myös Suomessa ylioppilaat omaksuivat innokkaasti uusia aatteita ja oppeja yhä aktiivisemmin. He alkoivat myös ymmärtää asemansa ja merkityksensä kansakunnan omatuntona ja suunnannäyttäjänä. Selkeä osoitus siitä oli ylioppilaiden kokoontuminen Helsingissä Kumtähden kentälle toukokuun 13. päivänä vuonna 1848. Juhlassa laulettiin ensimmäistä kertaa J. L. Runebergin kirjoittama ja Fredric Paciuksen säveltämä laulu *Maamme*. Keväinen juhla osoitti, että ylioppilailla oli yhteinen ja voimakas tahto vahvistaa kotimaan omaleimaisuutta ja kansallisuusaatetta.[83]

Ulkomaalaisten kuvauksia Suomesta ja suomalaisista

1800-luvun alkupuolella Suomea eivät tunteneet ulkomaalaiset eivätkä sen omat asukkaat. H. G. Porthan sai suomalaiset innostumaan Suomesta ja suomalaisista 1700-luvun lopulla, mutta varsinaisesti suomalaiset löysivät kotimaansa vasta 1800-luvun mittaan.[84] Kansallisuusaatteen herättämä sivistyneistö kiinnostui siitä, mitä kirjat kertovat kotimaasta ja mitä muualla maailmalla Suomesta ja suomalaisista tiedetään. Toisin kuin Suomessa, muualla Euroopassa ilmestyi jo 1700-luvulla runsaasti matkakirjallisuutta, jonka perusteella oli mahdollista saada tietoja eri maista, myös Suomesta.

1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla ulkomaalaisten matkailijoiden Suomesta kirjoittamien matkakirjojen sisällöt vaihtelivat vakavasta kevyeen: ne olivat joko seudun tieteellisiä kuvauksia, päiväkirjamaisia kertomuksia ja havaintoja tai kevyitä seikkailukertomuksia ja kuvauksia kohdemaan ihmeistä. Matkakirjallisuuden suosion on arveltu johtuvan siitä, että niissä kirjoittaja pohtii usein henkilökohtaisia ominaisuuksiaan ja mahdollisuuksiaan selvitä matkasta – nämä tee-

83 Tiitta 1994, 56.
84 Tiitta 2003, 91.

https://doi.org/10.21435/tl.282

mat askarruttivat myös runonkeruuseen lähteneitä ylioppilasstipendiaatteja. Ulkomaalaisten matkailijoiden kertomukset ovat voineet olla mallina suomalaisten runonkerääjien ja tutkimusmatkailijoiden kertomuksille.[85]

1700-luvulla Suomi oli ulkomaalaisille matkailijoille lähinnä Ruotsin itäistä maakuntaa, joka ei kiinnostanut heitä kuten muut Euroopan reuna-alueet. Vasta 1700-luvun lopulla pohjoiset luonnonolosuhteet alkoivat vetää puoleensa maantieteilijöitä, eläintieteilijöitä, kasvitieteilijöitä, fyysikoita ja muita tutkimusmatkailijoita. Nämä kuvaukset tulivat vähitellen tutuiksi myös suomalaisen sivistyneistön keskuudessa.[86]

1600- ja 1700-luvulla kirjoitetuista ulkomaalaisten kuvauksista piirtyy esiin kaksi erilaista Suomea. Yhtäältä Suomi on kuvattu niissä alkukantaiseksi raakalais-Suomeksi, joka on likainen, ruma, karu, epäluuloinen, yksitoikkoinen ja sivistymätön. Ruokatalous on kehnoa, lahoavissa hökkeleissä asuvat ihmiset miltei alastomia, sudet ja karhut tunkeutuvat pihapiiriin, matkanteko on hankalaa ja vaarallista. Toisaalta kuvaukset ovat niin myönteisiä, että Suomi muistuttaa paratiisia: Maa on niin hedelmällinen, että vilja lainehtii korkeina aaltoina ja marjat kasvavat runsasta satoa. Suomalaiset ovat iloisia, voimakkaita, ahkeria, itsenäisiä, ystävällisiä ja siistejä.[87]

Suomalaisen idyllin ja pastoraalin kuvauksista legendaarisin lienee italialaisen Giuseppe Acerbin käsialaa. Hän matkusti vuonna 1799 Etelä-Suomen viljavien seutujen kautta Lappiin: läpi Varsinais-Suomen, Satakunnan ja Etelä-Pohjanmaan. Acerbi näki talonpojat ahkerina ja siisteinä, taitavina käsistään, sydämellisinä ja köyhyydestään huolimatta vieraanvaraisina. Hän tapasi myös taitavia viulunsoittajia, tietäjiä ja runolaulajia, jotka tekivät häneen lähtemättömän vaikutuksen. Vaikka hän kohtasi matkallaan myös ilottomia, jäykkiä, epäesteettisiä ja epäkohteliaita ihmisiä, idylli ei särkynyt, vaan hän kirjoitti maalaiselämää ihannoivan kuvauksen, jossa hän toteaa, kuinka ”vieraanvaraisen suomalaisen talonpojan yksinkertaiset olot, rauhallinen

85 1800-luvulla Suomessa julkaistusta matkakirjallisuudesta ks. Tiitta 2003, 91–96.
86 Varpio 1997, 41, 45, 58.
87 Varpio 1997, 41–48.

https://doi.org/10.21435/tl.282

elintapa ja tyytyväisyys ovat räikeänä vastakohtana Euroopan suurten keskuudessa vallitsevalle ylellisyydelle ja loistolle. On suorastaan mahdotonta katsella tällaista maanviljelyskantaista elämää tuntematta kiintymystä siihen."[88]

Venäläisten matkailijoiden ja kirjailijoiden Suomi oli 1800-luvun alkaessa synkkä, "villin luonnon, havumetsien, graniittikallioiden ja koskien romanttinen maa, jossa asui juro mutta rehellinen kansa".[89] Venäläisten kuvauksissa korostuivat usein suomalaisten yhteys luontoon ja yliluonnolliseen, joita suullinen perinne, tarut ja runot ilmentävät. Osuva esimerkki tästä luontoyhteyden korostamisesta on Ruotsin armeijan venäjänmielisen upseerin Karl Henrik Klickin kuvaus vuodelta 1802. Klick oli Kustaa III:ta vastaan toteutetun, Anjalan liittona (1788) tunnetun upseerikapinan keskeisiä johtajia. Venäjän ja Ruotsin välille vuosina 1808–1809 puhjenneen Suomen sodan aikana Venäjän valtakunnankansleri kutsui Klickin Suomea koskevien asioiden neuvonantajaksi. Klick ajoi Suomen liittämistä Venäjään tavallisena maakuntana ja vastusti säätyjen koollekutsumista. Hyvänä kirjoittajana tunnettu Klick laati asiakirjaluonnoksen keisarin tulevista toimista Suomen hyväksi ja suomalaisilta vaadittavan uskollisuudenvalan. Hän kuvasi eräälle venäläiselle suomalaisia naiiveiksi, ajatuksiltaan lapsen kaltaisiksi mutta yleviksi ja runollisiksi:

> Luonnonlapsina kasvaneina ovat he tavoiltaan yksinkertaiset kuten luontokin; tottuneina syntymästään saakka vastustamaan ilmanalan kovuutta he ovat ruumiinrakennukseltaan terveitä, voimakkaita, tanakoita, erittäinkin ne, joita paloviinan käytäntö ei ole turmellut. Jos onkin totta, että heidän valistuksensa on vähäinen, puuttuu heiltä samalla nuo puolinaiset tiedot, joita sivistyneet kansat pitävät niin tärkeinä, eikä heillä ole niitä epäluuloja eikä sitä turhuutta minkä nämä synnyttävät. Heidän arvostelunsa on tervettä, yksinkertaisen totuuden leimaamaa. Heidän milt'ei aina naiivit ajatuksena ovat usein yleviä ja runollisia, asia, jonka ei kovinkaan pitäisi hämmästyttää niitä, jotka tietävät, kuinka suuresti vaihtelevan luonnon majesteettisuus huomaamattakin tekee mielen herkäksi runoudelle. Ossian eli maassa, joka muistutti Suomea.[90]

---

88 Acerbi 1953, 30–31, 35–36, 107–108.
89 Knapas 2004, 10.
90 Danielson-Kalmari 1898, 63; Koskimies 1956, 12.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Venäläinen kirjailija Vladimir Odojevski (1803–1869) kuvasi vuonna 1841 *Salamandra*-pienoisromaaninsa (”Salamanteri”) alkupuheessa suomalaisia kansaksi, jossa ”intohimo ihmeelliseen yhdistyy vahvaan runolliseen elementtiin”:

> Suomalaisista ei saisi muodostaa käsitystä käymättä heidän maansa sisäosissa ja tutustumatta heidän elämäntapaansa. Synnynnäinen intohimo ihmeelliseen yhdistyy heissä vahvaan runolliseen elementtiin ja puolivilliin kiintymiseensä omaan maahansa. Elämä lähellä luontoa on opettanut heitä tuntemaan yrttien ja kasvien juurien ominaisuudet; he tuntevat jopa animaalisen magnetismin salat; kaikki tämä toimii heillä noituutena.[91]

Samassa yhteydessä Odojevski esittää myös käsityksensä siitä, kuinka kansanrunot ja *Kalevala* ovat syntyneet. Hän näkee suomalaiset ”muinaisuuden kansana”, joka vaitonaisuudestaan huolimatta pystyy tekemään tarinan kaikesta näkemästään ja kuulemastaan:

> He (suomalaiset) eivät asu kylissä, vaan eristyneesti majoissa, jotka sijaitsevat hajanaisesti graniittikallioiden keskellä; he kommunikoivat harvoin paitsi toisten ihmisten kanssa, myös keskenään; siksi viestit kaikesta, mitä maailmassa tapahtuu, tulevat heille vääristyneinä huhuina; jokaisessa majassa tähän huhuun lisätään jokin ihmeellinen kertomus (sillä suomalaiset ovat suuria kertojia), ja niin vähitellen eilinen tapahtuma muuttuu heillä satumaiseksi tarinaksi. Ilmiö on melko mielenkiintoinen ja selittää jossain määrin sen, miten muinaiset tarut ovat syntyneet. Suomalaisia voi ylipäänsä sanoa muinaisuuden kansaksi, joka on siirretty aikakauteemme. Lönnrot, loistava suomalainen runoilija, kuljeskellen isänmaansa kaikilla seuduilla, keräsi kansanlaulut, joita ei ollut kukaan aikaisemmin tallentanut; käydessään niitä läpi, hän näki jonkinlaisen yhteyden niiden välillä; tutkiessaan niitä tarkemmin Lönnrot teki löydön, että ne kansanlaulut ovat itse asiassa kokonaisen johdonmukaisen runoelman osia.[92]

Vähitellen Suomi-kuva Venäjällä monipuolistui ja eri maakuntien erityispiirteet tulivat mukaan kuvauksiin. 1840-luvulla venäläisissä aikakauslehdissä esiteltiin suomalaista kansanrunoutta ja kirjallisuutta sekä historiallisia ja tilastollisia seikkoja. 1800-luvun loppua kohden

91 Suomennettu lainaus, ks. Kemppinen ja Nieminen 2011.
92 Suomennettu lainaus, ks. Kemppinen ja Nieminen 2011.

https://doi.org/10.21435/tl.282

kaunokirjalliset kuvaukset kansasta ja luonnosta vähenivät ja tilalle tulivat asiapitoiset maantieteelliset ja tilastolliset hakuteokset, joilla oli poliittinen ja kasvatuksellinen tavoite.[93]

Yksi tällaisista teoksista oli Venäjällä vuosina 1881–1885 ilmestynyt moniosainen kirjasarja ”Maalauksellinen Venäjä”, jossa Venäjän maata ja kansoja esiteltiin laajasti kuvien kera. Suomea koskevan osuuden, nimeltään *Suuriruhtinaanmaa Suomi* (ilmestyi suomeksi 2004), kirjoitti S. I. Baranovski. Kirjassa esitellään Suomen historiaa, tapahtumia ja merkkihenkilöitä sekä maan suhdetta Venäjään ja Ruotsiin. Kirjassa kuvataan myös Suomen luontoa, heimoja, suomalaisten luonnetta, tapoja ja kaupunkeja sekä kerrotaan taloudesta ja lopuksi Lapista. Runsaasti kuvia sisältävä teos oli ensimmäinen suurelle yleisölle tarkoitettu venäjänkielinen kuvaus Suomesta.

Kirjan tekijällä oli Suomesta ja suomalaisista positiivinen käsitys. Hän antaa teoksessaan summittaisen käsityksen ”suomalaisten kansallisesta luonteesta omien havaintojensa perusteella”. Suomalaisen luonteen perustana on hänen mukaansa ”tavaton, horjumaton rehellisyys”, joka on mennyt ”koko kansakunnan luihin ja ytimiin”. Suomalainen on myös huolellinen ja säästäväinen, ”äärimmäisen” ahkera, tunnollinen ja lainkuuliainen. Samaa rehellisyyttä, huolellisuutta ja tunnollisuutta suomalainen noudattaa myös yhteiskunnallisessa toiminnassaan. Juuri tähän kirjoittajan mukaan perustuu suomalaisten hyvinvointi, joka ”lupaa heille ja heidän maalleen loistavaa tulevaisuutta”. Näistä hyvistä ominaisuuksista hän kiittelee vuolaasti erityisesti Suomen kirkkoa ja papistoa. Nämä syvään juurtuneet luonteenpiirteet, ”jotka kätkeytyvät flegmaattisen suomalaisen karkean ja usein suorastaan epämiellyttävän ulkokuoren alle”, antavat Baranovskille täyden syyn uskoa seuraavalla tavalla:

> Suomi nousee ajan mittaan suureen kukoistukseen ja – – ketään kumartelematta, kenestäkään riippumatta, kenenkään kanssa taistelematta ja sotimatta pystyy varjelemaan kaikilta naapureiltaan omaa kansallisuuttaan ja oikeuttaan rauhalliseen työhön.[94]

---

93 Knapas 2004, 10.
94 Baranovski 2004, 114.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kirja päättyy Suomen ja Venäjän välisten suhteiden kuvaukseen, jossa kirjoittajan mukaan vain taloudelliset intressit kiinnittävät Suomen Venäjään:

> Maantieteellisen asemansa, väestönsä etnografisen rakenteen ja kulttuurillis-historiallisten edellytystensä eristämä Suomi nauttii täyttä hallinnollista autonomiaa, ja sitä liittävät Venäjään vain kaikkein vahvimmat siteet, nimittäin taloudellisten intressien siteet, joista Suomen väestö on jo riittävän hyvin tietoinen.[95]

Maaseudulla matkustaneille ulkomaalaisille autonomisen ajan Suomi näyttäytyi ensin periferiana, jolle oli leimallista pohjoisen karut olosuhteet, köyhyys ja outo kieli. Heille suomalaiset olivat juroja, eristäytyneitä ja varautuneita mutta umpirehellisiä ja tunnollisia. Näitä piirteitä vahvistettiin luonnehtimalla suomalaisia kansaksi, joka on runollinen ja omaa suuret kertojanlahjat ja yliluonnollisia kykyjä.

Kun suomalainen sivistyneistö alkoi 1800-luvulla itse luoda Suomi-kuvaa, sen käsitys rahvaasta oli ristiriitainen. Ulkomaalaisten kuvaukset suomalaisten negatiivisista ominaisuuksista tahdottiin joko kokonaan syrjäyttää, kieltää tai kääntää myönteisiksi. Esimerkiksi hitaus ja kömpelyys nähtiin mieluummin sisukkuuden ja vakauden ilmentyminä ja passiivisuus, flegmaattisuus ja ennakkoluuloisuus itsepäisyyden, levollisuuden ja varovaisuuden tunnusmerkkeinä.[96]

Aikakaus- ja sanomalehdet

1800-luvun puolivälin tienoilla tarve saada tietoa kotimaan historiasta, politiikasta ja tapahtumista kasvoi ja myös mahdollisuudet tiedon saamiseen lisääntyivät. Kun esimerkiksi vuonna 1850 suomenkielisiä lehtiä ilmestyi viikoittain vain kaksi, kymmenen vuotta myöhemmin julkaistiin jo yhdeksää.[97] Myös julkaistujen kirjojen määrät kasvoivat ja aihepiirit monipuolistuivat.

95 Baranovski 2004, 179.
96 Koskimies 1956, 11–12; Varpio 1997, 46.
97 Kokko 2019, 5.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Suomessa autonomian kaudella ilmestyneet aikakaus- ja sanomalehdet olivat tärkeitä kansallistunteen kehittymisen ja voimistumisen kannalta. Kun vuoden 1820 vaiheilla hallitsijat Euroopassa kääntyivät konservatismiin vaarallisina pitämiensä kansallisten aatteiden hillitsemiseksi, Suomessa alkoi ilmestyä etenkin turkulaisten romantikkojen toimesta lehtiä, joissa toisiinsa limittyvinä kansanrunous, isänmaallisuus ja kansallisuusaatteet saivat runsaasti näkyvyyttä.[98]

Suomessa ennen 1850-lukua ilmestyneitä, kansallisuusaatetta ja kansanrunoutta esille nostaneita lehtiä olivat *Mnemosyne*, *Turun Wiikko-Sanomat*, *Åbo Tidningar* (oik. *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo*), *Åbo Morgonblad*, *Helsingfors Tidningar* ja *Helsingfors Morgonblad*, *Saima* sekä *Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning*. Niiden lukija- ja kirjoittajakuntaan kuului yliopistoväkeä laidasta laitaan, muun muassa Castrén, Lönnrot, Runeberg sekä Topelius.[99] Lehdissä julkaistut kuvaukset Suomesta, suomalaisista ja maan asioista olivat tärkeitä Suomi-tiedon lähteitä ylioppilaille.

Runebergin, Gottlundin, Lönnrotin sekä Castrénin sanomalehtikirjoitukset on nähty jatkona 1700-luvun pitäjänkertomusperinteelle. Lönnrot toi ensimmäisenä kuvauksiinsa mukaan ihmisen, sillä aiemmin kirjoituksissa keskityttiin lähinnä taloudellisiin ja luonnontieteellisiin tosiasioihin. Lönnrotin matkakirjeitä julkaistiin tuoreeltaan *Helsingfors Morgonbladissa* ja sen jälkeen muissakin lehdissä. Karjalaan liittyvissä kirjoituksissaan hän kertoi myönteisesti seudun runolaulusta ja -laulajista, itäkarjalaisten suomenheimoisuudesta ja heidän luonteestaan ja elintavoistaan. Näissä asioissa *Helsingfors Morgonblad* oli tärkeä linkki Lauantaiseuran ja Savo-karjalaisen osakunnan välillä.[100]

Lehdistä ajallisesti ensimmäinen oli *Mnemosyne*, Turussa vuosina 1819–1823 ilmestynyt, Aura-seuran julkaisema ja Turun romantikkoihin kuuluneen J. G. Linsénin toimittama lehti, jolla oli suuri merkitys Suomen kansallisen heräämisen ja oman kirjallisuuden synnyssä. Lehdessä esitettiin vaatimuksia, että suomen kieltä tulisi käyttää sivistyselämässä. Itse lehti oli kuitenkin ruotsinkielinen.[101]

---

98 Hautala 1954, 101–104; Tommila 1988, 84–95.
99 Tommila 1988, 77–129.
100 Sihvo 2003, 101–102.
101 Tommila 1988, 86–87.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Turun Wiikko-Sanomat oli Reinhold von Beckerin vuonna 1820 perustama suomenkielinen sanomalehti, jonka tilaajamäärä oli heti ensimmäisenä vuonna ajan oloihin katsottuna hämmästyttävän suuri, yli 1 600 kappaletta. Lehti ilmestyi vuosina 1820–1827 ja 1829–1831. Becker julkaisi lehdessä suurimman osan kansanrunouden alaan kuuluvista kirjoituksistaan, jotka tekivät tiettävästi suuren vaikutuksen myös Lönnrotiin. Beckerkin oli Turun romantikkoja, aktiivinen ja kantaaottava kirjoittaja, suomen kielen tutkija ja historian apulaisprofessori.

Åbo Morgonblad oli A. I. Arwidssonin perustama ensimmäinen varsinainen poliittinen lehti Suomessa. Sekin alkoi ilmestyä vuonna 1820 mutta lakkautettiin jyrkkien valtiollisten näkemystensä vuoksi jo syksyllä 1821.[102]

Mikään mainituista 1820-luvun lehdistä ei ollut pitkäikäinen, sillä sensuuri iski niihin tiukalla otteella. Sensuurista huolimatta 1830-luvulla syntyi uusia lehtiä, joissa käsiteltiin kansanrunouden piiriin kuuluvia seikkoja, julkaistiin näytteitä kansanrunoista sekä kirjoitettiin kansallisista näkemyksistä. Näitä lehtiä olivat Helsingin romantikkojen toimesta julkaistut *Helsingfors Tidningar* ja *Helsingfors Morgonblad*.[103]

Helsingfors Tidningar oli ensimmäinen Helsingissä ilmestynyt sanomalehti, ja sitä julkaistiin vuosina 1829–1866. Zacharias Topelius oli sen päätoimittajana vuosina 1842–1859, jolloin lehden tyyli muuttui ranskalaisten sanomalehtien mallin mukaan kaunokirjalliseksi. Topelius julkaisi lehdessä muun muassa jatkoromaaninsa *Välskärin kertomukset* vuosina 1851–1866. Lehti oli hänelle myös yhteiskunnallisen ja kansallisen vaikuttamisen kanava. Hänen mielestään Suomen kansa oli saatava yhtenäiseksi ja tietoiseksi kansallisuudestaan. Ankaran sensuurin vuoksi Topelius joutui kuitenkin tarkasti harkitsemaan, miten kirjoittaa, ettei ärsyttäisi viranomaisia liikaa. Sensuurin välttääkseen hän kirjoittikin tärkeiksi katsomansa asiat kertomakirjalliseen tai runolliseen muotoon. Topeliuksen luovuttua lehden toimittamisesta vuonna 1864 lehti omaksui vahvan suomenmielisen asenteen. Lehti lakkasi ilmestymisensä vuonna 1866.[104]

102 Hautala 1954, 101–102; Junnila 1979, 32–45; Niemi 1898, 54–56.
103 Tommila 1988, 113–114.
104 Tiitta 1994, 72–75.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Helsingfors Morgonbladista tuli sivistyneistön johtava keskusteluareena. Se oli akateeminen, kirjallinen ja kulttuuripoliittinen julkaisu, jonka taustaryhmänä oli Lauantaiseura. Lehti ilmestyi vuosina 1832–1855. J. L. Runeberg oli lehden päätoimittajana vuosina 1832–1837. Vuosina 1841–1844 lehteä toimitti innokas fennomaani, Helsingin yliopiston historian dosentti sekä SKS:n sihteeri Fabian Collan, joka ajatuksiltaan Snellmanin kaltaisena yhteiskunnallisena uudistajana kehitti lehteä uutislehden suuntaan. Collan oli omaksunut englantilaisen mallin mukaisen liberalistisen lehdistökäsityksen, joka korosti valtiosta riippumattoman lehdistön tarpeellisuutta. Lehdistön kautta kansalaisten tuli voida osallistua yhteiskuntaelämään. Muun muassa Elias Lönnrot oli lehden ahkera avustaja.[105]

Snellmanin julkaisema *Saima* ehti ilmestyä vain vajaat kaksi vuotta, ennen kuin sensuuri iski siihen kyntensä. Vuosina 1844–1846 ilmestynyt lehti oli yhteiskuntakriittinen, ja sen artikkelit käsittelivät talouskysymyksiä, kasvatusta ja kansallista aktivointia. Yhteiskunnallisten artikkeleiden ohella lehdessä oli myös kaunokirjallisia tekstejä. Snellman vaati lehdessä suomen kielen aseman kohottamista. Myös sosiaalipolitiikka kuului hänen aiheisiinsa. Lehden levikki oli alusta pitäen laaja, 700 tilaajaa eri puolilta maata. Lehti joutui useasti sensuurin hampaisiin, ja loppuvuodesta 1846, Euroopan vallankumousvuoden uhatessa, se lakkautettiin radikaaliutensa vuoksi sensuurin päätöksellä. Sen seuraajaksi Snellman perusti Lönnrotin tuella *Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning* -nimisen lehden.[106]

Maaseudulle sanomalehdet levisivät hitaasti ja myöhään. Vielä 1880-luvulla suurin osa talonpojista tuli toimeen ilman sanomalehteä, eikä lehti tullut kuin harvalle työväestöön kuuluvallekaan.[107]

Kieliasetus vuosina 1850–1860 haittasi sekin painetun sanan leviämistä, sillä se kielsi kaiken muun kuin uskonnollisen ja taloudellisen kirjallisuuden julkaisemisen suomeksi. *Kalevalan* ilmestyminen oli kuitenkin sen verran merkittävä tapahtuma, että asetus ei kieltänyt suomenkielisen kansanrunouden painattamista. Niinpä SKS pai-

105 Karkama 2001, 172–181; Sulkunen 2004, 84–85.
106 Klinge 1997; Tommila 1988, 135–140.
107 Salokangas 2002, 12–13.

https://doi.org/10.21435/tl.282

noi vuodesta 1852 alkaen Erik Rudbeckin (myöh. Eero Salmelainen) toimittamana neljä osaa teoksesta *Suomen kansan satuja ja tarinoita*. 1860-luvulla SKS julkaisi myös Topeliuksen *Luonnonkirjan* suomennoksen sekä Lönnrotin teoksen *Flora fennica* eli *Suomen kasvisto*.[108] Asetuksen kumoamisen jälkeenkin muiden kuin ruotsinkielisen sivistyneistön kirjat olivat pitkään pääasiassa uskonnollisia. Vasta 1890-luvulla tilanne alkoi muuttua: maalaisväestö keksi kirjakaupat ja osti muutakin kuin uskonnollista kirjallisuutta.[109]

Topeliuksen merkitys

1850-luvun tienoilla ja sen jälkeen ilmestyivät Zacharias Topeliuksen monet isänmaalliset teokset, jotka välittivät lukevalle yleisölle kuvaa toivotunlaisesta historiallisesta suomalaisuudesta. Topeliuksen suuri harrastus oli Suomen maantiede, ja hän painotti, että kansan historian perusta on sen maantieteessä. Hän katsoi velvollisuudekseen saada suomalaiset tietoisiksi omasta maastaan, kansalaisuudestaan ja tehtävästään. Lehtimiehenä, kirjailijana ja yliopistomiehenä hän tahtoi luoda kuvaa Suomesta suomalaisten yhteisenä isänmaana. Tämä ilmenee hänen kaikista teoksistaan, erityisesti hänen kuvateoksistaan *Finland framställdt i teckningar* (1845–1852, ”Suomi piirroksin esitettynä”) ja *En Resa i Finland – Matkustus Suomessa* (1872–1874). *En Resa i Finland – Matkustus Suomessa* -kirjassa hän esittää kansan arkisissa töissään, maata viljelemässä, kaskea viertämässä, metsästämässä, kalastamassa ja vapaa-aikana. Teoksen ilmestymisen aikoihin Suomi oli juuri toipumassa 1860-luvun lopun suurista nälkävuosista, jotka olivat osoittaneet Suomen hallinnollisesti kehittymättömäksi ja sen maatalouden vanhakantaisine viljanviljelyksineen haavoittuvaksi. Teoksen tarkoituksena oli rohkaista kansaa työhön, joka jo sinänsä oli Topeliuksen näkemyksen mukaan isänmaallista toimintaa.[110]

En Resa i Finland – Matkustus Suomessa liittyy teemoiltaan paitsi aiempaan teokseen *Finland framställdt i teckningar* myös Topeliuksen

108 Krohn 1931, 25.
109 Mikkola 2009, 186.
110 Tiitta 1994, 61.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Maamme kirjaan vuodelta 1875 sekä teokseen *Suomi 19:llä vuosisadalla* vuodelta 1893. Näillä teoksilla hän halusi nostaa Suomea esiin Euroopan sivistyskansojen joukossa. Esimerkiksi teos *Suomi 19:llä vuosisadalla*, jota pidettiin modernina tietokirjana Suomesta, käännettiin monelle eri kielelle ja lahjoitettiin sekä Aleksanteri III:lle että Nikolai II:lle. Kirja sai loistavan vastaanoton Suomessa. Sen tarkoituksena oli osoittaa, että Suomi on yhtenäinen kansakunta ja valmis toteuttamaan unelman itsenäisyydestä.[111]

Maamme kirja ilmestyi vuonna 1875 ruotsiksi ja vuotta myöhemmin suomeksi. Topelius kuvailee kirjassa Suomen maakuntia, luontoa, kansaa ja historiaa.[112] Senkaltaiselle oppikirjalle tuli tarvetta, kun Suomi alkoi kasvaa kohti yhtenäisempää taloudellista, liikenteellistä ja poliittista kokonaisuutta. Rakennettiin Saimaan kanava ja ensimmäiset rautatiet, lehdistöstä tuli merkittävä vaikuttaja, valtiopäivät alkoivat kokoontua ja koululaitos laajeni. Koululaitoksen tehtävänä oli lisätä kansalaisten isänmaatietoisuutta ja tuottaa maalle tervettä työvoimaa. Näiden tavoitteiden mukaisesti Topeliuksen isänmaakäsitys painottui työhön: kansalaisen tehtävänä oli tehdä työtä isänmaan hyväksi.

Maamme kirjaa myytiin vuoteen 1907 mennessä 240 000 kappaletta ja sitä luettiin kouluissa ja kodeissa aina 1940-luvulle saakka. Kansallisessa pedagogiikassa *Maamme kirja* oli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa teksti, jonka avulla suomalaisia opetettiin havaitsemaan, ymmärtämään ja kertomaan lapsuuden ympäristöstään. Saara Tuomaalan mukaan kirjassa oppiminen vertautuu koulutiehen, joka kulkee isänmaan halki. Topelius loi koulutiestä suomalaisuuden ja kansalaistumisen metaforan. Hän liitti tien, maiseman ja kulkevan ihmisen yhteen kansallisesti ja moraalisesti. Topeliuksen tulkinnat yhdenmukaistivat käsityksiä kodista, kotiseudusta, Suomesta ja isänmaasta mutta myös sukupuolista ja kansallisesta yhteisöllisyydestä.[113] Myös ylioppilaiden kuvauksia runonkeruumatkoilta halki isänmaan voi lukea suomalaisuuden ja kansalaistumisen metaforina. Matkaker-

111 Knapas 1998, sivunumeroimaton.
112 Topelius 2018.
113 Tuomaala 2004, 163, 209–210, 220, 349.

https://doi.org/10.21435/tl.282

tomuksissa isänmaa, maisema ja kulkeva ihminen liittyvät emotionaalisesti, kansallisesti ja moraalisesti toisiinsa.

Maamme kirjaa lukiessa ei voi olla huomaamatta yhtäläisyyksiä sen ja runonkerääjien matkakertomusten välillä. Jo ennen *Maamme kirjan* ilmestymistä ylioppilasstipendiaattien kirjoittamissa matkakertomuksissa nousevat esiin samankaltaiset teemat kuin Topeliuksen teoksessa: työ, uskonto, lukutaito, murteet, kansa, kansan tavat, maisemat ja luonto sekä niissä ilmenneiden puutteiden moraalis-kansallinen tulkinta. Oma päätelmäni on, että stipendiaatit olivat vaikuttaneet Topeliukseen ja Topelius ylioppilaisiin. Todennäköistä on, että stipendiaatit tunsivat Topeliuksen varhaisemmat tekstit ja että Topelius oli lukenut ylioppilaiden matkakertomuksia sanomalehdistä ja kuullut matkoista esitelmiä stipendivaroja myöntäneiden seurojen ja yhdistysten kokouksissa ja juhlissa.

Maamme kirjan rinnalla käytettiin äidinkielen tunneilla ja historianopetuksen oheislukemistona yläkansakoulussa ja jatkokursseilla Topeliuksen *Luonnonkirjaa* sekä J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoita.* Kirjojen isänmaallisuus välittyi koululaissukupolvelta toiselle ja opetti tuleville ylioppilaille ja runonkerääjille käsitystä oikeanlaisesta suomalaisuudesta.

Rietrikki Polénin saarnat luku- ja kirjoitustaidon puolesta

Monet stipendiaatit rohkaisivat matkoillaan rahvasta opettelemaan lukemaan ja kirjoittamaan. Kiitokseksi saamistaan runoista stipendiaatit saattoivat antaa perinteentaitajille joitakin kirjasia tai lentolehtisiä. Yksi kiihkeimmistä luku- ja kirjoitustaidon puolesta puhuvista stipendiaateista oli vuonna 1823 syntynyt pieksämäkeläinen Rietrikki (Fredrik, Rietrik) Polén, joka kuului Zacharias Topeliuksen ja August Ahlqvistin sukupolveen. Lönnrot, Runeberg ja Snellman ehtivät opiskella Turussa, mutta Polénin aloittaessa akateemiset opintonsa vuonna 1845 yliopisto oli jo Helsingissä. Yliopistoa suurempi vaikutus tulevaan journalistiin ja kansanvalistajaan oli kuitenkin Savo-karjalaisella osakunnalla, joka oli ylioppilaiden suomalaisuuspyrkimysten keskus.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Polén liittyi myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan ja kulki runonkeruussa Savossa ja Etelä-Karjalassa vuonna 1847. Laajassa, uskonnollis-kansallisesta näkökulmasta havaintojaan kuvaavassa matkakertomuksessaan hän kiinnittää runsaasti huomiota rahvaan sivistykseen sekä luku- ja kirjoitustaitoon.[114] Oman kotipaikkakuntansa Pieksämäen väki oli hänestä ”jotensakin hyvijä kirjanlukijoita”, jotka ostivat itselleen kirjojakin. Se ei vielä kuitenkaan ollut todiste siitä, että ”kaikki myös ymmärtäisivät lukunsa”, Polén kirjoittaa, ”paitsi ne niin nimitetyt heränneet, joita Pieksämäenkin seurakunnassa on paljo; ne varmaasti ymmärtävät kaikkia, mitä lukeevat”. Polén siis ymmärsi, että ulkoluku ja ymmärtävä lukeminen ovat kaksi eri asiaa.

Rantasalmen asukkaat olivat Polénin mielestä ”ulkomuodoltaan, käytöksilleen ja puheilleenkin sivistyneempi, kun ehkä missään muualla Savossa”. Hän näki siellä useassa talossa ”täydelliset kirjoitusaineetkin”. Siisti ulkomuoto sekä luku- ja kirjoitustaito liittyvät Polénin ajatuksissa toisiinsa:

> Tämmöinen ulkomuotokin – – todistaa, jotta ihminen rakastaa sivistystä, ja kaikkea muuta sitä seuraavat ulkonaistakin raittiuutta, siveyttä ja siistyyttä, ja näyttää niinmuotoin jo ylenneensä raakasesta luonon tilaisuudesta. Tämä on kaikki hyvä ja kiitettävä. Soisin ylehensä Suomessa niin olevan, niin elättävän, ja ken tuota ei soisi, ken Väinämöisen keralla ei lausune:
>
> Soisin Suomeni hyväksi,
> Karjalani kaunihiksi;
> hyvin aina elettäväksi
> kunnialla kuoltavaksi –
> laiskat Lappihin menevän
> muut velhot Viron vesille.

114 Tässä jaksossa olen käyttänyt lähteenä Polénin matkakertomusta vuodelta 1847. Se on julkaistu myös teoksessa Niemi 1904 (ks. mts. 16–78). Ks. myös Pikkanen 2004, 123 ja Laitinen 2006.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kansanrunojen ja suomen kielen osaaminen olivat Polénin mukaan merkkejä sivistyksestä: tämä ajatus toistuu myös muiden ylioppilaiden matkakertomuksissa. Hänen mielestään nuorison olisi syytä ahkerasti lukea ja opetella vanhoja runoja, joita esi-isät olivat laulaneet ”kirvesvartta vuollessansa” ja äidit opettaneet ”väätessänsä värtinätä”. Kaikki eivät tietenkään voi kotimaan ”kirjallisuutta hyödyttää ja edestyttää”, mutta kotimaalle, kotiseudulle ja itselleen olisi kunniaksi aina ”äitin kieltä kuiskutella”.

Heinävedeltä Polén löysi synkän metsän keskeltä joitakin savuja, joissa majaili ”ihmisparkoja kontioiden ja muiden metsän petoin keskellä”. Mökkien köyhät asukkaat olivat kuulleet Polénin retkikunnan tulosta ja siitä, että tulijoilla on mukanaan kirjoja myytäväksi. Saadakseen ostaa niitä väki oli jo edeltä käsin kokoontunut yhteen mökkiin:

> Se oli sunnuntai-ilta. Tupa, jok' oli musta ja ei suinkaan juuri hyvän siivonen, oli melkeen täpö täynnänsä väkeä, ja toista karttu ennättämiseen. Liikuttavaa oli nähdä, millä halulla, millä ilomielellä nämä räivät nyt kohtelivat ja katselivat meidän pieniä kirja-vihkoja, lausuen aina, ”voi, voi, kun ois rahaa, nyt kirjoja puuttusi”. Kysyttyämme mitä kirjoja heillä ennistään oli, kertovat niin surullisesti paljon ei nähneensäkään muita, kun aapisen, virsikirjan ja katkismuksen. Varojaan myöten ottivat siis nyt melkeen jokainen eri-laatusen kirjan, miettien toisiltaan kyllä itsekutakin sitte saavansa lukea.

Tästä Polén pääsee häntä erityisen paljon kiinnostaneeseen asiaan, ”Laina-kirjastoihin”. Koska kansalla on lukuhaluja, pitäisi kirjastoja perustaa viipymättä kaikkialle. Myös sanomalehdet olisivat kirjastoissa luettavina:

> Köyhä, rahatoin ja kotoansa kaupunkeihin harvoin liikkuva rahvas saisi näistä aina mieltänsä myöten milloin tahdonsa kaikellaisia, opillisia, huvittavaisia ja hyödyttäväisiä kirjoja lukeekseen. Rahvas ei tunne, eikä voi tietää, millaisia kirjoja vuosittain painosta ilmi tulevat. Talonpoika ei voi aina ymmärteekkään, mikä kirja hänelle mieluinen olisi, mikä hyvä ja paras. Hän on kahden vaiheessa kirjoja ostaassansa, minkä ottaa, minkä jättää. Tämänkin suhteen olisivat kirjastot hyvät. Papit, niinkuin valistuneemmat, saisivat kirjaston kirjoista huolellisen katsannonsa. Tiettävästi olisivat vuotiset kotimaan sanoma-lehdetkin tämmöisissä kirjastoissa

https://doi.org/10.21435/tl.282

> tarpeelliset, ja suuresta hyödystä. Lauantai-illoiksi voisi kirkkoon tulevä väki niitä lu'eskella, vaikka yksi kovaa toiset kuunnella. Nekin pitäsivät sen-tähden kirjastoissa pidettämän, ja ehkä, en tiedä, pideettänenkin niissä paikoin, joihin ymmärtävästi kyllä Lainakirjastoja jo on saatu toimeen. Tätä asiata ei pitäsi missään millään muotoa heitettämän silleen, vaan paikalla kiireytyä sen kimppuun.

Rietrikki Polénin kiinnostus kansan kirjoitus- ja lukutaitoon johti siihen, että hän julkaisi kirjallisuuden ja lukutaidon merkitystä uudenaikaistuvassa yhteiskunnassa pohtivan tohtoriväitöskirjansa.[115] Tutkimuksessaan hän ei tarkastele kansan lukutaitoa tai kirjastojen käytännön merkityksiä ja toimintatapoja, vaan samaan tapaan kuin matkakertomuksessaan hän ilmaisee ihanteelliset ajatuksensa kirjallisuuden ja lukutaidon merkityksestä. Suomalaisuus merkitsi Polénille, kuten muillekin runonkerääjille, ennen kaikkea suomen kielen osaamista, sen käytön lisäämistä ja parantamista. Samalla se merkitsi suomenkielisen rahvaan kielellisen aseman kohentamista.

Polénin väitöskirja ilmestyi aikana, jolloin suomenkielistä kirjakieltä ja kirjallisuutta vasta luotiin ja suomenkielisen väitöskirjan julkaiseminen vaati poikkeusluvan. Samana vuonna väitöskirjan ilmestymisen kanssa Jyväskylään perustettiin ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu.[116] Kolme vuotta aikaisemmin suomalaisten kansansatujen tutkija ja julkaisija Eero Salmelainen oli esittänyt keisari Nikolai I:n muistojuhlassa yliopiston juhlasalissa suomenkielisen puheen, ja kaksi vuotta aikaisemmin Elias Lönnrot oli pitänyt ensimmäisen luentonsa suomeksi. Polénin väitöskirja voidaan nähdä edellisten tapahtumien jatkona.

115 Tohtoriväitöskirjn nimi oli *Johdanto Suomen kirjallisuudenhistoriaan, jonka Suomen Keisarillisen Aleksanterin-yliopiston Kuuluisa Historiallis-Kielitieteellis-Tiedekunnan suostumuksella ja Suomalaisen kielen ja kirjallisuuden Rohvessori, Tohtor ja Ritari ELIAS LÖNNROTIN johdolla julkisesti tarkistettavaksi esitti Rietrik Polén Viisaustieteen Majisteri Historiallis-Kielellis-Tiedekunnan oppisalissa Toukokuun 1 p:na 1858*.

116 Luukkanen 2016, 12–13.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Fennomaaninen lukemiskulttuuri 1800-luvun lopulla

On arvioitu, että 1800-luvun alkupuolella vain viisi prosenttia suomenkielisestä rahvaasta oli luku- ja kirjoitustaitoisia. Nämä taidot muodostuivatkin yhdeksi keskeiseksi tekijäksi, jolla säädyt erottautuivat toisistaan. Suurin osa luku- ja kirjoitustaitoisista kuului ylempiin säätyihin. Koulutettu väki ja sääty-yhteiskunnan yläluokka osasi lukea ja kirjoittaa, mutta rahvaalle riitti toisto- ja ulkoluku eli se lukutaito, jota kirkko vaati. Maaseudulla rahvas ei aina katsonut näitä taitoja tarpeellisiksi, sillä niitä pidettiin herrojen työnä, joka ei tuonut leipää pöytään. Talonpoikainen ruumiillinen työeetos sekä maallisen tekstin lukeminen tai sellaisen kirjoittaminen herättivät useissa taloissa pahaa ristiriitaa.[117] Vuosisadan lopulla kirjoitustaito oli kuitenkin jo parempi. Vuonna 1880 maan kahdesta miljoonasta asukkaasta osasi kirjoittaa noin 13 prosenttia eli 250 000 ihmistä. Tuohon joukkoon kuuluivat lähes kaikki säätyläiset eli noin 30 000 ihmistä. Väestöstä rahvaaseen kuuluvia kirjoitustaitoisia oli enemmistö, ainakin 220 000 henkeä.[118]

1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa Suomessa luettiin eniten uskonnollista kirjallisuutta, mutta lukemistoon saattoi kuulua myös maatalouteen liittyvää ammattikirjallisuutta, joitakin tietokirjoja ja kurssikirjoja sekä jonkin verran kaunokirjallisuutta. Fennomaanisen kirjallisuusohjelman mukaan viihde- ja ajanvietekirjallisuus oli ”roskaa”. Tavoitteena oli, että kansa lukisi suomenkielistä kansalliskirjallisuutta ja suomennettua maailmankirjallisuutta.[119]

Kansan luku- ja kirjoitustaito kehittyi hitaasti, vasta määrätietoisen ja sitkeän työn tuloksena ja usein ankarinkin keinoin, jalkapuussakin istumisen uhalla. 1800-luvun lopulla talonpoikaistaloissa ja mökeissä oli harvoin muita kirjoja kuin aapinen, virsikirja, Raamattu, *Uusi testamentti*, katekismus ja ehkä kulkukauppiailta ostettuja arkkiveisuja. Mutta poikkeuksiakin oli: kansanmiehiä, jotka etsivät painetusta sanasta uusia tietoja maailman menosta, jotka arvostivat

117 Leino-Kaukiainen 2007, 420–438; Mäkinen 2003, 301–326.
118 Laitinen ja Mikkola 2013, 9.
119 Mikkola 2009, 186.

https://doi.org/10.21435/tl.282

kansanvalistusta ja sivistystä ja joista tuli merkittäviä bibliofiilejä ja sen vuoksi kansallisia merkkimiehiä. Tällaisia olivat muun muassa talonpoika ja korvenraivaaja Emanuel Kanajärvi (1801–1868) Hämeen Kalvolasta sekä hänen aikalaisensa ja ystävänsä Matti Pohto (1817–1857) Isostakyröstä. Kumpikin oli itseoppinut, talonpoikaistaustainen kirjankeräilijä. Pohdon kirjakokoelma käsitti lopulta noin 5 000 sidosta. Hänen ansiostaan Helsingin yliopiston kirjaston (nykyään Kansalliskirjasto) kokoelmiin saatiin huomattava osa siitä suomenkielisestä kirjallisuudesta, jonka Turun Akatemian kirjasto oli menettänyt Turun palossa 1827.[120]

Myös Kanajärvi arvosti koulutusta, sivistystä ja kirjallisuutta. Hän keräsi merkittävän kokoelman uskonnollista ja maallista kirjallisuutta, joukossa nykymittapuun mukaan myös suuria harvinaisuuksia. Kirjojen hankinnassa hän sai apua Matti Pohdolta. Vuonna 1861 hän lahjoitti kirjakokoelmastaan hyvän osan Kalvolaan perustettuun kirjastoon. Vuonna 1908 Kanajärven kirjakokoelma myytiin Helsingin yliopiston seminaarikirjastolle. Kokoelmaan kuului 650 teosta ja 72 vuosikertaa sanomalehtiä. Kokoelmasta selviää, että hänelle tulivat ainakin *Turun Wiikko-Sanomat*, *Sanan Saattaja Wiipurista*, *Kanava*, *Suometar*, *Sanomia Turusta*, *Mehiläinen*, *Hämäläinen*, *Ilmarinen*, *Suomen Julkisia Sanomia*, *Kristilliset Sanomat*, *Suomen Lähetyssanomat*, *Sunnuntai- ja Pyhä-lehti*, *Rauhan Sanan-Saattaja*, *Kansan Lehti* sekä *Kanerva*.[121]

Kanajärvi, Pohto ja muut heidän kaltaisensa innokkaat bibliofiilit ja kirjallisuuden ystävät osoittivat muille, että lukeminen oli toivottavaa myös maalaisrahvaan keskuudessa. Moderni lukemiskulttuuri, johon lukeminen kuului jokapäiväisenä tapana, kehittyi noin kuudessakymmenessä vuodessa, 1870-luvulta 1930-luvulle. Muutoksen laajuudesta kertoo kaikkien lukemiskulttuuria kuvaavien tunnuslukujen moninkertaistuminen. Esimerkiksi sanomalehtien, kirjastojen ja kirjakauppojen määrä kymmenkertaistui.[122] Kyseisten vuosikymmenten kuluessa Suomeen syntyi fennomaaninen lukemiskulttuuri, jos-

120 Appelqvist 1959, 41–58, 80–83.
121 Appelqvist 1964, 70–71.
122 Mäkinen 2003, 310.

https://doi.org/10.21435/tl.282

sa hyväksi kirjallisuudeksi arvioitiin ennen muuta uskonnollinen ja suomenmielinen kansalliskirjallisuus. Ylioppilaat kuuluivat itsestään selvästi lukeneistoon ja ylläpitivät fennomaanista lukemiskulttuuria. Muuttuva hallinto ja elinkeinoelämä tarvitsivat aiempaa enemmän koulutettua virkakuntaa. Vaatimukset luku-, kirjoitus- ja laskutaidosta lisääntyivät, samoin ammatillisten taitojen ja yleissivistyksen vaatimukset. 1820-luvulla uudistetussa virka-asetuksessa asetettiin koulutusta koskevia kriteerejä ylempiin virkoihin pääsemiseksi ja annettiin yliopistoille käytännössä monopoli myöntää siviilivirkoihin pyrkiville virkatutkintoja.[123]

Suomenmielinen sivistyneistö oli kuitenkin huolissaan kansan heikosta luku- ja kirjoitustaidosta, ja siksi esimerkiksi SKS julkaisi kirjallisuutta vain suomen kielellä, jota se ajoi viralliseksi kirjoituskieleksi. Kansallisuusaatteeseen sisältyvät ajatukset suomenkielisen kirjallisuuden julkaisemisesta sekä luku- ja kirjoitustaidosta johtivat siihen, että Suomeen saatiin ensimmäiset kansankirjastot jo 1860-luvulla. Vuonna 1874 Suomessa oli jo lähes 400 kunnankirjastoa. Niiden lisäksi oli muita kirjastoja, ja autonomian kauden loppua kohden kirjastojen määrä moninkertaistui. Vuonna 1910 kirjastoja oli pari tuhatta.[124]

Hyvä esimerkki tuon ajan kirjastoista ja kirjavalikoimista on vuonna 1861 perustettu Karstulan kirjasto. Kirjastossa oli uskonnollisen kirjallisuuden lisäksi myös maallista kirjallisuutta maantiedosta, kaukomaista ja vieraista kulttuureista, lakitekstejä ja -oppaita, Suomen historiaa ja maantiedettä sekä valikoima valistavaa tietokirjallisuutta terveydenhoidosta, maa-, metsä- ja karjataloudesta, ruuasta, asunto-oloista ja tilattomasta väestä, luonnontieteistä ja matematiikasta. Lisäksi siellä oli *Kansanvalistusseuran kalenterit* sekä ohjekirjoja terveistä elämäntavoista ja hyvistä tavoista. Kirjastosta saattoi lainata myös lasten- ja nuortenkirjallisuutta, raittiuskirjallisuutta ja sekä suomalaista että käännettyä kaunokirjallisuutta. Vuonna 1884 miehet lainasivat kirjoja Karstulassa naisia ahkerammin: miehiä lainaajista oli 207 ja naisia vain 85. Tämä yhteensä noin 300 henkilöä oli

123 Valtonen 2020, 362.
124 Luukkanen 2016, 412–415, 461.

https://doi.org/10.21435/tl.282

noin viitisen prosenttia Karstulan väkimäärästä. Luku kertoo suurin piirtein myös lukutaitoisten määrän Karstulassa.[125] Samassa suhteessa lukutaitoisia ja lukutaidottomia oli koko Suomessa 1800-luvun lopussa. Vasta 1900-luvun puolivälissä luku- ja kirjoitustaidosta tuli yleisesti omaksuttu kansalaisten perustaito.[126]

125 Luukkanen 2016.
126 Leino-Kaukiainen 2007, 434; Luukkanen 2016, 77–78; Mikkola 2009, 183–193.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Runonkeruu organisoituu

Vaikka stipendiaateilla olikin yhteisiä kansalaisuusaatteeseen liittyviä näkemyksiä runonkeruun välttämättömyydestä ja merkityksestä, oli useilla myös henkilökohtaisia motiiveja lähteä keruutyöhön. Aluksi ne liittyivät uteliaisuuteen kotimaata kohtaan ja haluun koota itse konkreettisia todisteita menneisyydestä ja kansankulttuurista: runoista, lauluista, rakennuksista, elämäntavasta, suomen kielestä ja murteista. Samat tavoitteet olivat niilläkin ylioppilailla, jotka kulkivat Suomen suuriruhtinaskunnan rajojen ulkopuolella Inkerissä, Venäjän Karjalassa, Norrbottenissa sekä metsäsuomalaisten keskuudessa. Käsitys elinvoimaisesta suomen kielestä näillä alueilla eli sitkeänä. 1800-luvun loppupuolella runonkeruun tavoitteet vähitellen tieteellistyivät sekä tiedot runonkerääjien kulkemista Suomen ulkopuolisista alueista täsmentyivät.

M. A. Castrénilla oli matkalla Savossa ja Pohjois-Karjalassa kaksi tavoitetta, jotka hän kirjasi myös matkakertomukseensa vuonna 1839: ”1:ksi koota jumalaistaruja, vanhempia historiallisia kansantaruja ja satuja, 2:ksi koettaa hankkia kaikenlaisia selvityksiä Kalevalaan.” Kiinnostus näihin perinteenlajeihin ja *Kalevalaan* johtui siitä, että hänen suunnitelmiinsa kuului ”etupäässä lisien kokoominen Suomalaista Mytologiaa varten”. Hän oli saanut Lönnrotin keräyksistä ensin sellaisen käsityksen, että ”kaikki ne jumalaistarulliset ainekset, jotka laulun avulla ovat kansan muistossa säilyneet”, on jo korjattu talteen. Oli kuitenkin luultavaa, Castrén kirjoittaa, että ”suusanallisen kertomuksen kautta vielä moni jumalaistaru oli säilynyt jälkimaailmalle”. Historialliset kansantarinat kiinnostivat häntä siksi, että ne saattaisivat valaista ”kysymystä Suomen alkuasukkaista”. Castrénin suunnitelma vastasi täydellisesti kansallisuusaatteen herät-

https://doi.org/10.21435/tl.282

tämään tarpeeseen etsiä dokumentteja muinaisesta kansallisesta historiasta ja mytologiasta.

Runonkerääjät pohtivat ajoittain kysymystä runojen olemassaolosta. Osa heistä koki, että runot ja runolaulutaito olivat kadonneet tai katoamassa, kun taas osa kuuli runoja lähes kaikkialla. Lönnrot kirjoitti runojen ja laulujen katoamisesta kansan muistista jo *Vanhan Kalevalan* esipuheessa vuonna 1835. Otsikon ”Vanhojen runojen pelätystä häviämisestä” alla hän muistelee Latvajärven Vuokkiniemessä eläneen Arhipan kertomusta isänsä ja tämän kumppaneiden laulutaidoista:

> Latwajärwessä Wuokkiniemellä haasto talon ukko Arhippa, joka nyt oli 80:nen wanha ja jolta yhtäläiseen, mitä ennätin, kirjotin kaksi päiwää perätysten, tästä asiasta seuraawalla tawalla: ”Woi, sano hän, kun minä lassa taattoni kera Lapukassa nuotalla käwin. Oli meillä kasakkana eräs mies Lapukasta, sekin oiwa laulaja; ei taattoni weronen. Kaiket yökauet laulettih he rupiamiseen, eikä että kahetsi yksiä sanoja. Lähti sitä sillon pakinata. Minä waan piennä poika hutjukkana istuin wieressä nuotiolla kuunnellen ja oppien mitä tuon tuostaki alon muistaa. Waan paljo minulta heittihen mielestä. Jos nyt taattoni eläisi, niin kahtena netelinä et hänen lauluja kirjoittaisi. Senlaisia laulajoita ei enää maahan synny ja kaikki häwiäwät ne wanhat laulut pois kansasta. Nykynen kansa jo heittää ne wanhat kaunihit runot ja sommitteloo omiaan enimmiten poikien ja tyttöjen keskinäisistä ilwehyksistä, joilla en woisi suutanikana häwäistä.”[127]

Näkemyksen runojen katoamisesta jakoivat monet aikalaistutkijat. SKS myönsi Axel August Boreniukselle vuonna 1871 matkarahan Venäjän Karjalaan, Aunukseen ja Vepsään nimenomaan murteentutkimukseen, koska yleisesti ajateltiin, että runolaulu oli jo noilta seuduilta kadonnut. Boreniuksen matkan tarkoitus oli siis toinen kuin runonkeruu, ja hän kirjoittaa, että ”ei sovi tältä runonkeruulta odottaa liiallista runsautta”. Ennakko-odotusten vastaisesti runosaalis oli kuitenkin hyvä, vaikka runot olivatkin ”yhdettäkään poikkeuksetta ennen löydettyjen runojen toisintoja”. Runsaan saaliin perusteella Borenius todisti, että runo elää vielä Karjalan kansan muistissa:

127 Lönnrot 1835, III.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Yhteensä tämä kokous sisältää 114 numeroa, joista kolme käsittää useampia häärunoja, muuten joka numero yhden runon. Näistä 114 numerosta on 10 saatu Aunuksesta, 2 Wepsästä, 26 eteläisestä (pehmeä-kerakkeisesta) Karjalasta, 1 samoilta seuduin saatu Kuhmolaisen laulama ja loput 75 pohjasesta (kova-kerakkeisesta) Karjalasta, suurimmaksi osaksi Uhtuen ja Wuokkiniemen pitäjistä, joissa oleskelin lokakuun 5:nnestä 17:nteen päivään. Koska minun näinä 13 päivänä (joista melkoinen aika kului matkoihin) onnistui saada 70 kappaletta, paraat tässä kokouksessa, näkynee, että runot entisillä kotipaikoillaan vielä elävät Karjalan kansan tuoreessa muistissa, ja että vielä runsaat saaliit olisi sieltä saatavina.

Boreniuksen matkan päätarkoitus oli tutustua ”runojen kotimaassa” Karjalassa suomalaiseen kansanrunouteen sekä hankkia todistuksia *Kalevalan* ”todenperäisyydestä”. Kysymys kansanrunoista ja *Kalevalasta* historiallisina kuvauksina suomalaisten muinaishistoriasta oli herännyt jo 1700-luvun lopulla. ”Koska eepilliset runot ovat tässä suhteessa tärkeimmät ja loihturunoja lienee ennaltaan S. K. Seuralla melkoiset joukot säilyssä, olen, saavuttaakseni yhdessä kohden jotakin täydellisempää, kerännyt paraasta päästä edellisiä ja ainoastaan väli-ajoilla loihturunoja ja häärunoja, joita sentähden tässä kokouksessa onkin vähä”, Borenius kirjoittaa matkakertomuksessaan.

Borenius teki vuosina 1871–1889 kaikkiaan kahdeksan keruumatkaa pääasiassa Pohjois-Karjalaan. Hän keräsi noin 1 600 runomuistiinpanoa ja 900 kansansävelmää. Hänen kalevalamittaisten runojen ja sävelmien kokoelmansa ovat erityisen arvokkaita systemaattisen ja huolellisen muistiinpanotekniikan ansiosta. Lisäksi hän kirjoitti useita artikkeleita kansanperinteestä ja julkaisi kokoamiaan kansanlauluja nuottivihkossa *Suomalaisia kansan-lauluja* vuonna 1880.[128]

Muilla runoalueilla kerääjien toiveet löytää kalevalamittaista runoutta tai muita toivottuja jälkiä muinaisesta suomalaisuudesta osoittautuivat epärealistisiksi. Torsten G. Aminoff lähti Värmlannin suomalaisalueille kesällä 1871 tutkiakseen suomen kieltä ja suomalaisten oloja. Maisemat, rakennukset ja ihmiset olivat kuin Savossa, mutta suomen kieltä ei enää osattu:

---

128 Sulkunen 2004, 193–197.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Timponaisten kylässä (Timbonäs) talot olivat Suomalaiseen tapaan rakennetut pitkin rantaa erilleen toisistaan, rannalla näkyi Ruotsalaisille outoja savupirttiä, saunoja ja riihiä. Maalle mentyäni astuin lähimmäiseen pirttiin, joka lakeisineen, hiiluksineen ja uuninpankkoineen oli aivan samanlainen, kuin Savon sydänmaissa tavattavat savutuvat. Toivoin, ett'ei Suomen kielenkään suloiset äänet olisi voineet ijäksi päiväksi vaieta ulkonaisesti niin peri Suomalaisena pysyneestä paikkakunnasta, tervehdin minä suomeksi talon isäntää, joka oli kylän vanhimpia miehiä. Toivossani petyin kuitenkin, sillä vastaukseksi sain kuulla, ett'ei hän enemmän kuin muutkaan Timponaisten asukkaat taida Suomea.
> – –
> Vähän aikaa juteltuani tupaan kokoontuneen kylän väen kanssa, lähdin toiseen vähän matkan päässä olevaan taloon, jossa erään Matti nimisen vanhuksen arveltiin Suomea taitavan. Sisään astuessamme oli talonväki ruualla syömässä Savossa hyvin tunnettua piimä-velliä. Heidän seassaan oli Mattikin, itsepintaisen Savon ukon näköinen vanhus. Mitään tietoja en häneltäkään saanut paikkakunnan entisestä Suomalaisesta murteesta, sillä ukko lausui tylysti, ett'ei hän koskaan ole taitanut Suomea.

Aminoff jatkoi pettyneenä matkaansa toisiin värmlantilaiskyliin – yhtä huonoin tuloksin.

Adolf Hällström oli ensimmäisiä stipendiaatteja, joita kiinnosti erityisesti kansan soitto- ja laulutaito sekä kantele. Kesällä 1876 hän kulki kotiseudullaan Pohjois-Karjalassa, Liperissä ja Polvijärvellä, kyselemässä kansan soitto- ja laulutaidosta. Savo-karjalainen osakunta oli myöntänyt matkastipendin. Osan matkaa Hällströmillä oli ”onni saada seurata näissä asioissa kokenutta miestä, maist. A. A. Boreniusta”, joka matkallaan Venäjän Karjalaan oli poikennut Liperiin kerätäkseen siellä asuvilta ortodokseilta runonuotteja.

Hällström oli vakuuttunut ”kansalaisten soitto- ja laulutaidosta”, vaikka ne olivatkin laiminlyötyjä ja aliarvioituja taitoja. Nämä taidot kuuluivat hänestä hyvään suomalaisuuteen ja kansalaisuuteen:

> Suomalaiset ovat enemmän kuin koskaan muut kansat rakastaneet ja harjoittaneet laulua ja soittoa. Sukupolvesta ja toiseen on meitä lumonnut ”laulukuningas” Väinämöinen ihanalla soitollansa, vieläpä jättänyt meille oman kantelonsakin jälelle,
>
> soiton Suomelle sorean,
> laulut suuret lapsillensa,

https://doi.org/10.21435/tl.282

ja kuitenkin – kuinka vaillinaisesti olemme hyväksemme käyttäneet kaikkea kaunista, jonka hän meille perinnöksemme jätti: kansallisen laulu- ja soittotaiteen alalla on liian vähän työskennelty ja melkeinpä luulisi todellakin toteutuvan tuon ennustuksen, jonka aikanaan Väinämöinen lausui:

Annappas ajan kulua,
päivän mennä, toisen tulla,
taas minua tarvitahan
uuen soiton suoriaksi.

Matkakertomuksensa lopuksi Hällström toivoo, ettei Savo-karjalainen osakunta jättäisi ”kansansäveltöjemme kokoelemista silleen”, vaan kun varoja löytyy, myöntäisi se ”suurempia tai pienempiä matkastipendioita halullisille nuotinkerääjille”. Suomalaismielisenä hän tässä yhteydessä korostaa juuri ylioppilaiden merkitystä kansan laulu- ja soittotaidon kokoajana:

Nykyisinä aikoina, jolloin me ylioppilaat niin suurella innolla ja rakkaudella kohtelemme kaikkea, joka vähänkään valaisee ja kuvaa kansamme sekä entistä että nykyistä elämää, tapoja ja maailmankatsantoa, tekisimme todellakin väärin, jos emme voimiemme mukaan koettaisi hankkia tietoja ja todistuksia myöskin siitä ominaisuudesta, joka sekä muinaisina että nykyisinä aikoina on ollut kansamme merkillisimpiä, s. o. sen laulu- ja soittotaidosta.

Hällström huomauttaa vielä, että työsarkaa nuottien keräämisessä vielä riittää, koska ”säveltöjä löytyy saatavina vielä paljon”:

Varmaankin vielä moni sydäntä ja tunnetta liikuttava säveltö huomaamattomana piilee kansan povessa, odottaen vaan aikaa, jolloin ujona ja teeskentelemättömänä saa konserttisalissa todistaa, ett'ei Väinämöisen jättämä kannel vielä ole kokonansa herennyt kaikumasta Suomen saloilla. Tässä olisi kylliksi työ-alaa Savo-Karjalaiselle osakunnalle. Älkäämme siis jättäkö tätä tehtäväämme sikseen!

1800-luvun lopulla poliittiseksi aiheeksi noussut suomen kielen asema sai monet ylioppilaat kiinnostumaan suomen kielestä, murteista ja lauseopista. SKS tuki stipendein niihin liittyviä keruuretkiä 1860-luvulta lähtien. Ylioppilas Salu Latvala suuntasi kesällä 1895 Pohjois-Savoon ”kuuntelemaan kansan keskinäistä puhekieltä” ja ky-

https://doi.org/10.21435/tl.282

selemään siinä tarkoituksessa haastateltaviltaan erityisesti satuja. Tulos oli pettymys: sadunkertomistaito oli jo seudulla huonontunut ja sadunkertojat vähentyneet.

Kesällä 1894 stipendiaatti J. Heikki Karhun retken motiivina oli halu ”ottaa selville sen murteen rajat, jota puhutaan Oulun ympäristöllä”. Hän oli käynyt edellisenä kesänä samoilla seuduilla tekemässä kielellisiä havaintoja, mutta muistiinpanoja siitä, kuinka laajalle seudun puhetapa ulottui, hän ei ollut ”tilaisuudessa” tekemään. Sen verran hän oli kuitenkin saanut selville, että vielä Raahen tienoilla etelässä ja Iin tienoilla pohjoisessa sekä näiden seutujen välisellä alueella puhuttiin samaa murretta, jota maisteri Y. Wichmann tutkimuksessaan ”Havaintoja Lestijoen kielimurteesta” nimitti Keski-Pohjanmaan murteeksi. Karhu viipyi matkallaan seitsemisen viikkoa ja taivalsi laivamatkoja lukuun ottamatta noin 80 peninkulmaa:

> Olin koettanut suunnitella matkani niin hyvin kuin olin voinut, mutta kumminkin jäi jälelle muutamia seutuja, kuten esim. Olhavan jokivarsi ja Oijärven seudut sekä Kiimingin jokivarsi, joihin en, matkarahan pienuuden ja ajan vähyyden takia, voinut matkaani ulottaa. Näiden seutujen kielioloista koetin kuitenkin tiedustelujen avulla hankkia tarpeellisempia tietoja.

Tuloksellisen matkansa päätteeksi hän pystyi, kuten tarkoitus oli, täsmentämään sen murteen rajoja, jota tuolloin puhuttiin Oulun ympäristössä. Hänen mukaansa kysymyksessä oleva murre rajoittui Siikajoen, Oulujoen ja Iijoen jokisuille ja sitä olisi parempi nimittää Keski-Pohjanmaan rantamurteeksi eikä Keski-Pohjanmaan murteeksi:

> On luonnollista, että tällaisella murrealalla on pienempiä paikallisia eroavaisuuksia eri seutujen puhetavassa: sanavarastossa, lauserakennuksessa ja vieläpä ääntämisessäkin. Olenpa varma, että tarkka kielentutkija aina voisi huomata tällaisia eroavaisuuksia, millä seudulla tahansa, melkein joka kylässä, vieläpä eri henkilöiden puheessakin. Kumminkin, mitä yleisempiin äänneilmiöihin tulee, niin luulen niiden tälle seudulle olevan niin yhteisiä, että se täytynee erityiseksi murrealaksi lukea. Nimen suhteen pyytäisin huomauttaa, että lienee itse murrealaan katsoen oikeampaa nimittää sitä Keski-Pohjanmaan rantamurteeksi kuin ainoastaan Oulun tai Keski-Pohjanmaan murteeksi, joita nimityksiä parissa murretutkimuksessa siitä on käytetty.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Osa kerääjistä keskittyi keruumatkoillaan äänneopillisiin ja sanastollisiin seikkoihin. Frans Emeléus matkasi SKS:n matkarahalla Suomenlahden ulkosaaristossa sijaitsevaan Tytärsaareen kesällä 1896. Ennen matkaa hän oli laatinut itselleen ”kyselyblanketteja" ja perehtynyt äänneopillista tutkimustaan varten professori E. N. Setälän luentoihin suomen kielihistoriasta. Sanastollista tutkimusta varten hän oli koonnut vanhat lainasanat ja ”sivistyskäsitteiden nimet":

> Murteen äänneoppiin koetin aluksi perehtyä pääasiallisesti kyselemällä ja keskustelemalla kielimestarini kanssa, vaikka jo pian huomasin tarpeelliseksi kontrolleerata saatuja tiedonantoja, tarkaten puhuttua kieltä ja kyselemällä useammalta henkilöltä. Sanastoa keräilin siten, että kävin taloissa kyselemässä esineitten nimiä y. m. sanoja. Ohjeenani käytin laatimiani kyselylippuja sekä osaksi myös kansatieteellisten kertomusten ohjelmia. Työni olin laskenut saavani valmiiksi kuukaudessa ja sainkin sen suunnilleen siinä ajassa. Nyt olisi määränäni tosin ollut käyttää loput ajastani muiden saarten murteiden tutkimiselle. Pidin kuitenkin tarpeellisena jo paikkakunnalla valmistaa jonkunlaisen äänneopillisen tutkimusluonnoksen, jottei tutkimukseeni kovin suuria aukkoja tulisi. Tämä luonnos minulla oli vasta puoleksi valmistunut.

Tarkkakorvaisena tutkijana Emeléus huomasi ”joka päivä jotain uutta", esimerkiksi eroja naisten ja miesten puheessa. Hän huomasi myös murre-eroja eri perheiden kielessä siitä huolimatta, että saaren neilisensataa asukasta asuivat samassa tiiviisti rakennetussa kylässä. Koska kyselemällä saaduissa tiedoissa oli Emeléuksen mielestä aukkoja ja puutteita, hän ei kiiruhtanut toisiin saariin vaan jäi Tytärsaareen tutkiakseen saaren murretta lisää.

Runonkerääjät eivät lannistuneet ja luopuneet matkoistaan, vaikka määränpää olisi ollut kaukana tai hankalan ja vaarallisen taipaleen takana. Jussi Lukkarinen suunnisti pohjoisen Vienan kyliin kesällä 1917. Karjalaan, ”tutkijan luvattuun maahan ja aarreaittaan, pois maailman melusta" oli päästävä, vaikka ajankohta ja edellytykset matkan esteettömään suoritukseen eivät vuoden 1917 tapahtumien johdosta olleet suotuisat. Monien runonkerääjien tavoin eskapismiin taipuvalle Lukkariselle Viena oli kuitenkin seutua, josta ”on jo äärettömiä kansallisrikkauksia tuotu ja josta niitä ehtymättömästi yhäkin heruu". Sinne hän toivoi ”vaikka kotkan siivin päässevänsä".

https://doi.org/10.21435/tl.282

1800-luvulla alkaneen ylioppilaiden sekä monien muiden kerääjien motivoituneen työn tuloksena SKS:n arkistoon kertyi ”kansallisrikkauksia” kymmeninä tuhansina muistiinpanoina. Niiden tutkimus osana kansallisia tieteitä alkoi 1880-luvulla.

Ohjeita ja askelmerkkejä

Autonomisen kauden Suomi oli sosiaalisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti hajanainen alue, josta juuri kenelläkään ei ollut kokonaiskuvaa ennen 1800-luvun loppua. Ylioppilaskerääjien tiedot Suomesta ja niistä paikkakunnista, joihin heidän matkansa suuntautuivat, olivat puutteellisia. Heillä ei myöskään ollut selvää käsitystä siitä, miten runoja tulisi kerätä: mistä löytää sopivia runontaitajia, miten näitä tulisi lähestyä ja puhutella, mitä ja miten kuultuja runoja ja satuja merkitään muistiin. Ylioppilaat tarvitsivat siis ohjeita ja askelmerkkejä matkalleen. Malleina toimivat heitä edeltäneet runonkerääjät, joiden retkistä he kuulivat kerrottavan ja lukivat lehdistä, mutta tarkempiakin ohjeita tarvittiin.

Ensimmäinen kerääjille tarkoitettu keruuohjelma laadittiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa vuonna 1850, jonka jälkeen niitä kirjoitettiin autonomian aikana useita. Ensimmäisen ohjelman mallina olivat Lönnrotin ja hänen aikalaistensa kokemukset. Ohjelman laativat H. A. Reinholm, A. Ahlqvist ja D. E. D. Europaeus, ja sen esitti seuralle M. A. Castrén. Se oli tarkoitettu stipendiaattikerääjille, joita lähetettiin Grimmin kansansatukokoelman innoittamana satujen keruuseen eri puolille Suomea. Ohjelma oli väljä: siinä todetaan, että ”meidän vielä aivan liian vähän tutkitussa Suomessamme saattaa esiintyä asianhaaroja, joita etukäteen ei voi edes odottaa”. Siksi ohjelmassa toivottiin, että kerääjä ei merkitsisi muistiin vain runoja ja satuja, vaan että ”runottomilla seuduilla” hän kirjoittaisi muistiin myös paikkakunnalle luonteenomaisia piirteitä murteesta, tavoista ja olosuhteista niin paljon kuin hänen aikansa ja kukkaronsa vain sallivat. Kerääjän olisi hyvä tuntea *Kalevala* ja *Kanteletar* miltei ulkoa, sillä muuten hän ei voisi tunnistaa, esittääkö haastateltava hänelle vanhaa vai uutta runoa. Katkelmatkin tuli kirjoittaa ylös, samoin samasta runosta eri henkilöiden sanelemat versiot. Ensin piti etsiytyä paikka-

https://doi.org/10.21435/tl.282

kunnan parhaimman runolaulajan luo, sillä huonommat tulevat joka tapauksessa vastaan. Kiitokseksi runoista oli suositeltavaa antaa parin kopeekan palkkio tai jokin kirjanen, joita kerääjät kuljettivat mukanaan. 1850-luvulla keruukehotuksia julkaistiin myös sanomalehdissä, muun muassa *Suomettaressa* vuonna 1855 sananlaskujen keräämiseksi.[129]

Ylioppilasstipendiaattien saaliit olivat runonkeruun alkuvaiheessa niukat ja matkat usein vain ”aatteellista laatua”, kuten Martti Haavio on todennut.[130] Yleinen ohje oli, että muistiinpanijan oli kirjoitettava kuulemansa juuri tarkalleen siten kuin perinteentaitaja oli esimerkiksi runon kertonut. Kerääjä ei siis saanut lyhentää tai parannella kuulemaansa tai lisätä siihen omiaan. Sanomattakin oli selvää, että kerääjä ei saanut itse ryhtyä sepittäjäksi. Myös sanajärjestys piti säilyttää alkuperäisenä. Oudot sanat, nimet ja lausemuodot oli nekin kirjattava siten kuin kertoja ne ilmaisi, mutta ne pyydettiin selittämään. Kaikkea uutta sekä kirjoista ja sanomalehdistä opittua perinnettä piti välttää.

Runonkeruu tieteellistyy

1880-luku oli kansanrunouden tieteellisen keruun alkuvaihetta.[131] Perinteenkeruun lähtökohdaksi muotoutui maantieteellis-historiallinen tutkimusmenetelmä, jonka tavoitteena oli perinneaineiston alueellisen muuntelun tarkastelu. Menetelmään kuului ajatus katkelmallistenkin runojen ja muiden perinnetietojen todistusarvosta sekä ”loppuun” kerätyksi luultujen alueiden uudelleenkartoittamisesta.[132] Näiden asioiden konkretisoimiseksi kerääjille tarvittiin uusia oppaita.[133]

Ensimmäistä kertaa tutkimukselliset lähtökohdat oli kirjattu näkyviin Eliel Aspelinin laatimassa keruuohjelmassa, jonka SKS hyväksyi

129 Haavio 1931, 32–33; Hautala 1954, 12; Pöysä ja Timonen 2004, 221–222.
130 Haavio 1931, 31–32, 103–104.
131 Peltonen 2004, 200.
132 Sulkunen 2004, 194–200; Frog 2021, 59–88. Frog tarkastelee folkloristiikan tutkimuksen piirissä kehitettyä ”suomalaisen koulukunnan” eli maantieteellis-historiallisen menetelmän alkuvaiheita, kehitystä, kansainvälisyyttä ja sovelluksia.
133 Pöysä ja Timonen 2004, 222.

https://doi.org/10.21435/tl.282

kokouksessaan vuonna 1883. Tästä ohjelmasta tuli malli seuraaville ohjelmille aina 1920-luvulle asti, vaikka yksityiskohtia saatettiin muuttaakin. Aspelinin keruuohjeessa esitellään keräämisen arvoiset perinteenlajit ja annetaan käytännön ohjeita. Uutta ohjelmassa oli se, että siinä pyydettiin tietoja kertojasta ja tämän kotipaikasta, sillä niiden toivottiin auttavan selvitettäessä perinteen leviämisreittejä. Ohjeessa oikeanlainen perinne nähtiin uhanalaisena, pelastamisen kohteena, kun taas uudenaikaisia, tunnettujen runoseppien tekemiä ja tunnetuista henkilöistä ja tapauksista tehtyjä runoja kehotettiin kaihtamaan. Kerääjiä varoitettiin myös jo julkaistun aineiston kopioimisesta, lyhentelystä ja parantelemisesta. Nämä asenteet näkyivät keruuohjeissa vielä 1950-luvulla, joiltakin osin myöhemminkin.[134]

Aspelinin ohjelman lisäksi SKS:n stipendiaatteja opastettiin myös suunniteltua matkaa koskevin neuvoin. Esimerkiksi vuonna 1883 Inkeriin lähtevää Volmari Porkkaa neuvottiin keräämään mahdollisimman täydellinen aineisto sekä kirjaamaan muistiin jokaisen laulajan nimi, asuinpaikka ja se, keneltä tämä oli laulun oppinut.[135]

Ensimmäinen temaattinen keruuohjelma, A. F. Mustosen toimittama *Taikanuotta eli opas taikojen kerääjille*, ilmestyi vuonna 1885. Siitä otettiin korjattuna ja laajennettuna lukuisia lisäpainoksia: vuosina 1894, 1911, 1933 ja viimeisin vuonna 1936. Sen ensimmäisessä painoksessa olivat mukana Kaarle Krohnin kansansatujen kerääjille laatima SKS:n kansansatukokoelmien luettelo sekä hänen kirjoittamansa haastatteluohjeet taikojen kerääjille. Tässäkin ohjelmassa muistutettiin jälleen, mitkä perinteenlajit ovat keräämisen arvoisia ja mitkä eivät.[136]

Kaarle Krohnin merkitys

Kansanrunoudentutkimus sai yliopistollisen oppiaineen aseman vuonna 1888, kun Kaarle Krohn nimitettiin suomalaisen ja vertaile-

---

134 Haavio 1931, 48; Pöysä ja Timonen 2004, 223–224.
135 Pöysä ja Timonen 2004, 228, alaviite 9.
136 Pöysä ja Timonen 2004, 225.

https://doi.org/10.21435/tl.282

van kansanrunoudentutkimuksen dosentiksi Helsingin yliopistoon. Kymmenen vuotta myöhemmin, vuonna 1898, hänet nimitettiin oppiaineen professoriksi, ensimmäiseksi Suomessa ja koko maailmassa. Tutkijan tehtäväänsä hän oli valmistautunut jo nuorena lähtemällä 18-vuotiaana perinteenkeruuseen Vienaan. Tällä retkellään hän keskittyi satuihin, koska alueella aiemmin käyneiden kerääjien mukaan kalevalamittaiset runot oli jo pääosin kerätty talteen. Vuosina 1882–1885 hän kulki Vienassa, Pohjanmaalla, Hämeessä, Raja- ja Pohjois-Karjalassa, Aunuksessa, Savossa ja Värmlannissa. Hänen muistiinpanemansa kokoelma käsittää n. 18 000 numeroa satuja, tarinoita, runoja, loitsuja ja taikoja ja muuta perinnettä.[137] Kokemustensa perusteella hän teki useita parannusehdotuksia keruiden järjestämiseksi SKS:ssa. Eräät ehdotuksistaan hän kirjasi matkakertomukseensa, jonka hän laati keruuretkestään Etelä-Pohjanmaalle ja Keski-Suomeen vuonna 1884. Ehdotukset koskivat erityisesti sadun keruuta, ja hän toivoi matkansa todistavan,

> 1) että kansamme povessa löytyy vielä paljo aarteita kätkössä. Tarkoin kerättyä alaa on vaan vyöhyke, jonka voi vetää suoraan Raumalta Suomussalmelle asti.
>
> 2) että sadut ovat tämän vuosikymmenen kuluessa kerättävät, sillä monessa paikoin oli jo niiden viimeinen hetki käsissä, esim. Haapavedellä ja Nivalassa, puhumattakaan Ylivieskasta.
>
> 3) että talvimatkat ovat, etenkin pikakirjoittajalle, paljoa tuottelijaammat, sillä viimme matkani tuotti enemmän kuin 4 sen vertaa, kuin kesämatkani Kajaanin seuduilla. (Tietysti tulee silloinen taitamattomuutenikin lukuun ottaa). Kesämatkat ovat kuitenkin sopivimmat Venäjän-Karjalassa, Lapissa sekä muutamissa paikoissa Suomeakin, jossa vaan heinä-aikana poissa kotoa ollaan.
>
> Mutta matkustavainen sadunkerääjä, vaikka kuinka tarkka ja ahkera, ei voi kerrallaan aluettansa putipuhtaaksi kerätä. Siitä syystä pitäisi Seuralla olla joka pitäjäässä yksi tai useampi asiamies, joka Seuralle toimittaisi, mitä milloinkin tarvitaan, satuja, taikatemppuja y. m., koska hän paikalla asuen voi helposti saada käsiinsä kaikki taitavat kertojat. Yllämainituissa pitäjissä on minulla milt'ei jokaisessa asiamiehiä hankittuna, jotka lähetyksillänsä milloin hyvänsä voivat Seuran tarkoituksia edistää. Tällä tavalla on jo Virossa runoja kerätty niin loistavalla menestyksellä.

137 Hautala 1954, 213–230.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Mutta saadakseen asiamiehiä, täytyy Seurankin muutamiin toimiin ryhtyä. Se seikka, että kaikki pienimmätkin lähetykset joutuvat kaunotieteellisen tutkijakunnan käsiin, jolla muutenkin on niin kovin paljo työtä, vaikuttaa sen, että kerääjät saavat kauvan vastausta odottaa, josta tietysti heidän intonsa laimentuu. Minä rohkenen siitä syystä ehdoittaa, että asetettaisiin erityinen toimikunta joka voisi olla alituisessa kirjevaihdossa asiamiestensä kanssa, ja jolla olisi valta ehdoittaa pariinkymmeneen markkaan asti nousevia kirjapalkintoja (ja kentiesi suorastaan määrätäkin vaikkapa vaan 5 tai 10 markkaan asti esimiehen ja sihteerin suostumuksella). Suuremmat palkinnot jäisivät tietysti samalle kannalle kuin ennenkin.
>
> Vieläkin voisi saada satuja ainoasti puhtaaksikirjoituksen hinnasta, jos saataisiin sopivat miehet keräämään kaikki vankilat maassamme, etenkin Oulun linnan. Toinen sopiva keräyspaikka olisi reservin harjoituskokoukset, niissä paikoin, missä paljo satuja on vielä liikkeellä.
>
> Useasti kuitenkin tottumattomat kerääjät lähettävät kaikenlaista joutavaa; heille tulisi ensiksikin vähän opastusta antaa, jommoinen jo löytyy Seuran kehoituskirjeessä, vaikka siihen voisi vielä vähän lisätä. Mutta ennen kaikkia on toimitettava luettelo Seuran satuvaroista, että jokainen tietäisi, mitä hänen paikkakunnastaan on saatu ja minkänäköistä vielä puuttuu, ja minkälaatuista yleensä tulee kerätä. Taikatempuistakin voi laittaa aivan pienen keräys-ohjelman, jonka mukaan niitä on helpompi kysellä. Minä olen valmis ryhtymään heti kohta tähän työhön, jos Seura sen ottaa painattaakseen, kalliiksi ei se tule, ja samalla aijon järjestää tämän luettelon siten, että tiedemiehilläkin olisi siitä apua. Sen voisi sitten painattaa Suomikirjaan samalla, mutta suotavaa olisi, jos tätä luetteloa jo kesän alussa voisi maaseuduille, kykeneville ja halukkaille miehille levittää.
>
> Pyytäisin siis Seuraa lausumaan mielipiteensä
> 1) Satujeni puhtaaksikirjoittamisesta.
> 2) Erityisen toimikunnan asettamisesta satuja varten.
> 3) Satuluettelon toimittamisesta.

Krohnin idea perinnetietoja lähettävästä asiamiesverkostosta oli peräisin Virosta.[138] Arkistoa alkoikin kartuttaa aktiivinen keruuverkosto, mikä tarkoitti sitä, että seura sai perinnemuistiinpanolähetyksiä yksityisiltä henkilöiltä, seminaarilaisilta, opettajilta sekä perinnettä arvostavilta kansanihmisiltä, niin sanotuilta kansankerääjiltä. Kansankerääjät haastattelivat useimmiten lähipiirinsä ja kotiseutunsa

138 Haavio 1931, 71; Pöysä ja Timonen 2004, 222–223.

https://doi.org/10.21435/tl.282

ihmisiä, joten lähetykset sisälsivät näiden kertomaa suullista perinnettä, jota nämä olivat elämänsä aikana kuulleet tai omaksuneet. Saaliit saattoivat olla merkittäviä, ja seura pyrki lähettämään jokaiselle kerääjälle kiitoksen sekä palkkioksi seuran oman julkaisun tai pienen rahapalkinnon. Niiden avulla asiamiesverkostoa sitoutettiin perinteen keräämiseen.[139] Irma Sulkusen mukaan keruuverkon kautta seura "laskeutui lähemmäksi kansaa, nouseva sivistyneistö jalkautui sankentunein joukoin rahvaan pariin ja vastaavasti kansa, tai pikemminkin sen edustajat, aktivoituivat oman perinteensä kokoamisessa kansakunnan yhteiseksi sivistysvarannoksi".[140] Vuosisadan vaihteessa kansankerääjiä oli kuitenkin vielä huomattavasti vähemmän kuin stipendiaatteja.[141]

Asiamiesverkoston rinnalle asetettiin toimikunta suunnittelemaan ja ohjaamaan keruita, päättämään vapaaehtoisten kerääjien palkitsemisesta, laatimaan ohjekirjoja ja vetoamaan laajoihin kansalaispiireihin perinteen tallentamisen puolesta. SKS:n arkiston kokoelmat karttuivat valtavasti etenkin satujen osalta: kun arkistossa oli vuonna 1877 liki 1 200 satua, oli niitä vuonna 1900 jo 24 000 ja vuonna 1930 peräti 542 000.[142]

Vuonna 1888 ilmestyi Krohnin tekemä *Ohjelma suomalaisten kansanperinteen kerääjälle*. Se oli jatkoa Aspelinin keruuohjelmalle, ja siinä esiteltiin uudestaan keruun kohteeksi kelpaavat perinteenlajit sekä neuvottiin, miten perinnettä tulee kerätä. Ohjelma oli tarkoitettu niin tutkijoille kuin maallikkokerääjillekin. Tästäkin ohjelmasta otettiin useita lisäpainoksia, ainakin vuosina 1891, 1903 ja 1904. Aiempia ohjelmia voimakkaammin Krohn tuo omassaan esiin aineistojen tutkimuskäytön. Johdannossa hän korostaa SKS:n roolia tiedeseurana ja isänmaanrakkautta oppimattomien kerääjien motiivina. Perinteen kerääjien sosiaalinen tausta, etenkin ammatti, oli alkanut myös kiinnostaa. Aiempien oppaiden tapaan Krohn varoittaa kerääjiä perinteestä, joka on opittu kirjoista tai sanomalehdistä, on kertojan itsensä

139 Häggman 2012, 93; Mikkola 2013, 358–359; Salminen 1934, 32–37; Sulkunen 2004, 200.
140 Sulkunen 2004, 200.
141 Mikkola 2013, 363.
142 Hautala 1954, 214–215.

https://doi.org/10.21435/tl.282

sepittämää tai ei edusta vanhaa perinnettä. Tällainen sai jäädä keräämättä, koska se katsottiin kansanrunouden tutkimisen kannalta arvottomaksi. Sen sijaan ohjelmassa kannustetaan toisintojen eli jo arkistoon tallennetun perinteen eri versioiden keräämiseen, koska ajateltiin, että vain niiden avulla kansanrunouden maantieteellis-historiallinen eli vertaileva tutkiminen on mahdollista.[143]

Ohjeita 1900-luvun alun kerääjille

Kansanrunoudentutkija Väinö Salmisen toimittama *Antero Vipunen*, "Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantama kansanrunouden kerääjäin ja tutkijain lehti", ilmestyi vuosina 1908–1909. Sen tavoitteena oli parantaa yhteydenpitoa perinnettä arkistoitavaksi ja tutkittavaksi lähettävien kerääjä-vastaajien ja arkiston välillä. Vuoden 1905 jälkeen kartunta oli hiipunut, ja lehden tavoitteena oli elvyttää keräystoimintaa ja laajentaa kerääjäkuntaa. Salminen kritisoi aiempaa keruutyötä voimakkaasti siitä, että se oli tehty seuraamalla valmiita kysymyslistoja. Hänen mielestään keruutyössä ja tutkimuksessa olisi kuitenkin huomioitava perinnettä osaavat ihmiset ja heitä koskevat tiedot. Jostakin syystä hän ei omissa tutkimuksissaan kuitenkaan edennyt tähän suuntaan. Yliopistonopettajana Salminen korosti kritiikin merkitystä oppilailleen. Hän piti omakohtaista perehtymistä kansan elämään ja perinteeseen tärkeämpänä kuin luottamista auktoriteetteihin ja aiempiin tutkimustapoihin.[144]

Suomen itsenäistymisen jälkeen laadittiin uusi, kaikkia perinteenlajeja koskeva keruuohjelma. Se ilmestyi vuonna 1923. Se poikkesi edeltäjistään oikeastaan vain siinä, että perinnelajilistauksen jälkeen kehotetaan kirjoittamaan muistiin "kansanihmisten", siis oppimattomien ihmisten sekä menneisyyden elämäntapoja ja perinnettä tunte-

143 Pöysä ja Timonen 2004, 225–226.
144 Hautala 1954, 344–349; Pöysä ja Timonen 2004, 227. Luku perustuu suurimmaksi osaksi Jyrki Pöysän ja Senni Timosen artikkeliin, ks. Pöysä ja Timonen 2004.

https://doi.org/10.21435/tl.282

vien ihmisten, elämäkertoja.[145] Erilaisia keruukehotuksia julkaistiin muuallakin, mm. Suomen Kotiseutuliiton *Kotiseutu*-lehdessä ja Kansanvalistusseuran *Opintotoveri*-lehdessä 1910- ja 1920-luvuilla. Vuonna 1935 Kansanrunousarkisto[146] järjesti suuren Kalevalan riemuvuoden kilpakeräyksen, jossa kohteena olivat tarinat ja syntykertomukset.[147]

Arkiston toteuttamien keruiden lisäksi aineistoa on kertynyt muidenkin tahojen keruutoiminnan tuloksena jo 1880-luvulta alkaen. Varhaisin tällainen SKS:n ulkopuolisten järjestämä keruu on vuosina 1886–1900 julkaistu kyselysarja, jossa asiaa harrastavia kansalaisia pyydettiin kirjoittamaan kuvauksia kotiseutunsa kansanelämästä. Hankkeen taustalla oli Suomen ylioppilaskuntain kansatieteellisen museon luojan ja intendentin Theodor Schvindtin vuonna 1886 perustama Muurahaiset-niminen seura. Sen tehtävänä oli kansanomaisten esineiden nimityksien sekä esineiden valmistamiseen ja käyttöön liittyvän sanaston ja perinnetiedon keruu. SKS julkaisi vuosina 1886–1900 samannimistä kyselylehteä ja keruuopasta kansatieteellisten kertomusten kerääjille.[148]

Suurin osa SKS:n arkistoon tallennetuista teksteistä on siis syntynyt vastauksina kysymyksiin, tiedusteluihin, muistelu- ja keruukehotuksiin. Kysymisen motiivit ja strategiat ovat vaihdelleet, mutta kiinnostus jaettuun tietoon ja menneisyyteen on ollut pysyvää.[149] SKS:n organisoima keruutoiminta oli tehokas keino vahvistaa modernisoituvan kansakunnan perustuksia: perinne osoittautui hyväksi materiaa-

145 1960-luvulta lähtien SKS:n arkisto on järjestänyt lukuisia elämäkertakeruita sekä ammattikuntiin, erilaisiin tapahtumiin, kokemuksiin ja teemoihin liittyviä keruita.

146 Kansanrunousarkisto alkoi muotoutua organisaatioksi vuoden 1935 kuluessa, ja siitä käytettiin aluksi nimeä kansantietousarkisto. Ks. Häggman 2012, 359.

147 Pöysä ja Timonen 2004, 228–242.

148 SKS:n arkiston keruutoiminta, ks. https://www.finlit.fi/fi/arkisto/luovuta-aineistoa/keruutoiminta.

149 SKS:n Perinteen ja nykykulttuurin aineistokokoelmat sisältävät suullista perinnettä, kansanmusiikkia, kansatieteellisiä kuvauksia, elämäkertoja ja muistitietoa tekstinä, kuvina ja ääninä. Ks. https://www.finlit.fi/fi/arkisto/perinteen-ja-nykykulttuurin-arkistoaineistot.

https://doi.org/10.21435/tl.282

liksi yhteisen suomalaisuuden symbolisessa konstruoimisessa. Tätä prosessia pidettiin laajasti myös välttämättömänä modernin kansakunnan kehittymisen ja tulevaisuuden kannalta.[150]

Runonkeruumatkojen rahoittajia

Monet runonkerääjät kiittävät matkakertomuksissaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa stipendistä tai ainakin mainitsevat matkakertomuksissaan sellaisen seuralta saaneensa. August Ahlqvist teki vuonna 1854 runonkeruumatkan Kaarle Sloörin kanssa Viipurin lääniin, Karjalankannakselle ja Inkeriin. Hän kirjoittaa, että rahat piti haalia tälle ”huvituksista köyhälle matkalle” usealta taholta. SKS ”määräsi” hänelle 50 hopearuplaa niistä varoista, jotka Savo-karjalainen osakunta oli seuralle lahjoittanut. Lisää kuitenkin tarvittiin:

> Tähän matka-rahaan lisäsi majisteri Tikkanen omista varoistansa lahjassa Seuralle 75 rupl. ja jälemmin Viipurinkin Kirj. Seura yhtä suuren summan. Minulla oli kumminkin tarkoituksena ei ainoastaan runojen kerääminen, vaan myös Inkerissä ja muuallakin Venäjän maassa löytyvien suomalaisten kieli-murretten tutkiminen, ja sen vuoksi kauempi aikaa matkalla viivyttävä kuin minkä mainituilla rahoilla olisi tullut aikaan. Tätä jälkimäistä tarkoitusta vasten määräsi Hänen Keisarillinen Korkeutensa Perintö-ruhtinas, Yliopiston Kansleri, Hänen annettavinansa olevista kanslerin-varoista matkakseni 300 ruplaa hop. Näin varustettuna voin runon-keruuta vasten kumppalinkin ottaa kanssani, ja oppilainen Kaarle Slöör on se, joka tälle huvituksista köyhälle matkalle uskalsi lähteä kerallani.

Ahlqvist kokosi yhteensä 500 hopearuplaa, joka Väinö Salmisen mielestä oli ajan oloihin nähden ”ruhtinaallinen” summa.[151] Ahlqvist ja Slöör kiersivät stipendien turvin kesäistä Inkerinmaata ja keräsivät yli 900 runoa. On selvää, että ilman stipendejä suurin osa keruumatkoista olisi jäänyt tekemättä tai ne olisivat olleet lyhyempiä ja suuntautuneet lähelle kerääjän kotiseutua.

150 Kivilaakso, Pesonen ja Taavetti 2022, 143–188.
151 Salminen 1934, 29.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Runonkeruumatkat olivat 1830-luvulta lähtien SKS:n toiminnan keskeistä sisältöä kustannustoiminnan ohella. Seura kannusti kansalaisia suomen kielen ja kulttuurin harrastamiseen ja myönsi stipendejä runonkeruumatkojen tekemiseen. Avustuksia myönnettiin sellaisten perinteenlajien tallentamiseen, jotka kuvastivat seuran toiminnan lähtökohtia ja tavoitteita ja jotka oli siten mainittu keruuohjelmissa ja suunnitelmissa. Aluksi, 1830-luvulta 1860-luvulle, tuki kohdennettiin kalevalamittaisten kansanrunojen ja satujen keruuseen, millä tähdättiin *Kalevalan* runoainesten täydentämiseen ja suomen kielen sanaston kartuttamiseen.[152] Vuosina 1845–1861 stipendin suuruus oli Martti Haavion mukaan keskimäärin 60 ruplaa.

Myös osakunnat olivat anteliaita: Pohjalainen, Länsisuomalainen, Viipurilainen ja Savo-karjalainen osakunta lahjoittivat varoja SKS:n keruisiin, jotka suunnattiin kunkin osakunnan ylioppilaiden omille kotiseuduille. Savo-karjalainen osakunta lahjoitti ”300 ruplaa hopiassa annettavaksi oppivaiselle eli majisterille”, joka lähtisi runonkeruuseen Savon ja Karjalan alueelle. Ylioppilaat rahoittivat matkoja myös itse: vuonna 1854 he kokosivat matkarahat kahdelle kansansävelmien kerääjälle. Innokkaimmat ylioppilaat lähtivät matkalle omin varoin, tai sitten rahaa koottiin esimerkiksi järjestämällä kirjalliset iltamat.[153]

Kalevalamittaisten runojen pääasiallisen keruun katsotaan päättyneen, kun Lönnrot luopui seuran esimiehen tehtävistä 1863. Runonkeruu oli ollut siihen asti vilkasta, mutta sitten arveltiin, että arvokkaimmat runot oli jo kerätty. Sen jälkeen, politisoituneella 1860-luvulla ja 1870-luvun alussa, rahoitukset suunnattiin kielikysymyksestä johtuen matkoihin, joilla tutkittiin suomen kieltä ja eri murteita tai koottiin aineistoa perinteen maantieteellis-historiallista tutkimusta varten. Suomen kieleen kohdistuvat keruut, sanastonkeruu, äänneoppi, murteiden tutkimus sekä lauseopilliset tutkimusmatkat saivatkin ylioppilaskerääjät liikkeelle sankoin joukoin.[154] 1870- ja 1880-luvuilla tuettiin erityisesti lauseopillisia tutkimusmatkoja sekä kansanrunouden tieteellisen tutkimuksen viriämisen ansiosta matko-

152 Sulkunen 2004, 198–199.
153 Haavio 1931, 31; Krohn 1931, 25.
154 Sulkunen 2004, 198.

https://doi.org/10.21435/tl.282

ja, joiden tavoitteena oli tallentaa entistä laveammin suullisen perinteen eri lajeja. Saaliiksi saatiin etenkin satuja, taikoja, sananlaskuja, sananparsia ja arvoituksia sekä muuta pienfolklorea ja kansanlauluja. Myös kertoja, perinteen taitaja itse, alkoi vähitellen kiinnostaa kerääjiä, samoin kertojan kotipaikka sekä se, keneltä hän oli suullista perinnettä oppinut. SKS:n pöytäkirjoista koottujen tietojen mukaan seura rahoitti vuosina 1830–1890 kaikkiaan noin 80 henkilön tutkimusmatkaa.[155]

Längelmäeltä kotoisin oleva Eemil A. Ekman oli lauseopillisella tutkimusmatkalla Kajaanin kihlakunnassa kesällä 1892 myöskin SKS:n myöntämällä stipendillä, jonka summa ei käy kertomuksesta ilmi. Matkatoverina oli hänen veljensä Heikki, joka ”pikakirjoitustaidollaan pitkin matkaa autteli kielennäytteiden muistiinpanossa ja erittäin haeskeli vastauksia siihen kysymyssarjaan, jonka ’Muurahaiset’ [ks. luku ”Ohjeita 1900-luvun alun kerääjille”] ovat tänä vuonna julkaisseet kansatieteen alalta”, kirjoittaa Ekman. Ekmanin mukaan stipendi kului suurelta osin matkoihin pitäjästä toiseen: ”Kuljimme kulmakunnasta toiseen alin-omaa etsien rahvaan seuraa kotosella, kylässä, kirkolla ja matkoilla.” Seitsemän pitäjän alueelle ulottunut yhdeksän viikkoa kestänyt reissu onnistui erinomaisesti. Matkakertomuksessaan Ekman kertoo paikkakunnista, joilla he tallensivat perinnettä ja murrenäytteitä, sekä mittavasta saaliista:

> Pitäjät, joissa kävimme, ovat Sotkamo, Kuhmo, Suomussalmi, Puolanka, Hyrynsalmi, Ristijärvi ja Paltamo, joista kolmessa ensiksi mainitussa viivyimme kauvimman. Säräisniemi jäi osaksi ajan puutteen tähden käymättä, osaksi myös sen vuoksi että se on toiseen murrealueeseen luettava, kuin äskenmainitut. – Kun aikaa oli käytettävissämme runsas viikko kunkin pitäjän osaksi, emme voineet erityisiä oleskelupaikkoja valita. Alueen laajuus, harva asutus, kulkuneuvojen huononpuolisuus ja murretoisinnoiden lukuisuus pakotti kuluttamaan aikaa paljon matkustamiseen. Satustipendiaattien tavalla kuljimme kulmakunnasta toiseen alin-omaa etsien rahvaan seuraa kotosella, kylässä, kirkolla ja matkoilla ja keräten murrenäytteitä. Näin saatiin kokoon kaikkiaan noin 140 satua ja satutoisintoa,

155 Rahoitusta saaneet kerääjät ks. Häggman 2012, 71–72; Sulkunen 2004, 198–199.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> sekä kirjoitettiin muistiin yli 700:n arvoituksen ja arvoitustoisinnon, useita uudemmilla ja vanhalla runomitalla sepitettyjä runoja ja lauluja sekä 30–40 taikaa. Saduissa ei liene kansanrunous-kokoelmiin uusia tarina-aineksia tullut, niillä on enempi kielennäytteiden arvo. Arvoituksista on useat kahdestikin kirjoitetut, koska niiden levenemisala oli määrättävä; tätä tarkoitusta varten on Lönnrotin Arvoituskirjaan tehty paljo reunamuistutuksia. Runoja ja taikoja otimme vain tarjottaissa vastaan, koska ne vähemmän kuuluvat päätyöhöni. Kansanrunoutta on enin Sotkamossa ja Suomussalmella. Viimeksi tapahtuneen keräyksen jälkeen näyttää siellä päin kansanrunoutta tuottava maaperä melkoisesti laihtuneen.

SKS:n sihteerin F. W. Rothstenin mukaan seuralla oli 1890-luvulla hallussaan enemmän runoja kuin millään muulla instituutiolla maailmassa. SKS maksoi keräyksistä edelleen pieniä palkkioita: vuonna 1891 keräyksistä maksettiin rahapalkkioina yhteensä 1 217 markkaa eli 5 500 euroa ja kirjapalkkioina 2 224 markkaa eli n. 10 000 euroa. Seuran moniin kustannushankkeisiin verrattuna summat olivat kuitenkin pieniä.[156]

1900-luvun alussa stipendiaattien keruumatkat harvenivat eikä SKS:n matka-avustuksia haettu siinä määrin kuin vielä muutama vuosikymmen aiemmin. Seuran kiinnostus kohdistui nyt kansatieteellisiin kuvauksiin, murresanoihin sekä ennen muuta kansankielen sanakirjan aineksien kokoamiseen E. A. Ekmanin johdolla.[157] 1890-luvulla myönnettiin kuitenkin vielä joitakin huomattavia stipendejä: muun muassa I. K. Inha sai vuonna 1894 tavanomaista suuremman apurahan matkaansa Venäjän Karjalassa, jossa hän valokuvasi Lönnrotin jalanjäljillä maisemia ja ihmisiä.[158] Stipendit vähenivät, koska käsitykset niin perinteestä, perinteenkeruun tavoitteista, menetelmistä ja tutkimuksesta kuin kerääjistäkin olivat muuttuneet.

156 Häggman 2012, 71–72, 107.
157 Häggman 2012, 74–90; Krohn 1931, 60–61.
158 Häggman 2012, 71.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Etelästä pohjoiseen, lännestä itään, monta kieltä ja murretta

Suomen eri murrealueilta kotoisin olleet stipendiaatit, runonkerääjät sekä murteen-, sanaston- ja lauseopin tutkijat löysivät haastateltavia miltei jokaisesta Suomen suuriruhtinaskunnan kolkasta sekä Venäjän Karjalasta, Inkeristä, Värmlannista, Norrbottenista ja Norjan Finnskogenista. Silloin tällöin kerääjät valittelevat kertomuksissaan omaa heikkoa kielitaitoaan tai kykyään ymmärtää murretta mutta sitäkin useammin sitä, että haastateltavat eivät osanneet suomen kieltä tai olivat unohtaneet sen. Tämä haastateltavia toiseuttava piirre ilmeni etenkin Venäjän Karjalassa, Inkerissä ja metsäsuomalaisten parissa.

Stipendiaatit Theodor Tallqvist ja Antti Törneroos kulkivat vuonna 1859 yhdessä Keski- ja Länsi-Inkerin kylissä. Heidän mielestään nekin inkeroiset, ”jotka asuvat Suomen uskoisten naapurina, rupeevat jo kieltänsä ja suomalaisuuttansa halveksimaan, liiotenkin nuori kansa”. Nuorisolta kuuli enää vain harvoin suomalaisia lauluja, sillä jos he osasivat venäjää, he puhuivat keskenään mieluummin sitä kuin suomea:

> Eräässä Inkeroisten kylässä oli korttieri-talomme nuori emäntä suuttunut niin Suomen kieleen, jott'emme mitenkään tahtoneet saada häntä sitä haastamaan. Jos kysyimme Suomen kielellä, vastasi hän aina venäjäksi, ehkä kyllä suomea taisi. Hän näkyi halveksivan anoppiansakin sen suomalaisesta pu'usta ja kielestä, eikä suvainnut sen suomen sanaakaan virkkavan lapsellensa, jonka hän oli kasvattanut ummikko-Venäläiseksi. Anoppinsa sitä vastaan näkyi ikäänkuin miniänsä kiusalla kieltänsä rakastavan ja otti aivan hyväksi, kuin me suomea puolustimme. Rukouksensakin Jumalan kuvan edessä piti hän suomeksi, jonka me akan tietämättä jouduimme kuulemaan; ja harvoin olemme niin harrasta ja liikuttavaista rukousta kuulleet.

Torsten G. Aminoff kävi Ruotsin ja Norjan suomalaismetsissä vuonna 1871. Useammassa kuin yhdessä kylässä hän huomasi väestön ruotsalaistuneen:

> Meskun kylä Norjan puolella oli jo niin tykkänään ruotsalaistunut, ett'en tavannut koko kylässä muuta kuin yhden ainoan 80 vuoden vanhan akan, joka vielä taisi puhua suomea. Peisalan kyässäkin oli kansa umpi-muuka-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> laista ja ainoastaan suomalainen raamattu, jonka Gottlund oli lahjoittanut talon nykyisen isännän isälle, muistutti peisalaisten entistä suomalaisuutta. Peisalassa käynnilläni lopetin matkustukseni Wermlannin muinoin mahtavassa, vaan nyt jo riutuvassa suomalaisessa siirtokunnassa.

Kielitieteestä kiinnostuneet stipendiaatit kirjoittavat havaintojaan suomen kielestä ja murteista tarkastikin (ks. myös luku ”Runonkerääjien toiveita ja tavoitteita” ja siinä J. Heikki Karhun ja F. Emeléuksen työskentelyn kuvaus). Ossian Grotenfelt tutki erityisesti Pohjois-Hämeen murretta, joten hän lähti seudulle kesällä 1873. Matkakertomuksessaan hän selvittää ensin käsityksiään Pohjois-Hämeen kielimurteen rajoista. Sitten hän muistuttaa, että Pohjois-Hämeen murre on savolainen murre:

> Mutta täällä on Savonmurre säilynyt paljon läheisempänä sitä alkuaan yhtä Karjalaista murretta, ja varsinkin johtuu (1835 vuoden) Kalevalan murre usein mieleen, kun tätä murretta kuulee. – Se on siis ollut minun päätarkoituksenani tämän murteen omituisuuksia esitellessäni, yhtä paljon verrata sitä Savon murteesen, kuin Eurén'in kieliopissa esiteltyyn kirjakieleen. Mutta kun ei mikään esitelmä Savon murteesta vielä ole ilmaantunut, ja minä en tarkoin tunne kuin Keski-Savon murretta (taikka vielä tarkemmin sanottu, sitä murretta, jota puhutaan Mikkelin läänin pohjois-osissa); niin olen vaan vertaillut Pohjois-Hämeen murretta tähän.

Kansanrunoudentutkijat eivät 1800- ja 1900-luvun vaihteessa kiinnittäneet tällä tavalla huomiota murrerajoihin, vaan heitä kiinnosti perinteen maantieteellinen kulkeutuminen ja tältä pohjalta syntyneet perinnealueet, jotka oli muodostettu historiallisten läänien ja maakuntien mukaisesti. Myös valtakunnan rajat ja uskonto vaikuttivat kieli- ja perinnealueiden syntyyn.[159] Perinteentutkimuksessa on usein käytetty apuna Suomen vuoden 1910 peruskarttaa, joka perustuu historiallisiin maakuntiin.[160] Kirjassa tarkasteltujen runonkerääjien matkat ja niiltä laaditut matkakertomukset on listattu maakuntajaon mukaan liitteessä 3.

---

159 Esim. Sarmela 1994.

160 Perinnealueet, ks. http://www.finlit.fi/fi/arkisto/perinteen-ja-nykykulttuurin-arkistoaineistot/tekstiaineistot/perinnealueet.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Pitkiä taipaleita

Runonkeruun edellytyksenä oli hyvä kunto: oli pystyttävä kulkemaan pitkiä matkoja vaikeakulkuisissa maastoissa ja huonoissa varusteissa, kestettävä paahtavaa paistetta, sadetta ja ukkosta, siedettävä nälkää ja sopeuduttava välillä surkeisiinkin majapaikkoihin. Runonkerääjät kulkivat kävellen, soutaen ja hiihtäen sekä kaikkia mahdollisia kulkuneuvoja käyttäen. Keruumatkojen vaivoja olivat väsymys, nälkä, unettomat yöt, syöpäläiset, ihmisten epäluulo ja epärehellisyys ja joskus jopa suora väkivalta. Stipendiaatit korostavat kuitenkin matkakertomuksissaan, että isänmaallinen suhtautuminen runonkeruuseen, positiivinen ja käytännöllinen elämänasenne, sopeutumiskyky ja hyvä huumorintaju sekä kurinalaisuus ja taivalluksen oikea rytmittäminen auttoivat hankaluuksissa.

Tässä luvussa matkavalmisteluista, matkareiteistä ja keruumatkojensa pituuksista kertovat M. A. Castrén, J. R. Tengström, F. F. Ahlman, L. A. Palonen, L. Pääkkönen, A. A. Borenius, V. Forsberg, J. H. Karhu, K. Hallio, F. W. Illberg, E. A. Ekman ja S. Paulaharju.

”Marche Route”

M. A. Castrén teki kesällä 1839 kaksiosaisen runonkeruumatkan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tukemana. Ensin hän suuntasi Kuopiosta Kajaaniin, sillä hänen oli ”välttämättömästi” päästävä neuvottelemaan kerättävistä runoista Lönnrotin kanssa. Lönnrot ei kuitenkaan ollut juuri silloin Kajaanissa, joten häntä odottaessaan Castrén teki mutkan Kaavin, Liperin, Juuan, Nurmeksen ja Sotkamon kautta. Hänen tarkoituksenaan oli ”koota lisiä suomalaiseen mytolo-

https://doi.org/10.21435/tl.282

giaan”, kerätä jumalaistaruja, vanhempia historiallisia kansantaruja ja satuja sekä ”hankkia kaikenlaisia selvityksiä Kalevalaan”. Matka tuottikin hyvän tuloksen: ”joukon jumalaistarullisia kertomuksia ja historiallisia kansantaruja sekä kielitieteellisiä huomioita”.

Heti matkalta palattuaan hän lähti uudelle matkalle Vienan Karjalaan Johan Robert Tengströmin kanssa. Tengströmin ruotsiksi kirjoittamassa ja osin epäselvässä matkakertomuksessa on luettelo ja karttapiirros niistä paikkakunnista (”Marche Route”), joissa he kävivät. Kylän tai pitäjän nimen perään hän on merkinnyt, kuinka monta virstaa paikkakuntien välillä oli:

Kuhmo kyrka
Kuhmonjemi ¼ mil
Lammas 6/4
Kesselä 5/4
Kolvasjärvi 3 första Ryska byn
Repola 1½ Kyrkoby
Omelia 5/4
Roukola 1 ¾
a) Minoa 5. NB. då man for med båt 2 mil Verst.
Tetriniemi 11 sjöväg samt 6/4 vandring
Lusmanlahti 9
Luvajärvi 10
Kontokki 15
Kostamus 20
Wuokiniemi 10
____islahti
Lonkka

a) Härifrån tågade vi genom följande byar:
Ristiniemi 6 Verst (Från denna by är tilla Akonlahti 15 verst sjöväg)
Lusmanlahti 5 (Första byn i Wuokinjemi socken)
Munakonlahti 5
Akonlahti 5
Wuokinsalmi 15
Kivijärvi 20 (från Kivijärvi till Wuokiniemi är 3 mil)
Latvajärvi 10
Tschenanjemi 20
Wuokiniemi 5 (Kyrkoby)
Pongarlax __

https://doi.org/10.21435/tl.282

Wuonislahti 20
Jyvilahti 40
Uchtuva 20
Röhö 40
Waarakylä 20
Skita 24 (NB. genom Valasjoki)
Saari 10
Sohjolansuu 40
Laitasalmi 20
Oulungansuu 30

Castrén on paikkakuntien nimeämisessä suurpiirteisempi kuin matkakumppaninsa, joka muillakin matkan osuuksilla luetteli tarkasti kaikki kylät, joissa he kävivät. Castrén kirjasi vain paikkakunnat: Repola, Miinoa, Lusmanlahti, Vuokkiniemi, Akonlahti, Latvajärvi, Vuonninen, Jyvöälahti, Uhtua, Tuoppajärvi, Pääjärvi ja Kuusamo. Tengströmin merkintöjen mukaan he taivalsivat tällä matkalla jalan ja vesitse yhteensä noin 450 virstaa eli 480 kilometriä. Kun niihin lisää Castrénin alkukesällä Savossa ja Suomen puoleisessa Karjalassa kulkemat kilometrit, matkan pituus tuplaantuu.

Reppu selässä ja ruojut jalassa

Frans Ahlman lähti pariksi kuukaudeksi runonkeruuseen Savoon kesällä 1858. Hänen matkakertomuksensa alku kuvastaa ensi kertaa runonkeruuseen uskaltautuneen nuoren miehen jännittynyttä ja toivorikasta odotusta matkan tuloksista: miten olla ja elää matkalla niin, että keruu onnistuisi toivotulla tavalla:

> Kirkkahasti paistoi päivyt ja poltti poikien hartioita astuskellessansa mieluisan mutta työlääksi kuvastetun matkansa ensi askeleita, luuletellen ja arvellen, miten olla kuin elää saadaksensa työnsä ja toimensa senlaiselle kannalle, että asiat parhain päin kävisivät ja saaliit jokseenki vastaisivat toimituksen tarkoitusta sekä niitä vaatimuksia, joihin tänlainen yritys sitoupi.

Toivorikkaina ylioppilaat lähtivät useiksi viikoiksi keruuretkilleen. Matkavarusteet tai muut käytännön asiat eivät heitä ilmeisesti huoles-

https://doi.org/10.21435/tl.282

tuttaneet, koska niistä ollaan kertomuksissa perin vähäsanaisia. Moni stipendiaatti lähtikin isänmaalliselle asialleen vaatimattomin ja vähäisin varustein.

Jotkut stipendiaateista olivat varusteissaan tarkempia. Teologian ylioppilas Lars August Palonen Nakkilasta päätti lähteä runonkeruuseen Satakunnan ”luode kulmalle” kesällä 1859. ”Vaan päätöksistä ei vielä mitään synny”, hän kirjoittaa ja jatkaa, että ”tarvitsee vähän ensin varustellakin itsiänsä, lähdettäköön ratsastain taikka jalkapatikassa”. Varustukset eivät olleet suuret useamman viikon matkalle: hän teetti kuitenkin repun selkään ja ruojut jalkaan ja pani päähänsä patalakin puuttuessa guttaperkkalakin (”Gutta percha”).

Runonkeruun syihin ja tavoitteisiin perehtymättömät lähipiirin ihmiset suhtautuivat matkalle valmistautuvaan kerääjään usein penseästi, kummeksuen ja epäluuloisesti. Matkavalmisteluja tehdessään Paloselle kävi selväksi, etteivät asiaan vihkiytymättömät ymmärtäneet hänen matkansa tarkoitusta. Kotiseudullaan Nakkilassa ajateltiin hänen ”jotain pahuutta” tehneen yliopistossa, josta rangaistukseksi hänet oli määrätty ”vantraamaan” pitkin maita ja mantereita. ”Kukapa hullu vapaasta tahdostansa senkaltaiselle matkustukselle antauisi, on tottakin jotain koiruutta tehnyt”, hänelle oli sanottu. Viimein epäilijät uskoivat jotenkuten keruutyön tarpeellisuuteen ja varustuksetkin alkoivat olla koossa. Mutta koska hän teki matkaa yksin ja saattaisi ”joutua jonkun pahan ihmisen pariin, outoin paikkoihin ja vieraisin ihmisiin”, tarvitsisi hän ”turvan”. Turvaksi kelpasi ”maan mainio pihlajainen sauva, joka ulkonäöltäkin jo pelätti jokaista, ja papinkirja, jota en sentään tarvinnut”.

Näin vaatetettuna ja varustettuna Palonen lähti ”mailmalle” 3. kesäkuuta ja palasi 7. heinäkuuta. Ihmiset katselivat oudoksuen tätä vierasta ”reppu-ryssää”, sauvalla varustettua kulkijaa. ”Jos tämä oli heille outoa, olipa minun itsekki ikävä olla, näin yksin ollessani, kun ei ollut ketään kelle tuntoni olisin ilmoittanut ja jonka kanssa ajatuksiani olisin vaihetellut”, kirjoittaa Palonen. Satakunnassa oltiin kovin epäluuloisia hänen aikeitaan kohtaan, ja muuallakin runonkerääjiin suhtauduttiin usein epäilevästi. Satakuntalaiset ajattelivat hänen olevan pahantekijä ja roisto, vaikka hän yrittikin selittää heille matkansa todellista tarkoitusta. Sekin herätti paikallisissa hämmennystä, kun Palonen teki matkaa rattailla.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Matkalle varustauduttiin matkan päämäärästä, ajankohdasta, pituudesta sekä kulkijan varallisuudesta ja kokemuksesta riippuen. Lauri Pääkkönen oli kansakoulunopettaja ja kirjailija ja yksi Venäjän Karjalassa käyneistä runonkerääjistä. Hän teki matkan sinne kesällä 1892. Tärkeimmät varusteet matkalla olivat passi ja pitkävarsisaappaat. Heinolasta matkalle lähtenyt Pääkkönen haki passin Mikkelistä ja saappaat Lieksasta. Passi takasi, ettei kerääjää pidätetty pahantekijänä tai agitaattorina. Mukaan hän otti myös vähän lääkkeitä ja evästä, juustoa, makkaraa ja voita. Matkusteleminen Vienan mailla oli hänestä todellista urheilua, joka vaati hyvää kuntoa. Tarpeeton "matkasäly" jätettiin kotiin ja taipaleelle otettiin vain välttämättömin selkäreppuun pakattuna. Nämä olivat vaatimuksia, jotka jokainen matkaaja joutui "Euroopan orpokulmilla" myöntämään:

> Sillä siinä maassa kulkijan ei pidä säikähtää, jos kuulee, että nyt on edessä kahden ja vaikkapa neljänkin peninkulman kylänväli, taloton taival ja tienä kangaspolku tai kivikkoharjanteita kiertelevä sekä tuolloin tällöin virstamääriäkin pitkät suoportaat, yksi tai kaksi päittäin asetettua pitkuspuuta yli nevan. On kyllä monta reittiä, jotka voi mukavasti veneellä kulkea, mutta se ei kuitenkaan aina käy päinsä, vaan täytyy aika-ajoin suoriutua maisiin matkoihin. Vienan Karjala on nimittäin liikenneoloihin katsoen niitä Euroopan orpokulmia, joille ei ole toistaiseksi suotu yhtään syltä maantietä. Vienan karjalaisten liitto pani kyllä aikoinaan siellä alulle tienteon ja saikin jo rakennetuksi Vuokkiniemen välimaalle 900 syltä tietä, kun tuli kielto, ettei saa metsää haaskata tielinjoja aukoessa(!). Ja se on toistaiseksi Vienan Karjalan ainoa maantie.

Vaikka vaellus Vienassa olikin hankalaa, saattoi se tottuneelle ja hyvin varustautuneelle matkustajalle olla Pääkkösen mukaan todellista nautintoa:

> Jos kuljemme maisia matkoja, suovat jylhät salot omituisuuksineen niin paljon mielenkiintoa sivistyskeskuksien hälinässä kiusaantuneelle ihmismielelle, että aivan huomaamatta virstat jälelle jäävät. Rattoisa keskustelu oppaan kanssa, hänen selostuksensa tähän ja tuohon niemeen, saareen, kangaslaiteeseen liittyvistä muistoista – milloin ne ovat tajuttavia, milloin salaperäisiä luonteeltaan – siellä täällä tien vierillä tepasteleva tai edessämme lentoon pyrähtelevä Metsolan siipikarja taikka näkyvät merkit metsänkuninkaan liikehtimisestä, kaikki ne ovat omiansa mielenkiintoamme lisäämään ja matkan viehätystä enentämään.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kolmikko kiertää Vienaa

A. A. Borenius lähti keväällä 1872 Venäjän Karjalaan runonkeruumatkalle ”kahden apumiehen”, kandidaatti Axel Bernerin ja Arvid Genetzin, kanssa. Matkan juoksu oli seuraava:

> Runojen paras säilymäpaikka on, niin kuin tiedetään Maanseljän itäiset vieremät eli Venäjän puolisen Kemin latvojen seutu varsinkin Kuittijärven ympäristö, jonne siis Seuran hyväksymän matkakaavan mukaan oli lähteminen. Yhdyttyämme Kuopiossa ja sieltä lähdettyämme Kesäkuun 22 p:nä tulimme Juhannus-aamuna Kajaaniin ja seuraavana päivänä iltapuolella Hyrynsalmeen. Täältä jatkettiin matkaa veneellä pohjaiseen ja itään päin Hyrynjärveä, Aittojokea ja Vuokin vesiä myöten sekä Maanseljän poikki ensimmäiseen Venäjän puoliseen kylään, johon saavuttiin Kesäkuun 28 päivänä.
>
> Tämä kylä, Kivijärvi, on pieni eikä runoista rikas, jonka tähden katsottiin paraaksi kohta erota, niin että Genetz yksin jäi Kivijärveen ja sieltä suoraan meni Vuokkiniemen kirkonkylään, jota vastaan Berner ja allekirj. poikkesimme länteen päin Latvajärveen, johon Kivijärvestä on kymmenen virstaa maamatkaa.

Latvajärveltä Borenius ja Berner jatkoivat Venehjärvelle. Samaan aikaan Genetz oli ollut Vuokkiniemessä. Yhdessä he taivalsivat sieltä Jyvöälahteen ja Uhtuaan. Siellä pari päivää työskenneltyään Berner ja Genetz lähtivät eteenpäin vesiä myöten käyden ensin pienemmissä kylissä Luusalmessa ja Nurmilahdessa sekä sitten Jyskyjärvessä, Suopassalmessa ja Paanajärvellä, josta ”pohjaiseen päin kääntyen tulivat Kurkeen ja viimein Suolapohjaan, Tuoppajärven eteläpäähän”. Borenius oli jäänyt vielä Uhtuaan erään loitsijan tähden, mutta oli jatkanut matkaa ”pienempäin metsäkylien” kautta Tuoppajärvelle ja Suolapohjaan. Siellä hän huomasi tulleensa ”varsinaisen runo-alan ulkopuolelle ja suuntasi takaisin Uhtuaan, jossa tiesi olevan Pertun päivän praasniekat. Uudestaan matkaan lähdettyään hän kulki Tsiksan, Haikolan ja Sompajärven kautta Suolapohjaan, johon ”matkakumppalitkin” seuraavana päivänä saapuivat.

Kauniin Tuoppajärven maisemissa kumppanusten reitti oli seuraava:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Kulkien Tuoppajärveä myöten kävimme täten Kuorilahdessa, Kiisjoessa, Skiitassa, Valasjoessa ja Kokkosalmessa; Genetz Kiisjoessa erosi kulkien maitse Vaarakylän, Suuren Järven, Käpälin ja Kananaisien kautta, jotka ovat Tuoppajärvestä länteen päin, Sohjenansuuhun. Täällä yhdyttyämme mentiin yhdessä Oulungansuuhun sekä Oulungan jokea myöten Kuusamon Paanajärvelle, josta matkakaavan mukaan olisi pitänyt mainitun pitäjän kautta pyrkiä Piston latvoille. Pian kuitenkin huomattiin, että tämmöinen matka omassa maassa, jossa ei matkakirjeistämme apua ollut, olisi käynyt kovin kalliiksi, eikä ollut vastaavata toivoa saaliista, päättäen saaduista tiedoista sekä kokemuksestamme Paanajärvellä. Sentähden palasimme samaa tietä Oulunkaan ja Sohjenansuuhun, josta länteen päin kääntyen tulimme Kananaisiin ja Tuhkalaan. Tässä taas erottiin niin että Berner ja Genetz yhdessä menivät Suvantoon, josta B. yksin jatkoi läntistä suuntaa Koljolaan eli Tiirovaaraan, vaan G. poikkesi pohjaiseen Kiimasjärveen ja sieltä jokea myöten (etelään päin) meni Pistojärveen. Siellä allekirj:kin hänen kanssaan yhdyin käytyäni Akkalassa ja Ohdassa, jotka Tuhkalasta eli Tuhkaisista etelään päin ovat. Berneriä odottamatta lähdettiin sitten kohta Vuonniseen, sinne päästäksemme Iljan päiväksi, joka oli torstaina Elokuun 1 p:nä; seuraavana päivänä, 2:na, B. sinne saapui.

Yhtä tarkasti Borenius tekee selkoa hengästyttävän loppumatkan reitistä ja kokemuksista:

> Matkastamme ei ole enää paljo lisättävää. Kiiteeltä oli Berner sen leveän petäjäkankaan poikki, joka täällä on veden jakajana, mennyt Roukkulaan ja sieltä Omeliaan sekä Repolaan, josta hän kävi Kolvasjärvessä ja Pläkkäjässä. Genetz ja allekirj. tulimme Kenttijärvestä Kostamukseen, Kontokkiin ja Luvajärveen sekä sieltä eri teitä Nokeukseen, joka on suuren Nuokkijärven länsipäässä, Genetz Vonkajärven kautta, allekirj. Kiimasjärven kautta.
>
> Nokeuksessa tiemme taas erosivat: Genetz meni ensin Pääkönniemeen, josta hän vielä kerran palasi Nokeukseen tavatakseen erästä, hyväksi laulajaksi kiitettyä Harkoista Laria, vaan turhaan, koska mies yhä viipyi kaukaisella metsästysretkellä, sekä sitten kaakkoiseen päin Lietmaan, Tsolmoon ja Suureen Järveen; allekirj. vielä jatkoi matkaa itään päin Tsirkkakemiin ja Kellovaaraan, josta samoin tulin Lietmaan ja Suureen Järveen. Yhdessä mentiin sitten Tiiksijärveen (edellisestä etelään), Muujärveen ja Omeliaan (länteen) sekä Repolaan, ja Elokuun 20 p:nä yhdyimme Lentierassa Bernerin kanssa, joka aikaa käyttääkseen oli sinne ennen mennyt.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Vielä olivat Himolan pohjaispuolella olevat kylät käymättä, vaan rahat olivat jo loppumaisillaan jaa toisetkin tärkeät seikat kehoittivat tähän pysähtymään, jota luulimme sitä enemmällä syyllä voivamme tehdä, koska edellisenä kesänä jo oli Himolan seudulta saatu mitä oli arvollisempaa toivottavana. Elokuun 21 p:nä iltaisella siis astuttiin veneeseen; kokka käännettiin kotimaahan päin, ja seuraavana päivänä jo saimme sivistynyttä seuraa nautita. Mitä jyrkempi tämä muutos oli sitä mieluisempikin, enkä voi olla kumppalien ja omasta puolestani erittäin kiittämättä siitä ystävällisyydestä ja kohteliaisuudesta, joka Pankakosken ruukilla sen hallitsijalta metsäherra Neoviukselta meille osaksi tuli.

Kolmikon kesämatka Karjalaan kesti kaksi kuukautta. Matkan kilometrimäärästä ei ole tietoa, mutta kuvauksen perusteella ymmärtää, että pitkä se oli. Kotiin oli mukava palata, koska siellä sai nauttia ”sivistynyttä seuraa” ja siellä kohtelu oli ystävällistä ja kohteliasta.

10 pitäjää, 80 kylää

Monet muutkin runonkerääjät ylsivät mittaviin suorituksiin kilometreissä. Vihtori Forsberg (myöh. Alava) teki kesäisen runonkeruumatkan Etelä-Karjalaan ja Etelä-Savoon kesällä 1890. Hän lähti taipaleelle 10.6. ja palasi 26.7. Noin seitsemän viikkoa kestäneen matkansa aikana hän kävi kymmenessä pitäjässä ja noin 80 kylässä. Kun hän oli kuullut saaneensa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta matkastipendin kansanrunouden keräämistä varten Etelä-Karjalassa, hän oli ensin aikonut kulkea vain Karjalan puolella niissä pitäjissä, joista oli toistaiseksi kerätty runoja vain vähän. Varsinaista matkasuunnitelmaa tuumiessaan hän kuitenkin huomasi, että oli hyvinkin tarpeellista käydä myös muutamissa Etelä-Savon pitäjissä: niinpä hän sisällytti matkaansa kyliä myös sieltä. Hän lähti matkaan Virolahdelta ja tuli ensimmäiseksi Säkkijärvelle, jossa hän kävi kaikissa ”rantamaantien” kylissä. Sieltä hän taivalsi Viipurin pitäjään, jossa suunta vaihtui hyvää kertojaa metsästäessä:

> Mutta silloin ei enää sopinut ranta-maantietä marssia, sillä olisi joutunut liian lähelle Viipuria, niin että arvelin olevan parasta poiketa ylämaihin päin. Niin kuljinkin jo Viipurin ja Lappeenrannan välin keskitienoille,

https://doi.org/10.21435/tl.282

> aina Lautalan kylään asti, mutta siellä sain kuulla eräästä ruotumummosta, vanhasta eukosta, jonka sanoivat osaavan kaikenlaisia vanhoja tarinoita. Hän kuului asuvan Rakkolanjoella, joka on eräs kylä likempänä Viipuria, ja häntä tavatakseni käännyin hiukan takaisin päin. Matkani suunta siten muuttui; tulin kulkemaan Saimaan kanavan varsia osaksi. Pian kuitenkin poikkesin entisille urille ja vähän jälkeen Juhannuksen olin Lappeenrannan seutuvilla. Sieltä käänsin matkani itään päin, Joutsenon pitäjää kohden, ja heinäkuun toisena päivänä olin jo aivan Lapveden ja Joutsenon rajalla, eräässä Saarniala-nimisessä kylässä.

Forsbergin ollessa Saarnialan kylässä erään sadunkertojan pakeilla puhkesi yhtäkkiä niin valtava myrsky, että se pani ”tuvan nurkat rutisemaan, repi katot, kaatoi aidat”. Seuraavina päivinä ihmiset päivittelivät pahaa myrskyä ja sen aikaansaamia tuhoja niin hartaasti, että Forsberg oli ”vähällä ruveta päivittelemään, veiköhän se myrsky sadutkin joka miehen päästä, kun ei niitäkään enää tahtonut löytyä”. Matka jatkui Joutsenoon, sieltä Jääskeen, Imatralle, Lappeenrantaan ja Lemille, jossa hän kulki ”kierrellen kaarrellen läpi koko pitäjän”. Seuraavaksi hän joutui Savitaipaleelle ja lopuksi Luumäelle, jossa viipyi viikon verran ennen kuin lähti takaisin Virolahdelle. Taivalletun matkan pituus oli kuvauksen mukaan satoja kilometrejä. Forsberg arvioi matkan onnistuneen hyvin: ihmiset olivat ”erinomaisen hyväntahtoisia, muutamin paikoin hyvin vieraanvaraisiakin”. Matkarahat riittivät, sillä yksikään kertoja ei vaatinut maksua kertomisestaan. Saaliskin oli hyvä: keräelmää karttui noin 1 700 numeroa kansan kertomaa tietoa.

Forsberg teki pitkän tutkimusmatkan myös Länsi-Inkeriin ja Tveriin vuonna 1895. (Ks. luku ”’Valkopäät’ Tverissä”.) Ennen Tveriin lähtöään hän muutti nimensä Alavaksi. Hänestä tuli kielitieteilijä, joka tutki erityisesti suomalais-ugrilaisia kieliä ja kansanrunoutta.

Satoja kilometrejä murteen ja virsien perässä

J. Heikki Karhu teki murteentutkimusmatkan SKS:n stipendillä Keski-Pohjanmaalle kesällä 1894. Hänenkin kertomustaan lukiessa on hämmästeltävä, kuinka pitkiä matkoja perinteenkerääjät ja kielentutkijat saattoivat kulkea. Karhu lähti heinäkuun alussa erään tove-

https://doi.org/10.21435/tl.282

rinsa kanssa laivalla Oulusta Raaheen, josta he sitten aloittivat varsinaisen matkan jalkapatikassa rannikkoa pitkin Pyhäjoelle ja sieltä jokivartta eteenpäin Merijärven kirkolle. Siellä muutaman päivän viivyttyään he taivalsivat taas Pyhäjoen jokivartta edelleen Oulaisiin ja Haapavedelle.

> Haapavedellä viivyin muutamia päiviä ja jatkoin sitten matkaani koillista kohti Piippolaan ja sieltä Pulkkilaan, josta poikkeusin Siikajoen varrella oleviin Vuornan ja Sippolan kyliin, joissa sanottiin puhetavan alkavan erota. Täältä kulin edelleen Kestilään, Säräisniemelle ja Vaalaan, josta sitten käänsin matkani Oulujokea alaspäin Utajärvelle.

Utajärveltä Karhu kulki Muhoksen Ylikylän kautta Muhoksen kirkolle ja sieltä jokivartta pitkin Ouluun. Oulusta hän lähti pohjoiseen saadakseen selville murteen pohjoisen rajan. Ensin hän kulki Iihin, mutta koska ei ”mitään eroavaisuuksia tällä matkalla huomannut”, hän jatkoi matkaa Olhavaan ja Kuivaniemelle, sieltä Simojoelle ja edelleen Simon kirkolle tehdäkseen havaintoja myös tämän murteen omituisuuksista.

Jonkin aikaa Simossa ja Kuivaniemellä viivyttyään hän palasi Iihin jatkaakseen matkaa Iijokea ylöspäin ja ottaakseen selville, kuinka kauas murteen raja jokivarrella ulottui. Karhun mukaan samaa murretta jatkui ”noin 4 penikulmaa Iijokea ylöspäin, jonka jälkeen siinä, hetki kun Pudasjärvelle tultiin, alkoi esiintyä yhä enemmän Savon murteen omituisuuksia”.

> Pudasjärveltä jatkoin matkaani sydänmaitten kautta Utajärvelle ja sieltä Muhokselle ja Ouluun.
>
> – –
>
> Vielä tein pienemmän matkan Oulujoen eteläpuolella, käyden Limingassa, Temmeksellä, Franttilassa ja Paavolassa, joten sain selville kieliolot Siikajoen varrella. Paavolasta kävin vielä Vihannissa ja Kilpualla, josta palasin takaisin Lapin kylään ja sieltä Ruukkiin. Ruukista palasin sitten rautatietä Ouluun.

Karhu kirjoittaa kulkeneensa laivamatkaa lukuun ottamatta näillä matkoilla noin 80 peninkulmaa, joka tarkoittaa yli 855:tä kilometriä. Matka-aika oli seitsemisen viikkoa. Näin ollen hän taivalsi viikossa keskimäärin 122 kilometriä ja päivässä 17 kilometriä. Kertomuksesta

https://doi.org/10.21435/tl.282

käy kuitenkin ilmi, että joissakin kylissä hän viipyi muutamia päiviä, joten kuljettu matka on ollut joinakin päivinä huomattavasti pitempi.

Hämmästyttäviä ovat myös K. Hallion kulkemien matkojen pituudet Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla, Lounais-Suomessa ja Inkerissä vuosina 1894 ja 1895. Kesällä 1894 hän suuntasi ensin Keski-Pohjanmaalle käyden "Kauhavalla, Lappajärvellä, Vimpelissä, Vetelissä, Kaustisissa, Ullavalla, Toholammilla, Kannuksessa, Ylivieskassa, Nivalassa, Himangossa, Lohtojalla, Kälviällä, Kokkolassa ja Pietarsaaressa". Palattuaan Pohjanmaan matkalta hän lähti Lounais-Suomeen, jossa kävi "Ahlaisissa, Porissa ja Porin maaseurakunnassa, Nakkilassa, Kiukaisissa, Eurajoella, Raumalla ja Rauman maaseurakunnassa, Honkilahdella, Hinnerjoella, Laitilassa, Vehmaalla, Uudessakaupungissa, Uudenkirkon pitäjässä y. m.". Lisäksi hän kävi Turussa ja sen ympäristössä.

Samana syksynä hän lähti Etelä-Pohjanmaalle ja kävi Isossakyrössä, Ylistarossa, Seinäjoella, Ilmajoella, Laihialla sekä ruotsalaisissa Pirttikylässä, Öfvermarkussa, Petolahdella, Mustasaaressa ja Bergössä. Vuonna 1895 Hallio muutti "virkaan" Inkerinmaalle Valkeakirkon seurakuntaan. Inkerissä hän jatkoi virsitutkimuksiaan keräten tietoja useilta paikkakunnilta.

24 pitäjää

Koulunopettaja F. W. Illberg teki kymmenviikkoisen kansansävelmien keruumatkan SKS:n stipendillä Etelä-Savoon vuonna 1866. Hän lähti 12. kesäkuuta Helsingistä ja palasi 19. elokuuta. Matka taittui jalkapatikassa ja vesitse. Heinäkuun alkupäivinä hän tapasi Savitaipaleella Europaeuksen, jonka kanssa hän teki retken Kärnäkoskelle, Partakoskelle ja Suomenniemelle. Illberg teki myös soutumatkan Saimaalla erääseen saareen. Hän souti sinne edestakaisin suuressa myrskyssä tavatakseen kaksi soittoniekkaa, joiden sanottiin osaavan paljon vanhoja sävelmiä, mutta matka osoittautui turhaksi: hän oli jo kuullut ne naapuripitäjissä. Ilma, joka tähän saakka oli ollut sangen kaunis, muuttui "rajuksi ja tukalaksi, alinomaa oli sadekuuroja ja väkeviä tuulenpuuskia", niin ettei Illberg voinut päästä yli Taipalsaareen. Vastoinkäymisiä helpotti se, että hän tapasi Lemillä erään myllärin, joka oli taitava soittoniekka.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Illberg tapasi matkallaan useita eteviä soittajia. Hän palasi kotiin mukanaan 140–150 ”muistoonpantua sävelmää”. Matkakertomuksessaan hän kertoo ”paraikaa” sovittavansa sävelmiä pianolle, ”jonka jälkeen tahdon kaikki puhtaaksikirjoittaa, ennenkuin jätän ne Seuran arvosteltaviksi”. Illbergin kokemukset matkalta olivat matkakertomuksen perusteella kaikin puolin mukavat ja stipendi riittävä johtuen hänen tapaamiensa ihmisten vieraanvaraisuudesta:

> Parhaan taitoni ja parhaan kykyni mukaan olen kokenut muistoonpanna niin monta sellaista vanhaa ja harvinaista sävelmää kuin mahdollista ja kun ulotin matkani 24 pitäjään, siis paljon Etelä-Savon ulkopuolelle, luulin sillä vaan tekeväni Seuralle suuremman palveluksen, etenkin kun matkarahani juuri riittivät sen suuren vieraanvaraisuuden ja hyväntahtoisuuden vuoksi, jota melkein kaikkialla sain nauttia ja kokea herrasväen ja rahvaan, sukulaisten, tuttujen ja tuntemattomien puolelta.

Venekunnasta toiseen

Eemil A. Ekmanin (myöhemmin Tunkelo) kuusi viikkoa kestänyt lauseopillinen tutkimusmatka Kajaanin seuduilla kesällä 1896 taittui suurimmaksi osaksi vesitse. SKS:lta saatu matkaraha taskussaan hän lähti reissuun kotoaan Längelmäeltä rautateitse Kuopioon, jossa hän tapasi maisteri Niemen. Yhdessä he lähtivät höyrylaivalla Kallavettä pitkin pohjoiseen: ”Matkahuvina silmillä kauniit maisemat ja korvilla Savon tuore ja raikas kieli.”

Ekmanin matka taittui sujuvasti: hän lyöttäytyi uuteen venekuntaan aina, kun se oli hänestä hänen lauseopillisten tutkimustensa kannalta tarpeellista. Matkan alkuvaiheisiin kuului venematka Emäjokea pitkin Oulusta palaavien kiantalaisten tervamiesten kanssa. Vastatuuli ja polttava pouta hyydytti kumppaneiden ja kiantalaisten puhehalut, mutta iltahetkinä kevenivät mielet ja puhettakin riitti:

> Ja kun vihdoin Kiannan pitkä koskijakso oli noustu ja 21:nnen päivän illalla tavallisissa maatapanoissa saavuimme ”Jalon niskaan” Kiantoselän rannalla, kevenivät mielet. Pitkä, raskas ylämaa oli kuljettu, kotovesiä lipui tervainen keula. – Yö, tyyni, lämmin ja valoisa, jona kuljimme yli laajan selän venemiesteni kotiin, oli Pohjolan ihanimpia. Kun venevalka-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> masta vihdoin nousimme vaaralle, taloon, niin aurinko, jonka vähittäistä laskemista olin ihaillut selällä kuljettaissa, iloisesti meille lausui hyvät huomenet tervetulijaisiksi vaaran takaa! – Talonväen lauseita noukin toista vuorokautta.

Ekman viihtyi mainiosti veneissä, joista löytyi hyviä haastateltavia ja jotka kulkivat usein yhtä matkaa kuin ”juhlakulussa ainakin”:

> Seuraavana päivänä kuljimme pitkin Emäjokea Hyrynsalmen ja Ristijärven pitäjien lävitse Paltamon rajalle Uuraan kosken niskaan. Hyrynsalmen kirkolta yhtyi seuraamme joitakuita Hyrynsalmen veneitä ja Uuraalla rirstijärveläisiä, m. m. sain nyt kuulla Pyhäjärveläisten puhetta, joka oli minulle uutta; tämä kyläkunta on näet erillään vesi- ja maanteistä, sydänmaissa Kuhmon rajalla. – Kun lyhyt yö oli vietetty nuotiolla Uuraan kosken niskassa, soluteltiin aamunkoitteessa, sumun hieman hälvettyä, Kiehimänjokea alas. Alapuolelta Leppäkoskien virtailee tämä leveä virta tyvenemmin, mutta siltä vuolaana ja voimakkaana; korkeat ovat äyräät kahden puolen, metsän peittämät. Olipa kuin juhlakulkueessa olisi ollut, kun vene veneen perästä tuli tätä väylää alas päin, kaikki tarkimmasti noudattaen samaa varovaista liikuntatapaa, kuten juhlakulussa ainakin. Juhlallisen tyven oli aamukin, tyven Oulujärvikin, kun sen siintävä ulappa meille levisi suuruspäivissä kesäk. 27:ntenä p:nä. – Iltapuolella jäin venekunnasta Neuvosenniemeen, josta samana iltana höyrylaivalla saavuin Paltaniemen kupeelle.

Paltaniemessä Ekman lepäili pari päivää ”suomenkieltä ja sen tutkimusta suosittelevassa Lönnbohmien perheessä”. Tästä perheestä olivat kotoisin kirjailija ja kansanperinteen kerääjä O. A. F. Lönnbohm, joka käytti kirjailijanimeä O. A. F. Mustonen, sekä hänen veljensä Kasimir ja Eino Leino. Sieltä Ekman jatkoi matkaa Kajaanin kautta höyrylaiva Eljaksella Sotkamoon, jossa hän liittyi Oulusta palaavien kuhmolaisten joukkoon. He kulkivat Ontojokea ja sen koskia ylös Katerman pyörteelle. Ekman kulki edestakaisin tervaveneissä ja laivoissa Ontojokea ylös ja alas. Heinäkuun 7:ntenä päivänä hän oli toistamiseen Ämmäkosken varrella, Kajaanissa. Sieltä hän meni uudestaan Lönnbohmien perheeseen neljäksi päiväksi, jonka jälkeen hän asettui viikoksi Kajaaniin sikäläiseen reservikomppaniaan, koska siellä oli hyviä haastateltavia, ”miehiä kaikista kihlakuntaan kuuluvista pitäjistä”. Sen jälkeen kuusiviikkoinen matka alkoi olla päätöksessään:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Oltuani näin viikkokauden toista kuukautta murrealani rajain sisäpuolella, lähdin 15 p. heinäk. palausmatkalle. Poikki Oulunjärven Vaalaan ja sieltä ensi veneessä koskia alas. Seuraavana aamuna saapui veneseurue, jossa kuljin, pitkän Pyhäkosken alle siksi varhain että juuri ennätin Ouluun menevään höyrylaivaan Laineeseen. Iltapuolen katselin Oulua. Aamulla 19:ntenä p:nä nousin junaan ja matkan kuivin ja pisin taival oli edessä. Mutta taipalen takana oli koto, jonne saavuin illalla heinäk. 20:ntenä p:nä. Siihen loppui 6-viikkoinen matkani, josta pyydän saada Seuraa kiittää.

Soita, korpia, noroja ja notkelmia

Samuli Paulaharjulle kertyi perinteenkeruumatkoilla kuljettuja kilometrejä enemmän kuin Lönnrotilla ja muilla kerääjillä. Hän oli kansakoulunopettaja, kirjailija ja kansanperinteen suurkerääjä, joka kulki keruumatkoillaan 42 vuoden ajan Karjalassa, Kainuussa, Lapissa sekä Pohjanmaalla. Matkaa kertyi kaikkiaan noin 80 000 kilometriä. Hän taivalsi yleensä kesäisin, jalkapatikassa, veneellä, pyörällä ja muilla keveillä kulkuvälineillä. On laskettu, että Paulaharju tallensi lähes 65 000 sanamuistiinpanoa ja yli 4 000 kansatieteellistä kertomusta. Taitavana piirtäjänä hän laati tuhansia piirroksia. Hän otti yli 8 000 valokuvaa, kirjoitti 21 kirjaa ja laati yli 500 lehtiartikkelia.[161]

Paulaharjun sitkeän keruutyön tuloksena syntyneet laajat kansanperinteen kokoelmat sekä niihin perustuvat lukuisat teokset ovat ainutlaatuisia, kun niitä vertaa hänen aikalaistensa keruihin ja kirjoituksiin. Tyylillisesti hänen teostensa on katsottu kuuluvan tieteen ja taiteen välimaastoon. Teoksia on luonnehdittu etnografiseksi kaunokirjallisuudeksi, jossa sekoittuvat perinteenkerääjän ja kansankuvaajan havainnot sekä kirjailijan mielikuvitus värikkäine ilmaisuineen.

Paulaharjun luonnonympäristön kuvaukset kumpuavat karelianismin perinteestä. Kansallisromantiikassa ihmisen ja kansakunnan alkuperäinen olemus nähtiin koskemattomassa luonnossa. Tätä perinnettä noudattaen Paulaharjun teksteissä ”korven kansa” eli ja säilytti elävän suhteensa luonnonympäristöön. Matkakertomuksissaan hän

161 Paulaharjun aikaansaannoksista ja elämänvaiheista, ks. Harju 1989.

https://doi.org/10.21435/tl.282

on kuvannut hienolla tavalla syrjäisten korpien elämänmuotoa ja ihmisiä.

Samuli Paulaharju teki keruuretkensä kesäisin, jolloin hän oli veiston ja piirustuksen opettajan työstään lomalla. Kesällä 1900 hän suuntasi Aunuksen pohjoisosiin. Matka alkaa haastavasti:

> On edessämme seitsenvirstaisen Pankajärven soutaminen.
>
> Lähdemme saattomiestä tiedustelemaan. Tapaamme kolme miestä venettä rantaan vetämässä, ovat juuri kalalta tulleet. Eivät halua lähteä saattamaan eivätkä uskallakkaan pienoisella veneellään yrittää tuimaan tuuleen. – Tulee rantaa kohden toinen vene. Siinä ukko ja akka istuvat. Pyydämme taas saattomiestä. Ei halua ukko lähteä, akka lähteköön, jos tahtoo. No lähtee akka, kun menomatkan lupaamme itse soutaa.
>
> Kaunis järvi, karjalainen salojärvi on Pankajärvi. Siinä monet sievoset selät, siinä pitkät metsäiset niemekkeet, siinä kaislaiset rannat. Kaunis olisi se poutapäivänä nähdä, hauska on nytkin kun myrsky myllertää.

Perillä oli Kalliolahden torppa, matala, kurjan näköinen ja pimeä, sillä ikkunat olivat pienet ja päreillä paikatut. Lattia oli hatara, suuret, nyrkinmentävät raot ammottivat palkkien välissä. Tulijoiden piti varoa, etteivät lattian alle ”luikahtaisi”. ”Mutta töllin lapset ne vaan siinä juosta pulittavat toisiaan ajellen, eivätkä jalkaansa taita”, Paulaharju kuvailee. Töllistä Paulaharjun matka jatkui ”välillä suolle, välillä silloille”. Sitten tie muuttui poluksi, entiset rattaanjäljet katosivat, puut tunkivat lähemmäksi toisiaan ja tie kävi kapeaksi karjapoluksi. Tuli vaaroja, kallioita, soita ja notkoja. Viimein polku kuljetti matkaajan ”lehtoisille vaaroille, lepikköisille aholoille sekä kaskimaiden viertehille”:

> Ja sitten äkkiä erään vaaran laelle päästyämme laajenee näköala. Vaarat ovat siirtyneet tuonnemmaksi ja edessämme on syvä laakso, järvi laakson pohjalla, järven ympärillä taloloita siellä täällä. Olemme Ruunaan kylässä.

Paulaharju kuvailee pitkästi vaihtelevaa taivaltaan. Tulee ”soita ja märkiä maita, tulee kuusikkoisia korpia, notkoisia noroja, rikeitä ryteiköitä, vaaroja, kankaita ja kallioita”. Hänen kertomuksessaan polku kiertelee ja koukistelee, upottaa kulkijat sakeaan näreikköön, kohottaa korkealle vaaralle ja nakkaa taas alas, kuljettaa suurelle suolle ja vie kaatunutta kuusenrunkoa myöten lorisevan metsäpuron ylitse.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Aunuksen metsät ovat hänelle ”synkkää saloa”, pelottavia ja arvaamattomia. Mahtavat, ikuiset hongat humisevat jylhästi kankailla ja vanhat naavaiset kuuset kohisevat kolkosti hämärissä korvissa. Tie mutkistelee kukkuloiden rinteillä, ”nousee jyrkännettä ylös, syöksyy toista alas, kulkee väliin louhikkoisen kallion lakea”.

Paulaharjun yksityiskohtainen ja kielellisesti eloisa matkakertomus Aunuksen matkalta on kiinnostava dokumentti kulkemisen mahdollisuuksista, rakennuksista, ihmisten tavoista ja tottumuksista. Paulaharju teki matkan Suomen Muinaismuistoyhdistyksen matkarahoilla yhdessä opettaja Matti Tuokon kanssa. Retken tarkoituksena oli kansanomaisten rakennusmuotojen ja koristeaiheiden tutkiminen ja keräileminen.

Viisi viikkoa kestäneen matkan reitti oli seuraava:

> Lieksasta Lusman, Koropin ja Kolvaasjärven kautta Repolaan. Sieltä Kiimaanvaaran ja Pieningän kautta Honkaniemeen, josta Tsiassalmen ohitse Pölkkylään, Loasariin, Venginkylään, Petriseen, Kuusiniemeen, Korpilahteen ja Ontarveen. Ontarvesta takaisin Kuusiniemen kautta Mäntyniemeen, Särkärveen ja Suonteleeseen, josta käytiin Seesjärven takana Maanselässä. Suonteleesta sitten edelleen Paateneeseen, Sellinkylään, Jänkärveen, Porarveen ja Kostamukseen Suomen rajoilla. Kostamuksesta tultiin Suomen puolelle Kaiasjärven kylään Suojärvellä ja siitä Suojärven ja Korpiselän pitäjien kautta Värtsilään.

Matkalla karttui lyijykynäpiirroksia muun muassa rakennusten koristelluista nurkkaveistoksista, tuulilaudoista, räystäspuista ja ikkunoista sekä hautapatsaista, tanhuan veräjistä, pihapiireistä ja rakennusten julkisivuista, yhteensä yli 300. Rakennusten pohjapiirroksia Paulaharju keräsi noin 40.

Paulaharjun sitkeydestä kulkijana vaikeissa maastoissa ja olosuhteissa todistaa myös hänen kertomuksensa matkalta Pohjois- ja Itä-Karjalaan vuonna 1907. Kesäkuun 2. päivänä hän lähti Liperistä SKS:n matkarahalla ”retkeilemään Karjalan kankahille Pohjois- ja Itä-Karjalan rakennusmuotoja tutkimaan”. Matka alkaa rauhallisesti koleassa alkukesän säässä:

> Ajaa jyryytellään tasaista, harvametsäistä Jaamankangasta Pyhäselän pohjoisella rannalla kohden Ylämyllyn majataloa. Ilma on koleahko, lumiki-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> nokset varjopaikoissa kertovat äskeisestä kamalasta takatalvesta. Koivut vasta hiirenkorvaa näyttävät, kaikki on vielä kovin alkutilassa... Mutta yhtäkaikki kankaalla käki kukahtelee, helkäyttelee kuin koreimmalla kesällä konsanaan. Eipä ole antanut takatalven luontoansa lannistaa. Kesän tuloon luottaa, sitä meillekin kukkuen ilmoittelee...

Matkan edetessä kulkeminen Karjalan mailla kuitenkin vaikeutuu. Paulaharju kertoo tuimista tuulista ja järvien ankarista aalloista, jotka pakottivat pitkälle kiertotielle. Hän kuvaa kulkemaansa synkkää korpea, joka on ”milloin kamalaa kuusikkokorpea, milloin kumisevaa jylhää kangasta, milloin vetistä suota”. Naavaiset kuuset ja ikivanhat hongat seisovat vakavina latvansa ylös nostaen. Siellä täällä hän näki maahan kaatuneita valtavia runkoja:

> Hirveä on ollut voittajan voima, hirveä, hammasta pureva, joka jännettä pingottava vastustuskin, sitä kertovat nuo sortuneen petäjän taivasta kohden ojentuvat sataiset säleet. Toverinsa sortumisen on varmaan nähnyt ja samanlaista kohtaloa peljäten vavissut tuo vuosien paljastama, alaston harmaa kelohonkakin, koska on niin kamalan tuskaisena vääntynyt ja kiertynyt pienimpäänkin oksanhuippuun asti. Mutta välinpitämätönnä kaikesta näyttää olevan toinen alaston vanhus. Lahonnut sydämensä ei enää näytä tuskaa tuntevan. Joka hetki horjahdellen, odottaa vanhus vain haudan lepoa, unhotusta... Sortuneiden vanhusten vieressä nuori polvi uljaana varttaan kohottaa...

Korpimetsissä eksyminen on alinomaisena vaarana:

> Tulee pari kolme kertaa polkujen haaraus eteen: kumpaa nyt, molemmat näyttävät samanlaisilta? Epätietoisena lähtee kokemaan toista: se näyttää tulevan huonommaksi. Ahdistavin sydämin jouduttau takaisin ja käy mieli mustana toista taivaltamaan. Jos se toinen sittenkin olisi oikea ja tämä veisi mustaan metsään, sinne sateeseen, viluun, nälkään näännyttäisi... hämärissä siellä tulisilmäinen kontiokin kohtaisi... Kiireesti suden kyytiä eteenpäin, että näkisi, mikä tästä lopulta tulee. Tulee taas haaraus: sama juttu... Tulee viimein pari synkkää salojärveä, polku niiden välitse kapeaa hiekkakannasta kulettaa. Sitten taas saloa, taas järvi ja järveen laskeva puro ja purossa vanha mylly. Hei, eipä enää hätääkään! Olihan Jehkin Iivana sanonut, että kun myllylle saavut, olet pian kylässäkin.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kun Paulaharju löytää eksyttävistä korpimetsistä takaisin ihmisten ilmoille, kertomuksen sävy muuttuu. Ilma on korea, päivä kirkas ja mieli virkeä. Loivalla nurmirannalla, pikkuruisten peltojen ympäröiminä ja taustana salon hongikko näyttävät talot kutsuvilta ja rauhallisilta. Hän tapaa kuuluisan kanteleensoittajan, Mysysvaaran Petrin veljen Pekon. Korpiselällä hän käy puolestaan runolaulaja Riion Iivanan ja hänen itkijäeukkovaimonsa Stepun mökillä. Sieltä hän joutuu yöksi Kontron Pyyhyn, sieltä aamulla varhain paripeninkulmaiselle salomatkalle. Tälle taipalelle, enemmän kuin millekään toiselle matkalle, hän lähtee epäillen. Häntä on kielletty yksin lähtemästä, mutta tie on neuvottu, ja hän päättää lähteä. Matkasta tulee raskas, hän eksyy, löytää oikean polun, eksyy jälleen, kunnes löytää vihdoin metsänvartijan asunnolle.

> Mutta talossa onkin vain lapset kotosalla, aikuinen väki metsäniityllä. Ei muuta kun etsimään. Pieni poikapahainen käy pihalle neuvomaan, jotta ”kui sie määt, assut vähän matkoa, tullou toinje polku, a sie määt vasempah kädeh, a sit tullou suo, sit rigie, sit perttji autio, a sit tulou plotina... a sit plotinast sie määt vasempah... siel hyö roadou suon bokas”. Menen ja teen niin ja löydän raatajat ”suon bokasta”. Tyttö on kalakeittoa puuhaamassa ”keitinsellässä” tulella riippuvan padan luona, poika ongiskelee, eukko niittää kalsuaa puron reunaa ja ukko laittaa katajanhaarukasta viikatteeseen karvia. Nälkäisenä käyn minäkin aterialle ja se syödään salolla oikein salolaisen tavalla: kalaa pistellään kattilasta tuohilusikoilla ja tuohiropeista ryypiskellään piimää.

Matka jatkuu välillä soutaen, välillä jalkapatikassa metsäisillä taipaleilla. Kaikkiaan Paulaharjulle kertyi hänen omien merkintöjensä mukaan tällä matkalla kilometrejä yli 2 200, joista ”jalkatanuisin” puolet eli 1 100 kilometriä.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Talvimatkoja

Rietrikki Polén (ks. luku ”Rietrikki Polénin saarnat luku- ja kirjoitustaidon puolesta”) ja Zakarias Sirelius suuntasivat joulun jälkeen vuonna 1847 pariksi kuukaudeksi Savoon ja Karjalaan. Matkalla he saivat ihailla pakkasessa kirkkaina sädehtiviä tähtitaivaita ja hopeisina loistavia lumisia metsiä. Talvisin taloja ja asumuksia jouduttiin lämmittämään reippaasti, minkä seurauksena useissa taloissa oli ”vinkaa” eli häkää. Etenkin Sirelius kärsi ajoittain häkämyrkytyksen aiheuttamasta kovasta päänsärystä.

Polénin ja Sireliuksen kokemusten lisäksi seuraamme tässä luvussa ylioppilas Anders Nylanderin joulunviettoa Hämeessä vuonna 1850, vuotta myöhemmin Satakunnassa ja Hämeessä kovilla pakkasilla kulkenutta Berndt Paldania sekä vuodenvaihteessa 1886–1887 Pohjois-Satakunnassa sadunkeräysmatkalla ollutta ylioppilas Jooseppi Mikkolaa. Vaikeuksia heille tuottivat milloin kovat pakkaset, milloin heikot jäät. Kaarle Krohn kulki kevättalvella 1884 Etelä-Pohjanmaalla ja Keski-Suomessa ja Viljo Hytönen sanastonkeruumatkalla Juvalla vuosisadan vaihteessa. He kertovat talvisten keruumatkojen eduista ja haitoista kesämatkoihin verrattuna. Lopuksi I. K. Inha ja Kustaa Karjalainen kertovat retkestään Vienaan köyhän kansan laulumaille kevättalvella 1894.

Tähdet kiehuvat taivaalla

Rietrikki Polénin ja Zakarias Sireliuksen pari kuukautta kestänyt runonkeruumatka Savoon ja Karjalaan vuonna 1847 alkoi 7. päivänä tammikuuta, kun joulun ”ilot ja riemut olivat jo itsekunkin mielessä sulaneet omiin erityisihin liikutuksiin ja muistohin”, kirjoittaa Polén.

https://doi.org/10.21435/tl.282

He lähtivät Pieksämäeltä ”ilomiellä korjaamaan esi-vanhempiemme ennen ehkä ei jo saavutettuja ja koottuja, kauniita sekä jaloja muistomerkkijä heidän syvästä ja ylevästä mielen juoksusta pakanuuden muinaisaikoinakin”. Lähtöpäivä oli Polénin mielestä ”mitä kauniimpia tänä aikaa vuodesta voit toivoa”. Hän näki talvisessa iltamaisemassa vain kauneutta:

> Ilma raitis ja selkiä, joulun myrskyt ja tuiskut kadonneet. Tammikuun kolkosti punottava aurinko painohen niin urohollisesti jäälleen yöksi piilemähän. Somaa oli katsella sen viimeisiä jäähmettyneitä ilta-säteitä, kuinka ne sammuen ja sammuen puiden vapisevilta, lieviältä tuulen hengeltä kiikutetuilta latvoilta hiljasin vaipuivat alas luotehen, sieltä kotvan vielä kullitin koko lännen ja maallekin levittäen sul'an tuhansille karvoille välähtelevän peitteen. Ylänneet talvi puvussa hopialta hohtavine puineen ja metsineen välähtelivät nyt ilta-ruskossa, kun miekkain terät. Tämä oli kaunis näkö. Tuhansia toistansa aina kirkaampia tähtijäkin kiehui taivaan kannella, armahailla katsannoillansa suoden maan uneksiville, usein vähästäkin väsyneille asuville yön rauhallista lepoa, ja näiden keskellä riensi itse yön uroskin, valollansa kaunistaen illan muutoinkin kyllin liikuttavaa ihanaisuutta. Koko luonto oli nyt niin kaunis, niin juhlallinen, jottet niin voi sanoa. Aina siis toivosin tämmöisiä iltoja olevan, aina tälläiseltä luonnon kauneudelta piiritetyn, ja kenpä sitä ei tekisi, ken silloin ei halajasi olevansa ulkona, matkalla ihanaita ilmoja ihoamassa, luonnon soreutta silmäilemässä? Siellä, siellä vasta mieli virkistyy, siellä elo iloinen on. Veri virtoapi liukkaammasti, ajatukset toisiansa tapaillen aaltoilevat erityisellä, ylenevällä tavallansa; ne tervehtivät taivasta. Rintasi kohenteleksen ikään kuin sulhonsa sylissä iloittelevan neitisen, vaan ylevämmästi.

Polén näkee myös maiseman lännessä kirkkaampana ja kultaisempana kuin idässä. Tämän maisemakuvauksen voi tulkita symbolisena viittauksena Venäjän valtaa vastaan:

> Kaunista, avarata ympäristöäni katsellen – – ja silmiäni joka suunnalle luoden, milloin luotehelle, milloin idälle, nousi aivohoni paitsi muitakin sekin kummallinen arvelu, miksi siis länne puoli maalimata usein iltoina ja öilläkin on niin kirkas ja kullan karvainen, itä ei aina aamusillakaan.

Matkan etappeja olivat muun muassa Joroinen, Rantasalmi, Heinävesi, Rääkkylä, Varpasalo, Tohmajärvi, Pälkjärvi, Suistamo, Hiitola, Impilahti, Soanlahti, Kontuvaara ja Sortavala.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Polénin matkakumppanille Zakarias Sireliukselle matka oli vaikea. Hän kärsi kärrytaipaleilla kylmyydestä ja liikaa lämmitetyissä pirteissä ”vinkasta” eli häästä, jota ei oltu tuuletettu pois. Häkä aiheutti hänelle päänsärkyä ja niin huonon olon, että eräässä talossa naiset, jotka ”olit kuin sika lätissä” oksettivat häntä:

> Aamulla hämärissä tulin Illjan talohon pääkivistöksellä jossa vielä pakotus eneni. Heitiin alamielisenä penkille, muattuani jonkun hetken laulattelin talon nais väkiä jotka oksetti kuin päälе sattui silmät heihin. He olit kuin sika lätissä aina olisivat olleet. Tässä mun täytyi olla, siksi kuin toinen tupa lämpisi, jossa iltakauen laulatin Ukkoa Riihi-Ivanata joka asui toisessa talossa.

Riihi-Iivanan luota Sirelius meni takaisin ensimmäiseen taloon tyttöjä laulattamaan, mutta häkä ajoi hänet sieltäkin ja lopulta koko kylästä pois. Tilanne ei parantunut seuraavassakaan kylässä, sillä sielläkin oli taloissa häkää, ja ”sain taas vinka pään täyeltä”, kirjoittaa Sirelius. Kun hän istuskeli huonovointisena erään talon kamarissa, tuli sinne talon ”mielipuolinen” tyttö uhaten häntä pitkällä ”rautavertsikällä eli priakolla säikäitäen minua”. Sirelius säikähti niin, että hänen silmänsä ”takaperin päässä pyöri – pitkän aikaa”.

Hankaluuksista huolimatta kärryillä kuljettu, pari kuukautta kestänyt matka onnistui runosaaliiden puolesta hyvin. Tuolta matkalta on SKS:n Kerääjäkokoelmassa Polénilta 264-sivuinen ja Sireliukselta 197-sivuinen kokoelma.[162] Polénin kirjoittama matkakertomus julkaistiin *Suomen Kuvalehdessä* pian matkan jälkeen vuonna 1857.

Kolme vuotta myöhemmin ylioppilas Anders Nylander lähti joulukuun 1850 puolivälissä Hämeeseen satujen keruuseen. Kuljettuaan ”Hämeenlinnan ja Jyväskylän välissä” hän palasi helmikuun puolivälissä repussaan etupäässä jättiläis- ja lappalaistarinoita – sadulla ja tarinalla ei perinteenlajeina nähty vielä eroa. Matkakokemukset olivat paremmat kuin Polénilla ja Sireliuksella, vaikka Nylander kertomuksensa alussa pahoitteleekin, että ”laiha oli tanner, jossa työskentelin. Sivistys ja muut huolet ovat jo kovin vetäneet kansaa, näillä

162 SKS:n arkiston Kerääjäkokoelma: Rietrikki Polénin perinnekokoelma 1846–1847 ja Zakarias Sireliuksen perinnekokoelma 1847–1847.

https://doi.org/10.21435/tl.282

paikkeilla, runollisista harjotuksista." Matka osui sydäntalveen, mutta ainoat viittaukset talveen ovat kuvaus kotieläimistä tuvassa ja kertomus joulun vietosta:

> Täällä (Tuuloksella) ainoastaan, minä koko matkallani, näin porsaita tuvassa, mutta kanat ja kukko löytyy joka pirtissä, monissaki paikoissa ei ole muuta kelloa kun punanenpää, vohlat välistä huoneissa piettiin, mutta sirkku riukku joka kiukaalla.
>
> – –
>
> Joulua minä vietin Luopioisissa. Ei niin köyhää tölliä ole jossa ei silloin pahnaa laattialla, päret katossa ja välistä seinilläki. Jouluksi muuttuvat sillä tavoin mustat pirtit loistaviksi huoneiksi; kaikki on valkea ja puhas. Joka talossa silloin myös löytyy olua, viinaa, makaroita ja muita herkkuja. Joulu aattoa täällä viettivät valvomalla kaiken yötä, kynttilä palaa ja herkut ovat pöyällä aamuun asti. Vanhemmat lukevat kirjaa tai virsiä veisaavat. Nuoremmat juttelevat, leikittelevät tai tanssia hyppelevät. Joulu aamuna jo neljän aikana kaikki joutuvat kirkkoon. Tapanin päivänä kiirehtivät kaikki kirkosta, sillä sanotaan sen saavan pisimmät pellavat, joka ensiksi kotia ennättää.

Revontulia

Berndt August Paldani lähti Helsingistä 17. joulukuuta 1851 runonkeruuseen Satakuntaan ja Hämeeseen ja palasi helmikuun alussa. Ensimmäinen matkaosuus tehtiin rattailla Helsingin pitäjän kestikievariin, jossa ne vaihdettiin rekeen. Ennen rekeen asettumistaan Paldani "valutti" ystäviensä vaatimuksesta heidän kanssaan kievarissa "hyvästi-jättö-kyyneliä pikariin". Paldanin kuvaukset talvisen luonnon kauneudesta ovat yhtä ihastelevia kuin Polénin: auringonsäteillä on kullankarvainen hohde, tie kiiltää kuin kullattu vyö, tähdet kiehuvat öisellä taivaalla ja revontulet välähtelevät. Paldanin kertomuksessa on samanlaisia kielikuvia kuin Polénin kertomuksessa, joten voi arvata, että hän oli lukenut Polénin kertomuksen *Suomen Kuvalehdestä* vuodelta 1847.

> Kumppalini ja ystäväni toivotuksella menestyksestä matkalleni lähdin minä Helsingistä 17 p. joulukuuta. Päivä oli jo iltapuolelle kulunut. Aurinko paisti punaisesti taivahalle ja heitti kullankarvaiset säteensä lahdek-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> keille ja maisemille. Luonto oli kaunis ja ilma raitis. Maantiekin, joka oli aivan iljamella ja jäätiköllä, kiilsi kuin kullattu vyö kukkuloitten vaiheilla. Oliski ollut paljon ihmettelemistä ja ihailemista tänä ihanana talvi iltana, joltei rattailla kuljettava tie niin viertävää olisi ollut, ja kun niin paljon matkustavia tiellä oli että työläästi sivutte pääsimme.
>
> Ilomielellä joudutimme kuitenkin kyytimiestämme, päästäksemme rekehen, johon Helsingin pitäjän kestikievarista tiesimme istua saavamme. Niin saimmeki, rekitilas alkoi siitä. Tässä vähän viivymme, koska muutamia kumppalia oli tänne siaantunut ystävittensä kera hyvästi-jättö-kyyneliä pikariin painamaan, niin emmekään kieltäneet kylmästä tultuamme tähän liittäymään, kun niin vaadittiin. Pian oli kuitenkin tuosta päästy, me lähdimme, mutta oli jo pimeä. Ainoastaan tähdet tuhansittain kiehui taivahalla, jotka kirkaasti kiiluttivat ja niinkuin lähtivät toivomaan luonnolle rauhallista yön lepoa. Luonto oli vaiti, vaan hiljaisesti suhisi tuuli puitten latvoissa, me kuljimme, ”reki ratisi, tie lyheni”. Mainitsemata en kuitenkaan voi olla, kun vähän aikaa olimme kulkeneet, sitä loistoa, joka näkyi taivahalla. Kauniilta näkyi tämä kauemmaksi; kun punanen valo välisti välähtäen välisti hämmentyen niinkuin rutjat (norrsken) syökseiksen taivahalle. Ihmetellen katselimme tätä, ja käskimme kyytimiehen ajamaan joutuaksemme paikalle, sillä kun maantie mutkisteliksen, niin näkyi tämä milloin pohjaisella milloin luotehella, niin että tien vieressä luulimme olevan, muttei sattunutkaan tiehemme, vaan jäi sivullen ja viimein katosi pois näkölaelta (synkrets). Kaiketikki oli tämä valkean vaara, ja raukat ne, joita kova onni kohtasi. Vielä kuljimme tuokion aikaa yötä, vaan rupeisimme jo väsymään jotta päätimme yötä olla Hikiöllä, 8 penikulmaa kuljettuamme.

Seuraavina päivinä keli oli kulkemiseen erittäin huono. Satoi vettä, oli kova tuuli, tiet olivat liukkaat, eivätkä jäät kantaneet vielä hevosta. Paldanin oli pysyteltävä kylässä. Vihdoin eräänä yönä ankara tuuli oli nuollut maantien kovaksi ja kirkkaaksi jäätiköksi, joten ”oli kuin lasin päällä olisi ajellut”. Ja mikä aamu! Aurinko oli ”ylenemällään”, tuuli oli tyyntynyt, taivas oli kirkas ja sinertävä, aamuruskon säteet välähtelivät jäällä, joka jo peitti suuret ja pitkät Ylöjärven lahdet. Monin paikoin jää oli kuitenkin kovin heikkoa, vesi vain pulppuili halkeamissa. Paldani arkaili jäälle menoa, ja hänen oli kyseltävä kyläläisiltä, voisiko jäälle ajaa. Eräs mies neuvoi häntä ottamaan vain ”hurskas luontonsa” päälleen ja ajamaan rohkeasti yli. Se auttoi.

Eräässä kylässä Paldani kuuli vanhuksesta, joka oli hyvä kertoja. Paldani tapasi hänet kuitenkin kotonaan kuoleman kivuissa. Kerto-

https://doi.org/10.21435/tl.282

jaksi hänestä ei oikein olisi enää ollut, mutta kun hänen poikansa häntä rohkaisi, niin Paldani rupesi kirjoittelemaan juttuja muistiin. ”Viivyin yötä siinä, mutta yön aikana kuoli tämä ukko”, toteaa Paldani. Talon väellä oli paljon kiireitä lähestyvän joulun vuoksi, mutta kuolinrituaalit järjestettiin silti vanhan tavan mukaan:

> Kun joku kuolee, niin on tavallista että oitis kun ruumis on pestyksi saatu, viedään se ulkohuoneeseen, joko aittaan eli riiheen, lyhyt virsi ensin veisattua virsikirjasta. Kun ruumis kotoa pois viedään kirkolle, niin veisataan vieläkin virsi. Ikaalisissa on tapa, että koko matkalla talojen paikolla veisataan, kun ruumis kirkkoon viedään, mutta papit ovat tästäkin seikasta paljon parjanneet, että on jo paikka paikoin poisheitetty.

Paldanin talvimatkaan mahtui myös ilonpitoa. Luhalahdessa tanssittiin ”violin viukinalla polskaa kelpo lailla”, syötiin kakkoa, ajettiin kilpaa jäällä ja laulettiin. Kun oli laulettu tarpeeksi, niin nuoriso ”rupesi arvoituksille ja toinen viskas toisen ja toinen toisen esiin ja sainkin niitä vähin karttumaan”. Kertomuksesta käy näin ilmi, kuinka arvoituksia kyseltiin porukassa. Kaikkiaan Paldani tallensi matkallaan 299 sivua perinnettä.[163] Hän kertoo iloisena ”saaliistaan” näin:

> Kerätyksi olen tähän asti saanut: 36 satua, 96 Sanalaskua, 78 arvoitusta, 23 oudompaa sanaa, 19 nykyisempiä lauluja, 8 runoa, 13 Loihturunoja (ynnä toisintoja), 1 laulun nimeltä *Hää-laulu* Heleeniltä ja 4 laulua Sahan hoitajalta Ahlforsilta, nimityksillä Kalamiehen Laulu, Suvi-Laulu, Ilolaulu mieluisesta aviopuolisosta ja muutamia sanoja ilkeistä tavoista. – Ynnä muuta, jot'ei niin tarkon sovi lukea. Toivon vieläkin saavan enemmän satujakin, sillä minulla on nyt hyvin aikaa.

Tuotteliaita talvimatkoja

Ylioppilas Jooseppi Julius Mikkola teki kuudetta viikkoa kestäneen sadunkeräysmatkan Pohjois-Satakuntaan vuodenvaihteessa 1886–1887. Hänen matkakertomuksensa on lyhyt ja ytimekäs:

---

163 SKS/KRA Berndt Paldanin perinnekokoelma 1852–1852.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Keräysretkeni alotin viime jouluk. 25 p. Kotiseurakunnastani Ylöjärveltä lähdin Hämeenkyröön, jossa ryhdyin varsinaiseen keräilemiseen. Täältä matkustin Ikaalisten kirkonkylän kautta Kyröselän itäiselle puolelle Ison-Röyhiön kylään, josta sain runsaasti satuja, loitsuja ja taikoja. Käytyäni kerran länsipuolella selkää, kuljin pitäjään itäistä osaa Parkanoon, jossa kävin Linnakylän, Kihniänperän, Kuivasjärven ja Sydänmaan kylissä. Erittäin haitallista keräykselle oli, että täällä, samoin kuin muissakin Pohjois-Satakunnan seurakunnissa, ei ole suuria kyliä, niinkuin esim. on Ikaalisissa. Sitä paitsi oli tämä nykyinen leuto talvi hyvin epä-edullinen, koska järviä, nevoja ja keitaita ei saattanut melkein ollenkaan ajaa. Parkanosta kuljin Ikaalisten Kovelahden ja Jämijärven kautta Kankaanpäähän, jonka risteiltyäni lähdin Hongonjoelle. Täällä kävin useimmissa kylissä ja pitkitin sitten matkaani Kyläkarviaan, josta sain runsaasti satuja ja varsinkin loitsuja ja taikoja. Käytyäni vielä Hongonjoella lopetin keräykseni oltuani matkalla kuudetta viikkoa.
>
> Ihmiset olivat yleensä ystävällisiä ja vieraanvaraisia, jos kohta muutamin paikoin oli opittu ottamaan hyvääkin hintaa. Sadunkertojat olivat myöskin jotenkin auliita tietojansa ilmaisemaan.
>
> Sadut, luvultansa 120 ja 140 välillä, ja taiat sekä loitsut, joita kumpiakin on 50 vaiheilla, jätän puhtaaksikirjoitettuna Seuran haltuun.
>
> Helsingissä maalisk. 1 p. 1887.
>
> Suurimmalla kunnioituksella
>
> Joos. J. Mikkola

Viljo Hytönen oli sanastonkeruumatkalla Juvalla kolmena kesänä 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Neljännelle matkalleen hän lähti SKS:n stipendiaattina "joululuvan ajaksi" tammikuussa 1902. Hän arveli, "että talvella, jolloin väki on enimmäkseen kartanolla, saisi helpommin kuin kesällä useita henkilöjä neuvonantajiksi ja sillä tavoin saattaisi tehdä varmempia päätöksiä enimmän epäilyttäväin sanain suhteen". Arvelu osoittautui oikeaksi, ja tarkkuutta vaativa keräilytyö sujui helposti:

> Pitkinä aamupuhteina on väki koolla tuvassa: yksi kutoo verkkoa, toinen kangasta, kolmas veistää puuta j. n. e. Kun silloin menee sanakirjoineen ja lippuineen tupaan ja istuu pöydän taa verkon kutojan vierelle, niin on neuvonantajia kyllin riittävä määrä: vanhoja ja nuoria, miesväkeä ja vaimoväkeä.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Sekin etu on talvella keräämisellä, että silloin on enemmän tilaisuutta kuulla kansan puhetta ja keskustelua, jolloin luonnollisesti voi lukuisammin tehdä huomioita ja muistiinpanoja ja saada viljemmältä kokoelmaansa aikuperäisiä esimerkkilauseita ja puheenparsia. Saapa myöskin kuulla toisia toimialoja ja toisia käsitepiirejä koskevia sanoja, mitä kesällä kuulee. Niin kuulee puheenparsia ja sanoja talvitöistä, pakkasesta, tuiskusta, kankaan- ja verkonkudonnasta, karjankorjuusta y. m. s.

Hyvien kokemustensa perusteella Hytönen kehottaa ”kaikkia niitä sanankerääjiä, jotka jo suuremmassa määrässä ovat panneet muistiin sanoja kesällä, koettamaan samaa työtä talvellakin”. Mutta on talvella kerääamisessä pahatkin puolensa:

> Ensinnäkin pitempiaikainen työ maalla talvisydämellä varsinkin rupeaa ennen pitkää tuntumaan ikävältä ja yksitoikkoiselta. Toiseksi tuo alituinen kyseleminen ja tiedusteleminen väen sohinassa, pirran piukkaessa ja kirveslavan kalskehessa hermostuttaa ja tympäisee hyvin pian innokkaimman ja tottuneimmankin työmiehen. Tämän lisäksi käy työ hitaasti, melkein puolta hitaammin kuin kesäisinä kirkkaina päivinä hiljaisessa kartanossa yhden ainoan kielimestarin keralla. Ainoastaan tarkennustyöhön on talvi omansa.

Köyhän kansan laulumailla 1894

Into Konrad Inha ja Kustaa Fredrik Karjalainen lähtivät yhdessä SKS:n stipendeillä runonkeruumatkalle Vienan Karjalaan. Matka alkoi Helsingistä maaliskuun lopussa 1894 ja päättyi vasta syyskuun alussa. Inhan tehtävänä oli ”sanastolliset tutkimukset” sekä ”runotähteiden keräileminen”, Karjalaisen runojen kerääämisen lisäksi karjalan kielen sanaston ja lauseopin tutkiminen.

Vienaa oli koetellut kova kato edellisenä vuonna, ja mieron tielle joutuneita tuli Inhaa ja Karjalaista vastaan jo Suomen puolella. Armoton köyhyys löi kumppanuuksia vastaan kaikkialla. Heidän matkantekoaan vaikeuttivat suuresti huonot säät ja varhaisen kevään aiheuttamat tulvat. Karjalainen kuvailee SKS:n kokouksessa lukemassaan matkakertomuksessa aikaisen kevään haittoja:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Saatuani Suomal. Kirjallisuuden Seuran stipendin sanastollisia tutkimuksia ja runotähteiden keräilemistä varten Venäjän Karjalassa, jonne maisteri I. K. Inha oli lähdössä, varustauduin tarpeellisilla tavaroilla, ja viimeisinä päivinä maaliskuuta läksimme Helsingistä pyyhkimään kohden poloisia Pohjan maita. Aikainen kevät näytti kuitenkin panevan voittamattomia esteitä matkan jatkamiselle. Etelä-Suomen vainiot olivat kadottaneet lumivaippansa, ja Pohjanmaallakin oli päivän penseys soimannut kylmän talven taukoomaan. Alavat maat olivat tulvillaan, kohisten riensivät vedet valtaojissa rautatien kupeella, jopa muutamat joetkin heittivät jääkuortaan. Matkan jatkaminen näytti hyvin epäilyttävältä. Onneksi olivat talven kahleet lujemmat Oulun seuduilla; jokiloilla oli vielä jääkuorensa liikkumatta, vaikka ilkeän-näköisiä aukkoja irvistikin siellä täällä, ja metsäteillä, joita tuolla ylämaassa enimmän ajetaan talvella, oli lumi säilynyt hiukan paremmin. Vaivaloista kyllä oli matkamme oleva, sen näimme, vaan toivoa kuitenkin oli eteenpäin päästä, joskin kulku ei järki nopeata olisikaan.

Myös Inha kertoo huolestuneensa lämpimästä säästä jo junassa Helsingistä Pohjanmaan lakeuksien läpi Ouluun:

> Junan halkoessa Pohjanmaan lakeuksia oli sää niin leutoa, jotta huoleti saattoi kaiken päivää istua vaunun avoimessa ikkunassa. Lämpimästi paistoi päivä ja molemmin puolin rautatien pengertä juoksivat koskena sulaneet vedet. Suot ja niityt olivat järvinä ja alavista metsistä kiilti tulvaveden pinta puiden keskeltä. Olipa kyllä suloista lämmin kevätilma, mutta meitä se kovin huolestutti. Helsingistä lähtiessämme olimme toivoneet, että Oulussa vielä olisi keli parhaimmillaan; mutta sen sijaan oli sula maa vastassa, vaikka vasta maaliskuu teki loppuaan.

Oulusta matkan piti jatkua reellä, mutta maantiet olivat melkein sulat: niitä ei päässyt reellä, ei rattailla. Tulva oli vaarallisen voimakasta Oulunjoella ja Muhosjoella, joten he valitsivat kulkureitiksi talvitien, joka vei Oulusta Kiimingin, Muhoksen ja Utajärven ulkosarkoja pitkin Puolankaan. Huhtikuun 3. päivänä aamulla varhain he lähtivät Merikosken jäälle. Inha kertoo vaarallisesta matkasta osittain jo sulanutta virtaa pitkin seuraavasti:

> Merikosken jää oli epätasaista ja kumpuista kuin kivikkoaho. Hieman hirvitti, kun kosken musta pääväylä oli jotenkin lähellä ja molemmin puolin alkoi ilmestyä pieniä rakoloita, josta näkyi lirisevä vesi ja muutamin pai-

https://doi.org/10.21435/tl.282

koin jäätiköt olivat onttoina holveina. Rautatiesillan alla oli jäätä vaan parin sylen levyinen kaistale, joka kallellaan lepäsi pohjalla. Hevoset astuivat varovaisesti, peläten mustaa vettä, joka oli aivan vieressä, ja miehin seisottiin reen jalaksella estämässä kuorman siristämästä jokeen.

Sillan takana ajettiin rannasta heikon paikan poikki varsinaiselle jokijäälle, jota reet lipiästi luistivat kuusi virstaa. Välillä oli joitakuita huonoja kohtia, varsinkin yksi, jossa oli virtapaikka kierrettävä maan rannatse. Siinä oli sulat rakolot molemmin puolin lorisevine vesineen ja välillä ainoastaan muutaman sylen levyinen jääkannas. Siitä ylipäästyämme jäimme hetkeksi rannalle seisomaan ja kiitimme onneamme, sillä tuossa oli ollut vaara lähellä, menemässä virtaan paitsi hevosia kalliit kuormat, nousta kerrassaan tie pystyyn.

Matka jatkui yhtä epävarmoissa tunnelmissa. He kyselivät vastaantulijoilta teiden kunnosta, joka olikin ”tyhjentämätön puheenaihe”. Tiet olivat niin pehmeitä, etteivät ne kestäneet ajaa reellä. ”Siinä sitä opittiin matkamiehen kulkuun, kulettiin nelisen penikulmaa päivässä, enintäin viisi”, kirjoittaa Inha ja jatkaa:

Kevättiet ovat vaikeita, etenkin kun on korkea kuorma kuletettavana. Meidän matkamme kulki suoraan itään, ja tie oli syöpynyt pahoin kaltoksi; pohjoinen jalaksen jälki oli sulanut syvälle melkein maata myöten, eteläinen, joka paremmin oli suojassa auringolta, jäänyt korkealle. – – Kaiken aikaa piti miesten olla valppaina, seisomassa kannaksilla, hypätä milloin toiselle milloin toiselle jalakselle, jottei kuorma kaatuisi.

Edessä oli laajoja vesipaikkoja, joiden ylittäminen oli raskaan kuorman kanssa todella hankalaa. Reki oli kaatua monta kertaa. Sitten edessä oli halkotie ja pahin tapahtui: reki kaatui. Karjalainen kertoo:

Mutta halkotiepä ei kestänytkään raskaita kuormia vaan petti ja kuorma kaatua kellahti suohon, jossa ohuen hangen alla oli pohkeisiin asti vettä. Ja siihen se jäi kyljelleen. Tie oli kupera kuin sian selkä ja onnella, hevonen jos vähänkin ponnisti, niin upposivat sen jalat kohvan läpi. Se hätäänyti, riuhtoili, rehki, oli riisuttava valjaista, ettei veisi kuormaa kerrassaan nurin. Kovin nyt olimme pahalla mielin. Mikä neuvoksi? Hevoset sidottiin suon laitaan ja kuuden miehen lähdettiin vetämään, Yksi hoiti aisoista, toiset vetivät sivuilta, pari miestä takaa työnsi, valmiina hyppäämään kannakselle sen mukaan kuin reki humahti toiselle tai toiselle puolelle. Siinä ei saanut säästää voimia eikä vaivoja. Kesken huutoa ja puuhaa pais-

https://doi.org/10.21435/tl.282

kasi kuorma kyytimiehemme suulleen suohon, josta hän nousi ylös märkänä kuin koira. Taas vedettiin parikymmentä syltä, raskaasti, raskaasti hinattiin, hoidettiin, sotkettiin, rämmittiin, tuli ojan kohta, joka ei näyttänyt pahalta, mutta kohva petti ja pari miestä humahti vyötäreitä myöten ojaan. Saatiin kuitenkin kuorma toiselle puolelle, jossa ei suolla ollut sanottavasti vettä ja pohja vielä piti.

Inhan ja Karjalaisen kanssa samaa tahtia kulki eräs kauppias, jonka kuorma oli vielä raskaampi kuin heidän. ”Siihen sortui hevonen”, kirjoittaa Inha:

Kuorma saatiin onnellisesti ojalle, mutta siihen sortui hevonen, ettei näkynyt kuin pää ja häntä. Hevonen oli päästettävä valjaista ja kuorma väännettävä kangilla ylös ojasta. Kastuneet matkamiehet muuttivat suolla kuivat vaatteet ylleen, ja päästiin jälleen matkaan. Pahoja vesipaikkoja ei enää ollut, mutta soilla alkoivat jalaksen jäljet upottaa ja kuorma humahteli puolelle ja toiselle. Kaiken aikaa täytyi sitä hoivata ja hoitaa kuin juopunutta.

Puolankaa lähestyttäessä maisemat kävivät vihdoin lumisemmiksi. Vaaroilla kinokset ulottuivat räystäisiin ja metsissä lunta oli ”suolivöihin” asti.

Matka jatkui Hyrynsalmelle ja sieltä Vuokkiniemeen, jonne oli Ämmän ruukilta matkaa noin yhdeksän peninkulmaa. Talvitie kulki Haukiperän, Parvalan ja Vasevaaran kautta Latvajärvelle ja sieltä Vuokkiniemen kirkolle. Keliongelmat olivat nyt suurimmaksi osaksi ohi, mutta talvinen taival näytti matkalaisille vielä pahemman puolensa. Köyhät kerjäläiset ja sairaat piirittivät heitä kaikkialla, kuvailee Inha:

Nyt ajoimme tavallaan klassillista maata. Mutta se vaikutus, jonka se meihin ensinnä teki, oli jotenkin masentava. Jos missä pysähdyimme, niin kokoontui ympärillemme kerjäläisiä ja sairaita apua pyytämään, ja saattoi olla vakuutettu siitä, olivat todellisessa tarpeessa.

Matkalaiset kohtasivat kerjäläisiä ja köyhyyttä kaikkialla Vienan kylissä. Samoista kylistä olivat kotoisin myös parhaat laulajat:

Köyhyyttä kertoi Oulusta pitäen se tie, jota talvella kuljetaan Venäjän Karjalaan. Miehiä, naisia, nuorta, vanhaa palasi Suomen puolelta kerjuulta,

https://doi.org/10.21435/tl.282

jolle olivat lähteneet osa varsin hevosen kera. Monilla oli koko joukon tavaraa reessään, toiset palasivat melkein tyhjinä. Huonot hevoset eivät mitenkään tahtoneet kestää pitkää matkaa. Oli niitä, jotka jalan saivat kulkea kotiin kevätsohjossa, ja moni varsinkin nuorempi oli vaipua tielle.

Ja matkalla saamiimme kuviin sopi hyvästi yhteen, mitä perillä kohtasimme. Vasovaarasta emme nähneet kuin muutamia kalpeita lapsennaamoja, jotka kurkistivat ulos rievuilla tukituista akkunoista; Latvajärvessä näimme lähempää jyväsettömän, repaleisen puutteen. Näistä rajakylistä ovat suurimmaksi osaksi ne, jotka Suomen puolella käyvät kyselemässä. Niistä samoista ovat myös kotoisin parhaat Kalevalan runot ja niiden köyhimpiä eläjiä oli muuan vuosikymmen takaperin Miihkaili Arhippainen.

Myös Karjalainen kirjoitti Latvajärven kurjista olosuhteista ja siitä, kuinka heidän oma ruokahuoltonsa jäi olemattomaksi. Kerjäläisten läsnäolo sai kerääjienkin mielen alakuloiseksi. Tutkimusmatkailijoiden oli jatkettava matkaa Jyvöälahteen, jossa he saivat mukavan asunnon ”herttaisen Romanovin lesken luona”. Talon emäntä Jenni Maria Hauru tunsi vienalaiset olot ja tavat hyvin, ja talosta tuli kumppanuksille tukikohta koko loppumatkan ajaksi. Se helpotti suuresti kummankin tutkimusmatkailijan kulkemista, etenkin Inhan, jolla oli painava kamera mukanaan.

Tutkimusmatkailijat kiersivät Vienaa laidasta laitaan tavaten pitkällä matkallaan monia loistavia runolaulajia, kuten kuuluisan Arhippa Miihkalin pojan Miihkali Perttusen Latvajärveltä. Hänen olemuksensa, kohtalonsa ja runolaulutaitonsa tekivät Inhaan lähtemättömän vaikutuksen. Inhan kuvaus tapaamisesta on legendaarinen:

Lönnrot kuusikymmentä vuotta takaperin käydessään Latvajärvessä laulatti Arhippa nimistä vanhaa talonisäntää ja lausuu, että hänen kanssaan olisi suurin osa iki-vanhoista runoistamme mennyt hautaan. Moniaita niistä on oppinut Arhipan poika Miihkaili, jolla nyt on kulumassa kahdeksas vuosikymmen ja hän lienee nyt paras Karjalan vielä elävistä runolaulajista.

Miihkali on kokenut paljon vastoinkäymisiä, parikymmentä vuotta takaperin hän tuli sokeaksi ja sai sitten kauan kiertää kerjuulla, kunnes Suom. Kirja. Seura myönsi hänelle 100 markan vuotuisen eläkkeen. Oikein teki Seura muistaessaan siten Kalevalan parhaimman laulajan poikaa, ja hyvästi ovat ne rahat tulleet käytetyiksi jos mitkään. Vanhuksen kotona puhuvat niiden jäljet selvää kieltä. Nyt hän asuu uudessa, puhtaas-

https://doi.org/10.21435/tl.282

sa pirtissä ja syö selvää leipää. Jopa häntä muut kyläläiset tuon eläkkeen vuoksi pitävät melkein varakkaana.

Astuimme puhtaaseen, kuurattuun pirttiin. Onko Miihkaili kotona? – Tuolla on uunilla; astu alas ukko, huusi miniä, tuli vieraita... Miihkaili on viime aikoina käynyt niin kuuroksi, ettei hän tavallista puhetta kuule. Uunin reunalle haparoi istumaan laiha, harmaa ukko. Hiukset olivat vielä tuuheat, aaltoilevat ja hopean karvaiset, parta harvahko, harmaa. Kuullessaan että olimme Helsingistä tuli hän niin liikutetuksi, että alkoi itkeä. Hänen mieleensä muistui entinen kurja elanto ja apu, jonka hän oli saanut. Siitä hän johtui kertomaan elämänsä vaiheita, lukuisia vastoinkäymisiä ja entistä kurjuutta, huokasi ja lausui:

Tulis huolista heponiji,
murehista musta ruuna.
Ei ole sitä hepoista
kun miun huoleni vetäisi
mureheni kiinnittäisi.
Kanna korppi huoliani
murehiani musta lintu
lampehen kalattomahan
aivin ahvenettomahan,
kun kannat kalallisehen
kalat kaikki huolestuupi
ahvenet alas mänööpi.

Siitä hän vähitellen alkoi juohattua runoladulle, pyytelemättä, mairittelematta. Runojensa vuoksi tietää hän saaneensa eläkkeen, miksi hän siis niitä kieltäisi. Mielellään hän laulaa, ja mielellään hän suo, että laulut yhä uudelleen pannaan paperille. Saimme ensinnä kuulla pitkän runon Väinämöisestä, maailman luomisesta ja sammesta, ja kirjoitimme sen, vaikka se on jo ennen pantu paperille. Sitten ukko lauloi moniaita syntyjä, ja näitä kirjoittaessamme kului aika niin nopeaan, että hämmästyksellä katsoimme kyytimiehiin, kun nämä ilmoittivat hevoset jo syöpyneiksi ja valmiiksi lähtemään.

Ennen lähtöä lauloi Miihkaili kiitoslaulun, jonka hän oli sepittänyt Helsingin herroille. Se kuuluu:

Lauletaan Lapinkin lapset
tjinarinnat riekahuipi
ruotivalla njukkuossa
maatessa remutulella
lihan petran purtuoohe

https://doi.org/10.21435/tl.282

särin on silmän syötyööhe
vejen lammin juotuoohe.

Missipä mie en laulais
jyvän on selvän syötyööni
puhtukaisen purtuooni
laulaakseni on hyviä parahia pannakseni
Helsingin herroilla hyvillä
kuullapa noilla kultaisilla
iltapäivien ilokse
huomenpäivien huvikse.
Jos en laulais polvenaahe
ite et sie sinä ikänä,
ikä kuitenkin kuluise
aika arvoinji menise.
Laulan kuitenkin vähäisen
nykyisellä nuorisolla,
kansalla ylenevällä.

Se kiitollisuus, joka tässä runossa lausutaan, tuli oikein sydämestä. Sitä osotti kaikki.

Latvajärveltä kumppanukset matkasivat Venehjärvelle. Sieltä Inha lähti yksinään Pohjois-Vienaan Pistojärvelle, jossa tapasi vaikuttavan laulajan Teppana Martiskaisen. Karjalainen löysi sieltä "kielimestarikseen" Varahvontta Lesosen, jonka tehtävänä oli vastata karjalan kieltä, yksittäisiä sanoja ja niiden merkityksiä koskeviin kysymyksiin. Varahvontta oli jo iäkäs, "jonka tukan monet huolet ja köyhyys olivat melkein kokonaan päälaelta karistaneet, vaan joka siitä huolimatta oli hauskimpia ukkoja, sekä näöltään että tavoiltaan". Aluksi Varahvontan ja Karjalaisen yhteistyö sujui hyvin, mutta sitten "alkoivatkin vaivat":

Milloin oli vatsakipuja, milloin yskä, milloin mitäkin; ukko sai kiniiniä, tärpättiä, teetä ja joka päivä toistakymmentä kuppia kahvia kipujensa lievitykseksi, ja eteenpäin sitä hiljalleen mentiin, vaikka loppupuolella ukon pitikin useimmiten olla lattialla selällään tai vatsallaan taikka jotain vasten polvillaan, istuminen oli melkein mahdoton. Kärsivällisyytensä hän menetti melkein kokonaan. Ilolla tervehti ukkoriepu sitä päivää, jolloin läksimme kuleksimaan. Toverini näet oli mennyt Luvajärveen keskisen

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Karjalan kautta ja pyysi minua sinne tulemaan, sillä hänestä yksin oleminen oli liian vaikeaa.

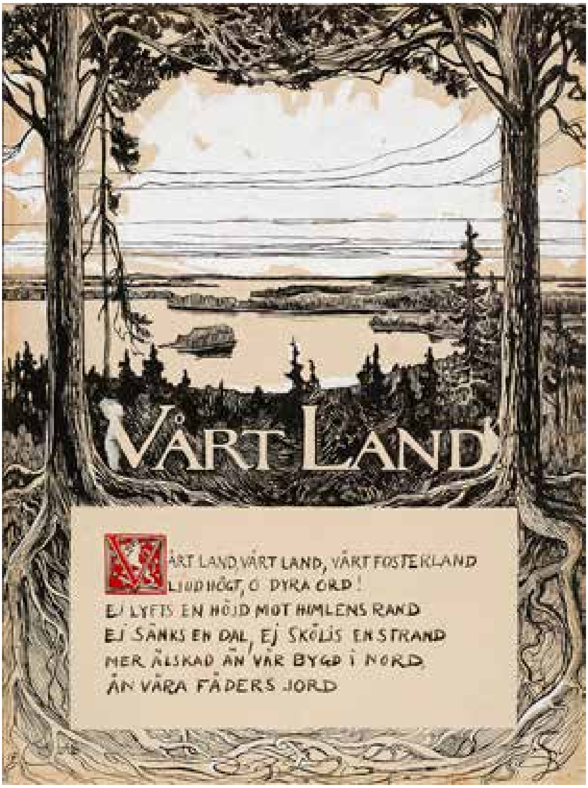
Kumppanukset kävivät myös Kiitehenjärven kylissä Suomen rajan tuntumassa. Pisimmän matkansa he tekivät Tuoppajärvelle ja Kieretin kautta aina Vienan Kemiin saakka. Viisi kuukautta kestäneellä matkallaan he tapasivat monia merkittäviä runolaulajia, muita perinteentaitajia ja karjalan kielen taitajia. Karjalainen toi matkalta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon 10 000 sanalippua ja yli 200 runomuistiinpanoa. Heti matkan jälkeen Inhan valokuvia oli esillä Helsingissä järjestetyssä näyttelyssä. Kumpikin stipendiaatti toi matkalta myös esineitä Kansallismuseon kokoelmiin ja kirjoitti matkakertomuksen. Vuonna 1911 Inha julkaisi kokemuksistaan legendaarisen valokuvateoksen *Kalevalan laulumailta*, jossa hän kuvailee laajasti kokemuksiaan, karjalaisia kylänäkymiä, ihmisiä ja heidän arkeaan. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin valokuviinsa hän on dokumentoinut 1800-luvun lopun vienalaiset kylät asukkaineen ja rakennuksineen sekä mielikuvamme kadonneesta runo-Karjalasta.[164]

---

164 Inha 1999 (1911).

https://doi.org/10.21435/tl.282

Runonkerääjien maisemia

Runo *Vårt land* (1846) aloittaa J. L. Runebergin runoteoksen *Vänrikki Stoolin tarinat*, joka ilmestyi kahdessa osassa vuosina 1848 ja 1860. Suomennettuna runo *Maamme* tunnetaan Suomen kansallislauluna. Nykyään tunnetuin suomennos on Paavo Cajanderin ensimmäisestä käännöksestä vuonna 1889 muokkaama versio. Teokseen yhdistetään usein taidemaalari Albert Edelfeltin siihen 1890-luvulla toteuttama kuvitus. Siinä kuten monissa muissakin 1800-luvun lopun maisemamaalauksissa kaikkein suomalaisin maisema on korkealta paikalta tarkasteltu koskemattomalta näyttävä metsä- ja järvipanoraama, jonka ylle kaartuu sinivalkoinen taivas. Tällaiseksi myös ylioppilaat kuvasivat usein maisemia matkakertomuksissaan. *Vårt land* -runon alkuvinjetti 1897–1900. Ateneum, Antellin kokoelmat.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Autonomian kauden ylioppilasstipendiaattien romanttisissa ja toivorikkaissa maisemakuvauksissa isänmaa hahmottuu ihanteelliseksi tulevaisuuden ja toiveiden maaksi. Isänmaalliset ajatukset ja tunteet liittyvät kertomuksissa erityisesti poikkeuksellisen kauniisiin, silmää ja mieltä hiveleviin maisemiin. Tällaiset maisemat edustivat ylioppilaille oikeata Suomea, jota asuttivat oikeanlaiset suomalaiset, sillä ”rumassa luonnossa” asusteli vain ”raakaa, sivistymätöntä ja taikauskoista kansaa”, kuten Arvid Genetz totesi vuonna 1867 matkakertomuksessaan Karjalan-matkaltaan. Ylioppilaiden identiteettiä muokanneet kansalliset ja kristilliset näkemykset heijastuivat monin tavoin maisemakuvauksiin.

Koska luonto, maisema ja ympäristö ovat aina samaan aikaan läsnä, niiden käsitteellinen erottaminen toisistaan voi olla hankalaa. Matkakertomuksissa ne näyttäytyvätkin usein päällekkäisinä ja ristiriitaisina. Luonto tarkoittaa maaperää sekä vesi- ja ilmakehää kasveineen ja eläimineen, mutta esimerkiksi Arvid Genetzille se merkitsi lähinnä ympäristöä. Ympäristö on ihmisen rakennettua elinympäristöä tarkoittavana käsitteenä matkakertomuksissa melko harvinainen ja päällekkäinen maiseman eli luonnosta tai ympäristöstä hahmottuvan näkymän kanssa. Maisemaa ei ole olemassa ilman katsojaa, vaan se on aina katsojan muuttuvien valintojen ja tulkintojen tulos.

Suomalainen maisema-ajattelu on rakentunut pitkän ajan kuluessa, kun erilaiset länsimaiset maisemakäsitykset ovat ulottuneet Suomeen ja kun maa on luonut omaa kansallista identiteettiään. Käsitys suomalaisesta maisemasta rakentui osana laajempaa kansakunnan rakentumisprosessia, ja sen tarkoituksena oli kuvittaa abstrakti kansallisvaltio, sitoa se paikkaan ja aikaan.[165] Ylioppilaiden pitkiä ja ihannoivia maisemakuvauksia voi lukea osana tätä prosessia.

Useimmat stipendiaatit suhtautuivat luonnossa, maisemissa ja ympäristöissä tapahtuneisiin muutoksiin kielteisesti tai ainakin varauksellisesti, ja isänmaalliseksi koetun runonkeruun kontekstissa ne saivat matkakertomuksissa negatiivisia merkityksiä. Muutokset viestivät tutun elämänympäristön ja näkymien menettämisestä, eikä niiden

165 Häyrynen 2005, 13–14.

https://doi.org/10.21435/tl.282

seurauksista ollut selkeitä käsityksiä. Muuttunutta ympäristöä ei hahmotettu merkityksiltään kerroksellisena kuten nykyään.[166]

Stipendiaattien matkakertomuksista tunnistaa yhteisen maisemaretoriikan piirteitä. Niissä mitkä tahansa näkymät – metsät, pellot, suot, järvet, kosket – saavat symbolisia merkityksiä ja ovat kansallisesti latautuneita. Kaikkein suomalaisin maisema on korkealta paikalta tarkasteltu metsä- ja järvipanoraama, jonka ylle kaartuu sinivalkoinen taivas.

Ylioppilas Fredrik Oskar Groundstroem tutustui vuoden 1861 Inkerin-matkallaan Pietariin. Kaupungin ”merkillisyydet” katsottuaan hän halusi käydä myös ”korkeimmilla paikoilla” nähdäkseen seudun ”linnunsilmällä katsottuna”:

> Papinkonnun kylä on asemaltaan seudun korkeimpia, jonka vuoksi ohjasin sinnepäin askeleeni. Näkyala sieltä on monessa suhteessa ihana, ainoastaan itäpuoli, jossa leviää suomainen, viljelemätön tasanko, jonka äärimmäisellä rajalla haamottaa syvänteessä Pietari, tekee epämiellyttävän poikkeuksen.

Ylioppilaskerääjille maantieteellisesti ja maisemallisesti oikea Suomi sijaitsi kauniissa ja vehmaassa Länsi-, Etelä- ja Keski-Suomessa mutta vain osassa Savoa ja Karjalaa. Muut alueet olivat enimmäkseen kuin toista maata, jossa maisemat olivat rumia ja kulkeminen rankkaa. Niissä maisemissa kerääjät saivat mielestään huonoa kohtelua ja heillä oli suuria vaikeuksia selvitä ehjin nahoin kotiin.

”On maa isäimme”

Berndt August Paldani kulki keräämässä runoja Satakunnassa kahteen otteeseen, talvella 1851 ja keväällä 1852. Vuonna 1852 kirjoittamassaan matkakertomuksessaan hän kertoo kulkeneensa Satakunnan maisemissa ”isänmaan asialla”. Juhtimäen kylän korkealta harjulta avautuva näkymä herätti hänessä voimakkaan isänmaallisen tunteen ja toi hänen mieleensä *Maamme*-laulun:

166 Heinänen, von Bonsdorff ja Kaukio 2011.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Tämä Juhtimäen kyläkunta, jossa on neljä taloo, on ensiksi mainitulla haaralla ja niin korkeella tienoolla, että kolme peninkulmaa lakeutta tässä saattaa nähdä edessänsä. Vatulan harju, joka on tuolla puolen Ikaalisen selkää, Pohjan kankaalla ja johon täältä on tietystikki kolmetoista neljännestä eikä taida ollakkaan muilta mitatuita kun susilta, näkyy tänne, niinkun ”sinilippu taivahalla”. Sininen sumu liehuu Ikaalisen seläällä – ihmeellä saattaa tässäkin näihin sanoihin rauveta:

Ja tässä, tässä on se maa,
On e'essä silmämme,
Kätemme voimme suorittaa,
Sanoa: tuossa tuo, kas se
On maa isiemme!

Paldanin ikätoveri Theodor Reinius lähti hänkin kesällä 1852 runonkeruuseen suuntanaan Etelä-Pohjanmaa. SKS:n rahoittama matka kesti runsaat kaksi kuukautta, kesäkuun alusta elokuun puoliväliin.[167] Etelä-Pohjanmaata kiertäessään hän saapui Ullavan tienoille. Kaunis maisema ja järvenselkä toivat hänenkin mieleensä *Maamme*-laulun:

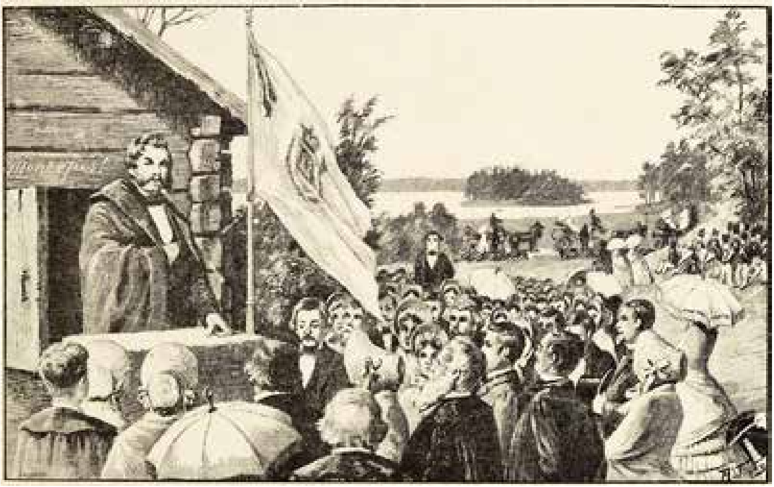
Päivän odotettuani tuulen tyvenemistä pääsin toki iltakameella keikuttelemaan järven poikki. Veneen perästä silmäillen järven suloisia ranteita, joiden lehtevät lepät ja korkeat männyt kilvan kuvastelivat veden pinnassa, juohtui heti laulu ”Maamme” mieleeni:

Käteni voin mä suorittaa
Ja näyttäin järven rantoja
Sanoa: tuossa tuo kas se
On maa isäimme!

19-vuotias Johan Adrian Hahnsson lähti kesäkuun 5:ntenä 1853 kotoaan Raumalta kielentutkimusmatkalle, ”tälle kauan kaivatulle matkalle”, Satakuntaan toverinsa kanssa. Matka vei Ruovedelle Kuusjärven rantamille. ”Se oli kauniimpia järviä, mitä olen milloinkaan nähnyt. Rannat olivat lahdelmina ja saaret siroteltuina sinne tänne sekä rannoilla korkea jylhä metsä; tätä kaikkea valaisi ihanasti laskeva iltaaurinko”, hän kuvailee. Toverukset tunnistivat näkymästä *Maamme*-

167 Tältä matkalta SKS:n arkiston Kerääjäkokoelmassa on kolme kotelollista hänen tallentamaansa perinnettä. SKS KRA. Reinius, Theodor. Kerääjäsidokset (s) 1–3.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Ylioppilaita Flooran päivän juhlassa Helsingissä Kumtähden kentällä 13.5.1848. Fredrik Cygnaeus pitää puhetta vierellään uusi ylioppilaskunnan lippu. Juhlassa laulettiin ensimmäisen kerran Fredrik Paciuksen Runebergin runoon säveltämä laulu *Vårt land*, *Maamme*. Piirros Alex Federley 1898. Museovirasto, Historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

laulun maiseman, ja se sai heidät kajauttamaan laulun ”Oi Suomen maa, isäimme maa”.

Ensimmäisen kerran laulu kuultiin Flooran päivän juhlassa 13. toukokuuta vuonna 1848 Kumtähden kentällä Helsingissä, neljä vuotta ennen kuin Paldani ja Reinius tekivät runonkeruumatkansa ja kirjoittivat kertomuksensa ja viisi vuotta ennen Hahnssonin kielentutkimusmatkaa Satakuntaan. J. L. Runeberg kirjoitti laulun sanat ruotsiksi vuonna 1846 Vänrikki Stoolin tarinoiden ensimmäiseksi runoksi, ja Fredrik Pacius sävelsi sen vuonna 1848. Laulusta on tehty lukuisia suomennoksia. Paldanin, Reiniuksen ja Hahnssonin matkakertomuksiinsa kirjaamat säkeet on tunnistettavissa K. M. Kiljanderin kääntämiksi. Käännös julkaistiin *Suomettaressa* elokuussa 1849.[168]

168 Nykyisin käytettävä suomennos on Paavo Cajanderin vuodelta 1889, mutta se pohjautunee Julius Krohnin vuonna 1867 tekemään käännökseen. Klinge 1997a; Laitinen 2008, 5.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Flooran päivän juhlassa oli ensimmäistä kertaa esillä myös valkeasta silkkikankaasta ommeltu lippu, jonka keskelle oli kuvattu laakerinlehvien ympäröimä Suomen suuriruhtinaskunnan leijonavaakuna.[169] Tähän lippuun tai Suomen lipusta käytyyn keskusteluun Paldani viitannee kirjoittamalla, että kaukana siintävä Vatulan harju on kuin ”sinilippu taivahalla”.

Flooran päivän tapahtumaa on pidetty suomalaisuusaatteen kannalta merkittävänä käännekohtana. Oli kulunut neljäkymmentä vuotta siitä, kun Suomi oli irtaantunut Ruotsista ja liitetty keisarilliseen Venäjään. Tunne maamme omaleimaisuudesta ja toive sen itsenäisyydestä oli hyvällä oraalla. Kaartin soittokunta aloitti Paciuksen johtamana *Maamme*-laulun, ylioppilaat ja muu juhlayleisö innostui mukaan. Laulu esitettiin kolme kertaa peräkkäin. Sen jälkeen Fredrik Cygnaeus piti ylevähenkisen puheen Suomen nimestä, omaleimaisesta kansasta, sen historiasta ja urhoollisuudesta. Puheen jälkeen kuultiin eläköön-huutoja, jotka välillä sortuivat liikutuksesta johtuen kyyneliin. Lopuksi *Maamme*-laulu laulettiin uudelleen kerta kerran jälkeen.[170]

Nuoresta iästään johtuen Paldani, Reinius ja Hahnsson eivät todennäköisesti olleet mukana Kumtähden kentällä, mutta matkakertomuksista käy ilmi, että he tunsivat Runebergin laulun ja suomalaiskansallisen liikkeen merkityksen ja tiesivät, mitä siellä oli tapahtunut.

Monet ylioppilaat tekivät useita runonkeruumatkoja, Paldanikin kaksi. Reinius ei ehtinyt uusille retkille, sillä hän menehtyi vuonna 1856 Isossakyrössä 24-vuotiaana. Hahnsson ehti pidemmälle. Hän valmistui filosofian kandidaatiksi vuonna 1860 ja toimi opettajana Vaasassa, Kokkolassa ja Hämeenlinnassa. Kielentutkijana hän julkaisi Satakunnan murteiden muoto-oppia koskevan tutkimuksen ja ryhtyi vuonna 1884 julkaisemaan *Ruotsalais-suomalaista sanakirjaa*, josta sai kuitenkin valmiiksi ennen kuolemaansa 1888 vain kaksi vihkoa.[171]

169 Klinge 1997a.
170 Klinge 1997a.
171 SKS KRA. Hahnsson, Johan. Kerääjäsidokset (S) 1–2.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Hahnssonin haltioituminen

Stipendiaatit kulkivat enimmäkseen harvaan asutulla maaseudulla, mutta myös kylissä ja kaupungeissa, jotka olivat 1800-luvulla vielä varsin maaseutumaisia. Matkakertomuksissa kuvataan sekä luonnonympäristöjä, kaupunkiympäristöjä että maaseudun elinympäristöjä. Lukuisat ympäristö- ja maisemakuvaukset johtuvat osittain matkakertomuksiin liittyvästä kirjoittamisen konventiosta: niiden tarkoituksena on kuvata henkilökohtaisten kokemusten lisäksi nähtyä ja koettua isänmaata. Matkakertomukset osoittavat, että kansallisuusliikkeen myötä kotimaan kuvaamisesta oli tullut ideologinen tavoite. Monelle ylioppilaalle halu tutustua kotimaahansa ja kuvata sitä tuntui olleen yhtä suuri ellei suurempikin kuin halu kerätä perinnettä.

Keruumatkat ajoittuivat useimmiten kesäkuukausille, koska silloin opiskelijat olivat yliopistosta lomalla. Päivä poltti monen pojan hartioita pitkillä taipaleilla paahtavassa auringossa, ja sade kasteli ne rankkasateissa ja ukkosmyrskyissä. Kesämatkoilla halki kauniiden maisemien runonkerääjät hurmaantuivat vihannoivasta luonnosta, auringonnousuista ja -laskuista, mahtavista koskista, vilkkaista puroista ja korkeilta vaaroilta avautuvista näköaloista yli kimaltelevien vesien. Yksi heistä oli 19-vuotias Johan Adrian Hahnsson, joka teki kesällä 1853 toverinsa Järvisen kanssa kuusiviikkoisen kielentutkimusmatkan Satakuntaan. Taskussaan 10 ruplaa ja 55 kopeekkaa he kulkivat suurimmaksi osaksi jalkapatikassa ympäri Satakuntaa. He viihtyivät matkan aikana kaikkialla erinomaisesti, olipa kyse taloista tai torpista. Heti alkutaipaleella he osuivat Vitikkalan lähellä olevalle Köysikoskelle. Se oli Hahnssonin mielestä kauneimpia paikkoja, joita hän oli koskaan nähnyt. Toverukset istuivat pienen lehdikkösaaren niemekkeelle ja katselivat kuohuvaa kolmihaaraista koskea, lehtimetsää ja niittyjä. Maisema vaikutti voimakkaasti kummankin mielialaan. Se sai heidät ”ajattelemaan menneisyyttä ja sitä tuntematonta”, jota kohden he olivat menossa, sekä rukoilemaan ”taivaan siunausta” matkalle. He kaiversivat nimensä suureen rannalla kasvavaan haapaan ja jättivät vastentahtoisesti tuon ihanan maiseman.

Hahnssonin matkakertomus huokuu nuoren miehen iloa olla matkalla kiinnostavan asian parissa. Keruutyö, ihanat maisemat, hyvä

https://doi.org/10.21435/tl.282

seura, nauraminen, leikkiminen ja tanssiminen sulautuvat toisiinsa haltioituneeksi muistoksi.

Nuorukaisten ”keräilytyö” sujui enimmäkseen hyvin, vaikka joskus he joutuivatkin patikoimaan turhaan ison lenkin. Hyväksi kehuttu haastateltava ei ollut kotosalla tai ei tahtonut kertoa heille mitään. Se ei kuitenkaan sumentanut nuorukaisten matkailoa vähääkään, sillä halutessaan he lepäilivät reppujen päällä ”erittäin kauniilla kullaalla”, jossa heillä oli hauskaa, ”lauloimme, juttelimme ja nauroimme”. Mouhijärvellä heidät kutsuttiin kirjanpitäjä Grönbergin rouvan nimipäiville, jossa muun herrasväen kanssa tanssittiin ja leikittiin:

> Talo sijaitsee harvinaisen kauniilla paikalla, ylöstullessa on suunnattoman korkea lehtimetsäinen kukkula, alaspäin, johon kukkulalta virtaa pieni joki, nähdään ympäriinsä korkeita lehtimetsäisiä kullaita toinen toisensa takana. Talon toisella puolella näkyy järvi kauniine ympäristöineen, jonka yli ylimmän kerroksen salin ikkunasta on laaja näköala. Meidät otettiin hyvin ystävällisesti vastaan, ja myöhemmin illalla olimme jo kuin vanhoja tuttuja sinne kokoontuneen Mouhijärven herrasväen kanssa. Siellä tanssittiin ja leikittiin, ja erittäin hauskan illan kuluttua menimme kello 12 sieltä yhdessä erään toisen herrasväen kanssa H:n luo. Ilta oli mainion kaunis, ja varsinkin matka tyynellä järvellä pienine kauniine ympäristöineen teki syvän vaikutuksen.

Matka jatkui edelleen keveissä tunnelmissa, ja saalis karttui. Hahnsson kuvailee heidän saamaansa lämmintä vastaanottoa talossa kuin talossa ja muistelee, kuinka sydämelliset jäähyväiset heille jätettiin eräässä talossa lähellä Hämeenkyröä:

> Talon isäntä oli hyvin huvitettu keräyksistä ja muista senkaltaisista, ja saimmekin runsaan saaliin sekä viivyimme siellä seuraavaan aamuun. Isäntä kirjoitti nimemme muistiin voidakseen muistaa jos joskus toiste tavattaisi. Kun lähdimme sieltä, istuimme koko joukolla kahville ja sydämellisten jäähyväisten perästä jätimme ystävälliset ihmiset; heillä oli mainion kilttejä ja sieviä lapsia, niin että olen harvoin nähnyt herrasväellä sellaisia.

Hämeenkyröstä tie vei peninkulman matkaa Herttualan kylään. Tie mutkitteli metsäkullaitten, järvien, peltojen, niittyjen ja kaskiviljelysten läpi. Matkalaiset suunnistivat Kyrön pappilaan, jossa saivat totia

https://doi.org/10.21435/tl.282

ja illallista. Vielä samana iltana he jatkoivat matkaa Kyröskoskelle, jonne he pääsivät ennen puolta yötä. Pari tuntia he istuivat ja katselivat jylhää koskea, jonka taistelun kallioita vastaan Hahnsson näki vertauskuvana suomalaisten kamppailulle karua luontoa vastaan:

> Varsinkin pidin kosken yläpuolella olevasta virrasta rannalla olevine korkeine kuusineen, jotka seisoivat siellä niin jylhinä. Kaikki tuntui minusta samanlaiselta kuin suomalaisten taistelu karua luontoa vastaan, ja kuinka he sen lopulta voittivat. – Niin se tuntui minusta kun katselin koskea, joka yläällä taisteli kallioita vastaan ja lopulta hiljeni niemen taakse, häipyen metsän suojaan. Me hakkasimme nimemme kiveen sekä leikkasimme ne koivuun.

Hahnsson kaiversi nimensä kumppaninsa kanssa jälleen moneen puunrunkoon ja kallionseinämään. He halusivat jättää itsestään jäljen luontoon, ikuistaa itsensä isänmaahan.

Seuraavana aamuna he kiipesivät rannalla kasvavaan korkeaan kuuseen, jonka runkoon he kaiversivat vielä kerran muistoksi nimensä. Näköaloja ihaillen he jatkoivat kulkua Viljakkalaan, Karhen kylään Koikeroisten rannalle ja sieltä Kuusijärvelle, joka oli Hahnssonin mielestä ”kauniimpia järviä, mitä olen milloinkaan nähnyt”. Rannat olivat lahdelmina, saaret siroteltuina sinne tänne ja mäillä yleni jylhä metsä. ”Tätä kaikkea valaisi vielä ihanasti laskeva ilta-aurinko”, hän kuvailee. Näkymä sai kulkijat isänmaallisiksi ja he alkoivat laulaa ”Oi Suomen maa, isäimme maa”. Runeberg oli runoillut tunnelmaan ja maisemaan sopivat sanat. Matkakumppani alkoi lisäksi soittaa huilulla Reinholmin ”Laulantoja”:

> Auringon lasketessa soutelimme järvellä. Minä istuin airoilla ja J. veneen perässä puhallellen huilullaan Reinholmin ”Laulantoja”. Oli niin harvinaisen kaunista, ja huilu soi järvellä niin ihanasti, että ”lukkari” [jota he olivat menossa haastattelemaan] aamulla sanoi luulleensa ”vanhan Väinämöisen” itsensä järvellä soittaneen. Me soittelimme ja unelmoimme järvellä, Jumala ties, aina 11:een asti, ja menimme sitten levolle.

Myöhemmin matkallaan kumppanukset näkivät rannalla verkoillaan ukon, josta heille tuli heti mieleen ”Runebergin Stål, joka myöskin kutoi verkkoa”. He siis tunsivat J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinat*, jonka ensimmäinen osa oli ilmestynyt ruotsinkielisenä viiti-

https://doi.org/10.21435/tl.282

sen vuotta ennen heidän matkaansa vuonna 1848; toinen osa ilmestyi vasta vuonna 1860.

Pienikään taival ei taittunut ilman mieleen jääviä kokemuksia. Tiellä Koppalaan runonkerääjät tappoivat käärmeen, näkivät metsäkanan ja söivät ensimmäiset mansikkansa. Koppalan salmelta he saivat taas nauttia suurenmoisista näköaloista. Piirrettyään jälleen nimensä puihin ja laulettuaan niin, että ”eukot tulivat kylästä kuulemaan mitä se olisi”, he jatkoivat matkaa Sahalahdelle ja Kangasalle. Näkymät Vesijärvellä ja Roineella olivat ”mitä ihanimpia”: samanlaista luonnon kauneutta he näkivät kaikkialla, missä he vielä kävivät, myös Tampereella ”Engelsmannin puutarhassa” ja Pyynikillä, Pyhäjärvellä, Vesilahdella, Laukon kartanossa ja monissa muissa paikoissa, ennen kuin he päättivät matkansa. Hahnsson lähti kotimatkalle yksin Järvisen puhallellessa hyvästiksi huilullaan:

> Sitten kun minut päivällisen jälkeen saatettiin matkalle musiikilla ja lähimmällä kullaalla otin hyvästit Järviseltä, matkustin Järvisen veli kyytimiehenä viisi neljännestä Irjanteelle sekä sieltä kyydillä kotia Väkkärään, jonne saavuin illalla heinäkuun 22 p:nä ja tapasin kaikki kotonaolevat reippaina ja terveinä.

Vaellus kaikkine riemuineen oli päättynyt, mutta Hahnsson oli sen vuoksi ”kokonaan masentunut”.

Kulovalkean raatelema maa

Metsät eivät aina ihastuttaneet kulkijaa, sillä hoitamattomina, hakattuina ja kulotettuina ne tekivät ”apean vaikutuksen” ja saattoivat vaatia vaikeakulkuisina ”nuorallatanssijan taitoa”, kuten lyseolainen August Fredrik Andberg kirjoitti. Moni muukin vaeltava ylioppilas kiinnitti huomionsa ”kulovalkean raatelemaan maahan” etenkin Itä-Suomessa. ”Kulovalkea ja tukkimiehen kirves” olivat riistäneet salomailta ”jylhän vaikutuksen”, pahoitteli Andberg.

Andberg oli postiljoonin poika Joensuusta. Vuonna 1892 hän oli lyseolaisena kesää viettämässä Ilomantsissa. Kesän aikana hän kulki seutua ristiin rastiin ja keräsi kymmeniä runoja. Ne ja laatimansa 50-sivuisen kuvauksen pitäjän asuinrakennuksista hän lähetti Suo-

https://doi.org/10.21435/tl.282

malaisen Kirjallisuuden Seuralle. Matkalta laatimansa kertomuksen hän sai julkaista heti tuoreeltaan saman vuoden syksyllä *Uudessa Suomettaressa*. Kirjoitus edusti jo tuolloin toivotunlaista romanttista ja runollista karjalaisen kulttuurin, luonnon ja ihmisen yhdistävää kuvausta. Andberg vaelsi Ilomantsin synkissä ja asumattomissa korpimetsissä, eivätkä maisemat – tai luonto – olleet sitä, mitä hän oli odottanut:

> Maisema ei ollut kumminkaan noita muinoisia kehuttuja Kalevalan kankahia, Väinölän ahoja ja Osmon pellon pientaria, vaikka kyllä kylään tultuani sain selvän käsityksen, että on ne täälläkin nuo nimitykset ennen kajahtaneet ja kajahtavatpa vielä nytkin. Kulovalkea ja tukkimiehen kirves oli siltä riistänyt pois tuon jylhän salomaan vaikutuksen. Mustana, karuna ja aivan hedelmättömänä lojotti maa pitkänpituiset matkat. Puolipalaneina ja surullisen näköisinä loikoivat kelopuut pitkin pituuttaan maassa ja nuo vanhat hongat, joiden latvoissa muinoin tuuli humahteli ja käki kukahteli, loikoivat nyt avuttomina, kuorettomia vankkoja oksiaan kosteutta kohden kahden puolen tuon kaitasen salotien. Tuhansia, kymmeniä tuhansia markkoja makasi tuossa maassa tyhjän panttina happanemassa. Apean vaikutuksen teki mieleen tuo näkö. Eikö tuo mielen apeus hävinnyt, kun tuolta kulovalkean raatelemalta maalta joutui männikköisille seuduille. Oksat ja latvukset makasivat siellä kannonjuureen sulottuina. Toisinaan kelletti kaadettu ja karsittu vankka honka maassa happanemaan hyljättynä. Hiukan vaihetusta tuolle yksitoikkoisuudelle antoi joskus keltaisen aivan putipuhtaan suon keskessä kimmeltelevä lammikko taikka siellä täällä pikkuinen tilkka vihreää koivulehtoa.

Kulotetut metsät eivät kuitenkaan estäneet nuorta kulkijaa näkemästä luonnossa myös suurta kauneutta:

> Erittäin suloista oli yön vietto salomaan kainalossa. Mökin läheisessä koivulehdossa liverteli haukirastas niin monisävelisesti ja monesti ikäänkuin vaipuen vienoon surumielisyyteen. Sitä kuunnellessa uinahti niin keveästi ja herätessä tuntui mieli niin raittiilta ja virkeältä. Tuo salomatkakaan ei tuntunut enää niin yksitoikkoiselta ja pitkäveteiseltä.

Andbergin matka jatkui jalkapatikassa Koitajoen rannalta salon sydämeen, jossa vielä karhu kuului mellastavan. Kinttupolku suikerteli jykevien kuusikkojen ja petäjikköjen varjoissa milloin kiertäen koivu- ja leppälehtoja, milloin laskeutuen viidakkoihin ja johtaen pitkospuita

https://doi.org/10.21435/tl.282

myöten suon yli korkealle vaaralle, josta aukeni laaja näköala. Sieltä näkyi synkän salon kainalossa myös taloja ja peltoja, joita Andberg nimitti ”inhimillisen edistyksen ja kehityksen alkuunpanijoiksi” ja jotka herättivät hänessä toiveen ”edistystyön tulevaisuudesta”:

> Tiukasti siinä vaarojen liepeillä ympäröivät kartanoa viheriät ruispellot ja tohisevat tou'ot ja kun aurinko joskus pilven raosta rävähti paistamaan ja löi nuo pellot huikaisevan viheriäisiksi, niin välkähtipä mieleen hellä toive tuon edistystyön tulevaisuudesta ja siitä rehellisestä korosta, jonka pääomana on näiden salomaalaisten runsas hiki.

Salomaan hiljaiset äänet ja tuoksut muistuttavat häntä esi-isistä runoineen:

> Polun vierustalta pehmoisen mättään liepehiltä ojenteli suopursu, kielo taikka metsätähti puhtaan valkoista kukkaansa niin kainosti, niin vienosti korkeutta kohden. Sopusointuisesti koivujen vienoon kohinaan, kuusien ja petäjien hiljaiseen kuiskeeseen ja lintujen melkein vienolta surumielisyydeltä tuntuvaan lauluun yhtyy mäkien rinteiltä lirisevien pienien metsäpurojen lorina. Ja nuo salomaan hiljaiset äänet yhdessä etäämpää kaikuvan kosken kanssa tekevät mieleen omituisen, tavallista tuntehikkaamman vaikutuksen ja ajatukset katkaisevat jokapäiväisyyden kahleet, liitelevät vapaampina ja puhtaampina ja mielessä syntyy kauniita päätöksiä. Täysin keuhkoin ahmiessa vesisateesta kostuneiden puiden levittämää pihkaista lemua muistuu siinä mieleen muinaisten esi-isäin mietteet mieluisasta metsolasta ja täytyypä itsekseen myönnytellä, että he pukiessaan runoihin noita metsän valtavia vaikutuksia ovat olleet kylliksi tarkkasilmäisiä.

Mitä syvemmälle Ilomantsin metsiin Andberg vaelsi, sitä hurmioituneempia olivat hänen kuvauksensa maisemista. Ne ovat kuin taulu, ”josta ei tiennyt, missä kohden silmä mieluummin viivähtäisi”:

> Mitä vaihtelevin näköala oli siis odotettavissa kiivetessäni Petronsaaren korkeaa harjannetta ylös. Eikä tuossa tarvinnut pettyäkään, sillä ikään kuin tenhovoimalla rävähtää harjalle päästyä katsojan eteen maisema, joka kieltämättä on Karjalan ihanimpia maisemia. Jyrkän harjanteen alla, kammottavan alhaalla vesi, johon harjanne päineen kuvastuu niin omituisen luonnollisesti, tiheästi toinen toistensa vieressä uinailevat suuremmat ja pienemmät saaret, niiden väliset, tyyneet ilta-auringon hopeoittamat sadat salmet, vaivoin saarien välissä levenevät, vienosti väreilevät

https://doi.org/10.21435/tl.282

> selät, lukuisat lahdelmat ja uhkeat vaarat rannoilla sekä etempää siintävät sinisalot – kaikki nuo muodostivat edessäni mitä ihanimman ja sopusointuisimman taulun, josta ei tiennyt, missä kohden silmä mieluummin viivähtäisi.

Petronsaaren harjanteella ilma oli Andbergin mukaan niin raikasta ja virkistävää sekä pihkaisten puiden tuoksu niin suloista ja elähdyttävää, että ”halu ja innostus elämään” lisääntyivät monin verroin.

Andberg oli kotoisin Joensuusta, ja Ilomantsin maisemat olivat hänelle jo entuudestaan tuttuja. Hän silti pystyi katsomaan ja kuvailemaan maisemia ja ihmisiä etäältä kuin ulkopuolinen: milloin ihaillen ja ihastellen, milloin surren ja säälien. Hänen mielestään Ilomantsin ”olot ja elantotavat ovat monessa suhteessa hyvin omituisia ja alkuperäisiä”.

Luonto ihmisen peilinä

Kuutisen vuotta Hahnssonin jälkeen, vuonna 1859, Lars August Palonen kulki myös Satakunnan maisemissa. Hän ei ilmeisestikään ollut tietoinen Hahnssonin keruuretkestä, koska kirjoitti matkakertomukseensa seuraavasti: ”Likimiten joka paikassa Suomen maata on Yliopistolaisia käynyt kansan suusta keräilemässä lauluja, tarinoita, sanoja ja mikä mitäkin, vaan Satakunnan luode kulmalla ei ole kukaan ollut.” Keruumatkansa alussa hän meni Nakkilan naapurikuntaan Kullaalle. Paikallisten käytös oli teologian ylioppilaan mielestä kuitenkin raakaa ja turmeltunutta, etenkin tyttöjen. Uskonnollisen Palosen moralisoiva ja uutuuksia vieroksuva katse ei tavoittanut Kullaalta mitään hyvää. 1800-luvulla Suomessa toteutettiin monia sellaisia työntekoon vaikuttavia uudistuksia, jotka herättivät kansalaisissa epäluuloa, pelkoa ja vastustusta. Kullaalla epäluuloa herätti rautaruukki, joka olikin Palosen mukaan turmellut paikkakuntalaiset. Seudulla ei ollut myöskään ”mitään luonnon kauneutta”:

> Nakkilasta menin Kullaan kappeliin. Täällä olostani ei ole mitään erinomaista puhumista, eikä kansankaan elämästä erittäin mitään uutta sanomista. Näytti minusta sentään kappelin kansa elossansa ja olossansa olevan raaka ja turmeltu tavoistansa, vaan tähän päätin syynä olevan

https://doi.org/10.21435/tl.282

kappelissa löytyvän rauta ruukin, jonka alusia enimäksi ovat. Kuiskasipa muutama kappelin tyttöjenkään ei olevan juuri kiitettäviä tavoiltansa ja käski minun heistä vähän sanomiin kirjoittaa, toivoen heidän tapansa parantavan, kun käytöksensä yleisesti tutuksi tulisi.

Kappelissa ei löydy myöskään mitään luonnon kauneutta, ei järviä, ei jokia asuntojen lähellä, jotka kauneudellansa ihastuttaisivat heidän uupuneita hengen ja ruumiin voimiansa, paitsi pohjan puolisella kulmalla. Tässä silmiin astuvasti havaitsi, kuinka luonto ihmisiin vaikuttaa. Kansalla oli reippaampi käytös, asunnot siistemmät, ja töissänsä ahkerat.

Palonen ei nähnyt Satakunnan maisemissa tai ihmisissä juurikaan sellaista kauneutta, iloisuutta ja herttaisuutta kuin Hahnsson. Onneksi sentään Kullaan ”pohjan puolisella kulmalla” oli jonkinlaista ”luonnon kauneutta”, joka teki ihmiset reippaiksi, siisteiksi ja ahkeriksi.

Ylioppilas Tahvo Könönen kulki Pohjois-Karjalassa Ilomantsin ja Pälkjärven pitäjissä ”Kuopion Isänmaallisen Seuran ja lyseeläisten Towerikunnan” kustannuksella kesällä 1884.[172] Matkan tarkoituksena oli ”tutustua kansan historiallisiin oloihin ja koota kansan satuja, lauluja, arwoituksia, sananlaskuja jne.” 20-vuotiaasta oli ”wallan hauskaa ja omituista tutustua niiden paikkakuntien luontoon ja oloihin, joille Suomen kansan entisyys wielä luo kaunista iltahohdettansa”. Kertomuksen alussa hän kuvailee seutuja: hänen mielestään luonto ei ollut seutuja ”parhaiteen walmistellut”.

Ilomantsin pitäjäs on Suomen suurimpia alaltaan; Pälkijärvi sitä wastoin niin pieni ja pyöreä, että sen sielujen paimen pappilan mäeltänsä näkee koko laumansa kaikessa laajuudessaan. En suuresti erehtyne sanoessani, ettei kummassakaan ole luonto juuri parhaiteen walmistellut. Pälkijärwellä on kuitenkin paikoin jo wanhastaan kunnollista wiljelysmaata, kaunista lehtimetsää ja kukista lajirikas Korkeaniemi. Se wähäinen maanala, mitä sitä onkaan, on hywin asuttua ja tarpeellisten kulkuneuwojen kautta muiden paikkakuntien yhteydessä.

Pälkjärveltä löytyi sentään sieltä täältä kaunistakin katseltavaa, hyviä viljelysmaita, taloja ja kulkureittejä, mutta Ilomantsin puolella Könö-

172 Pälkjärven kunnasta suurin osa jäi Neuvostoliitolle luovutetulle alueelle vuonna 1944. Suomelle jäänyt osa liitettiin Tohmajärveen 1946.

https://doi.org/10.21435/tl.282

sen huomio kiinnittyy etupäässä karuun ja soiseen luontoon, yksinäisiin vaara-asumuksiin sekä vaikeakulkuisiin kinttupolkuihin:

> Ainoastaan lounaisosa, jossa onkin maanwiljelykseen enimmän woimia uhrattu, on jokseenkin wiljawaa, ja siellä kohtaa matkustajan silmä rehoittawia vainioita ja lehtimetsää. Mutta parhaasta päästä waan näkee Ilomantsissa karuja porokkokankaita ja suuria suorämeitä. Hyvin laajalta humisee jylhä hongikko, ja ainoastaan siellä, täällä pilkistää esiin joku lammin silmikko tai melkein umpinaisen järwen siintäwä selkä. Kyliä on kyllä väki-isojakin; useimmiten on talo tai kaiketi kaksikin yksinäisellä waaralla kaukana toisista ihmis-asunnoista. Niiden wäliä kulkiessa ei auta matkustajan etsiminen erityisiä mukavuuksia. Valtateitä on wähä, eikä kaikin paikoin kärryillä mitenkään, waiwoin ratsahinkin woi päästä. Tapa on moinen sielläkin, että milloin ei päästä hewosella, silloin pako pannaan jalkapatikkaan. Sellainen keino onkin sukkelin kaitaisilla metsäpoluilla, pitkillä ja huonossa kunnossa olewilla suosilloilla; kiittää kauppojansa, ettei saa sääriänsä myöten rämpiä suoliejussa. Miten monimutkaista on liikkuminen varsinkin kaukaisista salokylistä, todistaa jo sekin, että kun sieltä lähdetään lähempiin kauppapaikkoihin, tawallisesti ”Pogostalle”, kirkonkylään, elon saantiin, niin täytyy hywästikin wiikon wara olla entistä einettä kotona.

1800-luvun loppupuolella luontokuvaukset saavat matkakertomuksissa uusia sävyjä. Luonto tulkitaan ihmisen peiliksi: kaunis luonto tekee ihmisen hyväksi ja kunnon kansalaiseksi, ruma huonoksi ja kelvottomaksi. Lisäksi runonkerääjät alkavat kuvata maisemia ja luontoa ”työmaana”, ihmisten elinolojen ehtona ja mahdollistajana. Myös Könösen kuvauksessa luonto näyttäytyy ahkerien tukkipoikien ja malminnostajien ansiomaina:

> Monet saaret ja niemekkeet muistuttawat kauneutensa ohessa monta historiallista kansankertomusta, joita soutaja uteliaalle matkustajalle kertoo. Wähä wäliä pölähtää parwi wesilintuja kirkuen lentoon tai hätäytynyt emä kätkee poikiaan tuuheaan kaislikkoon. Wähä wäliä nähdään taas reippaita tukkipoikia ja malminnostajia työskentelevän lautoillaan. Siinä on ”Suomen”, siinä ”Wenäjän miehensä” jättäneet kotinsa ja hakeneet parempia työ-ansioita ”savotan töissä”. Hywin tawallista on, ettei täällä juuri surullisia päiwiä wietellä, joten säästötkään eiwät talwen pitkään näköä haittaamaan asti janota.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Palosen ja Könösen näkemykset, kuten monen muunkin runonkerääjän näkemykset luonnon ja ympäristön vaikutuksista ihmiseen, saattoivat olla romantiikan aatevirtauksen vaikutuksesta suoraviivaisia: kansa, maisema ja luonto liitettiin matkakertomuksissa erottamattomasti toisiinsa. Runonkerääjät ajattelivat, että kaunis luonto muokkaa ihmisistä hyväkäytöksisiä, siistejä ja ahkeria, kun taas teollisuuden tai hakkuiden turmelema ympäristö pilaa ihmisen. Siellä täällä runonkerääjät näkivät myös maisemia, joihin Könösen mukaan ”Suomen kansan entisyys wielä luo kaunista iltahohdettansa”. Ajatus Suomen menneisyyden hiipuvasta hohteesta maisemassa paljastaa romanttisen käsityksen maan kunniakkaasta menneisyydestä ja loisteliaasta sivilisaatiosta sekä niiden jälkivaikutuksesta nykyisyyden ihmisten ja luonnon väliseen suhteeseen.

Sivistyneistön katse maisemaan ja kansaan

Maisemien katsominen ja kuvaaminen on tietoisen havaitsemisen tulosta. Runonkerääjien matkakertomuksista päätellen heidän tapaansa katsoa kotimaan maisemia, tehdä siitä havaintoja ja etenkin kuvata sitä kirjallisesti vaikuttivat kansallisuusaate sekä siihen liittyneet käsitykset sivistyksestä, uskonnosta, työstä, maanomistuksesta ja esimerkiksi yhteiskunnan modernisoitumisesta ja uudistuksista.

Ylioppilas Wilhelm Lavoniuksen matkakertomus hänen tiettävästi ainoalta runonkeruumatkaltaan Savoon vuonna 1858 on hyvä esimerkki siitä, kuinka ajatukset uudistuvasta ja modernisoituvasta maailmasta kytkeytyivät kansallisuusaatteeseen. Kertomuksesta paistaa myös Lavoniuksen henkilökohtainen kiinnostus yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin kysymyksiin: myöhemmin hänestä tuli juristi ja taloustieteilijä.

Lavonius lähti runonkeruumatkalle 27. kesäkuuta 1858 Viipurista. Kuusi viikkoa kestäneen matkansa aikana hän taivalsi useissa kylissä Kerimäellä, Enonkoskella, Sääminigissä, Savonlinnassa ja Varkaudessa. Sieltä hänen matkansa jatkui edelleen Rantasalmen, Sulkavan, Puumalan ja Rautjärven kautta kotiin Viipuriin elokuun toisella viikolla (ks. johdantoluku).

https://doi.org/10.21435/tl.282

Matka alkoi hevosen hiljaa ravatessa illan suussa rapaisella tiellä Saimaan kanavan reunalla. Lavoniuksella oli oiva tilaisuus katsella ympäristöä, ihastella kesäöistä luontoa ja kiittää kaikesta kauneudesta "taivasta". Metsä näyttäytyi hänelle juhlallisena kuin kirkko, jossa satakieli viritteli laulunsa Luojan kunniaksi:

> Yö oli ihana, niin kuin kesäinen yö pohjoisessa on, ilma selkiä ja raitis. Tosin kyllä oli sumu nousnut laaksoista ja peitti pilvenä nurmen ja puu-juuret. Mutta pilven yli näkyivät selvästi puiden latvat ja korkeampana vielä loisti sinertävä taivas. Se ikään kuin todisti että vallitkoon maalla sumu taikka pimeys, kirkkaus se sittenkin löytyy, jollei muualla, niin taivaassa toki. Ja taivasehen päin ajatukset tänä yönä kyllä pyrkivätkin. Sillä hiljaisuus honkasessa metsässä oli niin juhlallinen, että jos ei sunnuntai-iltakaan olisi ollut, niin olisi mieli sittenkin hartaaksi muuttunut. Ja tätä mielen muotoa ei suinkaan satakielen ääni rikkonut, joka lehtikossa laulujansa liritteli. Luojaa tämäkin näkyi kiittävän luonnon kauneudesta taikka, kuka tiesi, ehkä hän tällä kertaa viserryksellänsä ihanteli ihmisiä siitä kauniista kaivannosta, jota hänen asuntonsa rinnalle ovat rakentaneet.

Lavonius merkityksellistää kokemuksensa öisestä metsästä uskonnolla. Monet muutkin ylioppilaat ovat verranneet kauniin maiseman katsomista uskonnolliseen kokemukseen. Tällaiset maisemakuvaukset liittävät toisiinsa kaksi keskeistä arvoa, isänmaan ja uskonnon, sekä lujittavat niiden merkitystä kansallisessa ideologiassa.

Uskonnon lisäksi Lavoniuksen maisemahavaintoja muokkasivat ihmisen uurastuksen ja työn jälkien ihailu. Hän ylistää Saimaan kanavaa, kyliä ja peltoja kanavan ympärillä eli sitä luontoa, jonka ihminen on luonut omalla työllään. Kylien korjatut kartanot, laajentuneet pellot, vasta kaivetut ojat ja aitojen uudet vitsakset osoittivat hänelle, kuinka kyläläisten elämä oli muuttunut paremmaksi Saimaan kanavan ansiosta ja kuinka paljon paremmaksi elämä voisi vielä sen ansiosta tulla koko Itä-Suomessa. Saimaan kanava merkitsi hänelle toisiinsa liittyvinä työtä, tulevaisuutta ja edistystä, modernia elämäntyyliä ja parempaa elämää.

Näissä mietteissään Lavonius tuli aamuyöllä Lauritsalaan, josta hän jatkoi matkaansa Wellamo-nimisellä höyrylaivalla Savonlinnaan. Paljaaksi hakatut metsät Saimaan rannoilla saivat hänet murheelliseksi:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Sillä missä silmä honkia etsi, siinä se ei katajoitakaan havainnut ja missä nurmea tahtoi tavata, siinä ei kanervaakaan kohdannut. Musta on maa, harmaat hautansa. Kasken hakkaaminen oli rannat raivannut, ihmisten raakuus puut polttanut.

Monissa matkakertomuksissa on kuvauksia raiskatuista kaskihakkuista, jotka synnyttivät katsojissa ja kulkijoissa ahdistusta ja mielipahaa. Suomalaiset hyödynsivät metsäomaisuuttaan 1800-luvulla monipuolisesti ja surutta: metsistä haettiin poltto- ja rakennuspuut, tarvekalujen ainekset, karjan kerput, hirvenlihat, oravannahat, marjat, sienet, rohdot ja yrtit, huonoimpina aikoina leipäkin. 1800-luvun puolivälissä kuitenkin huolestuttiin metsien tilasta, sillä metsävarat olivat huvenneet kaskeamisen ja tervanpolton vuoksi ja hupenivat edelleen teollisen sahaustoiminnan aiheuttamien suurten hakkuiden vuoksi. Runonkerääjien kertomuksissa metsä ei näyttäytynyt enää esteettisenä tai taloudellisesti hyödyllisenä alueena vaan epäesteettisenä ja raiskattuna maisemana: ”Tätä nähdessä muuttui mieleni murheelliseksi ja alaspainui pää, koska ajattelin, että ne maat, jotka olivat ympärilläni, eivät ole ainoat Suomessa, joista ihmisten typeryys voimat on vienyt”, kirjoitti Lavonius.

Savonlinnan kaupunki ei tehnyt Lavoniukseen erityistä vaikutusta. Hänen mielestään rakennukset olivat ”niin kuin maakaupungissa tavallisesti, mutta mäkien ja kukkulain välillä näyttävät vähäpätöisiltä niin kuin mettiäis-pesät ja kaupunki itse pieneltä”. Vaikka uusi Saimaan kanava olikin herättänyt Lavoniuksessa ihailua esimerkkinä edistyksestä, kaupunki ei merkinnyt samaa. Viivyttelemättä hän käänsikin askeleensa vielä samana aamuna Kerimäelle päin: luontoympäristö kiinnosti häntä kaupunkiympäristöä enemmän. Kerimäen vetovoimaa lisäsi sekin, että siellä hän tulisi tapaamaan tunnetun runoniekan. Kerimäeltä matka jatkui Saarijärveä pitkin Enonkosken sahalle. Veneestä Lavonius sai ihailla rantamaita:

> Erittäin hupainen oli vesi matka. Vene kuin tasasesti liikkui tyynellä järvellä, oli sovelias katsella järvien rantamaita. Paikoittain näkyi etäällä korkeita kuusilla peitettyjä mäkiä, paikoittain niittymaita, joilla koivut veden pinnan ääressä ikäänkuin nousivat järvestä. Koska vene sujahti näiden välillä, oli ahtaalla vedellä, ikäänkuin olisi matkustanut koivikossa. Mieluisella matkalla murentui päivä puheenpidolla siksikuin illan suussa pääsimme Enonkoskelle.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Enonkoskelta Lavoniuksen matka taittui uudestaan Kerimäelle ja Savonlinnaan ja sieltä Sääminkiin ja lopulta ”höyryllä” Varkauteen. Siellä hän meni Varkauden konepajalle, jossa hän viipyi pari päivää katselemassa ruukin rakennuksia ja työpaikkoja yhdessä kolmen muun ylioppilasstipendiaatin, F. Ahlmanin, G. W. Svenssonin ja G. Serlachiuksen, kanssa. Lavonius ihailee työntekijöiden uutteruutta ja taitavuutta ja toteaa: ”Kansamme on voimallinen ja missä se oppia ja johdatusta löytää, siellä voimansakin ilmautuvat.” Lavoniuksen uskonnollis-kansalliseen maailmankatsomukseen kuului ahkeran työnteon ja itsensä sivistämisen arvostaminen.

Seuraavassakin pysähdyspaikassa Rantasalmen pappilassa häntä ilahdutti rahvaan uskonnollisuus ja suuri halu kuulla Raamattua ja saarnoja. ”Siitä mitä itse näin ja muilta kuulin, havaitsin, että hengellinen herätys on synnytetty tässä pitäjässä. Niin ilmautui toinen sivu tämän rahvaan elämässä kuin se, jonka Varkaudessa olin nähnyt. Siellä oli keinollinen, täällä hengellinen vireys silmihini pistävä”, hän kirjoittaa. Sen sijaan Rautjärvellä rahvas oli hänestä ahnetta, sivistymättömämpää ja siivottomampaa kuin muissa pitäjissä:

> Jos en erehdy ja sitä en uskosi, on tämän pitäjän rahvas vähemmän sivistynyt kuin kansa niissä pitäjissä, joissa ennen olin ollut. Huoneensa näyttivät huonommilta, rumemmilta ja törkeimmiltä. Kansan käytös on varovampi ja vähemmän ystävällinen. Ahneudestakin, jota koko matkallani en ollut havainnut, näin muutamia merkkiä. Minkätähden rahvas täällä luonnossansa niin erkanee pohjoisemmalla Savoa elävästä, siitä antanee ainoasti kansa-tieteellinen ja historiallinen tutkinto selon.

Lavonius eteni Kerimäelle, jossa toisin kuin Rautjärvellä rahvaan hyvä käytös sai hänet liikuttumaan. Hän tunnustaa, että hänen kotimaan tuntemuksensa oli ollut kovin vähäistä, ”Suomen kansasta olin tähän asti ainoasti tuntenut maamieheni Viipurin ympärillä”. Hänen käsityksensä mukaan kärsimykset olivat tehneet itäsuomalaiset synkeiksi ja ”käytöksensä vieraita kohti lemmettömäksi”; he olivat sivistymättömiä, mikä näkyi siivottomuutena:

> Kaikesta, mikä Viipurin puolella matkustajan mieltä pahoittaa, Kerimäellä, niinkuin muissa Savon pitäjissä, en havainnut mitään. Kylien ulkomuoto ja tupien sisäpuoli on jo jotenkin siivompi; kansan käytös roh-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> keampi, iloisempi, ystävällisempi. Että sivistyskin täällä on paremmalla kannalla kuin Viipurin seuduilla, näkyy selvästi. Kaikesta siitä selvenee myös kuinka historialliset tapaukset maamme eri-osissa syvästi kansan luontoon ovat jättäneet jälkensä.

Lavonius katsoi kotimaansa maisemia tyypillisen 1800-luvun puolivälin sivistyneistön silmin. Hänen havaintojaan määrittivät uskonnon, työnteon, ahkeruuden, sivistyksen ja siisteyden arvostaminen sekä sellaisten uudistusten arvostaminen, joista koitui kansakunnalle taloudellista ja sivistyksellistä hyötyä. Hän korosti historiallisten tapahtumien ja yhteiskunnan tilan vaikuttavan ihmisen arvoihin ja mahdollisuuksiin suoriutua arjesta. Kaikki nämä heijastuivat myös ympäristöön ja maisemiin.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Rahvaan parissa

Ylioppilasstipendiaattien matkakertomusten ydintä ovat kuvaukset heidän ja maaseudun rahvaan, runolaulajien ja muiden perinteentaitajien kohtaamisista. Jokainen kohtaaminen, josta ylioppilaat ovat katsoneet tarpeelliseksi kirjoittaa, on ollut jollakin tavalla merkityksellinen, olipa kyse satunnaisesta ja nopeasti ohi menneestä tapaamisesta tai useamman päivän mittaisesta oleskelusta hyvän perinteentaitajan luona. Emme voi tietää, minkälaisista kohtaamisista ylioppilaat vaikenivat, mutta kerrotuissa kohtaamisissaan he ovat usein seikkaperäisiä. Kirjoittajien innokkuudesta ja kynäilytaidoista riippuen matkakertomuksissa selostetaan, mitä he näkivät, kuulivat ja kokivat, keitä tapasivat ja mitä ajattelivat tuntemattomista ihmisistä ja näiden tavoista. Lisäksi he tekevät selkoa kuulemistaan runoista ja muusta perinteestä, saamastaan kohtelusta ja keskusteluista ihmisten kanssa. Kuvausten perusteella voi tehdä päätelmiä stipendiaattien käsityksistä maaseudun rahvaasta perinteentaitajina ja suomalaisuuden edustajina sekä siitä, miltä rahvaan arki näytti runonkerääjien silmin.

Tässä luvussa stipendiaatit kertovat rahvaan elämästä Suomen maaseudulla. Seuraavissa luvuissa keskitytään heidän kokemuksiinsa Suomen ja Venäjän Karjalassa, metsäsuomalaisten asuinsijoilla Värmlannissa ja Finnskogenissa, Pohjois-Ruotsissa Norrbottenissa sekä Inkerissä.

Vieraiden ihmisten ja tapojen kohtaaminen oli stipendiaateille ennestään tuntemattomissa paikoissa ja olosuhteissa usein vaikeata. Sitä ilmentävät matkakertomuksissa toistuvat kriittiset ja toiseuttavat kuvaukset kohdatuista ihmisistä ja olosuhteista. Maaseudun rahvasta moititaan huonosta luonteesta, siivottomuudesta, laiskuudesta ja sivistymättömyydestä, mutta ehkä vielä enemmän kritisoidaan ”vierailla mailla” eläviä, esimerkiksi saamelaisia ja inkeriläisiä.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Monet ylioppilaat tekivät useamman viikon kestäneen reissun yksin, ja se sai monet tuntemaan yksinäisyyttä, vierautta ja joskus pelkoakin. Negatiiviset tunteet vaikuttivat luonnollisesti siihen, kuinka he suhtautuivat tapaamiinsa ihmisiin ja erilaisiin olosuhteisiin. Ylioppilas L. A. Palonen kirjoitti yksinäisyydestään ja ikävästään runonkeruumatkalla Satakunnassa vuonna 1859 seuraavasti:

> Lähdin yksin. Jokainen, joka on tottunut näkemään ainoastansa tuttuja ympärillänsä, mahtaa arvata, mitkä tunnot syntyivät minussa, nähdessäni varsin outoja ja vieraita kasvoja ympärilläni, jotka kummastuksella katselivat tätä vierasta ”reppu-ryssää”, sauvalla varustettua ”vantraavaista”, ja joittenka hämmästys vielä eneni kuullessansa senkaltaista kummitusta, että arvoituksia, sananlaskuja, lauluja, jopa pakanallisia epäjumaliakin tiedusteltiin rauhallisilta maanviljeliöiltä. Jos tämä oli heille outoa, olipa minun itsekki ikävä olla, näin yksin ollessani, kun ei ollut ketään kelle tuntoni olisin ilmoittanut ja jonka kanssa ajatuksiani olisin vaihetellut.

Pari vuotta myöhemmin, kesällä 1861, David Skogman matkasi Satakunnassa ja Pohjanmaalla keräämässä runoja ja tutkimassa murteita. Parikymppinen teologian opiskelija kiteytti matkakertomuksessaan monen stipendiaatin kokemuksen vieraista oloista ja ihmisistä:

> Toista matkat vieraalla maalla, toista kototienoilla, syntymäseuduilla. Vieraan maan luonnon omituisuudet, sen kansan eri tavat, riennot, pitävät matkustajan vireällä ja vaativat vaarinottaan yhtä ja toista. Nimikin ”vieras” yllyttää tutkimaan mitä hänessä on vierasta. Mutta kototienoilla matkustajan mielestä – varsinkin semmoisen, joka, niinkuin minäkin, vielä luulee kotovainioaidan mailman rajaksi – on kaikki jokapäiväistä, seikko-ja jää häneltä puhumatta, oudolle kuinka erikummaisia hyvänsä.

Matkakertomuksille on tyypillistä, että stipendiaattien empatia ja halu ymmärtää rahvasta vaihtuu yhtäkkiä kritiikkiin ja ylenkatseeseen. Rahvaaseen samastumisen mahdollisuuksia ei ollut, tai niitä ei haluttu tunnistaa. Ylioppilaiden erillisyyden ja vierauden tunteet olivat tavallisia: niiden avulla korostettiin rahvaan negatiivisia piirteitä. Rahvaan toiseuttaminen oli strategia, jonka avulla ylioppilaat tekivät eron itsensä ja maaseudun rahvaan välille ja identifioivat itsensä sivistyneistöön kuuluviksi. Tämän strategian avulla ylioppilaat kiinnittivät sivistyneistön huomion rahvaan henkiseen ja fyysiseen tilaan, joka

https://doi.org/10.21435/tl.282

oli valitettavan usein kaukana siitä, millaiseksi ylioppilaat olivat kuvitelleet sen ennen runonkeruumatkoille lähtemistään.

Samaan tapaan negatiivisten ja tuomittavien piirteiden varaan toiseus rakentuu inkeriläisiin ja metsäsuomalaisiin liittyvissä kertomuksissa, kun taas kansallisesti tärkeän runo-Karjalan kuvauksissa toiseuttaminen nojaa köyhän kansan säälimiseen sekä maisemien kauneutta ja runolaulajien taitoja ylistävään retoriikkaan. Toiseuttaminen etäännytti, primitisoi ja osittain samanlaisti käsitykset kyseisistä väestöistä autonomisen Suomen sivistyneistön ehdoilla.[173]

Stipendiaattien lukuisat toiseuden kokemukset johtuivat todennäköisesti myös siitä, että runonkeruumatka merkitsi väistämättä poistumista ”kototienoilta”, omalta mukavuusalueelta. Moni ylioppilas oli kotoisin maaseudulta, joten se ei sinänsä ollut vierasta tai outoa, mutta alituiset paikanvaihdokset, vieraat seudut ja ihmiset, matkan hankaluudet ja tapahtumat vaativat stipendiaatilta jatkuvaa ”vaarinottoa”, valppaita aisteja tarkkailemaan, mikä tekee vieraasta vieraan. Toiseuttamista synnyttivät myös kansallisuusaatteen suomalaisuuskäsitykset, joita stipendiaatit vaalivat ja vartioivat tunnollisesti matkakertomuksissaan.

Omituisia oloja ja elantotapoja Hattupäässä

Matkakertomuksissa kuvatut ympäristöt ja maisemat sekä erilaiset talot ja töllit ovat usein kuin näyttämöitä, joissa toisilleen vieraat ihmiset kohtaavat. Ensivaikutelmat taloista leimasivat voimakkaasti ylioppilaiden käsityksiä asukkaista sekä perinteentaitajina että suomalaisina. Ylioppilaat eivät tulleet taloon *tabula rasa*, sillä ensihavaintojen ja -vaikutelmien lisäksi heidän käsityksiinsä rahvaasta vaikuttivat jo ennen matkaa omaksutut suomalaisuusliikkeen ajatukset kansasta, sen velvollisuuksista ja mahdollisuuksista. Tämän voi havaita esimerkiksi ylioppilas August Andbergin matkakertomuksesta Ilomantsin Hattupään kylästä läheltä Venäjän rajaa vuodelta 1892. Venäjän rajalle oli kylästä matkaa kolmisen peninkulmaa. Asukkaat

173 Tarkka 1989.

https://doi.org/10.21435/tl.282

olivat ”melkein kaikki kreikanuskoisia” ja ”olot ja elantotavat monessa suhteessa hyvin omituisia ja alkuperäisiä”. Myös talojen rakennustapa ja piha-alueet herättivät kummastusta.

> Noustuani ylängölle avautui neljäkymmentaloinen kylä silmieni eteen. Ensi silmäykseltä se jo näytti itäsuomalaiselta, oikein muinoiskarjalaiselta kylältä. Rakennukset olivat kaikki harmaita ja vanhannäköisiä. Harvoihin oli niihin valkoinen maali osuutunut ikkunan ulkopuolisiin vuorilautoihin. Ilma niitä oli saanut maalailla mielensä mukaan.
>
> Mikä kumminkin ennen kaikkea pisti silmään, oli se että useimmissa rakennuksissa oli vielä asuinhuoneet ja karjakartano yhdessä ryhmässä, kuten Venäjän Karjalassa on tavallista. Erilaiset kattomuodostukset asuinhuoneistossa ja karjakartanossa ja usein vielä yhteen pötkyyn rakennetut pikku rakennukset tekivät vasta niistä oikein kummannäköisiä. Jokunen uudempaan tapaan rakennettu kartano löytyi siellä joukossa.
>
> Jos jollakin tavalla kiukertelevaa polkua myöten pääsin viimein osoitettuun taloon. – Koko kylässä ei ole näet ollenkaan tavallista kärritietä, vaan ainostaan kaitoja kujasia pitkin koukuttelevia polkuja. Ken mielii hevosella siellä kesäisin liikkua, sen täytyy ratsastaa. Syksyllä taas, kun suot jo alkavat jäätyä ja siten kannattaa, liikkuvat hattupääläiset asioillaan reellä. – Heti pihaan astuttuani huomasin, ett'ei ainakaan terveydellisistä suhteista ymmärretä pitää ollenkaan huolta. Suuri lantakeko oli asetettu aivan keskelle pihamaata ja navetta rakennus, joka tässä oli erilleen rakennettu, oli kumminkin liian likellä asuinrakennusta, joten se ei ilmaa ainakaan voi kartanon ympärillä raitistaa.

Andberg kummastelee rakennusten vanhuutta ja huonohkoa kuntoa, pihamaan sekavaa polkuverkostoa ja epäsiisteyttä. Kun päästään tupaan, kriittisyys lisääntyy ja ulottuu leikkivien lasten ”mölyämiseen” ja aikuisten siveettömiin puheisiin:

> Kansan jokapäiväistä elämää tarkastellessa huomaa kohta että tavat ovat kerrassaan alkuperäisiä ja kehittymättömiä. Riitaisuus ja alinomainen mölyäminen on joukon seassa vallalla. Pienet pojan nallikat kiroilla napsivat aika lailla ja eikä juuri tytötkään aina tahdo jäädä siinä taidossa takapajulle. Sitä paitsi yleinen likaisuus tekee vieraalle olon vastahakoiseksi. Muutoinkaan ei taida siveellinen kanta puheista päättäen olla aina vakavinta laatua. Jonkunmoista hienotunteisuuden vivahdusta, ystävällisyyttä ja hyväntahtoisuutta vierasta kohtaan tapasi kumminkin.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Andberg oli tullut Hattupäähän tutustuakseen paikallisiin rakennustapoihin, joista hän saikin ”harmittavia tietoja”:

> Koska asuntojen katselemisen tähden varsinaisesti tulinkin Hattupäähän, sain niiden rakentamisesta muutamia harmittaviakin tietoja, jotka osottavat, kuinka omintakeista ja alkuperäistä rakentaminen siellä vielä on. – – 25 vuotta sitte rakennetusta tuvasta sanottiin, että siihen ikkunarei'ät hakattiin vasta sitte, kun seinämät olivat täydellisesti pystyssä. Ovireijäksi jätettiin parin hirren leveys, josta kömmittiin salvoksen sisäpuolelle. Sittemmin seinien valmistuttua laajennettiin ovi tavallisen korkuiseksi. Monessa muussakin kohdassa käytettiin aivan erityisiä tapoja ja nimityksiä.

Hänelle oli myös kerrottu, että kylän talojen rakentamiseen liittyi taikoja ja loitsuja ja että hän voisi kuulla niitä eräältä Iivana Huurinaiselta.

> Kaksi kertaa tavoitin tyhjään, sillä ukko oli kaskea viertämässä. Kolmannella kerralla tapasin. Ukko sanoi olevansa 73 vuotta vanha, oli vielä aivan ketterä ja voimakas. Nenän latvassa kasvoi omituisia karvoja. Hän oli kerrassaan ”vanhan kansan mies”, kuten hänestä kotinaisensa sanoivat, sillä hän ja 72 vuotias Anna Timoskainen Kuolismaan kylästä muisti parhaiten vanhoja runoja Hattupään kylästä. Tarjosin ukolle sikarin ja aloin maanitella häneltä noita taikoja. Ukko vaan veteli hyvällä maulla sauhuja ja istua mökötti äänetönnä. Minä veivasin pitkän aikaa turhaan. Näytti siltä kuin olisi tuon kauniin runonpätkän sanat, jonka Anna Timoskaiselta kirjoitin muistiin, totta:
>
> Ei kumaja kuiva kulkku
> Eikä rintani rimaja,
> Kun ei kulkku kuita juokse,
> Mieli mustitta mesittä,
> Laki laalikakkaroitta
> Kieli keitinpiirasitta,
> Huuleni humalavesittä.
>
> Annoin ukolle toisen sikarin. ”Ka sanomma sinulle kahen kesken”, sanoi ukko viimein. ”Ka mitäpä saloat? Tiemmähän kumminkin”, sanoi Anna Timoskainen. Ja häneltä se läksi taika kuin läksikin. Kumma se oli. Kun huoneen ensimmäistä hirttä ruvetaan salvamaan, pyydetään hauki, kuivataan se ja pannaan hirren alle. Vaan että tämä taika vasta olisi oikein tehoisa, pyydetään ”hauvin hauki” eli hauki, joka on toisen haui'in mahassa, ja tehdään samalla tavalla. Sitte pannaan vielä markkulia ja elohopeaa kolmen nurkan alle. Silloin ei muka huoneeseen tule syöpäläisiä.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Jos niitä kumminkin ilmaantuisi, arveli ukko Iivana tepsivän niiden karkoittamiseen, että otetaan honkanauloja metsästä ja lyödään ne tuvan uunin päälle seinään ja tuodaan samalla rautakusiaisia huoneeseen. Erityisiä loitsulukuja näihin ei enää tarvitse lukea. Saunan uunin alle pannaan taas kuolleen hevosen pää. Silloin tulee hyvä löyly ja ei syyhy puutu. Syöpäläisten pois karkoittamista varten rakennettavasta huoneesta rakennetaan myöskin ensimmäisen salvoshirren lastuista syöpäläisille pieni maja. Jotakin aineksia tähän majaan kuulutaan vielä pantavan, mutta minkälaisia, en saanut tietää.

Taikojen jälkeen ukko Iivana lämpesi vielä jurottamaan vanhoja runoja:

Ei tuo laulu ollutkaan naisten nauruja, lasten lauluja; se oli partasuun urohon. Ääni värähteli niin omituisesti ja pää nyökkäili tahtia. Tuntuipa sitä kuunnellessa kuin olisi siirtynyt kauvaksi Kalevalan aikoihin. Lemmennostosanoja ukko joikuili ja pistin kiireimmän kautta niitä paperille. Naiset siinä katselivat hyvin hartaudessaan, mitä laulu tehoaa. Yhtäkkiä pysähdytti ukko laulunsa sanoen, ”Kesäiseks' päiväks' ois palpattamista”. Sen jälkeen komusi hän uunille eikä virkkanut enää paljon mitään. Anna Timoskaiselta sain sitte jatkoa lauluun.

Runonkerääjillä oli usein mukanaan *Kalevala* tai *Kanteletar*, joista he lukivat runoja kuulijoiden muistin ja runosuonen virkistämiseksi. Myös Andberg houkutteli hattupääläisiä runolauluun *Kantelettaren* avulla. Tulos oli hyvä:

Matkalaukustani nostin Kantelettaren pöydälle. Se veti heti isännän huomion puoleensa. ”Ka mikäpä kirja tämä? Mitäpä se pakisoo?” Luin hänelle pari laulua näytteeksi. Toisen kuultuaan huudahti isäntä iloisesti: ”Samoi laului, joita mei'än kylässä lauletahan.”

Sitte pitikin lukea ukolle koko ilta ja siihen vähitellen keräytyi muukin pere hyvin hartaudessaan kuuntelemaan. Tuon tuostakin huudahti ukko samat sanat, kun tapasi jonkun tutun runon. Siinä kahvittelimme sitte lukiessamme. Merkitsin ne laulut, joita ukko sanoi paikkakunnalla tunnetuiksi. Siten sain Kantelettaren ensimmäisestä kirjasta yhteensä 75 laulua. Niiden seassa oli sievimmät paimenlaulut, jotka luultavasti ovat täältä kerätytkin. – Siis ei ole vielä kantele kerrassaan ka'onnut.

Innostus Kantelettareeseen oli erittäinkin talon nuoressa väessä paisunut suureksi. Kun lopetin lukemisen, tuli muudan talon nuorista naisista kauan epäröityään ja hyvin hämmennyksissään pyytämään ”sitä kirjutus-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> ta". Minä kuulin heidän kello yhtä käydessä yöllä lukea molskaavan sitä ja rähisevän. Seuraavana päivänä sai siitä kylän kyynärkepin ritari, luultavasti kylän lukutaitoisin mies, tiedon ja hän tuli sitä lukemaan sekä virallisella naamalla että äänellä. Luulenpa melkein, että suurin osa Kanteletarta käytiin näin läpi parin päivän kuluessa.

Andbergin kriittisyys hattupääläisiä kohtaan hölleni, kun hän huomasi heidän tuntevan kalevalamittaisia runoja, osaavan lukea ja kiinnostuvan *Kantelettaresta*. Talon isäntä oli kuitenkin valitellut, että "nuori polvi se vaan rempahuttelee mitä vaan sattuu". Huolena oli, että markkinaviisut ja muualta tulleet "tanssiremputukset" tukahduttavat "esi-isäimme luoman henkisen ky'yn tuotteet". Vanhojen runojen ja runolaulutaidon katoaminen huolestuttivat toistuvasti sekä rahvasta että runonkerääjiä, mutta siitä huolimatta SKS:n arkistoon onnistuttiin tallentamaan pitkälti yli 100 000 kalevalamittaista runotekstiä.

Andberg osallistui Hattupäässä myös "pessotoihin", vuoden suurimpiin tansseihin, joihin tuli väkeä kylän ulkopuoleltakin. Tanssit kestivät kolme päivää: siinä riitti tanssi- ja lauluhaluttomalle Andbergille ihmettelemistä ja sietämistä. Hänen yliolkainen kuvauksensa Hattupään nuorison laulu- ja tanssitaidoista sekä tunne-elämästä, "jota tuskin jokapäiväisissä oloissa ollenkaan huomaa", on tyypillistä runonkerääjälle, joka ei tunne kylän tapoja eikä halua samastua sen asukkaisiin.

> Tuskin malttoivat tanssijat kunnolleen syömässä käydä kun jo uudestaan tulivat jatkamaan. Omituista muutoin näytti olevan, että nuoret naiset tällöin kotona käydessään muuttivat aina toiset vaatetukset ylleen, että heissä siten oli jotakin "outouden viehätystä". Puvuissa oli jo jonkun verran mallattu "muun maailman" kuosia, niin että nuo vanhan-aikaiset kirjavat puvut, "säpsät" ja muut sellaiset hetaleet olivat kerrassaan jääneet pois.
>
> Vaikka siis tanssia kilkutettiin näin ahkerasti, ei yksikään eloisampi piirre tanssijoiden kasvoissa näyttänyt todistavan, että tanssi olisi tuottanut heille jotakin nautintoa. He vaan jylttäsivät kuin muuta työtä. Ja kun tyttöjen mielestä pojat liian vähän vielä tanssittivat, laskettelivat he keskenään vielä aikalailla.
>
> Laulujensa vuoksi somempia ja vaihtelevampia sekä samalla omintakeisempia ovat piiritanssit. Tanssitemput näissäkin tavallisesti supistuvat piirin sisässä pyörähtelemiseen ja toistensa käsien heiluttamiseen, mutta lauluja on sen sijaan runsas valikoima. Näissä lauluissa kuvastuu koko-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> naan Hattupään nuorison tunne-elämä, jota tuskin jokapäiväisissä oloissa ollenkaan huomaa. Toiset ovat syvästi kaihomielisiä surkutteluja hellun kevytmielisyydestä ja uskottomuudesta, toiset nöyriä rukouksia olemaan uskollinen tyytymään vähäiseenkiin onneen. Muutamassa imarrellaan pilviin asti sulhon tai morsiamen komeutta, toisessa lasketaan mitä purevinta ivaa pojista taikka tytöistä. Erittäinkin viimemainittuihin lauluihin ei suinkaan rahvaan alhainen kehityskanta ole voinut olla oikein tuntuvassa määrässä vaikuttamatta. Useita lauluja kuulin täällä piiritanssissa laulettavan, joista on sävelkokoelmiin kansanlauluja muovaeltu. Mikä kumminkin tekee monenkin laulun hienon tunnevivahduksen kerrassaan huomaamattomaksi, on niiden laulaminen. Tämän toimittavat melkein yksinomaisesti tytöt ja oikein korvia särkevästi kimakoilla äänillä. Jokainen koettaa panna mahtinsa äänen voimakkuuteen ja tuohon yritykseen ne katoavatkin laulun tunnevääritykset, joten se tuntuu yksitoikkoiselta, nuotittomalta rinkumiselta. Kun pitemmältä saapi tällaista kuulla, alkaa se jo lopulta käydä aivan hermostuttavaksi.
>
> Kaikista hullunkurisinta tansseissa on katrilli ja ”venäläisen” tanssiminen. Eipä luulisi miehillä, jotka tavallisissa liikkeissään eivät osota mitään ketteryyttä, kinttujen rikluttavan niin nokkelasti kuin liikkuivat. Harmonikan viimeisillään räikkyessä tekee yksi mies katrillissa kahden naisen ja yhden miehen edessä mitä koomillisimpia harakan hyppyjä ja hullunkurisimpia ”muoto-opillisia virheitä”. Jotain järjestettyjä liikkeitä, joita toimitettiin kahtena parina, oli sentään tanssissa. ”Venäläistä” tanssi kaksi miestä ja oli se tanssi-laji, joka melkein oli säädyllisen tanssimisen ulkopuolella. Milloin toinen mies komuaa polvillaan, milloin kelettää selällään, samalla kun toinen tekee hänen edessään kaikenmoisia kuomailujaan. Nämä tanssit näyttivät kaikista enimmän huvittavan katselijoita ja aina näkyikin joku liepakassa olija yksinäänkin pitävän hyväntahtoisesti vireillä toisten nauruhermoja esiintymällä tanssijana pehmoisilla tallukoilla.

Andbergin pitkä matkakertomus julkaistiin useammassa osassa *Uudessa Suomettaressa* 3.8.–21.9.1892. Hän kirjoitti kertomuksensa kyseiseen fennomaanien lehteen sopivaksi, ja se heijasteleekin selkeästi lehden suomalaisuusliikettä tukevia poliittisia ja kulttuurisia tavoitteita. Näistä Andbergin tekstistä tulevat esille muun muassa suomen kielen aseman parantaminen autonomisessa Suomessa sekä kansanvalistuksen tehostaminen. Matkakertomus päättyy runoon suomen kielen voitosta ruotsin kielestä, tästä ”kansallisesta voitosta”:

https://doi.org/10.21435/tl.282

Suomi on piilossa pietty,
Kasvanut katajan alla
Suuren kuusikon kuvossa.
Nyt on kuusikko kumossa,
Kuivunut kataja pehko,
Toivon tähti taivahalla
Aamuruskossa jo alulla,
Toivon taimi tointumassa
Tasaisella tantereella.

Andbergin matkakertomus on hyvä esimerkki siitä, kuinka ristiriitaisia ylioppilaiden kirjoitukset saattoivat olla suhteessa rahvaaseen: jos rahvas osoitti kiinnostusta sivistykseen, kritiikki saattoi vaihtua hetkessä empatiaksi ja ihailuksi. Näin kävi myös Andbergille, jonka kriittinen asenne näyttää matkakertomuksen lopussa jo lauhtuneen. Ilmeisesti hän myös halusi kertomukselleen *Uuden Suomettaren* lukijakuntaa ilahduttavan ylevän päätöksen. Ihaillen hän kertoo nuorehkosta Tatjanasta, joka oli oppinut kertakuulemalta eräältä Larin leskeltä pitkiä runoja sekä ”vain kolmen päivän opinnoilla” lukemisen, kirjoittamisen ja laskemisen alkeet.

Tarkan päänsä avulla teki hän sen niin perinpohjaisesti, että vuoden kuluttua saneli laulut, joissa oli 95 säettäkin, niin täydellisesti, ettei niihin ollut Larin leskellä juuri mitään lisäämistä. Ja kumminkaan ei hän ollut noita lauluja kuullut useammasti laulettavan kuin yhdesti tai kahdesti. Se, samoin kuin sekin seikka, että Tatjana ainoastaan kolmen päivän opinnoilla oli oppinut auttavasti lukemaan ja kirjoittamaan ja laskemaan niin paljon, että omin neuvoin kykenee hoitamaan miehensä kirjanpitoa, joka luonnollisesti ei ole suuren suuri, se jo todistaa alkuperäistä hengen voimaa. Muutoinkin oli hauskaa katsella erittäin hyvää järjestystä ja puhtautta kaikissa kohdin hänen koti-elannossaan. Hän näytti tosiaankin oikein mallikelpoiselta, alkuperäiseltä suomalaiselta naiselta.

Kanteletar miellytti hyvin Tatjanaa ja sitä hän luetteli joutohetkinään innokkaasti. Miehensä lupasikin sopivassa tilaisuudessa hankkia semmoisen hänelle. Ne 12 runoa, jotka hän oli Larin leskeltä oppinut, saneli hän hyvin mielellään ja ottamatta vaivoistaan penniäkään.

Andberg vaikuttaa onnelliselta voidessaan kertoa *Uuden Suomettaren* lukijoille järjestystä ja puhtautta huokuvassa ”koti-elannossaan” asuvasta taitavasta Tatjanasta, jossa yhdistyivät kansankulttuurin ar-

https://doi.org/10.21435/tl.282

vostetuimmat piirteet ja sivistyksen pyrkimykset. Sellainen oli hänen kuten monen muunkin runonkerääjän mielestä ”mallikelpoinen, alkuperäinen suomalainen nainen”.

Turmeltunut kansa

Pieksämäkeläinen Rietrikki Polén (ks. luku ”Rietrikki Polénin saarnat luku- ja kirjoitustaidon puolesta”) oli vuonna 1847 Zakarias Sireliuksen kanssa runonkeruussa Savossa ja Etelä-Karjalassa. Samana vuonna *Suomettaressa* julkaistussa matkakertomuksessaan Polén suomii kotipitäjäänsä kritiikkiä säästelemättä:

> Noin pari kymmentä vuotta takaperin oli Pieksämäki hyvin rikas ja varakas pitäjä, mut nykyjään ei ole sen rikkaudesta paljo kehumista. Se on peräytynyt aivan huonoon ja surkiaan tilaisuuteen. Rahvas on köyhtynyt niin, jotta harvassa tapaat taloja, jotka yli vuoden omillansa tulevat aikoihin.

Pitäjässä kiertäviä mierolaisia on ”läämältään” ja maanviljelys huonoa. Mutta suurin ongelma on pieksämäkeläisten ”tyhmä, kova ja uppiniskanen riiteliäisyytensä keskenään, joka heille ei suinkaan ole kunniaksi eikä miksikään hyödyksi.” Polénin mielestä parempi olisi sekä kukkarolle että mielelle, jos pieksämäkeläiset ja koko ”Suomen rahvas yleensä muistasivat ja aina korviinsa ottasivat esi-isänsä vanhan sananlaskun, ja menisivät aina ’aikasin kirkoon, myöhään kerä-jään’”.

Rantasalmella asiat olivat paremmin. Väki oli vieraanvaraista, ”hyviä, siivoja, ymmärtäväisiä ja älykkäitä”, ja muutoinkin kaikki oli ”hyvää ja kiitettävää”. Rantasalmelaiset osoittautuvat Polénin mukaan sivistyneemmiksi kuin muut savolaiset: he ovat ”ylenneet raakasesta luonnon tilaisuudesta”:

> Kartanot hyvin raketut, tuvat raittiit ja siistit, enemmiten pari kolme kammaria edessänsä ja ulos lämpivillä uuneilla varustetut. Ilahuttavan puhtauden ja hyvän järjestyksen kaikissa kohtaat niissä myöskin; penkit, rahit ja pöydät valkiaksi pestyinä, joita eräissä paikoin näkyi olevan punasiksi taikka sinisiksi maalatuitakin, samate kun heidän kuusiruutuset ikkunan-

https://doi.org/10.21435/tl.282

sakin. Rantasalmelainen on muutoinkin ulkomuodoltaan, käytöksilleen ja puheilleenkin sivistyneempi, kun ehkä missään muualla Savossa. Täydelliset kirjoitus-aineetkin näet usiassa talossa olevan, niinkuin jo monissa muissakin paikoissa Suomen rahvaalla. Tämä on iloista kuulla ja nähdä, tämmöinen ulkomuotokin. Se todistaa, jotta ihminen rakastaa sivistystä, ja kaikkea muuta sitä seuraavata ulkonaistakin raittiuutta, siveyttä ja siistyyttä, ja näyttää niinmuotoin jo ylenneensä raakasesta luonnon tilaisuudesta. Tämä on kaikki hyvä ja kiitettävä. Soisin ylehensä Suomessa niin olevan, niin elättävän, ja ken tuota ei soisi, ken Väinämöisen keralla ei lausune:

Soisin Suomeni hyväksi,
Karjalani kaunihiksi;
hyvin aina elettäväksi
kunnialla kuoltavaksi –
laiskat Lappihin menevän
muut velhot Viron vesille.

Rantasalmelaisista naisista löytyi silti moitittavaa. Naiset olivat vaihtaneet ”soman talonpoikasen vaate-partensa rumiin, herrastaviin liepehelma-nuttuhin”. Rumissa, väljähihaisissa hameissa he ”hurpelehtelevat, pienistä tytöistä alkain”, eikä ”Savon neitiä kaunistavaa, lyhyttä, sievää röijyä ja hametta” enää näe. Kaikesta huolimatta Polén toteaa, ettei ”vaate suinkaan te’e ihmistä pahemmaksi eikä paremmaksi, oli se millinen hyvänsä, kun muuten vaan sisulleen on siviä ja sievä”.

Polénin mielipiteet ja käsitykset rahvaasta niin hyvässä kuin pahassa toistuvat matkakertomuksissa. Monet ylioppilaat olivat yhtä mieltä siitä, että kaupungeissa ja suurissa kylissä väki oli turmeltuneempaa kuin syrjäkylillä. Näin ajatteli myös ylioppilas Berndt Paldani, joka oli vuodenvaihteessa 1851–1852 runonkeruumatkalla Hämeessä ja Satakunnassa. Matkalla Ylöjärveltä Viljakkalaan sattui huono keli, ja häntä varoiteltiin lähtemästä sivuteille. Paldan oli kuitenkin havainnut, että mitä ”ääremmällä kulmalla pitäjässä” hän oli kulkenut, sitä puhtaampana ja entisellään ”suomalainen mielenluonto (karakter)” on pysynyt. Koska vanhat tavat ja ”suora suomalaisuus” olivat hänen mielestään säilyneet syrjäkylillä paremmin kuin muualla, hän valitsi reittinsä niiden mukaan. Valinta tuotti kuitenkin pettymyksen. ”Puhdasta suomalaista mielenluontoa” ei syrjäkulmiltakaan enää löytynyt:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Mettä on täällä raiskattu tervan poltolla ja kuljettaavat pelkkoja ja plankuja Poriin ja Ristiinaan, joihin täältä on noin 7–8 penikulman paikka matkaa. Hirsiä varaastavat myös kruunun maalta, joita myövät sahoihin, joita näillä paikoilla on kolme: yksi Poltinkoskella Ikaalisissa, toinen Parkanolla ja kolmas Suomikoskella Karviassa. Kruunu on myös tänne asettanut mettävahdit, joita rahvas täällä kuttuu ”mettäsissiksi”. Mettän riista on se ainoa rahan pyyntö keino näillä paikoilla, eikä ihmet, jos varaastelevat, sillä kovin huonoa on kuitenkin tämä maan paikka kaikin tahoin.

”Puhtaan suomalaisen mielenluonnon” ja ”suoran suomalaisuuden” katoamista murehti moni muukin runonkerääjä. Paavo Salonius kulki kesällä 1869 tutkimassa murteita Kiskon, Karjalohjan, Lohjan, Vihdin ja Nurmijärven pitäjissä. Matkakertomuksessaan hän toteaa lakonisesti, että ”Lohjan emäkirkolla on kansa hyvin voipaa, siivoa ja puhdasta. Pusulassa on kansa köyhää, ja puhtaus koto-oloissa ei myöskään kehuttava”. Runonkerääjän subjektiivinen kokemus ja matkakertomuksen sanavalinnat leimasivat pitäjän joko hyväksi tai huonoksi. Jos haluaisi, matkakertomusten perusteella voisi hahmotella Suomesta kartan, johon olisi merkitty ylioppilaiden käsitysten mukaisesti sivistyneet ja sivistymättömät eli turmeltumattomat ja turmeltuneet pitäjät.

O. E. Petterson kulki Pohjanmaalla vuonna 1852. Monessa Pohjanmaan seurakunnassa oli hänen mukaansa kansanvalistus huonolla tolalla: kirjoja ja lukemista ei arvostettu. Arkisin ei ehditä lukea, pyhäpäivinä ollaan ennen puoltapäivää kirkossa tai maataan kotona ja puolenpäivän jälkeen juodaan ja tapellaan.

> Syy tähän valitettavaan asiaan on kyllä monessa paikassa pappein huolimattomuus ja niiden, niinkuin myös monen muun typerä ja hullu luulo valistuksen olevan vahingollisen kansalle, mutta suurin syy tähän on kuitengin luullakseni pitäjään kouluin puute, joita ei suinkaan minun tietäkseni, merkillinen kyllä, koko Pohjanmaalla löy’y yhtään.

Kaikkialla valistuksen laita ei ollut sentään yhtä huono. Lestijoki, Ylivieska ja Kalajoki saavat Pettersonilta hyväksynnän. Haapavedellä ollaan ”raakalaisuu’en ja sivistyksen” välissä:

> Lestissä ihmiset jo täy’esä vauhtisa pyrkivät sivistykseen, moni siellä melkeen antas leipäpalan suustaan kirjoja saahakseen, he kirjottavatkin pa-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> perin puuteessa seinät kaikki täyteen, ja Ylivieskassa, joka on mitä sivistyneempiä seurakuntia koko Pohjanmaalla, kalajokilaiset ovat myös palasesa määrässä siihen, haapajärveläiset ovat raakalaisuu'en ja sivistyksen välillä, paremminkin jon sentään sivistykseen päin; täällä myös körttiläisyys, joita ne ovat melkeen suurimmaksi osaksi, estää valistuksen leviämistä.

Runoton ja ruokoton kansa

Petterson ei peittele pettymystään myöskään runonkeruumatkansa saaliista eikä negatiivisia näkemyksiään pohjalaisista: "Ei siellä löytynyt mitään, joka olis jostaan arvosta minkään suhteen":

> Vanhan aikusia runoja niissä seuduin ei enään kuulunut merkkiäkään, paitti loihto runoja, muuten monessa paikoin runo pi'etäänki niin halpana ja huonosa arvossa, etteihän tuota kunnon mies toki kehtaa laulaakaan, nyky aikona kuitengin siellä ja täällä runoniekka on ilmaantunut, enimmiten nuoria miehiä. Lauluja kyllä löytyy, erinomattain Lestissä ja Pidisjärvessä, mutta niistä on enin osa semmosia joutavia, roskasia loruja, ettei heitä taho viittiä kuulla, sen vähemmin kirjoittaa.

Frans Ahlmanin runonkeruumatka Savoon kesällä 1858 ei ollut parempi. Rahvas oli luovuttanut "runoilemisen mielityöstä", ja vanhanaikaisten runojen matkimista ja uusien laatimista pidettiin syntisinä "tyhjän lörpötöksinä". Runotar on jo unohdettu:

> Jos ei tästä matkastani muutakaan hyvää olisi, on kumminkin se, että saatan varmaan sanoa, ett'ei näille seuduille enään ole ketäkään tässä tarkoituksessa lähettäminen, sillä niin on jo Runotar tullut peräti unhotetuksi ja hyljätyksi vanhan Savolaisen uusiin yhä taipuvilta lapsilta.

Sydäntalvella 1850–1851 ylioppilas Anders Nylander matkasi Hämeessä. Keruuinto oli suuri, mutta saalis vähäpätöinen. Tuuloksen, Hauhon ja Lammin seuduilla hän kuuli joitakin jättiläistarinoita, siinä oikeastaan kaikki. Teuvun kylästä luvattiin löytyvän lauluja ja juttuja, mutta turhaan:

> Sinne tultua en kuulunut muuta kun ylen ruokottomia ja rivoja juttuja, joita joka paikassa melkeen löytyi kovin paljo. Teuvusta lähin Pohjan ky-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> lään, Sikalaan, ei täältäkään mitään lähtenyt. Nyt olin retkinyt etelä puolessa Tuulosta ja lähin pohjaiseenpäin Juttilaan. Kun ei juttuakaan täällä sanottu, vaikka ahkerasti kyselin ja kehoitin, lähin mä Mustilaan Hauholla. Tuulosta jätin käytyä joka paikassa, missä vain kuului löytyvän jutteliοita. Hauhon pitäjää pistäypi kaira Tuuloksen ja Luopioisten väliin, siinä on kaks kylää: Miehoila ja Mustila. Nää kylät ovat hyvin mainiot ympäristöillä, mutta kansa täällä pietään hyvin tyhmänä ja typeränä.

Nylander purkaa pettymystään runottomista hämäläisistä toteamalla, että ”sivistyksen aurinko ei vielä säteillänsä ole valaisut tätä loukkoa Hämettä”. Esimerkiksi Längelmäellä kansa on kyllä ahkeraa, mutta ”sivistys täällä on huononlainen, monta löytyy, jotka ei osaa lukea sisältä ja usiammat sen tekee kehnosti”. ”Laulun into” oli jo monin paikoin sammunut, mutta ”Kuorresvelellä kansan kiuru vielä kihertää viimeisiä riukutuksiaan”. Nylander epäilee, että hämäläisillä ei ole laulun lahjoja niin kuin savolaisilla.

Maineestaan huolimatta Karjalakaan ei aina näyttäytynyt loistavana laulumaana. I. K. Inha kohtasi Vienan Karjalassa vuonna 1894 suuren joukon taitavia laulajia, mutta joukossa oli sellaisiakin, jotka esittivät ”kummia runoja”. Tiirovaarassa hän tapasi isännän, jonka kerrottiin osaavan paljon runoja, mutta Inhan ei tehnyt mieli laulattaa häntä, koska kerrottiin, että hän oli oppinut niitä kirjasta. Hänellä oli ollut kuulemma paksu Suomesta tuotu runokirja, josta hän oli oppinut runoja. Mutta kuinka ollakaan, paremman taitajan puutteessa Inha päätti kuitenkin laulattaa isäntää:

> Enkä ole mokomia runoja ennen kuullut. En tiennyt mitä niistä ajatella. Runoiksi ne olivat huonoja kerrassaan. Mutta kuitenkin ne tuntuivat niin kummilta, etten malttanut olla rupeamatta niitä kirjoittamaan vaikka epäilin, että hän tuossa kahden kesken kamarissa istuessamme ”improviseerasi”, teki runoja omasta päästään. Olin harmissani, manailin itsekseni, kaadoin kuitenkin hänelle yhä uusia ryyppyjä pullosta, jossa ennen näytti olleen pirunpaskaa, ja kirjoitin vaikka usein teki mieli syytää miehelle paperit vasten silmiä. Laulaja ei taas nähnyt – – sisällistä kapinaani, istui, ryyppäsi, lauloi hiljaisella äänellä, surullisella nuotilla, ja osasi sanella melkein mistä vaan pyysin.
>
> Perästä päin olen huomannut, että hän varsin luvattomalla tavalla parsi runojaan, syyteli muistin aukkoihin mitättömiä, kuulumattomia säkeitä, joiden leväperäisyyttä kirjoituksen kiireessä en joutunut huomaamaan-

https://doi.org/10.21435/tl.282

kaan. Otan itselleni sen vapauden, että jättelen semmoisia säkeitä pois ja panen jonkun välttämättömän liittosäkeen lisäksi. Siinä on minulla kuuluisa esimerkki: tekihän Lönnrot samoin Kalevalaa kokoonpannessaan, lisäsi oman tunnustuksensa mukaan "sanan virkkoi, noin nimesi" y. m. senkaltaista, kun runon selvyys vaatii.

Tiedemiehet kiistelkööt sitten, mikä paikka näille runoille annetaan tieteen hyllyllä; minä "otan mattini koulusta" ja sanon: "Dixi et salvavi animam meam"["Sanoin ja pelastin sieluni"].

Anto Södermann oli sanastonkeruumatkalla Nurmijärvellä kesällä 1901. Aluksi hän asettui kirkonkylään, mutta koska siellä "kielellisessä katsannossa vallitsi täydellinen hämmennys, kylä kun sijaitsi yleisen kulkutien varrella", hän päätti hakea uuden pitäjänkulman, "jossa kieli olisi säilynyt niin sanoakseni puhtaammin nurmijärveläisenä". Hän muutti Palon kylään eli Aleksis Kiven kotikylään arvellen, että voisi saada "aineksia" Kiven kielen selvittämiseksi. Ikävä kyllä keruu ei tuonut Södermannin mielestä "suurempaa menestystä tuloksiin nähden". Oli kyse runoista tai kielestä, niiden "epäpuhtaus" – mitä lie aina tarkoittanutkaan – oli runonkerääjien mielestä selvä merkki väen "turmeltuneisuudesta".

Ylioppilaiden mielestä "runoiliaisuuden" huonontuminen oli selvä merkki joko rahvaan turmeltuneisuudesta tai siitä, että valistus ei ollut vielä ehtinyt vaikuttaa. Lönnrot oli havainnut merkkejä runon kuolemisesta jo 1830-luvulla, mutta siitä huolimatta ylioppilaat lähtivät toivorikkaina runonkeruuseen vielä 1800-luvun lopussa. Rietrikki Polén oli havainnut runolaulutaidon huonontuneen Savossa vuonna 1847:

> Kumma kuinka laulu ja muukin niin tapaturmasestikin ajoittain maalimassa muuttuvi; on kun takautuisi. Niin on laulu Suomessa tehnyt. Lukeissasi näitä nykyisempiä ja vanhan aikuisia runoja ja lauluja, hämmästyt oikein esinnä ajatellessasi, kuinka koko kansan runoiliaisuus peräti niin tykkänänsä, nähdäksesi, on voinut näin luonnottomasti huonontua.

Arvoitukset, sadut ja kaskut ovat sen sijaan vielä hyvässä tallessa, niitä osaavat lapsetkin, toteaa Polén.

Albin Rothman ja E. Rudbeck eli kirjailija Eero Salmelainen olivat satujen keruussa Pohjois-Hämeessä kesällä 1850. Saalista kertyi epätasaisesti. Välillä he olivat kovin pettyneitä, koska vain harvat tiesivät,

https://doi.org/10.21435/tl.282

mitä miehiä Väinämöinen, Joukahainen ja Ilmarinen olivat, ja ”sitä vähemmin taitavat he niistä jotakin laulella”.

> Satuja luulimme vielä löytyvän, sillä nimittivät meillen useampia miehiä, joitten pitäisi niitä tietää ja muistaa; mutta kun tapasimme miehet ja tulimme heidän pakeille, niin eivät tienneet tuon enempätä. Ja josko tiesivätkin jotakuta tarinoida, niin se oli kaikki varsin halpaa, ja päälliseski vielä niin ruokotointa ja roskaista, että sitä tuskin itse viihti kuunnella, sitä vähemmin muitten varalle paperillen panna. Näin kulimme usein pitkiä matkoja ihan tyhjään, toivoen aina löytää semmoisia, joilta saisi edes jotakin kelvollista.

Matkakertomuksen päätteeksi he kirjoittavat:

> Heittäen keruumme Seuran talteen, pyydämme sitä leppeydellä kohtelemaan toimituksemme ehkä kyllä suurta vaellinaisuutta; sillä olivatko voimamme vähäiset, tahtomme ainakin oli hyvä.

Moni matkakertomus päättyy samantapaiseen omien taitojen ja saaliin vähättelyyn, vaikka todellisuudessa runosaaliit olivat usein hienoja. Rothmanin ja Rudbeckin keruut tuottivat 72 satua, muutaman arkin lauluja, 57 uutta arvoitusta ja 35 sananlaskua. Ne he luovuttivat Seuralle, ”pyytäen alhaimmassa nöyryydessä siltä vastaiseksikin suosiota ja luottamusta”.[174]

Theodor Reinius kiersi runonkeruussa Pohjanmaalla vuonna 1852. Hänkin vähättelee keruutyönsä tuloksia:

> Päätettyäni matkani onnellisesti, seuraa nyt saalini ynnä matkakertomani jätettäväksi Seuralle. Tätä tehdessä pyydän ennen kaikkia Seuran ei moittia vähän saalini halpautta, sillä sen arvoisempaa en olisi millään muotoa voinut löytää minulle kuljettavaksi määrätyssä piirikunnassa. – Lienee ehkä taitoni tässä ollut vähempi kuin minkä olisi asia vaatinut, vaan tahtoa ei se ainakaan puuttunut. Toivoen myöskin matkakertomani leppiästi kohdeltavan, alotan sen ilman mitään pitempätä alkulausetta.

Reinius aloitti keruun Kaustisilta ja Vetelistä, mutta tulos oli huono. Hän ei saanut kummastakaan paikasta runoja, satuja eikä sananlaskuja talteen:

174 SKS KRA. Rudbeck, E. ja Rothman, A. Kerääjäsidokset (S) 1–3.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Tämä karvautti mieleni; aivan tyhjään sain kävellä neljättä peninkulmaa. Ainoastaan yksi renkipoika Vallilan kestikevaritalossa osasi laulaa, mutta niin rivosanaista etten voinut niitä päähänkään kuulla, vielä vähemmin muiden varaksi panna paperille. Mielipahalla palasin minä Kaustiselle, kävin siellä usiammissa taloissa mitään saamatta ja lähdin vihdoin Juoperin kestikievaritaloon, kuultuani siellä olevan Räätälin, joka osaisi loruta. Tämän kyllä tapasin, vaan hänen lorunsa olivat samaa laatua kuin Vallilan renkipojan, ellei vielä sakeampiakin.

Kaustiselta Reinius suuntasi Ullavalle. Matkalla Köyhäjoen kylässä hän vihdoin tapasi Käsnäkosken talossa tyttöjä, jotka lupasivat kutsua ”kylän nuoruutta” laulamaan:

> Tämäkös vasta oli minun mieleeni, ja pyhänä jälkeen puolen päivää kokoontui kyllä kansaa. Minä kirjottelin mielihyvällä hyvän aikaa poikien sekä tyttöjen lauluja; toinen muisti mitä toinen oli unhottanut, ja sillä tapaa sain joksikin kokonaisia lauluja. Mutta satuja ei heillä ollut yhtään.

Reinius onnistui myöhemmin matkallaan tallentamaan lisää lauluja sekä historiallisia paikallistarinoita. SKS:ssa häneltä onkin 209-sivuinen perinnekokoelma.[175]

Ossian Grotenfelt kulki Pohjois-Hämeessä kesällä 1873. Matkakertomuksessaan hän kirjoittaa, että Viitasaarella kansa on ”jotensakin raaka ja sivistymätöin ja täällä löytyykin hyvin paljon noitia ja mahtaviakin tietäjiä, joidenka luokse tulee kansaa monesta maakunnasta parannettavaksi”. Viitasaarelta Grotenfelt kulki Kivijärvelle, jossa kansa oli ”vielä raaempi ja taikauskoisempi kuin Viitasaarella”. Siellä olivatkin sadut, runot, loitsut ja muut taikatemput säilyneet paremmin kuin muualla ”näissä tienoissa”, hän kirjoittaa. Myös Karstulassa kansa oli taikauskoista, mutta myös ”enemmän runollinen luonnoltaan kuin muualla”. ”Loitsut ja muinaistarut ovat sen tähden täällä yleisesti kansan suussa ja toimissa.”

Adolf Hällström tutki Savo-karjalais osakunnan stipendiaattina kansan laulu- ja soittotaitoa kotiseudullaan Liperissä ja Polvijärvellä vuonna 1876. Hän vakuuttelee matkakertomuksessaan, että ”suomalaiset ovat enemmän kuin koskaan muut kansat rakastaneet ja har-

175 SKS KRA. Reinius, Theodor. Kerääjäsidokset (S) 1–3.

https://doi.org/10.21435/tl.282

joittaneet laulua ja soittoa. Sukupolvesta ja toiseen on meitä lumonnut ’laulukuningas’ Väinämöinen ihanalla soitollansa, vieläpä jättänyt meille oman kantelonsakin jälelle.” Siitä huolimatta, Hällström suree, suomalaiset ovat vain ”vaillinaisesti” käyttäneet hyväkseen ”kaikkea kaunista, jonka hän meille perinnöksemme jätti”. Tätä perintöä Hällström metsästi häistä, talkoista ja muista tilaisuuksista, ”joissa ilo ja laulu uskollisesti toisiansa seuraavat”. Ilokseen hän sai matkakumppanikseen kokeneen runonkerääjän A. A. Boreniuksen. He aloittivat keruun Taipaleelta, jossa heillä oli vaikeuksia löytää hyviä runolaulajia. Kumppanukset ohjattiin muun muassa erään 70-vuotiaan emännän luo, jonka laulutaitoa ja rikasta lauluvarastoa hänen miehensä oli ylistänyt:

> Laulunäytteensä alkoi hän erään häärunon laulamisella, mutta tämä olikin melkein ainoa, mitä hän meille voi tarjota, sillä ne runot, mitkä hän osasi, lauloi hän yksin-omaisesti samalla nuotilla, eikä hänestä siis ollut hyötyä sen verran kuin miehensä kiitoslauseista päättäen voi luulla. Tämä häälaulu oli kuitenkin sekä sanojensa että etenkin nuottinsa puolesta senlaatuinen, että se kyllä sieti tulla paperille pannuksi. Sittemmin huomasimme sen Taipaleen Kreikan-uskolaisissa yleiseksi. Vielä nytkin sitä lauletaan kreikkalaisten häissä, juuri sinä hetkenä kun sulhainen morsiaimensa ja ”juohtoväkensä” kanssa tulee taloon, jolloin laulu kestää siihen asti, kunnes morsiuspari on istuutunut penkille pöydän taakse.

Eräässä talossa emännän piti osata runoja, mutta kun kerääjät pyysivät häntä laulamaan, hän suuttui luullen heidän tekevän hänestä pilkkaa. ”Hän olikin kaikin puolin, sekä mieleltään että tavoiltaan ja puvultaankin, noita vanhan kansan ihmisiä ja vastusteli jyrkästi meidän pyyntöämme.” Kumppanukset jatkoivat matkaa, mutta huono onni jatkui: laulua ei saatu ”ollenkaan juoksemaan”:

> Jos olisimme pyytäneet nuorempaa väkeä laulamaan uuden-aikaisia laulujaan, olisi tuo luultavasti onnistunut paremmin, vaan koska tällä kertaa tarkoitimme yksinomattain runonuottien keräämistä, oli meillä nyt ainoastaan eukkojen kanssa tekemistä ja nämät olivat kaikin puolin lauluun taipumattomia. Milloin syyttivät huonoa, kulunutta ääntänsä, milloin taas olivat pitävinänsä vanhan-aikaisia ”renkutuksiaan” niin mitättöminä, ettei kannattanut niiden tähden joutua nuoremman ja viisaamman kansan pilkattavaksi.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Laulaminen onnistui paremmin, jos paikalla ei ollut muita kuin kerääjä ja laulaja ja jos oli toivoa ”jokseenkin hyvästä laulumaksusta”. Niinpä Boreniuksen täytyi eräästä loitsusta maksaa ”kokonainen markka”.

> Siinä suhteessa olivat Taipaleen mummot peräti pilautuneet ja tämä huono tapa onkin saanut alkunsa siitä ajasta, kun Kantelettaren aineisia runoja näillä seuduin kerättiin, jolloin niistä arvattavasti maksettiin hyviä hintoja.

Taipaleelta Borenius ja Hällström suuntasivat hevoskyydillä muutaman peninkulman päähän mökkiin, jossa isännän sanottiin osaavan soittaa kanteletta ja laulaa vanhoja runoja. Se ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa, eikä isäntä arvostanut soitintaan saati runojaan:

> Herttaisesti ja vieraanvaraisesti vastaan-otettuina sanoimme kohta asiamme, pyytäen saada nähdä isännän kanteletta. ”Tuossahan tuo on”, vastasi hän hyvin halveksivalla äänellä ja osoitti seinään päin, jossa vanha, mustan kiiltäväksi savustunut kantele riippui naulassa, eikä hän katsonut kannattavan tuommoisen ”ramun” tähden nousta paikaltaankaan. Koko ajan hän sitä kohteli mitä suurimmalla ylenkatseella ja uhkasi vähän väliin seinään lyödä. Kerran se oli jo rikkaläjään heitetty, josta siinä näkyi jokseenkin tuntuvia merkkejä, sillä se oli kovin pahasti runneltuna. Kieletkin olivat sillä vaillinaiset, joten valitettavasti emme saaneet kuulla sitä soitettavan. Muuten oli se perin vanhanaikuista muotoa, pitkä ja kaita, – melkein sukkulanmuotoinen, jossa suhteessa se erosi muista, näillä seuduin käytetyistä kanteleista. Kielet olivat paksusta rautalangasta ja luvultaan niitä oli viisi. Sekä vanhanaikuisen rakennuksensa että ikänsä tähden, sillä se on tehty jo keskipaikoilla viime vuosisataa, niinkuin eräs nyt jo poiskulunut vuosiluku kuuluu todistaneen, oli tämä soittokone siis suuren arvoinen, jonkatähden päätimme sen ostaa ja saimmekin hinnalla, jota ei sovi liian suureksi moittia, sillä se maksoi – 20 penniä.

Hällströmin keruut eivät olleet loppujen lopuksi huonot: ”säveltöjä” kertyi paperille pantuna yhteensä 153. Kertomuksensa lopussa hän toivoo, että kansansävelten keruu ja tutkimus jatkuisi:

> Lopuksi rohkenen lausua sen toivon ettei Osakunta vielä jätä kansansäveltöjemme kokoelemista silleen, vaan vastakin, kun tilaisuutta ja varoja tarjoutuu, tätä tarkoitusta edistää, antamalla suurempia tai pienempiä

https://doi.org/10.21435/tl.282

> matkastipendioita halullisille nuotinkerääjille. Nykyisinä aikoina, jolloin me ylioppilaat niin suurella innolla ja rakkaudella kohtelemme kaikkea, joka vähänkään valaisee ja kuvaa kansamme sekä entistä että nykyistä elämää, tapoja ja maailmankatsantoa, tekisimme todellakin väärin, jos emme voimiemme mukaan koettaisi hankkia tietoja ja todistuksia myöskin siitä ominaisuudesta, joka sekä muinaisina että nykyisinä aikoina on ollut kansamme merkillisimpiä, s. o. sen laulu- ja soittotaidosta. Ja kuitenkin on tällä alalla vähän toimittu ja paljon toimitettavaa, etenkin mitä runonuotteihin ja kanteleisin koskee, jotka voisivat antaa paljon aihetta tieteellisiin tutkimuksiin.
>
> Vakuutukseni on että säveltöjä löytyy saatavina vielä paljon. Varmaankin vielä moni sydäntä ja tunnetta liikuttava sävelto huomaamattomana piilee kansan povessa, odottaen vaan aikaa, jolloin ujona ja teeskentelemättömänä saa konserttisalissa todistaa, ett'ei Väinämöisen jättämä kannel vielä ole kokonansa herennyt kaikumasta Suomen saloilla. Tässä olisi kylliksi työ-alaa Savo-Karjalaiselle osakunnalle. Älkäämme siis jättäkö tätä tehtäväämme sikseen! Älkäämme olko tyytyväisiä ennenkuin laulajapojan tavalla voimme ylpeillen sanoa:
>
> ”Tämä poika se laulelee ja sill’ on laulun ääni,
> I’ät on kaiket kävellynnä ympäri laulun läänii”.

1800- ja 1900-luvun taitteessa kerääjät kiinnostuivat etenkin nuorison suosimista riimillisistä, kahdesta keskenään loppusoinnullisesta säeparista koostuvista kansanlauluista ja -sävelmistä, joiden tekijöitä ei tiedetä. Kalle Kontio keskittyi kansansävelmien keruuseen Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa heinä–elokuussa 1901. Alussa ei ollut onnea:

> Kolmeen päivään, jotka kulutin Höytiäisen kanavan varsilla Onttolan kylässä, en saanut ainoatakaan laulua. Osaksi lie ollut syynä tottumattomuuteni käyttämään sopivia tilaisuuksia, mutta pääasiassa vaikutti kova heinäntekokiire sen, ettei kukaan suostunut laulamaan. Lupasivat kokoontua seuraavana pyhänä laulujaan muistelemaan, vaan kun kylässä ei näyttänyt oikeita lauluntaitajia olevan, niin katsoin parhaaksi joutua matkalle.

Liperissä Vaivion kylässä hän sai jotenkuten houkutelluksi väen laulamaan. Pitkään kursailtuaan alkoivat rohkeimmat laulaa, mutta useimmat läksivät pois ”antamatta laulujaan, joita heillä oli toinen toistaan kummempia”. Sieltä Kontio jatkoi Käsämän kylään, mutta ei päässyt silläkään ”kansanlaulajain jäljille”, ja sieltä Taipaleen kreikanuskoiseen kylään:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Siellä satuin heti saamaan hyvän oppaan, lyseol. Pehkosen, jonka vieraanvaraisessa kodissa viivyin 3 vuorokautta. Häneltä itseltään sain joukon Pielisjärven kansanlauluja. Muuten oli kylä oikea laulujen koti. Paljon siellä osattiin ja uusia vielä sepittivät lisää, mutta suureksi osaksi olivat laulut rivosisältöisiä. Sellaisia ei kukaan mielellään suostunut laulamaan, enkä niistä enempää välittänytkään, kun sain sievempiäkin siinä määrin, että pidin jo varmana keräysmatkani onnistumista.

Kontion onni vaihteli: toisista kylistä hän ei saanut lauluja lainkaan, toisissa ne näyttivät ”olevan oikein muotiasiana”. Eräänä sunnuntaina hän kirjoitti muistiin ”suurimman osan siitä, mitä Varislahden kylässä osattiin”. Karttulassa hän huomasi kulkeneensa ”jonkinmoisen rajan yli”:

> Laulut olivat suurimmaksi osaksi uusia; niitä lauluja, joita olin idempää kerännyt ei enää montakaan tunnettu. Sain siis paljon lisää laulukokoelmaani ensiksikin Pihkaanmäeltä. Läheisessä Vaarumäen kylässä houkuttelin pitkän pyhäpäivän erästä kuuluisaa lauluntaitajaa, vaan en saanut häntä ollenkaan laulamaan. Sanoi olevan laulunsa kaikki niin ”rumia”, ettei hän voi antaa kenenkään niitä kuulla. Kirkonkylästä ei kansanlauluja löytynyt, vaan sitä enemmän taas läntiseltä Tervonsalmen kulmalta. Soinlahden ja Nuutilan kylästä sain lyhyessä ajassa enemmän lauluja kuin mistään muualta koko matkalla.

Kontion mukaan Viitasaarella osattiin tavattomasti lauluja, mutta ne olivat enimmäkseen samoja, joita hän oli kirjoittanut muistiin jo kotipitäjässään Juvalla. Saman huomion hän teki myös Pihtiputaalla:

> Huomasin, että kokoelmani olivat jo siksi laveat, että sieltä löytyi milt'ei joka laulu, mitä kirkonkylän seutuvilla osattiin. Sen vuoksi päätin kääntyä sieltä jo paluumatkalle. Läksin elok. 13 p. ja matkusteltuani Viitasaaren ja Keiteleen kirkonkylien sekä Iisveden kautta pääsin kotiin 17 p:nä.

Kaarle Krohn keskittyi vuonna 1884 keräyksissään Etelä-Pohjanmaalla ja Keski-Suomessa satuihin. Karstulasta hän sai mahtavan satusaaliin. Hän joutui siellä sattumalta lukukinkereille, joilla väki innostui kertomaan hänelle sadun toisensa jälkeen. Krohn innostui tästä ja kiersi kaikkiaan viidet kinkerit, joilla hän kirjoitti satuja muistiin ”milt'ei aamusta iltaan”. Paluumatkalla hän joutui pääsiäisviikoksi Kivijärvelle Kinnulan kylään, jossa hänen ”täytyi viipyä koko viikko

https://doi.org/10.21435/tl.282

alituisessa työssä". Sieltä satuja kertyi "100 arkkia puhtaaksikirjoitusta, osaksi erittäin arvokasta".

> Kaikkiaan on minulla tältä matkalta saalista 250 stenografeerattua arkkia, josta tulee ainakin 600 arkkia tavallista kirjoitusta, jos huonoimpia karsittaisiinkin pois. Kuinka monta satua ja toisintoa on täydellisesti kirjoitettua, en voi vielä sanoa, luulisin niitä olevan 1000 vaiheilla. Lyhyitä muistiinpanoja saduista on sitä paitsi pari tuhatta. Niiden arvo on oikeastaan topograafinen. Sitä paitsi on muutamia satoja loitsuja ja samaten taikatemppuja.

Kymmenisen vuotta myöhemmin, kesällä 1893, Aksel Söderholm lähti ensimmäiselle lauseopilliselle tutkimusmatkalleen Oulun ja Muhoksen pitäjiin:

> Ei tarvinne erittäin huomauttaa siitä, että, tällaiseen työhön tottumattomana ollen, mielessäni tunsin vähän outoja tunteita, mutta semmoiset pelonsekaiset ajatukset poisti pian se vakava usko, että rehellinen toimintahalu on aina esteet ja vaikeudet voittanut. Toimintani ohjeina päätin jo heti alusta käyttää Toht. Setälän minulle yksityisesti antamia neuvoja. Rajoitin havaintoni yksinomaan jokapäiväiseen puheeseen. Koetin tarkata kansan puhetta ja panin paperille lauseparsia, jotka mielestäni sisälsivät jotain kielellisesti huomattavampaa.

Söderholm oli siis kiinnostunut ihmisten arkisesta puheesta, ja hänen oletuksensa oli, että esimerkiksi satuja kertoessaan ihmiset puhuvat tavallista puhekieltä. Valitettavasti saduntaitajia ei kuitenkaan löytynyt, vaan hänen kysymykseensä, löytyisikö "ketään semmoista, joka osaa kertoa satuja ja ylipäänsä vanhoja asioita", hänelle vastattiin "eipä tuota tyhjää ennään kukkaan taija juuri muistaa". Rahalla hän olisi kyllä saanut ihmiset kertomaan satuja, mutta ei katsonut sitä tarpeelliseksi. Hän ei nimittäin uskonut, että sadunkertojat tai "tietäjät" puhuisivat "tavallista kieltä", josta kuuluu jokapäiväisen keskustelupuheen sujuvuus ja muotorikkaus. Sitten hän keksi, kuinka päästä puheisiin omaa arkista kieltään puhuvien kanssa. Hän ryhtyi talon väen kanssa töihin:

> Heinäkuun loppupäiviä vietin ottamalla osaa niittytöihin muiden työmiesten rinnalla. Tällaista keinoa en voi sanoa muuksi kuin erinomai-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> seksi, kunhan vaan ei mene niin pitkälle työ-innossaan, että varsinaiset toimet jäävät syrjään. Korvat ovat aina olevat auki, että sopivassa tilaisuudessa on valmis panemaan huomattavansa paperille.

Matkakertomuksensa lopussa Söderholm kertoo ”hartaimmasta halustaan” jatkaa työtä, joka ajan niukkuuden ja muiden esteiden takia jäi hänestä keskeneräiseksi:

> Varsinkin koskee tämä seikka partisipiaalijärjestelmää, josta esimerkkien vähyyden vuoksi en saata mitään varmaa johtopäätöstä tehdä. Tämä sekä moni muukin ennen huomaamatta jäänyt lauseopillinen ilmiö olisivat olevat ensikesäisen työni selvitettävät, jos arvoisa seura tahtoo vähäisen kannatusta antaa.

Kielen- ja murteentutkijoiden ongelmat olivat sopivien haastateltavien löytämisen suhteen hiukan toisenlaiset kuin runon- tai sadunkerääjien. Toivo Paavonen oli murteentutkimusmatkalla Orimattilassa ja Hausjärvellä kesällä 1903. Hän asettui Oittiin ja yritti löytää kylästä sopivan kielimestarin, hyvän paikallisen murteen taitaja. Aluksi hän suunnitteli kielimestarikseen miestä, mutta tutustuttuaan tarjokkaisiin hän hylkäsi jokaisen, koska ”ne kaikki olivat tuskastuttavan hidaspuheisia ja saamattomia”. Oli siis pakko etsiä naispuolinen kielimestari. Onnekseen hän löysikin Hilda Paavolan:

> Minun käsitykseni mukaan oli valitsemani henkilö omiaan kielimestariksi. Erittäin vilkkaaseen käsityskykyyn yhdistyi hyvä ”supliiki” s. o. halu puhua runsin – muiden vaadittavien ehtojen lisäksi. Ja etenkin juuri tuo taipumus paljoon puhumiseen, kun se sitten vaan tulee oikeaan suuntaan ohjatuksi, tuntuu nyt jälkeenpäin ajatellessa tosiaankin ensi-arvoiselta asialta kielimestarin ominaisuuksia arvosteltaessa. – Työn käytännöllistä mukavuutta tuli vielä tämän valintani kautta edistämään se seikka, että tulimme molemmat saman talon asukkaiksi, joten kielimestari oli minulla päivät pitkät aina tavattavissa.

Murteentutkijat käyttivät apunaan teosta *Suomen kielen keräilysanasto*. Paavonen valaisee työskentelytapaansa seuraavasti:

> Kyselyä suoritin jotenkin seuraavaan tapaan: minä lausuin ”Keräilysanastosta” jonkun sanan; jos ei kielimestarini heti tämän johdosta ryhtynyt

https://doi.org/10.21435/tl.282

> puheeseen, lausuin eri muotoja sanasta ja koetin lopulta, jos ei sanan tarkoitus tullut selväksi, sovittaa sitä johonkin lauseeseen. Heti kun kielimestarini huomasi, mistä oli kysymys, alkoi hän antaa selityksiään sanoin ja kuvauksin, ja jatkoi sitä niin kauvan, kuin minä ne keskeytin. Hänen selityksissään tuli usein esille myös kysymyksessä oleva sana jossakin lauseessa; tämän minä heti sitten kirjoitin konsepti-paperille muistiin.

Jos kerääjä tai kielentutkija tapasi huonon perinteentaitajan tai haastateltavan, matkakertomuksissa korostuu heidän erilaisuutensa sekä suhteen epäsymmetrisyys. Huono ”runoiliaisuus” tai jokin muu negatiivinen piirre näyttää saavan stipendiaatit kirjoittamaan haastateltavasta toiseuttavasti. Toiseuttaminen ilmeni matkakertomuksissa monin eri tavoin ja oli strategiana pitkäkestoinen ja vahva.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Karjalassa

Käsitteeseen karjalainen kulttuuri sisällytetään tavallisesti kansankulttuurit kaikissa Karjaloissa: Etelä-Karjalassa, Raja-Karjalassa, Pohjois-Karjalassa sekä Venäjän Karjalassa (Vienassa, Aunuksessa, Tverissä ja Vepsässä), joskus myös Inkerissä. Herderiläisestä kansakuntaideaalista ponnistaneille karelianisteille Karjala oli eksoottinen paikka, josta etsittiin vielä 1900-luvun alussa suomalaisuuden juuria.[176] Erityisesti Vienan Karjala on saanut taitavien runolaulajiensa, *Kalevalan*, Elias Lönnrotin ja monien muiden runonkerääjien vuoksi tarunhohtoisen maineen. Vienan Karjala on Venäjän Karjalan pohjoisin osa. Suomen ollessa suuriruhtinaskunta se kuului Arkangelin kuvernementin Kemin kihlakuntaan.

Nykyään Suomen Karjalaan kuuluvat Pohjois-Karjalan ja Etelä-Karjalan maakunnat, mutta suurin osa siitä alueesta, joka mielletään Karjalaksi, kuuluu Venäjään, Karjalan tasavaltaan. Karjalankannas, sen asutus ja paikannimistö, on kuitenkin täysin venäläistynyt, eikä sen kuulumisesta Karjalaan muistuta juuri mikään muu kuin suomalaisten vaalima historia ja alueen maantieteellinen nimi.[177]

Karjalan kieli on kielitieteilijöiden mukaan suomen lähin sukukieli. Karjalankielisten karjalaisten kulttuuriperintöä leimaa ortodoksinen uskonto. Suomalaisessa keskustelussa puhutaan tavallisesti yhdestä karjalan kielestä ja karjalan eri murteista, mutta Karjalan tasavallassa puhutaan useista karjalan kielistä. Karjalan kielen kielipoliittinen asema suomen ja venäjän välissä tuli voimakkaasti esille

176 Mm. Katajala 2013, 59.
177 Katajala 2013, 29.

https://doi.org/10.21435/tl.282

kansallisuusaatteen vaikutuksesta 1800-luvun lopulla. Sivistyneistön kansakuntaprojektissa karjalaisuus ja karjalan kieli nähtiin osana suomalaisuutta. Karjalan korostaminen omana kielenään olisi ollut vastoin suomalaisuuden rakentamista, sillä Suomea ei haluttu nähdä monikulttuurisena vaan homogeenisena maana. Virallisen tunnustuksen karjalan kieli sai Suomessa vasta vuonna 2009. Vähemmistökielenämme se vertautui Suomen romanikieleen sekä Suomessa vanhastaan puhuttaviin saamen kieliin, venäjään, jiddišiin ja tataarikieleen sekä kotimaisiin viittomakieliimme.[178]

Uusimmissa Karjala-tutkimuksissa on lähtökohtana se, että Karjala konstruoidaan ja tuotetaan diskursiivisesti keskusteluissa, kirjoituksissa ja tutkimuksissa – tulkinnoissa – aina uudestaan.[179] Kimmo Katajalan mukaan Karjalaksi kutsuttu alue määrittyy kokonaisuudeksi vain menneisyytensä ja siitä kirjallisuudessa, taiteessa ja tutkimuksessa luotujen mielikuvien kautta. Kukin aikakausi on antanut Karjalalle omista lähtökohdistaan ja näkökulmistaan relevantteja merkityksiä, jotka elävät kerrostuneina tämän päivän käsityksissämme.[180] Katajalan mukaan Karjalaan kohdistuneen tutkimuksen näkökulmat ovat ”sadan vuoden ajan ponnistaneet ideologisista, nationalistisista, propagandistisista ja institutionaalisista lähtökohdista”, ja näiden pohjalta syntyneet Karjala-tulkinnat ovat kerrostuneina suomalaisten mielissä. Viimeisimmissä tulkinnoissa Karjala on nähty rajan halkaisemana alueena, jonka asukkailla on siitä huolimatta vuosisataiset yhteistyön perinteet.[181]

Ensimmäiset tiedot kalevalamittaisista runoista saatiin jo Agricolan vuonna 1551 Psalttarin suomennoksessa julkaisemasta jumalten luettelosta, jossa mainitaan yhdentoista hämäläisen ja kahdentoista karjalaisen jumalan nimet ja tehtävät. Luettelon jumalia ovat muun muassa Kekri, Egres, Hiisi, Rauni, Pellonpekko ja Köndös.[182] Varhaisimmat esimerkit karjalaisista runosäkeistä on julkaistu vuonna 1789

178 Björn 2013; Sarhimaa 2017, 9–85.
179 Knuuttila ja Suutari 2013, 9–25.
180 Katajala 2013, 31.
181 Katajala 2013, 61. Katajalan artikkelissa on laaja ja kattava lista Karjalaa käsittelevästä kirjallisuudesta ja tutkimuksesta.
182 Haavio 2020 (1959); Hautala 1954, 26–30.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kristfrid Gananderin *Mythologia Fennicassa*, joka oli Porthanille omistetun sanakirjan täydennysosa. Kirjassa on runsas määrä loitsujen ja eeppisten runojen säkeitä.[183] Piirilääkäri Sakari Topelius Uusikaarlepyystä kuuli kalevalamittaisia runoja rokotusmatkoillaan Pohjanmaalla 1800-luvun alussa, ja myöhemmin hänen luonaan kävi vienankarjalaisia runolaulajia esittämässä taitojaan.[184]

Kielitieteilijä A. J. Sjögren oli ensimmäinen runonkerääjä Vienan Karjalassa. Hän kävi vuonna 1825 ainakin Vuokkiniemessä, Vuonnisessa, Pirttilahdessa ja Uhtuassa.[185] Toinen varhainen Vienan-kulkija on Utsjoen kirkkoherra Jaakko Fellman, joka keräsi runoja osin samoista kylistä kuin Sjögren. Elias Lönnrot teki matkoja Vienan runokyliin vuosina 1832, 1833 ja 1834 sekä niiden lisäksi useita matkoja Suomen Karjalaan. Lönnrot löysi Vienasta erinomaisia runolaulajia, joilta hän kirjoitti muistiin *Kalevalassa* hyödyntämiään upeita eeppisiä ja myyttisiä runoja. Tästä syystä muutkin runonkerääjät lähtivät sinne mielellään, ja heidän keruutyönsä ansiosta Vienasta onkin kerätty pääosa SKS:n arkistoon tallennetuista kalevalamittaisista eeppisistä ja myyttisistä runoista.

Lönnrotin matkoista innostuneina myös J. F. Cajan ja M. A. Castren matkasivat Vienassa vuonna 1839 ja D. E. D. Europaeus vuodenvaihteessa 1845–1846. A. A. Borenius kulki Vienan kylissä 1870-luvulla useaan otteeseen. Vuonna 1872 hänen tovereinaan olivat A. Genetz sekä A. Berner, joka otti tuolla retkellä ensimmäiset tunnetut valokuvansa. 1870-luvun lopulla Vienaan suuntasivat myös A. W. Ervasti ja Hj. Basilier ja 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä muun muassa J. W. Juvelius, Heikki Meriläinen, Matti Varonen ja Kaarle Krohn. I. K. Inha ja Kustaa Karjalainen tekivät legendaarisen Vienan-retkensä vuonna 1911.[186]

183 Hautala 1960, V–X.
184 Hautala 1954, 105–108.
185 Runonkeruusta Karjalassa ks. esim. Sihvo 2003, 100–106; Tarkka 2005; 35–53.
186 Runonkeruusta Vienassa ks. esim. https://asp.juminkeko.fi/viena//runonkeruu.html.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Karjalan maine laulujen maana, runokylien syrjäinen sijainti, metsät ja maisemat, taitavat runolaulajat sekä pitkät ja polveilevat runot ja loitsut kiinnostivat runonkerääjiä koko 1800-luvun ajan ja vielä sen jälkeenkin.[187]

Myös kareliaanit hakivat 1800-luvun lopulla sekä Suomen että Vienan Karjalasta inspiraatiota ajatteluunsa ja taiteeseensa. Syntyi mielikuva tarunhohtoisesta Karjalasta, ja se vahvistui ja täydentyi 1900-luvulla. 1900-luvun alkupuolella runonkerääjien matkat Vienaan kuitenkin vaikeutuivat, koska olot Venäjän Karjalassa muuttuivat levottomiksi tsaarinvallan vastaisen liikehdinnän seurauksena. Vienassa pidetyt kansalaiskokoukset vaativat alueen aineellisen ja henkisen tilan kohottamista, vapauksia ja kansankielistä opetusta. Suomen itsenäistymisen jälkeen alkaneissa heimosodissa vuosina 1918–1922 ja jatkosodassa 1941–1944 alue pyrittiin liittämään Suomeen, mutta suurvaltapolitiikka saksalaisten ja brittien välillä muutti tilannetta. Venäjän rajat itään sulkeutuivat suomalaisilta tutkijoilta vallankumouksen jälkeen viimeistään vuonna 1919. Tarton rauhansopimuksessa vuonna 1920 suuriruhtinaskunnan rajat Suomen ja Venäjän välillä määriteltiin toisin, eikä suomalaisilla runonkerääjillä ollut vuosikymmeniin pääsyä Vienaan eikä muuallekaan Karjalaan.[188]

Tässä luvussa seuraamme Karjalassa 1800-luvun lopulla käyneitä runonkerääjiä. Axel Berner kulki Vienassa vuonna 1872, Lauri Pääkkönen Vienassa ja Aunuksessa vuonna 1892 ja Vihtori Alava yhdessä Kustaa Karjalaisen kanssa vuonna 1895 Tverissä. Tutustumme myös Arvid Genetzin vuonna 1897 kirjoittamaan matkakertomukseen Kuolan niemimaalta, ”Turjan Lapista”. A. O. Väisänen teki kesällä 1915 ensimmäisen matkansa Vienaan SKS:n stipendiaattina. Samaan aikaan riehui ensimmäinen maailmansota.

---

187 Karjalan kulttuurista, runolaulusta ja runojen tallentamisesta ks. Tarkka 1989 sekä esim. Timosen (ei vuosilukua) *Runolaulu*.

188 Kuhmossa sijaitseva Juminkeko-säätiö (juminkeko.fi) elvytti Vienan runokyliä ja tallensi nykyisten laulajien runoja 1990-luvulta lähtien. Venäjän hyökkäys Ukrainaan talvella 2022 on kuitenkin estänyt Juminkeon, muiden yhteisöjen ja tutkijoiden toiminnan Vienassa ja muualla Venäjällä.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Karjalan kävijöiden retoriikasta

> Vienan Karjala! – Näissä sanoissa on jotain, joka heti mielen sytyttää: Kalevalan runot, satujen maailma, mistä ne pulppuavat, kaikuava, kaihoava kannel – ehkä osanotto tämän unohdetun maankolkan kohtaloon.
>
> Mutta siinä on jotain muutakin: sen äärettömät riistarikkaat salot, sen koskien kohina, sen luonnon koskemattomuus, sen kalaisat vedet.
>
> Ehkä juuri nämä viimemainitut ovat tunnelman pääpohjana pohjoisessa Vienan Karjalassa, Koudan vesirikkaalla reitillä.

U. T. Sirelius kuvasi matkakertomuksessaan vuonna 1911 Vienan Karjalaa runojen, satujen ja kanteleen maana, unohdettuna maankolkkana, jonka ainutlaatuisuutta koskematon luonto korostaa.

Runolaulajien, runojen, kauniin luonnon ja etäisen sijaintinsa vuoksi Karjala on ollut suomalaisille aina erityinen paikka. Köyhyydestä ja rankoista olosuhteista huolimatta aluetta idealisoitiin ja romantisoitiin pitkään. Myös ylioppilaskerääjät omaksuivat Karjalaa ja karjalaisia runolaulajia ihannoivan retoriikan sekä toistivat ja vahvistivat sitä tarvittaessa matkakertomuksissaan. Varhaisissa historia-, alue- ja väestötutkimuksissa Karjala haluttiin nähdä kuitenkin sosiaalisesti ja taloudellisesti kehittymättömänä ja takapajuisena sekä alueen asukkaat lukutaidottomina, venäläistyneinä ja ortodokseina väärän uskonnon kannattajina.[189] Tutkimuksia leimasi eräänlainen ”kurjuuskerronta”, huoli- ja surupuhe, joilla vahvistettiin fennomaanispainotteista ja nationalistista diskurssia.[190]

1990-luvulta lähtien Karjalaa ja erityisesti Karjala-retoriikkaa on kuitenkin tarkasteltu kriittisemmin ja monipuolisemmin. Karjala-kuvauksiin havaittiin liittyvän puhetapoja, joissa alue määriteltiin, esitettiin ja etäännytettiin ”meistä” suomalaisista ja Suomesta toisena, erillisenä ja erilaisena. Karjalan toiseutta rakennettiin puhumalla runo-Karjalasta korostetun ylistävästi ja yksipuolisesti siihen liittyvästä ”traditionaalisesta”, ”kansanomaisesta” ja ”muinaisrunoudesta”, viittaamalla Karjalan kansan, maiseman ja luonnon orgaaniseen yhteyteen sekä tyypittelemällä runolaulajat ”kuolevan sankariajan vii-

189 Sihvo 2003, 407; Tarkka 1998.
190 Vrt. Lähteenmäki 2013, 89–91.

https://doi.org/10.21435/tl.282

meisiksi edustajiksi" ja runo "iltaruskoiksi". Retoriikkaan kuului myös "kurjuuskerronta", syvä huoli alueen ja ihmisten huonoista oloista ja synkästä kohtalosta.[191]

Staattinen ja myyttinen kuva Karjalasta kumpusi korkeakulttuurisesta kansallisuusaatteesta, jonka varaan Suomen kansallista historiaa ja identiteettiä autonomisessa Suomessa rakennettiin. Kyse oli toiseuttavasta retoriikasta, joka vahvisti sivistyneistön asemaa suhteessa Karjalaan ja karjalaiseen rahvaaseen sekä etäännytti, primitisoi ja problematisoi Karjalan sivistyneistön ehdoilla. Samantapainen retoriikka koski koko Karjalaa Tveriä ja Aunusta myöten ja ylettyi myös kuvauksiin saamelaisten ja karjalaisten asuttamasta Kuolan niemimaasta.

"Kuin kuristusnuorasta päästetty lintunen"

Iivo Marttisen kertomuksesta matkastaan kotiseudulleen Vienan Karjalaan Vuokkiniemeen ja Uhtuaan vuonna 1911 tunnistaa Karjala-retoriikan piirteet:

> Kauniit ja mitä herttaisimmat kesä-ilmat jatkuivat. Matkaamme toverini kanssa halki salojen, yli siintävien ja mahtavien vuorijen, joilta laajoja mahtavia näköaloja katsellessa sydän kohoaa, mieleen virtaa puhtautta, joka sieltä jokapäiväisen tomun pois ajaa. Ei sanoa saata sitä tunnetta, mikä mielen täyttää. Olet kuin kuristusnuorasta päästetty lintunen, saadessasi pudistaa inhoittavan ammattitomun hetkiseksi jaloistasi, ja päästessäsi vapauteen, nauttimaan Luojan luoman luonnon puhdasta suloa; päästessäsi hetkiseksi hengähtämään kotikunnahille – kotiin.

Marttinen ylistää ilmoja, maisemia ja luontoa ja pukee sanoiksi monen ylioppilaan ajatukset siitä riemua herättävästä vapaudentunteesta ja "sydämen kohoamisesta", jonka kotiseudulla, vapaudessa ja puhtaassa luonnossa kulkeminen sai aikaan. Hänellä tuntui olleen onni mukana jo lähdössä. Illalla 20. kesäkuuta 1911 hän astui matkatove-

191 Tarkka 1998; Pöysä 2014, 268–294; Häyrynen 2005, 169–177; Fingerroos ja Loipponen 2007.

https://doi.org/10.21435/tl.282

rinsa Ilkka Pirhosen kanssa Kajaanista lähtevään Salo-laivaan, joka viiletti pitkin Oulujärven kirkasta pintaa Mieslahden laituriin. Sieltä alkoi 40 kilometrin pituinen maantietaival Suomussalmen kirkolle. Marttinen ja matkatoverinsa eivät ”kylliksi voineet ihailla sitä vapaata raikkautta, luonnon ihanuutta”, joka heitä ympäröi. Aina tilaisuuden tullen toveri kaivoi taskustaan äänirautansa, ja he virittivät yhdessä kaksiäänisesti Karjalaisten laulun. ”Tuskin sitä laulua löytyi toverini Valistuksen laulukirjassa, jota tällä matkallamme emme olisi laulaneet”, kirjoittaa Marttinen. Vaikka jalkamatka kantamuksineen oli 30 asteen helteessä hiostava ja raskas, heidän lauluhalujaan se ei laimentanut. Salotaipaleilla kulkiessaan he tunsivat ”kaikkein alkuperäisintä ja puhtainta vapautta”.

Vuokkiniemeläisen perinteen suurkerääjänä kunnostautunut Marttinen toistaa kertomuksessaan ”puhtaan” vapauden ihanuutta useaan otteeseen. Se kuvastaa nuoren miehen riemua siitä, että on päässyt lomalle, pois kaupungista ja saanut tuntea olevansa ”kuin kuristusnuorasta päästetty lintunen”. Se liittyy myös siihen Karjala-retoriikkaan, jossa seutu liitetään luontoon, luovuuteen, villeyteen, runouteen ja lauluun – kaikkeen siihen, johon kontrolli ei yllä.

Ristiriitainen Karjala

Tavallisesti Karjalan-kävijät ovat ylistäneet seudun luonnon ja maisemien ihanuutta, mutta joukossa on myös niitä, joita luonto ei puhutellut kauneudellaan. Arvid Genetz teki ensimmäisen kielentutkimusmatkansa Karjalaan Suojärvelle kesällä 1867. Pitäjän nimi oli hänestä mitä sopivin, sillä ”jos kääntäyt vaikka minne, jos luot silmäsi mihin suuntaan tahansa, niin aina näet soita ja järviä, rämeitä ja lampia”. ”Rumaa luontoa” kaunistavat vain järveä ympäröivät vaarat. Genetz ei havaitse keruukohteekseen valitsemassaan pitäjässä juuri mitään ihailtavaa, kasvistokin on köyhää ja niukkaa. Lintuja ja petoeläimiä, karhuja, peuroja, ilveksiä, näätiä ja metsäsikoja on sen sijaan runsaasti ammuttavaksi. Genetz kuului niihin, joiden mielestä ruma luonto ja väärä uskonto tuottavat paheellisia ihmisiä.

Ruma luonto on kotina kreikanuskoisilla suojärveläisillä, ”raa’alla, sivistymättömällä ja melkein pakanallisessa taika-uskossa elävällä

https://doi.org/10.21435/tl.282

kansalla”, kirjoittaa Genetz ja jatkaa: ”Heille petollisuus työssä ja toimessa sekä irstaus ovat paheita, joita he eivät paheina pidä, sillä kristinuskosta heillä on hyvin sekavat ja väärät ajatukset ja tiedot.” Hän suhtautui myös ortodoksisuuteen ja venäläisyyteen isänmaalliselta ja evankelisluterilaisen kristinuskon pohjalta kielteisesti. Kansanrunot lisäsivät vääräuskoisuutta:

> Loruja, semmoisia kuin Neitsyt Maarian virsi Kantelettaressa, joissa kristinuskon pyhimmät totuudet ovat peräti väärennetyt, laulellaan ja uskotaan; sillä ei saarnoista eikä koko jumalanpalveluksesta, jota venäjäksi pidetään, saada mitään ohjausta.

Axel Berner kulki Vienassa kesällä 1872. Tuoppajärvellä, joka on ”isoin Pohjois-Karjalan järvistä Venäjän puolella”, luonto oli ”pukeutunut kauniimpaan muotoon”. ”Ylängöillä kasvoi tiheä sekametsä ja laaksoissa olivat kasvien muodot rehevämmät, kuin mitä monta vertaa etelämmissä seuduissa olin nähnyt”, Berner kuvailee. Pian edessä oli suuri koski, Sohjenan Niska, jota ei voinut veneellä laskea, vaan soutajien oli kuljetettava vene teloilla tietä myöten kosken alapuolelle. Sillä välin Berner lähti kumppaneineen ihailemaan koskea:

> Olen sitä ennen ja sen jäljestä nähnyt koskia, joiden vedenpaljous on isompi, koskia, joissa on jyrkempi putous, mutta ei mikään ole minuun vaikuttanut niinkuin tämä. Saattanee syy tähän osaksi olleen niiden seutujen rumuudessa ja yksitoikkoisuudessa, joita edellisinä viikkoina olin kulkenut, mutta varma on, että jos tämä koski olisi sivistynyttä maailmaa lähempänä eikä tiettömässä Karjalassa noin 5 peninkulmaa pohjoispiirin eteläpuolella, olisi sen kauneus yhtä tuttu Euroopan turisteille, kuin Karjalaisille, jotka sen tuntevat hyväksi lohensaalispaikaksi.

Karjalan luontoa vuolaasti ihastelevan kertomuksen keskellä Berner yllättäen toteaa, että hän on kulkenut jo pitkään rumissa ja yksitoikkoisissa maisemissa. Mahtava koski oli hänestä väärässä paikassa ja liian kaukana täällä ”5 peninkulmaa pohjoispiirin eteläpuolella”: ”sivistynyttä maailmaa lähempänä” myös ”Euroopan turistit” olisivat päässeet sitä ihailemaan.

Bernerin matkakertomus julkaistiin *Suomen Kuvalehdessä* vuonna 1874. Sen yhteydessä julkaistiin ”saksalaisen puupiirtäjän” piirros tästä

https://doi.org/10.21435/tl.282

mahtavasta koskesta, mutta se kuvaa Bernerin mielestä ”vain vaillinaisesti” todellisuutta:

> Siinä ei näy sitä hopean kirkasta vettä, jonka vertaista en missään muualla ole tavannut, eikä myös muuta kuin osaksi niitä erinomaisia rantaseutuja, jotka niin hyvin sopivat koko kosken luonteen kanssa yhteen, ja vielä pahaksi onneksi on saksalainen puunpiirtäjä, varmaan katsoen tekemääni valokuvaa luonnottomaksi, mataloittanut putousta.

Kansakoulunopettaja ja kirjailija Lauri Pääkkönen teki matkan Vienaan kesällä 1892. Matka alkoi Heinolasta maitse Mäntyharjun kautta Mikkeliin, josta Pääkkösen oli haettava passi: se oli oltava jokaisella Karjalaan menijällä. Mikkelistä hän lähti jalkapatikassa Pankakoskelle. Matka oli hankala:

> Ensimmältä ei tahtonut tottumatoin jalka pysyä pyöreän puun selällä, vaan pyrki tavan takaa livahtamaan milloin vasemmalle milloin oikealle, ja vaikkakin pieksujeni varret yltivät liki housujen haarukoita, niin ei kauvankaan mennyt ennenkuin sukat olivat aivan märkinä sakean keltaisesta ja pahanhajuisesta suo-vedestä. Ennenkuin olimme Lusman kylässä – ensimmäinen kylä tuolla puolella rajaa –, niin olin aivan näännyksissä ja läpeensä märkänä, osittain huonon tien ja kuuman ilman vuoksi, osittain siitä syystä, että tavarani sain itse kantaa selässä, sillä noilla laukkumiehillä oli niin paljon myysyä, että oppailla ja heillä itsellä oli täysi tekeminen uuden kuljetuksessa.

Matkan hankaluudet jatkuivat, sillä Haukkasaaressa hänen kaikki matkaeväänsä joutuivat kylän koirien ruuaksi. Hän oli pyytänyt kyyditsijöitä vahtimaan tavaroita veneessä, mutta nämä olivat pistäytyneet lähitaloon *tsoajun* juontiin. Pääkkönen oli eväidensä menettämisestä syvästi harmissaan.

Matka jatkui veneellä pienen Toraksenjärven yli ja sieltä puroa pitkin, jota kulkiessa ei tarvittu lainkaan airoja. Soutaja seisoi veneen etutuhdolla ja potkaisi voimakkaasti rannalla olevista kivistä venettä eteenpäin. Pääkkösestä matkanteko oli hullunkurista. Vene kimpoili vuoroin vasemmalle, vuoroin oikealle rannalle, jonka kivistä soutaja haki aina uuden potkaisupaikan. Aika vauhtia silti edettiin.

Vaikeudet jatkuivat edelleen. Opas ehdotti Pääkköselle, että he oikaisisivat erään suon poikki. Saappaat eivät kastuisi ”kuin päältä”:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Mutta voi kauhistuksen paikka sitä matkaa! Ensiksikin se oli puolta pitempi, kuin mitä hän sanoi ja toisekseen se paheni kuta pitemmälle siinä päästiin. Kolmen virstan verran pääsimme kuta kuinkin, eikä siihen asti minun pitkävarsi pieksujen varren yli mennyt vesi kuin parissa kohden, vaan sitten se vasta alkoikin oikea leikki. Eteen aukeni noin parisen virstan laajuinen Varpasuo, joka oli aivan metsätöin ja näytti etäältä katsoen reheväheinäiseltä. Aloimme varria sitä myöten ja jo ensi sylien matkalla se näytti minulle, etteivät pieksujen varret merkinneet mitään sen kylmän ja liejuisen poven rinnalla. Vajosin ensin haarojani myöten, sitten vatsaani ja vihdoin kainaloitani myöten tuohon hentoon suohon!
>
> Herra siunatkoon! johon sinä vello petit minut! Ihanhan me vajotaan suon sisään? – ”Äijän on vettä vello, äijältä on. Satehet ovat suon pilanneet. Viime suvena kulin tästä ja suit, suit jos jalkani kastuivat!”
>
> Yhä sitä vaan ponnisteltiin eteenpäin ja yhä syvemmälle se vaan suo tuntui upottavan. Hiki valui virtana joka paikasta ruumistani ja olin aivan tukehtua kuumuudesta, sillä minun täytyi vielä suorittaa osa tavaroideni kuljetuksessakin. Toivoin edes pientä mätästä, jolle olisin voinut pysähtyä lepäämään, vaan turhaan. Ei millään puolella näkynyt tuon harmaan veden kalvon alta pienintäkään nyppylää kohoavan. Tuolla tosin – puolen virstan päässä – oli heinähaasio pahainen, vaan sinne asti en enää uskonut pääseväni ilman lehvähtämättä. Askeleeni harvenivat ja jäin kauheasti jälkeen tuosta pitkäsäärisestä oppaastani, joka mennä molskutteli kuin paras kurki hyvää vauhtia edellä. Ku-uu-le sie ve-llo! En mie enää ja-aksa! Voi voi!, ihan mie jo kuolen!, vaikeroin hädissäni. Hän seisattui ja pagisi: ”A täs on sellainen paikka että voit vähän levätä. Tulehan tähän!” Ponnistelin vielä vihoviimeiset voimani ja pääsin kuin pääsinkin paikalle, jolta hän poistui, ettei se olisi niin painunut.

Suossa polkeminen jatkui entistä raskaampana. Lopulta Pääkkönen juuttui varustuksineen melkein kokonaan suohon, josta opas sai hänet vaivoin kiskottua ylös. ”Vähissä hengin” he pääsivät suon laitamalle, mutta siinä olikin joki vastassa. Ei auttanut kuin hypätä jokeen ja uida yli. Uiminen ei kuitenkaan ollut mikään ”leikin asia” väsyneenä märissä vaatteissa. Onneksi joki oli vain kolmisen syltä leveä, joten voimat vielä riittivät. Kaikki vaatteensa ja muutkin tavarat ”nyytissä” Pääkkönen tietysti kasteli. Opas puolestaan laittoi tavarat riukujen päälle ja sai ne kuivana joen yli.

Matka jatkui yli järvien, kautta salojen ja vaarojen, läpi rämeiden ja soiden. Itikoiden paljous oli ”kerrassaan kauhistava”. Pääkkönen näki tiepuolessa sieniä, ja pian ”täytimme yhden nenäliinan mitä tuo-

https://doi.org/10.21435/tl.282

reimmilla tateilla". Sitten oli taas upottavia rämeitä ja sillattomia jokia ylitettävänä. Vihdoin he saapuivat erääseen pappilaan, jossa papilla oli paljon tietoja Suomesta ja sen oloista. Innokkaasti hän kyseli suomalaisesta kirjallisuudesta yhtä ja toista. Hän tunsi nimet Lönnrot, Snellman, Ahlqvist, Castrén, Ervast, Aspelin ja Genetz, jonka pappi tunsi henkilökohtaisesti.

Vienanmeren rannalla Ala-Uikujoen suussa Sorokassa (vuodesta 1938 alkaen Belomorsk) Pääkkösen oli määrä tavata sahan ja tehtaan johtaja Ivan Feodoritsan, jonka ylenpalttisen vieraanvaraisen miehen maine on kiirinyt "kautta koko Karjalan". "Hän on kerrassaan hyvä mies, se on lause, jonka kuulet aina, kun karjalaisten kesken hänen nimeänsä mainitaan", kirjoittaa Pääkkönen. Sahan ympäristö hyvin hoidettuine ja siisteine rakennuksineen teki häneen suuren vaikutuksen. Hänestä oli selvää, että "nämä laitokset" oli rakennettu sellaisen henkilön toimesta, joka on "saanut sivistyksensä ja periaatteensa länsimaisen kulttuurin keskuudessa". Hänestä oli "vallan mahdotoin uskoa", että tavallisesta karjalaisesta talonpojasta voisi ilman koulutusta, vain "tuolla kansan keskuudessa kehittymällä", kehkeytyä kaikkien näiden rakennusten ja laitosten rakennuttaja ja hoitaja.

Kun Pääkkönen sitten tapasi Feodoritsan, hän yllättyi lisää:

> Eteeni astuu kookas, solakkavartaloinen, hienosti puettu ja ryhtikäs herra, ijältään noin neljännelläkymmentä ja ulkomuodosta päättäen hän paremmin muistutti jotain englantilaista salonkimiestä kuin tehtaan hoitajaa näillä sivistyksen takamailla. Eikä tuosta kuvittelemastani venäläis-karjalaisuudesta hänessä näkynyt pienintäkään vivahdusta. Hän tervehti minua herrasmiehen hienoudella, jossa kumminkin oli joku määrä arvokkaisuutta, jota ensi hetkessä luulin jäykkyydeksi. – Oletteko – saanen luvan kysyä – tehtaanhoitaja Törhönen? – "Niin, vaan ketäs minulla on kunnia puhutella?" – Olen matkustaja Suomesta. Ja pian oli molemmin puolin tarpeelliset selitykset vaihdettu. Mielikuvani saivat tehdä täydellisen kuperikeikan ja minä milt'en nauranut sitä, että olin häntä sellaiseksi kuvitellut. Aivan ensihetkestä hän näytti niin suoralta ja teeskentelemättömältä, että olin unohtaa pyytää häneltä anteeksi, että sellaisena täytyi tulla häneltä suojaa etsimään.

Feodoritsa johdatti Pääkkösen komeaan saliin. Uuniin hän laitatti leimuavan valkean, jonka lämmössä Pääkkönen sai vaatteensa pian kuiviksi. Hänestä tuntui "niin hullunkuriselta" olla taas sivistyneiden

https://doi.org/10.21435/tl.282

ihmisten keskuudessa, etenkin täällä ”pohjan pimeillä perillä”, jossa hän luuli tapaavansa vain viheliäisissä hökkeleissä ja turvemajoissa asuvia, puoleksi villissä tilassa olevia ihmisiä. Päivällinen oli ylenpalttinen. Hänelle tarjottiin ”muun kaiken muassa somgaa (lohta), lihalientä, meijerivoita, herkkusilliä, sardiineja, englantilaista vuohijuustoa, englantilaista hienoa laivakorppua ja merikrapua sekä monta muuta lajia”. Juomiakaan ei ollut unohdettu. Pöydällä oli hienoimmasta Moskovan viinasta Bayerin olueen ja ”Tokay’n viiniin” ”mitä lajia mieli vaan olisi halainnut”.

Pääkkönen viihtyi Sorokassa viikon päivät järjestellen muistiinpanojaan ja nauttien talon vieraanvaraisuudesta, keskusteluista isännän kanssa ja talon kirjastosta. Sitten ”maa alkoi polttaa jalkojen alla”, ja Pääkkönen oli valmis kestämään taas jalkamatkan vaivat. Kuten kaikki Karjalan-kävijät, hän tapasi matkallaan paljon kurjuutta ja köyhyyttä, nälästä kärsiviä perhekuntia ja ihmisiä, jotka tunsivat vierasta kulkijaa kohtaan syvää epäluuloa ja pelkoa. Oltuaan kolmisen kuukautta taipaleella ja ”samoten soita ja kankahia” hän tuli Paateneeseen, josta jatkoi jalkamatkassa Kuutamolahteen ja Mekriin. Vihdoin hän pääsi Mekrijärven rannalle:

> Silloin olivat näkyvissä ”oman maan rannat!” Ei muuta kuin hattu pois päästä ja huikea ”hurraa” sai kolminkertaisena kajahdella noiden metsäseutujen keskellä.
>
> Raja kulkee Mekrinjärven keskitse, joten toiset rannat ovat Venäjän, toiset Suomen puolella. Mekrissä on kaksi kyläkuntaa jonkun virstan päässä toisistaan. Oli oikein runollista, kun meitä Mekrinjärven yli tuli hakemaan venosellaan nuori punaposkinen tyttö. Tuntui aivan siltä kuin itse Suometar olisi yhden monista neitosistaan lähettänyt tuomaan meille ensi terveiset kotimaasta.

Matka jatkui Liuvukseen ja sieltä hevosella Siikavaaraan, josta hän sai venekyydin Koitajokea pitkin Möhkön tehtaalle. Hänen yövyttyään siellä Möhkön tehtaanjohtaja Berner antoi hänelle kyytihevosen Ilomantsin kirkolle. Siellä täytyi vielä odottaa seuraavaan päivään pääsyä Joensuuhun, josta vuorokauden tavaroita järjestettyään Pääkkönen lähti laivalla Savonlinnan kautta Puumalaan, sieltä Mikkeliin ja sieltä vihdoin rautateitse kotiseudulleen.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Pääkkösen kulkema pitkä matka ulottui laajalle alueelle Poventsan ja Kemin kihlakunnissa. Poventsassa hän kävi Repolan, Rukajärven, Paateneen, Mäntyselän ja Porajärven kunnissa, kussakin useassa kylässä. Kemin kihlakunnassa hän kulki Tungutjärven, Suigarvin ja Sorokan kunnissa. Hänen kulkemaansa aluetta rajasivat lukuisat vesistöt. Lännessä Polvi-, Ruunan-, Tuuli- ja Lieksajärvet, pohjoisessa Roukkulan-, Kiimas-, Tsolman-, Lietman-, Nuokka-, Jysky-, Kevättäm-, Luva- ja Voijärvet sekä keskiosaltaan Kemijokikin. Idässä hän kävi Vienanmeren rannalla ja etelässä kulkua rajasivat matkakertomuksen mukaan ”Uikujoki, Uiku-, Kuts-, Onto, Jolma-, Se'es-, Sellin-, Poro-, Kuutamo- ja Mekrinjärvet sekä Koitajoki”.

Monista matkan vaikeuksista ja fyysisestä rasittavuudesta huolimatta Pääkkönen ylistää Karjalan kesäistä luontoa: hän kirjoittaa, että se on vähintään ”meidän luonnon vertainen”. Karjalan luonto muistuttaa kaikessa kauneudessaan Suomea ”Auran rannoilta Maanselän harjanteelle saakka”:

> Mitä kulkemani alan luonnonihanuuteen tulee, niin on se kauneudessa kauttaaltaan meidän luonnon vertainen ja monin paikoin kauniimpikin. Ken on liikkunut tuon aavan Laatokkajärven luonnonihanuuksista ja vaihtelevista näköaloista rikkailla pohjois- ja itärantamilla, niin hän on silloin ollut tilaisuudessa näkemään seutuja aivan samanlaisia kuin on kauttaaltaan keski- ja eteläosissa Venäjän Karjalaa. Siellä ei puutu aavoja järviä, joista toiset ovat täynnä saaria, ei pieniä, rauhallisia metsälampia, ei pauhaavia putouksia ja runsasvetisiä koskia, ei pieniä metsäpuroja, ei Hämeen multakankahia, ei jylhiä vuoria, ei komeita ja korkeita vaaroja, eikä meheviä lehtomaita; sen myöntänee jokainen sielläpäin liikkunut. Sanalla sanoen on eteläinen Keski-Karjala täydellinen jatko tuolle alalle, joka ulottuu Auran rannoilta Maanselän harjanteelle saakka. Enkä ole meidän puolella esim. nähnyt niin laajaa vesiylänköä, jossa kaikki järvet, purot ja lähteet olisivat kauttaaltaan niin kirkasvetisiä, kuin on se ylänkö, jonka rajoittaa etelässä Se'esjärvi, lännessä Voijärvi, pohjoisessa Valkeajärvi ja idässä Ontojärvi. Sillä alalla, joka tekee ainakin 30 peninkulmaa ympäriinsä, ei ole edes pienoisissa metsälammissakaan ruskeankeltaista vettä, vaan on se niin hohtavan kirkasta kuin kastepisaroissa kauniina kesäaamuna – ja niin kauniilta hohtavia lähteitä, kuin näin esim. Loasarin kylän lähellä kaksikin, en eläissäni ole nähnyt.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Pääkkösen matkakertomuksessa vuorottelevat kuvaukset vaikeuksista ja niiden voittamisesta. Hän näyttäytyy lukijalle neuvokkaana sankarina, joka selviytyy kaikista hankaluuksista vieraalla maalla. Kertomuksen lopussa sankarin vaivat palkitaan Sorokassa johtaja Ivan Feodoritsan luona. Missään muualla matkansa aikana Pääkkönen ei tuntenut viihtyvänsä yhtä hyvin. Matkakertomuksensa hän päättää runonsäkein:

> Mieli täynnä muistelmia,
> Armaita – ei katkeria.

”Valkopäät” Tverissä

Vihtori Alava lähti Tverin lääniin vuonna 1895 yhdessä Kusti Karjalaisen kanssa. Matka on yksi merkittävimmistä ja tuloksekkaimmista tutkimusmatkoista karjalaisten pariin. Alava keräsi kansanrunoutta, satuja, sananparsia, arvoituksia, uskomuksia, taikoja, tapoja ja häätapoja. Karjalaisen työnä oli sanaston keruu.

Matka alkoi Haminasta *Sven Duuva* -nimisellä laivalla kohti Viipuria. Tunnelma laivalla oli vapautunut, seura kiinnostavaa, jopa kansainvälistä. Alava tapasi laivalla nuoria neitoja, ruotsin kieltä puhuvia ylioppilaita, hienon viipurilaisen miehen, saksaa puhuvan keikarin, polkupyörämatkalla olevan helsinkiläisen pastorin, vanhemman ruotsalaisen miehen, joka kertoi Alavalle elämäntarinansa, sekä paljon muita ihmisiä. Alava kirjoitti laivan matkustajista ja tapahtumista yksityiskohtaisesti:

> Šaaliini kääriytyneenä istuskelin milloin missäkin ja koettelin suojella itseäni kovalta tuulelta. Muutamia nuoria neitosia myös oli laivassa sekä pari ylioppilasta, ruotsalaisia kieleltään molemmat, toinen vasta keltanokka, ehkä toinenkin, en tiennyt. Neitosista pari oli herttaista, erään kapteenin tyttäriä. Se keltanokka ylioppilas oli joku viipurilainen hieno mies ja seurusteli erään saksaa puhuvan nuoren herraskeikarin kanssa joka tuntui hänkin olevan viipurilainen. Toinen ylioppilas taas oli jotenkin vaatimattoman näköinen poika. Hänellä oli 2 sisarta, toinen nuori ja muistutti näöllään Elli Fostaadiusta, toinen vanhempi. Herroista oli 3 ainakin suomenkielisiä, niistä yksi oli pastori Lampén Helsingistä, joka oli velosipeetimatkailija.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Eräs vanhempi herra oli hyvin putelin ystävä, ruotsalainen; tuntui olevan Kotkasta koska puhui ruutista y.m.s. Osasi muuten hyvästi suomea, nähtävästi olikin suomalaisen miehen poika ollut ja aikoinaan siis supisuomalainen. 12-vuotiaana hän oli – omien sanojensa mukaan minulle, kun jouduin hänen kanssaan puhelemaan – jäänyt orvoksi ja mennyt toisen palvelukseen. Sentähdenpä rakastikin sitä että pitää olla käytännöllinen ja osata tulla omalla älyllä toimeen, käytännöllinen, affäärimies kokonaan. 3 poikaa sanoi kouluttaneensa ylioppilaaksi (ruotsalaisessa koulussa tietysti!) ja ne ovat käytännöllisellä alalla polyteknikossa j.n.e.; niinpä yksi oli täksi kesäksi mennyt Linnea laivaan lämmittäjäksi, ja sitä ukko piti hyvänä seikkana, se oli hänestä oikein. Muuten hän näkyi olevan kova viikinki ja etenkin panneen painoa sille, että on semmoisia fennomaaneja, jotka eivät osaa sanaakaan suomea. Niin puhui hän eräälle ruotsalaiselle herralle. Ukko näkyi tuntevan hyvin kaiken saariston Viipurin ja Haminan väliltä.
>
> Tulimme sitten jo Uuraan luokse. Siinä laski höyrylaiva erään purjelaivan kylkeen. Sinne nousi osa matkustajia: Tuo kapteeni perheineen. Sinne menivät ne herttaiset tytötkin, Juulia-laivaan; se oli komea laiva Turusta kotoisin. Illalla vasta klo 9 aikaan tulimme Viipuriin. Ajoin Sentraali-hotelliin, joka oli erittäin puhdas ja siisti sekä kelpo hotelli. Karjalainen ei vielä ollutkaan tullut. Olin yötä, jäin odottelemaan häntä.

Alava oli lähtiessään 25-vuotias, Karjalainen vuotta nuorempi. Matka alkoi 11.6. ja päättyi 21.9. Matkakertomus poikkeaa monista muista Karjalaan suuntautuneiden matkojen kertomuksista: se on iloinen, tulvillaan nuoren miehen havaintoja luonnosta, matkan vaiheista ja muista ihmisistä, erityisesti tytöistä. Nuorille matkaajille kaikki matkan vaiheet onnistuivat: vaikeuksia ei juurikaan ollut, hauskuutta vain. Alava huomasi toinen toistaan kauniimpia tyttöjä ja pääsi heidän kanssaan lähemminkin tekemisiin, kesäöisille kävelyille. Tyttöjen ”vapaamielisyys” kuitenkin hämmensi Alavaa: ”Pojat saavat heitä näpistellä vaikka nännien päistä, niin eivät juuri paljoa välitä!” Eräässä kylässä tyttöjä oli paljon poikien määrään verrattuna. Sikäläiset ”tytöt eivät näkyneet välittävän mitään, vaikka ’brihat’ nännistä näpistelivät taikka suoremmin sanoen pitivät rinnat kourassaan. Yksi oli siinä pojan kainalossa kuinka kauan ja poika jo teki noin kuin tuossa edellä on sanottu.” Eräässä kyläpaikassa Alavan huomion kohteena on muuan ”Uudenlinnan tyttö, Aleksandra, joka on hänen mielestään ”aika velikulta” ja ”suuri veitikka”. Hänen kanssaan Alava kertoo jou-

https://doi.org/10.21435/tl.282

tuneensa ”jos johonkin tekemisiin”: ”Siinä tuli lopulta heinätappelu niin ja nokkos-viuhkiminenkin; tytön sydän on semmoinen merkillinen, että sen pitää kaikki mahdolliset leikit käyttää.”

Viipurissa, ennen taipaleelle lähtemistään, toverukset kävivät ”toimittelemassa” matkaan liittyviä asioitaan ja ostamassa yhtä ja toista: tohvelijalkineet, puukon, rusetteja sekä *Viipuri*-lehden. Myöhemmin Pietarissa hän ja Karjalainen ostivat Tverin kuvernementin karttoja. Kameransa, ”Kodakkinsa”, Alava joutui jättämään Pietariin, koska ei saanut ostettua siihen filmiä. Toisin kuin suurin osa runonkerääjistä, Alava ja Karjalainen matkustivat mukavasti laivoilla, junissa ja ajureiden kyydissä ja asuivat hyvissä ”korteereissa”, jopa hotelleissa. Kun he saapuivat Tverin kaupunkiin, Alava käski ajurin ajamaan ”paraaseen hotelliin ja jouduimme Hotel d’ Europe’en, mutta kyllä se oli Eurooppaa, sanon minä, kun olimme kuin jossakin tyrmässä”, hän kuvailee.

Hankittuaan lisää karttoja ja muutamia pieniä tavaroita, kuten vihkoja, ”araabigummia” ja glyseriiniä, he jatkoivat matkaa junalla Ostaškovaan. Junassa he olivat toisen luokan vaunussa ja saivat ”erittäin siistin tilan makuuvaunussa”. Ostaškovassa he ottivat kortteerin läheltä asemaa. Asemalla he joutuivat puheisiin erään virkamiehen kanssa, joka pyysi heitä tulemaan heille kylään, sillä siellä osattaisiin ruotsia. Alava ja Karjalainen suostuivat kutsuun, ja ”siinä lipsahti se ilta aina ½ 9:ään”. Hyvin nukutun yön jälkeen he lähtivät kävelemään ja katsastamaan ympäristöä. Illansuussa he menivät taas visiitille saman herran luokse, jonne tuli myös saksalainen asemainspehtoori. ”Söimme illallista, pidimme hauskaa puhetta ja joimme teetä. Siinä se hauska programmi”, kirjoittaa Alava.

Ostaškovasta Alava ja Karjalainen lähtivät Tverin kyliin kahdella hevosella ja umpivaunuilla. ”Ajoimme kuin suuret herrat ainakin. Ilma on ihana, valkoiset ylioppilaslakkimme soveltuivat hyvin siihen. Näkyivät ihmiset vähän katselleen pitkään outoja valkopäitä”, Alava kuvailee. Matkalaisia kohdeltiin kylissä enimmäkseen vieraanvaraisesti. Matkanteko oli hauskaa ja suurimmaksi osaksi helppoa ja vaivatonta, runosaalis karttui. Aina kun oli mahdollista, ”valkopäät” hankkiutuivat tyttöjen pariin, jotka kiinnostivat heitä joka kylässä. Matkan erikoisimpia kokemuksia oli se, kun he näkivät ihmisten kylpevän pirtin uunissa. Uuni oli niin korkea, että sen sisään mahtui istumaan. ”Olkia alle vähäsen ja vettä ojentaa toinen, niin hyvä. Tämä kiukaassa

https://doi.org/10.21435/tl.282

kylpöminen kuuluu olevan jotenkin yleistä täälläpäin, talvella arvattavastikin”, Alava kirjoittaa.

Matka kesti miltei neljä kuukautta. ”Programmi” oli kaiken kaikkiaan ”hauska”, ja he saivat osakseen vieraanvaraista kohtelua. Matkaan mahtui myös pientä sairastelua, huonoja ja likaisia kortteereita, humaltuneita ukkoja ja akkoja sekä epäluuloisia pappeja ja nimismiehiä. Mukanaan he toivat ”yli 10 000 sanaa sisältävän sanakokoelman ja kielennäytteitä sekä noin 900 numeroa kansanrunoutta ja joukon kansatieteellisiä muistiinpanoja”, Alava kirjoittaa.

Alava keskittyy matkakertomuksessaan enimmäkseen hyvien kokemusten kuvaamiseen. Siitä puuttuu muun muassa matkan loppuvaiheissa tapahtuneen vakavan selkkauksen kuvaus, jonka hän julkaisi *Helsingin Sanomissa* paljon myöhemmin, vasta 10.3.1930, otsikolla ”Uskontokysymys Venäjällä”. Siinä hän kertoo, kuinka hän ja Karjalainen joutuivat Jaroslavin läänissä Dubrovan kylässä kylänvanhimman luona yöpyessään vaaralliseen tilanteeseen pappien heitä kohtaan tunteman epäluulon vuoksi. Taloon tunkeutui yöllä ”joukko kansaa, kolme pappishenkilöä etunenässä”, jotka vaativat runonkerääjiä nousemaan ylös ja esittivät kysymyksiä, joilla ”nähtävästi oli jokin hämäräperäinen tarkoitus”. Pian runonkerääjät huomasivat, että papeilla oli kylän ”kymmenniekat” eli järjestyksestä vastaavat mukanaan, ja toisilla näistä käsissään isot nuoraraipat. Kävi ilmi, että tunkeutujat aikoivat pappien aloitteesta ja käskystä vangita heidät. Passit ja muut kulkuluvat eivät vakuuttaneet tunkeutujia runonkerääjien hyvistä aikeista. Runsaan tunnin kestäneen sanailun ja kiivailun jälkeen Alava onnistui puheillaan ja vastauksillaan nolaamaan riitelyssä pääpukarina toimineen papin, jonka seurauksena mies meni suuttuneen näköisenä tuvasta ulos, ”niin että pitkä tukka heilui”:

> Vanhemmat virkaveljet tästä säpsähtivät ja tulivat lauhkeiksi kuin lampaat. Kun yhtäkkiä käännyin heidän puoleensa tiukalla kysymyksellä, supistui heidän pyyntönsä – tupakan saantiin! He halusivat saada muutaman savukkeen. Saatuaan ne Karjalaiselta kaikessa ystävyydessä, ikäänkuin mitään ei olisi tapahtunut, kehoitin ”baatjushkoja” heti menemään kotiinsa nukkumaan ja jättämään meidät rauhaan. Mutta muun kansan käskin jäämään vielä sisälle. Kun kysyin, miten he, Karjalan miehet, tulivat, meitä, jotka pakisimme heidän omaa kieltään ja myös olimme karjalaisia, vangitsemaan, selittivät he, että ”pappi käski”. Varoitin heitä toista

https://doi.org/10.21435/tl.282

> kertaa papin käskystä tällaisiin hommiin lähtemästä, sillä siitä voisi koitua jollekulle vakavampiakin seurauksia. He menivät pois ja me pääsimme nukkumaan. Mutta aamulla kertoi isäntä, että koko yö oli vielä pidetty vahtia talon ympärillä.

Aamulla kylänvanhimman isä ihmetteli suuresti pappien käytöstä. Kun Alava ja Karjalainen kysyivät häneltä, miten tuollainen pappien käyttäytyminen voi olla mahdollista, niin tämä vastasi, että he pelottelivat heitä saadakseen rahaa: heidän olisi pitänyt lahjoa tunkeilijoita rahalla saadakseen olla rauhassa.

Mutta asia ei jäänyt vielä tähän. Runonkerääjät joutuivat pääpukarina olleen nuoren papin kanssa uudestaan kahnauksiin, kun tämä uhkasi kylänvanhinta kostotoimenpiteillä yön tapahtumien takia. Tilanne saatiin raukeamaan, mutta kylänvanhin pyysi Alavan ja Karjalaisen osoitteet Suomessa, että hän hädän tullen voisi pyytää heidän apuaan.

Dubrovan kirkonkylästä matkalaiset lähtivät jo kolmantena päivänä, vaikka sikäläinen murre osoittautui kiintoisaksi. Kotiin palattuaan he Kanslerinvirastoon jättämässään kertomuksessa kuvaavat matkan loppuvaiheita lyhyesti näin:

> Venäläisen papiston käytös oli siinä kylässä kuitenkin siksi tylyä meitä kohtaan, ettei tehnyt mieli siellä kauvemmin viipyä. Jätimme siis 16 p:nä syyskuuta hyvästit Vessin Karjalallekin ja läksimme ajamaan Bjeezetskoin kaupunkiin. Matkan varrella vielä kävimme Kuošovan Karjalaisryhmässä, mutta emme siellä enempää viivyskelleet; läksimme jo kotimatkalle. Syyskuun 21 p:nä olimme jälleen Viipurissa. – Matkamme oli näin kestänyt neljättä kuukautta.
>
> Karjalaisen kansan käytös oli mitä ystävällisintä. Samaa voi sanoa muutamista venäläisistä papeistakin, jotka osasivat karjalankieltä, etenkin Tolmatšussa, missä viikomman viivyimme.

Karjalaan matkanneiden kertomuksissa vastakkainasettelu venäläisten ja karjalaisten välillä on toistuva aihe. Suomalaiset runonkerääjät olivat karjalaisten puolella, mutta jos kahnaukseen sattuivat karjalaiset ja suomalaiset, olivat suomalaiset etusijalla. Inkerissä kerääjät asettuivat aina suomensukuisten inkeriläisten puolelle ja venäläisiä vastaan.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Seikkailu Kuolassa ”Turjan Lapissa”

Arvid Genetzistä tuli kielentutkija, suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori ja myöhemmin senaattori. Karjalan-matkansa lisäksi hän teki kesällä 1876 kieli- ja etnografisen tutkimusmatkan Kuolan niemimaalle, ”Turjan Lappiin”. Matkakertomuksesta päätellen retkestä kehkeytyi seikkailu, josta ei puuttunut vaaroja eikä jännitystä. Matka alkoi Kuolan kaupungista laivalla kohti Ponoi-jokea. Kun matkaa oli tehty viikon verran, nousi sankka sumu. Genetzin oli kuitenkin jätettävä laiva, koska hän halusi päästä Ponoi-joelle. Ponoi on Kuolan niemimaan pisin joki, 480 kilometriä pitkä, jossa on paikoitellen kova virtaus. Genetzin vene laskettiin tavaroineen alas laivasta, ja hän lähti yksin soutamaan sumuun laivaan jäävien toivottaessa onnea matkaan. Pian höyrylaiva hävisi näkyvistä. Silloin tällöin sumun keskeltä kuului vielä vihellys, mutta vähän ajan päästä sekin vaikeni:

> Sousin, sousin tunnin ajan aivan yksinäni, ei kuulunut eikä näkynyt elävätä olentoa eikä muuta kuin vettä ja sumua. Sitten alkoi kuulua kaukaista kohinaa ja välistä eroitin kalalokin surullisen huudon; nyt tiesin rannan olevan likellä; pian näkyi laiva, joka oli joutunut haaksirikkoon luotoa vasten, veden päällä kellui lautoja ja muita puutavaroita, joita oli heitetty laivasta ulos, ja yht'äkkiä oli korkea ranta edessäni. Korkealla vaaralla huomasin ristin, joita venäläiset asettavat joka paikkaan, missä ihmisiä asuu ja liikkuu, ja ristin luona elävän. Se oli koira. Vaaran alla, ikään kuin maasta, nousi savu sumun läpi taivasta kohti, ja rannalla oli vene. Kaikki hyvä, mutta ihmisiä ei näkynyt.

Vähitellen Genetz erotti sumun keskeltä turvekodan, josta savu nousi. Kota oli ”kuitenkin vähäistä parempi, sillä siinä oli pikkaraiset akkunatkin”. Herättääkseen mahdollisten asukkaiden huomiota ”herrastavalla”, Genetz laukaisi pyssynsä. Kodasta tuli ulos ensin varovaisesti mies, jota naiset olivat säikähtäneinä kieltäneet menemästä ammuttavaksi, koska he olivat luulleet Genetziä ”Ponoin papiksi tai muuksi humalaniekaksi, joka paitahihaisillaan soutelee sumussa”. Huomattuaan, että Genetz oli ”ulkomaalainen ja selväpäinen”, uskalsi mies tulla vihdoin rantaan, auttaa Genetziä vetämään vene maalle ja pyy-

https://doi.org/10.21435/tl.282

tää luokseen. Genetz oletti tulleensa Punaiselle nokalle (Krasnyi nos), mutta todellisuudessa sinne oli matkaa vielä 18 virstaa. Erehdys johtui siitä, että merivirrat kulkivat toisin kuin niistä oli Genetzille kerrottu.

Seuraavana aamuna kotaan saapui kaksi vierasta, "kauppias Zabortschikovan miehiä", jotka kulkivat veneellä pitkin rantoja ostellen kalastuspaikoista lohta isännälleen. Heidän oli tarkoitus lähteä varhain aamulla veneellä Ponoi-joen suuntaan. Genetz lyöttäytyi heidän matkaansa. Aamu olikin "erinomaisen kaunis, lämmin ja selvä, ja melkein perämyötäinen tuuli." Zabortschikovan miehet antoivat hänelle purjeen, eikä soutajaa tarvittu, sillä tuuli kuljetti venettä kevyesti.

> Tämä oli oikein huviretki, purje täynnä tuulta, niin että oli täysi työ airolla perää pitäessä. Pitkin rantaa oli kalastajien mökkejä, ei kuitenkaan enää turvekotia vaan hirsistä rakennettuja latiskakattoisia tupia; mutta minä menin ylpeästi niiden ohitse noin virstan verta rannasta ja parin tunnin perästä aukeni eteeni Ponoin laskemalahti. Minä aioin sinne suoraan, mutta vaikka tuuli oli kova ja lopulla vielä oli yltynytkin, oli sinne vaikeanlainen päästä, vesi oli pakenemassa ja tuli virtana vastaan, josta syntyi korkeat, terävät, lakkapäät laineet ja oikia kohina, niin kuin paraassa koskessa. Sitä paitse oli vesi jo niin vähissä, että luotoja näkyi joka haaralla; onnellisesti osasin kuitenkin väylään ja polvillani veneen pohjassa, vedessä, jonka laineet lykkäsivät sisään, jaksoin pitää venettä oikeassa suunnassa. Pahin paikka, johon tuuli tahtoi painaa minua, oli pitkä, suora luoto aivan väylän vieressä. Siinä istui monta kymmentä kalalokkia suorassa rivissä ja katselivat outoa tulijata, luultavasti arvellen: "Mitenkähän tuo tästä sivuitse pääsee?" Hyvin tämä kuitenkin onnistui, vaikka oli vaan muutama syli väliä, lahti kapeni, korkea ranta laimensi tuulen ja siten purjehdin hiljakseen Ponoin joen suuhun. Kenties olisi oikeampi sanoa tätä vielä lahdeksi, eikä joeksi, sillä luode nousee sitä myöten vielä ylemmäksi kylää, joka kuitenkin on 12 virstan päässä merestä.
>
> Koska tuulta yhä piisasi, annoin vielä mennä muutamia virstoja ylöspäin, vaikka vettä oli niin vähä, että välistä täytyi astua pois veneestä ja lykätä se joltain kiveltä, välistä hiekkapohjaa myöten matkustaa (melkein niinkuin entinen tyttö sadussa: ei veneessä eikä jalkaisin, vaan puoleksi kummallakin tavalla). Viimein näytti kuitenkin pääsö aivan mahdottomalta, ja huomattuani rannalla kirkkaan purosen hyppelevän vuorelta alas, laskin sinne juodakseni, aamiaista syödäkseni ja luodevettä odottaakseni.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Tunnin päästä olimme sekä minä että vesi valmiina, niin sousin poikki lahden noin virstan verran, saadakseni tuulta purjeesen, ja sitten purjehdin myötätuuleen aivan kylään asti, kilpaa muutamien kalastajien kanssa, jotka mereltä palasivat kotiin. Ainoastaan kylän kohdalla oli vaikea päästä eteenpäin ja rantaan, sillä tässä on jo kova virta ja matala kivikkopohja. Minä kyllä koetin airolla sauvoa niin kuin olin Suomen rajalla nähnyt tehtävän ja itsekin vähän koettanut, mutta vene ei tahtonut totella ennen kuin saatoin heittää nokkanuoran rannalla olevalle ponoilaiselle ja itse kaalaamalla tulin maalle.

Kunnon stipendiaatin tapaan Genetz kirjoittaa olleensa matkaansa tyytyväinen: ”Syystä saatan sanoa, että en olisi voinut valita parempaa aikaa tullakseni Ponoisen, kuin täytymys on minulle valinnut: koko Turjan Lappi on täällä edustettuna.”

Näköala kuin Gallen-Kallelan taulussa

Armas Otto Väisänen oli lukuisten toimiensa ohella myös kansanmusiikin tallennuksen ja tutkimuksen uranuurtaja. Hän teki tutkimusmatkoja kuutenatoista kesänä, ensimmäisen kesällä 1912 ja viimeisen vuonna 1928. Valtaosa matkoista vei hänet Suomen rajojen ulkopuolelle, Viroon, Inkeriin, Mordvaan, Vienan Karjalaan, Itä-Karjalaan, Aunukseen, Vepsään sekä Petsamon Lappiin. Kaikkiaan hänen matkoihinsa kului lähes kaksi vuotta.[192]

Kesällä 1915 hän teki ensimmäisen matkansa Vienan Karjalaan SKS:n stipendiaattina. Samaan aikaan riehui ensimmäinen maailmansota: sodan aiheuttaman hädän ja surun Väisänen kuuli monista sotaanlähtöitkuista, joita äidit esittivät pojilleen.

Vienan kyliin päästäksensä Väisäsen piti mennä ensin Vienankaupunkiin eli Arkangeliin:

”Kuinkapas muuten suomalainen olisi uskaltanut, valokuvauskone ja fonografi kerallaan, lähestyä salaperäistä Muurmannin radan linjaa sotavuonna 1915! Lupakirja ehdottomasti itseltään kuvernööriltä! Tietysti hänen ylhäisyytensä antoikin sellaisen”, koska kenraali

192 Laitinen 2011, 24–25.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Markoff, yliopiston silloinen sijaiskansleri, jolta oli suositus, oli hänen ”paras ystävänsä nuoruuden ajoilta”, kirjoittaa Väisänen *Suomen Kuvalehdessä* vuonna 1918.[193]

Vienankaupungista matka jatkui laivalla runsaan vuorokauden. Väisänen tarkkaili kannelta nähtävyyksiä, sahalaitosten toimintaa ja tukinlaskua. Laivalta löytyi juttuseuraa, myös muutamia suomalaisia, joiden ulkomuoto sai Väisäsen epäluuloiseksi:

> Maanmieheni olivat ulkomuodoltaan sellaisia, että jos heidät tapaisi syksyiltana jossakin syrjäpaikoilla, epäilisi joka hetki turvallisuuttaan. Toisella oli sällintukka ja epäluuloinen ilme, toisella urheilijan avokaula ja karkeat kasvot. Verratessani heitä ympärillä oleviin, tosin likaisiin, mutta herttaisen näköisiin seutulaisiin, en totisesti saattanut ylpeillä näistä Suomen kansan edustajista.
>
> Vaan kuinka paljon ympäristö vaikuttaakaan mielentilaan! Nämä miehet, joilta muualla olisi ehkä vähäpätöisestäkin syystä kuullut raakuuden vasten kasvoja, olivat täällä kuin kesytetyt eläimet. He tunsivat itsensä sittenkin avuttomiksi vierailla kaukaisilla seuduilla. Alinomaa he olivat tulkkinsa ympärillä kuin karja paimenen. Kun antauduin heidän kerallaan puheisiin, kysellen heidän ansiomahdollisuuksiaan, löysimme heti sopivan lähentymistien. Varsinkin yhdisti meitä yksimielinen valituksemme, ett'ei Venäjän kylissä ole saatavissa juuri muuta kuin teetä ja leipää, jolla suomalainen yleensä ei katso tulevansa toimeen.

Väisäsen pakinoidessa miesten kanssa laivan kannella heidän välinsä kehittyivät tuttavallisiksi. Puheen lomassa hänen mieleensä pyrki ajatuksia menneisyydestä, jolloin ympärillä leviävä ulappa oli ”Suomen heimon pyyntimerenä ja kauppatienä”.

> Hiljaisuus, jota oli häirinnyt vain kannelle poronnahkoihinsa kääriytyneitten turjanrantalaisten kuorsaus ja laivan koneen jyskytys, keskeytyi, kun yksi miehistä alkoi laulaa ilmi mielentilaansa. Se kuvastui jo ensi säkeissä:
>
> ”Vie sinä vieras terveisiä
> sille vanhalle heilalleni...”

193 Väisänen julkaisi matkakertomuksensa artikkelina *Uudessa Suomettaressa* vuonna 1915 sekä *Suomen Kuvalehdessä* vuonna 1918.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Sävelmän jykevät säelopukkeet ja mutkaton melodinen rakenne tuntuivat tutunomaisilta. Vaan vierasta se kaikki oli tähän ympäristöön. Nuori mies ei siitä välittänyt, sillä "heilan" muisto oli temmannut hänen ajatuksensa.

Erottuaan maanmiehistään Väisänen joutui korjaamaan käsityksiään heistä, sillä eräs venäläinen työnjohtaja kehui vuolaasti heitä työntekijöinä. Suomalainen on hänen mukaansa "kaikessa hitaudessaan kaukonäköinen: hän ei tuhlaa voimaansa". Ne suomalaiset, jotka olivat olleet hänellä tietöissä, ansaitsivat tunnustuksen siitä, että he uhrasivat tuntuvasti aikaansa työn suunnitteluun, kun taas venäläiset aloittivat suoraa päätä "vedättää kuormiaan pitkin raivaamatonta korpea väsyttäen itsensä ja hevosensa sekä turmellen ajoneuvonsa".

Laivamatka päättyi Knäzöihin, josta matkaa jatkettiin veneellä Koutajärven maisemissa:

> Vilun karkoitti soudanta, minkä yksitoikkoisuutta taas lievensivät yhä uudet niemet ja saaret. Täällä sai tuntea, millaista on erämaan rauha. Tuskin häiritsevästi vaikutti ainoa ohikulkeva hinaaja-alus; päinvastoin tuotti virkistystä, paitsi tämän skandinavilaiseen omistajaansa viittaava nimi Punsch havainto, kuinka vähäpätöiseltä näyttää yksinäinen kulttuurin edustaja vielä voittamattoman luonnon keskellä.

Väisänen käy useissa kylissä. Reitille mahtui tuntureita, jokia, koskia, suvantoja, taipaleita ja järviä, ja hän tapasi runolaulajia sekä itkuvirsien ja joikujen taitajia. Matkakertomuksessa on myös koskettava kuvaus tilanteesta, jossa naiset itkevät sotaan lähtevän poikansa ja rintamalle jääneen miehensä vuoksi:

> Ruvalta läksi joukko nuoria miehiä Koutaan "arvannostoon". Jokaisen heistä aavistettin sieltä joutuvan "kaihoille tiehysille", s.o. sotaan. "Millä ruveta kestelemään näitä kipiäisie?", oli kysymys, joka täytti monen äidin, nuorikon ja morsiamen mielen. Eron hetkellä se puhkesi itkuvirressä kuuluviin. Nuoret miehet pidättivät kyynelensä hyvästeihin saakka. Mutta silloin, syleillessään lähimpiään ja lausuessaan kukin: "Prostitkoa meitä!", ryöstäysi haikea mieli itkuna heissäkin.
>
> Kun isät ja veljet astuivat venheisiin, oli lähtijäin irrottauduttava syleilystä. Samalla alkoi kuulua naisjoukosta itkuvirren valitus, ja muuan äiti voihki maassa pitkällään. Vaan kirkonkellot helähtivät toki tällöin soimaan, kaiuttaen sovittavan äänensä ympäristön sekasortoiseen tunnelmaan. Jonkun hetken kuluttua kajahti etääntyvien veneiden keskeltä vielä

https://doi.org/10.21435/tl.282

> laukaus, jonka jälkeen valitus vaimeni ja joukko hajaantui, jääden ”kaimuelemaan” omiaan ”kaihoille teille”. Sinne oli jo joku jäänytkin. Niin itki muuan nainen ”tunnonkohtalähistään”, miestään, joka oli kaatunut ”tuhmilla tiehysillä (sodassa) tulomattomiks”.

Väisäsen tie kulki Ruvalta Oulankaan, Laitasalmelle, Sohjansuuhun, Kokkosalmeen, Kiestinkiin, Loivaaraan, Vaarakylään, useampaan kylään Kuittijärven maisemissa, Uhtuan ja Vuokkiniemen kyliin ja lopuksi uudestaan Sohjansuuhun. Matka oli onnistunut: rahvas oli ystävällistä ja laulunhaluista, löytyi lisää joikaajia, itkuvirren esittäjiä, piirileikkilaulujen ja erilaisten soittimien taitajia. Sohjansuussa Väisänen sai nähdä ”kalevalaisia maisemia”:

> Eräässä kohden suorastaan hämmästytti havaitessa yksityiskohtien ja tunnelman yhtäläisyyttä jäljelle häipyvän näköalan ja Gallén-Kallelan Väinämöisen onginta taulun välillä; vertailuun oli tuskin vaikuttamatta sekään, että pakenevaa neitoa oli korvaamassa rinnallani soutava nuori Soloska karttelevine ilmeineen ja kainoine vastauksineen.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Värmlannissa, Finnskogenissa ja Norrbottenissa

Keski-Skandinaviaan 1600-luvulla syntynyt suomalaisasutus Ruotsin Värmlannissa ja Norjan Finnskogenissa lähes unohdettiin Suomessa aina 1810-luvulle saakka.[194] Henrik Gabriel Porthan oli kirjoittanut näistä niin sanotuista metsäsuomalaisista joitakin artikkeleita, mutta mitään laajaa kiinnostusta sivistyneistö ei heitä kohtaan osoittanut. Yllättävällä tavalla heidät kuitenkin vihdoin huomattiin: ansiot kuuluvat 19-vuotiaalle ylioppilas C. A. Gottlundille, joka opiskeli monien muiden suomalaisten tavoin Uppsalan yliopistossa. Vastoin tahtoaan hänelle lankesi tehtäväksi arvostella saksalaisen Friedrich Rühsin Suomea esittelevä teos *Finland och dess invånare*. Yllätykseen hän sai lukea kirjasta, että Ruotsissa asui vanhastaan Suomesta muuttaneita asukkaita. Gottlund kertoo tapahtuneesta näin:

> Olin siis parahiksi ollut nelisen kuukautta ylioppilaana Upsalassa, kun jo toisella jalallani seisoin runottaren alueella ja toisella survaisin syvälle viisauden hetteeseen. Ja pidemmälle en koskaan päässytkään. Rühsin näin ensimmäisen kerran mainitsevan, että sekä Ruotsissa että Norjassa on suomalaisia siirtoloita. Ja heti virisi minusa halu pasta lähemmin tuntemaan tätä kansaa, osaksi lähemmin tarkatakseni, mitä Rühs oli niistä tiennyt kertoa, osaksi laajentaakseni omia tietojani kansasta, johon oli kiintynyt mitä suurimmalla rakkaudella.[195]

Kesällä 1817 Gottlund lähti kiireen vilkkaa Taalainmaalle, missä Uppsalaa lähimmät suomalaisasumukset sijaitsivat. Hän kiersi Taalainmaan syrjäseutuja idästä länteen kolmen kuukauden ajan. Hän

194 Tässä käytetyt lähteet ovat Talve 1982, 175–180 ja Keinänen 2004, 91–108.
195 Gottlund 1985 (1928), 2.

https://doi.org/10.21435/tl.282

kävi myös Hälsinglannissa sekä Värmlannin ja Västmanlannin vastaisella rajalla. Tämän ensimmäisen matkansa vaiheet hän kirjasi matkakertomukseensa *Ruotsin suomalaismetsiä samoilemassa* (SKS 1928). Se on valaiseva ja hauska kuvaus Ruotsin sydänmaiden suomalaisten elämästä, heidän perinteestään, elinkeinoistaan, tavoistaan ja tottumuksistaan. Gottlund kamppaili myös metsäsuomalaisten etujen puolesta. Uusille matkoille Värmlantiin ja Norjan puoleisiin suomalaismetsiin hän lähti vuosina 1821 ja 1822.

Gottlundin matkojen jälkeen suomalaismetsät jälleen unohtuivat Suomessa, sillä kielentutkijoiden kiinnostus kohdistui suomalaisten oletettuun alkukotiin ja matkat suomalaisten kielisukulaisten pariin Volgan varrelle, Uraliin ja Siperiaan sekä lopulta myös Kaukasian ja Kiinan rajoille. Kansanrunoutta taas kerättiin Venäjän Karjalasta ja Inkeristä. Uudestaan metsäsuomalaiset muistettiin vasta 1870-luvulla. Kielitieteilijä Torsten G. Aminoff lähti vuonna 1871 tutkimusmatkalle Värmlannin suomalaisten pariin. Hän julkaisi vuonna 1876 heistä teoksen *Tietoja Vermlannin suomalaisista*. Myös Kaarle Krohn keräsi vuonna 1885 joitakin kansanrunoja metsäsuomalaisilta. Samana vuonna suomalainen kielentutkija Petrus Nordmann vieraili Ockelbon suomalaismetsissä läntisessä Gästriklandissa ja kesällä 1887 useissa Värmlannin pitäjissä sekä Grue Finnskogissa Norjassa. Nordmann esitti vuonna 1888 Helsingin yliopistossa väitöskirjan *Finnarne i mellersta Sverige*.

1900-luvun alussa uuden polven kansanrunoudentutkijat ja kielitieteilijät kiinnostuivat metsäsuomalaisista. Väinö Salminen suunnisti heidän pariinsa vuonna 1905 keräten perinnettä ja valokuvaten heitä. Hän julkaisi kirjan *Skandinavian metsäsuomalaisten vaiheet* vuonna 1909. Salmisen jälkeen kesällä 1907 metsäsuomalaisten pariin lähti kielitieteilijä Lauri Kettunen, joka ihastui heihin ja teki heidän pariinsa yhteensä kahdeksan tutkimusmatkaa. Kettusen huomiot olivat varsin tarkkoja, ja hän laati ilmeikkäitä kuvauksia suomen ja ruotsin kielen sanojen sekoittumisesta 1900-luvun alun metsäsuomalaisten kielessä.

Koska raja itään sulkeutui suomalaisilta tutkijoilta vuosikymmeniksi vallankumouksen jälkeen viimeistään vuonna 1919, kielimiesten ja kansanrunoudentutkijoiden huomio suuntautui nyt enemmän lännen ja pohjoisen suuntaan. Kansallismieliset suomalaiset kantoi-

https://doi.org/10.21435/tl.282

vat erityistä huolta siitä, että Ruotsin suomalaisväestö ei saanut opetusta suomen kielellä.

Samuli Paulaharju teki 1920-luvulla matkoja Pohjois-Norjaan suomalaisten kveenien pariin. 1920- ja 1930-luvulla entistä laajempi mielenkiinto kohdistui myös metsäsuomalaisiin, ja nuorten tutkijoiden matkat heidän pariinsa lisääntyivät. Viimeiset metsäsuomalaiset asuivat Juhoilan talon lähettyvillä Östmarkin pitäjässä. Heitä haastattelivat vuosina 1930–1932 Sanakirjasäätiön stipendiaatit Maija Juvas, Astrid Reponen, Helmi Helminen, Tahvo Liljeblad sekä Martti ja Lyyli Rapola. Perusteellista tutkimustyötä Norjan Finnskogenissa ja Värmlannissa teki myös kansatieteilijä Albert Hämäläinen, jonka teos *Keski-Skandinavian suomalaiset* valmistui vuonna 1941 mutta julkaistiin sotavuosien tähden suomeksi vasta vuonna 1947.

Toisen maailmansodan jälkeen suomalaisten kielentutkijoiden mielenkiinto metsäsuomalaisiin edelleen jatkui. Viimeisiä Värmlannin suomen kielen tutkijoita oli Pertti Virtaranta, joka matkaili maakunnassa useita kertoja vuodesta 1954 alkaen. Hänen teoksensa *Suomalaismetsissä* ilmestyi vuonna 1997. Kari Tarkiainen on kirjoittanut ruotsinsuomalaisten historian *Finnarnas historia i Sverige 1–2* (1990–1993), joka valaisee suomalaisten vaiheita naapurimaassa keskiajalta toiseen maailmansotaan saakka.

Tässä kirjassa perehdymme David Skogmanin kahteen matkakertomukseen vuodelta 1865: ensimmäinen on matkalta Pohjois-Ruotsiin Norrbotteniin, toinen matkalta Norjan ja Ruotsin suomalaismetsiin. Torsten G. Aminoffin kertomus vie sekin Norjan ja Suomen suomalaiskyliin vuonna 1871. Lopuksi palaamme Martti Nyholmin kertomusta seuraten Norrbotteniin, jonne hän teki kielentutkimusmatkan kesällä 1901. Nämä kolme stipendiaattia kävivät osittain samoissa kylissä, mutta enimmäkseen he kulkivat omia teitään. Paikkakuntien nimet esitän tässä stipendiaattien kirjoittamissa muodoissa.

Vaikka nämä kolme nuorta tekivätkin matkat 40 vuoden aikana, ovat heidän kokemuksensa ja näkemyksensä Ruotsissa ja Norjassa asuvista suomalaisista, heidän tilanteestaan ja asemastaan kovin yhteneväiset. He myös arvioivat maanmiehiään samantapaisin argumentein. Ensimmäiseksi he kiinnittivät huomionsa suomalaisten heikkoon suomen kielen taitoon, riittämättömään suomen kielen

https://doi.org/10.21435/tl.282

opetukseen, vähäiseen suomenkielisen kirjallisuuden määrään kylissä sekä suomalaisten surkeaan ”hengelliseen” tilaan. Stipendiaattien mukaan maanmiesten elämää varjostivat heidän eristäytyneisyytensä muista seuduilla asuvista, lestadiolaisuus, köyhyys ja likaisuus, juopottelu sekä epäluuloisuus vieraita ja uutuuksia kohtaan. Hyvääkin sanottavaa löytyi: suomalaismetsissä kulkeneet Skogman ja Aminoff ylistävät kertomuksissaan Gottlundia ja hänen suomalaisväestön hyväksi tekemäänsä työtä. Maisemat, rakennukset ja viljelymaat stipendiaatit näkivät monin paikoin viehättävinä, tutun oloisina ja “suomalaisina”, joskin kuta pohjoisemmaksi heidän tiensä kävi, ”sitä vähemmän luonto oli omiansa matkustajaa viehättämään”, kuten Martti Nyholm kirjoitti. Kertomuksista päätellen pitkät matkat monine koettelemuksineen eivät olleet helppoja.

David Skogman Norrbottenissa 1865

22-vuotias David Skogman oli ollut kesällä 1861 SKS:n stipendiaattina runonkeruussa Satakunnassa. Toisen stipendin SKS myönsi hänelle vuonna 1865 Norrbotteniin, Finnskogeniin ja Värmlantiin.

Skogman lähti matkalleen 26. toukokuuta 1865 Turusta laivalla kohti Luulajaa. Sieltä hän jatkoi 11. kesäkuuta eteenpäin Haaparantaan ja Säivin kestikievariin. Matkan alusta alkaen Skogman kiinnitti huomiota paikallisen väen ja suomalaisten välisiin eroihin. Häntä harmitti erään tapaamansa miehen halveksiva asenne suomalaisuutta kohtaan, mutta toisaalta hänen oli pakko tunnustaa, että ”ruotsalaisessa maakunnassa on kaikki puhtaampaa ja siistimpää kuin suomalaisissa seurakunnissa sekä Suomessa että Ruotsissa”.

Seuraavina päivinä Skogman kulki Haaparannassa, Torniossa ja Ylitorniossa. Haaparannassa hän lahjoitti 40 suomalaista kirjaa lainakirjastoon ja Ylitorniossa 45 kirjaa koulumestarille, postimestarille ja kansankirjaston hoitajalle. Kirjastotoimi ja kansansivistystyö olivat Skogmanin sydäntä lähellä: hän oli ollut perustamassa kirjastoja ainakin Mouhijärvelle ja Suodenniemelle. Matkalle lähtiessään hän oli pyytänyt kustantajilta suomenkielisiä kirjoja jaettaviksi Ruotsin- ja Norjan-matkan aikana siellä toimineisiin kirjastoihin. Skogmanin mukaan ”Ruotsin kruunun” sanottiin sortavan suomalaisia ja koetta-

https://doi.org/10.21435/tl.282

van hävittää heidän kielensä. Ylitorniossa oli suomalainen kansakoulu, mutta suomalaista sanomalehteä ei ollut missään luettavissa.

Ylitornion kirkko, joka oli Skogmanista ”kauheasti kuvilla varustettu”, ja seurakuntalaisten käytös kummastuttivat häntä. Lestadiolaisuudella oli paljon kannattajia jo 1800-luvun puolivälissä Tornionjokilaaksossa, ja se näkyi kirkkoväen käyttäytymisessä. Skogman pelästyi hurmoksiin joutuneita naisia ja pakeni kirkosta:

> Kuorissa on 3 taulua ja muita koristuksia ja maalauksia; penkkien sivuissa ja lehterien sivuissa on se niitäkin kuvia, yhdellä lehterin seinällä on esimerkiksi Apostolein kuvat, merkillisen sotaisesti varustetut. Paavalilla on kädessä kirves, Jaakopilla suuri vasara j.n.e. He eivät tosiaankaan näytä rauhan sanansaattajilta. Kun tulin kirkkoon luulin urkuin soittavan, mutta suuresti olin erehtynyt; ääni tuli jumalisien itkusta ja riemuhuudoista. Yksi huokaili ah, toinen voi, kolmas halleluja, ja melkein kaikki porasivat täyttä kurkkua.
>
> Rippi saarnan aikana nousi kaksi vanhaa ämmää ja halaisivat pitkän aikaa, suuresti riemuiten, niin innokkaasti ettei rakastuneemmatkaan kihlatut sitä palavammin tee. Monet halasivat jubileeraten, toisiansa istualla. Kun veisattiin virttä ”Jesus ystävän on paras” ja päästiin viimeiseen värsyyn ”Wakaisest siis siihen luotan”, niin erittäin yksi vaimo kiljui ”Kiitos” niin että korvat tahtoivat haljeta. Peljäten että joku ämmä tulisi minuakin halaamaan, pakenin minä kirkosta. Wälistä, erittäin Herran ehtoolliselta tullessa tanssivat he kymmenkunta yhdessä rypäleessä pitkin kirkon konkia ja pitävät sellaista menoa että lukkarin täytyy mennä heitä ulos saattamaan. Wielä riihattomampia sanotaan heidän olevan heidän rukous ja kokouspaikoillansa kyläkunnissa, siellä he vasta oikein melskaavat. Pappejansa he häväisevät edessäkin.

Kirkosta selvittyään Skogman suunnisti juuri ostamansa pieksut jalassaan Puostijärvelle. Hän meni Ojan taloon, jossa osattiin suomea, vaikka mieluummin väki puhui ruotsia. Kohtelu oli hyvää: ehtoolliseksi hän sai leipää, voita, kalaa ja kuoripiimää ja maitokamarin yöksi. ”Hyvä siellä olikin peuran nahalla maata.” Puostijärveltä hän jatkoi matkaa Miekojärvelle, jossa vallitsi suuri köyhyys. Hallan sanottiin vieneen kolmena vuonna peräkkäin kaiken viljan, taloissa ei juuri ollut huonekaluja eikä petivaatteita. Syödäkseen Skogman sai piimää, kalaa ja paperinohutta leipää. Pasasen talossa, jossa hän viivähti, ihmiset tulivat kyselemään, millaista elämä Amerikassa mahtoi olla ja onko Amerikka ”niin kuin paratiisi täynnä kaikellaisia hedel-

https://doi.org/10.21435/tl.282

miä ja kaikellaisia villieläimiä, joita kilvan kelpaapi ampua". Pohjanperiltä Amerikkaan oli muuttanut paljon väkeä, samaisena vuonna jo montakymmentä miestä vaimoineen ja lapsineen.

Pasasen talosta matka jatkui monen kylän kautta Lainisjärven kautta Röyttiöön (Skröven). Siellä "ruokottomuus oli hirmuinen":

> Kaksi pientä ylen likaista lasta makasi liki ovensuuta lattialla tyyny repale ja heiniä alla. Heistä vähän matkaa oli Talon isäntä ja emäntä yhtäläisellä sijalla. Wävyllä ja hänen vaimollansa oli paha sänkyretukka. Muutamia muita makasi – – lattialla. Kun heitä vihdoin sai nousemaan, niin oli ensimäisenä työnä heillä keittää ja juoda kahvia, ei ainoasti yhden kupin, vaan niin monta kuin kahvi katista vaan lähtee.

Skogman ei viihtynyt Röyttiössä pitkään vaan lähti välillä "soutaen ja sauvoen", välillä hevosella ja marssimalla juhannukseksi Jällivaaraan. Vanha rovasti kertoi hänelle paikkakuntalaisten "pakanallisuudesta". Tietäjiltä kysyttiin neuvoa ja haettiin apua. Juhannusyönä Skogman meni tunturiin ihailemaan keskiyön aurinkoa. Jällivaarassa hän yritti opetella myös vähän "Lapin kieltä", mutta ei siitä tahtonut tulla mitään, ei myöskään kalastamisesta. Jällivaarasta Skogman lähti aamulla varhain 3. heinäkuuta ja pääsi illaksi Tjautsasjärven kautta Avakkoon, jossa aikoi olla yötä. Talon saastaisuuden ja löyhkän vuoksi se jäi kuitenkin vain aikomukseksi:

> Kun avasin Avakon pirtin oven, lensi nenääni sellainen löyhkä mätänevistä kaloista ja kaikellaisesta roskasta, etten millään tavalla olisi elänyt siellä puoltakaan. Pienen aikaa lepäsin venheessä rannalla, mutta siinäkin sain oltua tuskin 1/4 tuntia; sääskit tahtoivat elävältä syödä. Pois siis lähdin eteenpäin Moskijärvelle, jossa katselin joka huonetta missä olisi käynyt levätä, mutta sielläkin oli asuinhuoneet täytetyt samallaisella kalalöyhkällä ja ulkohuoneet poron sarvilla, taljoilla ja poron lihalla ja nämät kaikki haisivat yhtä riivatusti. Päälliseksi oli jokapaikassa täällä täitä, luteita, kirppuja ja kaikellaisia eläviä niin viljalta, että tosin sopii sanoa Lapin maan ei olevan köyhän joka voi elättää niin monta henkeä.

Moskijärveltä matka jatkui Piilijärvelle. Väki oli kuitenkin nuotalla ja kaikki veneet olivat pois, joten Skogman sai odotella monta tuntia, ennen kuin hänet haettiin järven yli. Hän oli väsynyt pitkästä matkasta ja olisi mielellään levännyt muutaman tunnin, mutta sisälle ei ol-

https://doi.org/10.21435/tl.282

lut menemistä. Pirtti löyhkäsi jo ”virstan päähän”, niin että ”siellä olisi kuollut heti paikalla”, ja ulkona oli sääskiä. Isäntäväkikään ei ollut mikään kaunis näky:

> Talon emäntä oli köyryselkäinen, suurilla rinnoilla musta paita ja alushame roikale päällä, hänellä oli muutamia lapsia myöskin repaleissa. Isäntä, joka vähän ajan perästä tuli oli hyvin pirun näköinen, parta suortua kasvoissa oli yksi siellä toinen täällä. Hänellä oli päällä rietas nahkanen rukka, jossa oli miljonien täitten asumasia. Muuten hän oli vähän hassahtanut. – Talon muori paidallansa, ja paidan päällä vyö ja sinä tuppi puukkonensa; paita niin rietas, etten sitä oli sormeni päälläkään pidellyt. Ämmä oli lihava kuin hakotukki, mutta hän oli niin kiiltävän lihava iholtansa.

Miehellä oli päällään vain paitariepu ja housuressut. Hän oli liasta niin musta, että Skogman luuli häntä ensin Afrikan tummaihoiseksi:

> Jos muut olivat mustat ja pesemättömät, niin ettei ihon karvaa millään tavalla, niin tämä vasta oli pää peto riettaudessa. Minä luulin hänen ensin neekeriksi, sillä hänellä oli huuletkin niinkuin neekerillä lihavat ja uloskäyvät, mutta ne olivat valkoiset, oikein valkoisen valkoiset, niinkuin niissä olisi vahto suusta hyytynyt ja pysähtynyt. Kätten sisäpuolista minä kuitenkin voin päättää ettei hän ollut Neekeri, sillä nuotan paulat ja köydet olivat kaavineet pois mustuuden. Sen tosiaankin tiedän ettei sen miehen ihoon vesi päässyt sitte kuin äitin kohdussa.

”Joku arvele”, kirjoittaa Skogman, ”kuinka pysäntyy sitte lika niin uskolliseksi seuraajaksi”. Lopulta Skogmanille selvisi tämän johtuvan siitä, että paikalliset tervaavat kasvonsa sääskien tähden eivätkä pese sitä koskaan pois vaan antavat sen ”pikiintyä”. Tälläkin mustaksi tervatulla miehellä oli vyöllään suuri sarvi, jossa oli tervaa sääskien karkottamiseksi.

Seuraava etappi oli Vittangin kirkonkylässä, jonne oli jänkien ja vaarojen yli kahden vuorokauden matka. Siellä Skogman joutui lestadiolaisten kanssa neljä tuntia kestäneeseen kovaan uskonnolliseen kiistaan. Hänen mielestään papin saarna kirkossa oli ”kelvoton”, koska siinä puolustettiin ”liikutuksia” ja muita ”hullutuksia” eikä se ”täyttänyt saarnan tarkoitusta, joka on johdattaa ihmisiä Kristuksen tykö”. Näiden ”liikutuskristittyjen” mukaan kaikki, jotka olivat liikutuksia vastaan, tuli tuomita helvettiin. Skogman esitti, että ”Jumalan

https://doi.org/10.21435/tl.282

sana on itsestään voimallinen, eikä ihmisen epäusko voi tehdä Jumalan lupauksia tyhjäksi", mutta väki ei kuunnellut häntä vaan sanoi, että ainoastaan pappi, jolla on pyhä henki, voi "Jumalan nimessä synnit anteeksi antaa". Liikutukset olivat heistä todiste siitä, että "sydämen kyllyydestä suu puhuu". Skogman kirjoittaa, että "hengellinen kopeus oli useilla heistä suuri, he kyllä pian langettivat tuomion mutta eivät hyväksy sanaakaan heitä vastaan sanottua". Lestadius "seisoo heidän mielestä korkeammalla kuin kaikki muut".

Vittangissa Skogman kirjoitti 8. elokuuta kirjeluonnoksen, jossa hän kertoo tähänastisesta matkastaan ja suunnitelmistaan jatkaa Ruijaan. Hän kertoo uudestaan myös kalanperkeiden löyhkästä asumusten liepeillä, täistä, kirpuista ja sääskistä sekä siitä, että paikalliset olivat luulleet häntä kuninkaan lähettilääksi, joissakin paikoissa jopa kuninkaan pojaksi, ja valittaneet hänelle köyhyyttään. Lisäksi hän kuvailee Jällivaaran "surkeaa kielen sekoitusta". Jokainen taitaa sekä ruotsia että suomea ja "lappia", mutta mitään ei puhuta puhtaasti, vaan "otetaan sana mistä sopii". Seudulla on suomenkielisestä kirjallisuudesta huutava pula. Skogman kertoo kirjeessä raahanneensa mukanaan pari sataa kirjaa ja perustaneensa Jällivaaraan ja Haaparantaan kirjastot ja täydentäneensä Ylitornion kirjaston kirjavarastoa. "Joka paikassa otetaan niitä sanomattomalla riemulla ja kysellään mistä tuommoisia saisi ostaa", Skogman kirjoittaa. Hän oli kehottanut joitakuita myös ryhtymään kirjakauppiaaksi, mutta kukaan ei ollut uskaltanut tehdä vastoin Ruotsin hallituksen tahtoa, jonka tarkoituksena oli saada suomalaiset ja "lappalaiset" puhumaan ruotsia. "Hyvä olisi saada suomalaisille täällä enemmän suomalaisia kirjoja", päättää Skogman kirjeensä, ja kertoo vielä aikovansa samana päivänä lähettää kirjeen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle ja pyytää lisää matkarahaa tutkiakseen suomalaisten oloja "Värmlannissa, Etelä-Norjassa jne."

Wittangista Skogman lähti Jukkasjärvelle veneellä. Edessä oli monta kovaa koskea, jotka hän luettelee: "Pysäkurkio, Palle, Kurkioniva, Ainiva, Kallokkaniva, Soitolan niva, Pauranki (suuri koski) Talvimaankoski, Koutonerkki, Rapaspenkkä, Tynnyrin korva ja Luspa". Väsyneenä ja märkänä hän pääsi apumiehensä kanssa monien koettelemusten kautta onnellisesti Jukkasjärvelle. Sieltä Skogman halusi jatkaa matkaa Torniojärvelle, mutta hänen oli vaikea löytää soutajia.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Vihdoin kaksi soutajaa suostui lähtemään, kun Skogman lupasi heille hyvän palkkion. Kun he pääsivät Torniojärvelle, alkoi kova vastatuuli. ”Miehiä en olisi nyt saanut edemmäksi, vaikka olisin hengen heiltä ottanut. He sanoivat, että tällä tuulella tuntureista yksikään kuolevainen ei uskalla mennä Tornejärvelle”, kirjoittaa Skogman. Tuulta seurasi ankara sade. Skogman ei tahtonut saada telttaa kunnolla pystyyn, eikä tultakaan saatu aikaiseksi:

> Tunturituuli oli päälliseksi niin kylmä, että se pani vapisemaan vaikka kuinka olisi koettanut pitää itsensä lämpymänä. Tässä valkeamme ympärillä oleskelimme kokonaisen vuorokauden. Minä en saattanut maata kun mun oli vilu. Se kuitenkin oli hyvä asia että otin Jukkasjärveltä kahvivärkit myötäni. Ne estivät sentään varsin viluuntumasta. Soutajillani oli myötänsä verkko, he saivat pari siikaa, ja niin saimme tuoretta kalaa.

Vihdoin tuuli tyyntyi ja matkalaiset pääsivät illaksi Torniojärven päähän. Siellä he lepäsivät nuotion ääressä yön yli. Aamulla oli kaunis sää, ja he jatkoivat yli vuoriston Norjaan:

> Ensin kuljimme pari tuntia kauniissa laaksossa, jossa maa oli sangen lihava. Sorjia koivuja vaihteli pihlajien, leppäin ja kaikellaisten puitten kanssa, ja niitten välistä hohtivat lumitunturit. Sitte rupesimme kulkemaan vuoririnnettä pitkin vähäistä jokea, joka monen kymmenen kyynärän syvässä kursussa kulki mereenpäin. Ehkä kuljimme monta tiimaa varsin sen reunalla niin emme kuitenkaan sitä nähneet. Monta vähäistä puroa lasketti valkovahtona vetensä tunturin harjanneilta tähän valtajokeen.
>
> Täällä näin ensi kerran ”sopulin” – se on ruskea elävä mustilla kaulavanteilla, kiukkuinen kuin tiikeri. Se ei pelännyt, vaikka meitä oli kolme miestä, ja hän yksin pieni 3 tuuman mittainen elävä, vaan puri kiukkuisesti keppiin ja nousi pystöön.

Polku johti usein kauheiden ”jokikursujen” yli, jotka piti ylittää lumisiltoja myöten. ”Tällaiset lumisillat ovat hyvin vaaralliset, sillä jos se vajoo, niin ijäksi menee tänne syvään kursuun palasina alas kaloille ruuaksi”, kirjoittaa Skogman. Sitten vastaan tuli ”hirmuinen kursu”, jonka yli oli mahdotonta päästä:

> Kursun molemmat syrjät olivat oikojyrkät monen kuitenkin 300 jalan korkiat ja niitten välissä kohisi valkosena tunturi joki. Tästä täytyi kääntyä oikealle kädelle (Wasemmalla oli toinen vielä syvempi kursu.) Nyt

https://doi.org/10.21435/tl.282

> kuljimme ylös korkialle tunturinenälle katsomaan mitä mailmaa pohjaisitään päin oli näkyvä – ei muuta kuin tuntureita, tunturi tunturin takana. – Nyt laskimme täältä lumi lakeutta myöden alas toiselle tunturille ja kiipesimme taas ylös tämän harjalle – tääItäkään ei näkynyt muuta kuin tunturia. Toinen miehistäni rupesi pelkäämään että sama kova onni oli kohtaava meitä kuin muutamia muita matkustavaisia yli näiden tunturien nimittäin eksyä tänne ja jäädä tänne ijäksi päiviä.
>
> Tällainen kiipeemine ei ole helppoa työtä, siinä täytyy jalat ja molemmat kädet tehdä samaa toimitusta. Waikea on sanoa jaloilla vai käsilläkö tunturien seinänjyrkkiä kylkiä kulkee. Nämät kiipeemiset ovat vaaralliset, sillä paitsi tavallista horjahtelemista tulee tähän se että nämät tunturit ovat hestoa santa (laaka) kiveä, joka käsiin lohkee. Kun siis otat kiini johonkin pahtaan ja käsivoimilla vipuat itses pari korttelia erässä eteenpäin niin varoa ettei pahta lohkea käsiis ja sinä pahtane päivine mene kadotuksen syvyyteen. Peloottavia ovat myös nuot yli pään olevat pahdan nenät, jotka usein lohkeilevat tunturi veden liotuksesta – onneton hän, joka alle joutuu.

Kiipeäminen jatkui ja jatkui ilman mahdollisuutta pysähtyä ja levätä. Heillä ei ollut puita nuotion sytyttämiseksi, ja kylmä tuuli ja rankka sade vaikeuttivat kulkemista. Vihdoin illalla, 13 tuntia kuljettuaan, he näkivät tunturilta taloja Pertunjoen toisella puolella. He kahlasivat joen yli ja pääsivät ”Öfver- ja Nederinset'in taloihin Norjan maassa, jossa viimeisessä talossa otin yösian”, kirjoittaa Skogman.

Skogmanin matka Norrbottenissa päättyi lokakuun alussa, ja miltei saman tien, 11. lokakuuta, hän suunnisti Finnskogeniin ja Värmlantiin.

David Skogman Finnskogenissa ja Värmlannissa 1865

Skogmanin vajaan kuukauden mittainen matka Norjan suomalaismetsiin Finnskogeniin kulki monen pienen kylän ja kaupungin kautta. Hän sai käyttöönsä kaksi hevosta: toisella hän ratsasti ja toisen hevosen selässä oli hänen ”kapineensa”. Ratsastaminen oli hankalaa, sillä maa Finnskogenissa oli kivistä ja hevoset kompastelivat yhtä mittaa. Seutu oli ”täynnä vuoren harjanteita”, ja niiden välissä oli soita ja järviä.

Skadsbjergissä Skogman kohtasi tämän matkansa ensimmäisen suomalaisen: ”Se oli vanha ämmä, joka poltti ahkerasti piippua 'terveydeksensä'.” Suomi kävi eukolta kehnosti. Skadsbjergistä Skogman

https://doi.org/10.21435/tl.282

jatkoi matkaansa Revholtiin, jossa hän tapasi papinkin, joka oli opettamassa rippikoululapsia ja pitämässä kirkonmenoja. Seuraavana päivänä Skogman meni suomalaisten kirkkoon, joka oli hänen mielestään ”tehty liika vähäiseksi, sillä se oli nytkin täpi täynnä”. Jumalanpalvelus kesti kovin kauan, sillä siellä ripitettiin kymmenen lasta.

Revholtissa Skogmania kestitettiin ”kaikella tavalla” eikä ”mitään otettu”, kun hän lähti ”Tvengsbjergiin Röytäjärven pohjapuolella”. Hän vieraili erään Pekka Karvasen talossa, jossa oli ”kaikenlaiset herrakalut, möpelit, hopeat, sänkyvaatteet ja monet muut”. Karvanen, joka ei itse ollut kotona, oli muiden kertoman mukaan viisas ja ymmärtäväinen mies. Hän oli ”kirjallisessa yhteydessä” Gottlundin kanssa ja saanut tältä hiljattain tämän itse tekemiä lauluja. Skogman näki Karvasen luona myös muita Gottlundin lahjoittamia kirjoja ja lehtiä sekä D. E. D. Europaeuksen vuonna 1854 toimittaman runolaulukirjan *Karjalan kevätkäkönen*. ”Yliopistolainen Elmgren” oli lahjoittanut vuonna 1862 taloon kirjan *Mietteitä katovuosista Suomessa* sekä *Kantelettaren*. Skogmankin jätti pari kirjaa Karvaselle, jolla oli paljon myös ruotsalaista ja norjalaista kirjallisuutta.

Skogmanin mielestä talolliset olivat sivistyneitä mutta palkolliset enimmäkseen ”tolliskomaisia”. Suomalaiset olivat saaneet olla ”näillä Norjan suomalaismehtillä” omissa oloissaan. ”Nyt vasta viimeisinä aikoina on ruvettu heille asettamaan kouluja, ja papit ovat ruvenneet pitämään heistä suurempaa huolta”, kirjoittaa Skogman.

Matka jatkui Ruotsin puolelle Värmlantiin, ensin Puralaan ja sieltä ”Mullikäärnään” eli Mulltjärnaan. Matka Puralasta Mulltjärnaan oli hankala: hevonen muljahteli kivissä ja jyrkissä mäissä ja tavarat oli kiinnitetty hevosen selkään niin huonosti, että ne olivat putoamaisillaan. Skogman havaitsi, että Värmlannin suomalaiset olivat köyhää väkeä, oli ahdasta ja likaista. Matkanteko oli hankalaa vesi- ja lumisateiden takia. Kaikki muistivat Gottlundin:

> Hämyssä tulin Mullikäärnään. Siellä ylisessä paraassa talossa oli vanha tupa jätetty ja muutettu uusiin huoneisiin. Kaksi huonetta oli ainoasti valmisna, siinä, jossa minä joudun makaamaan, oli kahdeksan henkeä ja muiden muassa 2 vähäistä lasta, jotka parkuivat ja herättivät mun yhtä mittaa. Likaista oli tässä, niinkuin Suomalaisilla useimmissa paikkoja täällä. Norjan Suomalaisilla niinkuin Rävholtassa Kalnaesissa ja Tvengbjergissä oli paljon puhtaanpaa.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Mullikäärnastä lähin aamulla ”Karvalaan”, jossa on monta, jotka eivät saata vähintäkään Ruotsia. Karvalassa oli kovin köyhää ja huonoa he valittivat maan olevan kehnon ja päälliseksi heitä kaikella tavalla rasitettavan. Yöllä oli ollut kova tuisku ja nyt aamulla satoi vettä, joka teki matkustamisen tässä lumihyhmässä hyvin vaikeaksi. Gottlundia muisti jokainen. Karvalassa näijin yhden hänen antamansa raamatun. Karvalassa söin päivällistä ja lähdin sitte ”Monkamäkeen” yöksi. Wastaani tuli tänne mennessäni suuri joukko Ösmarkin Suomalaismiehiä, jotka tulivat pohjoisesta tienastilta. Monkamäessä oltiin myös kovin köyhiä. Isäntä oli sangen vakainen jumalinen mies, hänen kasvonsa todistivat lujaa rehellisyyttä. Monkamäessä oli tuvan sivulla pieni kamari, jossa minä sain yösian. Hyvin siellä makasinkin, sain aamulla kahvia ja suurusta ja Lappalaispiekssuni rasvatuksi, kaikki puolella toista riksiä, siihen hintaan luettu myös hevonen Flatåsiin. Aamulla Flatåsiin mennessäni satoi aika tavalla ja ne 3 neljännestä yli vuorien ja märkien maitten eivät ikänä tahtoneet loppua.

Flatåsista matka jatkui Latoosaan, jossa puhuttiin vielä suomea, mutta Kjellingerudissa, seuraavassa kestikievarissa, osattiin vain ruotsia. Kjellingerudista Skogman jatkoi ripeää vauhtia Nyn pitäjään, sieltä Ekshärädin kirkon kautta Bergsängin ja Asplundin kestikievariin. Usean kylän ja kestikievarin kautta kuljettuaan hän saapui suomalaistaloon, jonka nimi oli Nybofjäll. Se oli Skogmanin mukaan paras talo koko Finnmarkissa. Siellä hän sai hyvän päivällisen, mutta miehiä ei ollut kotona kantamaan hänen kapineitaan ja opastamaan häntä eteenpäin Ärtbergiin. Sen vuoksi oppaaksi lähtivät talon kaksi tytärtä, joita parempia oppaita Skogmanilla ei ollut vielä koskaan ollut. He menivät kuin ”gazellit yli vuorien ja soitten” niin ketterästi, että Skogmanin oli vaikea pysyä heidän perässään.

Skogman taivalsi vähitellen Faluniin. Hänestä ruotsalaiset tiet olivat kovin huonoja ja ruotsalaiset ”hitaita liikunnoissansa asettamaan hevosta”. Ruotsin laki ei sallinut ajaa kuin ”penikulman puolena toista tuntina”, mutta senkään vertaa ei tavallisesti matkaa siinä ajassa taittunut, sillä ”Ruotsin hevosilla on paha tapa pysätellä vähän päästä varsinkin ahtein alla olkoon se kuinka pieni hyvänsä”.

Falunissa Skogman ihmetteli ”kuparisittoja”, joita oli ”hirmuisina läjinä”, monta syltä korkeina ja monta virstaa pitkinä vuorina kaupungin ympärillä. Myös outo, ”nenää hätäyttävä” kuparitehtaitten savu tuntuu kauas kaupungin ulkopuolelle. Kaupunki oli hänestä kehnosti rakennettu ja kauppa huonolla kannalla. ”Olutta näytti kui-

https://doi.org/10.21435/tl.282

tenkin olevan hyvin myydä, sillä melkein joka toisen talon seinällä oli kirjotettu Öl till salu", kirjoittaa Skogman.

Skogman pani merkille naisten ja miesten pukeutumisen Taalainmaalla:

> Miesväellä pukuna oli jokapäiväisessa tilassa toffelit jalassa, siniset sukat, polvihousut, suuri nahka edessä, nahat päällä ja tavallisesti hattu päässä. Waimoilla oli punaiset sukat, myös nahka tröijy ja monella merkillinen hattu niinkuin suvi *kråka* Suomessa. Täitä oli myöskin monessa paikkaa Ruotsalaisilla erittäin Wermlannissa.

Falunista matka jatkui lokakuun lopussa huonossa säässä. Ilma oli hyvin kylmä, ja maassa oli lunta. Lambörnissä – niin Skogman muistaa kylän nimen – hän joutui taloon, jossa kaikki olivat vahvassa humalassa. Skogmanin käsityksen mukaan Taalainmaalla ja Värmlannissa juotiin "kelpo tavalla".

Bingsjössä Skogman löysi hyvin rakennetun suomalaistalon, jossa väki oli kohteliasta ja uteliasta näkemään esi-isiensä maasta tulleen matkalaisen. Skogman pani merkille myös heidän huonon suomen kielen taitonsa:

> Kaikki sen talon ihmiset ja monta muista taloista kokoontui katsomaan sitä ihmistä, joka oli kotosin siitä maasta, josta heidän esi-isänsä olivat tulleet. He kyselivät tarkoin millainen Suomen maa oli oliko se hedelmällinen, oliko siellä hirsimetsiä y.m. Tuvassa sisällä oli hyvin puhdasta ja seinissä oli suuria alfresco maalauksia. Kylässä sanottiin asuvan veljespari, jotka arveltiin taitavan hyvin Suomea; he kutsutin minä luokseni mutta he eivät suurin tainneet; Sen Suomen jonka he, Hans Hansson ja Erik Hansson taisivat olivat he oppineet mormor'iltansa joka kuoli 50 vuotta takaperin. Siihen aikaan osasi vanhat vielä hyvin Suomea ja puhuvat sitä kototilassa, ja lapsetkin olisivat oppineet, jos eivät papit olisi kaikin mokomin saarnanneet heittämään Suomea.

Bingsjöstä Skogman jatkoi Dalstugaan, jossa juopuneet miehet luulivat häntä Venäjän keisarin lähettämäksi vakoojaksi. Sieltä matka jatkui Finnstugaan ja edelleen useiden kylien kautta Kärbölen kestikievariin. Matka oli Skogmanista perin ikävä, koska paikkakuntalaiset perivät kovan hinnan hevosista lyhyelläkin matkalla. Väki oli tylyä, tuvissa likaista, kaikesta piti maksaa, jopa vedestä, ja yhtä mittaa koe-

https://doi.org/10.21435/tl.282

tettiin pettää ”kaikella tavalla”. ”Erittäin jos matkustaja tiedetään olevan ulkomaalta, niin sitte oikein valehdellaan ja petetään”, Skogman paheksuu. Sitten matka vaikeutui, koska järvet alkoivat jäätyä mutta jäät eivät vielä kantaneet. Oli edettävä jalkapatikassa ja odoteltava jäiden vahvistumista. Kyllästyneenä matkanteon hitauteen Skogman lähti apumiehensä kanssa Wasnäsin kestikievarista kiertämään suurta järveä yöllä kirkkaassa kuutamossa:

> Kierto oli suuri. Oikoiseen olisin päässyt puolella penikulmaa, mutta nyt täytyi marsia 2 penikulmaa. Sinä iltana oli hyvä pakkanen ja kuu hehkui heleästi. Jää piti lahti paikoilla rannoilla ja sitä kuljimme, mutta niemi paikoilla täytyi mennä maita, ja ne paikat olivat sangen vaivalloisia. Missään en ole nähnyt sellaista murttoa ja sellaista kivi louhioa. Tiimassa ei millään tavalla päässyt Wenäjän virstaa, vaikka kuinka olisi koettanut. Monesti vaipui oksien sisään ja kivi louhiin, niin ettei päätäkään näkynyt. Kun koetimme oikaista yli lahtien, pani saattajani kantamuksensa olaaltansa ja veti sitä mesissä perässänsä ettei hän muka olisi niin paljon painanut. Kritseh, kratseh sanoi jää tuhannen kerran jalkaimme alla, mutta esti meitä kuitenkin vajoamasta kalain syötiksi.

Vihdoin matkalaiset pääsivät Byn kylään. Skogman oli erittäin väsynyt 3,5 peninkulman marssimisesta. Lisäksi hän oli loukannut jalkansa: ”Lankesin kivissä pahasti polveni ja tuskalla ja vaivalla pääsin kylään ja vielä suuremmalla tuskalla seuraavana aamuna Krogin taloon, josta kävi hevosella ajaa.” Kipeästä jalasta huolimatta matka jatkui muutaman kylän ja kestikievarin kautta Sundsvalliin. Siellä Skogman hämmästeli leipureiden ”hirmuista” määrää: ”Melkein joka toisen talon seinässä on krinkilä. Jos Falunissa oli oltta särpimeksi, niin on Sundsvallissa leipää.” Sundsvallista Skogman lähti höyrylaivalla Tukholmaan. Hän olisi mieluusti kulkenut ”Ångermanlannin sisäpitäjissäkin”, mutta tyhjä rahakukkaro ja kipeä jalka estivät häntä tekemästä pidempää reissua.

Skogman oli Norrbottenin taipaleellaan yhteensä melkein viisi kuukautta, toukokuun lopusta lokakuun alkuun, ja Keski-Skandinavian suomalaismetsissä lokakuun puolivälistä marraskuun puoliväliin. Silti hän olisi tahtonut kulkea vielä pitempään. Palattuaan matkalta kotiin Suodenniemelle hän alkoi valmistella kirjaa matkastaan, mutta keuhkotauti nujersi hänet kesken työn kevätkesällä 1867, vain

https://doi.org/10.21435/tl.282

26-vuotiaana. Matkallaan hän oli ottanut myös valokuvia, jotka kuuluvat SKS:n kokoelmien varhaisimpiin.

Torsten G. Aminoff Värmlannissa 1871

Kielitieteilijä Torsten G. Aminoff teki ensimmäisen murteentutkimusmatkansa Värmlannin suomalaisten keskuuteen vuonna 1871 ja toisen Venäjälle votjakkien keskuuteen vuonna 1878. Kertomuksessaan Värmlannin-matkaltaan hän kirjoittaa ”Historiallisessa johdatuksessa” pitkähkösti niistä syistä, joiden vuoksi suomalaiset olivat jättäneet syntymämaansa ja asettuneet Ruotsiin ja Norjaan. Lisäksi hän kuvailee laajasti suomalaisten kieltä, asumuksia, elinkeinoja ja tapoja. Lopuksi hän kiittää Gottlundia siitä, että tämä oli kiinnittänyt julkista huomiota Ruotsin suomalaisiin ja yrittänyt parantaa heidän asemaansa.

Varsinaisessa matkakertomuksessaan Aminoff kertoo matkustaneensa kesäkuussa 1871 Tukholmasta rautatietä Arvikaan ja sieltä pohjoiseen suomalaismetsiin. Siellä hän sai kuulla monessa kylässä, että suomen kieli oli jo unohdettu: väki ei osannut enää tai ei ollut koskaan osannutkaan suomen kieltä. Maisemat ja rakennukset olivat kuitenkin kuin Pohjois-Savossa, Aminoffin syntymäseudulla:

> Kömin järveä soutaessani muistuivat elävästi mieleeni syntymä-seutuni Pohjois-Savossa. Molemmin puolin järveä oli mahtavia selänneitä, joidenka liepeillä näkyi halmemaita, ahoja ja savu-pirttiä. Vaikka olin jo kuullut, että Timponaisten asujamet kielensä suhteen ovat kokonaan ruotsalaistuneita, en voinut kuitenkaan kylän rantaan tultuani uskoa muuta, kuin että puhdas suomalainen kylä oli edessäni. Talot olivat suomalaiseen tapaan rakennetut pitkin rantaa erilleen toisistaan, rannalla näkyi ruotsalaisille outoja savupirttiä, saunoja ja riihiä. Maalle mentyäni astuin lähimmäiseen pirttiin, joka lakeisineen, hiiluksineen ja uuninpankkoineen oli aivan samanlainen, kuin Savon sydänmaissa tavattavat savutuvat.
>
> Toivoin, ett'ei suomen kielenkään suloiset äänet olisi voineet ijäksi päiväksi vaieta ulkonaisesti niin peri suomalaisena pysyneestä paikkakunnasta, tervehdin minä suomeksi talon isäntää, joka oli kylän vanhimpia miehiä. Toivossani petyin kuitenkin, sillä vastaukseksi sain kuulla, ett'ei hän enemmän kuin muutkaan Timponaisten asukkaat taida Suomea. Vaikka isäntä sanoi itsensä olevan isänsä puolesta ruotsalaista perijuurta,

https://doi.org/10.21435/tl.282

> tiesi hän kuitenkin kertoa Timponaisten suomalaisesta asutuksesta, että vanhimmista asukkaista muuan oli ollut sukujaan Ronkkan (Ronkainen), toinen Hokkan (Hukkainen?). Vähän aikaa juteltuani tupaan kokoontuneen kylän väen kanssa, lähdin toiseen vähän matkan päässä olevaan taloon, jossa erään Matti nimisen vanhuksen arveltiin suomea taitavan. Sisään astuessamme oli talonväki ruualla syömässä Savossa hyvin tunnettua piimä-velliä. Heidän seassaan oli Mattikin, itsepintaisen Savon ukon näköinen vanhus. Mitään tietoja en häneltäkään saanut paikkakunnan entisestä suomalaisesta murteesta, sillä ukko lausui tylysti, ett'ei hän koskaan ole taitanut suomea.
>
> Saatuani selville ett'ei minulla ollut Timponaisissa enää mitään oppimista ja että vanhain savolaisten siirtolaisten perilliset siinä kylässä olivat jo kokonaan unhottaneet esi-isäinsä kielen, päätin lähteä takaisin kortteeritalooni toiselle puolelle järveä.

Seuraavana päivänä Aminoff tapasi eräässä torpassa suomalaisen naisen, joka oli kotoisin Norjan puolelta. Hän puhui sujuvaa suomea ja oli hyvillänsä siitä, että sai puhua äidinkieltään. Nainen kertoi, että Norjan puolella oli koulumestarina suomalainen Juho Räisäinen, ja Aminoff päätti heti lähteä ottamaan selvää sikäläisten suomalaisten kielestä ja oloista. Ensimmäiseksi hän tuli Puuin (Bogen) kappeliin, mutta sielläkin väestö oli ”tykkänään ruotsalaistuneita suomalaisia”. Suomea taisivat ainoastaan muutamat vanhemmat naiset. Muutamat vanhat kylän asukkaat kertoivat Puuin kylän varhaisista suomalaisista. Tarinan mukaan ensimmäinen asukas Griis Matin-poika Kavala oli muuttanut kylään jo vuonna 1609 Rautalammilta mukanaan 12 poikaa ja kaksi tyttöä. Aminoff päätteli, että se ei voi pitää paikkaansa, koska Ruotsin valtionarkiston verokirjojen mukaan Puuin asukkaita oli alettuverottaa vasta vuosien 1640 ja 1650 välillä.

Aminoff kävi myös Axlan suomalaiskylässä. Siellä pidettiin juuri silloin kansakoulussa tutkintoa, johon osallistui noin ”40 pyöreämuotoista, liinatukkaista lasta, näöltään aivan suomalaisia”. Axlan asukkaat olivat kieleltään umpiruotsalaisia, mutta heidän ”elämänlaatunsa, rakennustapansa ja näkönsäkin ovat pysyneet suomalaisina niin kuin useimmissa muissakin Wermlannin ruotsalaistuneissa suomalaiskylissä”, kirjoittaa Aminoff.

Puuista Aminoff jatkoi veneellä Wäräl-järveä (Warald) Norjan puolelle, jossa hän ensin pysähtyi koulumestari Räisäisen langon luona. Tämänkin kylän suomalaiset olivat joko norjalaistuneet tai lähte-

https://doi.org/10.21435/tl.282

neet Amerikkaan. Järven koillisella rannalla oli sitä vastoin vanhempi väki vielä ”jotensakin suomalaista”, mutta nuorisolle suomen kieli oli jo sielläkin outoa. ”Suomalaismetsäin eteläisenä rajana voi siis tätä nykyä pitää Wäräl-järveä”, kirjoittaa Aminoff. Viitisenkymmentä vuotta aikaisemmin ”suomalaisten ala” oli ulottunut paljon kauemmaksi molemmin puolin rajaa. Silloin suomen kieli oli ollut yleinen eteläpuolellakin Wäräl-järveä.

Wäräliltä Aminoff jatkoi osaksi veneellä, osaksi jalkaisin metsäpolkuja myöten Wiikkeron varakkaaseen suomalaistaloon, jonka omistaja, Gottlundin ystävän Pekka Karvaisen poika, otti hänet ystävällisesti vastaan. Wiikkerosta Aminoff soudettiin Öijärin kylään. Siellä hän onnekseen tapasi koulumestarin, joten Aminoff ryhtyi heti hänen avullaan murteentutkimukseen.

Norjan suomalaiset olivat Aminoffin mukaan paljon varakkaampia ja sivistyneempiä kuin Ruotsin puolella asuvat. Varakkaissa suomalaistaloissa oli ”sekä rakennustapa että elämän laatu melkein kokonaan norjalainen”. Ylipäänsä olivat varakkaimpien suomalaisten rakennukset sekä Norjan että Ruotsin puolella parempia kuin Suomessa. Aminoffista oli outoa, että Norjan puolisissa suomalaismetsissä olivat asukkaat ”lainanneet” tavan syödä ”alinomaa”, vähintään viisi kertaa päivässä: ”Viiden aikaan aamuisella syödään ’suuruspalaa’, 8 ’oamiaista’, 12 ’puol’päiväistä, 5 eftas-vääl’iä’, 8–9 ’iltaista’. Ennen vanhaan sanottiin syödyksi Savon tapaan ainoastaan 3 kertaa päivässä”, hän kertoo.

Aminoffin tiedon mukaan suomalaisten tila sekä Ruotsin että Norjan suomalaismetsissä oli ollut noin 50 vuotta sitten surkea ”sekä hengellisessä että taloudellisessa suhteessa”. He olivat asuneet muista eristäytyneinä, ja kun he pari kolme kertaa vuodessa olivat käyneet kirkossa, he joivat matkalla itsensä juovuksiin. Kouluissa opetuskieli oli norjan kieli, joten sekin vaikutti siihen, että suomalaisten sivistys pysyi alhaisena. Aminoff kuvaa suomalaisten taloudellista ahdinkoa ja köyhyyttä ylistäen välillä Gottlundia, joka yritti auttaa ”Norjan puolella asuvia veljiämme heidän kurjasta tilastaan”. Vaikka Gottlundin uurastukset eivät suoranaisesti auttaneetkaan, niin välillisesti ”kantoi Gottlundin työ kuitenkin Norjankin suomalaisille hyviä hedelmiä, joista etevin oli se hengellinen herätys ja sivistyksen halu, jonka hän heissä vaikutti”. Tämä kaikki näkyi huomattavina paran-

https://doi.org/10.21435/tl.282

nuksina Norjan suomalaisten taloudellisessa tilanteessa, mutta myös siinä, että suomalaiset olivat kaikin tavoin kovasti norjalaistuneet. Oikeastaan kukaan ei enää osannut suomea.

Ensimmäiset kylät, joihin Aminoff meni Leikavatnan puolella, olivat Longsyömäk ja Huitkeärnä (Hvitkärn). Kummastakin kylästä löytyi kymmenkunta suomea puhuvaa vanhempaa henkilöä. Huitkeärnästä hän kuuli monia tarinoita suomalaisista ja heidän elämästään. Maisemat muistuttivat Savon mäkikyliä, ”viheriöitseviä vainioita, huuhtia, ahoja”. Pari päivää oleskeltuaan Leikavatnalla Aminoff jatkoi matkaansa metsän poikki Östmarkin pitäjään. Siellä suurin osa väestöstä puhui vielä suomea. Aminoff kertoilee heidän vaiheistaan ja toimeentulostaan. Monet olivat joutuneet lähtemään Amerikkaan työn perässä. Östmarkin kirkonkylällä Aminoff onnistui pääsemään puheisiin suomalaisten kanssa. Hän kiinnitti erityistä huomiota siihen, kuinka sivistyneiltä suomalaiset vaikuttivat ruotsalaisiin ja norjalaisiin verrattuna:

> Minä tulin näet sinne lauantaina ja tapasin jo samana iltana suomalaista kirkkoväkeä seurakunnan eri-osista. Seuraavana päivänä kävi luonani joukottain suomalaisia, jotka olivat kuulleet minun siellä olostani ja joidenka teki mieli ”rookata Suomen herroa”. Hyvin hauskaa oli heistä kuulla minun puhettani, ja suurella uteliaisuudella kyselivät he minulta Suomen oloja, jota useat heistä pitivät suurena, hedelmällisenä maana. Östmarkin kirkolla tapaamistani suomalaisista miellytti minua erittäinkin muuan talon-isäntä Heikki Hähmä Millum’in kylästä lähellä Norjan rajaa. Suomalaisten, ruotsalaisten ja norjalaisten lähteiden avulla on hän hankkinut itselleen niin tarkkoja tietoja Suomen valtiollisista, kirjallisista ja taloudellisista oloista, että hän tuntee ne paljoa paremmin kuin useimmat Ruotsin sivistyneet säätyläiset, joilla semminkin maaseuduilla on usein naurettavan hämärä käsitys Suomen oloista. Mitä suomalaisten sivistyskantaan tulee, ei sitä nyky-aikaan yleensä voi sanoa juuri alhaisemmaksi kuin heidän ympärillä asuvain ruotsalaisten ja norjalaisten naapuriensa. Jos taas yleisestä sivistyskannasta huolimatta silmällä pidetään ainoastaan yksityisten sivistystä, täytyy tunnustaani, ett’en matkoillani tavannut ainoatakaan ruotsalaista tahi norjalaista talonpoikaa, joka olisi ollut sivistyneimpiä suomalaisia etevämpi.

Östmarkin kirkolta Aminoff matkusti Norjan puolelle tavatakseen siellä hänkin Pekka Karvaisen eli Kallnäsin Pekan, ”suomalais-metsäin

https://doi.org/10.21435/tl.282

varakkaimman ja äveriäimmän talonpojan", joka oli ollut kirjeenvaihdossa Gottlundin kanssa. Käytyään Karvaisen luona Aminoff soudatti itsensä Ruotsin puolelle Puralan kylään, joka oli "Savon tapaan rakennettu korkean mäen liepeille ja kukkulalle aivan lähelle rantaa, talot vähän matkan päähän toisistaan". Puralan kylän väki oli vielä "puhtaita suomalaisia", niin että "Suomen suloiset säveleet kaikuivat korviini jo rannalla leikkiväin lasten suusta", Aminoff ihastelee. Puralasta matka jatkui Mullikeärnän kylään, jonka kaikki kuusi talonpoikaa olivat suomalaisia.

Mullikeärnältä, joka oli viimeinen Östmarkiin kuuluvista kylistä, Aminoff kulki jylhiä korpi-maita Karvalaan (Södra Viggen) Nyyn pitäjään. "Täällä keskellä synkkää erä-maata on suomalaisuus säilynyt vieläkin paremmin kuin Östmarkissa", kirjoittaa Aminoff. Kortteeritalossa hänelle kerrottiin, että 50 vuotta sitten etenkin "vaimo-ihmiset Karvalassa ja Waissilassa olivat enimmäksi osaksi ummikko-suomalaisia". Nyt vanha sukupolvi puhui kylissä pahasti murrettua ruotsia. Vaissilassa (Norra Viggen) hän tapasi naisen, joka ei tainnut ollenkaan ruotsia. Se sai Aminoffin pohtimaan, millä kannalla mahtoi uskonnonopetus noilla seuduilla olla.

Aminoffin luona Karvalassa kävi suomalaisia ympärillä olevista taloista ja torpista. He tiedustelivat häneltä Suomen oloista ja missä "suomi oli opetuskielenä", ja ottivat kiitollisuudella vastaan kirjoja, joita hän oli heille tuonut tervehdykseksi kaukaisesta emämaasta. Eräs Liisa Tarvainen tuli varten vasten pitkän matkan päästä tervehtimään Aminoffia ja oli harmissaan, kun hänen miehensä ja lapsensa eivät päässeet kuulemaan suomen kieltä:

> Kenties, lisäsi hän, olisivat he saaneet kuulla Suomalaisen saarnankin. Tämä harras halu jumalan sanan kuulemiseen äidin kielellä tuli usein esille sydäntä liikuttavalla tavalla. Jos Wermlannin suomalaisten seurakuntain papilla olisi ollut oikea käsitys seurakuntalaistensa hengellisistä tarpeista, olisi heidän ensimmäisinä pitänyt edesauttaa Gottlund'in hankkeita suomenkielisen opetuksen suhteen. Niin ei kuitenkaan tapahtunut, vaan ovat he päin-vastoin olleet niiden hanketten kiivaimpia vastustajoita. Että valtiomiehet koettavat kaikin tavoin sulattaa valtakunnassa asuvaa pienempää kansakuntaa suurempaan pääkansaan, on helposti ymmärrettävää, vaikka ei hyväksyttävää. Mutta todellakin jumalatonta on, että sielunpaimenet eivät koe hankkia itselleen oppia seurakuntalaistensa kielessä, vaan antavat heidän vajota pimeyteen ja tietämättömyyteen.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Vaissilasta matka jatkui taas erämaita ja metsäpolkuja myöten Nikkarin (Makarkjärn) suomalaiskylän kautta Neuvolan (Bjurberg) kylään, jossa oli enää kolme suomalaistaloa. Tietoja näiden seutujen asutuksesta ja entisistä oloista Aminoff sai eräältä 72-vuotiaalta Heikki Neuvoselta, jonka esi-isä oli rakentanut seudulle talon 1600-luvulla. Sama mies tiesi kertoa muistakin seudun suomalaisista.

Neuvolasta Aminoff matkusti Älsyönin, Kirkonkylän ja Meskuun kautta Norjan puolelle. Norjan puolella rajaa hän soudatti itsensä Vermund-järven yli käydäkseni Peistorp'assa (Peisala). Sielläkin oli "kansa umpi-muukalaista ja ainoastaan suomalainen raamattu, jonka Gottlund oli lahjoittanut talon nykyisen isännän isälle, muistutti Peisalaisten entistä suomalaisuutta", toteaa Aminoff. Hänen matkansa "Wermlannissa, muinoin mahtavassa, vaan nyt jo riutuvassa suomalaisessa siirtokunnassa", päättyi Peisalaan.

Martti Nyholmin kielentutkimusmatka Norrbotteniin kesällä 1901

> Siitä matkasta, jonka viime kesänä tein Norrbotteniin kielentutkimusta varten, oli ainakin jonkun verran edellisenä keväänä ollut puhetta opettajaini prof. Setälän ja toht. Wichmannin samoinkuin eräiden vanhempain toverieni kanssa, ja varsinkin opettajaini kehoitukset ja oma mielitekoni tutustua johonkin suomenkielen murteeseen saivat minussa kypsymään päätöksen, joka toteutui tuon tutkimusmatkani kautta.

Martti Nyholmia innosti tutkimusmatkaan Norrbotteniin myös kirje, jonka hän oli saanut "t:ri Nielseniltä Kristianiasta". Nyholm oli pyytänyt tohtorilta tietoja Ruotsin ja Norjan suomalaisista, koska Nielsen oli "jonkun verran harjoittanut kielitieteellisiä tutkimuksia Norjan suomalaisten keskuudessa". Hän kysyi myös, aikoiko Nielsen jatkaa tutkimuksiaan "ulotuttaen niitä myös mahd. aina Ruotsin suomalaisiakin käsittäviksi". Ne tiedot, joita Nielsen ystävällisessä ja suopeassa kirjeessään antoi, vaikuttivat siihen, että Nyholm lähti "miltei heti" kirjeen saatuaan kotipitäjästään Virroilta matkalle:

> Se oli heinäkuun 10:ntenä p:nä. Ensin matkustin junassa Vaasaan, josta jo seuraavana päivänä laivassa läksin Pohjanlahtea kyntäen Hernösandia

https://doi.org/10.21435/tl.282

> kohden. Mitä herttaisimman ilman vallitessa saavuimme mainittuun kaupunkiin. Ehdinpä tuskin runollista kaupunkia silmäillä, tuskin ihailla Pohjanlahden tuonpuolisen rannikon luontoa, joka huomattavasti rohkeine, voimakkaine piirteineen eroo suomenpuolisesta rannikosta, ennenkuin jo, parin tunnin päästä, oli nouseminen junaan jatkamaan matkaa pohjoista kohden.

”Kuta enemmän kulkee pohjoiseen päin, sitä vähemmän luonto on omiansa matkustajaa viehättämään”, jatkaa Nyholm ja kuvailee luonnon karuutta, soita, kaivoksia ja vuoria. Pian oltiin Jällivaarassa ja kuuluisa vuori Dundret, suomalaisten suussa ”Tunturi”, alkoi hallita maisemaa. Jällivaarassa Nyholm kävin erään jo pitkään paikkakunnalla asuneen kansakoulunopettajan ja kirkkoherran puheilla saadakseen tietoja suomalaisväestöstä. Suomen kieltä hän oli jo kuullut puhuttavan. Varsinkin viikonloppuisin paikkakunnalla kuuli paljon suomen kieltä, koska silloin sinne saapui juhlimaan suomalaista työväkeä lähistöllä sijaitsevista kaivoksista. Suomalaiset olivatkin huononpuoleisessa maineessa juoppoutensa takia. Suomalaisia asui myös Jällivaaran lähikylissä. Nattavaarassa ”suomalainen kieli kuuluu olevan ihmeellistä sekamelskaa, väestö kun sen ohessa puhuu lappia, ehkä osalta ruotsiakin”, kirjoittaa Nyholm.

Nyholm oli päättänyt käydä ensin sikäläisissä kylissä ja lähteä sitten kiertomatkalle pohjoisiin kyliin. Heinänteko oli kuitenkin juuri alkamassa, ja väki, joka kynnelle kykeni, oli heinässä.

Ajankohta ei siis ollut hyvä ihmisten haastattelemiseen. Hänen oli vaikeata löytää myös yösijaa, sillä kylissä suoritettiin juuri isoajakoa ja ylimääräiset petipaikat oli annettu maanmittareille. Mutta nämä haitat eivät olleet ainoat. Nyholmille selvisi, että häntä epäiltiin venäläiseksi vakoojaksi:

> Uutinen oli kerrassaan minulle odottamaton – tuntuipa aluksi koko harmilliselta. Mutta tästä hetkestä tiesin ja tunsin aina, että olin vakoilija, ja siksi jäin siihen asti kun taasen astuin rautatievaunuun palatakseni omille maille. Ruotsin sanomalehdillä on suuri syynsä tällaisen epäluulon olemassaoloon, ne kun miltei joka numerossa kertovat vakoilijoista ja vakoilemisista – miltei aina tietenkin perättömiä juttuja. Sanomalehtiä lukevain kautta leviää tuo käsitys kansaan, löytäen siitä erinomaisen hedelmällistä maaperää. Tätä luuloa ei ollut helppoa poistaa heistä, ja se se vaikutti, että useinkin tuli tutustumaan ihmisiin heidän huonommalta puoleltaan, tuli

https://doi.org/10.21435/tl.282

> pitämään heitä epävieraanvaraisina, tylyinä. Mitään systemaattista kyselyä en voinut mainitsemissani kylissä enkä Leipojärvessäkään, jonnekka sitten saavuin, toimeenpanna. Muistiinpanoni täältä ovat niukkoja, hajanaisia.

Hakasen kylästä tuli Nyholmin varsinainen olinpaikka, ja sieltä hän löysi vihdoin sopivan kielimestarinkin, 33-vuotiaan Henrik Erikssonin. Hänen kanssaan Nyholm työskenteli runsaan parin viikon ajan. Matkakertomuksessaan hän innostuu kuvaamaan yksityiskohtaisesti kielimestarinsa murretta.

Skogmanin tavoin Nyholm teki havaintoja kansan elämästä ja ”katsantotavasta”, etenkin lestadiolaisuudesta ja juopottelusta:

> Vieras kiinnittää huomionsa ensinnäkin kansan uskonnollisuuteen, joka ainakin ulkonaisesti on paljon vaikuttanut tapojen sivistymiseen. Se on laestadiolaisuus, joka täällä on ainoa oikeaksi tunnustettu oppi. Kuitenkin oli nuori kansa jo vieraantunut siitä. Jotenkin harvoin tuntui minusta Laestadiuksen oppi tulleen kansalle sydämen asiaksi. Paljon kyllä puhutaan siitä, että ollaan ”uudestisyntyneitä”, mutta teossa sitä sangen vähän näkyy. ”Nuhteleminen” tuntui olevan sangen tärkeänä numerona heidän ohjelmassaan.
>
> Mutta kyllä laestadiolaisuudella on hyvätkin puolensa. Huonolle kannalle oli Hakasen nuorempi kansa joutunut, joka vanhempain opin oli hylännyt. Suuri, kenties suurin osa heistä oli juoppouteen menevää. Lauantaisin tuodaan säännöllisesti olutkuorma Jällivaarasta, ja sen vaikutuksia kyllä näkee mainittuina ja sunnuntaipäivänä. Kirkuva miesjoukko reuhaa kylän raitilla. Sydänyön aikanakin saattaa vielä kuulla päihtyneitten miesten huutoja. Ei ollut hyvä silloin liikkua ulkona, – varsinkaan ei minun, jota ”ryssänä” ei suopein silmin katseltu.

Elokuun alussa Nyholm lähti pohjoisen metsäkyliin oppaanaan postinkuljettaja, joka kulki kovaa kyytiä hänen edellään. Nyholmin oli vaikea pysyä postiljoonin perässä, sillä hänellä oli huonot ja liukkaat jalkineet. Kun jalka luiskahti vuomain poikki heitetyltä telalta, heti upposi polvea myöten mutaan. Nyholm oli varsin tyytyväinen, kun kaksi peninkulmaa sateessa kuljettuaan hän märkänä ja ryvettyneenä näki vihdoin ”Ullatin sievän kylän hymyilevänä lepäävän laaksossa” ja pelloilla ohralyhteitä. Epäluulo vaivasi asukkaita tässäkin kylässä:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Aluksi sain kyllä kylässä pariksi päiväksi asunnon, mutta kun emäntä ei tahtonut pitemmäksi aikaa ottaa, tuli huoneenhaku uudestaan eteen. Taas sama epäluulo, sama pelko. Kun eräälle emännälle olin ensin selittänyt olevani Suomesta, Vaasan paikoilta kotoisin ja kysymykseen: ”kenenkä kuninkhan alla se Vaasa on” vastannut ”Venäjän keisarin”, loi emäntä paljon merkitsevän katseen mieheensä toistaen ”jaa Venäjän keisarin”, ikäänkuin nuo sanat olisivat ilmaisseet sydämeni syvimmät aivoitukset. Sain vihdoin kuitenkin puoleksi pakolla asunnon tuosta Jällivaaran suurimmasta kylästä, kun ensin olin luvannut, etten kahta päivää kauvempaa viipyisi.

Talon isäntä oli kuitenkin erittäin ystävällinen, sivistystä harrastava mies, joka oli tilannut Suomesta sanomalehtiä, *Uuden Kuvalehden* ja *Pellervon*.

Nyholm sai kylässä käytyä läpi ”jotenkin tarkkaan” laatimansa ”keräilysanaston”, joten hän arveli saaneensa ”jotakuinkin” tolkkua murteen ominaisuuksista. Ullatista Nyholm jatkoi metsäpolkuja pitkin Kuusihuomasen ja Nilivaaran kyliin tehden havaintoja murteen erikoispiirteistä:

> Tärkeintä, mitä voin kielestä edellisen lisäksi mainita, on *t*:n runsas esiintyminen sanan lopussa (kuitenkin ainoastaan vanhemman kansan puheessa). Puhumattakaan sellaisista sanoista kuin: *met*, *tet*, *net*; *imet*, *huonet*, *venet*, jotka Hakasessakin ovat samallaisina, *t* esiintyy vielä tällaisissa muodoissa: *sisälet*, *vaaralet*, *kuhiloilet*; *soutaat*, *syntyät*; *ylit*.

Seuraavaan kylään, Moskiin, oli pitkä, taloton ja eksyttävä taival. Kun Nyholm vihdoin läpi yön kuljettuaan löysi perille, hän näki köyhääkin köyhemmän kylän, josta kato oli vienyt pelloilta viljan. Ihmiset kuitenkin olivat ystävällisiä ja vieraanvaraisia. Kielimestariksi hän sai erään lapinpukuisen ukon, Killerön Ollin:

> Murteen silmäänpistävimpiä omituisuuksia on: vokaalisoinnun puute, esim. *ymmarrakkos*; *ä* > *e* ensi tavussa, esim.: *levahtaa*, *tenna*, *vehempi*, *emma*, *senkhon* (=sänkyyn), *kemmenen*; [soinnillinen dentaalispirantti] on edustettu hyvin keveälä *r*:ään vivahtavalla äänellä, mahd. että tässä juuri esiintyy tuo alkuperäinen [soinnillinen dentaalispirantti]; supistuksia ja konsonantin pituusasteita: *haassii*, *assii*, *vainnii*.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Nyholm viipyi joitakin päiviä Moskin läheisen Soutojärven kylässä, jossa hän teki huomioita erään Jukkasjärven pitäjässä asuvan suomalaisen heikosta äidinkielen rakkaudesta. Hän kertoo:

> Moskissa satuin tapaamaan erään Jukkasjärven pitäjästä olevan syntyperäisen suomalaisen, joka oli saanut verraten paljon opillista sivistystä; hän oli nim. käynyt pari vuotta vuoriopistossa, oli tarkoin seurannut sanomalehtiä, tunsipa sangen hyvin Suomenkin oloja. Mutta rakkaus omaan äidinkieleen oli hänessä vähäinen. Hän ei sanonut ensinkään pitävänsä pahana sitä, että suomalainen väestö ruotsalaistuisi. Itse hän ”saattoi ruottia” koko lailla ja hyvin kernaasti sanoi käyttävänsä tätä kieltä. Hän piti suomalaisille epäedullisena sitä, että kielen kautta ovat eroitetut siitä hyvästä, mitä voisivat ruotsalaisilta saada.

Nyholmin mukaan suomalaisten kielellinen eristyneisyys oli syynä heidän ”verraten alhaiseen kehitysasteeseen”. Hänelle oli kerrottu, että Suomen sanomalehdet olivat käsitelleet virheellisesti Norrbottenin kansan suhdetta valtion ruotsalaistamispolitiikkaan. Toisin kuin lehdissä oli kerrottu, kansa ei ollut vastustanut koulukielen vaihtamista suomesta ruotsiin, sillä kaikki ymmärsivät, että ruotsin kielen taito on tärkeää. Silti toivottiin, että suomen kieli säilyisi edelleenkin ruotsin rinnalla.

Nyholm huomautti kertomuksessaan, että suomalaisten rakkaus Ruotsiin ja ”varsinkin sen kuninkaaseen on syvä ja vilpitön”. Hän suree, ettei häntä useinkaan otettu vastaan veljenä, heimolaisena, joka olisi osannut kertoa Suomen oloista, vaan vakoojana, joka merkitsi karttaan heidän kylänsä, tiensä ja polkunsa.

Moskista Nyholm palasi maanteitse Jällivaaran kirkonkylään käyden matkalla katsomassa suuria kaivoksia. Jällivaarasta hän lähti vielä parin viikon ajaksi ensimmäiseen olinpaikkaansa Hakasen kylään, jossa tutun kielimestarin avulla harjoitteli sanankeräystä. Mestarin laiskuuden takia työ kuitenkin edistyi vain keskinkertaisesti.

Syyskuun 2. päivänä Nyholm lähti ”hyvin mielin” kotimatkalle, tällä kertaa Luulajan ja Kokkolan kautta. Hän saapui Virroille takaisin 5. lokakuuta oltuaan matkalla kahdeksan viikkoa. ”Olinpa kulkenutkin linnuntietä”, kirjoittaa Nyholm, ja jatkaa: ”Jos viivottimen avulla vetää kartalle viivan Luulajan ja Kokkolan kaupunkien yli, sama viiva myös kulkee Jällivaaran ja Virtain pitäjäin läpi.”

https://doi.org/10.21435/tl.282

Inkerissä

Inkerin yhteydet Suomeen ja suomalaisuuteen ovat olleet olemassa jo 1600-luvulta lähtien luterilaisen kirkon kautta. Henkisesti syvemmästä kulttuurisesta Suomeen kuulumisesta alettiin puhua 1800-luvulla.

Inkerinmaa on ollut Karjalan ohella vuosisatoja idän ja lännen riitamaata. Maata ovat hallinneet vuoroin Ruotsi, Novgorod ja Venäjä. 1800-luvulla Inkerin suurimmat itämerensuomalaiset ryhmät olivat ortodoksiset vatjalaiset ja inkerikot sekä luterilaiset inkerinsuomalaiset. Heidän rinnallaan selvästi erottuvia ryhmiä olivat saksalaiset ja venäläiset. Vatjalaisia oli eniten Kattilan alueella, mutta muualla he olivat jo sulautuneet inkerikkoihin ja venäläisiin. Runonkerääjät kutsuivat inkerikkoja inkeroisiksi, venäjänuskoisiksi tai venäläisiksi, ja vähitellen inkerikot sulautuivatkin venäläisiin. Heidän asuinalueitaan olivat pääosin Länsi-Inkerin Soikkolan ja Narvusin alueet, Keski-Inkerin Hevaan seudut sekä Pohjois-Inkerissä ja Karjalankannaksella rajan molemmin puolin sijaitsevat Raudun ja Lempaalan alueet.[196]

Inkerinsuomalaiset jakautuivat kolmeen pääryhmään: äyrämöisiin, savakkoihin ja Länsi-Inkerin inkerinsuomalaisiin, jotka itse kutsuivat itseään inkeriläisiksi tai suomalaisiksi. Äyrämöiset olivat Äyräpään kihlakunnassa Viipurin läänissä syntyneiden luterilaisten jälkeläisiä, joita siirtyi 1600-luvulla ruotsalaisvallan aikana asumaan myös Pyhäjärvelle, Sakkolaan, Rautuun ja Inkerin puolelle. He olivat alun perin Karjalankannaksen länsiosan kantaväestöä, ja he pysyttelivät pitkään omana ryhmänään, jolla oli oma murteensa ja pukunsa ja omat tapansa, eikä esimerkiksi avioliittoja muunheimoisten kanssa

196 Hakamies 1991, 197–204; Nevalainen ja Sihvo 1991, 9; Kallio 2013, 40–41.

https://doi.org/10.21435/tl.282

juuri solmittu. Savakot olivat tulleet niin ikään Ruotsin vallan aikana lännestä, lähinnä Savosta, Jääsken ja Lappeen kihlakunnista sekä Karjalankannaksen itäosasta, ja asuttivat pääasiassa Muolaan, Kivennavan ja Heinjoen pitäjiä. Savakot poikkesivat äyrämöisistä lähinnä murteen ja naisten pukeutumisen perusteella.[197]

Länsi-Inkerin inkerinsuomalaiset olivat äyrämöisten ja savakkojen jälkeläisiä, jotka uskonnoltaan olivat pääasiassa evankelisluterilaisia. Heitä ei siis tule sekoittaa inkerikkoihin, jotka ovat alueen vanhempaa, uskonnoltaan ortodoksista väestöä.

Inkerinmaan uskonnollis-etninen kenttä oli kirjava. Perusjakona siis oli, että inkerikot ja vatjalaiset olivat ortodokseja ja inkerinsuomalaiset luterilaisia, mutta oman lisänsä kenttään toivat erilaiset lahkot ja herätysliikkeet: hyppääjät, kuohitsijat, lestadiolaiset, vapaakirkolliset, metodistit, baptistit ja helluntailaiset, joista hyppääjien lahko oli ilmeisesti levinnein.[198]

Vanhin Inkerissä vaikuttaneista lahkoista oli 1800-luvulla Virosta päin saapunut evankelisuuteen perustuva hurmosliike hyppääjät. Monet runonkerääjät joutuivat tekemisiin heidän kanssaan, eivätkä matkakertomusten kuvaukset heistä olleet miellyttäviä. Liike oli saanut vaikutteita Venäjän ortodoksien keskuudessa syntyneestä *hlystien* eli ruoskijoiden lahkosta. Hyppääjille oli tunnusomaista hurmoksellisuus, joka ilmeni pyhän hengen läsnäoloa kuvastavina hyppäämisenä, konttaamisena, sekavana ääntelynä, huutamisena ja tanssimisena. Uskontoon kuului myös tiukka asketismi, joten hyppääjät kieltäytyivät alkoholista, kahvista ja tupakasta. He vastustivat virkavaltaa ja papistoa, mutta kannattivat vapaata seksuaalisuutta ja hylkäsivät siksi muodollisen avioliiton. Heidän seuroissaan pidettiin puheita ja laulettiin osin itse sepitettyjä lauluja. Hyppääjien sukupuolielämään liittyvien käsitysten ja tapojen vastareaktiona syntyi kuohitsijoiden lahko, jossa kuohitsemista pidettiin arvokkaana toimenpiteenä ja kuohittuja Jumalalle otollisina.[199]

Ortodoksit vatjalaiset ja inkerikot pysyivät pitkään lukutaidottomina, sillä 1800-luvun loppupuolelle asti opetus oli luterilaisen kirkon

197 Hakamies 1991, 197–204; Kallio 2013, 40–41.
198 Kallio 2013, 44; Nevalainen 1991, 164.
199 Kinnunen 2004, 41–42; Nevalainen 1991, 165.

https://doi.org/10.21435/tl.282

antamaa uskonnollista opetusta. Maaorjuuden päätyttyä Inkeriin pystytettiin 1860-luvulta lähtien kattava suomenkielisten kansakoulujen verkosto, jonka usea runonkerääjäkin pani hyvillään merkille. Jonkinasteinen lukutaito oli Inkerin luterilaisilla ripille pääsyn ja avioitumisen edellytys. Ennen Venäjän vallankumousta Inkerin alueella oli 122 luterilaista kansakoulua, 11 kirkkokoulua ja yksi oppikoulu ja peräti 576 luterilaista pyhäkoulua.[200] 1890-luvulta lähtien opetus muuttui kuitenkin valtiovallan paineessa yhä enemmän venäjänkieliseksi. Vuoden 1908 jälkeen venäjä hallitsi opetuskielenä ja nuorista inkeriläisistä varttui käytännössä kaksikielisiä.

Talonpojat olivat maaorjan asemassa vielä runonkerääjien matkatessa Inkerissä – moni stipendiaatti mainitsee tästä tilantesta. Orjuus lakkautettiin Venäjällä vasta Aleksanteri II:n valtakaudella vuonna 1861; joissakin osissa Venäjää jo aikaisemmin. Maaorjuuden päättyminen muutti inkerinsuomalaisen maalaisväestön asemaa: tuli mahdollisuus omaan taloudelliseen toimintaan, esimerkiksi maanviljelykseen. Pietari levitti moderneja vaikutteita, ja etenkin miesväestö liikkui kauppa- ja muilla ansiomatkoilla sekä sotapalveluksessa.

Inkerissä ”suomalaista mieltä” etsimässä

Ennen toista maailmansotaa Inkerinmaassa kävi perinteentallennusmatkalla useita suomalaistutkijoita. Kati Kallion mukaan heidän tavoitteenaan oli ”tallentaa muodoltaan kiinteitä runoja: toistuvaa, yleisesti tunnettua, *Kalevalan* kaltaista, mahdollisimman vanhaksi katsottua perinnettä”.[201] Perinteen lisäksi he kirjasivat muistiin havaintoja inkeriläisten elämästä. Venäjän vallankumoukset ja Suomen itsenäistyminen sulkivat tien kerääjiltä Inkerin perinteentaitajien luo, mutta 1930-luvulla tutkijat lähtivät uudestaan Viron puolelle jääneisiin Narvusin kyliin.[202]

Ensimmäiset runonkerääjät kävivät Inkerissä jo 1830- ja 1840-luvuilla. Heitä olivat Elias Lönnrot, August Ahlqvist, D. E. D. Euro-

200 Kallio 2013, 47.
201 Kallio 2013, 60.
202 Kallio 2013, 55.

https://doi.org/10.21435/tl.282

paeus ja H. A. Reinholm.[203] Tässä kirjassa perehdytään Inkerin oloihin kahdeksan matkakertomuksen avulla, jotka on laadittu vuosina 1854–1909. August Ahlqvist teki vuonna 1854 matkan Pohjois- ja Keski-Inkeriin Kaarlo Slöör apumiehenään. Jaakko Länkelä kiersi vuonna 1858 stipendiaattina Narvusin, Soikkolan, Seiskarin ja Lavansaaren kyliä. Seuraavana vuonna ylioppilaat Theodor Tallqvist ja Antti Törneroos lähtivät kahdestaan Keski- ja Länsi-Inkerin kyliin ja ylioppilas Fredrik Albert Saxbäck Laatokan puoleiseen Itä-Inkeriin. Vuonna 1861 Oskar Groundstroem teki onnistuneen matkan Keski-Inkeriin ja Kattilan kautta Soikkolaan. Volmari Porkka lähti ensimmäiselle Inkerin-matkalleen Narvusiin ja Soikkolaan vuonna 1882 ja toiselle heti seuraavana kesänä Keski- ja Länsi-Inkeriin; jäljempänä käsitellään tuota kesän 1883 kertomusta. Vihtori Alava matkasi eri puolilla Inkeriä vuosina 1891, 1892, 1897 sekä 1901; tässä keskitymme hänen kertomukseensa vuoden 1892 matkalta. Kirjan viimeinen Inkerin-kävijä on Jussi Lukkarinen vuonna 1909.

Kovia kokeneet inkeriläiset ja heidän suullinen perinteensä on aina kiinnostanut suomalaisia perinteen ja kulttuurin tutkijoita. Edellä lueteltujen tutkijoiden lisäksi Inkerissä kävivät perinteenkeruussa myös J. Granö, J. Fr. Ruotsalainen, Viljo Tarkiainen, Väinö Salminen ja Samuli Paulaharju. Sävelmienkeruuretkille 1900-luvun alussa lähtivät Armas Launis, Eino Levón, Leevi Madetoja, Lauri Ikonen, A. O. Väisänen ja Jussi Lukkarinen.[204]

Kotimaahan verrattuna runonkerääjät kokivat Inkerin monessa suhteessa erilaiseksi. Erityisesti hankaluuksia aiheuttivat maaorjuus, erilaiset etniset ja uskonnolliset ryhmät, paikallisten epäluuloisuus sekä heidän tapansa ja tottumuksena. Matkakertomuksista käy myös ilmi, kuinka erilaisia tiedot ja käsitykset maailmasta olivat suomalaisella kouluja käyneellä nuorella miehellä kuin Inkerin oppimattomalla maaseudun asukkaalla. Näistä syistä runonkerääjillä oli Inkerissä runsaanlaisesti sopeutumis- ja ymmärtämisvaikeuksia.

Jussi Lukkarinen oli kansanperinteen kerääjä, tutkija ja valokuvaaja, joka teki perinteenkeruumatkan Inkeriin Narvusin, Soikkolan ja Kat-

203 Inkerin runonkerääjistä ks. Kallio 2013, 52–55, 59–91.
204 Kallio 2013, 52–55, 59–91; Asplund 2021, 59–91. Asplundin artikkelissa on lisää tietoja runonkerääjistä Inkerissä.

https://doi.org/10.21435/tl.282

tilan seuduille vuonna 1909. Tältä matkalta hän kirjoitti *Suomen Kuvalehdessä* vuonna 1917 julkaistun kertomuksen, jossa hän korostaa, että inkeriläisillä oli ”omat käsityksensä asioista, kuten meilläkin, ja omat vakaumuksensa siveellisistä asioista, uskonnollisista kysymyksistä, ihmiselämän kulkuun vaikuttavista haltija-voimista jne., ja ne ovat horjumattomat”. Lukkarisen tapaamat inkeriläiset pitivät Suomea ”satujen maana” edistyneitten ja hyvien olosuhteiden vuoksi. Hän kertoo eräästä tapahtumasarjasta, jossa kertojan ja kuulijan käsitykset maailmasta eivät mitenkään kohtaa:

> Näytteeksi siitä, millaisia yksityiskohtia voidaan vieraan maan oloihin runoilla, kerron mielikuvan, joka kerran syntyi Inkerin ylälaukaalaisten aivoissa Helsingin asemasta. Keskustellessani heidän kanssaan – seutu on muuten Inkerin takaperoisin – tulin maininneeksi, että Helsinki sijaitsee melkoiseksi osaksi kalliolla. Mutta mikä sitten se *kallio* on? syntyi heti kysymys. Koetin sitä jotenkuten selittää mahdottoman suureksi kiveksi, jollaisia on paljon Suomessa – sielläpäin ei ole kallioita, eikä paljon irtokiviäkään. Mutta siitäpä vasta mielenkiintoinen puheenaihe tuli. Vot, millainen on kivi Suomessa – kokonainen pääkaupunki – suuri ”kuningahan linna” on sille rakennettu. Tuskin lienee sinä iltana paljon muusta sillä kylällä puhuttu, ja minäkin sain ”kivestä” antaa selityksen toisensa jälkeen. Kaikkien mielissä näkyi kummittelevan joku mahdottoman suureksi paisunut kivenmukula, jonka päälle oli rakennettu kaupunki. Eikö sinne ole vaikea nousta? Eivätkö lapset siellä mereen putoile? Ja niin edelleen sain kuulla mitä lystillisimpiä kysymyksiä. ”Onko se valkea vai musta se kivi?” – ”Vai vaaleanharmaa on?”

Lukkarisen mukaan asia olisi varmaan jäänyt jo tähän, ellei hän itse olisi seuraavana päivänä tullut hämmentäneeksi lisää kuulijoitaan, jotka istuivat keskustelemassa kivestä.

> Kun silloin satuin päästämään huuliltani sen ajattelemattoman lauseen, että ei se kivi kaupungin alaan lopu, vaan sitä on virstamääriä sen ulkopuolellakin, niin silloin taukosi heti keskustelu. Tuvassa syntyi hiljaisuus, ja väki katseli minua kuin olisivat saaneet keskeensä maailman suurimman valehtelijan. Asemani oli varsin kiusallinen. Kun jonkun aikaa oli äänettöminä istuskeltu, otin vihdoin tupakkaa esille ja tarjosin sitä lähimmille vierustovereillenikin. Vähitellen päästiin siitä jälleen ääneen, mutta puhe kääntyi muihin asioihin. Kivestä ei sen jälkeen minun kuulteni virkattu sanaakaan.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Lukkarinen oli selvästi lukenut Topeliuksen *Maamme kirjaa*:

> Vuoria ja vesiä – kas siinä on Suomenmaa! Kova harmaakivi on koko maan perustuksena. Hänessä on syvä, salainen voima; mutta se ei ihmetytä, sillä korkeus puuttuu. Harmaakivi on peitossa maanpinnan alla, taikka sujutteleikse pitkinä, matalina laineharjuina halki maan.[205]

Matkakertomuksista käy monin paikoin selville inkeriläisten suuri epäluulo suomalaisia ja runonkeruuta kohtaan. Runonkerääjien pelättiin kantavan suurissa laukuissaan ”haleraa” eli koleraa, jota he levittivät keisarin tai jonkun toisen valtaapitävän käskystä väestöön. Heitä epäiltiin muun muassa varkaiksi, vakoilijoiksi ja antikristuksiksi, joiden ilmaantuminen kylään tiesi maailmanloppua. Runosaaliitkaan eivät olleet kovin hyviä, sillä runolaulu oli monen inkeriläisen mielestä syntiä, josta rangaistukseksi saattoi joutua kuolemansa jälkeen ripustetuksi kielestään.

Epäluulo oli molemminpuolista. Matkakertomukset huokuvat paikoin ylemmyyttä, joka kehittyi autonomisessa suuriruhtinaskunnassa kasvaneelle ylioppilaalle vahvistuvan kansallistunnon ja identiteetin sivuvaikutuksena. Inkeri näyttäytyi kerääjille Venäjän hallitsemana takapajulana, pysähtyneenä ja kehittymättömänä agraarikulttuurina. Heidän mielestään maaorjuus oli tehnyt rahvaasta köyhää, laiskaa, huikentelevaista, epäluuloista, epäsiistiä; ahneita, taitamattomia ja juoppoja. Jotkut kerääjistä korostivat, että venäläisyys, ortodoksisuus ja sivistymättömyys kulkivat käsi kädessä: kaikki piirteitä, jotka eivät stipendiaattien mukaan kuuluneet suomalaisuuteen, jota Inkerinmaan väen olisi kuulunut edustaa. Kaikki runonkerääjät eivät näytä hahmottaneen vatjalaisia, inkerikkoja ja inkerinsuomalaisia omina etnisinä ryhminään, vaan venäläistyneinä tai turmeltuneina suomalaisina. He toiseuttivat kohtaamiaan ihmisiä niin kansalaisuuden, äidinkielen, uskonnon kuin tapojenkin perusteella, omaksi edukseen.

Eräänlaisena toiseuttamisen huipennuksena voi pitää Jaakko Länkelän matkakertomusta vuodelta 1858 Länsi-Inkeristä. Hänen mielestään ”suomalaiseen mieleen” kuului rehellisyys, ystävällisyys, avoimuus, pelottomuus, lempeys, sopuisuus ja kärsivällisyys. Tällaisen

---

205 Topelius 1998 (1875), 9.

https://doi.org/10.21435/tl.282

”suomalaisen mielen”, tuon ”sulon ominaisuuden”, hän löysi Kosemkinasta, jossa oli luterilainen seurakunta. ”Selkeä on Suomalainen luonteensa, uskontonsa on tehnyt sen vieläki lepposammaksi”, hän kirjoittaa. Kyläläisten rehellisyys on hänestä ihmeellistä, vaikka ”asuvat viekasten puhdasten Wenäläisten ja ahnaiden Wenäenuskoisten seassa”.

August Ahlqvist 1854

Suomen kielen kehittäjä ja vaalija August Ahlqvist teki 1850-luvulla tutkimusmatkoja aluksi Viipurin lääniin, Inkeriin ja Aunukseen ja myöhemmin suomensukuisten kansojen pariin syvälle Venäjälle aina Länsi-Siperiaan asti. Näistä matkoistaan hän julkaisi vuonna 1859 kirjan *Muistelmia matkoilta Wenäjälle vuosina 1854–1858*. Alun perin matkakertomukset ilmestyivät *Suomi*-aikakauskirjassa ja *Suomettaressa*, mutta sitten hän liitti ne yhteen ja julkaisi ne kirjana, josta tuli ensimmäinen suomenkielinen matkakirja.

Ahlqvist oli tietoinen Inkerin runoalueen löytäjästä D. E. D. Europaeuksesta, joka oli kiertänyt runonkeruussa Pohjois- ja Länsi-Inkerissä vuosina 1847, 1848 ja 1853. Hän tunsi myös kielentutkija A. J. Sjögrenin tutkimukset 1830-luvulta savakkojen ja äyrämöisten murteista ja kansanpuvuista. Lisäksi hän oli tietoinen venäläisen maantieteilijän ja tilastotutkijan Peter von Köppenin vuonna 1849 laatimasta Inkerinmaan kartasta, johon eri väestöryhmien asuinmaat oli merkitty. Nämä tiedot eivät kuitenkaan riittäneet, ja niin hän lähti vuonna 1854 ylioppilas Kaarlo Sloörin kanssa runonkeruuseen Karjalankannakselle sekä Pohjois- ja Keski-Inkeriin. Matkan motiivina oli Ahlqvistin sanoin ”suomi-heimoisten kielten tutkiminen ja niiden kautta pääseminen suurempaan ja syvempään selvyyteen Suomen kielessä, jota hän näissä tutkinnoissaan ei ole koskaan laskenut silmältä”.

Tuolta matkalta kirjoittamassaan kertomuksessa Alhqvist viittaa vuonna 1853 alkaneeseen Krimin sotaan, joka Suomessa näyttäytyi ankarana Oolannin sotana:

https://doi.org/10.21435/tl.282

August Ahlqvist (1826–1889) tuli tunnetuksi suomentajana, opettajana, tutkijana ja kirjoittajana. Vuonna 1863 hänet nimitettiin suomen kielen ja kirjallisuuden professoriksi. Hän teki useita runonkeruu- ja tutkimusmatkoja Karjalaan, Itä-Pohjanmaalle, Vienaan, Inkeriin ja Aunukseen. Museovirasto, Historian kuvakokoelma, Antellin kokoelmat. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Sota on kylmine rauta-kynsinensä jo kouristellut meidänkin maatamme, sota palaa kaikkein mielessä, sodasta vaan kyselevät kaikki tietoja ja sanomia. Vähän taitaa siis tällä kertaa olla toivomista, että kellään olisi halua ja malttia tarkkuudella seurata niin peräti rauhallista toimitusta kuin runojen keräämistä, eli lukea niitä vähäisiä mietteitä, joita tätä vasten matkanneella olisi muille kertoa. Vaan ei luontokaan aina jaksa myrskytä, eikä ihmiset aina sotia. Rauha tulee sodan perästä kuin tyyni päivä-paiste raju-ilman perästä. Ihmisten ajatukset, rienteet ja toivot kääntyvät sitten entiselle ladullensa, ja tällöin saavat rauhan työt taas entisen arvonsa.

Sotatoimet ulottuivat Viipurin linnoituksesta Kokkolaan ja Ouluun saakka. Ahlqvist arveli, ettei sodan keskellä kukaan jaksa kiinnostua niin rauhallisesta toimituksesta kuin runojen keräämisestä, mutta tosiasiassa keruu oli sangen vilkasta 1850-luvulla.

Ahlqvist tekee kertomuksessaan selkoa matkareitistään: Hän kulki ensin Helsingistä Muolaaseen, josta matka jatkui pohjoiseen Valkjärven kyliin ja sieltä Sakkulan, Räisälän, Haaparannan ja Käkisalmen kautta takaisin Muolaaseen Pyhäristin kirkolle, jossa hän tapasi matkakumppaninsa Kaarle Sloörin. Yhdessä he jatkoivat matkaa Kivennavan kautta Rautuun ja sieltä vielä takaisin Kivennavalle.

Matka sujui suurimmaksi osaksi rauhallisesti, mutta Venäjän sota länsivaltoja vastaan aiheutti joitakin hankaluuksia ja herätti paikallisissa entistä enemmän epäluuloa vieraita kulkijoita kohtaan. Tuntemattomia kulkijoita epäiltiin vieraan vallan eli englantilaisten palkkaamiksi vakoilijoiksi. Räisälässä eräs eukko tivasi Ahlqvistilta, ”jos lienet siekin niitä eklantilaisia? Lienet tänne lähtenyt viisautta ottamaan.” Toinen paikallisten epäluuloisuutta osoittava tapaus sattui Käkisalmen eteläpuolella Pörtsikön kylässä. Muuan mies alkoi kuulustella Ahlqvistia hänen aikeistaan ja vaati nähdä hänen passinsa. Ahlqvist hermostui ja uhkasi ”kirjoittaa” matkasauvallaan passin kysyjän selkään:

> ”Mistä sie kulet?” – Helsingistä. – ”No mikä mies sie Helsingistä olet?” – Tutentti. – ”A kunnepa matkaat, näin syrjäkylissä käyden?” – Täällä vaan kävelen. – ”Mitä etsimässä?” – Lauluja, ja laulatan teitäkin, kuin osannette suomea laulaa. – ”Mitä lauluja sie etsit! Mikä lienetkin vaan karkulainen; onko pasporttia?” – On kyllä, vaan on täällä kontissani (joksi täällä laukkua sanotaan) niin syvässä, ett'en sitä nyt rupea kaivamaan sieltä, varsinkin koska te ette ole mikään ruununmies, jolla olisi oikeus passia kysyä.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Vaan ilman sitä pitäisi teidän jo tutenttimerkistänikin nähdä, että minä passitta saan matkata jos missä Suomen rajojen sisässä. – Tästä uppiniskaisuudesta vihastui herra julmasti, ja tutentti-merkistä puhuminen johdatti hänelle mieleen hyvän välikappaleen, jolla muka saisi minun passin näytäntään. Hän juoksi huoneesensa ja tuli heti takaisin virka-lakki päässä, jonka rannun nyt piti minusta karkoittaa kaiken ylpeyden. Näin varustettuna töytäsi hän minulle eteen, eikä enää malttanut tulkinkaan kautta puhua, vaan kiljasi uhkaavilla liikenneillä: ”Pasportti pitää näyttämäs, muuten talonpoika sitomas kiini.” – Nyt loppui minultakin kärsivällisyys, ja minä vastasin yhtä kovalla äänellä: ”Pasporttia ei näytetä, vaan jos kuka ei anna minun rauhassa olla, niin sille kirjoitan minä pasportin tällä sauvallani selkään.” Ukko taisi pelästyä sitä raskaanlaista oksaniekkaa sauvaa, joka minulla oli kädessä, sillä hän läksi sukkelasti ulos tuvasta muka ”lautamiestä hakemaan”. Minä odottelin vielä vähän aikaa lautamiehen tuloa, vaan sitä ei kuulunut, ja viimein läksin pois toisiin taloihin.

Ahlqvist keskittyy kertomuksessaan savakkoihin ja äyrämöisiin. Hän kertoo, missä pitäjissä ja kylissä nämä väestöryhmät elivät, mistä he olivat asuinseuduilleen tulleet, miten heidän murteensa erosivat toisistaan ja miten he pukeutuivat. Hänen näkemyksensä kyseisistä etnisistä ryhmistä poikkeavat nykytutkimuksen näkemyksistä, mutta aikalaisten keskuudessa ne herättivät suuren kiinnostuksen Inkerinmaata kohtaan. Lisäksi hän kertoo laajasti inkeriläisten ”runollisuudesta” – ”Raudun pieni pitäjä on oikea runola” – mutta myös runojen puutteesta. Monissa kylissä vanhojen runojen tilalle on tullut ”tekorunoja”, ”lenkki-virsiä” eli arkkiveisuja sekä ”loppumyötäisyyksillä koristettuja mitättömiä renkutuksia”. Runojen huonontuminen johtui Ahlqvistin mukaan nykyajan vaikutuksesta perinteeseen sekä lukutaidon lisääntymisestä, joista ”ei meidän asialle ollut etua”:

> Turhaan koettelin laulajiksi kiitettyjä sekä miehiä että naisia niin Pyhäristin kuin Valkjärvenkin pitäjissä, turhaan kyselimme laulajia Kivennavalla. Saattaa olla, että näissäkin pitäjissä kuulee jonkun poikkinaisen runopalasen. Myös osaa nuorempi kansa paljon nykyisiä teko-runoja, niinkuin Puhakan, Makkosen ja Vihta-Paavon teelmiä, ja muitakin runoja, mitä Mehiläisessä löytyy. Mutta ylipäätään sammuttavat niiden asujamet laulu-himonsa niinkutsutuilla lenkki-virsillä eli lenkkilöillä (jotka ovat yhtä kuin arkki-veisut muualla Suomessa), eli laulavat he niiden tapaan loppumyötäisyyksillä koristettuja mitättömiä renkutuksia, joita näiltä seuduin saisi tukulta, ken niitä viitsisi kerätä. Tämä kyllä todistaa, että nykyisem-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> mät mietteet ovat jo alkaneet juurtua, ja luku-taito enennyt kansassa, vaan näistä ei meidän asialle ollut etua. Ja tästä näkee lukija, että Pyhäristiä ja Kivennapaa lännemmäksi matkaaminen ei tee runonkerääjälle muuta kuin että ”aika kultainen kuluupi”.

Ahlqvist vieroksui selvästi myös inkeriläisten laulutapaa. Hän kirjoittaa, että joissakin kylissä ”näillä on laulu alinomaa huulilla” ja että välillä sitä joutuu kuulemaan ”vähän liiaksikin”, koska sävelmät ovat hänestä ”hirmuisen rumia”. Lisäksi häntä häiritsi se, että laulajat liittävät jokaisen runosäkeen perään ”loilotuksen”, joka kerrataan kolmasti ja lauletaan tavuilla ”tuula-illallej, hoila-illallej”.

Suomalaisten taitama perinne tuntui Ahlqvistista muutenkin ”paremmalta” kuin inkeriläisten, jotka eivät juurikaan tunteneet *Kalevalan* runoja, tai jos tunsivat, ne olivat ”vääriä”. Esimerkkinä väärästä runosta Ahlqvist mainitsee ”onnettoman kohtauksen”, jossa Kullervo ”pillasi emonsa tuoman”. Hienot ja pitkät loitsurunot olivat inkeriläisen rahvaan keskuudessa kutistuneet ”pahan-päiväisiksi taioiksi”. Tämä johtuu Ahlqvistin käsityksen mukaan siitä, että loitsut voivat ”hyöstyä” vain jylhässä, pelottavassa luonnossa, korkeiden vuorien, syvien järvien, jyrkkien koskien ja synkkien metsien keskellä. Hän viittaa lukemaansa tutkimukseen, jonka mukaan jylhä ja pelottava luonto vaikuttaa väkevästi ihmiseen ja synnyttää kummitus- ja peikkotarinoita sekä loitsurunoja. Viipurin läänissä loitsut eivät ole voineet koskaan olla oikein voimissaan, koska siellä luonto on tasainen, matala, ”pikemmin sorea kuin ihana, ei missään ylhäinen eli hirvittävä”. Toinen syy kalevalamittaisten loitsujen ja runojen puutteeseen piilee rahvaan halussa käydä alinomaa kauppaa ja ”loikua” tiellä:

> Tämä luonnon mataluus on ihmisenkin luonnon mataloittanut, vienontanut, niin että siinä ei löydy sitä intoa, sitä ”haltiaa”, joka loihtiessa on välttämättömästi tarpeellinen. Tämän maan entinen ulkonainen tila on myös tehnyt kansan mellommaksi, ja jos ei muu, niin olisi sen sammumatoin kaupan halu ja alinomainen maantiellä ”loikuminen”, käyttääkseni sanaa maan omasta murteesta, vierauttanut mielen niin syvistä aineista kuin loihtu-runo on.

Maaorjuus teki rahvaasta Ahlqvistin näkemyksen mukaan köyhää, epäluuloista, laiskaa ja taitamatonta. Etenkin Viipurin läänin koillis-

https://doi.org/10.21435/tl.282

osien asukkaiden elämän hän näki köyhänä ja puutteellisena, sillä maat olivat ”herrojen”. Toisaalta Ahlqvist näki syytä myös talonpojissa itsessään. He eivät suostuneet sopimuksiin, joissa he olisivat luvanneet jäädä erikseen sovittua veroa vastaan tilalle asumaan ja töihin määrätyksi ajaksi.

> Vaan onnettomat epä-luulot villitsivät rahvaan niin, että kontrahtia ei uskaltanut tehdä kuin hyvin harvat, ja yleinen epäluuloisuus tätä vastaan oli ollut niin suuri, että kontrahdin tehneiltä perheet pakenivat metsiin ja jättivät perheen-miehen yksinänsä talossa istumaan. Arvattavasti on kontrahdin pelko nyt jo paljon asettunut, kuin on keritty nähdä, että siitä sen tehneillä ei ole ollut vahinkoa, vaan suuri hyöty. Jos siis moni talonpoika nyt jo on katunut silloista tuhmuuttansa ja olisi valmis kontrahdin tekoon, niin pitivät he tällöin parempana entiseen epä-vakaisuuteensa jäämisen.

Ahlqvist kirjoittaa, että inkeriläistä talonpoikaa leimaa ”epäluuloisuus, huolimattomuus ja laiskuus”. Hän laiminlyö maanviljelyksen, ei rakenna taloaan, ”vaan rypee esi-isien aikaan tehdyissä, maahan kaatuvissa tuvan-töllissä, joihin hän ei paljon saa nauttiakseen edes ilman saatavaa Jumalan valoakaan”. Väki on hänestä siivotonta: likaa on niin, että siitä voisi ”lastuja vuolla”.

> Tämmöisessä hämärässä elettäessä hyöstyy siivottomuuskin sanomattoman hyvästi, eikä lienekään Suomessa missään niin siistitöintä kansaa kuin tämän puolen rahvas on. Porsaat, kukot ja kanat liikkuvat, kuin perheen jäsenet konsanansakin, tuvassa valloillansa. Eikä se emäntätä hämmästytä yhtään, jos kukko minkä tekisi taikina-saahviinkin, jolla on samoin kuin pöydällä eli penkkilöillä alinomainen paikkansa tuvassa, nim. pöydän alapäässä. Siinä pidetään sitä eli sen kantta vielä joka-päiväisenä poytänäkin, joten se arvattavasti nuolautuu ja pinttyy ympärillä istujien likaisista jaloista ja vaatteista niin paksuun tahrakkaan, että liasta ulkopuolelta milt'ei voisi lastuja vuolla.

Huonoa toimeentuloa parannettiin muun muassa ”rätin keruulla”: rätinkerääjät kulkivat kylissä ja ostivat tai vaihtoivat pikkutavaraan riepuja ja rättejä, joita myivät rajan takana oleviin paperi-ruukkeihin, jollainen oli muun muassa Valkeasaaressa. Toinen, mutta erittäin raskas keino ansaita lisärahaa oli parkin eli pajunkuoren kiskominen.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Varmempi ja parempi rahantulo tuli kuitenkin ”ruununlasten elättämisestä”. Pelkästään Raudussa oli kuulemma lähes 800 Pietarista haettua lasta elätettävänä:

> Pietarissa löytyy nim. suuri löytölasten huone, ja tästä annetaan lapsia talonpoikain elättää sekä Venäjän että Suomen puolelle. Kuin talonpojan vaimo on tehnyt lapsen, menee hän niin pian kuin voimat myöten-antavat Pietariin ja annaksen mainittuun löytölasten huoneesen imettäjäksi. Täällä on hän 3 eli 4 viikkoa, saapi ruuan ja hyvän palkan, noin 30 tahi 35 kop. hop. päivältä, ja lapsi, jota hän siellä on imettänyt, annetaan sitten hänelle kotiin hoidettavaksi. Lapsien elatuksesta maksetaan kymmenenteen vuoteen asti 1 rupl. 50 kop. ja sitä vanhemmista 1 rupl. hop. kuukaudelta. Vaan ne pitääkin sitten hyvästi ruokkia, ja varsinaiset virkamiehet ovat säätyt kahdesti kuukaudessa pitämään niinkutsuttua ”motrua” eli katselmusta, tokko lapset ovat terveet ja puhtaat, ja jos kuka hänelle annettua lasta ei ole hyvästi hoitanut, otetaan se häneltä pois. Arvattavasti tästä on suuri rahan tulokki maalle, sillä ainoastaan Raudun pienoisessa pitäjässä arveli kirkkoherra elätettävän noin 800 kappaletta näitä isättömiä lapsia.

Lasten kohtaloksi koituivat Ahlqvistin mukaan huono hoito ja sairaudet, jotka johtivat kuolemaan:

> Mutta kuinkas käypi omille lapsille, jotka äiti voiton pyynnön tähden heti synnytettyä jättää vieraan varaan, sarvella imetettäviksi, ja joiden lihavuudesta ja puhdasna pitämisestä ei tarvitse vastata kellenkään ”motru-herralle”, kellä oma-tunto ei motrua pidä? Tätä kysymystä on tässä vaikea vastata; se kuitenkin on varma ja toden-peräinen asia, että täällä kuolee mahdottoman paljo pieniä lapsia, ja että väki-luku muutamin paikoin, esim. Raudulla, juuri sen (ei muuttojen eikä muun) kautta, on viimeisinä vuosikymmeninä tuntuvasti vähennyt.

”Kaikilla näillä keinoilla; ja myöskin, jos muu ei auta, sillä alinomaisella rahdin-vedolla pysytäksen etelä-Viipurilainen aina rahassa”, kirjoittaa Ahlqvist, mutta moittii tätä samaan hengenvetoon tuhlariksi:

> Jolta vaan kopeekkakaan joutaa, se syöpi monenlaiset ryyni-puurot, piirakkaiset ja muut ruoka-herkut, se juopi ”kohvit”, juopi ”sajut” ja sen tyttärillä löytyy aina takana rinkeliä, kauruskoja (mesileipää) ja saikkoja (vehnä-pullia), niinkuin eräässä runossakin sanotaan:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Tiivi on tyttöjen eleä,
> Syövät saikkoa salissa,
> Kauruskoa kammarissa.
>
> Vaatteihin menettävät sekä miehet että naiset paljon. Äyrämöis-naisten monenlaiset kirjat ja tikkaukset ovat kaikki osto-langasta tehdyt, ja niiden paljas tekeminen jo maksaa paljon, sillä se ottaa paljon aikaa. Miehet, joilla pyhäpukuna on tavallinen venäjän vaatteus, taikka semmoiset "leäpät" (lakit) ja viitat kuin Helsingissäkin nähdään kutsariloilla, ostavat saappaansakin valmiina Pietarista. Sieltä tuodaan kaikki hevoisenkin kalut, yksin ne paksut vempeleetkin, joilla Viipurilaisen nähdään ympäri maata koreilevan.

Ahlqvistin mielestä ahneus ja raha aiheuttivat paljon ongelmia. Hänestä "viipurilainen" oli valmis "myömään vaikka oman äitinsä" ja kaupanteossa hän harjoittaa "valhetta ja petosta", mutta varkaaksi häntä ei voi moittia – siinä hän on "yhtä puhdas kuin muukin Suomalainen". Hyvää viipurilaisessa rahvaassa oli Ahlqvistin mielestä myös kiinnostus uskontoa ja Jumalan sanaa kohtaan.

Jaakko Länkelä 1858

Jaakko Länkelä suuntasi Inkeriin SKS:n stipendiaattina vuonna 1858. Hän kiersi Narvusissa ja Soikkolassa sekä Seiskarissa ja Lavansaaressa ja kokosi laajan ja ihastusta herättäneen kokoelman vanhaa ja uutta perinnettä. Länkeläkään ei kerro matkakertomuksessaan Inkerin asioista niin sanotusti parhain päin, pikemminkin päinvastoin. Parikymppisen, kansallisen herätyksen herkistämän suomalaisen ylioppilaan näkökulmasta asiat olivat siellä huonolla tolalla – ja toisin kuin Suomessa – miltei kaikilla elämänalueilla. Kertomusta voi luonnehtia ylemmyydentuntoiseksi, torjuvaksi ja tylyksi. Länkelä liittää epäröimättä ortodoksisen uskonnon, venäläisyyden ja sivistymättömyyden toisiinsa. Kaikkein huonointa inkeriläisten sivistys oli hänen mukaansa ortodoksikylissä Soikkolassa ja Kosemkinassa ja parasta suomenuskoisilla saarilla, Seiskarissa ja Lavansaaressa. "Kuta enempi on Wenäenuskolaisia, sitä huonompi on asiain laita", hän kirjoittaa.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Soikkulalaisen tietoa hyvästä ja pahasta, oikeudesta ja vääryydestä ei voi, yleisesti katsellen, selkeäksi sanoa. Tähän lienee syynä melkein yleinen Wenäenuskonto. Soikkulalainen ei tiedä pitää minään, jos esim. juopi, vaikka paljoki, vaikka yöt ja päivät, kun vaan raha kestää, kun vaan ei ylenanna. Eipä tiedä vääryydeksi toisinaan lähimmäisensä oman ottamista. On epäluuloinen ja epäuskoinen. Monenlaisia palveltavia ostaa hän joltakulta Wenäläiseltä petturilta ja maksaa niistä mitä voi, rikas enemmin, köyhä vähemmin.

Länkelä törmäsi myös väestön uskonnolliseen kirjavuuteen, erityisesti hyppääjiin ja kuohitsijoihin, mutta häntä huolestutti ortodoksisen uskonnon leviäminen luterilaisten keskuudessa. Seka-avioliittojen seurauksena ”lapset tulevat kaikki Wenäenuskoisiksi”, eivätkä nämä ”lapset saa oppia lukemaan eikä tietämään mitään”:

> Suomenuskolainen isä taikka äiti ei uskalla lastaan opettaa. Eivät ymmärrä sanaakaan Wenäjää, pappi pahanen ei taas muuta osaa, jos vaikka jollakulla olisi haluki neuvoa. Opetetaan, jos sattuu, lukemaan Isä meitä, ja joku muu, kuitenkin sanaakaan ymmärtämättä. Suomeksi lukea ”on meille pahennukseksi”. Suoraan sanoin on uskontonsa vielä vanhalla pakanallisella perustuksella. Eikös ole näiden tila sama kuin Castrén vainaamme sanoo Samojedistä. ”Samojedit elävät pimeässä hämärässä uskossa, kuoleman lopettavan ihmisen koko olennon.”

Tämän todistaakseen Länkelä kertoo inkeriläisten hautajaismenoista, vainajien kohtelusta ja itkuvirsistä, jotka kuvastavat hänen mukaansa uskoa ”sielun kuolemasta ruumiin tomuksi muututtua, vaikka tätä eivät suin tunnusta”.

> Erään Suomesta kotoperäisen miehen, Tuomas Tuulen, kuulin mainitsevan Inkeriläisten monissa paikoin salaa kokountuvan metsään eli muualle yksinäiseen paikkaan jonku kiven eli puun luoksi juhliaan viettäessä. Niinpä sanoi Harjavallalla olevan suuren kiven, jonka ympärillä pitävät melkeen jumalanpalveluksen tapaista. Eikös tämä mitään osota? Jolla enemmin aikaa olisi asuskella näiden seassa, luulisin varmaan tulevan näkemään koko ristillisyyden olevan ainoastaan ulkonaisen muodon, mutta totisen uskontonsa olevan pakanallisen.

Länkelä ei lämpene ”tylyille, epäluuloisille ja sokeille” soikkulalaisille missään matkansa vaiheessa. Hän kuuli heiltä joitakin lauluja, mutta

https://doi.org/10.21435/tl.282

arveli niitä olleen ennen paljon enemmän. ”Ylenkatse ja hylkiminen, sekä Wenäenkielisten lauluin eneneminen on saattanut ne vähenemään.”

Eräs 80-vuotias nainen lauloi hänelle eräänä päivänä ”humalapäissään neljä somasta laulua ja tuntui muitaki tuntevan”, mutta ei jaksanut sillä kertaa enempää. Parin päivän kuluttua Länkelä tapasi hänet sairaana. Länkelän tiedusteltua vaivojen syytä eukko sanoi kuulleensa papilta syyllistyneensä pahimpaan mahdolliseen syntiin, kun oli Länkelälle, ”tuolle vietteliälle” rekivirsiä laulanut. Eräs toinenkin nainen, jonka Länkelä oli kuullut olevan erinomainen laulaja, kieltäytyi saman papin käskystä laulamasta: sielu olisi voinut kadota ”yhellä rekivirren sanalla”. Närkästyneenä Länkelä toteaa, että ”näin suuri on Wenäenuskoisten raakuus ja epä-usko. Ei siis kumma, jos uskoivatki papin pahaisen sanoja, tyhmyyden tuottamia.” Länkelä piti laulukieltoa ja laulujen katoamista erittäin valitettavana, koska hänen käsityksensä mukaan ”pahuuden joka haaralta pakkautuessa” laulaminen pitää yllä ”rehellisyyden henkeä”: sen vuoksi niitä pitäisi Suomessakin ”sinne saatettavat, missä niitä ei ensinkään ole”.

Jos Länkelä jotain hyvää inkeriläisissä hetkittäin näki, se johtui siitä, että silloin heissä pääsi esiin ”suomalainen mieli”. Ainoa asia, jossa Länkelä näkee suomenuskoisten olevan yhtä huonoja kuin venäjänuskoisten, on naisten kohtelu. Hän kirjoittaa, että monessa talossa miniän tila oli surkea, ”arvonsa alhainen, melkeen eläimen”:

> Monessa talossa kohdellaan varmaan hyvää hevoista kymmentä kertaa leppeämmästi. Eipä siis kumma, jos vaivojaan virsissä valittaa. Naisväen ei ole mitään sanominen, perhemiehen kerran jotain määrättyä. Pojalla, kerran perhemieheksi päästyään, on täysi valta äitinsä ja sisartensa sekä veljeinsä naisten yli. Sattui nyt perhemies vaan olemaan tyly, silloin tiesit kyllin, mitä talosta oli odotettavana.

Eräässä ortodoksitalossa 65-vuotias muori osasi paljon lauluja, mutta koska lasten lapset piirittivät häntä alinomaa vaatimuksineen, hän ei voinut niitä Länkelälle esittää:

> Suun työn olisi selkä saanut katkerasti palkita. Selkäsaunan uhalla täytyi tämän 65 vuotiaan muorin tehdä työtä aamusta iltaan, vävyn 15-vuotiaan tytön laiskana päivät pitkät lojuessa. Tämmöisiä perhemiehiä oli usein.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Katkera on nähdä semmoisia seikkoja, etenki kun saavat niin paljo pahaa aikaan. Missä ei uskonto lievitä sydämen katkeruutta, siinä on alinomainen tora, riita ja tappelu eli ainaki nurjuus ja napina. Kuta enempi on Wenäenuskolaisia, sitä huonompi on asiain laita. Lapset tätä nähdessään tulevat katkerasydämisiksi ja kiukkuisiksi, miten näkevät vanhempainsaki olevan.

Länkelä näki venäjänuskoisten myös tuhlaavan huikentelevaisesti juhlissa praasniekkapäivinä sillä seurauksella, että arkena oltiin nälässä ja pulassa. Paastoaikana ”eletään, miten voidaan – kaalilla; muuta ei saa lainaamallakaan”. Suomenuskoiset ovat tässäkin naapureitaan parempia: syövät säästeliäästi arkena ja juhlana ”vakinaisen, vaikka halvan arvoisen ruokansa”.

Maaorjuus heijastuu myös Länkelän kuvauksiin. Rahvas yrittää elää vähäisten peltosarkojensa viljasta, mutta pellot ovat huonot. Maaorjuudesta vapautuneet voivat vuokrata omistajilta viljelyalaa ja niittyjä, jos pystyvät, mutta jos eivät pysty, ovat pelloitta ja kotieläimittä. Käsitöissäkin he ovat Länkelän mukaan ”tuiki typeriä”.

> Toisissa kylissä tehdään yhtä kaluainetta, muutamassa puuastioita, toisessa satuloita, ränkiä j. n. e.; toisissa ei osata tehdä minkään näköistä käsityötä; ei ole seppää, ei mitään. Kaikki on ostossa. Millä kaikkea ostavat, sen saavat jokien suilla. Tämän tähden näinkin Narvasta jo ensi kylään tultuani naisten tekevän kaikkia miesten töitä. Kummastellen kysyin miehiä, nähdessäni tyttöin kyntävän, karhitsevan j. n. e. Nämä olivat kaikki leivän saaliissa. Monella paremmin voivalla miehellä on aluksensa, jolla kuljettaa halkoja ja muita puita Pietariin. Muutamissa ranta-kylissä ovat viime vuosina ruvenneet tarkastamaan kalan pyynnön hyötyä; ei kauvan aikaa sitte oli tämä aivan outo toimi. Lavansaaren ja Seitskarron asukkaat käyvät talvella Inkerin rannoilla pyynnöllä, mutta Inkeriläisillä ei ollut varaa yksinään eikä taitoa ensinkään verkon hankkimiseen. Nyt ovat kylät, seuraten Suomalaisten esimerkkiä, yhdistyneet hankkimaan yhteisiä verkkoja ja saavat koko vuodeksi syödäkseen, toisinaan myymisiksiki. Tämä on varmaan auttava elantoaan paremmalle kannalle. Ennen ei ollut talvella mitään hyödyttävää tointa, nyt tulee kalan pyyntö olemaan suurena etuna.

Seiskari ja Lavansaari ovat Länkelälle kaikessa hyvässä Soikkolan vastakohtia. Saarten väki on raitista, reipasta ja vilkasta, siistiä ja puhdasta, ”laulua kaikella mahdollisella innolla rakastava” ja alituisessa yh-

https://doi.org/10.21435/tl.282

teydenpidossa inkeroisten ja suomalaisten mannermaalaisten kanssa, mitä Länkelä pitää erinomaisena asiana saarelaisten sivistystason ja suvaitsevaisuuden kannalta. Sivistyksen, jumalisuuden ja lukutaidonkin laita on saarilla ”niin hyvällä kannalla kuin mahdollista, näissä oloissa”, hän kirjoittaa. Mutta pappien toimia Länkelä ei katso hyvällä, sillä he eivät hänen mielestään hoida tehtäviään kunnolla. Papit käyvät saarilla kaksi kerta vuodessa, ja Länkelästä näyttää siltä, että heidän tärkein tehtävänsä on ”saatavien” hakeminen.

> Totista hengellistä hyötyä näistä ei isosti liene. Ehtoollisen hyötyä kun esim. ei tarkemmin teroiteta, niin mennään alttarille täyttääkseen kirkkolain vaatimusta mutta ei sisällisestä kaipauksesta ja halusta. Jos taas joku tarvitsisi lohdutusta, silloin ei ole sen antajaa, silloin saat ilman olla. Mitäpä pappi ennättää opettaa ja neuvoa vuorokaudessa monien muiden töittensä rinnalla. Ei suinkaan mitään; eipä tutkistella huostaansa uskottuin oppiakaan, sen vähemmin opettaa.

Theodor Tallqvist ja Antti Törneroos 1859

Länkelän kokoaman runosaaliin innoittamina ylioppilaat Theodor Tallqvist ja Antti Törneroos lähetettiin runonkeräysmatkalle Keski- ja Länsi-Inkeriin kesällä 1859. Nuoret lähtivät matkalle kaksi vuotta ennen maaorjuuden päättymistä eli juuri ennen suuria yhteiskunnallisia muutoksia. Inkerinmaalla oli tuolloin paljon maaorjuuden lakkauttamiseen tähtääviä levottomuuksia ja uudistusvaatimuksia. Erikoisine vaiheineen reissu oli vaikea, hetkittäin jopa vaarallinen.

Pitkähkössä kertomuksessaan Tallqvist ja Törneroos kuvaavat huolestuneina inkeriläisten epäluuloisuutta, tietämättömyyttä ja taitamattomuutta sekä maaorjuuden ja hyppijöiden vaikutuksia heidän elämäänsä. Kumppanukset suhtautuivat molempiin varsin kielteisesti. Kumpikin ilmiö oli heille vieras, ja ne vaikuttivat kerääjien mukaan kielteisesti rahvaan moraaliin. Heti matkansa alussa he havaitsivat, että paikallisten kanssa pääsi hyvin yhteisymmärrykseen, kun surkutteli yhdessä heidän kanssaan maaorjuudesta aiheutuvia ongelmia:

> Tässä kylässä kuulimme ensimäiset huokaukset orjallisesta elämästä, aljettuamme elostansa kysellä ja haastella. Jo usia vuosi sitte oli heille ”ho-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> histu" vapauden saamisesta, vaan eihän siitä vielä ole mitään lähtenyt, juttelivat ukot. Tälläisen luulottelemisen sanoivat vaan saattaneen elämänsä ikävämmäksi, eikä "kuninkaasta" helpoitusta lähtevän, kuin ei vaan itse "Jumala Vapahtaja tule ja tuo armot tullessaan". Täällä jo havaitsimme hyväksi keinoksi päästä rahvaan ystäväksi, että ruveta orjuudestansa surkuttelemisella haastelemaan.

Miltei poikkeuksetta jokainen runonkerääjä koki Inkerissä rahvaan taholta suurta epäluuloisuutta. Ruskovitsan kylässä Tallqvist ja Törneroos saivat vastaansa kylänvanhimman, joka kielsi kyläläisiä laulamasta heille runojaan. Oli tulossa helluntai, ja kokkotulilla kävi selväksi, että kylän väki oli kääntynyt heitä vastaan. Kerääjät arvelivat, että hyppääjien "apostolit", joiden mielestä runolaulu on pelkkää perkeleen palvelusta, olivat rahvasta tähän riivanneet ja yllyttäneet. Heitä nimitettiin koko kesän ajan "antikristuksen käskyläisiksi ja pahalaisen lähettiläiksi". Eikä siinä kaikki: paikalliset pitivät heitä maailmanlopun enteinä sinä missä talvella taivaalla nähtyä pyrstötähteäkin:

> Olomme ja kulkumme ennusti vielä lisäksi maailman loppua. Kirjoistansa olivat he lukeneet, että koska erinomaisia merkkiä alkaisi taivaalla näkyä ja Antikristus apostolinensa maata kulkea, silloin viimeiset ajat olisivat käsillä. Viime talvena näkyi suuri pyrstötähti ja nyt ilmaannuimme me, jotka epäilemättä olimme Antikristuksen joukkoa, kuin niin outoja ja syntisiä askareita toimitimme. "Näist' näkyy jo joutuu tuomiopäivä", päättivät ukot virsikirjan sanoilla. "Eihän se pyrstötähti suinkaan suotta ollut niin kauhian suuri ja niin hirmuisella hännällä", arvelivat akat. "Muuten olivat pienemmät pyrstötähdet", tiesivät taas muutamat haastella, "aina ennen ennustaneet sotamiehen-ottoa Inkerissä."

"Inkeriläisillä, niinkuin vähän sivistyneillä kansoilla muuallakin", kirjoittavat kerääjämme, "on se lapsellinen luulo ja usko, että suuretkin luonnon tapaukset ja ilmaukset koskevat ainoastaan jotakuta yksityistä paikkaa tai henkilöä. Ne ovat tavallisesti ennustuksia vahingoista jollekulle kylälle tai talolle eli jonkun ihmisen kuolemasta, luulevat he."

Tallqvistin ja Törneroosin paha maine maailmanlopun enteinä kiiri kulovalkean tavoin kylästä toiseen heidän edellään. Asiat vain pahenivat:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Tultuamme viime-mainittuun seurakuntaan, johon sanomat meistä oli jo ennen ehtineet, saimme itsekin jo kuulla kummia seurauksia töistämme. Totena asiana haastettiin meille, kuinka muutamat tytöt, jotka olivat meille runoja lukeneet, olivat, kohta paikoilta lähdettyämme, tulleet hulluiksi. Nämät eivät olisi enään saaneet yörauhaakaan, laulamatta yösiallaan kolme kertaa niitä runoja, joita meille olivat laatineet. Samoin olisivat täytyneet tehdä syömäänkin käydessään. Sanomat tiesivät vielä jutella, että rahat, joita välisti olimme antaneet laulajille palkinnoksi, olivat jälkeenpäin muuttuneet lastuiksi; josta rahvas alkoi arvella tekevämme noitakeinoilla rahoja lastuista. – Vakojiksikin (spioniksi) rupesivat meitä varomaan. He luulivat ruunun ruvenneen jo runoniekkojakin vakojilla etsimään ja ahdistelemaan, niinkuin hyppääjien esimiehiä ja kuohittuja oli etsitty ja ahdistettu, ja pelkäsivät runoistansa tulevansa tyrmään ja kentiesi Sipiriaankin.

Kerääjät olivat nyt pahassa pulassa: paikallisten käsitysten mukaan he merkitsivät maailmanloppua, he olivat aiheuttaneet tyttöjen tulemisen hulluksi, muuttaneet rahat lastuiksi ja olivat kruunun lähettämiä vakoilijoita. Runonkeruu oli mahdotonta. Sen vuoksi he riensivät Gubanitsan kirkkoherran luokse pyytämään apua. Kirkkoherra kuulutti kirkossa runonkerääjien olevan seurakunnassa hyvissä aikomuksissa ja kehotti rahvasta heittämään pois pelkonsa ja kertomaan heille huoletta runoja. Lisäksi hän selitti, missä tarkoituksessa runoja kerätään ja mikä arvo ja hyöty niillä on. Tilanne paranikin tästä hiukan muun rahvaan keskuudessa, mutta hyppääjät, jotka eivät pappeja arvostaneet, luulivat pappienkin jo olevan ”Antikristuksen juonilta vieteltyinä”. Kirkossa kerääjämme saivat omakohtaisesti nähdä hyppääjien ja muiden heränneiden käytöksen:

> He pitivät merkillistä meteliä koko saarnan ajan. He siunailivat, pitivät hiljaista rukouksen hyminää itsekseen, heiluttelivat ruumistaan joka haaralle ja huokailivat välisti, että kirkko kumisi. Kuin pappi saarnassansa joutui mainitsemaan Vapahtajan nimeä eli sanaa ”armahda”, silloin kävi kirkossa hirmuinen hohaus, joka syntyi siitä, että heränneet kertoilivat näitä sanoja korkeaäänellisellä huokauksella ja hyppääjät pitivät vielä vähän hyppimistäkin, jott'ei papin ääntä vähään aikaan kuulunut. Kumminkaan ei tämän metelin sanottu olevan mitään sitä menoa vastaan, jota he herännäisyyden ylimmällään ollen olivat muutamissa kirkoissa pitäneet. Huolimatta papista ja halveksien sen sanaa, olivat he kirkossa pitäneet milt'ei samallaista menoa, kuin omissa kokouksissansa. Ruunu oli kovilla kourillansa saanut heidät paljon masentumaan kirkossa ja kotona, vaan ei

https://doi.org/10.21435/tl.282

> kumminkaan perikatoon. Vanhaa hapatusta on vielä paljo jälellä. Epäiltävä on, saataneeko kovuudella ja kurilla herännäisyyttänsä koskaan peräti katoamaan, sillä ahdistuksilla ovat he saatetut luuloon, marttyrinä kärsivänsä jumalisuudestansa. Ja Inkeriläisetkään eivät ole aivan haluttomat marttyri-kruunun perään. Muutamat papitkin arvelivat, kuin eihän vaan viimeiset villitykset tulisi pahemmaksi kuin ensimäiset. Mitä kuohittuihin ja niihin tulee, jotka julkisesti rikkovat luonnon ja valtakunnan lait, niin on varmaankin kovuus ja kuri heille paikallaan.

Hyppääjät opettivat myös, että vain ”hengellinen rakkaus” – se oli Tallqvistin ja Törneroosin mukaan kylläkin usein ”sangen lihallista” – on miesten ja naisten välillä se ainoa rakkaus, joka on Jumalalle otollinen.

Etelä-Inkerin maisematkin olivat Tallqvistille ja Törneroosille pettymys, koska seudulla ei ollut mäkiä, vesistöjä eikä metsiä. Metsät oli hävitetty, ja maanviljelys ja karjanhoito olivat kehnolla kannalla. Kyse ei kuitenkaan ollut vain rahvaan velttoudesta ja huolimattomuudesta vaan orjuudesta, ”joka kaiken elon voimat kahleillansa sitoo ja kaiken edistymisen estää”.

> Usiammat talonpojat nim. ovat ”herran valtaa” (alustaa) ja usiammat päivänsä vuodessa menevät herrainsa työssä. Jo tästä syystä jää oma maanviljelyksensä takapajulle. Ne, jotka taas rahalla pyytävät päästä hovin työstä vapaaksi, saavat maksaa korkean veron, jota eivät suinkaan maastansa voi saada, vaan täytyvät sen hankkimisessa viettää aikansa muualla. Orjuutta seuraa myös omat mukaisensa oikeudet ja säännöt. Näistä on maanviljelykselle vahingollisin se vuotuinen sarkajako talonpoikien pelloilla. Kuin kylässä on kasvanut poika työhön kykeneväksi mieheksi, pidetään siellä yleinen peltojako, jotta hänkin saisi sarkansa ja pääsisi siitä työtä tekemään ja ”oprakkaa” maksamaan herrallensa. Näissä ja'oissa ei kuuluta huolivan, jos toisen viljelty sarka vaihetaan toisen viljelemättömään. Tällaisessa epävakaisuudessa ei talonpoika suinkaan pane vaivaansa ja varojansa maahansa.

Venäläistyminen näkyi myös suomen kielen katoamisena tai heikentymisenä. Toisissa kylissä ei ”suomalaisista runoista mitään tietty. Lapset tuskin enään ymmärsivätkään suomea, jonka Venäläisten lasten seurassa olivat niin unohtaneet, jotta vanhemmat valittivat vaikiaksi saada heitä kirjallekaan.” Yleisesti inkerikkojen lukutaito oli kerääjien mielestä silti miltei yhtä hyvä kuin suomalaisten. He piti-

https://doi.org/10.21435/tl.282

vät lukutaitoa tärkeänä paitsi tietojen ja taitojen kannalta myös suomalaisuuden kannalta, johon myös uskonto olennaisesti kuuluu. Jos Inkerissä ei olisi lukutaitoa, ei siellä olisi enää suomalaisuuttakaan, he kirjoittavat.

Fredrik Albert Saxbäck 1859

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura lähetti vuonna 1859 Inkeriin myös kolmannen kerääjän, Fredrik Albert Saxbäckin. Hän kulki Laatokan puoleisessa Itä-Inkerissä tai, kuten hän itse on kuvannut, ”itäpohjaista ja itäpuolta Vuoleen seurakuntaa, itäpuolta Toksoovaa, läpi keski-Kelttua ja toisella puolella Nevan jokea myöskin vähän Markoovan seurakuntaa”. Hän aloitti matkansa 5. kesäkuuta Viipurista ja päätti sen 15. elokuuta Markovaan.

Saxbäckin matkakertomuksesta huokuu nuoren miehen palava halu nähdä uusia ihmisiä ja heidän tapojaan. Hänellä oli herkkyyttä kuvata kokemaansa elävästi ja puhuttelevasti. Jo matkakertomuksen alku saa lukijan valppaaksi. Hän aloittaa kuvailemalla dramaattisesti kauheaa ukkosmyrskyä, joka riehui hänen aloittaessaan matkansa Hämeenlinnasta Helsinkiin:

> Kerran matkustin minä kovassa myrskyssä Hämeenlinnan ja Helsingin väliä. Ilta-yö oli, pimeytär veti paksun vaippansa maan yli ja myrsky ärjyi. Mustat pilvet ajoivat taivaalla toisiaan, ikäänkun aallot syysmerellä, silloin tällöin vettä pirskottaen. Raskailla vinkuvilla siivillä lensi myrskyn voimakas henki metsissä, ja vapisten kumartuivat korkeat, paksuimmatki hongat syvästi. Matkani seurasi sananlennätin lankaa. Kamoittavasti ärjyi metsä yön pimeydessä, mutta vieläkin kamoittavammat olivat ulvovat äänet pitkin sananlennätin lankaa. Mikä siellä ulvoi? Oliko se liekeen voimakas henki, joka ulvoi julmistuneena, kun näki itsensä ihmishengeltä vangituksi, näki itsensä täytyvän orjana, palveliana juosta pitkin lankaa sillä ajalla kuin myrskyn henki vapaasti myllysi metsiä, maita ja järviä. Haikeat, kamalat olivat sen huokaukset. Minua ne erinomaisesti liikuttivat.

Helsingistä matka jatkui edelleen myrskyn kourissa höyrylaivalla Viipuriin:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Samat tunteet liikuttavat minua nyt kun höyrylaivalla lennän merta pitkin. Voimallisesti painaa myrsky vastaan, mutta myöskin sen on ihmisjärki höyryn voimalla voittanut. Vihurilta viskattuina hyökkäävät aallot laivaa vastaan, mutta murtuvat laivan rauta rintaan, ja kiiltäviä loistavia helmejä viskelevät Aallottaret Ilmarittareille. Tuulenki voima on voitettu ja höyry on orjana ihmisen palveluksessa; mutta ehtimiseen rattaat puuhaavat ja ehtimiseen juoksee laiva aaltoavaa tietään eteenpäin, sysätty näkymättömältä voimalta. Paksuissa monen laisissa pilvikuvauksissa savu aaltoilee savutorvesta. Näkö-ala on vaihtuva; saareja ja lahteja, sekä lahteja ja saareja. Purjeita tulee ja menee. Ei rauhaa eikä lepoa. Eteenpäin, eteenpäin Ja eteenpäin mennään, jotta sydän ilosta tytkii. Sillä ajalla kun keittäjä, nokinen ja varissa, laittaa meille murkinata lennämme me peninkulmittain eteenpäin.

Viipurissa Saxbäck ihastelee Monrepos'n puistoa, jossa ”luonto ja taide ovat yhdistyneet laittamaan mitä kauniimpaa ja ylevimpää meidän maassa saattavat”. Puistossa tanskalaisen kuvanveistäjän Gotthelf Borupin tekemä Väinämöisen patsas vuodelta 1831 saa hänet yleviin ajatuksiin Suomen kansan kadotetusta mutta hyvästä menneisyydestä. Saxbäckin mukaan samaan tilanteeseen on mahdollista päästä, kunhan suomen kieli hyväksytään yhteiseksi kieleksi ja kunhan Suomen kansa on yksi, yhtenäinen kansa. Se hetki koittaa, kun Väinämöinen palaa lupauksensa mukaisesti ”Suomen kansalle iloa tuomaan”. Saxbäckin romanttisiin ajatuksiin lienee vaikuttanut 1850-luvun tiukka kielisäädös, joka kielsi julkaisemasta suomeksi muuta kuin uskonnollista tai taloudellista tekstiä sekä Venäjän pyrkimykset ehkäistä kansallisuusaatteen leviäminen Suomessa.

> Katsellessas Väinämöistä, ehkä juohtuupi mielees entisiä aikoja, joina Suomen kansa vapaana liikkui metsissään, kävi miehuudella sotiaan mutta myöskin ahkeruudella kaasi kaskeja ja soitti kanteletta. Miettiessäs tätä ehkä muistelet myös kuinka Väinämöinen on puoleksi luvannut tulla jälleen Suomen kansalle iloa tuomaan. Milloin hän tulee? Milloin? Silloin kun suloinen Suomen kieli kaikkuu sekä valtioitten että alamaisten huulilta, sekä hoveissa että mökkilöissä; silloin kun Suomen kansa on yksi kansa, jota elävä, voimallinen henki elähyttää ja jossa laulun säveleet suloisesti soivat. Niin kauvan kun Suomen kansa elää surussaan alakuloisna, toivotta, riemutta, tulevaisuudetta, niin kauvan eleskelee Runotar korveissa ja sydänmaissa, joissa se eleskelee kanervilla ja kurjen karpaloilla, surullisna ja ilotonna. Mutta kuta enempi armas vapauden aurinko nou-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> see ja poistaa ne paksut sumut, jotka Suomen kansan päällä makaavat, sitä iloisemmaksi käypi luonto ja sitä ylevämmästi alkaa Runottaren laulut kaikua nuorisossa nousevassa, väessäkin vanhassakin. Milloin tulee se aika? Milloin? Näin ajattelet ja vesikarpaloita juoksee silmistäsi Väinämön jalkain juureen, ikään kun häntä rukoilisit kohta tulemaan; mutta runo-kuningas katselee vaan taivasta kohden, hakien sieltä lupaa tulla, hakien sieltä tietoa milloin tulla armaalle isänmaalle avuksi.

Venäjän kieli kuulostaa Saxbäckin korvissa ”joltain hiton kieleltä”, jota venäläiset ”sopottavat”, ”rääkyvät” ja ”kiljuvat”. Ennen matkaa häntä arvelutti, kuinka hän tulisi toimeen venäjän kieltä taitamattomana. Toksovassa hän kuuli, kuinka venäläinen ja suomalainen keskustelivat:

> Venäläinen ehtimiseen popotti, mutta Suomalainen sanoi vaan ”da, da”, ja kuta ketterämpi toinen puhui, sitä ketterämpi toinenkin pisti väliin aina ”da, da”. Päätin siis minäkin sanoa vaan ”da, da, da”, koska se sana näkyi olevan niin kaikkiin sopiva ja mukaisa, ja viimeksi päätteeksi: ”nietu”, jota sanaa jo ennestään tunsin. Tällä toivoin aikaan tulevani ja tulinkin niin.

Venäläiset hän kuvaa toistuvasti ilkeiksi, viekkaiksi ja ahneiksi ihmisiksi, jotka vain naureskelivat hänen runonkeruulleen. He esittivät Saxbäckille mielellään hengellisiä lauluja. Maallisia runoja he kutsuivat ”lörpötyksiksi”, mikä merkitsi sitä, ettei niitä pidetty arvossa. Saxbäck kulki talosta taloon antaen toisille palkkioksi runoista rahaa, toisille kirjoja, kolmansille ”hyviä sanoja vaan”. Helluntaina Putkelassa hän kuuli, että eräs nainen oli kutsunut häntä ”pahaksi hengeksi, jolle lauluja ei ensinkään pitäis laulettaman”. Tämän kuultuaan Saxbäck ajoi kirkkoherran luo ja pyysi häntä saarnastuolista kehottamaan kansaa laulamaan. Se auttoi, ja enää ihmiset eivät niillä seuduilla epäilleet laulaa hänelle.

Runonkerääjän työstä saa hyvän käsityksen Saxbäckin kahdesta tuokiokuvasta. Toinen on sisältä savupirtistä, toinen kujilta, joilla kerääjä kulkee raskaine laukkuineen:

> Tahdotko, lukiani, nähdä kaksi kuvausta elämästäni täällä. Näetkö sinä tuota savu pirttiä tuossa. Mennäänpä sisälle. Täällä paraikaa palaa tuli kiukaassa ja savu täyttää tuvan. Emäntä aikoo laittaa piirakkaita, koska huomenna on pyhä. Tuolla istuu muuan ämmä, joka liekuttaa nukkuvaa

https://doi.org/10.21435/tl.282

> lasta. Lapsi makaa liekussa, palttinainen tuutu, joka on kiini ripustettu notkuvaan puuhun, jolla lapsi tuuvitaan. Tuolla toisella puolella on kaksi itkevää ja parkuvaa lasta, jotka eivät tahdo asettua, vaikka heidän äitinsä kaikin mokomin kokevat saada heidän suunsa tukituiksi, millä äidit ainakin. Pöydän vieressä seisoo kaksi lasta, poika tukka silmillä, ja tyttö sormi suussa, katsellen varkain yhtä laukkua, josta pari kirjaa ja osanen kuvalehestä näkyvät. Pöydän vieressä istuu 18 vuotinen tyttö punasilla poskilla ja punasella hameella, ja laulaa. Pöydän päässä istua kököttää muuan herra, paitahihoissaan ja käessä sulka, jolla hän hätäisesti kokee paperille panna sanat, jotka neitosen suusta valuvat. Kiire hänellä on. Hiki juoksee kasvoiltaan, mutta hän ei joua pyhkiä pois sitä. Kiireempi ja aina kiireempi sulka lentää paperin ylitse, kunnes laulu loppuu, hän henkäsööpi ja panee kynänsä pois. – Tämä herrana oleva olin minä.
>
> Toinen kuvaus. Näetkö sinä tuon miehen, joka tuossa laukku selässä kiiruhtaapi pitkillä askeleilla pitkin kujaisia. Kyykistyen raskaan laukkunsa alla astuu hän kohti tuota taloloa, joka tuossa pellon takaa näkyypi. Pihalla siellä on monioita lapsia, jotka sannassa piehtaroivat ja leikkiä lyövät. Parkuen täyestä kurkusta juoksevat he hänen tullen pois ja piiloiksevat nurkan taakse. Lehmätkin kartanolla hirviivät laukkua ja vetäyvät pois syrjään. Matkustajalla onkin mahtava laukku, joka kyllä saattaa peloittaa vähän itsekutakin. Se näkyy olevan noin 18 tuumaa pitkä ja 15 leveä. Matkustaja ei huoli mitään lapsista eikä lehmistä, astuu vaan tupaan, jossa kohta ensimmäinen kuvaus alkaa. – Toisinaan täytyi minun seurata heitä ulkotöihinsä niityllä eli pellolla, jossa lauloivat minulle ja minä pitkälläni makasin tantereella ja panin heidän laulunsa paperille. Piimää ja leipää, kalaa ja toisinaan myös voita oli tavallisesti minun ruokani joka atriassa. Harvassa talossa kahvia juotiin. Teevettä juotiin enempi. Tavallisesti lattia eli välistä rahi olivat minun vuoteeni, jossa makasin laukku pään alaisena ja olkia eli vanha turkki ruumin alla.

Saxbäck koki hetkittäin olonsa yksinäiseksi ja ikäväksi, sillä kaikki ”irvistelivät” hänen toimilleen: ”Lörpötyksiä hakee, kun ei ole muuta tekemistä.” Paikalliset ajattelivat, että Saxbäck on ostamassa sieluja, sillä laulaessa menettää sielunsa:

> Ensin kun tulin kylään, niin soimasivat minua aina vietteliääksi, Anttikristuksen lähettilääksi ja toisinaan itse piruksikin. Eräässä kylässä kävi jo huhu kuinka minulla oli rautahampaat j. m. s. ”Kyllähän nyt kohta maailman loppu lähestyy, kuin lörpötyksiäkin kerätään. Minä en tuolle laulais jos kuin äijän maksais; sillä jokainen, jolta se vaan saapi laulun paperille, sen sielua se myös samassa saapi ostetuksi. Ja kyllähän sen herra ja lähet-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> täjä maksaa sille hyvästi joka sielusta kuin saapi. Ja mistä tämä muutoin sais niin äijän rahaa muille jakaa." Näitä soimauksia vastaan sain usein tiimottain sotia ja vakuutella heitä että olin oikea ihminen kuin hekin; ja ettei jok'ainoa kirja, jossa ei J:lan nimea mainittu, ollut pahan hengen lähettämää. Puhe ja raha voittivat viimein mielet ja toivat lauluja laukkuuni.

Saxbäck kuvaa kiinnostavasti myös keskustelua, jollainen taloissa yleensä käytiin hänen saapuessaan paikalle:

> "Mistäs vieras tulloo?"
>
> "X:in kylästä viimeistään."
>
> Nyt oltiin vähän aikaa ääneti. Minä istuin rahille ja laskin laukun lattialle. Niin sanoo perheenmies: "Mitäs sie matkustat?"
>
> "Mie kävelen vaan lauluja etsimässä."
>
> "Lauluja? Minkälaisia lauluja? Jumalisiako?"
>
> "Ei; mitä mie niitä etsisin täältä; saanhan mie niitä suoraan kirjastakin. Mie etsin maallisia "virsiä", runo-lauluja."
>
> "Lörpötyksiäkö?"
>
> "Niin noita runovirsiä." (Minun oli aina vaikea sanoa "lörpötyksiä" hakevani. Minäkö niin pitkän matkan takaa lähtisin tänne lörpötyksiä hakemaan. Johan se olis vähän joutavaa työtä, sillä saahan niitä, Jumalan kiitos! omassa maassakin tarpeekseen.)
>
> "Vaan lörpötyksiä! ha, ha, hi, hi, he... kuuleppas tuota kummaa! kaikkia, kuin näitä lörpötyksiäkin etsitään – – no eipäs mitä, j. n. e. – –"
>
> Minä sill'aikaa istua kökötin sangen häväistyneenä ja ääneti. Mitäpä siihen olikaan vastata? – Aikansa naurettua sanoo perheenmies vakavalla äänellä: "No, mutta mitäpä asiaa tämä vetää, tämä lörpötyksien keruu? Mitä niillä tehhään?"
>
> "Niitä pannaan paraimmat kirjaan, pränttiin."
>
> "No, mitä niillä sitte tehhään?"
>
> "Kirjat myyään ja levitetään muualle."
>
> "Mitä ne sitte hyödyttävät, kuin ei niissä Jumalan nimeä ees mainitakaan."
>
> "Niitä levitetään sillä, jos ken tahtoo niitä lukea huvikseen. Ja oppineet saavat niistä katsoa mitä kielimurretta täällä 'laaitaan', joka asia onkin tarpeellinen; sillä jos tahtovat toimittaa kirjoja tänne, pitää heidän ensin tuta mitä kielimurretta täällä haastetaan."
>
> Muuan viisastava mies: "Näitä pannaan kasettiloihin (sanomalehtiin)."
>
> "Ei niistä moni suinkaan kasettiloihin tule."
>
> "No, tottahan siulle lähtöö suuri palkka kun teällä kulet. Kuka siulle rahan maksaa."

https://doi.org/10.21435/tl.282

> ”En mie juuri palkan eestä kulekkaan. Net, joille mie kirjat sitten annan, ovat miulle antaneet matkarahaa; mutta ei siitä miulle mitään säästöä jää; päin vastoin saan panna omia lisään.”
> ”No, mitä sie kävelet? Saatko sie sitte korkiaa virkaa kun kävelet?”
> ”Ei. Mie kävelen muuten huvikseni vaan, oppiakseni suomea ja kattoakseni näitäkin maita, kun en täällä ennen ole käynyt.”
> ”No, ruunuko sinnuu laitto tänne?”
> ”Ei. Se oli yksityinen seura, joka Suomalaisia kirjoja toimittaa.”
> ”Kyllä mie sen ymmärrän, mitä niillä lauluilla tehhään; niitä pannaan lenkkikirjoihin, joita sitten myy'ään. Mutta sitä mie en ymmärrä miten sie koko kesän ilman maksotta kulet ja vielä paat omiakin rahoja siihen.” – Tässä irvisteli häijy.
> ”Kyllä mie sen nään, jotta sie et usko, mutta siihen en mitään voi. Jos ruppeenki selittämään, sie et sitä kuitenkaan sen enemmän ymmärä.”
> Ensin kyllä ko'in selitellä miten Suomessa kaikin mokomin harrastetaan Suomen kieltä ja Suomen kansan vastaisuutta, koska nyt Venäläisyys yhdestä puolesta ja Ruotsalaisuus toisesta pakkauvat Suomea sortamaan; mutta selityksistä päästyäni näin kohta, etteivät sitä enemmän ymmärtäneet asiaa, jonka tähden en sitten enää huolinutkaan selitellä kuin niille vaan, jotka näyttivät olevan erittäin ymmärtäviä. – Vähän aikaa keskusteltuamme palkastani, jossa toisinaan joku viisas arvelee, jotta minä, kuin nyt tämän kesän lauluja kerään, sitte saatan koko elinaikanani pohattana elää näillä keräilemillä lauluillani, arvelee joku: ”No, mutta kuinka sie saat täällä noin vaeltaa, jos ei ruunu sinnuu tänne laittanut?”

Saxbäckin kulkemiset kylästä toiseen ja runojen laulattaminen herätti paikallisissa levottomuutta. Näsin kylässä hän näki, kuinka kaksi miestä, serkukset, olivat ”tukkasilla” ja alkoivat jaella toisilleen korvapuusteja. Riidan syynä oli se, että toinen mies olisi halunnut väkisin tulla siihen tupaan, jossa Saxbäck laulatti väkeä, mutta talossa asuva mies ei halunnut päästää häntä sisään. Kun riitelijät alkoivat lyödä toisiaan hiilikoukuilla, Saxbäck ja muu väki lähtivät tuvasta ulos. Tappelijat ”näkyivät olevan äkäiset ja punaiset kun kukot”.

Myös Saxbäckiä epäiltiin koleran ”kuljettamisesta” laukussaan. Kansa ajatteli, että koleraa levitetään tarkoituksellisesti ja että taudin levittäjät saavat siitä hyvän maksun ”vieraan maan kuninkaalta”. Luottamus keisarin ja virkamiesten kykyyn huolehtia kansasta oli olematonta:

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Täällä on kansan seassa kummallisia luuloja ”haleran” (koleran) kulettamisesta, joka tauti nytkin liikkui Pietarissa ja liki tienoilla. Että sitä kuletetaan ja on kuletettu sitä ei ymmärtäväisimmätkään talon poi’at näy epäilevän. He luulevat ”vieraan maan kuninkaan” suurilla rahasummilla palkitsevan haleran kulettajia; jotta sillä Venäjän kansaa hävittäisivät. Viimeisenä kovana halerakesänä pantiin täällä monta haleran kulettajaa kiini, ”mutta ne maksoivat herroille määrättömät suuret rahasummat, jotta herrat kuitenkin päästivät heitä irti”. Silloin oli joka kylässäkin kaivon vieressä yötä päivää vahti, jotta ei kulettajat saisi sinne haleran myrkkyä panna. Ravintoloissakin kaupungissa kun joku oli ryypyn ryyppänyt, pantiin heti lasi kumottuna lähellä olevaan vesi astiaan: tätäkin tekivät, jottei kulettaja saisi haleran myrkkyä panna lasiin. Paljonhan niitä silloin pantiin kiini semmoisia haleran kulettajia.
>
> Tämmöiset luulot haleran kulettamisesta saattovat Rääpovan kappelissa Keltun pitäjää minuakin kerran pahaan pulaan. Kylässä, näet sen, alkoi huhu käydä että minäkin suuressa mustassa laukussani haleraa kuletin. Väkeä keräysi jo minua kiini panemaan ja en nähnyt muuta neuvoa kuin häpeällisesti pötkiä pakoon, vaikka kyllä mieltäni karvasteli. Tuskin olisin kunnialla enään pääsnytkään heidän kynsistään, jos ei muuan hyvänsuopa vaimo olis minua syrjäteitä opastanut pois kylästä. Jos olisivat kiini panneet minua, olisin heiltä pian saattanut saada pikku selkä saunan, varsinkin kuin miehet siellä näkyivät olevan viinaan taipuvia, eli olisin saanut tehdä pikku matkan Schlysin kaupunkiin (Pähkinälinnaan); ja kuin ei kumpikaan ollut minua varsin mieleen, näin parhaaksi viivykettä välttääkseni pötkiä pakoon.

Ilonaiheitakin matkalla oli. Miikkolan kylässä Saxbäck osallistui häihin ja Näsin kylässä juhannusjuhliin, joita vietettiin kokkoineen, leikkeineen ja kilpajuoksuineen. Saxbäck päihitti ilokseen kilpajuoksussa kaikki muut. Näsin kylässä hän ihastui nähdessään talonpoikaisen nuoren naisen osoittavan äidinrakkauttaan ja hellivän lastaan samalla tavalla ja vielä sulokkaamminkin kuin, Saxbäckin hämmästykseksi, ”vallassäätyiset” naiset tekevät:

> Kuinka ihana ja kaunis eikö äitin rakkaus ole nähdä ja tuta. Edessäni istuu nyt nuori ja kaunis vaimo. Tyttönä ollessaan hän on mahtanut olla erinomattain kaunis, sillä vielä nytkin punoittavat hänen poskensa ja loistavat hänen sini silmänsä erittäin suloisesti. Ihana ja siisti hän on; ei niinkuin talonpoi’an tytöt usein ovat, jyrkeät sekä tavoiltaan että kasvultaan. Tämän nuoren vaimon sylissä on 4 vuotias poikansa, jota äiti erinomaisella lemmellä ja suloisuudella hyväilee ja mairittelee. Poikanen likistyypi äi-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> tinsä rintaa vasten, jossa hän pakinoipi kaikenlaisia lapsen pakinoita. Näkyvällä ihastuksella ja vettyneillä silmillä kuuntelee äiti lapsensa sanoja ja lemmittelee häntä yhä enemmin vaan. Olen kyllä nähnyt monen vallassäätyisen naisen lastansa lemmittelevän, mutta tuskin olen nähnyt kenenkään tekevän sitä semmoisella suloisuudella kun tämä vaimo.

Tapahtuma on Saxbäckin mielestä todiste siitä, että kansan sydän sykkii ”yhtä hellästi ja hennosti kun konsana vallassäätyisten; on heilläkin yhtä yleviä ja palavia tunteita kun toisilla, sillä mistä muutoin syntyisivät ne ihanat Suomen kansan laulut, joissa esim. rakkaudesta ja lemmestä lausutaan?” Vain syvät tunteet ja ”lemmen liekit” voivat synnyttää sellaisia kansanrunoja, joita *Kantelettaressakin* on, kirjoittaa Saxbäck.

Saxbäckin mukaan parhaat laulajat olivat lähellä Suomen rajaa. Kuta kauemmaksi Nevan joelle mentiin, sitä ”huonompia” laulut alkoivat olla. Saxbäck kiinnitti huomionsa myös inkeriläisten aarretarinoihin sekä moniin uskomuksiin veden- ja metsänhaltijoista ja muista yliluonnollisista olennoista. Hänen mielestään ihmiset täällä ”ovat vielä kun lapset”, jotka eivät erota ”toellisuutta toettomuudesta (sadusta)”. Saxbäckille oli totena kerrottu muun muassa seuraava tapaus:

> Oulun kaupunkiin viisi vuotta sitten olis taivaasta muka puonnut mahoton suuri käärme ja sen pää oli puonnut ”kaupungin rauta portin päälle”. Puotessaan oli tämä mato tappanut ihmisiä ja särkenyt huoneita; ja kuoltuaan se haisi niin, jotta kaupunkilaiset olivat läkähtyä sen hajusta. 24:llä hevosella veettiin raatoa pois ja oli täysi kuorma kullakin hevoisella.

Maaorjuus rasitti inkeriläisiä kovalla kädellä. Kansan tila oli kaikkinensa huono, ja he toivoivat jo orjuuden päättyvän. He arvelivat, että ”kyllähän meidän Keisari (jota toisinaan vielä kuninkaaksi sanoivat) mielellään päästäis meitä herroin orjuudesta, mutta Herrat panevat vastaan”. Maat omistaville ”herroille” maksettavat verot tuntuivat Saxbäckin mielestä kohtuuttoman suurilta. Kaikkien oli ”täällä lapsuudesta alkain ruveta raataamaan, minkä jaksavat”. Jos veroista ei selvinnyt, lähetettiin sotaväkeen, jota kansa pelkäsi ”kuin kuolemaa”. Kansan käsitykset herroista eivät olleet mairittelevia: ”Kaikkihan täällä on hovin herran, sekä ihmiset että metsänki elävät.”

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Kaikkihan täällä on Herran ja se saapi tehdä – – mitä tahtoo. Metsästä ei talonpoika saa ottaa puuta, kuin mitä huonoa on polttopuuksi. Hän ei saa sieltä ampua ei lintua eikä petoa, joita on paljon kyllä. Karhut kaatavat täällä karjaa joka kesä. Niitä ei saa ampua, mutta jos joku talvella karhun pesän löytääpi, täytyy hänen sitä hovin herralle ilmoittaa. Koko talven saa hän sitten pitää huolta, ettei karhu mihinkään kara, ja saa kiittää, jos hän, kuin herrat Pietarista tulevat ampumaan sitä, saa jonkun ruplan juomarahaksi; mutta saapi olla tytyväinen jos ei saa mitäkään vaivoistansa. Jos joku sattuu tappamaan kontion, täytyy hänen viedä nahan hoviin ja saa olla hyvinki iloinen jos ei saa vielä selkäsaunan palkaksi. Jos kukaan ampuu su'en niin lähe viemään nahka hoviin. Kuka heitä sitte huolii ampua kuin ei mitään ampuma palkkaa tule. Jos he lehmiä raatelevat, niin se on Jumalan sallima; siihen ei mitään voi. Jos ammut kettua eli saarvaa, niin niitäkin saat viedä hoviin; kaikkihan täällä on hovin herran, sekä ihmiset että metsänki elävät. – – Orjat kukaties pääsevät kohta vapaiksi, sentähden pitäis heiltä nyt viimimehu puserrettaman pois.

Saxbäck kirjoittaa pitkästi rahvaan huonoista työoloista ja palkoista. Hän näkee kaikkialla köyhyyttä ja maaorjuudesta johtuvaa kurjuutta ja saamattomuutta, mutta siisteydestä, siveydestä ja kristillisyydestä hän kiittelee inkeriläisiä.

> Puhtautta täällä rakastetaan enempi kun monessa paikassa Suomessa. Huoneitten sillat eli lattiat la'aistaan joka päivä monet kerrat ja pöydät pyhitään. Paikoittain käyvät ihmiset joka ilta saunassa ja kaikin paikoin pestään aamuilla sekä päivilläkin silmät ja kädet. Portailla rippuu monessa talossa saviastia, jossa aina pidetään vettä. Siitä saapi milloin tahtoo kaataa käsilleen ja pestä silmiään. Sekä paita että muut vaatteet ovat aina puhtaat, ja pyhinä on hauska katsoa kuinka naisjoukko lumivalkeissa vaatteissa istuu kirkkomäellä ja miehet seisovat ympärissä pitkissä valkeissa viittoissa. Miten he lienevät sydämensä puolesta puhtaat on vaikeampi sanoa, mutta luulen kuitenkin siveyden täällä olevan paremmalla kannalla kun luuliskaan näin Pietarin tienoilla.
>
> Kristillisyydessään ovat he paikoin hyvinkin hartaat. Monessa paikassa näin minä sen kauniin ja kiitettävän tavan seurattavan, että perheen isäntä, muitten mennessä levolle eli noustessa ylös aamulla, laskeusi polvilleen ja anoi korkealla äänellä Herrain Herralta siunausta ja suojelusta itselleen ja perhelleen, eli luki jonku luvun raamatusta ja päätti rukouksensa virren veisulla. "Hyppäjistä", joita näissäkin seuduissa joku on, ja heidän julmista menoistaan kuulin paljon puhuttavan, vaan en tahdo heistä mitään virkkaa, kun en saanut heidän ilveitä nähdä.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Saxbäckin yli kaksi kuukautta kestänyt runonkeruu päättyi Markovaan elokuun 15. päivänä. Kertomuksen lopussa hän kiittää etenkin ”seurakuntain sivistynyttä ja kunnioitettavaa papistoa, joka minua hyvyydellä kohteli ja asioissani auttoi”. Matkakertomukseen liittyvässä kirjeessään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle hän kertoo keränneensä 166 arvoitusta, noin 50 kaskua ja yli 1000 laulua:

> Aivan mielelläni olisin näitä keräilemäni järjestyttänyt ja puhtaaksi kirjoittanut, mutta kohta kotiini tultuani kävivät silmäni kovin huonoiksi etten niillä mitään voinut tehdä. Vaivoin voin minä nytkään tätä kirjoittaa. Mutta jos Seura niin tahtoo, kyllä minä vasta koska aikani ja silmäni sitä sallivat, ko'en näitä keräilemäni järjestyttää.

Silmäsairaus ja keuhkotauti pahenivat kuitenkin niin, että Saxbäck kuoli muutama vuosi matkan jälkeen vuonna 1863.

Fredrik Oskar Groundstroem 1861

Kattilan kirkkoherran poika Fredrik Oskar Groundstroem lähti runonkeruuseen Keski-Inkeriin keväällä 1861 SKS:n myöntämä 50 hopearuplan stipendi taskussaan. Hän asettui Papinkonnun kylään, jossa asui suomalaisia ja venäläisiä. Groundstroem kirjoittaa, että venäläisten vaikutus äyrämöisiin on ollut ”sangen turmiollinen”. Erään talonpojan mukaan se käy selväksi esimerkiksi siitä, että nuoriso laulaa nyt enemmän venäläisiä kuin suomalaisia lauluja; ”entisinä aikoina on asianlaita ollut päinvastainen”. Sama talonpoika ilmoitti myös, ettei kylässä tätä nykyä ollut yhtään oivallista laulajaa ja ettei runonkeruun aikakaan ollut sopiva: ”Me olemme nyt töissämme eikä meillä ole aikaa laiskutella ja lauluja laulella”, oli ukko ilmoittanut. Pelästyneenä näistä sanoista Groundstroem muutti matkasuunnitelmaansa ja päätti eräiden pappien neuvon mukaan taivaltaa Serbettaan ja Hevaajoen rannoilla sijaitseviin kyliin.

Groundstroemin kiertämissä kylissä kutsuttiin suomea puhuvia kreikanuskoisia inkeroisiksi, kun taas suomea puhuvia luterilaisia kutsuttiin suomalaisiksi. Hänen arvionsa mukaan luterilaiset suomalaiset ovat ”joka suhteessa inkeroisia paljon korkeammalla kannalla, kohteliaampia, avuliaampia ja ystävällisempiä”, mutta inkeroiset

https://doi.org/10.21435/tl.282

olivat kuitenkin puheliaampia, parempia laulajia ja perinteentaitajia kuin suomalaiset. Venäläistyminen, joka näkyy selkeästi kylien elämässä ja lauluissa, johtuu hänen mukaansa siitä, että seudulla oli yleisesti tapana kasvattaa Pietarista suuresta löytölastenkodista haettuja löytölapsia. Kasvattajien piti olla yhteydessä venäläisiin viranomaisiin Pietarissa, mikä ilman venäjän kielen taitoa olisi ollut mahdotonta. Groundstroem toteaa, että ”melkoinen osa nuorista talonpoikaisvaimoista on täällä kasvatettuja löytölapsia, ne taitavat kaikki inkeroismurretta, mutta myöskin venäjää”.

Groundstroem tapasi Desjatkajassa ja Stara Dvoriassa muutamia hyviä laulajia, loitsijoita ja poppamiehiä. Hän kirjoitti muistiin kalevalamittaisten runojen tutkijoita suuresti kiinnostaneet laulut Tuima Tuurikaisesta ja Luojon kuolennasta sekä laulun ”Pääskölintu, päivälintu”, jossa kerrotaan paikallinen tulkinta valon synnystä:

> Yleensä ovat laulut heistä jotakin pyhää ja niitä lauletaan kunnioituksella ja juhlallisella äänellä. Muistoonpannessani laulun ”Pääskölintu, päivä lintu” oli minulla tilaisuus kuulla täällä vallitseva luulo valon synnystä. Olena eukko nimittäin arveli, että aurinko ja kuu olivat syntyneet pääskyn munasta, kun sitävastoin Okoi luuli että ”Jumaloisen poiko aino” oli valon tuonut vuoresta, jota väitettänsä hän vahvisti laululla, jossa oli samanlainen sisällys. Okoi vakuutti että Tuima Turikkainen oli historiallinen henkilö, joka oli elänyt täällä, ”ja koska tapaus oli kauhea, teki siitä laulun, josta tulikin kauniimpia mitä täällä lauletaan”. Laulu ”Luojon kuolennasta”, jossa kerrotaan että Luoja kavaluudella kytkee Hiien Sepän kahleisiin, antoi hänelle aihetta selittämään että maailma niin kauan tulisi seisomaan kuin Hiien Seppä oli kiinni-kytkettynä; mutta jokainen synti, minkä ihmiset tekevät, kuluttaa kahleita, ja koska syntiä tehdään, täytyy hänen lopuksi päästä irti tehdäkseen maailmasta lopun.

Groundstroemia luultiin keisarin lähettämäksi, ja siksi kyläläiset valittelivat hänelle maaorjuudesta johtuvaa kovaa elämäänsä ja lauloivat hänelle pilkkalauluja herroista. Hänen mielestään Tönttölässä ”kansa on raakaa, epäsiististä, taikauskoista, parantaa kaikkia sisällisiä tauteja loitsurunoilla, sillä on koko joukko pakanallisia menoja ja tapoja. Riitaa, kauheita kirouksia, juorua ja panettelua kuulee täällä yhtämittaa.” Hän viipyi kylässä viikon, mutta kauempaa hän ei kestänyt ”hyttysten, syöpäläisten ja nälän päällekarkauksia”. Lähistöllä olevassa Hevaan kylässä asuva talonomistaja alkoi lisäksi levitellä huhua, jon-

https://doi.org/10.21435/tl.282

ka mukaan Groundstroem olisi hyppijäin lahkoon kuuluva vaarallinen henkilö.

Tönttölästä Groundstroem lähti Väskälään, äyrämöisten ja inkeroisten asuttamaan kylään. Kylän väki oli Groundstroemin mukaan sivistyneempää kuin Tönttölässä, mutta he lauloivat silti enimmäkseen vain ”kevytmielisiä lauluja”, joiden esittämisestä vaativat maksun. ”Kansa on toimeliaampaa, reippaampaa, raittiimpaa ja rikkaampaa kuin Tönttölässä”, kirjoittaa Groundstroem. Hän vietti Väskälässä juhannuspäivän, jolloin hänellä oli tilaisuus kuulla talonpoikien ajatuksia ajankohtaisista kysymyksistä, talonpoikien vapaudesta ja äskettäin saaduista vapauttamisasetuksista. Paikallisten talonpoikien mielestä he olivat saaneet liian pienet vapaudet. Etenkin heitä harmitti, että ”herrat saivat pitää maan, että vapauttamistyö kävi liian hitaasti ja etteivät he saaneet valita rauhantuomaria”. Omaan rauhantuomariinsa he olivat kovin tyytymättömiä, sillä itsekin kartanonomistajana tämä oli mieluummin herrojen kuin talonpoikien puolella. Groundstroem tekee selkoa uusista asetuksista, jotka ”olisivat sangen kauniit ja hyvät, jos rauhantuomari olisi lakimies ja oikeutta harrastava mies, ja jos talonpoikien ja niiden valitsemain golovain (esimiehen) ja starschinain (kylänvanhimman) oikeudenkäsitys olisi edes kutakuinkin kehittynyt; mutta sen pahempi, ei aina niin ole laita”.

Väskälästä Groundstroem kulki rannikkoa pitkin Kernovaan ja sieltä sisämaahan päin Kaprioon, sillä rannikolta hänen olisi kuulemma ollut turha etsiä runoja. Hän kertoilee Kaprion historiasta, vaiheista ja kirkosta sekä ihmisistä ja heidän elämästään. Useat Kaprioon kuuluvat suomalaiskylät olivat autioituneet, toiset venäläistyneet. Lauluja ja satuja väki ei osannut, ja Groundstroem jatkoi pian matkaansa Kattilaan ja Soikkinaan. Kattilassa hän tapasi vatjalaisia ja kirjoitti heiltä muistiin muutamia tilapäärunoja ja häälauluja. Lisäksi hän kiinnitti huomiota siihen, että vatjalaiset pelkäsivät kuolleita:

> Kuuden viikon kuluessa jonkun kuolemasta ei uskalleta puhua mitään pahaa manalle menneestä, sillä hänen sielunsa oleskelee ainakin niin kauvan kuoleman jälkeen hänen asunnossaan, mieluummin pöydän alla, sentähden ei siellä ojennetakaan tuon määräajan kuluessa jalkojansa pöydän alle, sillä voisihan tapahtua, että poletaan kuolleen sielulle, ja silloin se, joka niin on tehnyt ei saa öisin ollenkaan lepoa; niin on monelle käynyt. Talossa jossa kuolema on vieraillut, pidetään aina vesivati 6 viikkoa

https://doi.org/10.21435/tl.282

> jonkun kuoleman jälkeen akkunalla, jotta kuollut voi sammuttaa janonsa; myöskin on kuollut haudattava mukavalle ja hyvälle paikalle, sillä muuten hän häiritsee kaikkia sukulaisia, vieläpä ystäviäkin. Rahaa ja ruokaa viedään myös haudalle ja jätetään ne sinne. – Soikkinassakin uskotaan että sielu kuoleman jälkeen vielä oleskelee maan päällä, mikä näkyy siitä täällä yleisestä tavasta, että ulkopuolelle kylää sytytetään olkilyhde ja lyhteen yli viedään ruumis, jotta kuolleen sielulla ei olisi halua palata ja häiritä kotona olevien unta. Vatjalaiset itkuvirret, joita lauletaan jonkun kuollessa, ovat aivan kuin eläville osotettuja; usein nuhdellaan kuollutta siitä, että hän on liian aikaisin poismennyt eli jättänyt jonkun työn tekemättä j. n. e., ja tahdotaan kaikin tavoin saada häntä palaamaan elämään.

Koravaisten, Matautíon, Viertävän ja Rasin kylissä Groundstroem tapasi savakoita, Korvitinassa ja Kasikossa vatjalaisia. ”Runosaalis oli täällä tavallinen”, hän toteaa. Uudessakylässä ja Järvenperässä laulettiin etupäässä hengellisiä lauluja. Muutamia vuosia sitten seudulla oli ollut monta hyppijöiden lahkoon kuuluvaa tunnustajaa. He olivat levittäneet uskonnollisia lauluja ja koettaneet saada kansaa unohtamaan ”maalliset laulunsa ja satunsa saatanan konsteina”. Vaikka lahkon opit johtivatkin väärinkäytöksiin ja ”hullutuksiin”, niin Groundstroemin mielestä ne saivat aikaan hyvääkin ”herättämällä kansassa hengellisempää elämää ja edistämällä ulkonaista säädyllisyyttä”. Monet hyppijöiden lauluista oli painettu, ja heidän käsityksensä mukaan kristillinen mieli heräsi jokaisessa, joka vain kuuli niitä. Melkein kaikki hyppijät osasivat lukea ja kirjoittaa. Groundstroem tapasi Uudessakylässä kaksi tyttöä, jotka oman ja koko kylän lausuntojen mukaan osasivat paljon maallisiakin lauluja. He eivät kuitenkaan voineet laulaa niitä Groundstroemille, sillä he valmistautuivat juuri ehtoolliselle, koska ”voisihan se kenties kuitenkin olla synti”. ”Niin hurskasten ihmisten luona ei runosaalis luonnollisesti voinut olla rikas, ja sentähden menin toisiin Soikkinan (Soikkolan) kyliin”, kirjoittaa Groundstroem.

Runosaalis ei karttunut Säätinässäkään. Eräs eukko, joka oli laulanut kolme vuotta sitten Länkelälle, oli nähnyt unta, että hän oli laulamalla myynyt sielunsa perkeleelle. Enkeli oli näyttänyt hänelle taivaan, mutta sanonut, ettei hän koskaan voisi päästä sinne. Uni oli säikäyttänyt muutkin kyläläiset perin pohjin ja saanut heidät pelkäämään runonkerääjiä. Groundstroem onnistui vakuuttamaan heille, ettei ollut ”kadotuksen valtojen lähettiläs”, ja he sallivat hänen jäädä

https://doi.org/10.21435/tl.282

kylään, mutta lauluja he eivät hänelle esittäneet. Groundstroem jatkoi matkaansa toiseen kylään, jossa osattiin satuja. Niitä oli kuitenkin varsin hankala kirjoittaa muistiin, koska vain ”harvat talonpojat osasivat sujuvasti ja selvästi niitä kertoa”. Sadut olivat osaksi jumalaistarullisia, osaksi legendoja ja eläinsatuja sekä pilasatuja, joissa pilkattiin venäläisten pappien paheita ja tyhmyyttä ja joissa herkkäuskoiset aviomiehet tai rakastajat tehdään naurunalaisiksi.

”Laulujen puolesta”, kirjoittaa Groundstroem, ”on melkein yhdentekevää, missä kylässä oleskelee, sillä aivan samoja lauluja lauletaan täällä kaikkialla”. Suomalaisten paremmuus inkeroisiin nähden on kuitenkin Groundstroemille selvää:

> On parempi oleskella ainoastaan yhdessä ja samassa kylässä vähän kauvemmin, siten välttää monta ikävyyttä ja saa kuitenkin rikkaamman saaliin; on myöskin parempi ensin kääntyä suomalaisten puoleen ja näiden välityksellä tehdä inkeroisten tuttavuutta; edelliset eivät ole niin taikauskoisia eivätkä raakoja, ja ovat paljon ystävällisempiä kuin jälkimäiset.

Groundstroemin mukaan inkeroisilla olivat kristilliset ja pakanalliset käsitteet ”niin sekaisin”, että oli vaikeata sanoa, kuuluivatko he kristillisiin vai pakanallisiin. Esimerkkinä hän kertoo toukokuun lopussa vietetystä kyläyhteisön järjestämästä *vakkove*-juhlasta. Juhlia varten valmistettiin pyhitettyä olutta, ja juhlassa juotiin ”vakan malja” tai ”Ukon malja”. *Vakkoveen* liittyi veden pirskottamista ja loitsujen lukemista, joiden tarkoituksena oli saada aikaan sadetta.

Groundstroemiä hämmästyttivät myös kyläjuhlat, jotka olivat ”liian äänekkäitä, jotta ne voisi vaitiololla sivuuttaa”. Juhlissa kului suunnaton määrä olutta, paloviinaa ja ruokaa, kaikki olivat juovuksissa ja naiset lauloivat ”kirkumalla”:

> Koko Inkerinmaassa ja samoin koko Venäjällä viettää jokainen kylä muutamia päiviä vuosittain siten, että kukaan kylässä ei tee työtä; vaan joka talossa nautitaan suunnaton määrä olutta, paloviinaa ja ruokaa, lauluja lauletaan, ja nuoriso tanssii. Naapurikylien väki tulee aina semmoiselle juhlalle vieraisiin, sillä jokainen on sydämellisesti tervetullut; jo päivällisen aikaan ovat vanhat ja nuoret, miehet ja naiset juovuksissa, tytöt ja nuoret talonpoikaisvaimot kulkevat ryhmissä julmasti kirkuen, joka on olevinaan laulua, edestakaisin kylässä, nuoret miehet seuraavat heitä jonkun matkan päässä yhtä kauniisti kaikuvalla laululla, jota muutamat

https://doi.org/10.21435/tl.282

> harmonikoilla tahi balalaikalla säestävät. Naineet miehet istuvat talojen edustalla keskustellen vuodentulosta, isännöitsijästä jostakin muusta huvittavasta aineesta, toisinaan kerrotaan satujakin. Vanhemmat naiset pysyvät tavallisesti sisällä tuvissa, tarjoovat siellä ruokaa ja juomaa vieraille, juoruavat ja juttelevat. Laulava nuoriso pistäytyy joko käskettynä tai käskemättä usein taloihin, jossa sitä paloviinalla, oluella ja ruualla mitä parhaimmin kestitään; siellä tanssitaan ja lauletaan tavallisesti niin, että se kuuluu virstojen päähän; niin vietetään kolme neljä päivää perättäin, joiden kuluessa uskomaton määrä juomia ja ruokavaroja nautitaan; niin esim. käytettiin Tarinaisten kylässä, jossa on 43 taloa ja 152 miehistä asukasta, sellaiseen juhlaan 25 säkkiä maltaita vahvaan katkeraan olueeseen, ja 45 tuoppia paloviinaa tuotiin mainituiksi päiviksi kapakasta, ja kuitenkaan ei 4:nä päivänä ollut mitään enää jäljellä. Ken kerran on sattunut olemaan läsnä sellaisessa juhlallisuudessa, ei voi saada hyviä ajatuksia inkeriläisten kohtuudesta; mutta tulee muistaa, että yleensä ainoastaan näissä tiloissa juodaan ja niitä sattuu korkeintaan kolme kertaa vuodessa, muun ajan on kansa raitis ja tekee ahkerasti työtä.

Groundstroem toivoi saavansa juhlista paljonkin lauluja talteen, mutta toive ei toteutunut, koska laulajat olivat usein liian humalassa tai sitten joku juopunut tuli häiritsemään. Kuitenkin hän arveli, että runonkerääjän on hyvä olla läsnä kyseisissä juhlissa, koska niissä voi helpommin kuin muualla nähdä talonpoikien tapoja, kuulla taikauskoisia kertomuksia ja tutustua laulajiin ja loitsijoihin.

Kertomuksensa lopulla Groundstroem kertoo ihaillen, että suuriruhtinatar Helena Pavlovna (Jelena Pavlovna Romanova, 1784–1803) oli perustanut Tarinaisten kylään kansakoulun kreikanuskoisille talonpojilleen. Koulu oli Groundstroemin arvion mukaan jo ”paljon ehtinyt sievistää soikkinalaisia”. Vuonna 1860 rakennetussa uudessa koulurakennuksessa oli asunto yliopettajalle ja hänen apulaisilleen. Koulussa kävi 150 oppilasta, ja siellä opetettiin uskontoa, kirkkolaulua, venäjän kieltä, laskuoppia sekä luonnontietoa. Opetuskieli oli venäjä, mutta koulussa oli Pietarin Hengellisessä Akatemiassa oppinsa saaneen yliopettajan lisäksi kaksi suomalaista aliopettajaa suomenkielisiä lapsia ajatellen. Kaikkea tätä Groundstroem kuvaa kovin mielellään ja näkee koulun oivallisena esimerkkinä suomalaisuuteen kuuluvasta sivistyksestä.

Matkan jälkeen Groundstroem oli pyytänyt Europaeusta puhtaaksikirjoittamaan matkallaan keräämänsä runot, ennen kuin ne luovutet-

https://doi.org/10.21435/tl.282

taisiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, koska hänen oman arvionsa mukaan hänen suomen kielen taitonsa ei ollut siihen työhön tarpeeksi hyvä. Jostakin syystä Europaeus ei ollut kuitenkaan tehnyt lupaamaansa työtä, vaan hän oli jättänyt runot SKS:lle sellaisenaan. ”En olisi koskaan uskaltanut jättää runoja siinä kunnossa; Europaeus vastatkoon itse teostansa”, kirjoittaa Groundstroem harmistuneena. Keräelmä käsittää 333 sivua runoja, lauluja ja tarinoita.[206]

Volmari Porkka 1883

Frans Valdemar eli Volmari Porkka teki maaorjuuden päätyttyä, vuosina 1882–1884, kolme matkaa Inkeriin keräten sieltä mittavan kokoelman kansanrunoja ja itkuvirsiä. Vuonna 1885 hän teki matkan myös marien pariin.[207] Ensimmäisen matkansa Porkka teki Länsi-Inkeriin, Narvusiin ja Soikkolaan, runsaat 20 vuotta Groundstroemin jälkeen kesällä 1882. Hän keräsi matkallaan sadanviidenkymmenen itkuvirren kokoelman sekä häärunoja. Myös Porkan toimet herättivät paikallisissa ihmetystä. He luulivat Porkan keräävän runoja keisarin käskystä, ja maallisten laulujen esittämistä he pitivät syntinä. Matkan jälkeen Porkka kirjoitti perinteisen matkakertomuksen sijasta *Valvojaan* laajan artikkelin ”Inkerin itkuvirsistä” vuonna 1883. Siinä hän kuvaa itkuvirsiä perinteenlajina, kertoo laulutilanteista, laulajista ja esitystavoista. Hän kuvaa myös itkujen kieltä ja analysoi niiden sisältöä. Artikkeli on laaja ja yksityiskohtainen, ja sillä on ollut suuri merkitys myöhemmille itkuvirsitutkimuksille.

Toiselle matkalleen Länsi-Inkeriin Porkka lähti toukokuun puolivälissä 1883. Matka kesti nelisen kuukautta, syyskuun alkupäiviin asti. Eliel Aspelin ja Julius Krohn olivat laatineet Porkalle yksityiskohtaisen ohjeistuksen matkareitistä. Ohjeistuksessa he toteavat, että kerääjät eivät ole vielä ollenkaan ”tyhjentäneet” Länsi-Inkeriä runoista ja että kansan epäluuloisuuden ja vastahakoisuuden vuoksi runoja oli todennäköisesti jäänyt paljon keräämättä. Oli siis tärkeätä, että

206 SKS KRA. Groundstroem, Fredrik Oskar. Kerääjäsidokset (S) 1.
207 Porkan elämänvaiheista ks. Anttila 2004.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Suursaarella kalastajaperheeseen syntynyt Volmari Porkka (1854–1889) oli suomen kielen lehtori sekä kansanrunouden ja suomalais-ugrilaisten kielten tutkija. Runonkeruumatkoillaan Inkerissä hän keräsi talteen huomattavan määrän itkuvirsiä ja muuta kansanrunoutta ja kirjoitti matkasta hienon kertomuksen. Kuva: Daniel Nyblin. Museovirasto, Historian kuvakokoelma.

https://doi.org/10.21435/tl.282

alueelle palataan. Porkka kuvaa kertomuksessaan yksityiskohtaisesti pitkän matkansa vaiheita. Häärunoja, eeppisiä ja lyyrisiä runoja, loitsuja ja itkuja kertyi yhteensä 75 000 säettä. Saalista on pidettävä suurena, etenkin kun sitä vertaa Porkan runsaisiin kuvauksiin ”rahvaan runosuonen” kuivumisesta, lauluhaluttomuudesta, epäluuloisuudesta, venäläisyyden turmiollisesta vaikutuksesta runoihin sekä mainintoihin parhaiden laulajien manalle menosta. Vertailun vuoksi todettakoon, että Lönnrotin vuonna 1849 julkaisemassa *Kalevalassa* on 22 795 säettä.

Suurta haittaa runonkeruulle aiheutti se, että ”epäluulo tai epäusko lukitsivat laulajan suun”. Yksi laulaja oli jo ottanut kuolemanrippinsä eikä enää haudan partaalla tahtonut ”myödä sieluansa pahalle”, toiselta oli läheinen sukulainen kuollut ja hän halusi välttyä synniltä, kolmas pelkäsi kuolemansa jälkeen joutuvansa ripustetuksi kielestään, jos hän ryhtyisi niin syntiseen toimeen kuin laulamiseen. Lisäksi eräs venäläinen kuljeskeleva räätäli uskotteli kansalle, että Porkka oli ”hihhulipappi”, joka vaelteli pirun lähettiläänä maan päällä etsimässä uhrejaan. Kaiken tämän johdosta Porkka kääntyi viranomaisten puoleen.

> Venäläisistä papista ei juuri tässä eikä muuallakaan paljoa apua ollut, koska heillä ei liene oikeutta ottaa kirkossa puheeksi niin maallisia asioita kuin runonkeruu on. Sen sijasta kiiruhdin, Pietarin kuvernöörin antama suojeluskirja kourassa, ”starschinan” luoksi, joka viraltaan on alimmaisen oikeuston, ”pravlenian”, esimies. Starschina lukikin (eli paremmin luetutti, koska hänen oma lukutaitonsa ei liene riittänyt) matkakirjani kansalle, jota juuri silloin jumalanpalvelusta varten oli paljo kokoutunut kirkolle. Tämä seikka tietysti suuresti rauhoitti mieliä ja oli varsin hyvänä apuna toimeni menestykselle, vaikkapa se ei saanutkaan kaikkia luopumaan epäluulostansa.

Keruutulokset paranivat jonkin verran, kun Porkka löysi Hevaalta Tönttölästä ja muista sen seudun kylistä useitakin hyviä laulajia. Eräs nainen olisi ollut halukas laulamaan Porkalle, mutta hänen anoppinsa uhkasi ajaa hänet talosta pois, jos hän sanoisi tälle sanankin. Porkka saikin kuulla matkansa aikana useaan kertaan siitä kovasta kohtalosta, joka odotti maallisia runoja laulavaa ”toisessa maailmassa”. Syntien seurauksista kuoleman jälkeen muistuttivat myös monen tuvan

https://doi.org/10.21435/tl.282

seinällä olevat kuvat piruista, lohikäärmeistä ja muista pahan apulaisista, jotka ”kourivat syntistä kuollutta”. Loitsuja he eivät voineet esittää Porkalle siksi, koska ajateltiin ”mahtilukujen” kadottavan voimansa, jos niitä muille lukisi.

Uudessakylässä Porkka tapasi sattumalta venäläisen papin karjaa siunaamassa. Porkka pyysi tätäkin pappia selittämään lauluhaluttomalle kansalle, ettei runojen esittäminen ole syntiä eikä laulajalta leikattaisi taivaassa sen vuoksi kieltä poikki. Hyväntahtoisesti pappi täytti Porkan pyynnön, ja ”se rohkaisi mieliä siinä määrässä, että sinä päivänä kirjoitin runoja niin paljon kuin vaan käsi kerkesi”. Useissa kylissä ”Inkerissä laajalta levinnyt hengellinen liike” – Porkka tarkoittanee hyppijöitä – oli melkein kokonaan hävittänyt kaiken maallisen runouden.

Vaikka Porkka valittaakin Länsi-Inkerin runottomuutta, hän tapasi loistavia laulajia. Eräs heistä oli Väärnojalta tavattu Kati, ”seitsemättä kymmentä käyvä akka”. Tämä hyvämuistinen, teräväjärkinen nainen lauloi hänelle enemmän runoja kuin kukaan toinen laulaja Inkerissä. Runojen säeluku oli 3 710. ”Jos otamme keskimäärän *Kalevalan* runojen säeluvusta, niin saisimme Katin antamista runoista kappaleen yhdeksättä runoa”, kirjoittaa Porkka.[208] Myös Vihtori Alava ihastui Katin laulutaitoon vuonna 1892.

Elokuun alussa, kuudetta viikkoa Soikkolassa kuljettuaan, Porkka suuntasi Narvusiin. Vielä kerran hän kuitenkin kiipesi Soikkolan kukkuloille ihailemaan avaraa näköalaa. Sieltä ylhäältä ei hänen mukaansa huomaa seudun köyhyyttä, sitä ”kuinka ahtaat ne olot ovat, jotka ympärilläsi vallitsevat, kuinka pienet ne siellä täällä kellertävät pellot, jotka eivät suo ahkerimmallekaan viljelijällensä jokapäiväistä leipää”. Soikkola oli enemmän kuin muut Inkerin paikkakunnat saanut Porkan mielestä ”orvon osan, mitä tämän maailman tavaraan tulee”:

> Sen pienet saviset pellot eivät kasva viljaa likimaillekaan niin paljon, että riittäisi omiksi tarpeiksi, laitumet ovat huonot, nekin korkeasta hinnasta herroilta vuokratut, metsää ei ole; niin että paljo totuutta on erään vanhuksen valituksessa, kun hän minulle sanoi: ”Nii, ystäväisein, kaik meil pittää ostaa: ossa viljat, ossa heinät, ossa puut, – vettä et tarvitse ostaa.”

---

208 Väärnäojan Katista ja muista inkeriläisistä laulajista ks. Haavio 1985 (1943), 303–363.

https://doi.org/10.21435/tl.282

> Tämä varattomuus pakottaa paljon Soikkolaisia muuanne, usein pitkille matkoille, työansiota hakemaan (erittäin paimenina heitä on paljo), hankkiakseen siten jokapäiväisen leivän. Idässä heitä tapasin Hevaalla ja Rampovan tienoilla, lännessä Narvusin seurakunnassa Narvan läheisyydessä.

Narvusissa Porkka pani mielihyvällä merkille, että luterilaisista ”kristinuskon valo on karkoittanut paljon harhaisia käsitteitä”. Liikuttuneena hän huomasi heissä myös ”hämärää kansallistunnetta”. Hänen mukaansa he kutsuivat itseään ”jonkunmoisella ylpeydellä” suomalaisiksi, joka nimitys merkitsi sitä, että he olivat luterilaisia. Toinenkin seikka ilahdutti häntä Narvusissa:

> Uuden, erittäin sievän kirkon viereen oli rakennettu kaunis kouluhuone, joka oli saanut alkunsa etupäässä seurakunnan kirkkoherran Pastori A. Knieperin harrastuksesta. Nyt ei tarvitse luterinuskoisen narvusilaisen enää panna lapsiansa samassa kylässä olevaan venäänkieliseen kansakouluun, kuten ennen usein tapahtui. Toivottava on, että se runsaassa määrässä tulee saattamaan siunausta siellä rajamailla asuville Suomalaisille, laajentaen heidän tietojaan ja henkisesti kohottaen heitä tähänastisesta hämäryydestä.

Neljä kuukautta kestäneen matkan rasitukset, ihmisten epäluuloisuus ja huono runosaalis heijastuvat Porkan kertomukseen:

> Lopulta kävi, sen tunnustan, tuo alituinen samojen toisintojen paperille paneminen varsin ikäväksi, rasittavaksi, erittäinkin kun runot huononivat, mitä enemmän itäänpäin jouduin, puhumatta siitä että usein sai taistella epäuskoa ja epäluuloa vastaan.

Mutta vastoinkäymisistä huolimatta Porkasta oli kuitenkin ilahduttavaa kuulla, kuinka kirkkaasti runot kuvastavat suomalaisen sydämen värähdyksiä:

> Vaan toiselta puolen oli ilahuttava ja virkistyttävä puoli toimessani se, että omin korvin sain kuulla, kuinka ihania säveliä vielä kaikuu kanteleesta, jonka kielet toinen toisensa perään jo katkeilevat, omin silmin nähdä, kuinka kirkkaaksi oman itsensä kuvastimeksi tuo pimeäpirttinen suomalainen kansa oli luonut laulunsa, niin että sen hienoimmatkin sydämen värähdykset niissä kuvautuvat. Ja tämä on muisto, kauniimpia mitä on minulle säilynyt Inkerin laulurikkaasta, lahjakkaasta kansasta.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Vihtori Alava 1892

Vihtori Alava (ent. Forsberg) oli kotoisin Virolahdelta Etelä-Karjalasta. Ylioppilaaksi päästyään vuonna 1890 hän jatkoi koulupoikana aloittamaansa kansanrunoudenkeruuta, joka muuttui pian tutkijan työksi perinteen parissa. Vuonna 1891 hän teki matkan Inkeriin Narvusin, Soikkolan ja Hevaan seuduille Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaattina. Saatuaan seuraavana vuonna stipendin yliopistolta hän lähti samoille seuduille uudestaan. Matkan päätarkoituksena oli tällä kertaa perehtyä kansatieteellisin seikkoihin. Vuonna 1895 hän kulki Kusti Karjalaisen kanssa Tverin Karjalassa (ks. luku "'Valkopäät' Tverissä"). Viimeisen runonkeruumatkansa hän teki vuonna 1901 Viron Kattilaan, Tyröön ja Hevaan.[209]

Alavan perinnekokoelma on kokonaisuudessaan poikkeuksellisen merkittävä tarkkojen muistiinpanojen, runoihin liittyvien runsaiden selitysten sekä etnografisten tietojen vuoksi. Hän tallensi myös muuta perinnettä, otti valokuvia ja nuotinsi joitakin sävelmiä. Alava pääsi hyvin puheisiin haastateltaviensa kanssa. Siitä todistavat hänen keräelmänsä laajuus ja monipuolisuus sekä hänen positiiviset kokemuksensa matkoilta, joita hän kuvaa kertomuksisissaan.[210]

Vuoden 1891 kertomus on vain lyhyehkö raportti kylistä, joissa Alava kävi. Matka alkoi juhannuksena ja päättyi elokuun puolivälissä. Hänen tarkoituksenaan oli kerätä etupäässä satuja, taikoja ja arvoituksia, mutta saaliiksi kertyi koko joukko myös runoja ja loitsuja. Näin karttui kokoelma, jossa on myös satuja, tarinoita, legendoja, taikoja, tapoja, arvoituksia ja muitakin muistiinpanoja, yhteensä yli 1 500.

Vuoden 1892 matkan kertomus on jo yksityiskohtaisempi. Ensin hän tekee selkoa eri etnisten ryhmien asuttamista alueista Länsi-Inkerin rannikon tietämillä. Näillä seuduilla oli vielä mahdollista kuulla vanhoja kansanrunoja: "Siellä ei Väinön kannel vielä ole vireestään höllennyt, siellä sitä vielä nytkin pidetään arvossa tunteiden tulkitsijana ja kansan juhlatiloissa ilon ja riemun innostajana", hän

209 Kallio 2013, 54–55; Salminen 1934, 34.
210 Kallio 2013, 54.

https://doi.org/10.21435/tl.282

tunnelmoi. Sitten hän tekee selkoa kaksi kuukautta kestäneen matkansa reitistä, tapaamistaan perinteentaitajista, viron ja inkerin kielen eroista ja samankaltaisuuksista, praasniekoista ja häälauluista sekä saamastaan kohtelusta, joka oli monen muun runonkerääjän saamaan vastaanottoon verrattuna varsin ystävällistä. Esimerkiksi Struuppaan pienessä luterilaiskylässä hän ”joutui, paitsi vanhemman väen, myöskin nuorison yleiseen hyvään suosioon”:

> Edellisellä matkallani jo olin parilta kylän nuorelta tytöltä kirjoittanut muutaman sadun. Nyt kun uudestaan tulin, karisi kaikki turha kainostelu pois, ja niinpä nuo nuoret kassapäät oikein koettamalla koettivat muistella kaikkia, miltä alalta vaan kansanrunoutta puheeksi tuli. Muutenkin pidettiin minua kuin parasta vierasta, ja Inkerinmatkojeni hauskimpia muistoja oli oloni Struuppaan kylässä. Päivää kolme viivyin siinä, sitten palasin kirkolle, aikeissa lähteä pitemmälle kiertelymatkalle.

Alava kiersi rannikolla viikon aikana seitsemässä tai kahdeksassa kylässä. Maisemat ja luonto olivat hänestä ihanat ja heinätöissä ollut väki ”vilkkaalla ja iloisella mielellä”. Kurkolan niemen kylät, jotka ovat ”venäläisestä kuhinasta kauempana”, tekivät häneen suuren vaikutuksen. Ilokseen hän havaitsi asukkaat lukuhaluisiksi, hartaiksi ja kansallistuntoisuudessaan suomalaisiksi:

> Nämä Kurkolan niemen kylät tuntuvat hyvin syrjäisiltä sen tähden ett’ei juuri vierasta väkeä siellä milloinkaan liiku. Itse ainoastaan he mataloilta rannoiltaan osaavat, karin vältellen, ohjata pienet jaalansa Pietariin taikka muille rantamille, ja Suomen puolelta muistaa vielä moni vanhempi mies ennen suolaa Haminasta hakeneensa taikka markkinoilla käyneensä Viipurissa tai Lappeenrannassa. Muuten kansa siellä elää hiljaista elämää, on kaikesta venäläisestä kuhinasta loitompana, ja tämä seikka tehnee sen, että Kurkolan niemellä vielä, tuossa muutenkin lukuhaluisessa ja kotihartaudellaan miellyttävässä kulmakunnassa huomaat selvää kansallistunnetta. Suomalaisen kansanrunouden kerääjälle tällainen huomio ei voi olla mieleen painumatta.
>
> Kun vielä niemen pohjoisella palteella kesäaamuna ihailee merestä nousevaa aurinkoa, joka hurmaavan ihaniksi kultaa Suomenlahden aamutuulahduksien synnyttämät väreilyt, ja kun illalla taas tuo päivän sankari rusohohteillaan heittää hyvästit ja kätkyy Suomen puoliseen utupiiriin, kun tuota katsoo ja muistaa ympäristönsä, herää mielessä omituisia kaihoavia tunteita, jotka hyvin likenevät niitä ilon ja surun sekaisin ru-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> nonsäkeitä, mitä vast'ikään olet keräelmiisi poiminut. Tuon kuvan ja nuo tunteet soisit saavasi useamman kerrankin tuntea, mutta rientävä aika ja tehtäväsi kiirehtivät rientämään eteenpäin.

Soikkolassa Alava kuulee uutisia koleerasta eli ”halerista”. Paikalliset luulivat sielläkin herrojen” levittävän tautia tahallaan kansan keskuuteen. Iljan praasniekoilta hän saa peräänsä pari juopunutta venäläistä työmiestä, jotka lauloivat hänelle venäjäksi jotakin ”halerilaulua”. ”Mutta aivan äijät ällistyivät, kun kylän oma väki tulikin minua tuttua 'laulattajaa' ystävällisesti tervehtimään”, kirjoittaa Alava. Muissakin kylissä Alavaa sekä jo ennen häntä samoissa kylissä käyneitä runonkerääjiä oli muistettu hyvällä ja kohdeltu vieraanvaraisesti. Vain yhdessä kylässä häntä epäiltiin ”Antikristukseksi”.

Myös Soikkolassa ”kansa on erinomaisen vilkasta ja iloista, vaikka köyhyys on monellakin hyvin tuntuva kohta”, kuvaa Alava. Hänkin kierteli Soikkolan kylissä pari viikkoa ja tapasi Väärnäojan kylässä saman kuuluisan laulajan Katin, jonka Porkkakin oli tavannut:

> Kati vanhus kertoi laulaneensa Porkalle veljensä kehoituksesta koko joukon virsiä, ja kun minä sanoin, ett'ei kukaan muu ollutkaan hänelle niin paljon laulanut, niin Kati vaatimattomasti siihen muistutti: ”enhän miä kaikkii viel laulant, ne kaasevirret[211] viel jäivät laulamata”, sekä lisäsi: ”niit' on paljo kaikkinee”. Ei ruvennut, ikävä kyllä, enää vanhana noita kaasevirsiään laulamaan, vaikka kyllä pyytelin. Sen verran oli myöntyväinen, että sain valokuvan hänestä ottaa muistoksi.

Soikkolasta Alava kääntyi etelään Kattilaan ja Moloskovitsaan, missä hän ei ollut ennen käynytkään. Runoja ei kuitenkaan liiemmälti herunut, ja kun Alava sai tietää, että ”yhä useampia sanomia saapui koleeran levenemisestä Pietarissa”, jonka kautta hänenkin piti kotiin kulkea, hän lähti paluumatkalle 18. päivänä elokuuta.

211 Morsiamelle häissä osoitetut itkuvirret.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Jussi Lukkarinen 1909

Jussi Lukkarinen oli kansanperinteen kerääjä, tutkija ja valokuvaaja, joka teki tutkimusmatkan Inkeriin vuonna 1909 sekä 1910-luvulla useita keruumatkoja Pohjois-, Raja- ja Itä-Karjalaan. Inkerin-matkallaan hänkin kävi Narvusin, Soikkolan ja Kattilan seuduilla keräten tietoja juhlatavoista ja uskomuksista. Tältä matkalta hän kirjoitti *Suomen Kuvalehdessä* vuonna 1917 julkaistun kertomuksen, jossa hän muistutti lehden lukijoita Inkerin väestön etnisestä kirjavuudesta ja siitä, että maassa asui myös ”melkoinen määrä erilaatuista suomalaisperäistä kansaa sekä vatjalaisia ja venäläisiä kylä siellä toinen täällä”.

Inkerin luonto eroaa melko lailla Suomen luonnosta, kirjoittaa Lukkarinen. Maa on enimmäkseen tasankoa, vain jokunen mäki siellä täällä tulee vastaan. Vesistöjä on vähän, pari suurempaa jokea, muutamia puroja sekä lammikoita – siinä kaikki. Ehkä tästä maiseman mäettömyydestä ja tasaisuudesta johtui, että inkeriläiset ihmettelivät kalliota, jonka päälle Helsinki oli Lukkarisen kuvauksen mukaan rakennettu (ks. luku ”Inkerissä ’suomalaista mieltä’ etsimässä”). Maiseman tasaisuus herätti Lukkarisen mukaan heti suomalaismatkailijan huomiota; kesämatkoilla kotimaassaan hän oli tottunut ”vesistöstä toiseen silmänsä luomaan”. Mutta ”muinaiselta rantatöyräältä, ’kallaalta’, joka muutamien kymmenien metrien korkuisena kiertelee yhdensuuntaisesti nykyisen rannan kanssa, avautuu laajoja ja kauniita, monesti aivan valtavia näköaloja”, hän kuvailee.

Ihmiset ovat Lukkarisen mukaan miellyttäviä, ystävällisiä ja vieraanvaraisia, mutta joukkoon mahtui myös ynseätä väkeä. Inkeriläisillä on ”omat käsityksensä asioista, kuten meilläkin, ja omat vakaumuksensa siveellisistä asioista, uskonnollisista kysymyksistä, ihmiselämän kulkuun vaikuttavista haltija-voimista jne., ja ne ovat horjumattomat”, hän kirjoittaa. Yllättäen hän huomasi, että inkeriläisten haltijaperinne ja epäluuloinen suhtautuminen vieraisiin liittyvät toisiinsa:

> Erittäin tarkasti varoo inkeriläinen kotihaltijansa loukkaamista. Yleisen luulon mukaan asustaa nimittäin kartanon rakennuksessa tai maassa, kartanon maa-alalla, se haltijaolento, jonka vallassa on ihmisen koko elämä ja onni. Ja tämän loukkaaminen sopimattomalla käyttäytymisellä, melul-

https://doi.org/10.21435/tl.282

> la, varomattomilla puheilla yms. voi aiheuttaa hyvin ikäviä vastoinkäymisiä sekä rikkojalle itselleen että semminkin sille talolle, jossa rikkominen tapahtuu. Tämän tähden ovat inkeriläiset aina jonkun verran levottomia tuntemattomiin vieraisiinsa nähden, mutta kun he huomaavat, että vieras tahtoo ja taitaa pitää arvossa heidän vanhoja pitämyksiänsä, niin syntyy pian välillemme aivan avomielinen suhde.

Haltijaperinne olikin Inkerissä 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa vielä laajalle levinnyttä ja elävää.[212]

Paimenten soitto aamuin illoin teki Lukkariseen suuren vaikutuksen:

> Yksi mieleenpainuvia vaikutelmia Inkerin matkalta on paimenten soitto. Inkerissä ei ole nimittäin aitoja muualla kuin talojen pihoissa, ja siksi täytyy siellä kaikki kotieläimet paimentaa. Paimenia on tavallisesti kaksi tai kolme kunkin kylän karjalla – kylät ovat ryhmiin rakennetut – ja näillä on ainakin yhdellä puinen, lävillä varustettu paimentorvi. Kun hän sillä kesäaamuisin heti auringonnousun jälkeen kylän kujalla kajahuttelee laitumellelähtösoittonsa, niin ei ole kummaa, jos joskus luulemme heräävämme Kullervon sotaanlähtö-soittoon:
>
> Tuttu, luttu, soi nyt torvi –
>
> Ja mielikseen matkaaja vartoo sitä iltahetkeä, jolloin paimen tuo karjan kotiin ja soittaa emännille tulomerkin, saadakseen jälleen kuulla vanhoja paimensävelmiä ”lutun” pehmeästi kaiuttelemina. Ja päivisin, jos tiemme sattuukin jollekulle mäen harjulle useamman kyläkunnan kuuluvilla, niin kotvasen varmaan kuulostamme niitä sointuja, joita meille paimensoitot, käenkukunnat ja lintujen laulu suovat.

Matkustus Inkerissä on Lukkarisen mukaan ”mielenkiintoista” ja ”tuloksellista”. Siellä voi nähdä oloja, jotka ovat, kuten inkeriläiset itse sanovat, 200 vuotta jäljessä ajasta. Sellaisen matkustajan, joka on tottunut ”ajamaan maiset matkat autoilla ja linjaalivaunuilla sekä herkuttelemaan monilukuisten ruokalajien ääressä, on parasta pysyä sieltä poissa”, neuvoo Lukkarinen. Yleisin kesäinen ajoneuvo oli vielä

212 Inkeriläisten haltijauskoa on tarkastellut muun muassa Lauri Honko klassikoksi muodostuneessa tutkimuksessaan *Geisterglaube in Ingermanland* (1962).

https://doi.org/10.21435/tl.282

puuakselilla varustettu korikärri. Myös ruokatalous oli Inkerissä Lukkarisen mukaan vanhanaikainen. Tavallisimmat ruokalajit ovat leipä, kala, perunat ja kaali. Voita, maitoa ja lihaa oli vähän, sillä kussakin talossa oli vain 1–2 lehmää. Siisteyskäsityksissä ja -tavoissa oli niissäkin eroja suomalaisiin verrattuna:

> Karjantuotteiden käsittely ei tahdo kaikin paikoin onnistua, vaan tulee niihin kaikenlaisia makuvivahduksia. Ruoka-astioita, semminkin lusikoita, harvoin pestään. Monin paikoin on näet tapana, että jokaisella perheenjäsenellä on oma nimikkolusikkansa, ja sen vuoksi niiden puhdistukseen tuskin muuta kuin kieltä käytetään. Jos vieras sattuu kesken ruoka-ajan taloon tulemaan ja tahtoo syödä samassa pöydässä, nuolaisee se, jolla on paras lusikka, lusikkansa puhtaaksi sekä ojentaa sen vieraalle, ja niin voi yhteisateria alkaa ilman sen pitempää ajanhukkaa.

Lukkarinen korostaa kertomuksessaan Inkerin kansanrunouden rikkautta ja ainutlaatuisuutta: ”Vielä tänä päivänä on Inkeri kansa- ja kielitieteen sekä kansarunouden tutkijalle aivan ehtymätön aarreaitta.”

> Jokainen varmaankin on kuullut puhuttavan Inkerin-maasta, ja moni epäilemättä suunnilleen tietää millä paikoin maapalloa sellainen ”maa” sijaitseekin, mutta löytyykö meillä hyvinkään monella ihmisellä tästä maasta ja sen kansasta yksityiskohtaisempia tietoja – sitä saanee pitää kysymyksenalaisena. Ja kuitenkin on Inkeri meille monessa suhteessa erittäin tärkeä alue. Meidän tarvitsee vain huomauttaa esim. seikoista sellaisista, että Inkerin laulajat ovat Kalevalalle antaneet kokonaisen Kullervo-runoelman sekä lisäksi suuret määrät muuta runoutta ja kansantietoutta. Vielä tänä päivänä on Inkeri kansa- ja kielitieteen sekä kansarunouden tutkijalle aivan ehtymätön aarreaitta. Inkerin lahjakas kansa on alkuperäisissä ja ominaissa oloissaan eläen tallentanut jälkimaailmalle ja tieteelle niin paljon arvokasta ainehistoa, että se aivan ihmetystä herättää. Kunpa meillä vain riittäisi toimintarmoa tuon tietouden pelastamiseksi, niin kauan kuin siihen vielä tilaisuutta on.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Epilogi: ylioppilaat kansallisen omakuvan määrittelijöinä

Suomen suuriruhtinaskunnan ylioppilaat lähtivät runonkeruuseen kolmesta syystä, jotka kumpusivat romantiikan ideologiasta ja korkeakulttuurisesta kansallisuusaatteesta. Ensimmäisenä motiivina oli suullinen perinne sinänsä, sillä etenkin pitkien kalevalamittaisten eeppisten sankarirunojen ja satujen ajateltiin välittävän todisteita suomalaisten menneisyydestä. Toisena syynä oli runojen tallentaminen, joka nähtiin arvokkaana isänmaallisena tekona. Kolmantena vaikuttimena oli halu tutustua kotimaahan, kansaan ja maisemiin, löytää aito ja oikea Suomi. Romantiikan aatteiden vaikutuksesta ylioppilaat ajattelivat Suomelle loistavan menneisyyden ja kansallisuusaatteen kajossa lupaavan tulevaisuuden.

Tässä kirjassa on tarkasteltu runsaan sadan matkakertomuksen valossa, millaisen Suomen ja suomalaisuuden nuoret runonkerääjästipendiaatit kuvasivat niissä vuosina 1836–1917. Kertomukset on kirjoitettu stipendin myöntäneelle taholle, useimmiten Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, ja luovutettu matkalla tallennetun perinneaineiston kanssa arkistoon. Matkoja tehtiin maantieteellisesti koko suuriruhtinaskunnan alueella sekä Venäjän Karjalassa, Värmlannissa, Finnskogenissa, Norrbottenissa ja Inkerissä.

Stipendiaattien matkakertomukset ovat omakohtaisen kirjoittamisen lajityyppinä hybridilaji. Niissä on piirteitä muista omakohtaista kerrontaa käyttävistä tekstilajeista, kuten kirjeistä, päiväkirjoista, omaelämäkerroista sekä julkaistuista matkakertomuksista ja -kirjoista. Hybridisyydestä johtuen olen nojannut niiden tarkastelussa kerronnan ja muistitiedon tutkimuksen lähtökohtiin, käsitteisiin ja menetelmiin. Olen tarkastellut kertomusten tekstuaalista luonnetta, etenkin aiheita, teemoja ja merkityksiä, sekä lukenut niitä juonellisi-

https://doi.org/10.21435/tl.282

na tarinoina runonkerääjien kulkemissa maisemissa, olosuhteissa ja tilanteissa.[213] Kaksoisvalotuksen avulla matkakertomusten puhuttelevimmiksi teemoiksi nousevat yhteiskunnan ja suomalaisuuden tila ja tulevaisuus sekä rahvaan toiseuttaminen. Teemat myötäilevät kansallisuusaatteen ja fennomanian tavoitteita sekä runonkeruuseen lähteneiden ylioppilaiden arvomaailmaa, mutta kuvastavat samalla ylioppilaiden tulevaisuuden Suomeen projisoimia pelkoja ja toiveita. Teemat vahvistavat myös näkemystäni matkakertomuksista autonomisen kauden runonkerääjiä yhdistävinä ideologisina teksteinä Suomesta ja suomalaisista.

Matti Virtasen mukaan fennomanian kolme isoa teemaa olivat Venäjä, valtio ja suomen kieli. 1800-luvun fennomania onnistui viemään näihin liittyvät keskeiset tavoitteensa niin hyvin läpi, että niistä on tullut suomalaisten arvomaailman lähtökohtia.[214] Stipendiaattien matkakertomusten esiin nostamat kysymykset yhteiskunnan, suomalaisuuden ja kansan sivityksellisestä tilasta kuvaavat periaatteessa samoja tavoitteita.

Matkakertomusten Suomi ei ollut todellinen 1800-luvun Suomi, vaan ylioppilaiden kulkemalla ja kirjoittamalla tuottama kertomus, jossa suomalaisuus jäsentyy kahden vastakohtaisen käsityksen pohjalta. Kertomuksen toinen puoli rakentuu suomalaisuuteen liittyvistä positiivisista mielikuvista, käsityksistä, toiveista ja tunteista. Tämä Suomi piirtyy Toiveiden maaksi, jonka ihailtuja ja monin tavoin matkakertomuksissa varioituja ominaisuuksia ovat kauniit maisemat, luonnon ja ihmisen sopusointu, hyvät kulkutiet, hyvä ruoka, siisteys, sivistyneisyys, selkeä suomen kieli, lukutaito, kirjastot, sanomalehdet, luterilaisuus, puhtaus, vieraanvaraisuus, hyvät käytöstavat sekä monenlainen hyvyys ja viisaus. Toiveiden maassa vallitsee ”suomalainen mieli”, jonka runonkerääjä Jaakko Länkelä tavoitti vuonna 1858 Länsi-Inkeristä. Hänen mukaansa siihen kuuluivat rehellisyys, ystävällisyys, avoimuus, pelottomuus, lempeys, sopuisuus, kärsivällisyys, selkeys ja uskonnollisuus sekä muita kansallisuusaatteeseen sopivia hyveitä (ks. luku ”Jaakko Länkelä 1858”). Myös Topelius näki

213 Lindh 2021, 17.
214 Virtanen 2001, 387.

https://doi.org/10.21435/tl.282

1850-luvulta lähtien vastaavanlaiset ominaisuudet merkkeinä oikeanlaisesta suomalaisuudesta. Topelius kuvasi näitä toiveominaisuuksia kirjoituksissaan, joissa hän loi kuvaa Suomesta ihanteellisten suomalaisten yhteisenä isänmaana.

Tuskin kukaan ylioppilasstipendiaatti uskoi Toiveiden maata todeksi, mutta sen olemassaolo matkakertomuksissa mahdollisti sekä ideologisen että retorisen toiseuttamisen ja noiden toisten ihmisten huonolla tolalla olevien asioiden kritisoinnin. Kertomusten toiseksi identifioidaan ennen kaikkea maaseudun rahvas, jonka sivistäminen oli yksi 1800-luvun suurista yhteiskunnallisista tavoitteista. Kristiina Kalleisen mukaan autonomisen hallinnon taustalla oli ideologia, "jonka mukaisesti säätyläistö oli johtava kansanosa", ja "varsinainen" kansa, rahvas, maalaisväestö, oli se kohde, jota hallittiin ja jonka asiat ja tarpeet säätyläistö katsoi tuntevansa ja tietävänsä. Kun suuri osa "varsinaisesta" kansasta oli jäänyt sivistyksen ulkopuolelle, asunut pimeissä savupirteissä yhdessä kotieläinten kanssa ja alttiina kulkutaudeille, etsittiin syitä laiskuudesta ja välinpitämättömyydestä ottamatta huomioon yhteiskunnan asettamia rajoituksia, jotka eivät elannon hankkimiselle paljon vaihtoehtoja jättäneet, toteaa Kalleinen.[215] Rahvas etäännytettiin sivistyneistöstä kielteisten käsitysten, kokemusten ja tunteiden näkökulmasta toiseksi ihmisryhmäksi, jota määrittivät vieras etninen identiteetti, sivistymättömyys, epämiellyttävä ulkonäkö, epäluuloisuus, holtiton käytös, viinanjuonti, oudot rakennukset ja tavarat, epäesteettisyys, torjuva suhtautuminen virkavaltaa ja papistoa kohtaan, köyhyys ja kurjuus, moraalittomuus, huono talonpito ja huono ruoka, siivottomuus, syöpäläiset sekä elinympäristönsä rumat maisemat ja vaikeakulkuinen maasto. Toiseuttavia piirteitä olivat myös jokin muu uskonto kuin luterilaisuus, jokin kerääjälle vieras kieli tai murre sekä runolaulutaidon puute.

Syitä tällaiseen rankkaan rahvaan toiseuttamiseen ei ylioppilasstipendiaattien matkakertomuksista löydy ainakaan suoraan siteerattavaksi. Todennäköisesti se johtui etniset, uskonnolliset ja kielelliset erot häivyttävästä ja kansallista identiteettiä korostavasta ilmapiiristä, johon heidät yliopiston opiskelijoina sitoutettiin. Toisaalta, kuten

215 Kalleinen 2023, 20–21.

https://doi.org/10.21435/tl.282

matkakertomuksista käy ilmi, stipendiaatit kantoivat huolta ”oikeasta” suomalaisuudesta ja etenkin rahvaan henkisestä tilasta ja olemattomasta luku- ja kirjoitustaidosta. Fennomanian tavoitteiden velvoittamina he kertoivat kokemuksistaan kirjoituksissaan, puheissaan ja SKS:lle osoitetuissa matkakertomuksissaan ja vaativat maaseudulle muun muassa kouluja ja kirjastoja. Rahvaan toiseuttaminen oli matkakertomusten kontekstissa sivistyneistön hallitsema kollektiivinen strategia, jonka avulla he sekä korostivat omaa paremmuuttaan, asemaansa ja valtaansa suhteessa rahvaaseen että kiinnittivät huomiota rahvaan huonoon sivistystasoon ja toisinaan varsin rankkoihin olosuhteisiin.

Mielikuvat Toiveiden maasta, kansallinen identiteetti, suomalaisuuden ihailu ja isänmaallisuus olivat näkyvillä Turun akateemisissa piireissä jo 1600-luvulla. Väitösharjoituksissa ja puheissa ylistettiin kotiseutua, maakuntaa ja maata, vaikka ylistyksiin ei olisi aina ollut aihetta. Patrioottinen kiintymys kohdistui joko koko Ruotsin hallitsemaan alueeseen (Sveanmaa, Götanmaa ja Suomi), isänmaahan, omaan maakuntaan, hiippakuntaan ja kotiseutuun tai johonkin pienempään kotipaikkaan, olipa se sitten kaupunki tai pitäjä.[216] Suomalaisuuden ensimmäisiä puolestapuhujia oli Daniel Juslenius, jonka 1700-luvun alkupuolella ilmestyneet teokset *Vanha ja uusi Turku*, *Suomalaisten puolustus* ja *Suomalaisen sana-lugun koetus* ovat kansallisen identiteetin ja kansallishengen varhaisia ilmauksia. *Suomalaisten puolustus* kertoo siitä, mitä suomalaiset ovat olleet ja mitä Juslenius olisi toivonut heidän olevan.

Jusleniuksen jälkeen näkemyksiä suomalaisuudesta esittivät 1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuolella myös H. G. Porthan, Anders Litzelius ja Jaakko Juteini, joiden kirjoitukset 1800-luvun nuori akateeminen väki tunsi. Juteinin runo ”Laulu Suomessa” (1816) alkaa sanoilla ”Arvon mekin ansaitsemme Suomen maassa suuressa”. Tässä tunnetussa runossa ylistetään ensimmäisen kerran suomeksi yhteistä kotimaata, isänmaata ja suomalaisia. Runossa tiivistyy kuva ”meistä” suomalaisista ahkerana ja kestävänä kansana, joka on ystävällisissä väleissä naapureidensa, erityisesti Venäjän, kanssa. Suomalainen on

216 Juslenius 1994, 21.

https://doi.org/10.21435/tl.282

runossa itsenäinen ja sitkeä talonpoika, rauhaa rakastava korvenraivaaja, joka tyytyy vähään mutta rakentaa parempaa tulevaisuutta ”walistuksen” avulla. Juteinin laulua on sanottu Suomen ensimmäiseksi kansallislauluksi tai epäviralliseksi kansallislauluksi, jossa korostetaan, että suomalaisuus on maanläheisyyttä mutta ei karkeaa rahvaanomaisuutta vaan opin ja sivistyksen kunnioittamista.[217] Nämä ajatukset toistuvat ylioppilaiden matkakertomuksissa.

Myös kansallinen identiteetti oli kiinnostanut jo Turun Akatemiassa opiskelleita ylioppilaita. Suuriruhtinaskunnan nuori akateeminen väki halusi nähdä Suomen kulttuurisena ja maantieteellisenä kokonaisuutena, jolla on oma historiansa, väestönsä, kielensä ja kulttuurinsa. Nämä kansallisuusaatteesta nousseet ajatukset olivat ennen kaikkea toiveita ja tavoitteita tulevaisuuden Suomelle. Niiden sisällölliset merkitykset olivat koko autonomian ajan ja pitkälle 1900-luvun alkua epäselviä ja kiistanalaisia ja toteutuminen epävarmaa.

Suomalaisuuteen on usein liitetty historiaan perustuvia myönteisiä merkityksiä. Useiden 2000-luvulla tehtyjen kyselyiden ja kartoitusten mukaan menneisyyteen viittaavista suomalaisuuden merkityksistä muodostuu seuraavanlainen ylpeyden aiheiden lista: olemme yhtenäinen kansa ja kansallisvaltio, selviytyjäkansa, tasa-arvoisia, rauhanvartijoita ja eurooppalaisia. Näitä piirteitä on korostettu historiankirjoituksessa ja -opetuksessa sekä juhla- ja arkipuheessa, mutta myös kritisoitu. Kollektiivisessa muistissa ylpeyden aiheiden ydinsisällöt ovat olleet pysyviä ja samastuttavia sekä muodostaneet suomalaisten historian omakuvan, vaikka tuo kuva ei aina kestäkään kriittistä tarkastelua.[218]

1800-luvun puolivälistä alkaen suomalainen yhteiskunta alkoi muuttua kiihtyvällä vauhdilla. Modernisaatio toi mukanaan muutoksia perinteiseen maatalousyhteiskuntaan, ja sääty- ja alamaisyhteiskunta alkoi rakentua kansalaisyhteiskunnan arvoille. Samaan aikaan nuori sivistyneistö halusi irtautua vanhoista ajattelumalleista. Kysymys kansallisesta identiteetistä sai uusia ulottuvuuksia: kansallinen idealismi alkoi tuntua arvomaailman perustana epäuskottavalta, ja

217 Ojanen 2020, 149–158.
218 Ahonen 2017, 9–15, 10–11, 194–202.

https://doi.org/10.21435/tl.282

sen tilalle tuli Euroopasta uusia poliittisia ideologioita ja suuntauksia, jotka voimistivat Suomen modernisoitumiskehitystä ja vaikuttivat ylioppilaiden ajatuksiin Toiveiden maasta ja "suomalaisesta mielestä". Ylioppilaat näkivät matkakertomuksissa itsensä moderneina ja sivistyneinä edistystä tavoittelevina kansalaisina ja rahvaan modernin vastakohtana, agraarisen yhteiskunnan yksinkertaisina, homogeenisina ja kollektiivisesti orientoituneina ihmisinä.[219]

Kansakuntien konstruoinneissa on yleensä tavoiteltu yhtenäistä kansaa ja yhtenäiskulttuuria, kuviteltujakin. 1800-luvulla suomalaisten sosiaaliset, sivistykselliset, taloudelliset ja kielelliset olot vaihtelivat alueittain. Ylioppilasstipendiaattien matkakertomuksista ei löydy yhtenäistä kansaa, vaan ylioppilaiden käsitykset suomalaisista pohjautuivat vastakohtaisuuksille. Suomalaisuuden ja suomalaisen identiteetin määritteleminen oli suuriruhtinaskunnassa hankala poliittinen, kulttuurinen ja sosiaalinen prosessi, josta ei löytynyt yksimielisyyttä. Suomalainen identiteetti oli vasta muotoutumassa ja kehittymässä. Käsitykset identiteetistä, eri kansalaisryhmistä, kotiseudusta ja Suomen erityispiirteistä alkoivat hahmottua ja selkeytyä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, mutta yksimielisyyttä niistä ei löytynyt.

Ylioppilaiden matkakertomukset ovat kuvauksia nuoren sivistyneistön isänmaallisilla runonkeruumatkoilla kokemasta todellisuudesta, heidän arvoistaan ja asenteistaan Suomen suuriruhtinaskunnassa. Ne ovat kiinnostava dokumentti siitä, kuinka he määrittelivät kirjoittamalla kansallista omakuvaa, itseään ja muita. Kansallinen omakuva, identiteetti ja suomalaisuuden olemus nousevat puheenaiheiksi ja kiinnostuksen kohteiksi säännöllisin väliajoin, etenkin kriisien keskellä ja Suomen itsenäisyyden juhlavuosina. Kyseisiä käsityksiä on pohdittu jo yli kahdensadan vuoden ajan, ja nykyään on kai suhteellisen selvää, että ainakaan pitkäkestoista yksimielisyyttä suomalaisesta identiteetistä on turha etsiä, sillä käsitykset siitä vaihtelevat ja uusiutuvat aika ajoin. Pohtia sitä kyllä kannattaa.

219 Stark 2006, 9–46.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Liitteet

Liite 1. Matkakertomukset kerääjittäin

Lämpimät kiitokset kertomusten arkistoviitteistä Outi Hupaniitulle, Juha Nirkolle ja muille SKS:n arkistossa selvitystyöhön osallistuneille.

A. R. Niemen vuonna 1904 toimittamassa teoksessa Runonkerääjiemme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle (SKS, Helsinki) julkaistut 27 matkakertomusta on merkitty luetteloon viitteellä Niemi 1904 ja kyseisen kertomuksen sivunumeroin.

Suurin osa kirjan matkakertomuksista on julkaistu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimittamassa sarjassa *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista* tai sarjaan sisältyvissä ns. keskustelemuksissa (SKS, Helsinki), ks. viitteet luettelossa. Lisäksi kertomuksia on julkaistu sanoma- ja aikakauslehdissä ja muissa julkaisuissa, ks. viitteet. Pieni osa kertomuksista on jäänyt julkaisematta; ne ovat tallessa SKS:n arkistoissa, ks. viitteet.

Valtaosa matkakertomuksista on luettavissa myös Kansalliskirjaston digitaalisista aineistoista:
https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/
https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/.

1. **F. F. Ahlman**
Matkakertomus Runojen ja Laulujen keruusta Savossa kesällä v. 1858, jonka Suomalaisen Kirjallisuusseuralle nöyrimmästi teki F. F. Ahlman. – Niemi 1904, 249–258.

2. **August Ahlqvist**
A. Ahlqvistin kertomus runonkeruumatkastansa Viipurin läänissä v. 1854. – A. R. Niemi 1904, 199–230. Julkaistu myös nimellä Matka etelä-osissa Viipurin lääniä v. 1854 teoksessa A. Ahlqvist 1859: *Muistelmia matkoilta Venäjällä vuosina 1845–58*. SKS, Helsinki. Uusi painos 1986.

3. **Vihtori Alava, ks. Forsberg**
Kertomus matkastamme Tverin Karjalassa kesällä 1895. – *Virittäjä* 1919, 121–122. Ks. myös Alava 1973, Matkamuistelmia Tverin Karjalasta kesällä 1895. Julkaissut ja selityksin varustanut Pertti Virtaranta. – Hannes Sihvo ja Pertti Virtaranta (toim.), *Karjala – idän ja lännen silta*. Kalevalaseuran vuosikirja 53. WSOY, Helsinki.

4. **Torsten G. Aminoff**
Torsten G. Aminoffin matka Vermlannin suomalaisalueilla 1871. Ks. Torsten G. Aminoff 1876, Tietoja Wermlannin Suomalaisista. – Suomi. 2. jakso, osa 11, 161–189. SKS, Helsinki.

https://doi.org/10.21435/tl.282

5. **A. F. Andberg**
A. F. Andbergin runonkeruumatkalta Ilomantsissa vuonna 1892. – *Uusi Suometar 3.8.–21.9.1892.* Ks. myös Knuuttila, Seppo ja Laaksonen, Pekka (toim.) 1989: Saloilta ja vesiltä. – *Runon ja rajan teillä*. Kalevalaseuran vuosikirja 68, 31–50. SKS, Helsinki.

6. **J. R. Aspelin**
J. R. Aspelin 1870, Tavoista ja kielimurteesta Ylivetelin pitäjässä 1870. – Suomi. 2. jakso, osa 8, 1–10. SKS, Helsinki.

7. **A. Berner**
A. Bernerin kirjoittama kuvaus edellisessä matkakertomuksessa esitetyltä runonkeruumatkalta Venäjän-Karjalassa 1872. – Niemi 1904, 492–497. Ks. myös *Suomen Kuvalehti* 15.7.1874 (No 38), 164–166.

8. **A. A. Borenius**
Runonkeruumatkalta Venäjän Karjalassa v. 1872. – Niemi 1904, 472–491. Ks. myös Suomi. 2. jakso, osa 11, 245–262. SKS, Helsinki.

10. **J. F. Cajan**
J. F. Cajanin matkakertomuksen alku runonkeruumatkasta Venäjän-Karjalassa 1836. – Niemi 1904, 1–3.

11. **M. A. Castrén**
M. A. Castrénin kertomus runonkeruumatkastansa Venäjän-Karjalassa v. 1839. – Niemi 1904, 3–16.

12. **Eemil A. Ekman**
Eemil A. Ekmanin matkalta Kajaanin kihlakunnassa kesällä 1892. Ks. Ekman 1892, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle / on allekirjoittaneella, joka on saanut käyttääksensä Seuran, Kajaanin kihlakunnassa harjoitettavia lauseopillisia tutkimuksia varten, määräämän stipendin, mieluinen tehtävä antaa matkastaan seuraavat tiedot. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1892 (21/IX), 38–39. – Suomi. 3. jakso, osa 7. SKS, Helsinki.

13. **Eemil A. Ekman**
Eemil A. Ekman: Kertomus siitä matkasta, jonka allekirj. kesällä v. 1896 teki Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran antamalla matkarahalla Kajaanin kihlakuntaan lauseopillisten muistoonpanojensa täydentämistä varten. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1896 (4/III), 107–111. – Suomi. 3. jakso, osa 13. SKS, Helsinki 1897.

14. **Frans Emeléus**
Frans Emeléuksen kertomus matkalta Suomenlahden ulkosaarilla 1896. Ks. Emeléus 1897, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle / Kertomus siitä matkas-

https://doi.org/10.21435/tl.282

ta, jonka allekirjoittanut viime kesänä Seuran matkarahoilla teki muutamiin Suomenlahden ulkosaariin äänneopillisen ja sanastollisen tutkimuksen tekemistä varten. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1896 (4/XI), 66–70. – Suomi. 3. jakso, osa 14. SKS, Helsinki.

15. **Vihtori Forsberg, ks. Alava**
Vihtori Forsbergin kertomus matkasta Etelä-Karjalassa kesällä 1890. Ks. Forsberg 1892, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle / Lyhykäinen kertomus v. 1890 tekemästäni kesäisestä matkasta kansanrunouden keräämisessä. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1890–1891, 387–390. – Suomi. 3. jakso, osa 5. SKS, Helsinki.

16. **Vihtori Forsberg, ks. Alava**
Forsberg, Vihtori 1893, Kertomus kansanrunouden keräämis-matkasta, jonka kesällä v. 1891 Inkerinmaalle teki V. Forsberg. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1891–1892, 26–28. – Suomi. 3. jakso, osa 6. SKS, Helsinki.

17. **Vihtori Forsberg, ks. Alava**
Forsberg, Vihtori 1893, Kesämatkani Länsi-Inkeriin v. 1892. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1892 (12/X), 51–57. – Suomi. 3 jakso, osa 7. SKS, Helsinki.

18. **Arvid Genetz**
Arvid Genetzin kertomus matkalta Suojärven pitäjässä kesällä 1867. Ks. Genetz 1870, Kertomus Suojärven pitäjästä ja matkustuksistani siellä v. 1867. – Suomi. 2. jakso, osa 8, 201–206. SKS, Helsinki.

19. Arvid Genetz
Arvid Genetzin kertomus matkasta Salmin kihlakunnassa 1860-luvun lopulla. Ks. Genetz 1970, Kuvaelmia kansan elämästä Salmin kihlakunnassa. – *Koitar*. Savo-Karjalaisen Osakunnan albumi I, 84–103.

20. **Arvid Genetz**
Arvid Genetzin kieli- ja etnografiselta tutkimusmatkalta Turjan Lapissa 1876. Ks. Genetz 1876, Kirjeestä maisteri A. Genetziltä. – *Suomen Kuvalehti* 1.11. 1876 nro 93, 247–250.

21. **Ossian Grotenfelt**
Ossian Grotenfeltin kertomus matkasta Pohjois-Hämeessä kesällä 1873. Ks. Grotenfelt 1878, Kertomus kielentutkimusta varten tehdystä matkastani Pohjois-Hämeessä kesällä v. 1873. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset v. 1873–1874, 307–310. – Suomi. 2. jakso, osa 12. SKS, Helsinki.

https://doi.org/10.21435/tl.282

22. **Fredrik Oskar Groundstroem**
Groundstroem, O. 1866, Kertomus kesällä 1861 muutamassa osassa Inkeriä tehdystä runonkeruumatkasta. – Suomi. 2. jakso, osa 6, 309–323. SKS, Helsinki. Myös Niemi 1904, 399–416.

23. **J. A. Hahnsson**
J. A. Hahnssonin matka Satakunnassa kesällä 1853. Ks. Pohjankanervo 1930: Lisiä Länsi-Suomen runonkeräyksen historiaan. – Kalevalaseuran vuosikirja 10, 146–170. SKS, Helsinki.

24. **K. Hallio**
K. Hallion kertomus matkoilta Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla, Lounais-Suomessa ja Inkerissä 1894–1895. Ks. Hallio 1898, Kunnioitettavalle ja rakkaalle Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle Helsingissä. Kertomus matkoista, jotka Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran myöntämillä varoilla vanhemman pietismin aikaisen virsirunouden tutkimista varten teki K. Hallio. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1897 (2/VI), 43–47. – Suomi. 3. jakso, osa 15. SKS, Helsinki.

25. **Antti Hammarén**
Antti Hammarénin kertomus sanastonkeruumatkalta Satakunnassa kesällä 1899. Ks. Hammaren 1901, Antti Hammarénin kertomus sanastonkeruumatkalta Satakunnassa kesällä 1899. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1899 (1/XI), 66–68. – Suomi. 3. jakso, osa 19. SKS, Helsinki.

26. **Toivo Helo**
Toivo Helon kertomus sanastonkeruumatkalta Pyhänmaan pitäjässä kesällä 1901. Ks. Helo 1902, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Kertomus sanankeräilytyöstä. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1902 (6/II), 139–141. – Suomi. 3. jakso, osa 20. SKS, Helsinki.

27. **Viljo Hytönen**
Viljo Hytösen kertomus sanastonkeruumatkalta Juvalla vuodenvaihteessa 1901–1902. Ks. Hytönen 1902, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1902 (5/III), 158–161. – Suomi. 3. jakso, osa 20. SKS, Helsinki.

28. **A. Hällström**
A. Hällströmin keruumatka Liperissä ja Polvijärvellä 1876. Ks. Hällström 1880, Laulu- ja soittotaidosta Liperin ja Polvijärven pitäjissä. (Matkakertomus annettu Savo-Karjalais-osakunnalle kevätlukukaudella v. 1877.) – *Koitar.* Savo-Karjalaisen osakunnan albumi nro 3, 49–85.

https://doi.org/10.21435/tl.282

29. **Iivo Härkönen**
Iivo Härkösen kertomus matkasta Aunuksen länsiosissa vuoden 1901 tienoilla. Ks. Härkönen 1901, Rajan takana. Matkamuistelma Aunuksen läänin länsiosasta. – *Uusi Suometar* 30.8.1901 nro 201, 4–5.

30. **F. W. Illberg**
F. W. Illbergin kertomus kansansävelten keruusta Savossa v. 1866. Ks. Illberg 1904, Matkakertomus Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle tehnyt koulunopettaja F. W. Illberg. – Niemi 1904, 439–446.

31. **I. K. Inha**
I. K. Inhan kertomus matkalta Vienan Karjalassa vuonna 1894. Ks. Inha 1894, Matkamuistelmia Venäjän Karjalasta. – *Uusi Suometar* 1894, jatkokertomuksena (I-IV) 31.5.–22.6.1894. Ks. myös Inhan teos *Kalevalan laulumailta* (1911).

32. **K. Juuti**
K. Juutin runonkeruumatka Aunuksessa ilm. 1880-luvulla. Ks. Juuti 1887, Aunuksen kautta. Kirj. –t. *Valvoja*. Seitsemäs vuosikerta. 1.10.1887, 393–400.

33. **Antti Kaasalainen**
Antti Kaasalaisen kertomus lauseopilliselta matkalta Kaakkois-Karjalassa 1898. Ks. Kaasalainen 1899, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Matkakertomus. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1898 (7/XII), 86–87. – Suomi. 3. jakso, osa 17.

34. **J. Artturi Kannisto**
J. Artturi Kanniston kertomus retkestä Hämeessä 1896. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1896 (4/XI), 70–77. – Suomi. 3. jakso, osa 14. SKS, Helsinki.

35. **J. Heikki Karhu**
J. Heikki Karhun kertomus matkalta Keski-Pohjanmaalla kesällä 1894. Ks. Karhu 1895, Kertomus Suom. Kirj. Seuran varoilla tekemästäni murretutkimusmatkasta kesällä 1894. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1895 (6/III), 122–126. – Suomi. 3. jakso, osa 12. SKS, Helsinki.

36. **K. F. Karjalainen**
K. F. Karjalaisen matkalta Vienan Karjalassa 1894. Ks. Karjalainen 1895, Seuran viimekesäinen stipendiaati, ylioppilas K. Karjalainen julki luki näin kuuluvan matkakertomuksen Venäjän Karjalasta. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1894 (7/XI), 53–70. – Suomi. 3. jakso, osa 12. SKS, Helsinki.

https://doi.org/10.21435/tl.282

37. **Kalle Kontio**
Kalle Kontion kertomus kansansävelmien keruumatkasta Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa kesällä 1901. Ks. Kontio 1902, Kertomus kansansävelmien keräilymatkasta Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa kesällä 1901. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1901 (4/XII), 123–125. – Suomi. 3. jakso, osa 20. SKS, Helsinki.

38. **Kaarle Krohn**
Kaarle Krohnin kertomus matkalta Pohjanmaalla n. 1884. Ks. Krohn 1885, Kunnioitettavalle Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle! – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1884 (7/V), 238–240. – Suomi. 2. jakso, osa 18. SKS, Helsinki.

39. **Kaarle Krohn**
Kaarle Krohnin kertomus matkalta Pohjois-Karjalassa, Pohjois-Savossa ja Keski-Suomessa n. 1885. Ks. Krohn 1886: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle! Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1885 (8/V), 208. – Suomi. 2. jakso, osa 19. SKS, Helsinki.

40. **Tahvo Könönen**
Tahvo Könösen matka Ilomantsissa ja Pälkijärvellä kesällä 1884. Ks. Könönen 1886, Muistelmia matkalta Ilomantsin ja Pälkjärwen pitäjissä kesällä 1884. SKS:n arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma. SKS KRA. Kuopion lyseon toverikunta IV: 149–242.

41. **Eevert Laine**
Eevert Laineen sanastonkeruumatka Sääksmäellä v. 1899 ja 1900. Ks. Laine 1901, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1900 (3/X), 55–57. – Suomi. 3. jakso, osa 19. SKS, Helsinki.

43. **A. Lampinen**
A. Lampisen kertomus matkalta Etelä-Savossa kesällä 1881. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1882 (13/IX), 481–482. – Suomi. 2. jakso, osa 16. SKS, Helsinki. 1883.

44. **Salu Latvala**
Salu Latvalan kertomus matkalta Pohjois-Savossa 1895. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1896 (24/I), 85-87. – Suomi. 2. jakso, osa 13. SKS, Helsinki.

45. **A. Launis**
A. Launiksen matka Inkeriin kesällä 1903. – Kansalliskirjasto, Coll. 123.23.

https://doi.org/10.21435/tl.282

46. **A. Launis**
A. Launiksen käynti Raja-Karjalassa 1905. – Kansalliskirjasto, Coll. 123.23.

47. **W. Lavonius**
W. Lavoniuksen kertomus runonkeruumatkastansa Savossa 1858. – Niemi 1904, 258–270.

42. **Lilli Lilius ja Signe Sirén**
Lilli Liliuksen ja Signe Sirénin matkalta mm. Ruokolahdella, Hiitolassa, Kurkijoella kesällä 1891. Ks. Lilius ja Sirén 1893, Matkakertomus. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset v. 1891–1892, 42–43. – Suomi. 3. jakso, osa 6. SKS, Helsinki.

48. **Jussi Lukkarinen**
J. Lukkarisen matka Vienan Karjalassa kesällä 1917. Ks. Lukkarinen 1918, *Vieraana Karjalassa*. Karisto Oy, Hämeenlinna.

49. **J. Lukkarinen**
J. Lukkarisen matka Länsi-Inkerissä 1909. Ks. Lukkarinen 1917, Matkamuistelmia Länsi-Inkeristä. –*Suomen Kuvalehti* No 20/ 1917, 292–294.

50. **Jaakko Länkelä**
J. Länkelän kertomus runonkeruumatkastansa Inkerissä 1858. – Niemi 1904, 270–301.

51. **Iivo Marttinen**
Iivo Marttisen kertomus runonkeruumatkalta Vienan Karjalassa kesällä 1911. Ks. Marttinen, Runouden keruumatka kesällä 1911. Matkakertomus. SKS:n arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma. SKS KRA. Iivo Marttisen arkisto, kotelo 1.

52. **J. J. Mikkola**
J. J. Mikkolan kertomus matkalta Pohjois-Satakunnassa vuodenvaihteessa 1886–1887. Ks. Mikkola 1887, Korkeasti kunnioitettavalle Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset v. 1886–1887, 419–420. – Suomi. 2. jakso, osa 20. SKS, Helsinki.

53. **J. W. Murman**
J. W. Murmanin kertomus runon- ja sadunkeruumatkastansa Pohjan perällä v. 1854. – Niemi 1904, 230–244.

54. **Jooseppi Mustakallio**
Jooseppi Mustakallion kertomus matkalta Vienassa ja Kainuussa 1880. Ks. Murman 1883, K. K. Suom. Kirjall. Seura! – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 18.5.1881, 393–394. – Suomi. 2 jakso, osa 16. SKS, Helsinki.

https://doi.org/10.21435/tl.282

55. **Martti Nyholm**
Martti Nyholmin kertomus äänneopillisen aineksen ja sanaston keruumatkalta Norrbottenissa kesällä 1901. Ks. Nyholm 1902, Kertomus Norrbotteniin tekemästäni tutkimusmatkasta kesällä 1901. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 4.12. 1902, 105–115. – Suomi. 3. jakso, osa 20. SKS, Helsinki.

56. **A. E. Nylander**
A. E. Nylanderin kertomus satujen keruusta Hämeessä talvella 1850–51. – Niemi 1904, 123–136.

57. **Heikki Ojansuu**
Heikki Ojansuu 1897, Heikki Ojansuun kertomus matkalta Satakunnassa kesällä 1895. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1895 (6/XI), 66–68. – Suomi. 3. jakso, osa 13. SKS, Helsinki.

58. **Toivo Paavonen**
Toivo Paavosen kertomus murteentutkimusmatkalta Orimattilasta ja Hausjärveltä kesällä 1903. Ks. Paavonen 1904, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1904 (1/II), 103–107. – Suomi. 4. jakso, osa 2. SKS, Helsinki.

59. **Paavo Pajula**
Paavo Pajulan kertomus kielitieteellisestä keruumatkasta Ruskealassa kesällä 1899. Ks. Pajula 1901, Kertomus lauseopillisesta keräysmatkasta, jonka allekirj. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaattina teki Ruskealan pitäjään kesällä v. 1899. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1899 (1/XI), 73–76. – Suomi. 3. jakso, osa 19. SKS, Helsinki.

60. **B. A. Paldani**
B. A. Paldanin kertomus runonkeruumatkaltansa Satakunnassa talvella 1851–1852. – Niemi 1904, 137–157. Julkaistu myös Länsisuomalaisen osakunnan käsinkirjoitetussa sanomalehdessä Kaukomielessä 1852.

61. **B. A. Paldani**
B. A. Paldanin runonkeruumatkalta Satakunnassa keväällä 1852. – Niemi 1904, 157–165. Julkaistu myös Länsisuomalaisen osakunnan käsinkirjoitetussa sanomalehdessä Kaukomielessä 1852.

62. **L. A. Palonen**
L. A. Palosen kertomus runonkeruumatkastansa Satakunnassa v. 1859. – Niemi 1904, 301–311.

63. **Samuli Paulaharju**
Samuli Paulaharjun kertomus matkalta Aunuksen pohjoisosassa 1900. Ks.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Paulaharju 1908, I Muistelmia matkalta Aunuksessa v. 1900. – Matkakertomuksia Karjalan kankahilta. Kertonut Samuli Paulaharju. (Eripainos aikakauskirjasta Suomesta.) Helsinki 1908, 1–42. SKS, Helsinki.

64. **Samuli Paulaharju**
Samuli Paulaharjun kertomus matkalta Pohjois- ja Itä-Karjalassa 1907. Ks. Paulaharhu 1908, II kertomus rakennustutkimusretkestä Pohjois- ja Itä-Karjalassa v. 1907. – Matkakertomuksia Karjalan kankahilta. Kertonut Samuli Paulaharju. (Eripainos aikakauskirjasta Suomesta.) Helsinki 1908, 43–95. SKS, Helsinki.

65. **Samuli Paulaharju**
Muistelmia Miihkali Perttusesta. – *Suomen Kuvalehti* 1917 nro 8, 108-110.

66. **V. R. Petrelius**
V. R. Petreliuksen matka Valdain karjalaisten luo 1892. Ks. Virtaranta, Pertti 1962: V. R. Petreliuksen matka Valdain karjalaisten luo 1892. – Kalevalaseuran vuosikirja 42, 178–212. SKS, Helsinki.

67. **O. E. Petterson**
O. E. Pettersonin kertomus runonkeruumatkastansa Pohjanmaalla 1852. – Niemi 1904, 183–198.

68. **F. (Rietrikki) Polén**
F. Polénin ja S. Sireliuksen matkalta Savossa ja Suomen-Karjalassa 1847. Julkaistu jatkokertomuksena *Suomettaressa* v. 1847: 18.5., 25.5., 15.6., 22.6., 29.6., 13.7., 20.7., 27.7., 24.8., 31.8., 21.9. (numerot 20, 21, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 34, 35, 38). Myös Niemi 1904, 16–78.

69. **Volmari Porkka**
Volmari Porkan kertomus runonkeruu-matkasta Inkeriin 1883. Ks. Porkka 1886, Kertomus runonkeruu-matkasta, jonka v. 1883 kesällä teki Inkeriin Volmari Porkka. – Suomi. 2. jakso, osa 19, 149–169. SKS, Helsinki.

70. **A. F. Puukko**
A. F. Puukon kertomus sanastonkeruumatkalta Hirvensalmelta kesällä 1899. Ks. Puukko 1901, Kertomus sanankeräilymatkastani Hirvensalmessa kesällä v. 1899. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1899 (1/XI), 71–73. – Suomi. 3 jakso, osa 19. SKS, Helsinki.

71. **Lauri Pääkkönen**
Lauri Pääkkösen kertomus matkalta Venäjän Karjalassa kesällä 1892. – Ks. Pääkkönen 1898, Kesämatkoja Venäjän Karjalassa sekä hajanaisia kuvauksia Karjalan kansan nykyisyydestä ja entisyydestä. Suomen muinaismuistoyhdistys. Suomen muinaismuisto-yhdistys, Helsinki.

https://doi.org/10.21435/tl.282

72. **Aleksanteri Rahkonen**
Aleksanteri Rahkosen kertomus matkalta Itä-Karjalassa noin 1875. Ks. Rahkonen 1875, Muistelmia matkalta Itä-Karjalassa. – *Suomen Kuvalehti* 1.11.1875 (No 69), 1.12.1875 (No 71), 3.1.1876 (No 73), 15.1.1876 (No 74), 15.3.1876 (No 78), 15.5.1876 (No 82), 1.6.1876 (No 83).

73. **K. W. Rauhala**
K. W. Rauhalan sanastonkeruumatka Saarijärvellä kesällä 1900. Ks. Rauhala 1901, Kertomus sanastonkeruutyöstä, jonka allekirj. suoritti Saarijärven pitäjässä kesällä v. 1900. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 7.11.1900, 81–85. – Suomi, 3. jakso, osa 19. SKS, Helsinki.

74. **H. A. Reinholm**
H. A. Reinholmin tiedonanto runonkeruumatkoistansa vuosina 1847–1848. – Niemi 1904, 78–81.

75. **Theodor Reinius**
Theodor Reiniuksen kertomus runonkeruumatkastansa Pohjanmaalla 1852. – Niemi 1904, 166–183.

76. **Oskar Relander**
Oskar Relanderin runonkeruuretkeltä Salmin kihlakunnassa ja Ilamantsissa vuonna 1888. Ks. Relander 1889, Nykyisestä kansanrunoudesta Itä-Suomessa. – *Valvoja* 1.8.1889, nro 7–8, 3 ja *Valvoja* 1.9.1889, nro 9, 16. Ks. myös Relander 1989, Nykyisestä kansanrunoudesta Itä-Suomessa. Havaintoja runonkeruuretkiltä Salmin kihlakunnassa ja Ilamantsissa 1888. Teoksessa Knuuttila, Seppo ja Laaksonen, Pekka 1989 (toim.), *Runon ja rajan teillä*. Kalevalaseuran vuosikirja 68, 7–30. SKS, Helsinki.

77. **Oskar Relander**
Oskar Relanderin itkuvirsien keräämismatka 1895 Raja-Karjalassa. Ks. Relander 1895, Itkuvirsien keräämismatkalta. – *Valvoja* 1.8.1895, nro 7–8, 41.

78. **Albin Rothman ja Erik Rudbeck**
Albin Rothmanin ja Erik Rudbeckin kertomus satujen keruusta Pohjois-Hämeessä 1850. – Niemi 1904, 81–114.

79. **Väinö Salminen**
Väinö Salmisen kertomus Aunuksen matkalta 1909. Ks. Salminen 1910, Pika- ja pilakuvia Aunuksen matkalta (Helsingin Sanomille.) – *Helsingin Sanomat* 4.8.1910–25.9.1910 (numerot 176–221/1910).

80. **Väinö Salminen**
Väinö Salmisen kertomus matkaltaan Aunuksen Karjalassa 1909. Ks. Salminen 1918, Aunuksen Karjalasta. – *Suomen Kuvalehti* 6.7.1918, nro 27, s. 10.

https://doi.org/10.21435/tl.282

81. **Väinö Salminen**
Väinö Salmisen kertomus matkalta rajaseuduilla kesällä 1913. Ks. Salminen 1913, Runonkerääjän kirjeitä erämailta. – *Helsingin Sanomat* 31.7.-17.8.1913 (numerot 175–190/1913).

82. **Paavo Salonius**
Paavo Saloniuksen kertomus kielimurteen tutkimusta varten kesällä 1869 tehdyiltä matkoilta Kiskon, Karjalohjan, Lohjan, Wihdin ja Nurmijärven pitäjissä. Ks. Salonius 1872, Kertomus kielimurteen tutkimusta varten kesällä 1869 tehdyiltä matkoilta Kiskon, Karjalohjan, Lohjan, Wihdin ja Nurmijärven pitäjissä. – Suomi 2. jakso, osa 10, 71–85. SKS, Helsinki.

83. **Fredrik Saukko**
F. Saukon kertomus runonkeruumatkastansa Suomen-Karjalassa 1850. Ks. Saukko 1904, Kertomus matkoista, joita allekirjoittanut kesällä 1850 teki Kirjallisuuden Seuralle runoja ja satuja kerätäkseen. – Niemi 1904, 114–123.

84. **Fredrik Albert Saxbäck**
F. A. Saxbäckin tiedonanto runonkeruumatkastansa Inkerissä v. 1859. Ks. Saxbäck 1904, Kunnioitettava Kirjallisuuden Seura Helsingissä! – Niemi 1904 311–314.

85. **Fredrik Albert Saxbäck**
F. A. Saxbäckin matkakertomus runonkeruumatkastansa Inkerissä v. 1859. Ks. Saxbäck 1904, Lehtilöitä matkaltani Inkerissä. Fredr. Alfr. Saxbäck. 1859. – Niemi 1904, 315–363.

86. **U. T. Sirelius**
U. T. Sireliuksen kertomus matkasta Vienan Karjalassa n. vuonna 1911. Ks. Sirelius 1911, Kautta Vienan Karjalan. Koudasta Paanajärvelle. – *Nuori Suomi*, 21. albumi 1911, 161–182.

87. **Zakarias Sirelius**
Zakarias Sireliuksen kertomus runonkeruumatkasta Laatokan Karjalaan 1847. – SKS KRA. Sirelius, Zakarias. Zakarias Sireliuksen keruumatkan aineistoa Etelä-, Raja- ja Pohjois-Karjalasta vuodelta 1847.

88. **Emil Sivori**
Emil Sivorin keruumatkalta mm. Nurmeksessa, Ilomantsissa, Korpiselässä kesällä 1890. Ks. Sivori 1893, Suom. Kirjallisuuden Seuralle Helsingissä. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset v. 1891–1892, 49–51. – Suomi. 3. jakso, osa 6. SKS, Helsinki.

89. **David Skogman**
David Skogmanin kertomus matkoistansa Satakunnassa ja Pohjanmaalla

https://doi.org/10.21435/tl.282

1861. Ks. Skogman 1904, Matkakertomus suvena 1861. – Niemi 1904, 417–439. Alkuperäinen: SKS:n arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma. David Skogmanin arkisto. Jälkeenjääneet paperit.

90. **David Skogman**
David Skogmanin matka Pohjois-Ruotsin suomalaisalueilla 1865. Ks. Skogman 1932, Pohjois-Ruotsin suomalaisten parissa. Toimittanut Sulo Haltsonen (matkakertomuksen alkuosa). – V*irittäjä*. No 3/1932, 303–315. Ks. myös Aarre Nyman 1977, David Skogmanin muistiin panoja Metsä-Suomesta (matkakertomuksen loppuosa). – Teoksessa *Tieteen matkamiehiä*. Kalevalaseuran vuosikirja 57, 99–133. SKS, Helsinki.

91. **G. W. Svensson**
G. W. Svenssonin kertomus kansansävelmäin keruusta Savossa v. 1858. Ks. Svensson 1904, Kertomus matkustuksesta Savossa v. 1858 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle jättänyt G. W. Svensson. – Niemi 1904, 244–249.

92. **Aksel Söderholm**
Aksel Söderholmin kertomus matkalta Oulun ja Muhoksen pitäjissä kesällä 1893. Ks. Söderholm 1894, Kertomus viimekesäisestä matkastani, jonka Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustannuksella tein lauseopillisia tutkimuksia varten Oulun ja Muhoksen pitäjissä. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1893 (6/XII), 65–67. – Suomi. 3. jakso, osa 9. SKS, Helsinki.

93. **Anto Södermann**
Anto Södermannin kertomus sanastonkeruumatkalta Nurmijärvellä kesällä 1901. Ks. Södermann 1902, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Helsingissä. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1902 (5/III), 161–162. – Suomi. 3. jakso, osa 20. SKS, Helsinki.

94. **Theodor Tallqvist ja Antti Törneroos**
Th. Tallqvistin ja A. Törneroosin kertomus runonkeruumatkastansa Inkerissä 1859. Ks. Tallqvist ja A. Törneroos 1904, Kertomus Runon-keruumatkasta Inkerissä, kesällä 1859. – Niemi 1904, 363–399.

95. **Johan Robert Tengström**
Johan Robert Tengströmin muistiinpanoja matkalta Venäjän Karjalassa 1839. – Kansalliskirjasto A. H. A. Coll. 99.8.

96. **Toivo Vallenius**
Toivo Valleniuksen kertomus sanastonkeruumatkalta Janakkalassa kesällä 1900. Ks. Vallenius 1901, Kertomus murresanastollisesta keräilytyöstä, jonka allekirjoittanut kesällä 1900 toimitti Janakkalan pitäjässä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaattina. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1901 (6/II), 130–132. – Suomi. 3. jakso, osa 19. SKS, Helsinki.

https://doi.org/10.21435/tl.282

97. **Toivo Vallenius ja Leonard Björkbom**
Toivo Valleniuksen ja Leonard Björkbomin kertomus musiikinkeruumatkalta Hämeessä kesällä 1901. Ks. Vallenius ja Björkbom 1902, Kertomus kansansävelten keräilystä, jonka allekirjoittaneet kesällä 1901 toimittivat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaatteina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1901 (4/XII), 121–123. – Suomi. 3. jakso, osa 20. SKS, Helsinki.

98. **U. J. Wegelius**
U. J. Wegeliuksen kertomus sanastonkeruumatkalta Jämsässä kesällä 1900. Ks. Wegelius 1902, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1902 (5/III), 155–157. – Suomi. 3. jakso, osa 20. SKS, Helsinki.

99. **Gustaf Adolf Wikman**
Gustaf Adolf Wikmanin kertomus sanastonkeruumatkalta Perniössä kesällä 1899. Ks. Wikman 1901, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1899 (1/XI), 68–70. – Suomi. 3. jakso, osa 19. SKS, Helsinki.

100. **A. O. Väisänen**
A. O. Väisäsen matkakertomus Vienan Karjalasta kesällä 1915. Ks. Väisänen 1915, Vienan-Karjalan kylissä. Piirteitä keräysmatkalta. – *Uusi Suometar* 6.11.1915 (No 303) ja 12.11.1915 (No 309).

101. **A. O. Väisänen**
A. O. Väisäsen matkalta Vienan Karjalassa 1915 (vrt. edellinen). Ks. Väisänen 1918, Vienan Karjalan kyliä myöten. Kuvia ja muistelmia. Kirjoittanut A. O. Väisänen. – *Suomen Kuvalehti* 22.6.1918 (No 25), 224–228.

102. **Kaarlo Ylönen**
Kaarlo Ylösen kertomus sanastonkeruumatkalta Ristiinassa kesällä 1899. Ks. Ylönen 1901, Kertomus sanankeräilytyöstä, jonka allekirjoittanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaattina suoritti Ristiinan pitäjässä kesällä v. 1899. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1900 (14/II), 114–117. – Suomi. 3. jakso, osa 19. SKS, Helsinki.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Liite 2. Matkakertomukset vuosikymmenittäin

Kerääjien mukaan

1830-luku
J. F. Cajan: Viena 1836
M. A. Castrén: Viena ja Pohjois-Karjala 1839
J. R Tengström: Viena ja Pohjois-Karjala 1839

1840-luku
F. (Rietrikki) Polén ja Z. Sirelius: Savo, Pohjois-Karjala ja Laatokan Karjala 1847
H. A. Reinholm: Etelä-Karjala ja Karjalankannas 1847–1848
Z. Sirelius: Laatokan Karjala 1847

1850-luku
F. F. Ahlman: Savo 1858
A. Ahlqvist: Inkeri 1854
J. A. Hahnsson: Satakunta 1853
W. Lavonius: Savo 1858
J. Länkelä: Inkeri 1858
J. W. Murman: Peräpohjola 1854
O. E. Petterson: Pohjanmaa 1852
A. E. Nylander: Häme 1850–1851
B. A. Paldani: Satakunta 1851–1852
B. A. Paldani: Satakunta 1852
L. A. Palonen: Satakunta 1859
Theodor Reinius: Pohjanmaa 1852
Albin Rothman ja Erik Rudbeck: Pohjois-Häme 1850
F. Saukko: Etelä-Karjala 1850
F. A. Saxbäck: Inkeri 1859
G. W. Svensson: Savo 1858
Th. Tallqvist ja A. Törneroos: Inkeri 1859

1860-luku
Arvid Genetz: Suojärvi 1867
Arvid Genetz: Salmi 1860-luvun lopulla
F. O. Groundstroem: Inkeri 1861
F. W. Illberg: Savo 1866
Paavo Salonius: Uusimaa 1869
David Skogman: Satakunta ja Pohjanmaa 1861
David Skogman: Norrbotten 1865
David Skogman: Pohjois-Ruotsin suomalaisalueet 1865

1870-luku
Torsten G. Aminoff: Värmlanti 1871

https://doi.org/10.21435/tl.282

J. R. Aspelin: Keski-Pohjanmaa 1870
A. Berner: Viena 1872
A. A. Borenius: Viena, Aunus ja Vepsä 1871
A. A. Borenius: Viena 1872
Arvid Genetz: Kuola 1876
Ossian Grotenfelt: Pohjois-Häme 1873
A. Hällström: Pohjois-Karjala 1876
Aleksanteri Rahkonen: Laatokan Karjala 1875

1880-luku
K. Juuti: Aunus 1880-luku
A. Lampinen: Etelä-Savo 1881
Kaarle Krohn: Pohjanmaa 1884
Kaarle Krohn: Pohjois-Karjala, Pohjois-Savo ja Keski-Suomi 1885
Tahvo Könönen: Pohjois-Karjala 1884
Paavo Pajula: Laatokan Karjala 1899
J. J. Mikkola: Pohjois-Satakunta 1886–1887
Jooseppi Mustakallio: Viena ja Kainuu 1880
Volmari Porkka: Inkeri 1883
Oskar Relander: Pohjois-Karjala ja Laatokan Karjala 1888

1890-luku
Vihtori Alava: Etelä-Karjala 1890
Vihtori Alava: Tverin Karjala 1895
A. F. Andberg: Pohjois-Karjala 1892
Eemil A. Ekman: Kajaani 1892
Eemil A. Ekman: Kajaani 1896
Frans Emeléus: Etelä-Karjala 1896
Vihtori Alava: Inkeri 1891
Vihtori Alava: Inkeri 1892
Vihtori Alava: Tverin Karjala 1895
K. Hallio: Etelä- ja Keski-Pohjanmaa, Lounais-Suomi ja Inkeri 1894–1895
Antti Hammarén: Satakunta 1899
I. K. Inha: Viena 1894
Antti Kaasalainen: Laatokan Karjala 1898
J. Artturi Kannisto: Häme 1896
J. Heikki Karhu: Pohjois-Pohjanmaa 1894
K. F. Karjalainen: Viena 1894
Lilli Lilius ja Signe Sirén: Etelä-Karjala 1891
Eevert Laine: Häme 1899–1900
Salu Latvala: Pohjois-Savo 1895
Heikki Ojansuu: Satakunta 1895
V. R. Petrelius: Tverin Karjala 1892
A. F. Puukko: Etelä-Savo 1899
Lauri Pääkkönen: Viena 1892
O. Relander: Pohjois- ja Raja-Karjala 1895

https://doi.org/10.21435/tl.282

Emil Sivori: Pohjois- ja Raja-Karjala 1890
Aksel Söderholm: Pohjois-Pohjanmaa 1893
Gustaf Adolf Wikman: Varsinais-Suomi 1899
Kaarlo Ylönen: Etelä-Savo 1899

1900-luku
Toivo Helo: Varsinais-Suomi 1901
Viljo Hytönen: Etelä-Savo 1901–1902
Iivo Härkönen: Aunus 1901
Kalle Kontio: Pohjois-Karjala ja Pohjois-Savo 1901
A. Launis: Inkeri 1903
Martti Nyholm: Norrbotten 1901
Toivo Paavonen: Häme 1903
Samuli Paulaharju: Aunus 1900
Samuli Paulaharju: Pohjois-Karjala, Viena ja Aunus 1907
K. W. Rauhala: Häme 1900
Väinö Salminen: Aunus 1909
Väinö Salminen: Aunus 1909 (toimitettu erilainen kertomus samasta retkestä kuin edellä)
Anto Södermann: Uusimaa 1901
Toivo Vallenius: Häme 1900
Toivo Vallenius ja Leonard Björkbom: Häme 1901
U. J. Wegelius: Keski-Suomi 1900
U. J. Wegelius: Keski-Suomi 1901

1910-luku
Iivo Marttinen: Viena 1911
U. T. Sirelius: Viena 1911
Väinö Salminen: Kainuu, Raja-Karjala ja Pohjois-Karjala 1913
A. O. Väisänen: Viena 1915
J. Lukkarinen: Viena 1917
J. Lukkarinen: Inkeri 1917

Lukuina

1830-luku	3	matkakertomusta
1840-luku	3	
1850-luku	17	
1860-luku	8	
1870-luku	9	
1880-luku	10	
1890-luku	29	
1900-luku	17	
1910-luku	6	
Yhteensä	102	

https://doi.org/10.21435/tl.282

Liite 3. Matkakertomukset maakunnittain

Yhden maakunnan matkat

Ahvenanmaa		0
Varsinais-Suomi		2
1899	G. A. Wikman	
1901	Toivo Helo	
Satakunta		8
1851–1852	B. A. Paldani	
1852	B. A. Paldani	
1853	J. A. Hahnsson	
1859	L. A. Palonen	
1861	David Skogman	
1886–1887	J. J. Mikkola	
1895	Heikki Ojansuu	
1899	Antti Hammarén	
Uusimaa		2
1869	Paavo Salonius	
1901	Anto Södermann	
Häme		9
1850	A. Rothman ja E. Rudbeck	
1850–1851	A. E. Nylander	
1873	Ossian Grotenfelt	
1896	Artturi Kannisto	
1899–1900	Eevert Laine	
1900	K. W. Rauhala	
1900	T. Vallenius	
1901	T. Vallenius ja L. Björkbom	
1903	Toivo Paavonen	
Keski-Suomi		2
1900	U. J. Wegelius	
1901	U. J. Wegelius	
Etelä-Savo		6
1858	G. W. Svensson	
1866	F. W. Illberg	
1881	A. Lampinen	
1899	A. F. Puukko	
1899	K. Ylönen	
1901–1902	Viljo Hytönen	

https://doi.org/10.21435/tl.282

Pohjois-Savo		2
1858	W. Lavonius	
1895	Salu Latvala	
Etelä- ja Pohjois-Savo		1
1858	F. F. Ahlman	
Kainuu		2
1892	E. A. Ekman	
1896	E. A. Ekman	
Pohjanmaa	2	
1852	O. E. Petterson	
1884	K. Krohn	
Etelä-Pohjanmaa		2
1852	T. Reinius	
1870	J. R. Aspelin	
Pohjois-Pohjanmaa		2
1893	A. Söderholm	
1894	J. Heikki Karhu	
Peräpohjola		1
1854	J. W. Murman	
Etelä-Karjala (Karjalankannas)		6
1847–1848	H. A. Reinholm	
1850	F. Saukko	
1854	A. Ahlqvist	
1890	V. Alava	
1891	L. Lilius ja S. Sirén	
1896	Frans Emeléus	
Laatokan Karjala (Raja-Karjala)		8
1847	Zakarias Sirelius	
1860-luku	Arvid Genetz	
1867	Arvid Genetz	
1875	Aleksanteri Rahkonen	
1895	O. Relander	
1898	Antti Kaasalainen	
1899	Paavo Pajula	
1905	A. Launis	
Pohjois-Karjala		3
1876	A. Hällström	

https://doi.org/10.21435/tl.282

1884	Tahvo Könönen	
1892	A. F. Andberg	
Viena		10
1836	J. F. Cajan	
1872	A. Berner	
1872	A. A. Borenius	
1892	Lauri Pääkkönen	
1894	I. K. Inha	
1894	K. F. Karjalainen	
1911	Iivo Marttinen	
1911	U. T. Sirelius	
1915	A. O. Väisänen	
1917	J. Lukkarinen	
Aunus		4
1880-luku	K. Juuti	
1900	Samuli Paulaharju	
1901	Iivo Härkönen	
1909	Väinö Salminen	
Inkeri		10
1854	A. Ahlqvist	
1858	J. Länkelä	
1859	Th. Tallqvist ja A. Törneroos	
1859	F. A. Saxbäck	
1861	F. O. Groundstroem	
1883	Volmari Porkka	
1891	V. Alava	
1892	V. Alava	
1903	A. Launis	
1909	J. Lukkarinen	
Tverin Karjala		2
1892	V. R. Petrelius	
1895	V. Alava	
Kuola		1
1876	Arvid Genetz	
Värmlanti, Finnskogen ja Norrbotten		4
1865	David Skogman	
1865	David Skogman	
1871	T. G. Aminoff	
1901	M. Nyholm	

https://doi.org/10.21435/tl.282

Usean maakunnan matkat

Etelä- ja Pohjois-Savo ja Pohjois-Karjala		1
1901	Kalle Kontio	
Etelä-Pohjanmaa, Satakunta ja Inkeri		1
1894–1895	K. Hallio	
Etelä-Savo, Etelä- ja Pohjois-Karjala ja Laatokan Karjala		2
1847	F. (Rietrikki) Polén ja Z. Sirelius	
1847	Z. Sirelius	
Kainuu, Pohjois-Karjala ja Viena		1
1913	Väinö Salminen	
Kainuu ja Viena		1
1880	Jooseppi Mustakallio	
Pohjois-Karjala ja Laatokan Karjala		2
1888	Oskar Relander	
1890	Emil Sivori	
Pohjois-Karjala, Pohjois-Savo ja Keski-Suomi		1
1884	Kaarle Krohn	
Pohjois-Karjala ja Viena		2
1839	M. A. Castrén	
1839	J. R. Tengström	
Pohjois-Karjala, Viena ja Laatokan Karjala		1
1907	Samuli Paulaharju	
Viena, Aunus ja Vepsä		1
1871	A. A. Borenius	

https://doi.org/10.21435/tl.282

Liite 4. Kirjassa siteerattujen runonkerääjien esittelyt

Esittelyt pohjaavat henkilöiden matkakertomuksiin sekä seuraaviin verkkojulkaisuihin:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansallisbiografia, ks. https://kansallisbiografia.fi. Artikkelikohtaiset viitteet ovat esittelyiden yhteydessä.
Helsingin yliopisto, ylioppilasmatrikkeleita, ks. https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi ja https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899.
Aalto-yliopisto ja Helsingin yliopiston Semanttisen laskennan tutkimusryhmä (SeCo). Ylioppilasmatrikkeleista koottu Akatemiasampo. Suomalaiset akateemiset henkilöt 1640–1899, ks. https://akatemiasampo.fi.

F. F. Ahlman (1836–1895)
Hauholla syntynyt Frans Ferdinand Ahlman valmistui Helsingin yliopistosta filosofian kandidaatiksi 1860, toimi opettajana, vuodesta 1868 senaatin apulaiskielenkääntäjänä ja vuosina 1871–1893 kielenkääntäjänä. Hän laati suomen ja ruotsin kielen sanakirjoja, joista toimitettiin lukuisia uusia painoksia. Hänet tunnettiin myös suomen kielen oikeinkirjoituksen kehittäjänä, ja hänen *Ruotsinkielen alkeiskurssi* -teoksensa oli oppikoulujen käytössä kymmeniä vuosia.

F. F. Ahlman teki runonkeruumatkan Savoon kesällä 1858.

August Ahlqvist (1826–1889)
Ahlqvist syntyi Kuopiossa ja kävi koulua kotikaupungissaan. Koulun rehtori J. V. Snellman vaikutti suuresti hänen kiinnostuksen kohteisiinsa ja toimintaansa suomentajana, opettajana, tutkijana ja kirjoittajana. Siirryttyään Helsinkiin 1845 Ahlqvist ryhtyi opiskelemaan yliopistossa latinaa, kreikkaa ja historiaa. Filosofian kandidaatti hänestä tuli 1853, lisensiaatti 1854 ja tohtori 1859. Opiskeluaikoinaan hän osallistui aktiivisesti Savo-karjalaisen osakunnan toimintaan.

Ahlqvist nimitettiin Elias Lönnrotin seuraajana 1863 suomen kielen ja kirjallisuuden professoriksi. Hän teki useita tutkimusmatkoja. Tieteellisten töidensä ohella hän julkaisi ensimmäisen suomalaisen matkakirjan nimellä *Muistelmia matkoilta Wenäjällä 1854–1858*. Ahlqvist toi matkoiltaan kansatieteellistä aineistoa, ja häntä voidaan pitää edelläkävijänä myös museoesineiden hankkijana. Nimimerkillä A. Oksanen hän kirjoitti myös runoja.

Ahlqvist oli kiinnostunut isänmaan ja kotiseudun asioista, mutta myös suomensukuisista kansoista. Hän teki 1846–1847 runonkeruu- ja tutkimusmatkoja Karjalaan, Itä-Pohjanmaalle, Vienaan, Inkeriin ja Aunukseen.
Riikonen, H. K.: Ahlqvist, August. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003105. Viitattu 20.3.2023.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Vihtori Alava, vuoteen 1895 Forsberg (1870–1935)
Virolahdelta kotoisin oleva Alava oli kielitieteilijä, joka tutki suomalais-ugrilaisia kieliä ja kansanrunoutta. Alava aloitti kansantietouden keruun Länsi-Inkerissä kesällä 1891. Tältä matkalta hän kokosi valtavan määrän runoja, loitsuja, taikoja ja satuja. Myöhemmin hän teki useita tutkimusmatkoja Inkeriin ja vuonna 1895 Tverin Karjalaan yhdessä Kusti Karjalaisen kanssa. Matka on yksi merkittävimmistä ja tuloksekkaimmista tutkimusmatkoista karjalaisten pariin. Alava keräsi matkalla kansanrunoutta, satuja, sananparsia, arvoituksia, uskomuksia, taikoja, tapoja ja häätapoja.

Alava työskenteli muun muassa opettajana, kanslistina, liikemiehenä sekä kirjanpitäjänä. Sanomalehtimiehenä Alava toimitti helsinkiläisiä lehtiä *Talonpojan lehti* ja *Maalainen.*

Torsten G. Aminoff (1838–1881)
Kielitietieteilijä Torsten G. Aminoff teki ensimmäisen murteentutkimusmatkan Värmlannin suomalaisten keskuuteen vuonna 1871 ja toisen Venäjälle votjakkien keskuuteen vuonna 1878. Hän syntyi Nilsiässä, kirjoittautui Helsingin yliopistoon 1857, oli Savo-karjalaisen osakunnan jäsen, valmistui filosofian maisteriksi 1869 ja lisensiaatiksi ja tohtoriksi 1873. Hän työskenteli Kadettikoulun poliittisten tieteiden lehtorina.

August Fredrik Andberg, vuodesta 1905 Airanne (1871–1925)
Andberg pääsi ylioppilaaksi Joensuun lyseosta 1893. Helsingin yliopistossa hän opiskeli historiaa, filosofiaa ja estetiikkaa ja suoritti alemman hallintotutkinnon 1910. Hän työskenteli päätoimittajana *Mikkelin Sanomissa* 1895–1901, *Pohjois-Karjala*-lehdessä 1901–1904 ja *Satakunnan Kansa* -lehdessä 1905–1907. Nimismiehenä hän toimi Pohjois-Karjalan eri pitäjissä, muun muassa Kontiolahdella, Pielisensuulla, Nurmeksessa ja Kuhmossa. Hän suomensi Selma Lagerlöfin teoksen *Kyösti Berlingin taru*, joka ilmestyi 1902.
Kesällä 1892 Andberg oli runonkeruussa Ilomantsissa.

Axel Berner (1843–1892)
Berner kävi koulua Porvoossa ja kirjautui 1864 Helsingin yliopistoon ja Savo-karjalaiseen osakuntaan. Hän työskenteli kansakoulujen tarkastajana, viimeiseksi koulutoimen ylihallituksen kansakoulujen tarkastajana. Kesällä 1872 hän kulki Vienassa runonkeruussa.

A. A. Borenius, vuodesta 1905 Lähteenkorva (1846–1931)
Porvoossa syntynyt Axel August Borenius toimi kirjastovirkailijana, oppikoulun opettajana ja kansakoulujen tarkastajana. Merkittävimmät saavutukset hän teki kuitenkin kansanrunouden kerääjänä ja tutkijana. Hän oli kansanperinteen, erityisesti kalevalamittaisten runojen ja sävelmien kerääjänä omaa luokkaansa muistiinpanotekniikkansa systemaattisuuden ja huolellisuuden vuoksi. Hänen runsaat runo- ja sävelmätallenteensa ovat korvaamaton osa SKS:n perinneaineistoja, ja hänen näkemyksensä kansanrunouden

https://doi.org/10.21435/tl.282

elämästä, leviämisestä ja kansainvälisyydestä loivat perustan kehittyvälle suomalaiselle kansanrunoudentutkimukselle. Häntä pidetään nykyaikaisen kansanrunoudentutkimuksen alkuunpanijana Suomessa.

Borenius teki ensimmäisen keruumatkansa 1871 yhdessä Arvid Genetzin kanssa Vienan Karjalaan ja Aunukseen. Tällä matkalla Borenius tapasi ensimmäisenä runonkerääjänä maineikkaat runonlaulajat Miihkali Perttusen ja Jyrki Malisen. Kaikkiaan Borenius teki kahdeksan keruumatkaa vuosina 1871–1889 Vienan Karjalaan, Aunukseen, Inkeriin, Karjalan kannakselle ja Laatokan Karjalaan, mutta myös Satakuntaan ja Hämeeseen.

Boreniuksen runomuistiinpanoja on yhteensä noin 1 600 ja sävelmiä yli 900. Kaikkiaan hänen perinnetallenteidensa yksikkömäärä on SKS:n kansanrunousarkiston luetteloiden mukaan 3 383.

Rausmaa, Pirkko-Liisa: Lähteenkorva, Axel August. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004466. Viitattu 20.3.2023.

J. F. Cajan (1815–1887)
Johan Fredrik Cajan oli historioitsija, pappi ja kirjailija. Hän pääsi ylioppilaaksi 1832 Turun lukiosta, opiskeli luonnontieteitä ja teki tutkimusmatkan muun muassa Lappiin. Hän kiinnostui kansanperinteestä tutustuttuaan Elias Lönnrotiin ja oli mukana tämän seitsemännen runonkeräysmatkan alussa vuonna 1836 Pohjois-Karjalassa ja Vienassa.

M. A. Castrén (1813–1852)
Castrén syntyi Tervolassa, tuli opiskelemaan Helsinkiin 1830, liittyi Pohjalaiseen osakuntaan ja promovoitiin filosofian maisteriksi 1836. Hän opiskeli itämaisia ja klassisia kieliä sekä filosofiaa tavoitteenaan papin ura. Suomalaisuuden nousu ja kansallisromanttinen ajattelu vaikuttivat hänen kiinnostuksen kohteisiinsa, ja *Kalevalan* ilmestyminen herätti hänen kiinnostuksensa Pohjois-Euraasian kieli- ja kansatieteeseen sekä suomalaiseen kansanrunouteen.

Castrénin tutkimustyöhön vaikuttivat ratkaisevasti ne herätteet, joita hän sai kansainvälisestä tieteellisestä maailmasta. Vertaileva kielentutkimus kehittyi 1800-luvun alkuvuosikymmeninä ripeästi. Yksi sen uranuurtajista oli tanskalainen Rasmus Rask, joka oli indoeurooppalaisten kielten ohessa kiinnostunut suomesta ja sen sukukielistä. Häneltä Castrén omaksui kielihistorian tutkimuksen perusteet. Castrénin toinen auktoriteetti oli myös kielitieteen uusiin virtauksiin perehtynyt A. J. Sjögren.

Ensimmäisen tutkimusmatkansa Castrén teki kesällä 1838 Suomen Lappiin, missä hän tutki saamea sekä saamelaista kansanrunoutta ja mytologiaa. Kesällä 1839 Castrén lähti Venäjän Karjalaan kerätäkseen kieli- ja kansanrunousaineistoa. Matkallaan hän perehtyi vienalaiseen runokieleen, mikä mahdollisti hänen ryhtymisensä *Kalevalan* käännöstyöhön. Hänen ruotsinnoksensa (1841) oli ensimmäinen täydellinen *Kalevalan* käännös. Kevätlukukaudella 1841 hän piti dosentin luentonsa *Kalevalasta*. Kerää-

https://doi.org/10.21435/tl.282

mänsä aineiston pohjalta hän julkaisi 1839 väitöskirjan suomen, viron ja saamen nominintaivutuksesta.

Salminen, Tapani: Castrén, Matthias Alexander. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003164. Viitattu 20.3.2023.

Eemil A. Ekman, vuodesta 1901 Tunkelo (1870–1953)
Längelmäellä maanviljelijäperheeseen syntynyt Tunkelo kävi koulua Hämeenlinnan normaalilyseossa, jossa hänen suomen kielen opettajanaan oli professori Arvid Genetz. Tunkelo pääsi ylioppilaaksi 1889, valmistui filosofian kandidaatiksi 1895 ja lisensiaatiksi 1908. Akateemisissa opinnoissaan hän omaksui E. N. Setälän nuorgrammaattisen tutkimussuunnan, jota hän sovelsi varsinkin vepsän kielen tutkimuksissaan. Tunkelo analysoi väitöskirjassaan kirjasuomen eri vaiheita ja murteita.

Kesinä 1892 ja 1895 hän teki Kainuuseen kaksi tutkimusmatkaa, joiden tuloksena kertyi yli tuhat pikakirjoituksella tallennettua yksikköä lauseopillisia muistiinpanoja. Myös matkallaan Pihkovan läänissä asuneiden virolaisten setukaisten pariin vuonna 1900 hän teki mittavat muistiinpanot.

1920-luvun ajan Tunkelo toimi suomen kielen ja kirjallisuuden vt. professorina. Lisäksi hän oli suomalaisen filologian apulainen vuodesta 1923 vuoteen 1933, jolloin hänet nimitettiin suomen kielen henkilökohtaiseksi ylimääräiseksi professoriksi. Tieteellisen pääteoksensa, lähes tuhatsivuisen *Vepsän kielen äännehistorian,* Tunkelo julkaisi vasta eläkepäivillään 1946. Myös jatkosodan kesinä 1942 ja 1943 hän teki kaksi tutkimusmatkaa silloiseen Äänislinnaan (Petroskoi).

Tunkelo vaikutti monissa tieteellisissä järjestöissä, erityisesti SKS:ssa, Suomalais-ugrilaisessa Seurassa sekä Kotikielen Seurassa.

Suhonen, Seppo: Tunkelo, Eemil Aukusti. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007041. Viitattu 20.3.2023.

Frans Emeléus, vuodesta 1897 Äimä (1875–1936)
Äimä syntyi Kalajoella, tuli ylioppilaaksi Oulun suomalaisesta lyseosta 1893, filosofian kandidaatiksi 1899, lisensiaatiksi 1915 ja tohtoriksi 1918. Äimä aloitti akateemisen uransa suomen kielen tutkijana ja fennougristina. Monien aikansa kielentutkijoiden tavoin hän kiinnostui kenttätyöstä, jonka hän aloitti tutkimalla kahtena kesänä 1896 ja 1897 Suomenlahden ulkosaaristossa Tytärsaaren murretta. Jo hyvin varhaisessa vaiheessa hänen mielenkiintonsa alkoi kohdistua kielen äänteelliseen puoleen ja äännejärjestelmiin. Tytärsaaren murteen äänneopillisen tutkimuksen hän julkaisi 1901.

Merkittävimmät kenttätutkimuksensa Äimä suoritti saamen kielen alalla. Äimä sai tehtäväkseen inarinsaamen kielen tutkimuksen ja kenttäkeruun. Äimä vietti 1900–1901 Lapissa kuusi kuukautta ja sai talteen noin 7 000 perussanan sanakokoelman. Myöhemmillä matkoillaan Inariin vuosina 1926, 1929 ja 1931 hän täydensi sanakokoelmansa noin 10 000 sanan laajuiseksi.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Tämä keräelmä muodostaa tärkeän osan inarinlapin sanakirjaa, jonka Erkki Itkonen julkaisi 1980-luvulla.

Äimä toimi suomen kielen opettajana useissa oppilaitoksissa. Vuonna 1924 hänestä tuli fonetiikan ylimääräinen professori.

Kulonen, Ulla-Maija: Äimä, Frans. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006549. Viitattu 20.3.2023.

Arvid Genetz (1848–1915)
Arvid Genetz, kirjailijanimeltään Arvi Jännes, oli opettaja ja kielentutkija, mutta myös runoilija, kirjailija ja fennomaaninen poliitikko. Hän oli senaatin talousosaston jäsen 1901–1905.

Genetz kirjoitti ylioppilaaksi Helsingin lyseosta 1866. Yliopistossa hän luki filosofian kandidaatiksi 1871 pääaineenaan kielitiede ja väitteli tohtoriksi 1877 länsisuomalaisista murteista. Hän toimi ensin Hämeenlinnan normaalilyseon suomen kielen ja ruotsin kielen lehtorina 1878–1891. Yliopiston suomen kielen ja kirjallisuuden professori hän oli vuosina 1891–1893 ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori vuosina 1893–1901.

Tutkijana Genetz oli kiinnostunut sukukielistä, kuten lyydistä, hantista, mansista, mordvasta, marista ja permiläisistä kielistä. Hän teki tutkimus- ja opintomatkoja Venäjälle ja Unkariin. Runoja hän keräsi Laatokan Karjalassa 1867, Vienassa 1872 ja Kuolan niemimaalla 1897.

Runoilijana hän käytti nimestään suomalaistettua versiota Arvi Jännes. Etenkin runo *Herää Suomi!* vetosi aikalaisiin, ja siitä tuli laulettuna nousevan ylioppilasradikalismin tunnussävel 1880-luvulla sekä Ylioppilaskunnan Laulajien vakionumero.

Vares, Vesa: Genetz, Arvid. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002883. Viitattu 20.3.2023.

Fredrik Oskar Groundstroem (1835–1879)
Groundstroem syntyi Kattilassa Inkerinmaalla, missä hänen isänsä toimi kirkkoherrana. Perheessä oli kymmenen lasta, jotka kaikki saivat varojen puutteessa alkuopetuksen kotona. Groundstroem seurasi veljiään Helsingin yliopistoon 1854. Muutaman vuoden kuluttua hän jatkoi opintojaan stipendiaattina Moskovan yliopistossa. Kotiin palattuaan hän toimi opettajana ruotsalaisen Pyhän Katariinan seurakunnan kirkkokoulussa Pietarissa. Sieltä hänet valittiin Kolppanan vastaperustetun seminaarin johtajaksi helmikuussa 1863: hän toimi tehtävässä kuolemaansa asti. Groundstroem kulki Inkerissä runonkeruussa vuonna 1861 ja kirjoitti matkasta yksityiskohtaisen kertomuksen.

Flink, Toivo: Groundstroem, Fredrik Oskar. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006025. Viitattu 20.3.2023.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Ossian Grotenfelt (1848–1910)
Karl Herman Ossian Grotenfelt valmistui filosofian kandidaatiksi ja maisteriksi 1873 sekä lisensiaatiksi ja tohtoriksi 1879. Hän toimi Mikkelin lyseossa vt. lehtorina, Kuopion lyseon latinankielen lehtorina sekä Porvoon lyseon lehtorina. Lisäksi hän oli Porvoon kansakoulujen tarkastaja vuosina 1885–1890 ja toimi myös kaupunginvaltuutettuna Kuopiossa ja Porvoossa. Hän kävi runonkeruussa Pohjois-Hämeessä kesällä 1873.

Johan Adrian Hahnsson (1834–1888)
Raumalla syntynyt Hahnsson valmistui filosofian kandidaatiksi 1858 ja toimi sen jälkeen opettajana Vaasassa, Kokkolassa ja Hämeenlinnassa. Kesällä 1853 hän teki kielentutkimusmatkan Satakunnassa ja julkaisi *Suomi-kirjassa* Eurajoen, Lapin, Rauman, Pyhämaan, Laitilan ja Uudenkirkon murteiden muoto-oppia koskevan tutkimuksen. Vuonna 1878 hän keskittyi sanakirjatyöhön. Vuonna 1884 hän ryhtyi itse julkaisemaan *Ruotsalais-suomalaista sanakirjaa*, josta ehti valmiiksi vain kaksi vihkoa ennen hänen kuolemaansa.

<u>Kustaa Hallio</u> (1868–1936)
Raumalla syntynyt Hallio (Sjöroos) kävi Porin yksityislyseon, tuli ylioppilaaksi 1887 ja oli Helsingin yliopiston opiskelijamatrikkelissa 1886–1892. Hän suoritti pastoraalitutkinnon 1894 ja toimi pappina ja kirkkoherrana useissa seurakunnissa sekä uskonnonopettajana. Perinteenkeruumatkoja hän teki Etelä- ja Keski-Pohjanmaalle, Lounais-Suomeen ja Inkeriin vuosina 1894–1895. Opintomatkoja hän teki vuonna 1911 Norjaan, Ruotsiin, Saksaan, Tanskaan, Viroon ja Liivinmaahan.

Viljo Hytönen (1879–1937)
Juvalla syntynyt Hytönen valmistui filosofian kandidaatiksi 1907 ja filosofian lisensiaatiksi 1913. Tohtoriksi hän väitteli 1913 Suomen valtion paloviinapolitiikasta vuosina 1826–1866. Hän toimi myös *Kylväjä*-lehden toimittajana 1904–1907, Raittiuden ystävien sihteerinä 1911–1915 ja köyhäinhoidon ylitarkastajana 1920–1937. Hytönen oli Kotimaisen työn liiton johtokunnan puheenjohtaja 1918 ja Raittiuden ystävien keskushallituksen puheenjohtaja 1918. Viljo Hytönen teki neljä sanastonkeruumatkaa Savoon 1800- ja 1900-luvun taitteessa.

Adolf Hällström (1854–1919)
Karl Adolf Hällström oli suomalainen piirilääkäri ja yksi Duodecim-seuran 12 perustajajäsenestä. Hän pääsi ylioppilaaksi 1871 Kuopion lukiosta, opiskeli Helsingin yliopistossa ja valmistui filosofian kandidaatiksi 1876, filosofian maisteriksi 1882, lääketieteen kandidaatiksi 1879 ja lääketieteen lisensiaatiksi 1884. Hällström toimi piirilääkärinä Kittilässä 1884–1890, Raahessa 1890–1893 ja Lappeenrannassa 1893–1917. Vuonna 1881 hän oli perustamassa Duodecim-seuraa, ja hänestä tuli seuran ensimmäinen sihteeri. Hänen seuran kokouksista laatimiaan ja kokouksissa ääneen luettuja hu-

https://doi.org/10.21435/tl.282

moristisia pöytäkirjoja saavuttiin kuuntelemaan sankoin joukoin. Hällström oli Lappeenrannan kaupunginvaltuuston jäsen 1898–1919 ja valtuuston puheenjohtaja 1904–1912.

Vuonna 1876 hän kävi tallentamassa kansan laulu- ja soittotaitoa kotiseudullaan Pohjois-Karjalassa Liperissä ja Polvijärvellä.

Fredrik Wilhelm Illberg (1836–1904)
Illberg kävi koulun Porvoossa, ja hänet merkittiin yliopiston kirjoihin 1854. Hän oli Uudenkaarlepyyn seminaarissa laulunopettajana 1875–1897.

Illberg teki kymmenviikkoisen kansansävelmien keruumatkan SKS:n stipendillä Etelä-Savoon vuonna 1866. Hän lähti 12. kesäkuuta Helsingistä ja palasi 19. elokuuta. Heinäkuun alkupäivinä hän tapasi Savitaipaleella D. E. D. Europaeuksen, jonka kanssa hän teki retken Kärnäkoskelle, Partakoskelle ja Suomenniemelle. Matkalla hän tapasi useita taitavia soittajia.

I. K. Inha (1865–1930)
Into Konrad Inha oli suomalaisen valokuvauksen mestari. Erityisesti hänet tunnetaan vanhan elämänmuodon, kansanperinteen, perinteentaitajien ja maisemien tallentajana, mutta hän toimi myös sanomalehtimiehenä, toimittajana, kääntäjänä ja kirjailijana. Sivistyneeksi kulkuriksi luonnehdittu Inha vieraili kaikissa Suomen pitäjissä. Hän toteutti valokuvaajana ja kirjailijana suurta kansallista projektia matkakertomuksissaan.

Inha syntyi henkikirjoittaja Nyströmin perheeseen yhdeksäntenä lapsena Virroilla. Hän kävi Tampereen reaalikoulua, josta siirtyi Hämeenlinnan suomalaiseen normaalilyseoon 1877. Kirjallista uraa hän suunnitteli jo kouluaikana ja saikin jo tuolloin julkaistua muutamia tekstejään. Vuonna 1885 hän ryhtyi opiskelemaan Aleksanterin yliopistossa estetiikkaa, suomea ja historiaa, mutta vaihtoi jo seuraavana vuonna kemiaan ja geologiaan sekä maantieteeseen. Taustalla oli kesällä 1886 toteutunut haave polkupyöräretkestä Keski-Eurooppaan. Tältä retkeltä Inha julkaisi myös ensimmäiset matkakertomuksensa *Uudessa Suomettaressa*.

Vuonna 1894 hän lähti kielentutkija K. F. Karjalaisen kanssa kuvausmatkalle Vienaan. Siellä hän kuvasi asukkaita, heidän elämäänsä, elinympäristöään ja tapakulttuuriaan. Matkan tuloksena oli yli 200 kulttuurihistoriallisesti merkittävää kuvaa. Vienan matkakuvaus *Kalevalan laulumailta* (1911) on yksi Inhan kaunokirjallisista pääteoksista.

Vuorenmaa, Tuomo-Juhani: Inha, Into Konrad. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003402. Viitattu 20.3.2023.

J. Heikki Karhu, vuodesta 1896 Vennola (1872–1938)
Juho Heikki Karhu syntyi Oulussa ja kävi koulunsa Oulun lyseossa. Hän kirjoittautui Helsingin yliopistoon 1892, valmistui filosofian kandidaatiksi 1896, maisteriksi 1897, filosofian lisensiaatiksi 1900 ja tohtoriksi 1903. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen professori hän oli 1908–1938. Karhu

https://doi.org/10.21435/tl.282

oli mukana myös politiikassa vuosina 1917–1931: hän oli kansanedustajana, pääministerinä ja neljästi muissa ministerin tehtävissä.

Kesällä 1894 Karhu teki runonkeruuretken Keski-Pohjanmaalle.

K. F. Karjalainen (1871–1919)
Kajaanilaissyntyinen Kustaa Fredrik Karjalainen tuli ylioppilaaksi Kuopion suomalaisesta lyseosta 1892. Filosofian kandidaatiksi hän valmistui 1897, maisteriksi 1898 ja lisensiaatiksi 1905. Opiskeluaikanaan hän toimi suomen kielen ja kaunokirjoituksen opettajana Helsingin teollisuuskoulussa sekä yliopiston historiallis-filologisen laitoksen amanuenssina. Hänestä tuli suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen dosentti sekä yliopiston vt. suomen kielen lehtori vuonna 1905. Suomen kielen ja kirjallisuuden vt. professorina hän toimi useaan otteeseen vuosina 1908–1917.

Karjalainen oli yksi 1800- ja 1900-luvun vaihteen suurista suomalaisista tutkimusmatkailijoista. Hän keräsi laajoja aineistoja niin karjalan kielestä kuin hantien parista. Molemmat aineistot ovat edelleen ensisijaisen tärkeitä tutkimuksen lähteitä.

Karjalainen aloitti karjalan kielen tutkijana. Hän teki yhteensä kolme matkaa (1894 yhdessä Inhan kanssa sekä 1895 ja 1897) eri puolille karjalan kielen puhuma-aluetta. Näiden matkojen sanastolliset saaliit on julkaistu karjalan kielen sanakirjassa. Karjalainen kirjoitti myös lukuisia yleistajuisia ja tieteellisiä artikkeleita karjalan kielestä. Varsinaisena elämäntyönä voidaan pitää hänen tutkimusmatkojaan hantien parissa 1898–1902. Näillä matkoillaan hän tutki kaikkia hantin kielen päämurteita, keräsi runsaasti tekstejä ja kielioppia sekä sanaston, joka ilmestyi 1942 ja käsittää noin 1 200 sivua. Karjalaisen sanakirja on edelleen keskeisimpiä hantin tutkimuksen lähteitä. Kulonen, Ulla-Maija: Karjalainen, Kustaa Fredrik. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005407. Viitattu 20.3.2023.

Kalle Kontio (1879–1954)
Kontio pääsi ylioppilaaksi Mikkelin klassillisesta lyseosta 1901 ja kävi kansansävelmien keruussa Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa heinä-elokuussa 1901. Hän suoritti arkkitehtitutkinnon Polyteknillisessä opistossa 1905. Valmistuttuaan hän pääsi Yleisten rakennusten ylihallituksen ylimääräiseksi arkkitehdiksi ja toimi eri arkkitehtitoimistoissa. Hän johti useita julkisten rakennusten rakennustöitä kunnes siirtyi vuonna 1920 Vaasan lääninrakennuskonttorin apulaisarkkitehdiksi ja vuonna 1924 Mikkelin lääninarkkitehdiksi. Viipurin lääninarkkitehtina hän toimi 1937–1940 ja Turun piiriarkkitehtina 1940–1947. Hän jäi eläkkeelle 1947 toimittuaan arkkitehtina 42 vuotta.

Kaarle Krohn (1863–1933)
Krohn oli kansainvälisen ja kansallisen perinteentutkimuksen päähahmo ja kansanrunoudentutkimuksen professori Helsingin yliopistossa. Hän kehitti isänsä, suomen kielen ja kirjallisuuden professori Julius Krohnin luomia tutkimusotteita ja nosti kansanrunoudentutkimuksen vakavasti otettavaksi

https://doi.org/10.21435/tl.282

tieteeksi. Hänen johdollaan niin sanottu suomalainen koulukunta saavutti maailmanmaineen, joka on kestänyt 2000-luvulle asti.

Krohn suuntautui suomalaisen suullisen perinteen tutkimukseen vasta maisteriksi valmistuttuaan. Hän tallensi kansansatuja ja kalevalamittaisia runoja Vienan Karjalassa (1881) ja Kainuussa (1882) sekä Laatokan Karjalassa, Pohjois-Pohjanmaalla, Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa (1884, 1885) ja kierteli myös Värmlannin suomalaismetsissä ja Virossa.

Krohn organisoi kansanperinteen keruun SKS:ssa ja käynnisti alkuperäisten runotallenteiden julkaisemisen teoksessa *Suomen Kansan Vanhat Runot* (1908–1997). Hän oli myös perustamassa perinteentutkijoiden kansainvälistä Folklore Fellows -verkkoa sekä kansainvälistä julkaisusarjaa *Folklore Fellows' Communications*. Hänen tutkimuksistaan merkittävimpiä ovat teokset *Tutkimuksia suomalaisten kansansatujen alalta I. Viekkaamman suhde väkevämpäänsä ketunseikoissa kuvattuna* (1887), *Kantelettaren tutkimuksia I–II* (1900–1901), *Kalevalan runojen historia* (1903–1910), *Suomensuvun uskonnot I. Suomalaisten runojen uskonto* (1914), *Suomalaiset syntyloitsut* (1917) sekä *Kalevalan kysymyksiä I–II* (1918).

Apo, Satu: Krohn, Kaarle. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003513. Viitattu 20.3.2023.

Tahvo Könönen (1864–1922)

Könönen oli maakauppiaan poika Pälkjärveltä. Hän kirjoitti ylioppilaaksi Kuopion lyseosta ja kirjoittautui Helsingin yliopistoon vuonna 1885. Myöhemmin hänestä tuli sanomalehtimies ja joensuulainen kunnallisvaikuttaja. Kesällä 1884 hän kulki Pohjois-Karjalassa Ilomantsin ja Pälkjärven pitäjissä "Kuopion Isänmaallisen Seuran ja lyseeläisten Towerikunnan" kustannuksella.

Salu Latvala (1870–1928)

Salomon Latvala syntyi Ilmajoella, tuli ylioppilaaksi Vaasan yksityisestä lyseosta, kirjautui yliopistoon 1891 ja valmistui filosofian kandidaatiksi 1895. Latvala toimi oppikoulunopettajana, viimeksi Kuopion lyseossa. Ylioppilas Latvala suuntasi kesällä 1895 Pohjois-Savoon "kuuntelemaan kansan keskinäistä puhekieltä" ja keräämään satuja.

Wilhelm Lavonius (1832–1897)

Viipurilaiseen sukuun syntynyt Lavonius pääsi ylioppilaaksi Viipurin lukiosta 1850. Vuonna 1857 hän valmistui filosofian maisteriksi Helsingin yliopistosta ja vuonna 1874 hän sai molempain oikeuksien tohtorin oppiarvon. Lavonius oli ensimmäinen, joka hoiti yliopiston lainopillisessa tiedekunnassa suomen kielen professorin virkaa suomen kielen tultua oikeustoimikieleksi. Hän toimi yliopiston virkaatekevänä sihteerinä ja valtiopäivien talousvaliokunnan suomen kielen kääntäjänä ja toimitti 1862 Suomen perustuslakien suomennoksen. Myöhemmin Lavonius oli monien valtion komiteoiden sihteeri ja jäsen, senaatin virkamies ja lopulta Viipurin hovioikeuden asessori ja hovioikeudenneuvos.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kesällä 1858 hän teki kuusiviikkoisen runonkeruumatkan Savoon.

Väisänen, Maija: Lavonius, Wilhelm. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003525. Viitattu 20.3.2023.

Juhana ”Jussi” Lukkarinen (1884–1963)
Kontiolahdella syntynyt Lukkarinen opiskeli Helsingin yliopistossa kansanrunoutta ja kansatiedettä. Hän oli kansanperinteen kerääjä ja tutkija sekä valokuvaaja ja työskenteli myös Kansallismuseon amanuenssina ja Seurasaaren ulkomuseon tehtävissä. Lukkarinen teki tutkimusmatkoja 1910-luvulla Pohjois-, Raja- ja Itä-Karjalaan, Inkeriin vuosina 1909 ja 1911 sekä Vienan Karjalaan vuonna 1917. Lukkarisen keräämiä runoja julkaistiin *Suomen kansan vanhat runot* -kokoelmassa. Hän toimitti sarjan osat *Etelä-Pohjanmaan runot*, *Satakunnan runot II* ja *Savon runot I–II*. Hän julkaisi myös inkeriläisten kotijumalista ja praasniekoista, loitsuista ja suomalaisista naimatavoista.

Lukkarinen liittyi valkoisiin joukkoihin sisällissodan aikana ja oli aktiivisesti mukana hankkeissa Itä-Karjalan liittämiseksi Suomeen. Hän oli mukana myös yleisesikunnan tiedustelutoiminnassa.

Jaakko Länkelä (1833–1916)
Jaakko (Jaako) Länkelä syntyi Revonlahdella, kävi Oulun yläalkeiskoulua ja Kuopion lukion ja valmistui filosofian kandidaatiksi ja maisteriksi 1860. Hän työskenteli Jyväskylän seminaarissa suomen kielen opettajana ja lehtorina 1834–1894. Hän oli oppikirjojen tekijä, sanomalehtimies ja Puuha-Jaakon nimellä tunnettu liikemies. Hän toimitti kasvatusopillista *Koti ja Koulu* -lehteä 1864–1866 ja sanomalehti *Suomalaista* 1889–1907. Hän teki runonkeruumatkan Inkeriin SKS:n stipendillä 1858.

Länkelä omisti Väinölän tilan Jyväskylän lähellä 1892–1916. Hän harjoitti laivaliikennettä Päijänteellä vuodesta 1878 ja perusti Väinölään rullatelakan 1894 sekä laivakorjauksia tehneen konepajan 1897. Lisäksi hän omisti kirjapainon Jyväskylässä 1877–1907 ja toimi kirjankustantajana. Länkelä kirjoitti myös itse oppikirjoja, muun muassa lukukirjan ja aapisen kansakouluja varten sekä suomen kielen kieliopin. Hän oli Jyväskylän kaupunginvaltuuston jäsenenä 1875–1894 ja toimi myös valtuuston puheenjohtajana ja varapuheenjohtajana.

Iivo Marttinen (1870–1934)
Marttinen omisti elämänsä kotiseutunsa Vuokkiniemen kansanperinteen keruutyölle. Hän ei kuulunut ylioppilaisiin, mutta uurasti kaiken liikenevän vapaa-aikansa kotiseutunsa kansanperinteen säilyttämiseksi. Syntyperäisenä vienankarjalaisena ja runonlaulajien jälkeläisenä hänellä oli hyvät edellytykset paneutua juuri kerääjien kannalta vaikeimpien perinnelajien, loitsujen ja taikojen, tallentamiseen. Paikallisten olojen tuntemus, kielen täydellinen hallinta sekä henkilökohtainen tuttavuus monen merkittävän tietäjän kanssa korvasivat puuttuvan muodollisen koulutuksen.

https://doi.org/10.21435/tl.282

J. J. Mikkola (1866–1946)
Ylöjärveläisestä Jooseppi Julius Mikkolasta tuli kielitieteilijä ja Helsingin yliopiston slaavilaisen filologian professori. Hän toimi myös diplomaattina ja oli Suomalais-ugrilaisen seuran varaesimies sekä Suomen Sukututkimusseuran ja Kansallisteatterin johtokuntien jäsen. Lisäksi hän toimi Suomalaisuuden Liiton ja Suomalaisen tiedeakatemian puheenjohtajana ja oli jäsenenä useissa ulkomaisissa tiedeseuroissa. Mikkola oli naimisissa kirjailija Maila Talvion kanssa.

Mikkola teki sadunkeräysmatkan vuodenvaihteessa 1886–1887 Pohjois-Satakuntaan.

Kemiläinen, Aira: Mikkola, Jooseppi Julius. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006260. Viitattu 20.3.2023.

Martti Nyholm, vuodesta 1906 Airila (1878–1953)
Nyholm syntyi Ilmajoella, kävi Vaasan suomalaisen reaalilyseon, pääsi ylioppilaaksi 1896, filosofian kandidaatiksi 1900 ja tohtoriksi 1912. Vuonna 1901 hän teki SKS:n stipendillä kielentutkimusmatkan Norrbotteniin. Hän edisti 1900-luvun alkupuolella suomen kieltä ja suomalaista kulttuuria monipuolisesti tutkijana, opettajana, sanakirjojen ja kielenoppaiden toimittajana sekä opettajankoulutuksen kehittäjänä ja kouluhallintomiehenä. Hän työskenteli Kokkolan suomalaisen yhteiskoulun kielten opettajana sekä Jyväskylän seminaarin suomen kielen pitkäaikaisena lehtorina. Tohtoriksi Airila väitteli Tornion murretta koskevalla opinnäytteellä. Siirtyminen kansakouluntarkastajaksi Helsinkiin 1924 nosti esiin ajatuksen kiinnittyä yliopistoon dosentiksi, mikä toteutuikin keväällä 1925. Kouluhallituksen kouluneuvokseksi hän nousi 1930, ja viimeiset työvuodet 1934–1945 kuluivat Helsingin yliopistossa suomalaisen filologian apulaisena. Suuri osa tästä ajasta kului myös professuurien hoitamiseen.

Airila julkaisi useita kieliopillisia artikkeleita ja muita kirjoituksia aikakauskirjoissa (*Virittäjä*, *Kasvatus ja koulu*, *Suomi*). Airilasta tuli myös ensimmäinen päätoimittaja Nykysuomen sanakirja -suurprojektiin. Hän johti ainesten keruuta 1929–1938 ja laati toimitustyötä koskevan suunnitelman.

Pitkäaikainen, aktiivinen toiminta seminaarinlehtorina teki Airilasta merkittävän keskisuomalaisen kulttuurivaikuttajan. Hän perusti Jyväskylän tieteellisen kirjaston, johti seminaariopettajien liiton keskustoimikuntaa useita vuosia ja toimi sekä kaupunginvaltuuston että K. J. Gummeruksen kirjapainon hallituksen jäsenenä. Vuonna 1918 hänestä tuli Jyväskylän yliopistoyhdistyksen valtuuskunnan puheenjohtaja ja myöhemmin kunniajäsen. Suomalainen Tiedeakatemia tunnusti Airilan työn tieteellisen merkityksen kutsumalla hänet apujäsenekseen 1929. Professorin arvo hänelle myönnettiin 1942.

Autio, Veli-Matti: Airila, Martti. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006978. Viitattu 20.3.2023.

https://doi.org/10.21435/tl.282

A. E. Nylander (1831–1890)
Oulussa syntynyt Anders Edvin Nylander kävi koulua kotikaupungissaan ja Kuopiossa, aloitti opiskelun Helsingin yliopistossa ja liittyi Pohjalaiseen osakuntaan. Talvella 1850–1851 hän keräsi satuja ja arvoituksia Hämeessä ja Keski-Suomessa. Lääketieteellisen tiedekunnan matrikkeliin hänet merkittiin 1855. Hän toimi Kuopiossa monissa viroissa lääkärinä ja lopulta piirilääkärinä. Nälkävuosina hänet määrättiin Pohjois-Suomeen opettamaan hirvenjäkälän käyttöä ruokataloudessa. Yhdessä A. E. Nordenskiöldin kanssa hän julkaisi teoksen *Finlands mollusker* (1856), joka oli pitkään ainoa Suomen nilviäisiä käsittelevä systemaattinen teos.

Toivo Paavonen (1882–1932)
Metsänhoitaja Toivo Paavonen oli kotoisin Hausjärveltä Oitin kylästä. Vuonna 1903 hän teki murteentutkimusta Orimattilassa ja erityisesti kotikylässään. Paavosen matkakertomus on vuodelta 1903.

B. A. Paldani (1823–1860)
Berndt August Paldani kävi Hämeenlinnan triviaalikoulua ja Vaasan lukiota ja pääsi ylioppilaaksi 1847. Hänestä tuli pappi ja kansanperinteentekijä.

Paldani teki opiskeluaikanaan kaksi runonkeruumatkaa Pohjois-Satakuntaan. Ensimmäinen matka tapahtui talvella 1851–1852, jolloin hän kiersi Ylöjärven, Viljakkalan, Ikaalisten, Jämijärven, Hongonjoen (nykyinen Honkajoki), Karvian, Parkanon, Kihniön, Virtain ja Ruoveden pitäjissä. Toisen keruumatkansa hän teki keväällä 1852 kiertäen Ikaalisissa, Kankaanpäässä, Hongonjoella, Parkanossa, Kurussa ja Ylöjärvellä. Hän sai kerättyä molemmilla matkoillaan runsaasti materiaalia, muun muassa runoja, sananlaskuja, asutustarinoita, arvoituksia ja satuja. Paldanin matkakirjeet julkaistiin Länsisuomalaisen osakunnan *Kaukomieli*-lehdessä.

Paldani toimi saarnaajana ja pappina useissa seurakunnissa vuosina 1853–1858.

L. A. Palonen (1837–1908)
Lars August Palonen syntyi Nakkilassa ja kävi koulua Turussa. Suoritettuaan Helsingin yliopistossa teologin tutkinnon vuonna 1861 hän toimi kappalaisena muun muassa Kauvatsalla ja Lopella. Vuonna 1859 hän keräsi runoja Satakunnassa.

Samuli Paulaharju (1875–1944)
Paulaharju oli torpparin poika Kurikasta. Hän valmistui kansakoulunopettajaksi Jyväskylän seminaarista 1901 ja suoritti sekä kuuromykkäinkoulun opettajan että huonekalupuuseppämestarin tutkinnon 1906.

Paulaharju toimi aluksi kansakoulunopettajana Karjalankannaksella Uudellakirkolla ja sen jälkeen Oulun kuuromykkäkoulun opettajana, kunnes jäi eläkkeelle 1935. Oulun museon hoitajana hän toimi 1908–1924. Hänelle myönnettiin professorin arvo 1943.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Paulaharju teki yli neljänkymmenen vuoden ajan joka kesä keräysmatkoja, jotka ulottuivat Karjalankannakselle, Keski-Suomeen, Pohjanmaalle, Itä- ja Pohjois-Karjalaan, Vienaan, Aunukseen, Inkeriin, Suomen ja Kuolan Lappiin, Ruijaan ja Ruotsin suomalaisalueille.

Kerääjänä hän oli monipuolinen: hän kokosi suullista perinnettä, piirsi ja valokuvasi esineistöä ja rakennuksia sekä ihmisiä ja heidän ympäristöjään ja keräsi esineistöä. Hän oli taitava piirtäjä ja valokuvaaja. Keräysmatkoilla Samuli Paulaharjun mukana oli hänen vaimonsa Jenny Paulaharju, jolla oli merkittävä rooli siinä, että Paulaharju sai pysyvän sijan kansatieteen historiassa.

Paitsi kansanperinteen kerääjä Paulaharju oli myös kirjailija, joka kertoi elävästi perinteestä ja perinteen taitajista ja heidän elämästään. Hän kehitti omaperäisen kirjallisen tyylin, jossa kansan oma ääni kuului tekijän äänen rinnalla ja jossa asiat esitettiin tarkasti, havainnollisesti ja taiteellisesti. Hänen teoksistaan on jatkuvasti otettu uusia painoksia, ja ne ovat voittaneet lukijoita uusien sukupolvien keskuudessa.

Paulaharjun folkloristinen ja kansatieteellinen kokoelma SKS:n arkistossa sisältää yli 65 000 muistiinpanoa ja 4 000 sivua kansatieteellisiä kertomuksia. Paulaharjun keräämää aineistoa on myös Museovirastossa ja Pohjois-Pohjanmaan museossa Oulussa.

Syrjö, Veli-Matti: Paulaharju, Samuli. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006322. Viitattu 20.3.2023.

O. E. Petterson (1831–1886)
Hailuodossa syntynyt Petterson kävi Oulun yläalkeiskoulua ja Turun lukiota. Pastoraalitutkinnon hän suoritti 1871 ja valmistui filosofian kandidaatiksi ja maisteriksi 1877. Papiksi hänet vihittiin 1854, ja hän toimi saarnaajana ja kappalaisena. Vårdön kirkkoherraksi hänet nimitettiin 1872. Runonkeruumatkan hän teki Pohjanmaalle 1852.

Rietrikki (Fredrik) Polén (1823–1884)
Fredrik Polén syntyi kappalaisen poikana Pieksämäellä. Etunimensä hän suomalaisti muotoon Rietrik, joka myöhemmin vakiintui muotoon Rietrikki. Jo nuorena opiskelijana hän kokosi SKS:n apurahan turvin kansanrunoutta ja -satuja Kuopion ja Viipurin lääneistä. Matkakertomus julkaistiin *Suometar*-lehdessä, jonka toimittajaksi Polén ryhtyi 1851. Polén on jäänyt Suomen kulttuurihistoriaan ensimmäisen suomenkielisen tohtorinväitöskirjan tekijänä.

Polén toimi *Suomettaren* toimittajana ja päätoimittajana, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon johtajana, kielenkääntäjänä Uudenmaan lääninhallituksessa ja senaatissa sekä opettajana useissa kouluissa. Hän oli filosofian tohtori, lehtori, toimittaja ja kirjailija eli aikansa kulttuurielämän monitoimivaikuttaja, jonka työ sai merkitystä etenkin suomenkielisen lehdistön ja koululaitoksen piirissä.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Polén kulki runonkeruussa Savossa ja Etelä-Karjalassa vuonna 1847.

Laitinen, Kai: Polén, Rietrikki. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002933. Viitattu 20.3.2023.

Volmari Porkka (1854–1889)
Suursaarella kalastajaperheeseen syntynyt Frans Voldemar (Frans Volmari) Porkka kävi koulunsa Loviisassa ja Porvoossa, valmistui filosofian kandidaatiksi 1877 ja väitteli tohtoriksi 1885. Hän oli suomen kielen lehtori ja kansanrunouden ja suomalaisugrilaisten kielten tutkija. Runonkeruumatkoillaan Inkerissä hän keräsi talteen huomattavan määrän itkuvirsiä ja muuta kansanrunoutta ja kirjoitti matkasta hienon kertomuksen. Porkka oli lupaava kielimies ja tutkija, joka menehtyi vain 35 vuoden ikäisenä.

Lauri Pääkkönen (1865–1939)
Lauri Vilho Pääkkönen valmistui kansakoulunopettajaksi Sortavalan seminaarista. Vuosina 1890–1899 hän asui Heinolassa ja vaikutti siihen, että sinne perustettiin opettajaseminaari. Vuosina 1889–1904 hän kierteli Inkerissä, Tverin Karjalassa, Aunuksessa ja Vepsässä keräten kansanrunoja ja muinaistieteellistä aineistoa. Hänen matkapäiväkirjansa ovat pitkiä seikkaperäisiä dokumentteja eri puolilta Karjalaa. Pääkkönen keräsi myös noin 6 000 kivikauden esinettä Kansallismuseon kokoelmiin. Retkiensä vuoksi hän joutui kuitenkin viranomaisten epäluulojen kohteeksi ja vuonna 1900 hän ryhtyi kansakoulunopettajaksi.

Theodor Reinius (1832–1856)
Reinius syntyi Isossakyrössä, kävi Vaasassa triviaalikoulua vuosina 1841–1848 ja Vaasan lukiota vuosina 1848–1851. Ylioppilaaksi hän kirjoitti Helsingissä vuonna 1851, ja samana vuonna hänet kirjattiin Helsingin yliopiston teologiseen tiedekuntaan sekä Pohjalaisen osakunnan jäseneksi. Papiksi hänet vihittiin Turun hiippakunnassa 1854, minkä jälkeen hän toimi hetken Siuntion kirkkoherran apulaisena. Kesällä 1852 hän oli runonkeruussa Etelä-Pohjanmaalla. Hän menehtyi nuorena, vain 24-vuotiaana.

Albin Rothman (1821–1890)
Rantasalmella syntynyt Rothman kävi Porvoon lukiota ja kirjautui Helsingin yliopistoon ja Savo-karjalaiseen osakuntaan 1846. Hän työskenteli Postijohtokunnan kamarikirjurina, reviisorina ja Joroisten postimestarina. Rothman teki satujen keruumatkan E. Rudbeckin kanssa Pohjois-Hämeeseen kesällä 1850.

Erik Rudbeck (1830–1867)
Erik Rudbeck, myöhemmin Eero Salmelainen, syntyi Iisalmella, kävi koulua Kuopiossa ja kirjautui Helsingin yliopistoon ja Savo-karjalaiseen osakuntaan 1849. Rudbeck sai ensimmäiset kansalliset herätteensä Kuopion yläalkeis-

https://doi.org/10.21435/tl.282

koulussa J. V. Snellmanilta sekä Fabian Collanilta. Tultuaan opiskelemaan Helsinkiin Rudbeck liittyi heti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan (SKS). Hänen opintonsa ja harrastuksensa suuntautuivat kansallisille aloille.

Opiskeluaikanaan 1850-luvulla Rudbeck julkaisi joitakin suomennoksia, joiden erinomainen suomen kieli herätti huomiota. Erityisen merkittävää oli kuitenkin hänen toimintansa lastenkirjallisuuden hyväksi.

Rudbeckin ja Albin Rothmanin satujen keruumatka Pohjois-Hämeeseen 1850 onnistui niin hyvin, että SKS toivoi Rudbeckiltä kirjaa suomalaisista kansansaduista. Teos ilmestyi vuonna 1852 nimellä Suomen kansan satuja ja tarinoita, ja sen toimittajaksi merkittiin Eero Salmelainen, kirjailijanimi, jota Rudbeck käytti 1850-luvulta lähtien. *Suomen kansan satuja ja tarinoita* vaikutti suomen kirjakielen kehitykseen, ja teos on edelleen suosittu.

Eero Salmelaisen tieteellinen tuotanto jäi suppeaksi. Satuja käsittelevää tutkimusta ei plagiaattisyytösten vuoksi hyväksytty. Salmelainen masentui tästä ja luopui suunnittelemastaan tieteellisestä urasta. Hän muutti Kuopioon ja toimi opettajana Kuopion lukiossa ja tyttöoppilaitoksessa. Hän jatkoi Kuopiossa toimitus- ja suomennostöitä, ja hänet tunnettiin suomen kielen ja suomalaisuuden edistäjänä.

Rausmaa, Pirkko-Liisa: Salmelainen, Eero. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003608. Viitattu 20.3.2023.

Väinö Salminen (1880–1947)
Myrskylässä syntynyt Salminen kävi Porvoon lyseota ja valmistui Helsingin yliopistosta filosofian kandidaatiksi 1908, lisensiaatiksi 1917 ja tohtoriksi 1919. Hän halusi jo koulupoikana päästä Lönnrotin ja Castrénin tavoin kansanrunouden keruumatkoille ja keskittyikin opintojensa alusta pitäen tähän päämääräänsä. Inkeristä tuli hänen omin alueensa, jonne hän palasi useita kertoja ja johon hänen tutkimuksensa keskittyivät. Hän teki matkoja myös Värmlantiin, Pohjois-Suomeen ja Länsipohjaan ja matkusti ja tallensi perinnettä myös Etelä- ja Raja-Karjalassa, Aunuksessa ja Vienassa sekä Novgorodin Karjalassa ja Virossa. Paitsi perinnemuistiinpanoja (noin 4 000) hän julkaisi useita kuvauksia matkoiltaan sekä runonlaulajien ja perinteentaitajien esittelyjä.

Salmisen tutkimukset keskittyivät pääasiassa kansanrunoihin ja Inkeriin. Väitöskirja *Länsi-Inkerin häärunot. Synty- ja kehityshistoriaa* valmistui 1917. Siinä hän tarkastelee runoja hääseremonian ja koko häätapakokonaisuuden osina pikemminkin kuin yksityisinä runoina. Muita hänen teoksiaan ovat muun muassa *Kertovien runojen historiaa. Inkeri* (1929) sekä *Suomalaisten muinaisrunojen historia I* (1934). Salminen osallistui aktiivisesti myös *Suomen Kansan Vanhojen Runojen* toimitustyöhön.

Salminen kritisoi kansanrunoudentutkimuksessa vallinnutta maantieteellis-historiallista menetelmää ja etenkin perinteen vaeltamiseen liittyviä käsityksiä. Hän tutki erityisesti Inkerin runoperinnettä ja korosti perinteen esittäjien, runojen käyttötilanteiden ja miljöön tutkimisen tärkeyttä. Hän oli tuottelias kirjoittaja, jonka bibliografiassa on yli sata nimekettä tieteellis-

https://doi.org/10.21435/tl.282

luontoisia julkaisuja. Niiden lisäksi hän kirjoitti suuren joukon kirja-arvosteluja, henkilöesittelyjä, tietosanakirja-artikkeleita ja sanomalehtikirjoituksia, jotka puuttuvat julkaistusta bibliografiasta, sekä kaksi muistelmanidettä. Salminen oli Helsingin yliopiston suomalaisen kansanrunoudentutkimuksen dosentti vuodesta 1917 ja suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen professori vuodesta 1933. Hän kuului Kalevalaseuran perustajiin, ja hänen panoksensa oli merkittävä myös useiden muiden tiede- ja sivistysjärjestöjen toiminnassa.

Rausmaa, Pirkko-Liisa: Salminen, Väinö. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007032. Viitattu 20.3.2023.

Paavo Salonius (1835–1885)
Paul (Paavo) Salonius oli kappalaisen poika Turusta. Hän valmistui Helsingin yliopistosta filosofian kandidaatiksi ja maisteriksi vuonna 1864 ja opettajakandidaatiksi vuonna 1866. Kesällä 1869 hän kulki tutkimassa murteita Uudellamaalla Karjalohjan, Lohjan, Vihdin ja Nurmijärven pitäjissä sekä Kiskon pitäjässä. Vuonna 1874 hänet otettiin uudelleen yliopistoon teologian opiskelijaksi.

Salonius työskenteli opettajana, kielentutkijana ja toimittajana. Hän julkaisi tutkimusretkeensä perustuvan kirjoituksen *Kielimurteista Kiskon, Karjalohjan, Lohjan, Vihdin ja Nurmijärven pitäjissä* vuonna 1872 sekä tutkimuksen kielimurteesta Tornion seudulla vuonna 1881.

Fredrik Saukko (1826–1906)
Saukko syntyi Sortavalassa kauppiasperheeseen. Hän kävi yläalkeiskoulun Savonlinnassa ja lukion Porvoossa. Hän kirjautui Helsingin yliopistoon ja tuli ylioppilaaksi 1846. Hän opiskeli Oikeustieteellisessä tiedekunnassa, mutta ei valmistunut sieltä vaan toimi kansakoulunopettajana. Opetusmetodit kiinnostivat Saukkoa: hän tutustui niihin Venäjällä, Sveitsissä ja Saksassa. Hän toimi Viipurin ala-alkeiskoulun vt. opettajana vuosina 1858–1859, Pietarin ruotsinkielisen Katarinan kirkkokoulun johtajana vuosina 1860–1862 sekä Sortavalan kansakoulun johtajana vuodesta 1863 ja samalla Sortavalan reaalikoulun venäjänopettajana vuodesta 1876. Saukko kuoli Sortavalassa vuonna 1906.

Saukko teki runon- ja sadunkeruumatkan Etelä- ja Raja-Karjalaan vuonna 1850.

Fredrik Alfred Saxbäck (1836–1863)
Hattulassa pappisperheeseen syntynyt Saxbäck kävi Kuopion lukion ja kirjautui Helsingin yliopistoon 1855. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura lähetti hänet vuonna 1859 Inkeriin runonkeruuseen. Paheneva silmäsairaus ja rintatauti pakottivat hänet lopettamaan opintonsa 1861, minkä jälkeen hän oli jonkin aikaa opettajana Kajaanissa. Saxbäck kirjoitti *Oulun Wiikko-Sanomiin*, *Suomettareen* ja *Joukahaiseen* nimimerkillä *-k-k*.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Zakarias Emanuel Sirelius (1822–1848)
Puumalan kirkkoherran poika kävi Loviisan triviaalikoulua ja Porvoon lukiota vuosina 1839–1843, minkä jälkeen hän kirjautui Helsingin yliopistoon. Samalla hänestä tuli Savo-karjalaisen osakunnan jäsen. Ennen Porvoon lukiota hän opetti eräälle papille suomea Kuolassa, "Turjan mailla". Talvella 1847 hän teki runonkeruumatkan Savoon ja Laatokan Karjalaan osittain yhdessä Rietrikki Polénin kanssa. Samana vuonna hänet kutsuttiin SKS:n jäseneksi.

U. T. Sirelius (1872–1929)
Uuno Taavi Sirelius pääsi ylioppilaaksi Viipurin suomalaisesta klassillisesta lyseosta 1891, valmistui filosofian kandidaatiksi 1895, maisteriksi 1897, lisensiaatiksi 1906 sekä tohtoriksi 1907. Sireliuksen väitöskirja *Über die Sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern* käsitteli suomalais-ugrilaisten kansojen patokalastuksen kehitystä ja kalastusmenetelmien eroavaisuuksia. Ensimmäisen tutkimusmatkansa hän teki Venäjälle obinugrilaisten kansojen asuma-alueille. Vuosina 1898–1900 hän teki tutkimusmatkan hantien, mansien ja samojedien pariin ja vuonna 1907 komien ja udmurttien pariin. Vuonna 1911 hän teki toisen matkan Arkangeliin ja kulki perinteenkeruussa myös Vienan Karjalassa.

Sirelius toimi muun muassa Kansallismuseon intendenttinä ja oli Helsingin yliopiston ensimmäinen suomalais-ugrilaisen kansatieteen professori. Hän toimi aktiivisesti myös Suomalais-ugrilaisessa seurassa ja Suomen muinaismuistoyhdistyksessä.

Lehtonen, Juhani U. E.: Sirelius, Uuno Taavi. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003633. Viitattu 20.3.2023.

David Skogman (1840–1867)
David Skogman, alun perin Taave Mikkola, syntyi Mouhijärvellä Mikkolan torppaan kahdeksanneksi lapseksi. Hän pääsi ylioppilaaksi, luki papiksi ja palveli ylimääräisenä pappina useissa Satakunnan seurakunnissa sekä pitäjänapulaisena Suodenniemellä. Skogman toimi aktiivisesti myös kansanperinteen parissa. 22-vuotiaana hän lähti SKS:n stipendiaattina runonkeruuseen Satakuntaan kesällä 1861. Toisen stipendin SKS myönsi hänelle vuonna 1865 Ruotsin ja Norjan pohjoisosiin.

Mäkelä-Alitalo, Anneli: Skogman, David. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006412. Viitattu 20.3.2023.

Aksel Söderholm (1869–1951)
Pohjanmaalla Pedersöressä syntynyt Söderholm kävi koulua Oulussa ja Porissa, valmistui filosofian kandidaatiksi ja maisteriksi 1897 ja suomen ja ruotsin opettajaksi 1901. Hän toimi ruotsin lehtorina vuosina 1919–1931. Kesällä 1893 hän teki lauseopillisen tutkimusmatkan Oulun ja Muhoksen pitäjiin.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Anto Södermann (1880–1916)
Anto Frans Alarik Södermann oli toimittaja ja nuorsuomalainen poliitikko. Hän pääsi ylioppilaaksi Helsingin suomalaisesta yhteiskoulusta vuonna 1898 ja opiskeli Helsingin yliopistossa pääaineinaan filosofia ja suomen kieli. Hän kävi sanastonkeruumatkalla Nurmijärvellä kesällä 1901.

Södermann valmistui filosofian kandidaatiksi 1903 ja työskenteli sen jälkeen suomen ja ruotsin kielen opettajana ruotsalaisessa klassillisessa lyseossa sekä sanomalehti *Karjalan* päätoimittajana. Hänen aikanaan lehdestä tuli Nuorsuomalaisen puolueen oikeistosiiven äänenkannattaja. Södermann kuului nuorsuomalaisen puolueen piiritoimikuntaan ja toimi ajoittain sen puheenjohtajana. Hän oli Viipurin kaupunginvaltuuston jäsen vuodesta 1913. Vuonna 1912 Södermann sai *Karjalan* vastaavana toimittajana kahdeksan kuukauden vankeusrangaistuksen majesteettirikoksesta. Vankeusaikanaan hän ryhtyi opiskelemaan oikeustieteitä ja suoritti alan tutkinnon 1914. Sen jälkeen hän toimi päätoimittajan tehtävänsä ohella avustajana Otto Tannerin asianajotoimistossa. Hän myös suomensi useita teoksia.

Theodor Tallqvist (1839–1912)
Tallqvist syntyi Eurassa, pääsi ylioppilaaksi 1858 ja opiskeli Helsingin yliopistossa sekä historiallis-filosofisessa että fysikaalis-matemaattisessa tiedekunnassa. Tallqvist aloitti opiskelun Helsingin Teknillisessä reaalikoulussa 1860-luvun alussa. Valmistuttuaan sekä filosofian maisteriksi että insinööriksi 1863 hän toimi erilaisissa rakennustehtävissä, kunnes sai alueinsinöörin viran Riihimäen–Pietarin ratatyömaalta 1868. Tallqvistista tuli Tie- ja vesirakennusten ylihallituksen yli-insinööri ja myöhemmin Helsingin rahatoimikamarin sihteeri. Hän edusti porvarissäätyä useilla säätyvaltiopäivillä 1885–1900 ja oli Helsingin kaupunginvaltuuston jäsen 1883–1905.

Vuonna 1859 Tallqvist teki opiskelijatoverinsa Antti Törneroosin kanssa runonkeruumatkan Keski- ja Länsi-Inkerin kyliin.

Hanski, Jari: Tallqvist, Theodor. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006462. Viitattu 20.3.2023.

J. R. Tengström (1823–1847)
Johan Robert Tengström syntyi Turussa, kävi koulua Helsingin yksityislyseossa ja pääsi ylioppilaaksi 1839. Hän opiskeli Berliinissä kesällä 1843 ja valmistui Helsingin yliopistosta filosofian kandidaatiksi ja maisteriksi 1844, lisensiaatiksi ja tohtoriksi 1846. Hän lähti opintomatkalle ulkomaille 1846 ja kuoli Pariisissa 1847.

Tengström oli runonkeruussa Vienan Karjalassa M. A. Castrénin kanssa 1839.

Klinge, Matti: Tengström, Robert. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002955. Viitattu 20.3.2023.

https://doi.org/10.21435/tl.282

<u>Antti Törneroos</u> (1835–1896)
Antti Törneroos, runoilijanimeltään Tuokko, oli varakkaan talon poika Iitistä. Kirjallista lahjakkuutta Törneroos osoitti jo lapsena. Hän kävi ala- ja yläalkeiskoulun Heinolassa, kirjoittautui Porvoon lukioon 1853 ja yliopistoon 1858 opiskelemaan suomen kieltä ja kirjallisuutta. Hän tutustui suomenkielisestä kirjallisuudesta kiinnostuneisiin opiskelijoihin ja ystävystyi muun muassa Aleksis Kiven kanssa. Filosofian kandidaatiksi ja maisteriksi Törneroos valmistui 1864. Hän elätti itsensä erilaisilla kirjallisilla töillä toimittajana, runoilijana ja suomentajana. Tunnetuin Tuokon runoista lienee Työväen marssi, jonka hän kirjoitti Helsingin Työväenyhdistyksen 10-vuotisjuhlaan 1894.

Koskela, Lasse: Törneroos, Antti. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002960. Viitattu 20.3.2023.

<u>A. O. Väisänen</u> (1890–1969)
Savonrannalla syntynyt Armas Otto Abraham (Aapo) Väisänen oli etnomusikologi ja musiikkitieteen professori, joka tutki erityisesti suomalais-ugrilaista kansanmusiikkia. Hänen musikaalisuutensa huomattiin jo lapsena ja hänet lähetettiin Savonlinnan lyseoon. Hän opetteli omin päin soittamaan viulua ja alkoi lähetellä pieniä sävelmäkeräelmiä SKS:aan. Ylioppilastutkinnon jälkeen Väisänen kirjoittautui Helsingin yliopistoon ja opiskeli viulunsoittoa Helsingin Filharmoonisen Seuran orkesterikoulussa ja soitti alttoviulua sen orkesterissa, nykyisessä Helsingin kaupunginorkesterissa.

Väisänen kiinnostui nuorena myös kansanmusiikin tutkimisesta ja teki lukuisia keräysmatkoja suomalais-ugrilaisten kansojen keskuuteen vuosina 1912–1946 (muun muassa Aunukseen, Viroon, Vepsään, Inkerinmaalle, Mordvaan, Petsamoon ja Ruotsin Lappiin). Yliopistossa hän opiskeli musiikkitiedettä, julkaisi useita tutkimuksia ja sävelmäkokoelmia ja väitteli tohtoriksi vuonna 1939 aiheenaan obinugrilaiset kansansävelmät.

Väisänen hoiti Helsingin yliopistossa musiikkitieteen dosentuuria vuosina 1940–1956 ja professuuria vuosina 1956–1959. Hän oli muun muassa Kalevalaseuran sihteeri ja puheenjohtaja.

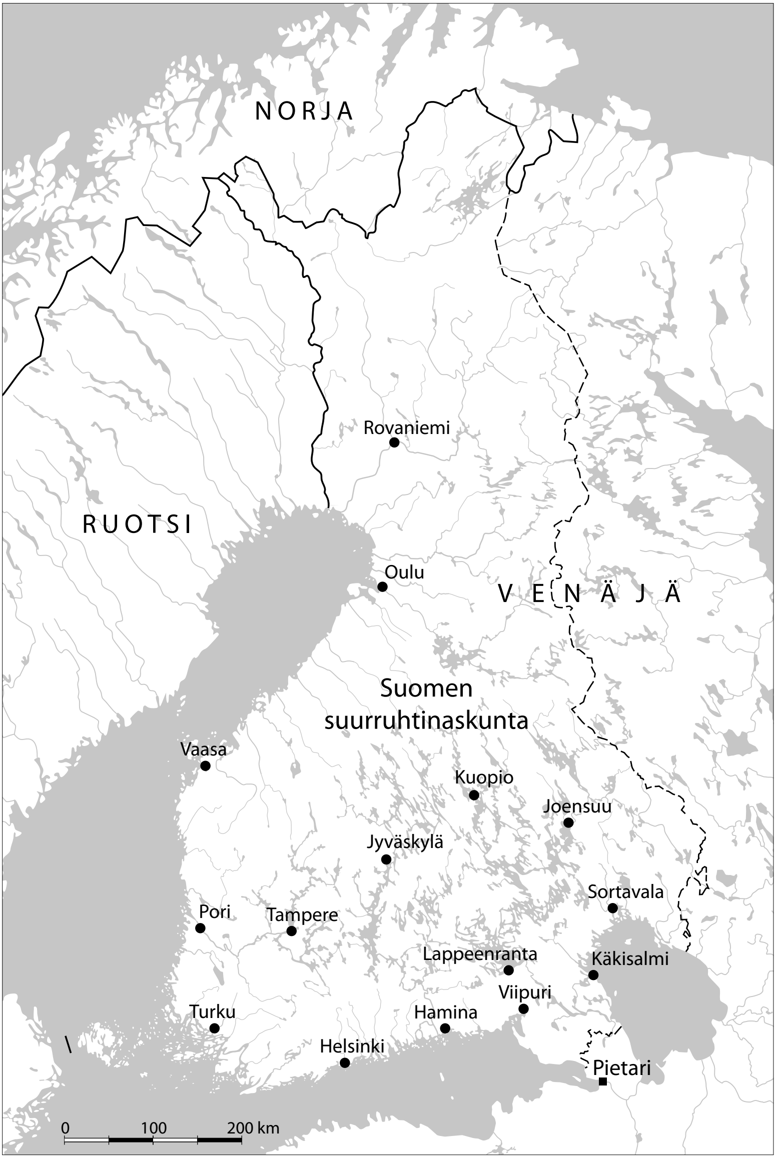
Kesällä 1915 hän teki ensimmäisen matkansa Vienan Karjalaan SKS:n stipendiaattina.

Asplund, Anneli: Väisänen, Armas Otto. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-008195. Viitattu 20.3.2023.

https://doi.org/10.21435/tl.282

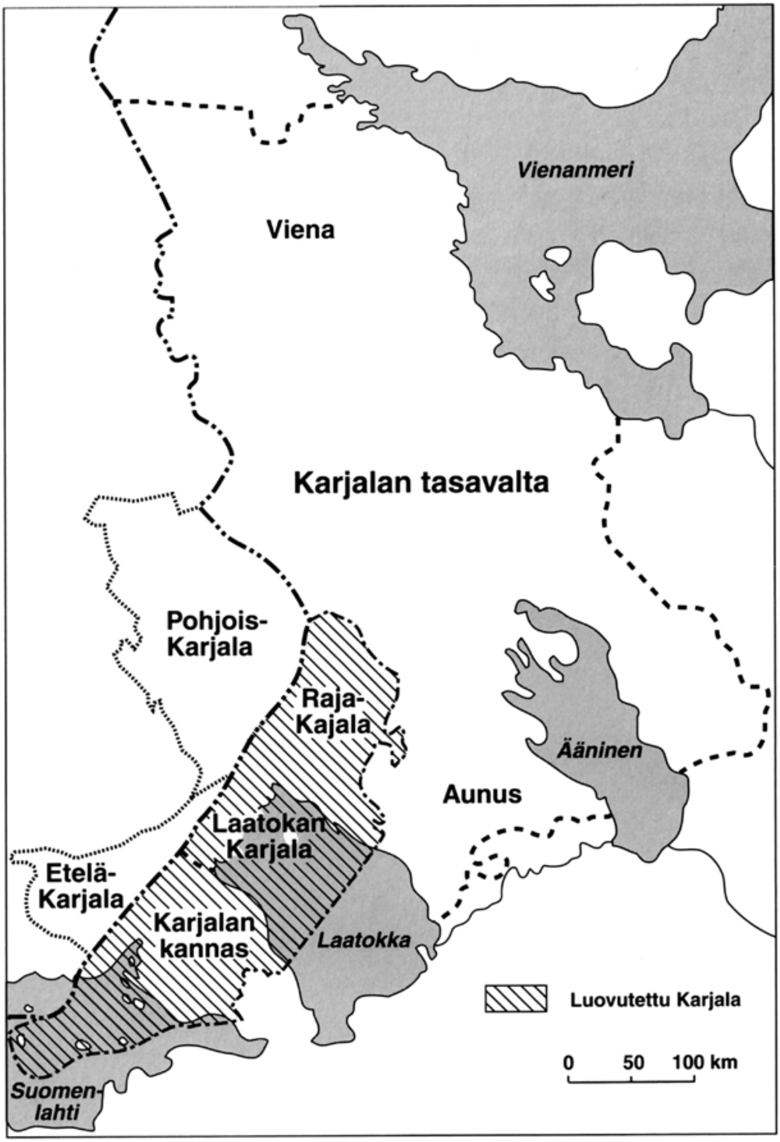
Kartat

Kartta 1. Autonomisen Suomen rajat 1809–1917. © Spatio Oy.

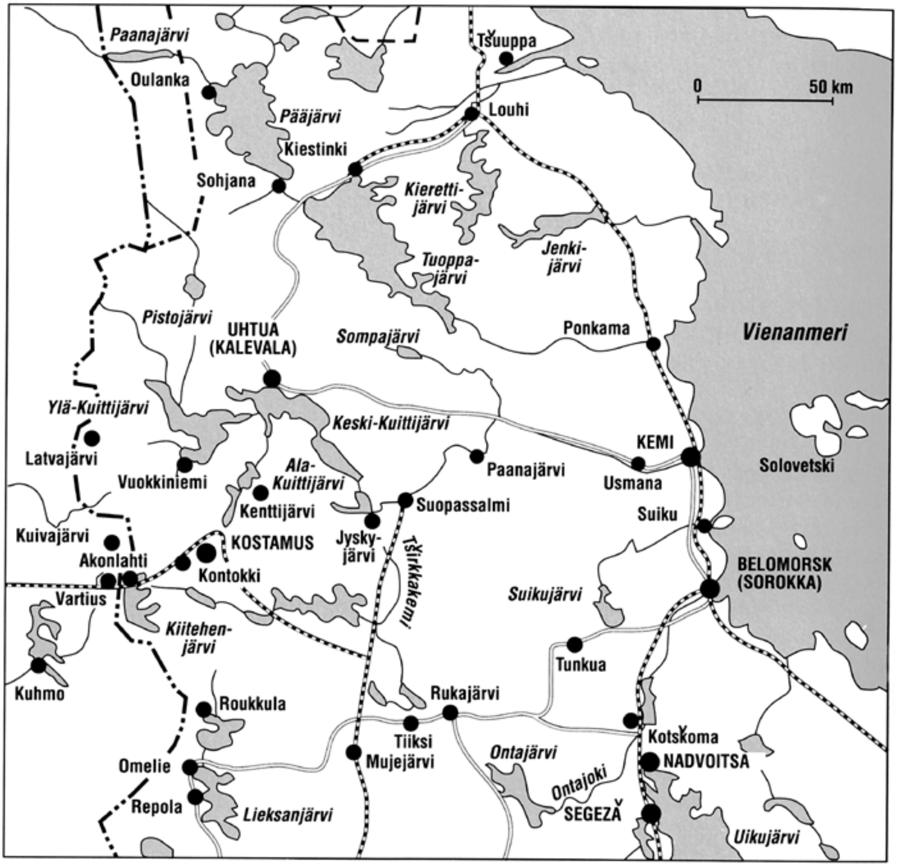
https://doi.org/10.21435/tl.282

Kartta 2. Eri Karjalat. © Joensuun yliopisto / Kuvakeskus (nyk. Grano Oy).

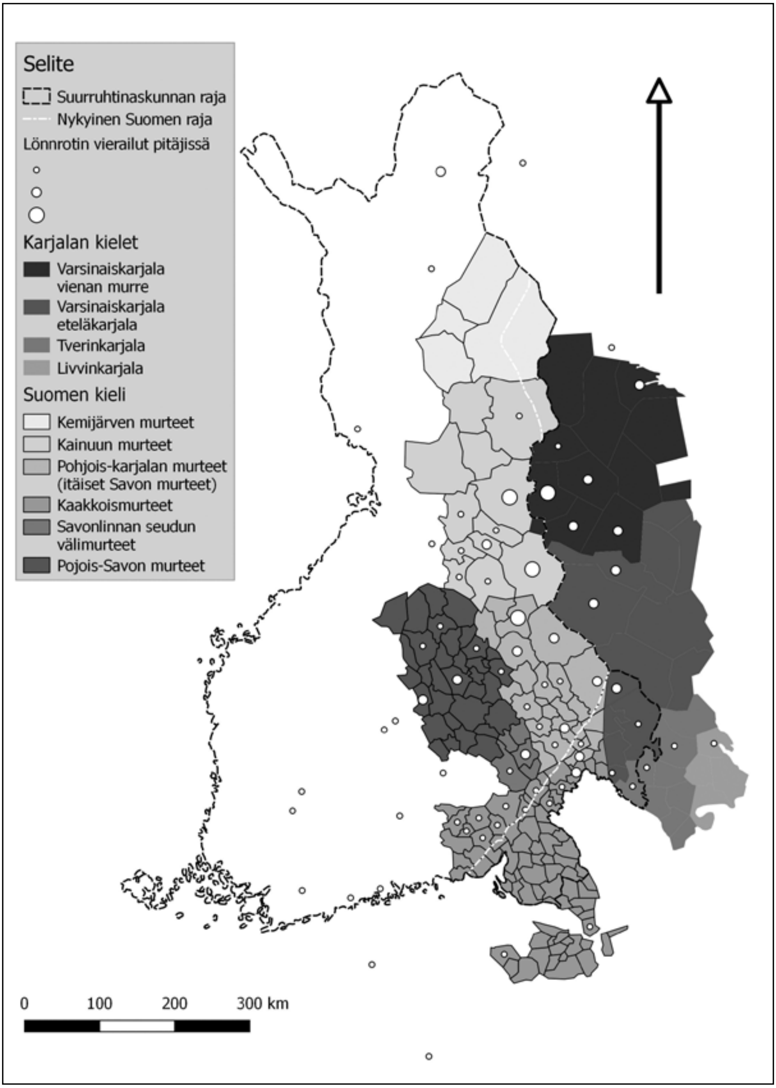
https://doi.org/10.21435/tl.282

Kartta 3. Vienan Karjala runokylineen. © Joensuun yliopisto / Kuvakeskus (nyk. Grano Oy).

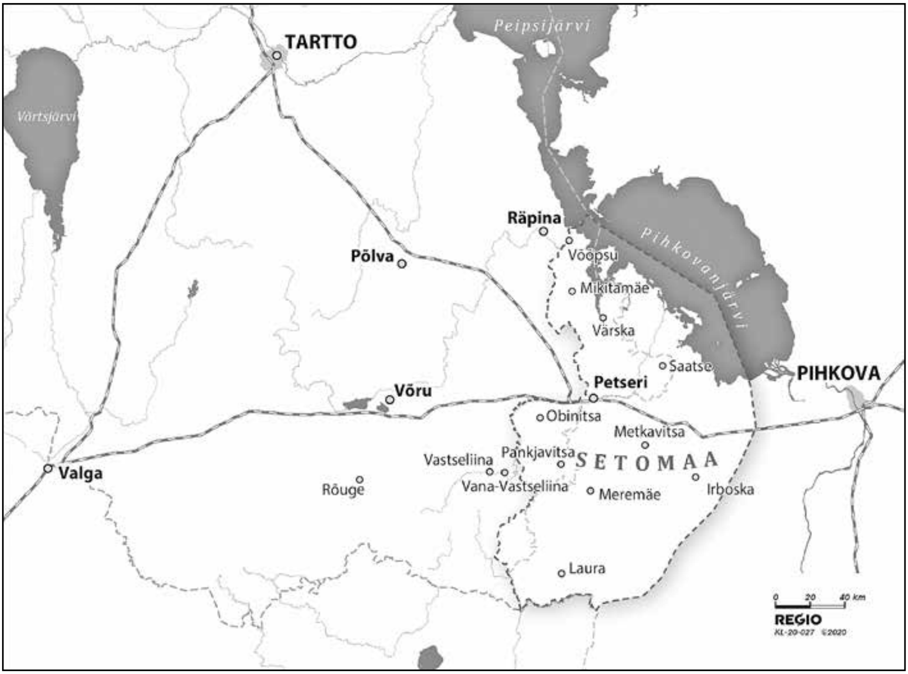
https://doi.org/10.21435/tl.282

Kartta 4. Itä-Suomen ja Karjalan murre- ja kielialueet sekä pitäjät, joissa Lönnrot kävi keruumatkoillaan vuosina 1828–1842. Kotimaisten kielten keskus ja www.vanhakartta.fi (Heikki Rantatupa -portaali, Jyväskylän yliopisto), 2017, muunnettu lähteestä. Samppa Mäkelä 2019. CC-BY-SA-4.0.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kartta 5. Inkerinmaa. Etniset ryhmät merkitty von Köppenin 1800-luvun puolivälin tietojen mukaan. Kartta: OÜ Regio, © Regio 2020, KL-20-027, www.regio.ee.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kartta 6. Värmlanti, Finnskogen ja Norrbotten. © Spatio Oy.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Lähteet

Arkistolähteet

SKS:n arkisto
Perinteen ja nykykulttuurin kokoelmat

Kerääjäkokoelma
SKS KRA. Groundstroem, Fredrik Oskar. Kerääjäsidokset (S) 1
SKS KRA. Hahnsson, Johan. Kerääjäsidokset (S) 1–2
SKS KRA. Polén, Rietrikki. Kerääjäsidokset (S) 1–2
SKS KRA. Reinius, Theodor. Kerääjäsidokset (S)1–3
SKS KRA. Rudbeck, E. ja Rothman, A. Kerääjäsidokset (S) 1–3
SKS KRA. Saukko, Fredrik. Kerääjäsidos (S) 1
SKS KRA. Sirelius, Zakarias. Zakarias Sireliuksen keruumatkan aineistoa Etelä-, Raja- ja Pohjois-Karjalasta vuodelta 1847

Kirjallisuus

Acerbi, Giuseppe 1953: Matka halki Suomen v. 1799. Helsinki, WSOY.

Ahonen, Sirkka 2002: Koulutusolot sääty-yhteiskunnan loppukaudella. Teoksessa Knapas, Rainer – Forsgård, Nils Erik (toim.) *Suomen kulttuurihistoria 2. Tunne ja tieto*. Helsinki, Tammi. 267–275.

Ahonen, Sirkka 2017: *Suomalaisuuden monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa*. Helsinki, Gaudeamus.

Anttila, Risto 2004: *Volmari Porkka. Tiedemies ja kielentutkija Suursaaresta.* Humppila, KR-kirjat.

Anttonen, Pertti 2008: Kalevala ja kansalliseepoksen politiikka. Teoksessa Piela, Ulla – Knuuttila, Seppo – Laaksonen, Pekka (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria.* Helsinki, SKS. 208–223.https://kaku.kalevalaseura.fi/kansanperinteen-keruu-hallinta-ja-omistaminen/. Viitattu 10.11. 2022.

Appelqvist, Walter 1959: *Matti Pohto. Vanhaan kirjaan kokoaja. Elämäkerta ja satavuotismuisto*. Helsinki, Otava.

Appelqvist, Walter 1964: *Emanuel Kanajärvi. Kirjamies ja korvenraivaaja*. Helsinki, Otava.

Asplund, Anneli 2021: Inkerikkojen laulajia ja löytäjiä. Teoksessa Kati Kallio – Riho Grünthal — Lassi Saressalo (toim.) *Inkerikot, setot ja vatjalaiset*. Helsinki, SKS. 59–91. DOI: https://doi.org/10.21435/skst.1467. Viitattu 8.11.2022.

Baranovski, S. I. 2004: *Suuriruhtinaanmaa Suomi*. Helsinki, SKS.

Björn, Ismo 2013: Kuka puhuu Karjalasta, puhuiko kukaan Karjalasta? Teoksessa Suutari, Pekka (toim.) *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Helsinki, SKS. 404–437.

Boddice, Rob 2022: *Tunteiden historia.* Tampere, Vastapaino.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Cederberg A. R. 1934: Ylioppilaselämää Turussa viime vuosisadan alussa. Teoksessa Cederberg A. R. – Finnberg, J. – Helminen, H. (toim.) *Elämää Suomessa 1880-luvulla. Suomalaisten tutkijain esittämänä.* Helsinki, Otava. 7–15.

Danielson-Kalmari, J. R 1898: *Suomen uudemmasta historiasta 1*. Helsinki, Weilin & Göös.

Einonen, Piia 2021: Johdanto. Teoksessa Piia Einonen – Miikka Voutilainen (toim.) *Suomen sodan jälkeen. 1800-luvun alun yhteiskuntahistoria.* Tampere, Vastapaino. 9–42.

Elias Lönnrot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tietopaketti. https://www.finlit.fi/fi/tietopaketit/elias-lonnrot-0. Viitattu 25.2.2022.

Fingerroos, Outi & Loipponen, Jaana 2007 (toim.) *Nykytulkintojen Karjala.* Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.

Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla Maija 2006: Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa Fingerroos, Outi – Haanpää, Riina – Heimo, Anne – Peltonen Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki, SKS, 7–24.

Frog 2021: "Suomalainen koulukunta": suomalainen folkloristiikka metodisten jatkuvuuksien ja muuttuvien paradigmojen jäljillä. Teoksessa Hämäläinen, Niina – Kauppi Petja (toim.) *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin.* Kalevalaseuran vuosikirja 100. Helsinki, SKS. 59–88.

Gottlund, Kaarle Akseli 1985 (1928): *Ruotsin suomalaismetsiä samoilemassa. Päiväkirja vuoden 1817 matkalta.* Helsinki, SKS.

Haavio, Martti 1931: *Kansanrunouden keruu ja tutkimus*. SKS:n 100-v. juhlakirja. Suomi V:12. Helsinki, SKS.

Haavio, Martti 1985 (1948): *Viimeiset runonlaulajat*. Helsinki, WSOY.

Haavio, Martti 2020 (1959): *Karjalan jumalat*. Helsinki, SKS.

Hakamies, Pekka 1991: Inkeri monietnisenä alueena. Teoksessa Nevalainen, Pekka – Sihvo, Hannes (toim.) *Inkeri. Historia, kansa ja kulttuuri*. Helsinki, SKS. 197–204.

Hall, Stuart 1997: Spectacle of the Other. Teoksessa Stuart Hall (toim.) *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. Lontoo, Sage. 223–285.

Hall, Stuart 1999. *Identiteetti.* Tampere, Vastapaino.

Harju, Marjut 1989. Ruijanrannan reppuherra. Helsinki, SKS.

Hautala, Jorma 1954: *Suomalainen kansanrunoudentutkimus*. Helsinki, SKS.

Hautala, Jorma 1960: Christfried Ganander ja hänen Mythologia Fennicansa. Teoksessa Ganander, Kristfried, *Mythologia Fennica*. Helsinki, SKS. V–X.

Heinänen, Seija & von Bonsdorff, Pauline & Kaukio, Virpi (toim.) 2011: *Tunne maisema.* Helsinki, Maahenki.

Honko, Lauri 1962: *Geisterglaube in Ingermanland*. Helsinki, Suomalainen tiedeakatemia.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Huhtala, Liisi 1995: Kulttuuri-ihmisen kärsimykset: Maila Talvion matkakirjeiden diskurssit. – *Sananjalka* 37(1), 167–180. https//doi.org/10.30673/sja.86572 (pdf). Viitattu 8.11.2022.

Häggman, Kai 2012: *Sanojen talossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1890-luvulta talvisotaan*. Helsinki, SKS.

Häkkinen, Kaisa 2006: Suomen kielitieteen nousu 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Teoksessa Ollitervo, Sakari – Immonen, Kari (toim.) *Herder, Suomi, Eurooppa.* Helsinki, SKS. 291–311.

Hämäläinen, Niina & Mäkelä, Heidi Henriikka 2022: Tunteet, ruumiillisuus ja niihin liittyvät ideologiat suullis-kirjallisissa aineistoissa. *Elore 29*(2), 3–8. https://doi.org/10.30666/elore.125366. Viitattu 7.1.2023.

Häyrynen, Maunu 2005: *Kuvitettu maa. Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen.* Helsinki, SKS.

Inha, I. K. 1999 (1911): *Kalevalan laulumailta.* Helsinki, SKS.

Jalava, Marja 2011: Kansanopetuksen suuri murros ja 1860-luvun väittely kansakoulusta. Teoksessa Heikkinen, Anja – Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki, SKS. 74–94.

Joutsivuo, Timo 2010: Papeiksi ja virkamiehiksi. Teoksessa Hanska, Jussi – Vainio, Korhonen, Kirsi (toim.) *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle.* Helsinki, SKS. 112–184.

Juminkeko-säätiö. https://www.juminkeko.fi. Viitattu 12.10.2022.

Junnila, Olavi 1979: *Adolf Iwar Arwidsson.* Helsinki, Kirjayhtymä.

Junnila, Olavi 1987: Autonomian rakentamisen ja kansallisen nousun aika. Teoksessa Avikainen, Paula – Pärssinen, Erkki (toim.) *Suomen historia 5. Kansallisen heräämisen aika.* Helsinki, Weilin+Göös. 11–164.

Juslenius, Daniel 1994: *Suomalaisten puolustus*. Suomentanut ja johdannon kirjoittanut Juhani Sarsila. Helsinki, SKS.

Kaila, Eino 1940: *Kolmesataa vuotta suomalaista yliopistoelämää. Aatehistoriallinen katsaus*. Helsinki, Otava.

Kalleinen, Kristiina 2023: Valtioaamun aika. Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1863. Helsinki, Gaudeamus.

Kallio, Kati 2013: *Laulamisen tapoja. Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-inkeriläisessä kalevalamittaisessa runossa*. Helsinki, Helsingin yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9566-5. Viitattu 27.9.2022.

Karkama, Pertti 2001: *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet.* Helsinki, SKS.

Karkama, Pertti 2002: Oppinut mies kansan asialla. Elias Lönnrot ja aatteet. Teoksessa Laaksonen, Pekka – Piela, Ulla (toim.) *Lönnrotin hengessä 2002*. Kalevalaseuran vuosikirja 81. Helsinki, SKS. 15–38.

Karkama, Pertti & Koivisto, Hannele 1997: Johdanto. Sivistyneistö ja älymystö Suomessa. Teoksessa Karkama, Pertti – Koivisto, Hannele (toim.) *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia sivistyneistöstä ja älymystöstä*. Helsinki, SKS. 9–31.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Katajala, Kimmo 2013: Konstruoitu Karjala. Suomalaisen historiantutkimuksen Karjala-paradigmat 1900-luvulla. Teoksessa Suutari, Pekka (toim.) *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Helsinki, SKS. 29–82.

Kauranen, Kaisa 2013: Mitä ja miksi kansa kirjoitti? Teoksessa Laitinen, Lea – Mikkola, Kati (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki, SKS. 19–55.

Keinänen, Marja-Liisa 2004: Metsäsuomalaisen kulttuurin renessanssi ja suomalaiset tutkijat. Teoksessa Laaksonen, Pekka – Knuuttila, Seppo – Piela, Ulla (toim.) *Kenttäkysymyksiä.* Kalevalaseuran vuosikirja 83. Helsinki, SKS. I91–110.

Kemppinen, Mirja & Nieminen, Markku 2011: Rekonstruoidusta kansaneepoksesta Lönnrotin runoelmaksi. Teoksessa Petja Kauppi (toim.) *Kalevala maailmalla*. Helsinki, SKS. https://kalevalamaailmalla.kalevalaseura.fi/varhaiset-venajannokset. Viitattu 9.10.2021.

Kinnunen, Mauri 2004: *Herätysliike kahden kulttuurin rajalla. Lestadiolaisuus Karjalassa 1870–1939*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.

Kivilaakso, Katri, Pesonen, Pete & Taavetti Riikka 2022: Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus. Teoksessa Savolainen, Ulla – Taavetti, Riikka (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muuto*s. Helsinki, SKS. DOI: https://doi.org/10.21435/skst.1478. Viitattu 21.11.2022.

Kivistö, Sari & Pihlström, Sami 2022. *Toista ajatellen. Historiallisia ja kulttuurisia näkökulmia toiseuden kohtaamiseen*. Helsinki, SKS, DOI: https://doi.org/10.21435/tl.272. Viitattu 15.9.2022.

Klinge, Matti 1997a: Runeberg, Johan Ludvig (1804–1877). *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Helsinki, SKS. https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/2846. Viitattu 30.3.2021.

Klinge, Matti 1997b: *Keisarin Suomi.* Helsinki, Schildts.

Knapas, Rainer 1998 (1878): Kuvaelmia Suomenmaasta. Teoksessa Z. Topelius, *Matkustus Suomessa*. Ensimmäinen jakso. Helsinki, SKS. Sivunumeroimaton.

Knapas, Rainer 2004: Suuriruhtinaanmaa Suomi ja Maalauksellinen Venäjä – tekijöistä ja teoksesta. Teoksessa Baranovski, S. I., *Suuriruhtinaan maa Suomi.* Helsinki, SKS. 7–22.

Knuuttila, Seppo 1995: Katoava kansanrunous Ilomantsi-retoriikan erityispiirteenä. Teoksessa Aho, Jorma – Jetsu, Laura (toim.) *Runojen ranta. Mekrijärven Sissola*. Helsinki, SKS. 190–203.

Knuuttila, Seppo & Suutari, Pekka 2013: Johdanto. Mikä pitää koossa Karjalaa. Teoksessa Suutari, Pekka (toim.) *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Helsinki, SKS. 9–25.

Kokko, Heikki 2019: Suomenkielisen julkisuuden nousu 1850-luvulla ja sen yhteiskunnallinen merkitys. *Historiallinen Aikakauskirja* 117(1), 5–21. https://www.historiallinenaikakauskirja.fi. Viitattu 27.10.2022.

Kolbe, Laura 2003: Yliopisto, ylioppilaat ja kansallinen omakuva. Teoksessa Kervanto Nevanlinna Anja – Kolbe, Laura (toim.) *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Helsinki, Tammi. 126–132.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kolehmainen, Leena, Riionheimo, Helka & Uusitupa, Milla (toim.) 2020. *Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyyteen*. Helsinki, SKS.
Koskimies, Rafael 1956: *Porthanin aika. Tutkielmia ja kuvauksia*. Helsinki, Otava.
Krohn, Kaarle 1931: Toimihenkilöt ja toiminnan puitteet. Teoksessa *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1931*. Helsinki, SKS.
Kuismin, Anna 2013: Päiväkirjat ja omaelämäkerrat. Aikain muistot ja kokemusten koulut. Teoksessa Laitinen, Lea – Mikkola, Kati (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki, SKS. 60–97.
Kupiainen, Tarja 1998: Runoja keräämässä ja kansaa tarkkailemassa. Suomalainen katse 1800-luvun lopussa Karjalassa ja Inkerissä. Teoksessa Hakkarainen, Marja-Leena & Koistinen, Tero (toim.) *Matkakirja. Artikkeleita kirjallisista matkoista mieleen ja maailmaan*. Joensuu, Joensuun yliopisto. 172–197.
Laitinen, Heikki 2011: A. O. Väisäsen elämäntyö. Teoksessa Piela, Ulla – Knuuttila, Seppo – Blomster, Risto (toim.) *Taide, tiede, tulkinta. Kirjoituksia A. O. Väisäsestä.* Kalevalaseuran vuosikirja 90. Helsinki, SKS. 13–59.
Laitinen, Kai 2006: Polén, Rietrikki. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Helsinki, SKS. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002933. Viitattu 15.9.2022.
Laitinen, Lea 2008: Maamme – meidän maa. Maamme-laulun versioita: suomennoksia ja muunnelmia. – *Virittäjä* 112(1), 84–114.
Laitinen, Lea 2013: Rahvaan käsitehistoria. Teoksessa Laitinen, Lea – Mikkola, Kati (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki, SKS. 55–59.
Laitinen, Lea & Mikkola, Kati 2013: Johdanto. Teoksessa Laitinen, Lea – Mikkola, Kati (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki, SKS. 9–17.
Leino-Kaukiainen, Pirkko 2007: Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella. – *Historiallinen Aikakauskirja* 105(4), 420–438.
Lehtonen, Mikko 2013: Vieraus ja viisaus. Teoksessa Lehtonen Mikko – Löytty Olli – Ruuska Petri (toim.) *Suomi toisin sanoen*. Tampere, Vastapaino. 247–290.
Lindh, Ilona 2021: *Matkasta kertomus. Kielen ja kerronnan keinot omakohtaisessa matkakertomuksessa*. Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto. Humanistinen tiedekunta. Helsinki, Helsingin yliopisto.
Luukkanen, Tarja-Liisa 2016: *Mitä maalaiskansa luki? Kirjasto, kirjat ja kirjoja lukeva yhteisö Karstulassa 1861–1918*. Helsinki, SKS.
Lähteenmäki, Maria 2013: Heimopuheen synty Karjalan syrjässä. Teoksessa Suutari, Pekka (toim.) *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Helsinki, SKS. 83–107.
Lönnrot, Elias 1835: Vanhan Kalevalan esipuhe, III. *Avoin Kalevala*. Helsinki, SKS. http://kalevala.finlit.fi/items/show/22. Viitattu 12.12.2022.
Lönnrot, Elias 2002 (1902, 1979): *Vaeltaja eli muistelmia jalkamatkalta Hämeessä, Savossa ja Karjalassa.* Helsinki, SKS.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Löytty, Olli 2005: Toiseus. Teoksessa Rastas Anna – Huttunen Laura – Löytty Olli (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta.* Tampere, Vastapaino. 161–183.
Meinander, Henrik 2010 (2006): *Suomen historia. Linjat, rakenteet ja käännekohdat*. Helsinki, WSOY.
Mikkola, Kati 2009: *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedonkeruu ja kansakunnan rakentaminen*. Helsinki, SKS.
Mikkola, Kati 2013: Kerääjinä kuuliaisia avustajia ja visionäärejä. Teoksessa Laitinen, Lea –Mikkola, Kati (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki, SKS. 337–378.
Mäkinen, Ilkka 2003: Lukemisen historiaa. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja – Kolbe, Laura (toim.) *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Helsinki, Tammi. 301–326.
Niemi, A. R. 1898: *Kalevalan kokoonpano. I. Runokokous Väinämöisestä*. Akatemiallinen väitöskirja. Helsinki, SKS.
Niemi, A. R. 1904: *Runonkerääjiemme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*. Helsinki, SKS.
Nivala, Asko 2019: Eurooppalainen romantiikka ja *Kalevala*. Teoksessa Piela, Ulla – Hakamies, Pekka – Hako, Pekka (toim.) *Eurooppa, Suomi, Kalevala. Mikä mahdollisti Kalevalan*? Helsinki, SKS. 15–37.
Nevalainen, Pekka 1991: Silmäys Inkerin kirkollisiin oloihin. Teoksessa Nevalainen, Pekka – Sihvo, Hannes (toim.) *Inkeri. Historia, kansa ja kulttuuri*. SKS, Helsinki. 159–166.
Nevalainen, Pekka & Sihvo, Hannes (toim.) 1991: *Inkeri. Historia, kansa ja kulttuuri*. Helsinki, SKS.
Nordlund, Taru 2013: Kirjeet. Keskustelua yli ajan ja paikan. Teoksessa Laitinen, Lea – Mikkola, Kati (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki, SKS. 107–138.
Näre, Sari (toim.) 1999: *Tunteiden sosiologiaa I–II.* Helsinki, SKS.
Ojanen, Eero 2020. *Jaakko Juteini. Suomen ensimmäisen kirjailijan tarina*. Helsinki, Into.
Ollitervo, Sakari & Immonen, Kari 2006. Johdanto. Teoksessa Ollitervo, Sakari – Immonen, Kari (toim.) *Herder, Suomi, Eurooppa.* Helsinki, SKS. 7–23.
Paasivirta, Juhani 1978: *Suomi ja Eurooppa. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit (1808-1914).* Helsinki, Kirjayhtymä.
Paulaharju, Marjut 2015. *Länsi-Suomen kansanrunot. Uskomusten, runojen ja tarinoiden jäljillä.* Helsinki, SKS.
Peltonen, Ulla-Maija 2004: Kalevalan riemuvuoden kilpakeruu ja hyvän kerääjän käsite. Teoksessa Tuulikki Kurki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Helsinki, SKS. 199–217.
Perinnealueet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston perinnealuejaon kuvaus. https://www.finlit.fi/fi/arkisto/perinteen-ja-nykykulttuurin-arkistoaineistot/tekstiaineistot/perinnealueet#.Yk2Tb9NByu4.
Piela, Ulla 2008: Kalevalamitta. Teoksessa Piela, Ulla – Knuuttila, Seppo – Laaksonen, Pekka 2008: *Kalevalan kulttuurihistoria.* Helsinki, SKS. 304. https://kaku.kalevalaseura.fi/kalevalan-runomitta/. Viitattu 5.11.2022.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Piela, Ulla 2009: *Taiteilijoiden Kalevala.* Helsinki, SKS. https://www.taika.kalevalaseura.fi. Viitattu 5.11.2022.

Pikkanen, Ilona 2004: Fredrik (Rietrikki) Polén (1823–1884). Teoksessa Irma Sulkunen, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Helsinki, SKS. 123.

Pulkkinen, Tuija 1999: Kielen ja mielen ykseys. 1800-luvun suomalaisen nationalismin erityispiirteistä ja perinnöstä poliittisessa ajattelussa. Teoksessa Lehtonen, Tuomas (toim.) *Suomi, outo pohjoinen maa? Näkökulmia Euroopan äären historiaan ja kulttuuriin.* Jyväskylä, PS-Kustannus. 118–137.

Pöysä, Jyrki 2006: Matkalla kaupunkiin ja aikuisuuteen. Nuoren joensuulaisen kirjoitettujen paikkakokemusten lähilukua. Teoksessa Seppo Knuuttila – Pekka Laaksonen – Ulla Piela (toim.) *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*, Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki, SKS. 156–170.

Pöysä, Jyrki 2014: Raja-Karjalan kerrottu toiseus. Teoksessa Pirjo Markkola – Hanna Snellman – Ann-Catrin Östman (toim.) *Kotiseutu ja kansakunta.* Helsinki, SKS. 268–302.

Pöysä, Jyrki 2015a: *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Pöysä; Jyrki 2015b: Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Pöysä, Jyrki – Järviluoma, Helmi – Vakimo, Sinikka (toim.) *Vaeltavat metodit.* Joensuu, Kansantutkijain Seura. 331–360.

Pöysä, Jyrki 2022: Narratiivinen analyysi. Teoksessa Fingerroos, Outi – Kajander, Konsta – Lappi, Tiina-Riitta (toim.) *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki, SKS. DOI: https://doi.org/10.21435/tl.274. Viitattu 22.11.2022.

Pöysä, Jyrki & Timonen, Senni 2004: Kuinka ahkerat muurahaiset saivat kasvot? Henkilökohtaisen tiedon paikka arkiston keruuohjeissa. Teoksessa Tuulikki Kurki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Helsinki, SKS. 218–254.

Rantala, Heli 2019: Eurooppalaisia aatteita 1800-luvun alun Turun akatemiassa. Teoksessa Piela, Ulla – Hakamies, Pekka – Hako, Pekka (toim.) *Eurooppa, Suomi, Kalevala. Mikä mahdollisti Kalevalan*? Helsinki, SKS. 38–55.

Rantala, Heli 2021: Något om böcker – kirjojen ja kauppiaiden jäljillä 1800-luvun alun Turussa. Teoksessa Saarelainen, Juhana – Rantala, Heli – Paju, Petri – Oiva, Mila (toim.) *Turun romantikko. Esseitä Hannu Salmelle.* Turku, Turun yliopisto. 24–34. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8427-5. Viitattu 23.11.2022.

Rimmon-Kenan, Shlomith 1991: *Kertomuksen poetiikka*. Helsinki, SKS. 9–10.

Rinne, Jenni, Kajander, Anna & Haanpää, Riina 2020: *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Helsinki, Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry. DOI: https://doi.org/10.31885/9789526850962. Viitattu 14.12.2022.

Runonkeruu Vienassa. https://asp.juminkeko.fi/viena//runonkeruu.html. Viitattu 25.5.2021.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Räsänen, Matti & Tuomi-Nikula, Outi 2000: Johdanto. Teoksessa Räsänen, Matti – Tuomi-Nikula, Outi (toim.) *Saksanmaalla. Kansanelämää keskiajalta nykypäivään*. Helsinki, SKS. 9–24.

Salmi, Hannu 2022: *Tunteiden palo. Turku liekeissä 1827*. Helsinki, Otava.

Salminen, Väinö 1934: *Suomalaisten muinaisrunojen historia. 1.* Helsinki, SKS.

Salokangas, Raimo 2002: Rahvaanfennomania – mitä se oli ja minne se meni? Teoksessa Kivistö, Terhi (toim.) *Arki ja läheisyys. Juhlakirja Ulla Heinon täyttäessä 60 vuotta*. Turun historiallinen yhdistys, Turku. 1–6.

Sarhimaa, Anneli 2017: *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Helsinki, SKS.

Sarmela, Matti 1994: *Suomen kansankulttuurin kartasto. Atlas of finnish ethnic culture. Atlas of finnish folk culture. Suomen perinneatlas.* Helsinki, SKS.

Savolainen, Ulla & Taavetti, Riikka 2022: Muistitietotutkimus. Paikantumisia, eettisiä kysymyksiä ja tulevia suuntia. Teoksessa Savolainen, Ulla – Taavetti Riikka (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Helsinki, SKS. 12–43. DOI: https://doi.org/10.21435/skst.1478. Viitattu 13.12.2022.

Seppä, Tiina 2015: *Kohtaamisia menneen kanssa. Tutkimus kansanrunousaineistojen synnystä ja myöhemmistä tulkinnoista.* Kultaneito XVI. Joensuu, Kansantietouden Tutkijain Seura.

Sihvo, Hannes 1984: Serbialaista ja suomalaista. Runeberg ja Lönnrot kansanrunon maailmassa. Teoksessa Laaksonen, Pekka (toim.) *Lönnrotin aika*. Kalevalaseuran vuosikirja 64. Helsinki, SKS. 46–53.

Sihvo, Hannes (toim.) 1991: *Inkeri. Historia, kansa ja kulttuuri.* Helsinki, SKS. 159–166.

Sihvo, Hannes 2003: *Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana*. Helsinki, SKS.

SKS:n arkiston keruutoiminta. http://www.finlit.fi/fi/arkisto/luovuta-aineistoa/keruutoiminta. Viitattu 3.4. 2022.

SKS:n Perinteen ja nykykulttuurin aineistokokoelmat. http://www.finlit.fi/fi/arkisto/perinteen-ja-nykykulttuurin-arkistoaineistot. Viitattu 3.4. 2022.

Stark, Laura 2006: Johdanto. Pitkospuita modernisaation suolle. Teoksessa Helsti, Hilkka – Stark, Laura – Tuomaala, Saara (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki, SKS. 9–46.

Strömberg, John 2011: Oppikoulun laajentuminen ja yhtenäistyminen. Teoksessa Heikkinen, Anja – Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki, SKS. 120–139.

Sulkunen, Irma 2004: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Helsinki, SKS.

Suomen Kansan Vanhat Runot osat 1–33, 1908–1948, ja osa 34, 1995. Helsinki, SKS. http://www.skvr.fi/skvr-teos. Viitattu 4.9.2022.

Suomen sukukielet. Kotimaisten kielten keskus. https://www.kotus.fi/kielitieto/kielet#Suomensukukielet. Viitattu 5.11.2022.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Talve, Ilmar 1982: *Metsäsuomalaiset ja Suomen kansankulttuuri*. Teoksessa Laaksonen, Pekka – Virtaranta, Pertti (toim.) *Ulkosuomalaisia*. Kalevalaseuran vuosikirja 62. Helsinki, SKS. 175–189.

Tarkiainen, Kari 1990. *Finnarnas historia i Sverige. 1, Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid*. Helsinki, Suomen Historiallinen Seura.

Tarkiainen, Kari 1993: *Finnarnas historia i Sverige. 2, Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809–1944*. Helsinki, Suomen Historiallinen Seura.

Tarkka, Lotte 1989: Karjalan kuvaus kansallisena retoriikkana. Ajatuksia karelianismin etnografisesta asetelmasta. Teoksessa Knuuttila, Seppo – Laaksonen, Pekka (toim.) *Runon ja rajan teillä*. Kalevalaseuran vuosikirja 68. Helsinki, SKS. 243–257.

Tarkka, Lotte 2005: *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Helsinki, SKS.

Tarkka, Lotte, Haapoja-Mäkelä, Heidi & Stepanova Eila 2019: Kalevalaisuus, kieli-ideologiat ja suomalaisuuden myytit. Teoksessa Piela, Ulla – Hakamies, Pekka – Hako, Pekka (toim.) *Eurooppa, Suomi, Kalevala. Mikä mahdollisti Kalevalan?* Kalevalaseuran vuosikirja 98. Helsinki, SKS. 79–106.

Tieteen termipankin *Kirjallisuudentutkimuksen termistö*. https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus. Viitattu 12.11.2022.

Tiitta, Allan 1994: *Harmaakiven maa. Zacharias Topelius ja Suomen maantiede*. Helsinki, Suomen Tiedeseura.

Tiitta, Allan 2003: Suomi tutuksi suomalaisille ja ulkomaalaisille. Teoksessa Kervanto Nevanlinna Anja – Kolbe, Laura (toim.) *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Helsinki, Tammi, 88–99.

Timonen, Senni 2004: *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansan-lyriikkaan.* Helsinki, SKS.

Timonen, Senni (julkaisuvuotta ei merkitty): *Runolaulu*. Karjalan Sivistysseura. https://www.karjalansivistysseura.fi/kulttuuri/runolaulu/. Viitattu 12.11.2022.

Tommila, Päiviö 1988: Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. Teoksessa Tommila, Päiviö – Landgren, Lars – Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) *Suomen lehdistön historia I. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila, Kuopio. 77–129.

Tommila, Päiviö – Landgren, Lars – Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) *Suomen lehdistön historia I. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905.* Kustannuskiila, Kuopio.

Topelius, Zacharias 1998 (1873): *Matkustus Suomessa.* Ensimmäinen jakso. SKS, Helsinki.

Topelius, Zacharias 2018: *Maamme kirja*. Digitaalinen editio. Toim. Reeta Holopainen, Sakari Katajamäki ja Ossi Kokko. Helsinki, SKS ja SLS. https://www.finlit.fi/fi/maamme-kirja-digitaalinen-editio#.ZAG5ei8RpUM. Viitattu 27.10.2022.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Torvinen, Merja 2020: *Käännösstrategiat ja diskurssit. Analyysi 1600–1800-lukujen ranskalaisista Lapin-kuvauksista ja niiden moderneista suomennoksista*. Oulu, Oulun yliopisto. http://urn.fi/urn:isbn:9789526226569. Viitattu 14.11.2022.

Tuomaala, Saara 2004: *Työtä tekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Helsinki, SKS.

Ukkonen, Taina 2000: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina.* Helsinki, SKS.

Valtonen, Heli 2021: Koulutus ja sosiaalinen liike. Teoksessa Piia Einonen – Miikka Voutilainen (toim.) *Suomen sodan jälkeen. 1800-luvun alun yhteiskuntahistoria.* Tampere, Vastapaino. 349–374.

Varpio, Yrjö 1997: *Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus*. Helsinki, SKS.

Virrankoski, Pentti 2012: *Suomen historia. Maa ja kansa kautta aikojen*. Helsinki, SKS.

Virtanen, Leea 1988: *Suomalainen kansanperinne.* Helsinki, SKS.

Virtanen, Matti 2001: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Helsinki, SKS.

Virtaranta, Pertti 1997: *Suomalaismetsissä. Muistelmia matkoilta Keski-Skandinavian suomalaisten keskuuteen*. Toimittanut Jaakko Yli-Paavola*.* Helsinki, SKS.

Wilsson, Willam A. 1985 (1976): *Kalevala ja kansallisuusaate*. Helsinki, Työväen Sivistysliitto.

Ylikangas, Heikki 1986: *Käännekohdat Suomen historiassa*. Helsinki, WSOY.

https://doi.org/10.21435/tl.282

Kirjoittaja

FT, perinteentutkija **Ulla Pielan** kiinnostuksen kohteita ovat runonkeruun historia, runonkerääjät, Kalevalan kulttuurihistoria sekä loitsut ja kansanomaiset käsitykset sairaudesta ja terveydestä. Hän on kirjoittanut kymmeniä artikkeleita perinteentutkimuksen alalta ja toimittanut yksin ja yhdessä muiden kanssa nelisenkymmentä kirjaa, joukossa parikymmentä vertaisarvioitua Kalevalaseuran vuosikirjaa.
https://orcid.org/0000-0002-0032-9880

https://doi.org/10.21435/tl.282

Abstract

The Land of Hope. University students' travelogues during the age of autonomy

Finland was an autonomous Grand Duchy in the Russian Empire during the years 1808–1917. At this time nationalism as well as other ideologies reached Finland from Europe, which strengthened the willingness to change both in society and on a governmental level. The Fennoman movement, which was a movement focusing both on language and on nationalism, became the core of the Finnish self-perception. The goal was to define Finland as a coherent and separate country in relation to its neighbouring countries. Collecting folk poems and learning to know one's home country became essential. People saw the Kalevala poems as a way to understand and define the Finnish identity and the history of the Finnish people.

Especially young people with a background in academia were intrigued by these ideas. University students collected poems all over the Grand Duchy of Finland as well as in the Russian part of Carelia, in Sweden, Norway and in Ingria. Students who collected these folk poems also wrote travelogues about their travels and all this material was handed over to The Finnish Literature Society. These documents are unique and there has not been much research done on them, especially with the focus on how the young academic generation during the age of autonomy defined their home country, their national self-perception, themselves and the commoners living in the rural parts of the country.

This book reviews travelogues written by one hundred university students who travelled in the country collecting folk poems during 1836–1917. The book offers insight into how the students described Finland and what it meant to be Finnish. Travelogues can be defined as a sort of hybrid of texts. They consist of a mixture of letters, journals, biographical texts and travel books. Consequently, the image that the students depict of Finland is in this study based upon research perspectives and methods used in textual research, oral history and travel literature. The travelogues written by students previously evoked the interest of researchers who mainly studied

https://doi.org/10.21435/tl.282

certain traits of poem collectors, tradition bearers or poems. However, the travelogues contain plenty of information about the lives of the people who lived in the areas where the poems were collected.

The descriptions of Finland in the travelogues do not represent the "real" 19th century Finland, but instead it is a story written and created by university students. The characteristics that are presented in *The Land of Hope* are based on how the intelligentsia perceived "real" Finnishness as opposed to the uneducated commoners living in the rural parts of the country. The most notable themes in the travelogues are the state and the future of the society and of being Finnish. Another theme is the otherization of those who were uneducated commoners. These themes describe the fears and hopes that university students had about Finland. They also show us that the travelogues were ideological texts about Finland and Finnishness that united the collectors of folk poetry.

This book studies the collection of folk poetry in the context of the ideologies during the age of autonomy and it explains what the collection of poems meant and who were involved in it. Furthermore, the book gives an insight into the possibilities to pursue academic studies and it also presents the most essential sources of students' knowledge about Finland at that point of time.

https://doi.org/10.21435/tl.282

TIETOLIPAS

Tiivistä tietoa vuodesta 1945.

200 Tom Sjöblom DRUIDIT
201 Maija-Leena Hänninen & Maijastina Kahlos toim. ROOMALAISTA ARKEA JA JUHLAA
202 Maarit Knuuttila ym. toim. SUULLA JA KIELELLÄ
203 Sari Katajala-Peltomaa & Raisa Maria Toivo PAHOLAINEN, NOITUUS JA MAGIA
204 Riku Hämäläinen toim. POHJOIS-AMERIKAN INTIAANIUSKONNOT
205 Outi Fingerroos toim. USKONNON PAIKKA
206 Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski toim. REFEROINTI JA MONIÄÄNISYYS
207 Pirjo Lyytikäinen ym. toim. LAJIT YLI RAJOJEN
208 Helena Saarikoski LEIKKIKENTILTÄ
209 Eija Timonen PERINTEESTÄ MEDIAVIRTAAN
210 Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara toim. ARJEN ASIOINTIA
211 Jaana Hallamaa ym. toim. ETIIKKAA IHMISTIETEILLE
212 Tuomas Martikainen toim. YLIRAJAINEN KULTUURI
213 Anne Mäntynen ym. toim. GENRE – TEKSTILAJI
214 Outi Fingerroos ym. toim. MUISTITIETOTUTKIMUS
215 Tapani Lehtinen KIELEN VUOSITUHANNET
216 Marjo Mela & Pirjo Mikkonen SUOMI KAKKONEN JA KIRJALLISUUDEN OPETUS
217 Satu Grünthal & Elina Harjunen toim. NÄKÖALOJA ÄIDINKIELEEN JA KIRJALLISUUTEEN
218 Heikki Pihlajamäki ym. KESKIAJAN OIKEUSHISTORIA
219 Hanna Lappalainen & Liisa Raevaara toim. KIELI KIOSKILLA
220 Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila NUORET KIELIKUVASSA
221 Terhi Ainiala ym. NIMISTÖNTUTKIMUKSEN PERUSTEET
222 Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki toim. ÄÄNEKÄS KEVÄT
223 Tuomas Martikainen ym. ISLAM SUOMESSA
224 Sirpa Leppänen ym. toim. KOLMAS KOTIMAINEN
225 Jari Niemelä TALONPOIKA TOIMESSAAN
226 Samuli Hägg ym. toim. NÄKÖKULMIA KERTOMUKSEN TUTKIMISEEN
227 Jyrki Kalliokoski & Lari Kotilainen KIELET KOHTAAVAT
228 Anna Idström & Sachico Sosa toim. KIELISSÄ KULTTUURIEN ÄÄNI
229 Vesa Heikkinen toim. KIELEN PIIRTEET JA TEKSTILAJIT
230 Maarit Grahn & Maunu Häyrinen toim. KULTTUURITUOTANTO
231 Lars Levi Laestadius LAPPALAISTEN MYTOLOGIAN KATKELMIA
232 Veikko Anttonen USKONTOTIETEEN MAASTOT JA KARTAT
233 Tuomas Martikainen & Lotta Haikkola toim. MAAHANMUUTTO JA SUKUPOLVET
234 Irja Seurujärvi-Kari ym. toim. SAAMENTUTKIMUS TÄNÄÄN
235 Maria Laakso ym. toim. TAPION TARHOISTA TURKISTARHOILLE
236 Siru Kainulainen ym. toim. TYÖMAANA RUNOUS

https://doi.org/10.21435/tl.282

237 Antti Salminen ym. toim. KIRJALLISUUS JA FILOSOFIA
238 Aino Mäkikalli & Liisa Steinby JOHDATUS KIRJALLISUUSANALYYSIIN
239 Kaisa Ahvenjärvi & Leena Kirstinä KIRJALLISUUDEN OPETUKSEN KÄSIKIRJA
240 Anna Rastas toim. KAIKILLE LAPSILLE
241 Anneli Kauppinen toim. OPPIMISTILANTEITA JA VUOROVAIKUTUSTA
242 Aino Koivisto & Elise Nykänen toim. DIALOGI KAUNOKIRJALLISUUDESSA
243 Outi Tuomi-Nikula ym. toim. MITÄ ON KULTTUURIPERINTÖ?
244 Pirjo Kristiina Virtanen ym. toim. ALKUPERÄISKANSAT TÄMÄN PÄIVÄN MAAILMASSA
245 Marleena Mustola toim. LASTENKIRJA. NYT
246 Johanna Isosävi & Hanna Lappalainen toim. SAAKO SINUTELLA VAI TÄYTYYKÖ TEITITELLÄ?
247 Johanna Ahonen & Elina Vuola toim. USKONNON JA SUKUPUOLEN RISTEYKSIÄ
248 Simo Häyrynen KULTTUURIPOLITIIKAN LIIKKUVAT RAJAT
249 Elina Vuola toim. USKONTO JA KEHITYS
250 Jukka Kortti MEDIAHISTORIA
251 Harri Kalha toim. KUMMAT KUVAT
252 M. A. Castrén LUENTOJA SUOMALAISESTA MYTOLOGIASTA. Toim. ja suom. Joonas Ahola
253 Jari Kupiainen & Liisa Häkkinen toim. KUVATUT KULTTUURIT
254 Mikko Kauko & Marko Lamberg toim. NAANTALIN LUOSTARIN KIRJA
255 Outi Fingerroos ym. toim. YHTEISKUNTAETNOLOGIA
256 Anneli Sarhimaa VAIETUT JA VAIENNETUT
257 Terhi Utriainen ENKELEITÄ TYÖPÖYDÄLLÄ
258 Maunu Häyrynen & Antti Wallin toim. KULTTUURISUUNNITTELU
259 Pilvi Hämeenaho ym. toim. SOVELTAVA KULTTUURINTUTKIMUS
260 Toini Rahtu ym. toim. KIRJOITETTU VUOROVAIKUTUS
261 Harri Mantila ym. toim. OULU KIELIYHTEISÖNÄ
262 Lari Kotilainen ym. toim. KIELENOPPIMINEN LUOKAN ULKOPUOLELLA
263 Arja Nurmi ym. toim. KIELTEN JA KIRJALLISUUKSIEN MOSAIIKKI
264 Aila Viholainen ym. toim. KUVITTELU JA USKONTO
265 Elina Vuola toim. ELETTY USKONTO
266 Sulevi Riukulehto & Ari Haasio VIRTUAALINEN KOTISEUTU
267 Irmeli Hautamäki toim. AVANTGARDE SUOMESSA
268 Ulla-Maija Peltonen & Outi Hupaniittu toim. ARKISTOT JA KULTTUURIPERINTÖ
269 Laura Assmuth ym. toim. ARJEN TURVALLISUUS JA MUUTTOLIIKKEET
270 Titus Hjelm toim. USKONTO, KIELI JA YHTEISKUNTA
271 Maija Saviniemi toim. KALLE PÄÄTALO TUTKIJOIDEN SILMIN
272 Sari Kivistö & Sami Pihlström TOISTA AJATELLEN
273 Tapio Nykänen LAPIN IHMINEN
274 Outi Fingerroos ym. toim. KULTTUURIEN TUTKIMUKSEN MENETELMÄT
275 Tiina Mahlamäki & Minna Opas toim. UUSHENKISYYS
276 Asta Kihlman toim. TEKSTIN NAUTINNOSTA
277 Mikko Kauko PYHÄN MECHTILDIN ILMESTYKSET
278 Jyrki Siukonen HUMPUUKIA JA HULLUUTTA

https://doi.org/10.21435/tl.282

279 Kaarina Koski & Tuomas Hovi toim. KANSANPERINNE 2.0
280 Yrjö Varpio ELÄÄ, KOKEA, YMMÄRTÄÄ
281 Jyrki Siukonen ENSIMMÄINEN
282 Ulla Piela TOIVEIDEN MAA

https://doi.org/10.21435/tl.282

https://doi.org/10.21435/tl.282

https://doi.org/10.21435/tl.282